

ΙΕΡΑ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΥΠΟ

Α. Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ.

Ἐπὶ τῇ δοκιμασίᾳ καὶ κρίσει τῆς Κεντρικῆς
Ἐκκλησιολογικῆς Ἐπιτροπῆς

ΒΡΑΒΕΥΘΕΙΣΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΩΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΙΚΩΣ
ΕΝ Τῷ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚῷ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜῳ

ΤΗΣ

ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ,
καὶ εἰσαχθεῖσα ὑπ' αὐτῆς εἰς τὰ ἑλληνικὰ Σχολεῖα πρὸς
διδασκαλίαν τῆς ἐν αὐτοῖς μαθητευούσης
ὀρθοδόξου νεολαίας.

(Ἀδεία τοῦ ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως Ἀυτοκράτ. Ὑπουργείου).

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Α. ΚΟΡΟΜΗΛΑ
(Ὁδὸν Περμποπαζάρου Ἀριθμ. 3.)

1872.

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

ΙΕΡΑ
ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΥΠΟ

Α. Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ.

Ἐπὶ τῇ δοκιμασίᾳ καὶ κρίσει τῆς Κεντρικῆς
Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς

ΒΡΑΒΕΥΘΕΙΣΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΩΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΙΚΩΣ
ΕΝ Τῷ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚῷ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜῳ

ΤΗΣ

ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ,
καὶ εἰσαχθεῖσα ὑπ' αὐτῆς εἰς τὰ ἑλληνικὰ Σχολεῖα πρὸς
διδασκαλίαν τῆς ἐν αὐτοῖς μαθητεούσης
ὀρθοδόξου νεολαίας.

(Ἀδελφὰ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως Αὐτοκρατ. Ὑπουργείου).

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Α. ΚΟΡΟΜΗΛΑ
(Ὁδῷ Περὶ πτοπαζάρου Ἀριθμ. 3.)

1872.

Πάν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν κάτωθι σφραγίδα τῆς κεντρικῆς ἐκ-
κλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τὴν κάτωθι ὑπογραφὴν τοῦ συγγραφέως
θέλει θεωρηθῇ ὡς ἐκ τυποκλοπίας προερχόμενον καὶ προκαλέσῃ τὴν
ὅπου δεῖ δικαστικὴν καταδίωξιν τοῦ τυποκλόπου.

Πρὸς ἐξασφάλισιν ἀπὸ τῆς τυποκλοπίας ἐξετελέσθησαν αἱ νόμιμοι
παρὰ ταῖς αὐτοκρατορικαῖς ἀρχαῖς διατυπώσεις.

Ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ὁ συγγραφεὺς προσφέρει δέκα θωμανικὰς
λίρας εἰς τὸν ὅστις ἐπιδώσῃ εἰς αὐτὸν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν κά-
τωθι σφραγίδα καὶ ὑπογραφὴν μετὰ τῆς ἐμμαρτύρου καταδείξεως τοῦ
παρ' οὗ ἐλήφθη τὸ ἀσφράγιστον καὶ ἀνυπόγραφον ἢ ὅπωςδήποτε ἄλ-
λως κλεψίτυπον βιβλίον.

Σ. Βερναρδάκης

✠ Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
Ἀνθίμος ἐπιβεβαιοῖ.

Ἡ Κεντρικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρ-
χείου, διελθούσα τὴν ὑπὸ τοῦ Κ. Δημητρίου Ν. Βερναρδάκη ἐκπονη-
θεῖσαν καὶ ὑποβληθεῖσαν αὐτῇ Ἱερὰν Κατῆχῃσιν πρὸς χρῆσιν τῶν ἐλ-
ληνικῶν σχολείων καὶ εὐρύσασα αὐτὴν σύμφωνον πρὸς τὸ διάγραμμα
τοῦ ὑπ' αὐτῆς προκηρυχθέντος ὑπὸ ἡμερομηνίαν 10 Δεκεμβρίου 1869
διαγωνίσματος, μετὰ τὴν προσήκουσαν ἐπιθεώρησιν, ἐγκρίνει τὴν ἐκ-
τύπωσιν αὐτῆς καὶ τὴν εἰσαγωγὴν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικοῖς scho-
λαίοις. Ἐξασφαλίζει δὲ τὸν συγγραφεὰ κατὰ τῆς τυποκλοπίας διὰ τῆς
ἐπιθέσεως τῆς ἐκτῆς σφραγίδος ἐφ' ἐκάστου τῶν ἀντιτύπων.

ἡ 21 τοῦ 1872.

Ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς Κεντρικῆς
Ἐκκλ. Ἐπιτροπῆς

- + Ο ΝΥΣΣΗΣ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ.
- + Ο Μ. ΠΡΩΤΟΣ. Δ. ΕΥΕΛΠΙΔΗΣ.
- + Ο ΑΡΧ. Β. ΒΥΡΕΝΝΙΟΣ.
- + Ο ΑΡΧΙΕ. ΤΗΣ Ι. ΣΥΝΟΔΟΥ ΑΡΧ. Κ.
ΕΥΤΥΧΙΑΔΗΣ.
- + Ο ΜΕΓ. ΑΡΧΙΔ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.
- + Ο ΓΡΑΜ. ΑΡΧ. Γ. ΑΦΘΟΝΙΑΔΗΣ.

✠ ΑΝΘΙΜΟΣ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝ-
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ
ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ.

Ἱερώτατε μητροπολίτα (θωροφιλέστατε ἐπίσκοπε) .. ἐν ἁγί Πνεύ-
ματι ἀγαπητὴ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργγὲ τῆς Ἡμῶν Μετρούπολεως, Κύ-
ριε. . . χάρις εἴη τῇ αὐτῆς Ἀρχιερωσύνῃ καὶ εἰρήνῃ παρὰ Θεοῦ. Ἡ με-
γάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἥς μέλημα σπουδαιότατον ἦν αἰετοτε ἡ
ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου ἀνατροφή καὶ ἐκπαίδευσις τῆς ὑπὸ τὸν
οἰκουμενικὸν αὐτῆς θρόνον νεότητος, ἐπιθυμοῦσα νὰ παγιωθῇ ἐν τοῖς
κατὰ τόπους ἐκπαιδευτηρίοις ἐν σύστημα ὁμοιομόρφου διδασκαλίας
ὅσον ἐνεστιν εὐμεθοδέστερον καὶ τελειότερον, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ
τοῦτον λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἑλλειψις ὁμοιομόρφων διδασκαλικῶν βι-
βλίων, ἀνεπιλήπτων ἅμα καὶ εὐμεθόδων τῆς ἐν τοῖς ἀλληλοδιδασκτι-
κοῖς καὶ ἑλληνικοῖς Σχολείοις ἱερᾶς διδασκαλίας καθίστατο οὐσιώδης
καὶ δυσυπερβλήτων πρόσκομμα, ἐγὼ τὴν Ἱδρυσιν εἰδικοῦ περὶ ἱερᾶς
ἱστορίας καὶ κατηχήσεως διὰ τὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ καὶ ἑλληνικὰ Σχο-
λεῖα διαγωνίσματος, ἔπαθλον καὶ γέρας προθεῖσα τὴν προνομιακὴν
εἰσαγωγὴν τῶν ἐν τῷ διαγωνίσματι τούτῳ ἐγκριθησομένων βιβλίων
εἰς τὰ ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον Σχολεῖα τῶν ὀρθοδόξων. Καὶ δὴ
κριθέντος πρῶτον ἤδη τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τῆς καθ' ἡμᾶς Κεντρικῆς Ἐκ-
κλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς κατὰ τὰ νενομισμένα, ἐνεκρίθησαν ὑπ' αὐ-
τῆς μετ' ἀκριβοῦς καὶ λεπτομερῆ ἑλεγχον καὶ δοκιμασίαν ὡς ἐκπλη-
ροῦντα τοὺς ὅρους τοῦ διαγωνίσματος καὶ τελειότερα πάντων τῶν
μέχρι τοῦδε ὑπαρχόντων, τέσσαρα συγγράμματα ἱερᾶς ἱστορίας καὶ
κατηχήσεως, ἔργα τοῦ σοφολογιωτάτου ἐν καθηγηταῖς Κυρίου Δημη-
τρίου Ν. Βερναρδάκη. Τὴν ἔγκρισιν ταύτην, ἐπικυρωθεῖσαν ὑπὸ τε τῆς
Ἡμῶν Μετρούπολεως καὶ ὑπὸ τῆς περὶ Ἡμᾶς ἀγιωτάτης Συνόδου, ἀνα-
κοινοῦντες καὶ πρὸς τὴν Ἀρχιερωσύνῃν αὐτῆς διὰ τῆς παρούσης πα-
τριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς, ἐντελλόμεθα Αὐτῇ,
ἵνα ἀπολύσασα ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς φιλοχρίστους ἐφόρους, διευθυντάς
καὶ διδασκάλους τῶν κατὰ τὴν θεόσωστον Αὐτῆς ἐπαρχίαν ἑλληνικῶν

καὶ ἀλληλοδιδασκτικῶν Σχολείων, προτρέψῃ νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς αὐτὰ τὰ προῤῥηθέντα βιβλία τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ κατηχήσεως, ἐξηγουσα πρὸς αὐτοὺς ὅτι ταῦτα ἐκρίθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κατ'ἀλληλα εἰς διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου νεολαίας. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἅ-
πειρον ἔλεος εἴη μετ' Αὐτῆς.

αἰωβ', Αὐγούστου ιδ'.

† Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός,

† Ο ΕΦΕΣΟΥ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός,

† Ο ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός,

† Ο ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός,

† Ο ΝΙΚΑΙΑΣ ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός,

† Ο ΤΟΡΝΟΒΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός,

† Ο ΙΚΟΝΙΟΥ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός,

† Ο ΔΙΑΥΜΟΤΕΙΧΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός,

† Ο ΣΑΜΟΥ ΓΑΒΡΙΗΛ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός,

† Ο ΒΕΛΙΓΡΑΔΩΝ ΑΝΘΙΜΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός,

† Ο ΝΥΣΣΗΣ ΚΑΛΔΙΝΙΚΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου ἔδωκεν εἰς τὸν συγγραφέα τὸ διαγώνισμα τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τὸ «τεθὲν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς κελεύσει τῆς Α. Θ. Παναγιότῃτος», οὗτινος τὸ πρόγραμμα ἐξεδόθη τῇ 10 Δεκεμβρ. 1869, δημοσιευθὲν καὶ ἐν τοῖς «Στατιστικοῖς πίναξι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ κατὰ τὰ προάστεια σχολείων τῶν ὀρθοδόξων, τοῖς κατάρτισθῃσι φροντίδι καὶ ἐπιστάσει τῆς κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἐκδοθεῖσι δὲ φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ ἐνδοξοτάτου καὶ μουστροφαοῦς ἄρχοντος μεγάλου Λογοθέτου τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας Κ. Σταυράκη τοῦ Ἀριστάρχου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870». Ἡ ἐκδοῦσα τὸ πρόγραμμα τοῦ διαγωνίσματος τούτου Ἐπιτροπὴ προοιμιάζεται περὶ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ὡς ἐξῆς: «Ἡ Κεντρικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ λαβοῦσα ὑπ' ὅψιν τὴν πληθὺν καὶ ποικίλιαν τῶν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς διδασκητοῖς τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως ἐν χρήσει βιβλίων ἱεράς ἱστορίας καὶ ἱεράς κατηχήσεως, καὶ φροντίζουσα περὶ τῆς ἀσφαλοῦς οὐχ ἥττον ἢ καὶ εὐμεθόδου καὶ δημοιομόρφου διδασκαλίας τῶν ἱερῶν τούτων μαθημάτων, λαβοῦσα δὲ προηγουμένως τὴν περὶ τούτου προσκυνητὴν ἐντολὴν τῆς Α. Θ. Παναγιότῃτος, ἐνέκρινεν ἵνα ἐκθῇται εἰς διαγωνισμόν τὴν συγγραφὴν καταλλήλων καὶ εὐμεθόδων πρὸς διδασκαλίαν βιβλίων, ὀνομάζουσα εἰδικὴν ἐπιτροπὴν ἐξ ἀρμοδίων προσώπων, εἰς ἣν ὑποβληθήσονται τὰ διαγωνίσματα, ὅπως τὰ ἐγκριθέντα βιβλία ἐκδοθέντα εἰσαχθῶσιν ἀκολούθως εἰς τὰ ὑπὸ τὸν οἰκουμένικόν θρόνον σχολεῖα τῶν Ὀρθοδόξων». Ἀφ' οὗ δὲ ἐκθέτει καὶ ὀρίζει λεπτομερῶς τὰ προσάντα τῆς τε ἱεράς ἱστορίας καὶ τῆς κατηχήσεως, ἡ Ἐπιτροπὴ «προσκαλοῦσα τοὺς δυναμένους ἐκ τῶν λογίων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν εἰς τὸν διαγωνισμόν τοῦτον, ὀρίζει προθεσμίαν ἐνὸς ἔτους, ἐν ᾧ ἀνάγκη πᾶσα παρουσιάσαι τὰ συγγράμματα τῇ Ἐπιτροπῇ». Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1870 ἔτους εἶδον κατὰ τύχην ἐν Μυτιλήνῃ τοὺς προῤῥηθέντας Πίνα-

κας, ὅθεν καὶ ἔγνω τὰ περὶ τοῦ διαγωνίσματος τούτου. Εἰ καὶ ὁ
 καιρὸς εἶχε παρέλθῃ καὶ ἐστερούμην τὰ ἀναγκαῖα βοηθήματα, ἐπει-
 δὴ ὅμως ἡ ἐν τῇ φίλῃ πατρίδι διαμονὴ μοι παρείχεν ἄνετον καὶ πλή-
 ρη σχολήν, καὶ ἡ ἱκανὴ πλουσία βιβλιοθήκη τοῦ ἐκεῖ Γυμνασίου ἡδύ-
 νατο νὰ ἀναπληρώσῃ ἐν μέρει τὴν παρ' ἐμοὶ ἔλλειψιν πολλῶν ἀπα-
 ραιτήτων θεολογικῶν βιβλίων, ἀπεφάσισα μετὰ πολλοὺς δισταγμοὺς
 νὰ ἀποδυσθῶ εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ τὰ τέσσαρα διαγωνιστήρια τεύχη ἐξ-
 ἀπεστάλησαν εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἐντὸς τῆς προθεσμίας, ὅπου καὶ
 ἐδοκιμάσθησαν καὶ ἐκρίθησαν μόνα. Τῇ 17 Ἰουλίου 1874 ἡ Ἐπιτρο-
 πὴ ὑπέβαλεν εἰς τὴν Α. Σ. τὴν Τοποτηρητὴν τοῦ Οἴκουμενικοῦ Θρό-
 νου καὶ τὴν περὶ αὐτὸν ἀγίαν καὶ ἱερὰν Σύνοδον ἐκθεσιν περὶ τοῦ δια-
 γωνίσματος, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὴν ἐξῆς κρίσιν τῶν ἐξετασθέντων χει-
 ρογράφων ὡς γενικωτέραν. «Ἐξ ἀνάγκης οὖν περιορισθεῖσα ἡ Ἐπιτρο-
 πὴ εἰς τούτων μόνων τὴν ἐξέλεγχιν, καὶ διεξεληθῶσα ταῦτα μετὰ πά-
 σης τῆς ἀπαιτουμένης ἐπιστάσεως νοός, ἰδοὺ οἶαν ἐκφέρει ἐπ' αὐτῶν
 γνωμοδότησιν. Ἀριδὴλως μαρτυροῦντα ἐμβριθειάν τε καὶ εἰδικότητα
 ἐπιστημονικὴν καὶ πολυμαθειάν οὗ τὴν τυχοῦσαν, καὶ καθόλου θεω-
 ρούμενα, τὰ μὲν δύο ἐκτενέστερα ἐν μείζονι βαθμῷ, τὰ δ' ἕτερα δύο
 ἐπιτομώτερα ἐν ἡττονι, ἀξιόλογα λογίζονται προϊόντα ὀρίμου δια-
 νοίας, λέξει καὶ φράσει ἀπλουστερά μὲν, ἐκλεκτῇ δὲ καὶ καταλλήλῃ
 πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τοῖς θεοῖς νοήμασιν ἐμπρεπούση ἐξεργασμένα,
 πολλὴν δὲ τὴν τάξιν καὶ τὴν σαφήνειαν ἔχοντα διὰ πάντων ἐπανθοῦ-
 σαν, καὶ ὁμολογουμένως κρίνονται ἐπαίνου. Ἄξια διὰ τε τὴν ἐκλογὴν
 τῆς ὕλης, τὸ εὐμέθοδον καὶ τὴν κρίσιν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ τὰ μὲν ἐκ-
 τενέστερα κατ' ἐξοχὴν εἰσιν οὐ μόνον πολλῶ τῶν παρ' ἡμῖν φερομέ-
 νων τελειότερα, ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσιν ὡς ἔγγιστα τῷ προδιατυπωθέντι
 ἀγωνίσματι στοιχοῦντα καὶ συνάδοντα». Μετὰ τὴν κρίσιν ταύτην ἐ-
 πονται ἱκαναὶ παρατηρήσεις τῆς Ἐπιτροπῆς εἰς διάφορα μέρη τῆς ἱ-
 στορίας καὶ μάλιστα τῆς κατηχήσεως, τῆς ὁποίας ὡς κυριώτερα ἔλ-
 λειψις σημειοῦται τὸ ὅτι δὲν ἐξετελέσθη ὁ ἑ. ὅρος τοῦ προγράμματος,
 ἥτοι ἡ ἐπαρκὴς ἐκθεσις τῶν διαφορῶν τῶν ἑτεροδόξων πρὸς τὴν ὀρ-
 θόδοξον ἐκκλησίαν καὶ ἡ ἐπαρκὴς ἀνασκευὴ αὐτῶν. Ἠξίου δὲ ἡ Ἐπι-
 τροπὴ καὶ ἄλλας πολλὰς διασκευάς καὶ προσθήκας, εἰς τὸ δογματι-
 κὸν μάλιστα καὶ ἱεροτελεστικὸν μέρος τῆς κατηχήσεως, καὶ ὑπὸ τοῦς
 ὅρους τούτους ἐσχόπει νὰ προκαλέσῃ τὴν δέουσαν ἐκκλησιαστικὴν σύ-
 στασιν. Ἡ Α. Σ. ὁ Τοποτηρητὴς καὶ ἡ περὶ αὐτὸν ἀγία Σύνοδος ἀπέ-

φάσιαν νά ἐρωτηθῇ ἐάν ἀποδέχεται τὰς παρατηρήσεις ταύτας ὁ συγγραφεύς, ὅς τις καὶ λαβὼν ἀντίγραφον τῆς ἐκθέσεως παρὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπου του ὅχι μόνον ἀπεδέχθη εὐγνωμόνας, ὡς εἰκός, τὰς παρατηρήσεις καὶ διορθώσεις καὶ ὁδηγίας τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ διώρθωσε κατ' αὐτὰς τὸ χειρόγραφον, διασκευάσας ἐν πολλοῖς τὸ ἀ. μάλιστα καὶ β'. μέρος τῆς κατηχήσεως, συμπληρώσας τὰς εἰς τὴν Γραφὴν καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικούς πατέρας καὶ συγγραφεῖς παραπομπάς, καὶ προσθεῖς, εἰς τὰς ὑποσημειώσεις μάλιστα, πολλὰ οὐσιώδη καὶ χρήσιμα, τὰ ὅποια οἱ μὲν μαθηταὶ δὲν θὰ διέρχωνται, θέλουσι ὅμως χρησιμεύειν ὡς βοήθημα εἰς τοὺς διδασκάλους, ἅσοι στεροῦνται ἐπαρκῶν καὶ καταλλήλων βοηθημάτων. Τοιουτοτρόπως δὲ καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοὺς δὲν θέλει ἀποβῇ ἄχρηστον τὸ βιβλίον καὶ ἀφ' οὗ ἀπολυθῶσιν ἐκ τῆς σχολῆς, διότι δύνανται καὶ μετέπειτα νά καταφύγωσιν εἰς αὐτὸ πρὸς πρόχειρον λύσιν οἰασθήποτε προσπιπτούσης ἐκάστοτε δογματικῆς ἀπορίας, ἐκ τῶν σπουδαίων τοῦλάχιστον καὶ γενικωτέρων (*). Μετὰ τὴν τοιαύτην διασκευὴν τὰ χειρόγραφα ἐπεστράφησαν, ἐζητάσθησαν ἐκ νέου ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ τῇ 13 Ἰουνίου 1872 ἐξεδόθη ἡ ἐπομένη πρὸς τὸν συγγραφέα Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ ἐπιστολή.

« Ἀνθιμος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως
νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Σοφολογιώτατε καθηγητά, κύριε Δ. Βερναρδάκη, ἡμέτερε κατὰ πνεῦμα υἱὲ λίαν ἀγαπητέ, τὴν περιπόθητον ἡμῖν αὐτῆς σοφολογιότητα ἐκ ψυχῆς ἐν Κυρίῳ εὐχόμενοι εὐλογοῦμεν πατριῶς. Μετὰ ζωηρᾶς ἰδόντες θυμηδίας τὴν ζηλωτὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς ἐσπευσεν ὁ τέως ἡμῖν ἄγνωστος διαγωνιστὴς συμμορφωθῆναι πληρέστατα πρὸς τὰς παρὰ τῆς καθ' ἡμᾶς Κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς ὑποδειχθείσας αὐτῷ ὁδηγίας, παραδεξάμενος τὰς ὑπ' αὐτῆς ἐπενεχθείσας τροποποιήσεις καὶ διασκευάσας τὰ ὑπὸ τὸν ἑλεγχον αὐτῆς ὑποβληθέντα τέσσαρα πολλοῦ λόγου ἄξια πονήματα αὐτοῦ, ἐκρίναμεν εὐλογον καὶ δίκαιον ἐν' ἀσπασθῶμεν τὴν περὶ αὐτῶν εὐμενὴ τῆς ἐν λόγῳ ἐπιτρο-

(*) Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ γυμνάσια, νομίζω, δύναται νά διδάσκηται ἡ παρούσα κατήχησις ἐπὶ τοῦ παρόντος, μέχρις οὗ συνταχθῇ ἄλλη τις καταλληλοτέρα δι' αὐτά.

πῆς κρίσιν, διότι ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς καὶ τὴν ἱεράν Σύνοδον ἐκθέσει αὐ-
 τῆς «οὐδόλως διστάζει ν' ἀποφανθῇ πεπαρρησιασμένως ὁμολογοῦσα,
 ὅτι μετὰ τὰς μνησθείσας μικρὰς βελτιώσεις, τὰ βιβλία ταῦτα σύμ-
 φωνα πρὸς τοὺς ὅρους τοῦ τεθέντος κατὰ τὴν 10 δεκεμβρίου τοῦ 1869
 διαγωνίσματος ἀπαρτίζουσιν ἐν ὅλῳ τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας
 τῶν ἱερῶν μαθημάτων, οὐχὶ πάντως τέλειον καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ γε
 πολλῷ τῷ μέτρῳ ὑπερέχον ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις τῶν ἐν χρήσει ὁ-
 μοειδῶν διδακτικῶν βιβλίων, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐγκρίνει αὐτὸ εἰσα-
 κτέον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς σχολείοις, χορηγουμένης ἐπὶ τούτῳ τῆς προ-
 σκευῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑποστήριξεως». Κατὰ συνέπειαν συνοδικῆ δια-
 γνώσεως καὶ ὁμοφώνῳ ψήφῳ ἐγνώμεν ἐπιστέφαι τὰ οὕτως ἐγκριθέντα
 τέσσαρα πονήματα τῷ στεφάνῳ τῆς νίκης καὶ ἀποδοῦναι τὸ ὀφειλό-
 μενον ἐπαθλὸν τῆς ἀκαμάτου φιλοπονίας καὶ τῆς εὐρείας πολυμαθείας
 τῷ ἀγνώστῳ φιλοπονήσαντι αὐτά. Διὸ καὶ συνοδικῶς προκαθημένων
 ἡμῶν, παρόντων καὶ τῶν μελῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπι-
 τροπῆς, ἀποσφραγισθὲν τὸ ἄχρως ἐκείνης τῆς στιγμῆς ἐνσφράγιστον
 δελτίον, ἐφανέρωσεν ἡμῖν μετὰ δικαίας ἐκπλήξεως καὶ ἀνεκλαλήτου
 χαρᾶς, ὅτι ὁ τέως γνωστὸς ὡς βαθὺς φιλόλογος, δεινὸς πολυτίστωρ,
 καὶ πολὺς τῆς γενικῆς ἱστορίας καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀ-
 θηνῶν, ἀνεφάνη νῦν καὶ δεινότερος θεολόγος. Ἐπὶ δὲ τῇ διπλῇ ταύτῃ
 ἐπιτυχίᾳ εὐλόγως χιλιοστήν ταύτην φορὰν ἀνακράζαντες ὅτι οὐκ ἐκ-
 λείψουσι τῷ Κυρίῳ ἀξιόμαχοι στρατιῶται καὶ τῇ θρησκείᾳ γενναῖοι
 πρόμαχοι, σπεύδομεν ἐπιδαψιλεῦσαι τῇ περισπουδάζοντι ἡμῖν αὐτῆς
 σοφολογιότητι τὰς πατρικὰς ἡμῶν εὐλογίας, ἐκφράζοντες συνάμα καὶ
 τὸν δίκαιον ἐπαινον διὰ τὴν φιλοπονίαν, ἣν μετὰ ζήλου ἀπαρμύλλου
 κατέβαλεν ὑπὲρ τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυ-
 ρίου διαμορφώσεως τῆς ὀρθοδόξου νεολαίας. Περιβαλόντες δὲ τὰ δια-
 ληφθέντα τέσσαρα πονήματα αὐτῆς διὰ τῆς ἐπισήμου καὶ ὀριστικῆς
 ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἐγκρίσεως, καὶ συγχαίροντες αὐτῇ ἐπὶ τῷ θριάμ-
 βῳ, ὃν οὕτως ἤρατο, χαίρομεν καθορῶντες κοσμηθεῖσαν τὴν νεωτέραν
 ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν φιλολογίαν διὰ συγγραμμάτων πολλὴν μὲν πε-
 ριποιούντων αὐτῇ τιμὴν, πλείονα δὲ δόξαν καὶ εὐκλειαν τῇ ἀγίᾳ τοῦ
 Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, σεμνυνομένην δικαίως καὶ εὐφραينوμένη ἐπὶ τέκνοις
 οὕτως εὐσεβέσι καὶ φιλομήτορσι, πλείστην ὅσῃν ὑπισχνουμένοις τῇ
 καθ' ἡμᾶς ὀρθοδόξῳ νεολαίᾳ ἡθικὴν ὠφέλειαν. Ὅθεν καὶ μετὰ τῆς
 παρούσης πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς ἐπισυνάπτοντες τέσσαρα πιστοποιη-

τικά τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀνά
 ἓν ἰδίᾳ δι' ἕκαστον τῶν συγγραμμάτων αὐτῆς πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ
 χορηγηθέντος αὐτῇ προνομίου, προαχόμεθα καθ' ὑπαγόρευσιν καθή-
 κοντος ἱεροῦ ὑποδείξαι διὰ τοῦ ἐπισυνημμένου παραρτήματος τῆς ῥη-
 θείσης ἐπιτροπῆς μικράς τινας ἐλλείψεις ἀναφανείσας καὶ πάλιν ἐν
 τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῖς τούτοις, μηδαμῶς ἀμφιβάλλοντες, ὅτι καὶ
 ταύτας μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας παραδεχθήσεται^(*), καθ' ὅσον καὶ
 ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς ὀρθῶς ἐννοουμένῳ συμφέροντι ἔγκειται ἢ μᾶλλον ἐ-
 φικτῇ τούτων τελειοποίησιν. Ἐπὶ τούτοις ποθοῦντες ἵνα παράσχωμεν
 τῇ αὐτῆς σοφολογιότητι νέον δείγμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν εὐα-
 ρεσκείας, ἐκρίναμεν δίκαιον. ἅμα καὶ εὐλογον ἵνα διπλασιάσωμεν τὴν
 τέως χορηγηθεῖσαν αὐτῇ τριετῇ προθεσμίαν εἰς ἑξαετῇ, ἀντὶ τῆς πεν-
 ταετοῦς ἣν ἐξητήσατο, ὥπως γενναιώτεροι αὐτῆς ἀναδειχθέντες, δι-
 καιότερον φανῶμεν ἀμείβοντες τὴν φιλοπονίαν καὶ τὸν ἀκάματον ζῆ-
 λον αὐτῆς. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ τῆς
 περιποθήτου ἡμῖν αὐτῆς σοφολογιότητος.

αὐτοῦ ἰουνίου εἴ'.

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Χριστῷ διάπυρος εὐχέτης».

Τοιαύτη ἐν συντόμῳ ἡ ἀφορμὴ καὶ ἱστορία τῆς συντάξεως καὶ ἐκ-
 δόσεως τοῦ ἀνά χεῖρας βιβλίου καὶ τῶν ἐπιλοίπων τριῶν.

Ἀλλὰ πῶς, ἤθελεν ἐρωτήσῃ τις, λαϊκὸς ἐγὼ καὶ μὴ θεολόγος, ἀπε-
 φάσισα ν' ἀποδυθῶ εἰς τοιοῦτον ἀγῶνα; Τοῦτο δὲν εἶνε σὺνθηες, τὸ
 ὁμολογῶ, ἀλλὰ δὲν εἶνε ὅμως καὶ ὅλως ἀσύνθηες καὶ διὰ τὰ μὴ τρέ-
 χω μακράν, ἀναφέρω (καθ' ὅσον, ἐννοεῖται, εἶνε δυνατόν νὰ συγκρίνη
 τις τὰ μικρὰ μὲ τὰ μεγάλα) αὐτὸν τὸν πατέρα τῆς καθ' ἡμᾶς νεοελ-
 ληνικῆς φιλολογίας, τὸν Κοραῖν. Τίς μετέφρασε τὴν κατῆχῃσιν τοῦ
 Πλάτωνος, ἥτις ὑπὲρ τὸν ἡμισυν αἰῶνα διδάσκεται εἰς τὰ σχολεῖά
 μας; Λαϊκὸς καὶ μὴ θεολόγος, ὁ Κοραῖς. Τίς ἐχειραγώγησεν ἀνά χιλιά-
 δας καὶ μυριάδας εἰς τὰ στοιχειώδη δεδάγματα τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πί-
 στεως διὰ τῆς ἐπὶ ἡμισυν αἰῶνα ἐν τοῖς ἀλληλοδιδασκτικοῖς σχολείοις
 διδασκόμενης στοιχειώδους ἱερᾶς κατῆχῆσεως καὶ ἱστορίας τὴν ὀρθό-
 δοξον ἑλληνικὴν νεολαίαν; Πάλιν ὁ Κοραῖς, ὅστις κύριον μελέτημα εἴ-
 χεν ὄχι τὴν θεολογίαν, ἀλλὰ τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν. Διὰ τὰ πα-

(*) Καὶ αἱ παρατηρήσεις αὗται ἐγένοντο παραδεχταί, καὶ τὰ σημειωθέντα χω-
 ρία ἐτροποποιήθησαν κατ' αὐτάς.

ραθέσω δὲ καὶ ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν φιλολογιῶν αὐτὴν τὴν νεωτάτην, τὴν Γερμανικὴν, ὁ καθ' αὐτὸ πατὴρ τῆς γερμανικῆς ποιήσεως καὶ φιλολογίας καὶ γλώσσης, ὁ Λεσσίγγιος, οὐ μόνον θεολόγει ἀλλὰ καὶ μετέδωκεν, ὡς γνωστόν, σπουδαίαν βοήθην εἰς τὸ θρησκευτικὸν καὶ θεολογικὸν φρόνημα τοῦ ἔθνους του. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ὑπάρχει τις ἐνίοτε ἀφανεστέρα μὲν καὶ ἐσωτερικώτερα, ἀλλ' οὐσιώδης καὶ πραγματικὴ σχέσις μεταξὺ φιλολογίας καὶ θεολογίας, μεταξὺ θρησκείας καὶ γλώσσης. Καὶ ἀληθῶς τί ἄλλο σαφέστερον ἅμα καὶ χαρακτηριστικώτερον καὶ ολοκληρωτικώτερον τῆς ἐν ἀνθρώποις πνευματικῆς οὐσίας παρὰ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσαν; Τί δὲ ἄλλο ἀξιώτερον προσοχῆς καὶ μελέτης ἐμβριθοῦς παρ' αὐτάς; ὅταν μάλιστα τὰ ἔθνη διέρχονται τὴν περίοδον ἐκείνην, τὴν ἐπικίνδυνον ἅμα καὶ γόνιμον, ἥτις συνήθως λέγεται μεταβατικὴ, καὶ ἥτις πρόκειται νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὰ ἢ εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ εὐκλείαν, ἢ εἰς τὸν ὀλεθρον καὶ τὴν κακοδαιμονίαν; Ὅταν δὲ τὰ ἔθνη ταῦτα εὐρεθῶσιν ἐν τῷ μέσῳ τῶν πλέον ἀντιθέτων καὶ ὁρμητικῶν ρευμάτων τῆς γλώσσης, τῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως οἱ κατὰ τὴν ἀνατολὴν ὀρθόδοξοι ἡμεῖς Ἕλληνες, τότε οἱ κίνδυνοι τῆς ἀκροσφαλοῦς ταύτης θέσεως αὐξάνουσιν ἐπ' ἀπειρον, καὶ εἶνε ἀδύνατον ὅστις καὶ ὀλίγον ἐγκύψῃ εἰς τὴν μελέτην τῆς γλώσσης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ μὴ ἐγκύψῃ καὶ εἰς θρησκευτικὰς μελέτας, καὶ βλέπων συσσωρευόμενα ὁσημέραι μελανὰ καὶ φοβεράν τρικυμίαν προμηνύοντα νέφη εἰς τὰ ἄκρα τοῦ πελάγους, ὅπου πλέει τὸ μικρὸν καὶ ἀσθενὲς σκάφος τῶν ὁμοδόξων του, νὰ μὴ στρέψῃ ἐταστικὸν καὶ περιδεὲς βλέμμα πρὸς τὸ πηδάλιον καὶ τὸν πηδαλιουχον, πρὸς τὴν ἱεράν τῶν πατέρων του πίστιν, ἥτις διέσωσεν αὐτοὺς δι' ὅλων τῶν μακρῶν καὶ πολυκυμάντων αἰώνων. Οὐδὲν ἄρα παράδοξον, ἐὰν συγγραφεὺς, ὡς κύριον μελέτημα ἔχων τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἱστορίαν, καὶ παρακολουθῶν ὄχι ἀπαθῶς οὐδ' ἀδιαφόρως ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν(*) τὰς ποικίλας καὶ παντοειδεῖς περιπετείας τῶν κατὰ τὴν ἀνατολὴν ὁμοπίστων του, καὶ βλέπων τὸ μὲν παρὸν πλήρες ἀποτυχιῶν καὶ ὀλισθημάτων, τὸ δὲ μέλλον πλήρες κινδύνων διὰ τὸν πάτριον πολιτισμόν, τὴν πάτριον γλῶσσαν, καὶ τὸ πάτριον θρή-

(*) Ἴδε πλὴν ἄλλων ὅσα π. χ. ἔγραφον περὶ τῆς θρησκευτικῆς ἡμῶν καταστάσεως τῷ 1858 ἐν Μονάχῳ ἐν τοῖς περὶ νεοελληνικῆς δραματικῆς φιλολογίας καὶ ποιήσεως προλεγόμενοις.

σκευμα, προσπαθῶν δὲ ἐκ τῶν ἐνόντων νὰ συντελέσῃ καὶ αὐτὸς εἰς
 τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ἐνίσχυσιν καὶ στήριξιν, εἰ δυνατόν δὲ καὶ
 πρόδον καὶ βελτίωσιν, ἐνέκυψε κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀσθενείας του
 καὶ εἰς θρησκευτικὰς καὶ θεολογικὰς μελέτας. Ἡ θρησκεία, ἡ ἀληθὴς
 δηλονότι καὶ ἀξία τοῦ ὀνόματος, εἶνέ τι ἀνώτερον καὶ περιεκτικώτε-
 ρον, ἅμα δὲ καὶ γενικώτερον καὶ ἰσχυρότερον καὶ μακροβιώτερον τῆς
 ἡθικότητος· ἀλλὰ μὴν ἡ ἡθικότης εἶνε ἢ κατ' ἐξοχὴν ἀρετὴ τοῦ ἀν-
 θρώπου, ὁ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀνθρώπος οὕτως εἰπεῖν. Ἡ καθ' αὐτὸ ἄρα
 ζωὴ καὶ ἀκμὴ τῶν ἔθνων συνίσταται κυρίως εἰς τὴν ἐν αὐτοῖς μικρὰν
 ἢ μεγάλην ἡθικὴν οὐσίαν καὶ δύναμιν, ἡ δὲ δύναμις αὕτη τότε μό-
 νον εἶνε πραγματικὴ καὶ ζωογόνος, ὅταν πηγάζῃ ἐκ τῆς θρησκείας ἢ
 συνταυτίζεται πρὸς αὐτήν. Ἡθικὴ δὲ χειραφέτησις ἀπὸ τῆς θρησκείας
 καὶ αὐτονομία, καὶ ἂν ὑπῆρξέ ποτε δυνατὴ διὰ τὸ ἄτομον, ὡς ἔκτα-
 κτόν τι καὶ ἐξαιρετικὸν φαινόμενον, διὰ τὸν λαὸν καὶ διὰ τὸ ἔθνος
 εἶνε παντοῦ καὶ πάντοτε ἀπάτη καὶ ψεῦδος, χίμαιρα ἀνυπόστατος,
 καὶ σύμπτωμα βεβαίωτατον κοινωνικῆς ἀποσυρθείσεως καὶ πολιτικοῦ
 μαρasmus, ἐὰν ὅχι καὶ θανάτου. Διὰ τοῦτο καὶ λέγω μετὰ πεποιθή-
 σεως, ὅτι λαός, ὅποιος ὁ τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων, ἐμμένων πιστὸς εἰς
 τὸ πάτριον θρησκευμα, καὶ διασώζων ἀκόμη τὰ ἁγνὰ καὶ πατροπα-
 ράδοτα ἥθη του, δύναται ν' ἀτενίσῃ πάντοτε θαρράλως καὶ ἄνευ τοῦ
 ἐλαχίστου φόβου πρὸς τὸ μέλλον, ἐὰν μόνον δὲν ἐκλόνησιν τὴν εἰς Χρι-
 στὸν πάτριον αὐτοῦ πίστιν ἢ ἡμιμάθεια καὶ αἱ περὶ ἡθικῆς αὐτονο-
 μίας τῶν λαῶν χίμαιραι τῶν μωρῶν καὶ δοκησισόφων, καὶ δὲν ἐμό-
 λυνε τὰ ἁγνὰ του ἥθη τὸ δυσώδες ρεῦμα τῆς διαφθορᾶς καὶ ἐξαχρειώ-
 σεως, τὸ ὁσημέραι ῥυπαρότερον καταφερόμενον ἐκ τῆς πολλαχῶς μὲν
 παρηγμακυίας καὶ ἐξηχρειωμένης, ἡθικῶς δὲ καὶ θρησκευτικῶς ἀνιά-
 τως σχεδὸν πασχούσης Δύσεως, ὁσημέραι δὲ πλείοτερον δυσυχῶς ἐπι-
 νεμόμενον καὶ κατακλύζον τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ πάτριον θρη-
 σκευμα τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων εἶνε αὕτη ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ
 καὶ τῶν ἀποστόλων ἀνόθευτος καὶ ἀπαράχαράκτος, ἥτις ἀπέχουσα ἐξ
 ἴσου ἀπὸ τε τῆς δεσποτικῆς καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀνάπτυσιν καὶ κίνησιν
 τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος παρακωλυούσης συγκεντρώσεως τοῦ Λατι-
 νισμοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς τὰ πάντα τὰ ἱερὰ καὶ ὅσια ἐγκαταλειπούσης μο-
 νονουχί ἔρμαιον εἰς τὴν ἀτομικὴν αὐτοβουλίαν καὶ ἰδιοφροσύνην τοῦ
 τυχόντος ἀκολασίας τῶν διαμαρτυρομένων, προώρισται νὰ χύσῃ νέον
 φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς ἐξίας, ὅπερ καὶ θέλει συμβῇ

ἀφελύτως, ἐὰν μόνον τεθῇ ἐγκαίρως φράγμας εἰς τὰ ἐξωθεν εἰσελαύνοντα ῥυπαρά καὶ μεμολυσμένα βεύματα, καὶ ἐὰν τὰ ἤθη τῶν ὀρθοδόξων ἔλθωσιν εἰς στενοτέραν συνάφειαν πρὸς τὸ πᾶτριον θρήσκευμα, ἐὰν δηλονότι τὸ εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς μόνον τύπους περιορισθὲν καὶ ἀπονεκρωθὲν γράμμα ζωοποιηθῇ ὅσον τάχος διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία χύσῃ τὰ ζωογόνα αὐτῆς νάματα εἰς τὴν ἀκορέστως διψῶσαν αὐτὰ χριστιανικὴν λατρείαν. Ἡ μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἡ σεβασμία πάντων ἡμῶν μήτηρ καὶ τροφός, ἔθηκεν ἤδη τὰς πρώτας βάσεις εἰς τοιαύτην βελτίωσιν καὶ πρόδον τῆς θρησκευτικῆς οἰκοδομῆς καὶ διδασκαλίας τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος, συστήσασα τὸ περὶ τῶν ἱερῶν μαθημάτων διαγώνισμα, καὶ εὐχαριστῶ τὸν Θεὸν ὅτι ἡξίωσεν ἐμέ, τὸ ἐλάχιστον τῆς Ἐκκλησίας ταύτης τέκνον, νὰ τύχω τῶν εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν αὐτῆς, ἀγωνισθεὶς ἀτελέστατα ἀλλὰ πρῶτος ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ καὶ οὕτω μέγαν καὶ ὑψηλὸν σκοπὸν ἐπιδιωκούση πνευματικῇ σταδιοδρομίᾳ. Εὐγνωμονῶ δὲ καὶ πρὸς τὰ σεβαστά μέλη τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις ἀποβλέψασα μετ' εὐμενοῦς ἐπιεικείας εἰς τὰς πολλὰς καὶ πολυεῖδεις ἐλλείψεις τοῦ ἔργου μου, ἐθεώρησεν αὐτὸ ὡς κατάλληλον νὰ χρησιμοῦσιν ὡς ὄργανον τοῦ μεγάλου καὶ ἱερωτάτου τούτου σκοποῦ τῆς ἐκκλησίας.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 22 Αὐγούστου 1871.

D. N. B.

ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΗ.

§. 1.

Ερ. Τί προαπαιτείται διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ἀκριβῶς τί ἐστὶ κατήχησις;

Απ. Ἐπειδὴ ἡ κατήχησις εἶνε μάθημα θρησκευτικόν, διὰ νὰ ἔχωμεν ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβεστέραν ἐννοίαν τοῦ μαθήματος τούτου, προαπαιτείται νὰ γνωρίσωμεν τί εἶνε ἐν γένει θρησκεία, καὶ πόσα καὶ ποῖα εἶνε τὰ διάφορα αὐτῆς εἶδη ἢ θρησκευτά.

§. 2.

Τί λέγεται ἐν γένει θρησκεία καὶ τί λατρεία;

Θρησκεία ἐν γένει¹⁾ λέγεται ἡ εὐλαβὴς τοῦ ἀνθρώπου σχέσις²⁾ πρὸς ὃν τι, ὡς θεῖον ὑπ' αὐτοῦ νοούμενον καὶ πιστευόμενον. Τὸ δὲ σύνολον τῶν ἱερῶν πράξεων καὶ τελετῶν, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἐκφράζει καὶ ἐξωτερικῶς τὰ θρησκευτικὰ αἰσθητά, ἢ τὰς θρησκευτικὰς του ιδέας, ὀνομάζεται λατρεία.³⁾

1) Ὅπως πολλῶν ἄλλων πραγμάτων καὶ ἐπιστημῶν, οὕτω καὶ τῆς θρησκείας ὁ ὁρισμὸς εἶνε δύσκολος ἄνευ ἐκτενεστέρας καὶ λεπτομεροῦς περιγραφῆς τῶν μερικωτέρων ἐννοιῶν, ὅσαι συναπαρτίζουσιν αὐτόν. Τοῦτο ὁμῶς εἶνε ἀδύνατον νὰ γείνη ἐν τῇ παρόντι ἐγχειρίδιῳ· ὅθεν καὶ ἠρκέσθημεν εἰς τὸν ἀνωτέρω ὁρισμόν, λιτὸν μὲν, ἀλλ' ἴσως ὅχι καὶ ἥττον ὀρθόν ἢ ἀκριβὴ τῶν παμπληθῶν παρὰ τοῖς διαφόροις θεολόγοις καὶ φιλοσόφοις, ἀρχαίοις τε καὶ νεωτέροις, φερόμενων.

2) Ἡ σχέσις αὕτη δῆλον ὅτι πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς ἀμοιβαία, ἀλλ' ἡ μὲν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον εἶνε σχέσις εὐλαβείας, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον σχέσις προνοίας καὶ ἐπισκέψεως καὶ οἰκονομίας θείας.

3) «In nullum nomen religionis, seu verum seu falsum, coadunari homines posse, nisi aliquo signaculorum vel sacramentorum visibilium consortio colligentur». Augustin. contra Faustum. cap. 2.

§. 3.

Πόσα καὶ ποῖα εἶνε τὰ διάφορα εἶδη τῆς ἐν γένει θρησκείας ἢ θρησκευμάτων ;
Καὶ πάσαι καὶ σήμερον ὑπῆρχον καὶ ὑπάρχουσι πολλὰ εἶδη
θρησκείας ἢ θρησκευμάτων. Πολλὰ ἔθνη π. χ. τῆς Ἀσίας ἐξέ-
λαβον ὡς θεὸν αὐτὴν τὴν φύσιν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐλάτρευσαν·
ἡ τοιαύτη δὲ θρησκεία καλεῖται ἐν γένει φυσιολατρεία. Καὶ
οἱ μὲν Ἴνδοι ἐθεοποίησαν καὶ ἐλάτρευσαν τὰς ἐν τῇ φύσει ἐνοι-
κούσας δυνάμεις, καὶ ἡ τοιαύτη θρησκευτικὴ θεωρία λέγεται
πανθεισμός. Οἱ δὲ Πέρσαι συνεκέντρωσαν τὰς δυνάμεις ταύ-
τας εἰς δύο ἀντιθέτους καὶ ἀντιμάχους θεότητας, ὧν ἡ μὲν ἐ-
θεωρήθη ὡς ἀρχὴ παντός ἀγαθοῦ, ἡ δὲ ὡς ἀρχὴ παντός κα-
κοῦ, καὶ τὸ τοιοῦτον θρησκευτικὸν σύστημα λέγεται δυασμός.
Ἄλλοι ἐλάτρευσαν οὐράνιά τινα σώματα, οἷον τὸν ἥλιον, τὴν
σελήνην, κττ. τοιοῦτον δὲ θρήσκειμα εἶνε ἡ ἀστρολατρεία
τῶν Χαλδαίων. Ἄλλοι ὅπως οἱ Αἰγύπτιοι περιέπεσον εἰς τὴν
κτηνολατρείαν, θεοποιήσαντες καὶ λατρεύσαντες ζῶα τινα.
Ἄλλοι πάλιν ἐπροσωποποίησαν διὰ τῆς ποιητικῆς τῶν
φαντασίας φυσικὰς τινὰς ἢ καὶ ἠθικὰς¹⁾ δυνάμεις ἢ ἰδέας ἐπὶ
τὸ ἀνθρωπομορφότερον, καὶ τοιαύτη εἶνε π. χ. ἡ πολυθεία
τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἀνθρωπόμορφα ταῦτα
πλάσματα τῆς φαντασίας ἀπεικονίσθησαν ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ
διὰ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, καὶ μάλιστα τῆς γλυπτικῆς, τὰ
τοιαῦτα θρησκευματα ἐξέπεσον πολλάκις εἰς εἰδωλολα-
τρείαν, ἥτοι θεοποίησιν αὐτῶν τῶν καλλιτεχνικῶν εἰδώλων
ἢ ὁμοιωμάτων. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ἐπεκράτησε καὶ ἀπλή τις
κτισματολατρεία, ἥτοι ἀποθέωσις καὶ λατρεία φυσικῶν

1) Ἠθικὰς λέγοντες ἐννοοῦμεν τὴν λέξιν ὅχι κατὰ τὴν κοινὴν, ἀλλὰ κατὰ
τὴν μέσσην καὶ ἀδιάφορον ἔννοιαν, ἣν ἔχει ὡς ὅρος τεχνικός, ἐκλαμβανομένη ὁ-
μοίως ἐπὶ καλοῦ καὶ ἐπὶ κακοῦ. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἰδέαι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
στον ἰδέαι παθῶν φαύλων, καὶ ἐνίοτε κτηνωδῶν. Καὶ αἱ ὀλίγισται δὲ ἀγαθαὶ
ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἰδέαι οὐδέποτε σχεδὸν ἔμειναν ἀδιάφοροι ἐν τῇ λα-
τρείᾳ ἢ ἐν τῇ καλλιτεχνικῇ καὶ ποιητικῇ παραστάσει. Πρβλ. Ῥωμ. ἀ. 26—32,
καὶ Augustin. de Civitate Dei, XII. 2, 3.

τινῶν ἀφύχων ἀντικειμένων, ὅσον ὄρους, δένδρου, λίθου, κττ.²⁾
ἡ ξοανολατρεία (φετηχισμός), καὶ ἀλλαχοῦ τέλος ἡ θρη-
σκεία ἐξώκειλεν εἰς γοητείας.

2) Εἰς τὰ ἀνωτέρω θρησκευόμενα δὲν συγκατελέξαμεν καὶ τὸν σημερινὸν Ἰου-
δαϊσμόν, ὡς καὶ τὸν Ἰσλαμισμόν, διότι ὁ μὲν πρῶτος εἶναι θρήσκευμα ὅλως
σχεδὸν ἀρνητικόν, ὁ δὲ δευτέρος εἶναι νόθον ἀποκύημα καὶ κράμα ἀρχαίου καὶ
νέου ἰουδαϊσμοῦ, χριστιανισμοῦ καὶ ἀραβικῆς εἰδωλολατρείας.

α. Ὁ ἀρχαῖος Ἰουδαϊσμός, ἦτοι ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκεία τῆς παλαιᾶς
Διαθήκης, ἦτο, ὡς θέλομεν ἵδῃ κατωτέρω, αὐτὸς ὁ χριστιανισμός, διερχόμενος
εἰσέτι τὸ στάδιον τῆς προπαιδείας καὶ προπαρασκευῆς. Ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι ὅμως,
ἀρνηθέντες τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐλθόντα εἰς τὸν κόσμον, καὶ τελέσαντα τὸ
κοσμοσωτήριο ἔργον, τὸν Ι. Χ., ὅστις ἦτο ὁ ἀπρογυναικὸς λίθος, ἡ ἀρχὴ καὶ
τὸ τέλος, τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας ἐν γένει, ἀπηνήθησαν, ὡς εἰκόσ, αὐ-
τὴν τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείαν τῆς παλ. Διαθήκης, εἰ καὶ φαντάζονται ὅτι
πρεσβεύουσι καὶ διακρατοῦσιν αὐτὴν μέχρι σήμερον. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ
σημερινὸς Ἰουδαϊσμός τῆς μὲν παλαιᾶς Διαθήκης ἀπεξενώθη πράγματι, περιω-
ρίσθη δὲ εἰς δύο ἱερά, κατὰ τοὺς νῦν Ἰουδαίους, βιβλία, τὴν Καβάλαν καὶ
τὸ Ταλμούδ, ἐν οἷς περιέχονται μὲν ἀλήθειαι τινες θρησκευτικαί, παραληφθεῖ-
σαι ἐκ τῆς παλ. Διαθήκης, ἀλλὰ περικεκαλυμμέναι ἐντὸς ζόφου πυκνοῦ καὶ ἀ-
διοράτου παραλογισμῶν καὶ δεισιδαιμονιῶν. Τὰ βιβλία ταῦτα διδάσκουσι πολλὰ
παραλόγα καὶ μυθώδη περὶ Θεοῦ, περὶ δημιουργίας, περὶ Μεσσίας, περὶ ἀνα-
στάσεως νεκρῶν, κτλ. Τὴν πρὸς τὸν πλητίον ἀγάπην περιορίζουσιν ἀποκλει-
στικῶς τὰ βιβλία ταῦτα εἰς τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων, πρὸς δὲ τοὺς ξένους καὶ
ἀλλοεθνεῖς, οὓς κηρύττουσι μιὰρούς καὶ ἑθρούς τοῦ Θεοῦ, διδάσκουσι μίτος,
ἔχθραν καὶ πόλεμον διὰ παντός θεμίτου καὶ ἀθεμίτου μέσου, καὶ αὐτῆς τῆς ἐπιτορ-
κίας. Ἀληθοῦς ἠθικῆς διδασκαλίας οὐδὲ ἕχνος σχεδὸν ἐν αὐτοῖς· περιορίζεται
δὲ ἡ ἀγιότης τοῦ πιστοῦ εἰς τὴν τήρησιν τύπων τινῶν, νεκρῶν καὶ γυμνῶν
πάσης ἐννοίας, ὧν οἱ πλείστοι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀργίαν τῶν Σαββάτων, καὶ
εἰς τὴν διάκρισιν τῶν καθάρων καὶ ἀκαθάρτων τροφῶν, σκευῶν, κτλ. Πρὸλ.
Macaire Introduction à la théologie orthodoxe, §. 28.

β. Τοῦ δὲ Ἰσλαμισμού θεμελιωτὴς ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τὴν ζ'. μ. Χ. ἑκα-
τονταετηρίδα ἀκμάσας Ἀραβ Μωάμεθ, κηρύξας ἐκ τὸν προφήτην καὶ ἀπό-
στολον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπιβαλὼν εἰς πολλοὺς τὸ θρήσκευμά του. Ἐξέθηκε δὲ
οὗτος καὶ θρησκευτικὴν διδασκαλίαν του ἐν τῷ Κορανίῳ, τὸ ὅποσον οἱ Μωα-
μεθανοὶ θεωροῦσιν ὡς βιβλίον ἱερόν καὶ θεόπνευστον, καὶ εἰς τὸ ὅποσον συμπε-
ριελήφθησαν πολλὰ ἐκ τῆς παλαιᾶς καὶ ἐκ τῆς καινῆς Διαθήκης, ἀλλοιωθέντα
ὅμως τὰ πλείστα (ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐξῆς, οἷον ὅτι ὁ Ἀβραάμ καὶ ὁ Ἰσμαὴλ
ἔκτισαν ναόν. ἐν Μένκκ, ὅτι ὁ Ἀβραάμ ἐπρόσφερεν εἰς θυσίαν τὸν Ἰσμαὴλ, ὅτι
ἡ παρθένος Μαρία ἦτο ἀδελφὴ τοῦ Ἀαρών, κτλ. κτλ.). Ἡ πολυγαμία, τὸ πε-
πρωμένον, ἡ γοῦν τὸ δόγμα τοῦ θεοθεν ἀπολύτου προορισμοῦ (ἐτζέλ), πατριαρ-
χικαὶ τινες ἀρεταί, ἡ αὐστηρὰ τήρησις ἐξωτερικῶν τιμῶν τύπων, ὅποσαι εἶνε μά-

§. 4.

Εἶνε τὰ ἀληθῆ θρησκευματα ταῦτα ἢ ὄχι, καὶ διὰ τί;

Τὰ ἀνωτέρω θρησκευματα, ὡς καὶ πάντα τὰ ὅμοια μὲ αὐτά, εἶνε ψευδῆ καὶ ἐσφαλμένα, διότι ἀποδίδουσι τὴν θεότητα ὄχι εἰς τὸ ὑπέρτατον Ὄν, ἀλλ' εἰς ὄντα μερικὰ καὶ πεπερασμένα, κτίσματα καὶ δημιουργήματα τοῦ ὑπερτάτου Ὄντος.¹⁾

§. 5.

Ποία καὶ τίς ἡ ἀληθὴς καὶ τελεῖα θρησκεία;

Ἀληθὴς καὶ τελεῖα θρησκεία εἶνε ἐκείνη, ἥτις ἀποδίδει τὴν θεότητα εἰς αὐτὸ τὸ ὑπέρτατον Ὄν, ὅπερ εἶνε ὁ εἷς καὶ μόνος ἀληθινὸς Θεός, ὁ ποιητὴς καὶ δημιουργὸς σύμπαντος τοῦ κόσμου. Τοιαύτη δὲ ἀληθὴς καὶ τελεῖα θρησκεία εἶνε μία καὶ μόνη, ὁ Χριστιανισμός.

§. 6.

Πῶς ἄλλως διακρίνεται ὁ Χριστιανισμός ὡς ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ καταγωγῆς αὐτοῦ;

Ὁ Χριστιανισμός, ἥτοι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, διαφέρει καὶ διακρίνεται οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν λοιπῶν ψευδῶν καὶ ἀτελῶν θρησκευμάτων καὶ ὡς ἐκ τῆς θείας αὐτοῦ ἀρχῆς καὶ καταγωγῆς, διότι αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀποκαλύψας ἑαυτὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀπεκάλυψεν¹⁾ ἥτοι ἐφ' ἀνέρωσεν²⁾ εἰς αὐτὸν καὶ τὰς

λίστα αἱ πολλάκις τῆς ἡμέρας ἐπαναλαμβανόμεναι ἀπονίψεις καὶ καθαρμοί, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐρεύνης εἰς τὰ τῆς θρησκείας, καὶ ἡ δι' ὕλικῶν ἀπολαύσεων ἀνταμοιβὴ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, διακρίνουσιν ἐν γένει τὸν Ἰσλαμισμόν καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ Κορανίου. (Macaire αὐτόθι, §. 29).

1) «Καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνης φθορτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἐρπετῶν . . . καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα.» Ῥωμ. α'. 23—25. Πρὸς Δευτερονόμ. δ'. 15, εἰς, β'. Βασιλειῶν ιζ'. 29, Ψαλμ. ρς'. 20, Ἡσαΐ. μ'. 48, Ἱερμ. β'. 11, Πράξ. Ἀποστολ. ιζ'. 29.

4) Ματθ. ια'. 27, ις'. 17, α'. Κορινθ. β'. 10, ιδ'. 30, Φιλιππησ. γ'. 15, κλπ.

2) Ῥωμ. α'. 19, Κολοσσ. α'. 26, 27, α'. Τιμόθ. γ'. 16, κτλ.

θείας ἐκείνας ἀληθείας καὶ διδασκαλίας, αἵτινες συναποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ αἵτινες οὐδαμῶς ἄλλως θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀποκαλυφθῶσιν εἰς αὐτόν.³⁾ Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστιανισμὸς λέγεται θρησκεία ἐξ ἀποκαλύψεως.

§. 7.

Πόθεν προήλθε τὸ πλῆθος τῶν Ψευδῶν θρησκευμάτων καὶ ἡ διαφορὰ αὐτῶν ἀπὸ τε τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἀπ' ἄλλῶν;

Κατ' ἀρχὰς δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ μία καὶ μόνη θρησκεία, ἡ χριστιανική, ἀποκαλυφθεῖσα εἰς τὸν πρωτόπλαστον Ἀδὰμ ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀδὰμ μεταδοθεῖσα κατὰ διαδοχὴν καὶ κληρονομίαν εἰς τοὺς ἀπογόνους του. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου ὁ μὲν νοῦς τῶν ἀνθρώπων ἐπεσκοτίσθη, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν ἐπωρώθη, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ πατροπαράδοτος ἀληθὴς θρησκεία ἐξηφανίσθη ἔτι μᾶλλον, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλος τὸν τόπον αὐτῆς κατέλαβον ἄλλα νέα, ψευδῆ, θρησκευματα, γεννήματα τῆς ἀνθρωπίνης ταύτης ἀποτυφλώσεως καὶ παρώσεως. Τούτου ἕνεκα καὶ ἡ μὲν ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκεία ἦτο πάντοτε μία, διότι εἷς ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ αὐτῆς καὶ διδάσκαλος, ὁ Θεός· τὰ δὲ λοιπὰ θρησκευματα εἶνε πολλὰ καὶ διάφορα, διότι πολλὴ καὶ διάφορος ὑπῆρξε κατὰ καιροὺς καὶ τόπους καὶ ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ διαφθορὰ τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τῆς ὁποίας ἐγεννήθησαν. Ἐὰν δὲ καὶ εἰς τὰ ψευδῆ ταῦτα θρησκευματα παρετηρήθῃ ἀνέκαθεν ἀμυδρά τις ὁμοιότης ἔντισι πρὸς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείαν, ἡ ὁμοιότης αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ ἐν αὐτοῖς διεσώθησαν κατὰ παράδοσιν, εἰ καὶ ἀλλοιωθέντα, λείψανά τινα ἐλάχιστα τῆς ἀληθοῦς θρησκείας. Διότι καὶ τούτων ἀπάντων τῶν ἐθνικῶν θρησκευμάτων βάσις ὑπῆρξαν, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων γίνεται δῆλον, αἱ πρῶται ἐκεῖναι ἐξ ἀποκαλύψεως θεῖαι παραδόσεις, αἵτινες διερχόμεναι ἀπὸ

3) Lactant. Institutionum divinarum lib III. 25.

στόματος εἰς στόμα, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, καὶ ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, ἡμαυρώθησαν βαθμηδόν, καὶ ἀλλοιωθεῖσαι ἐξέπεσον εἰς παντοίαν παραφθορὰν καὶ δεισιδαιμονίαν¹⁾.

§. 8.

Πῶς ἄλλως ὀνομάζεται ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκεία, πόσαι καὶ ποῖαι αἱ διάφοροι αὐτῆς φάσεις ἢ περίοδοι, καὶ κατὰ τί διαφέρουσι;

Ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκεία, ἐν γένει μὲν σύγχρονος μετὰ αὐτὴν τὴν πλάσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀναπτυχθεῖσα δὲ ἰδίως ἀφ' οὗ ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν πεπτωκότα Ἀδὰμ τὴν περὶ τῆς μελλούσης σωτηρίας ἐπαγγελίαν¹⁾, καὶ μέλλουσα νὰ καταλήξῃ εἰς αὐτὴν τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου, ὀνομάζεται καὶ χριστιανικὴ πίστις, κατὰ τὴν εὐρυτέραν σημασίαν τῆς λέξεως, καὶ χριστιανισμός, ὥς προεβρέθη. Ἐχει δὲ ὁ χριστιανισμὸς τρεῖς μεγάλας περιόδους ἢ φάσεις, α') τὴν ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, β') τὴν ἀπὸ Μωϋσέως μέχρι Χριστοῦ, καὶ γ') τὴν ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου.

Καθ' ἑαυτὴν, ἤτοι κατ' οὐσίαν, ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἦτο ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον καὶ θὰ μείνῃ μέχρι τέλους μία, ἡ αὐτὴ καὶ ἀναλλοίωτος· διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας»²⁾. Ἀλλ' αἱ μὲν δύο πρῶται περίοδοι ἦσαν χρόνοι προπαρασκευῆς καὶ πίστεως εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, μέλλοντα νὰ ἔλθῃ καὶ σῶσῃ τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας³⁾, ἡ δὲ τρίτη περίοδος εἶνε χρόνοι σωτηρίας καὶ πίστεως εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐλθόντα ἤδη καὶ τελέσαντα τὸ ἔργον τοῦτο τῆς σωτηρίας. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀπεκαλύφθη ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν Ἀδὰμ μετὰ τὴν πτώσιν αὐτοῦ, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀδὰμ μετεδόθη κατὰ πα-

1) Tertullian. Apologetic. VII, XXV, XXVI, XLVII, Εὐσεβίου, Εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς β', 4, καὶ ἄλλ. πολλ.

4) Γενέσ. γ'. 15. 2) Κορ. ι. 3, 4. 3) Ἐβρ. ιά.

ιάδοσιν καὶ διαδοχὴν εἰς τοὺς ἀπογόνους του⁴⁾. Ἐπειδὴ ὁμως, ὡς προεῖρήθη, ἡ θρησκεία αὕτη, ἀθετηθεῖσα ὑπ' αὐτῶν⁵⁾, διεσώθη εἰς ὀλίγους μόνον ἀπογόνους τοῦ Σὴθ μέχρι τοῦ Νῶε, ἡθετήθη δὲ πάλιν καὶ ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τούτου μετὰ τὸν κατακλυσμόν⁶⁾, ὁ Θεὸς ἡδύοχησε νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς πατριάρχας Ἀβραάμ, Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ μέχρι Μωϋσέως. Οἱ κατὰ τὴν πρώτην λοιπὸν περίοδον ταύτην ἔζων ἐν τῇ ἀναμνήσει τῶν θείων τούτων ἀποκαλύψεων, ὅσαι ἔγειναν πρὸς τοὺς πατριάρχας, ὅτε μὲν πρὸς δῆλωσιν τῆς θείας ὀργῆς διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ὅτε δὲ πρὸς παραμυθίαν διὰ διαφόρων ἐπαγγελιῶν περὶ τῆς μελλούσης σωτηρίας⁷⁾. Ἀλλ' ὁ κύκλος τῶν τε θείων ἐπαγγελιῶν τούτων καὶ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας ἦτο κατὰ τὴν περίοδον ταύτην περιωρισμένος ἀκόμη.

Κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον ἡ θεία ἀποκάλυψις ἔγεινεν ὄχι πλέον προφορικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ γραπτῇ, καὶ τοιουτοτρόπως προῆλθεν ὁ μωσαϊκὸς νόμος, ὅστις ἐδόθη ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινά. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ τὸν γραπτὸν νόμον τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας ἐξέκλιναν πάλιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἀφέθησαν ἀχαλίνωτοι εἰς πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ κακίαν, καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν εἰδωλολατρείαν, ὁ Θεὸς ἔστειλε τοὺς προφῆτας, οἱ ὁποῖοι ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ κινούμενοι καὶ ὁδηγούμενοι ἐδίδασκον τοὺς ἀνθρώπους, ζητοῦντες νὰ τοὺς ἀναχαιτίσωσιν ἀπὸ τὰ κακὰ ἔργα, καὶ νὰ τοὺς ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν τοῦ Θεοῦ⁸⁾, ἅμα δὲ καὶ ἐπροφήτευον τὴν ἐλευσιν ἐκείνου, ὅστις ἔμελλε νὰ σώσῃ τὸν κόσμον⁹⁾. Τοιουτοτρόπως δὲ ὁ μὲν κύκλος τῶν θείων ἐπαγγελιῶν καὶ ἀποκα-

4) Ἑβραϊ. ιά. 2. 5) Γενέσ. ς. 11. 6) Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ κδ', 2.

7) Ἑβρ. ιά. 2. 8) Ἡσαϊ. κá. 8, νβ'. 8, Ἰερεμ. ς'. 17, Ἰεζεκιήλ γ'. 17, κλπ.

9) Αἱ περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίας προφητικαὶ προρρήσεις τῆς παλ. Διαθήκης περιέχονται ἐν τοῖς ἑξῆς μάλιστα χωρίοις: Γεν. κθ'. 10, Ψαλμ. οá. 6, Ἡσα. β', ιά, νγ', ξ', Ἰερεμ. κγ'. 6, λά. 31, Ἰεζεκ. λδ'. 24, Δαν. θ'. 24, Ὡσηὲ β'. 18, Ἰωήλ β'. 28, Ἀμώς θ'. 11, Ὀβδιού 17, Ἰωνᾶ á. 17, Μιχαϊ. é. 2, Ναούμ á. 15, Ἀβακούμ γ'. 2, Σοφον. γ. 14, Ἀγγαϊ. β'. 8, Ζαχαρ. β'. 10, ιδ'. 8, Μαλαχϊ, γ'. 1.

λύψεων ἔγεινεν εὐρύτερος καὶ καθαρώτερος, ἡ ἐξωτερικὴ λατρεία ἀνεπτύχθη καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς προπαρασκευαστικὴν ἀκμὴν, ὁ δὲ περιούσιος λαὸς τοῦ Θεοῦ χωρισθεὶς ἀπὸ τῶν λοιπῶν συναπετέλεσε μίαν θεοκρατίαν¹⁰⁾, ἥτις προεικόνιζε τὴν αἰώνιον τοῦ Θεοῦ βασιλείαν, τὴν μέλλουσαν νὰ καταρτισθῇ μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος. Δι' ὅλων δὲ τούτων τῶν μέσων ὁ ἄνθρωπος προπαρασκευάζετο, καὶ μάλιστα καθ' ὅσον μὴ δυνάμενος νὰ ἐκπληρώσῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὸν νόμον¹¹⁾, ἤρχετο εἰς βαθυτέραν ὁσημέραι τῆς ἁμαρτίας συναίσθησιν καὶ ζωηροτέραν τῆς σωτηρίας ἐπιθυμίαν.

Κατὰ τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν περίοδον τέλος, τὴν ἀνωτάτην καὶ λαμπροτάτην πασῶν, διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Αὐτρωτοῦ καὶ Σωτῆρος γίνονται τὰ πάντα καινά. Ὅ,τι τέως προκατήγγελλον μόνον οἱ προφῆται, ἤδη πληροῦται καὶ γίνεται πρᾶγμα· ὅ,τι ὁ νόμος δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ, κατορθώνει ἤδη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ¹²⁾. τὸ κοσμοσωτήριον ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως τελεῖται, ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀποκαλύπτεται πλήρης καὶ τελεία, καὶ τὸ εὐαγγέλιον αὐτῆς κηρύττεται ὄχι μόνον εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

§. 9.

Κατὰ τί λοιπὸν διαφέρει τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, ἥτοι ὁ καθ' αὐτὸ Χριστιανισμὸς ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ;

Ἡ καινὴ Διαθήκη, ἡ τὸ Εὐαγγέλιον, διαφέρει ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, ἥ, ὅπερ ταυτόν, ὁ καθ' αὐτὸ καὶ ἰδίως Χριστιανισμὸς διαφέρει ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ὅπως καὶ ἡ τρίτη

10) Θεοκρατία λέγεται τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὅποσον ὁ μὲν Θεὸς εἶνε ὁ ἄμεστος βασιλεὺς καὶ κυβερνήτης τοῦ λαοῦ, ὁ δὲ οἰοσδῆποτε ὁρατὸς ἡγεμὼν ἢ προϊστάμενος αὐτοῦ εἶνε ἄπλοῦς ἀντιπρόσωπος καὶ ὄργανον τοῦ κυβερνῶντος Θεοῦ. 11) Ῥωμ. γ'. 23, Γαλατ. γ. 11.

12) «Οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν» Ῥωμ. 5, 14.

περίοδος τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας, ἡ καθ' αὐτὸ χριστιανική, ἀπὸ τῶν δύο ἄλλων προηγουμένων, τουτέστι τὸ Εὐαγγέλιον ἐπισφραγίζει καὶ συμπληροῖ ἅπαξ καὶ διὰ παντὸς τὸν μωσαϊκὸν νόμον, καὶ τὴν παλαιὰν Διαθήκην ἐν γένει. Ἡ παλαιὰ Διαθήκη ὡς προπαιδαγωγική, ἦτο καὶ προσωρινή, μέλλουσα ποτε νὰ ἀντικατασταθῇ, ἐν ᾧ ἡ νέα Διαθήκη εἶνε ὀριστική, ὡς μέλλουσα νὰ ἰσχύῃ διὰ παντὸς μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος¹⁾. Τὸ Εὐαγγέλιον, χωρὶς νὰ ἀντιφάσκη καὶ ἀντιμάχεται πρὸς τὴν παλαιὰν Διαθήκην, εἶνε πολὺ αὐτῆς πληρέστερον, τελειότερον καὶ ὑψηλότερον.

α.) Ἐν πρώτοις ἀλήθειαι τινες τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας ἀναπτύσσονται πληρέστατα ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ἐν ᾧ ἀτελῶς μόνον ὑποδεικνύονται ἐν τῇ παλαιᾷ Διαθήκῃ, ὅπως συμβαίνει π. χ. εἰς τὸ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος μυστήριον, εἰς τὸ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως τῆς ἀπολυτρώσεως, καὶ ἄλλα τινά.

β.) Ἡ κατὰ τὸν μωσαϊκὸν νόμον λατρεία τῆς παλαιᾶς Διαθήκης ἦτο πλήρης τύπων, οἵτινες εἶχον ἀξίαν μόνον ὡς ἀναφερόμενοι εἰς τὴν μέλλουσαν τοῦ θεοῦ ἡμῶν Λυτρωτοῦ θυσίαν²⁾, διὸ καὶ παρῆλθον ὡς σκιά. Ἡ θεία λατρεία κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον εἶνε ἀπ' ἐναντίας ὅλως πνευματική. Καὶ αἱ μὲν τελεταὶ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης δὲν ἠδύναντο νὰ μεταδώσωσιν ἀφ' ἐαυτῶν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν σωτήριον χάριν, μηδὲ νὰ καθάρισωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας³⁾. τὰ δὲ μυστήρια τῆς νέας Διαθήκης ἐξ ἐναντίας μεταδίδουσιν οἰκοθεν εἰς τοὺς πι-

1) Λουκ. ις'. 16, Γαλάτ. γ'. 24—25, Ἑβρ. ζ, 12, ιγ'. 8, 20, Ματθ. ιγ' 48, α. Κορ. ιε. 25. 2) Ἑβρ. θ'. 11—24, Λευιτ. ε. 5, ς'. 7, Πράξ. ιε. 11.

3) Γαλάτ. γ'. 11, Ἑβρ. ι. 4. Ὁ Ἰσραηλίτης π. χ. συνηστάνετο ἐνδομύχως, ὅτι διὰ τοῦ αἵματος ταύρων καὶ μόσχων ἡ ἁμαρτία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξαλειφθῇ (Ἑβρ. ι. 4), μηδὲ νὰ δικαιώσῃ, τελειώσῃ καὶ ἁγιάσῃ αὐτὸν ἢ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως προσφερομένη ἱλαστήριος θυσία (Ἑβρ. ι. 11), καὶ προσεδόκα λοιπὸν νὰ προσενεχθῇ ὑπὲρ αὐτοῦ τελειότερα τις θυσία ἐξαλείφουσα διὰ παντὸς τὴν ἁμαρτίαν (Ἑβρ. ι. 12—14).

στοὺς τὴν θεῖαν χάριν, ἀναγεννῶντα, ἀγιάζοντα καὶ ἐνισχύοντα αὐτοὺς πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθόν⁴).

γ'). Ὁ νόμος τῆς παλαιᾶς Διαθήκης ἦτο παιδαγωγὸς αὐστηρὸς καὶ δεσποτικὸς, μεταχειριζόμενος τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀνήλικον, ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας ὁ νόμος τοῦ Εὐαγγελίου μεταχειρίζεται τὸν πιστὸν ὡς ἐνήλικον, ὅχι πλέον ὡς «υἱὸν παιδείας», ἀλλ' ὡς «υἱὸν ἐλευθέρου»⁵). Διὰ τοῦτο καί, ἐν ᾧ ὁ μωσαϊκὸς νόμος ἐπέβαλλε ποινὰς ἐγκοσμίους εἰς τὸν παραβάτην, ὁ εὐαγγελικὸς δὲν ἐπιβάλλει, ἀναφέρεται δὲ μᾶλλον πρὸς αὐτὴν τὴν θέλησιν τοῦ πιστοῦ, καὶ ταύτην πρὸ παντὸς ἄλλου προσπαθεῖ νὰ καθαρῇ καὶ νὰ στρέψῃ πρὸς τὸ ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ Εὐαγγελίου εἶνε ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πληρεστέρα, τελειότερα καὶ ὑψηλότερα. Ὁ μωσαϊκὸς νόμος π. χ. ἀπαγορεύει καὶ τιμωρεῖ τὸν φόνον, ἀλλὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἀπαγορεύει ὅχι μόνον τὸν φόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ὕβριν καὶ πᾶσαν ἐν γένει αἰτίαν καὶ ἀφορμὴν φόνου. Ὁ μωσαϊκὸς νόμος ἀπαγορεύει καὶ τιμωρεῖ ἐν γένει τὴν αἰσχρὰν πρᾶξιν, ἐν ᾧ τὸ Εὐαγγέλιον ἀπαγορεύει καὶ τιμωρεῖ καὶ αὐτὴν τὴν ἄπωθεν ἐπιθυμίαν τοῦ αἰσχροῦ. Ὁ μωσαϊκὸς νόμος ἐπιτρέπει τὴν ἀνταπόδοσιν τοῦ κακοῦ, λέγων «ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδὸντα ἀντὶ ὀδόντος»⁶). τὸ Εὐαγγέλιον ἐξ ἐναντίας ὅχι μόνον ἀπαγορεύει τὴν ἀνταπόδοσιν τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ λέγει «ὅστις σὲ ῥαπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἑτέραν, καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον»⁷). Ὁ μω-

4) Πράξ. β'. 38, πρὸς Τίτ. γ'. 5, 6, κτλ. — «Alia sunt sacramenta dantia salutem, alia promittentia salvatorem; sacramenta novi Testamenti dant salutem, sacramenta veteris Testamenti promittebant salvatorem . . . Mutata sunt sacramenta, facta sunt faciliora, pauciora, salubriora, feliciora.» Augustin. in Psalmum LXXIII.

5) «Ἄρα, ἀδελφοί, οὐκ ἐσμὲν παιδείας τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρου. Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν, ἣ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε.» Γαλάτ. β'. 34—ε. 4.

6) Ἐξὺδ. κβ'. 24, Λευϊτ. κδ'. 20, Δευτερ. ιθ'. 21.

σαϊκός νόμος λέγει « ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου » ⁸⁾· τὸ Εὐαγγέλιον ἀπ' ἐναντίας μᾶς διδάσκει ν' ἀγαπῶμεν ὄχι μόνον τὸν πλησίον, ὄχι μόνον τοὺς ἀγαπῶντας ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν καὶ τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς⁹⁾.

§. 10.

Πόσαι καὶ ποταὶ εἶναι αἱ πηγαὶ τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας, πῶς λέγονται, καὶ διὰ τί;

Πηγή τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας εἶνε κυρίως εἰπεῖν μία καὶ μόνη, « ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ». Διακρίνεται δὲ ἡ πηγή αὕτη εἰς δύο εἶδη, καθ' ὅσον ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ διεσώθη τὸ μὲν διὰ ζώσης φωνῆς, τὸ δὲ καὶ διὰ γραφῆς. Καὶ ὁ μὲν διὰ ζώσης καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἀγράφως διασωθεὶς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λόγος τοῦ Θεοῦ, λέγεται παράδοσις, ὁ δὲ ἐγγράφως διασωθεὶς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λόγος τοῦ Θεοῦ λέγεται ἁγία γραφή, ἡ καὶ ἱερὰ γράμματα καὶ ἱερὰ βιβλία¹⁾.

Συγκροτεῖται δὲ ἡ ἁγία Γραφή ἀπὸ δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον ὀνομάζεται παλαιὰ Διαθήκη, τὸ δὲ δεύτερον καινὴ Διαθήκη. Καὶ ἡ μὲν παλαιὰ Διαθήκη περιέχει τὸ σύνολον τῶν ἐγγράφων θρησκευτικῶν ἀληθειῶν καὶ διδασκαλιῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὰς δύο πρώτας αὐτοῦ περιόδους, ἡ δὲ καινὴ περιέχει τὸ σύνολον τῶν ἐγγράφων θρησκευτικῶν ἀληθειῶν καὶ διδασκαλιῶν τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν αὐτοῦ περίοδον. Ὀνομάσθησαν δὲ διαθήκαι αἱ δύο αὗται γραπταὶ πηγαὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, διότι ἀμφότεραι περιέχουσιν τὴν περὶ σωτηρίας τοῦ

7) Ματθ. ε. 30—40. Πρβλ. Λουκ. ε'. 29, Ῥωμ. ιε'. 17, 19, ἀ. Κορ. ε'. 7, ἀ. Θεσσαλ. ε. 15, ἀ. Πέτρ. γ'. 9. 8) Λευϊτ. ιθ'. 18.

9) Ματθ. ε. 44, Λουκ. ε'. 27, κγ'. 34. Πράξ. ζ'. 60, Ῥωμ. ιε'. 14, 20, ἀ. Κορ. δ'. 13, ἀ. Πέτρ. γ'. 9.

1) Καὶ πολλαχῶς ἄλλως ἐν τῇ Γραφῇ καὶ παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσιν.

ἀνθρώπου ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, συναποτελοῦσιν ἅμα καὶ τὴν περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς σωτηρίας συνθήκην αὐτοῦ.²⁾

§. 11.

Πῶς καὶ διὰ τί ἡ μὲν παλαιὰ Διαθήκη λέγεται ἐνίοτε καὶ νόμος, ἡ δὲ καινὴ εὐαγγέλιον;

Συνεχδοχικῶς λέγεται καὶ νόμος μὲν ἡ παλαιὰ Διαθήκη, εὐαγγέλιον δὲ ἡ καινὴ, εἰ καὶ ἡ μὲν λέξις νόμος κυριολεκτεῖται ἐπὶ τῶν νομοθετικῶν ἰδίως βιβλίων καὶ χωρίων τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, ἡ δὲ εὐαγγέλιον ἐπὶ τῶν τεσσάρων πρώτων τῆς καινῆς¹⁾. Σημαίνει δὲ ἡ λέξις «εὐαγγέλιον» χαροποιὰν ἀγγελίαν, διότι χαρμόσυνος τῷ ὄντι ἀγγελία ἦτο διὰ τὸ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἁμαρτίας ἀνθρώπινον γένος τὸ ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως, τὸ ὁποῖον ἐξεπλήρωσεν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐνανθρωπήσας καὶ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν καὶ παθὼν καὶ ἀναστὰς.²⁾

§. 12.

Διὰ τί ἡ ἅγια Γραφή λέγεται καὶ «λόγος τοῦ Θεοῦ»;

Ἡ ἅγια Γραφή λέγεται καὶ «λόγος τοῦ Θεοῦ»¹⁾, διότι τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἐν μέρει μὲν ἐλαλήθη ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ

2) Ταῦτα μάλιστα τὰς δύο σημασίας (συνθήκη μετ' ἐπαγγελίας) πρέπει νὰ διακρατήσωμεν ἐξ ὧν ἔχει πολλῶν ἡ λέξις «διαθήκη» ἐν τῇ Γραφῇ σημασιῶν. Ἴδ. καὶ Schleussner Lexicon in N. Testamentum ἐν τῇ λέξει, καὶ Suiceri Thesaurum ecclesiastic. tom. I. p. 855

1) Καὶ ἐτι πλατύτερον νόμος μὲν ὁ Ἰουδαϊσμός, εὐαγγέλιον δὲ ὁ Χριστιανισμός. Ἴδε τὰς λέξεις παρὰ Schleusner Lex. in N. Test., καὶ παρὰ Suicer. Thes. eccles.

2) «Εὐαγγέλιον δὲ κεκλήκασι· διότι ἀγαθὰ μηνύει τοῖς ἀνθρώποις, οἷον Θεοῦ ἐνανθρωπήσιν, ἀνθρώπου θέωσιν, δαιμόνων κατάλυσιν, ἀμαρτημάτων λύσιν, ἀναγέννησιν, υἰοθεσίαν καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.» Εὐθ. Ζιγαδὴν. ἐρμην' εἰς Ματθ. σελ. 4, ἐκδ. Φαρμακίδ. Πρβλ. καὶ Χρυσόστομον, Μ. Βασιλείον. Μ. Ἀθανάσιον, Θεοδώρητον, Εὐσέβιον καὶ ἄλλους πολλοῶν.

1) Μάρκ. ζ'. 43, Λουκ. ε'. 4, ἡ. 44, Ἰω. ι. 35, κλπ.

τοῦ Θεοῦ, ἐν μέρει δὲ κατεγράφη διὰ χειρὸς μὲν ἀνθρώπων ἁγίων καὶ ἱερῶν, ἀλλὰ κατ' ἐμπνευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτως εἰπεῖν κατ' ἄμεσον ὑπαγόρευσιν αὐτοῦ. Ὅθεν καὶ ὁ ἀπόστολος Πέτρος λέγει «οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι.» ²⁾

§. 13.

Ποῖα εἶναι τὰ βιβλία, ὅσα συγκροτοῦσι τὴν παλαιὰν Διαθήκην;

Τὰ βιβλία τῆς παλαιᾶς Διαθήκης εἶνε τὰ ἑξῆς:

α.) Ἡ Πεντάτευχος, περιλαμβάνουσα τὰ ἑξῆς βιβλία
1) τὴν Γένεσιν, 2) τὴν Ἑξοδον, 3) τὸ Λευιτικόν, 4) τοὺς Ἀριθμούς, 5) τὸ Δευτερονόμιον,

β.) Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ,

γ.) Κριταί,

δ.) ἡ Ῥούθ,

ε.) Βασιλεῖαι εἰς βιβλία τέσσαρα,

ς.) Παραλειπόμενα εἰς βιβλία δύο,

ζ.) Ἑσδρας εἰς βιβλία δύο,

η.) Νεεμίας,

θ.) ἡ Ἑσθήρ,

ι.) ὁ Ἰώθ,

ια.) τὸ Ψαλτήριον τοῦ Δαυὶδ,

ιβ.) αἱ Παροιμίαι τοῦ Σολομῶντος,

ιγ.) ὁ Ἐκκλησιαστής,

ιδ.) τὸ Ἄσμα ἁσμάτων,

ιε.) οἱ τέσσαρες μεγάλοι προφῆται, Ἡσαΐας, Ἰερεμίας, Ἰεζεκὴλ καὶ Δανιήλ.

ις.) οἱ δώδεκα μικρότεροι προφῆται, ἡ τὸ δωδεκαπρόφητον, Ὡσιέ, Ἀμώς, Μιχαίας, Ἰωήλ, Ὀβδιού,

2) 6. Πέτρ. α. 21.

Ἰωνᾶς, Ναοὺμ, Ἀβακούμ, Σοφονίας, Ἀγγαῖος,
Ζαχαρίας καὶ Μαλαχίας,
ιζ'.) ὁ Τωβίτ,
ιη'.) ἡ Ἰουδαίθ,
ιθ'.) ἡ Σοφία Σολομῶντος,
κ'.) ἡ Σοφία Σειράχ, καὶ
κά.) οἱ Μακκαβαῖοι εἰς βιβλία τρία.

§ 14.

Πότα καὶ ποῖα εἶνε τὰ βιβλία τῆς καινῆς Διαθήκης;

Τὰ βιβλία τῆς καινῆς Διαθήκης εἶνε εἰκοσιεπτά, τὰ ἐξῆς:

α.) τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, ἥτοι τὸ τοῦ Ματθαίου, τὸ
τοῦ Μάρκου, τὸ τοῦ Λουκᾶ, καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου,

β'.) αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων, συγγραφεῖσαι ὑπὸ
τοῦ Λουκᾶ,

γ'.) αἱ δεκατέσσαρες Ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου, ἥτοι μία
πρὸς Ῥωμαίους, δύο πρὸς Κορινθίους, μία πρὸς Γα-
λάτας, μία πρὸς Ἐφεσίους, μία πρὸς Φιλιππησίους,
μία πρὸς Κολοσσαεῖς, δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς, δύο
πρὸς Τιμόθεον, μία πρὸς Τίτον, μία πρὸς Φιλήμο-
να, καὶ μία πρὸς Ἑβραίους,

δ'.) αἱ Καθολικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰακώβου, Πέ-
τρου, Ἰωάννου καὶ Ἰούδα, ἥτοι μία τοῦ Ἰακώβου, δύο
τοῦ Πέτρου, τρεῖς τοῦ Ἰωάννου, μία τοῦ Ἰούδα, καὶ

ε.) ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, βιβλίον προφητικόν.

§ 15.

Πόθεν ἐπεται καὶ ποῖα τις ἡ ἀλήθεια καὶ τελειότης τῆς χριστιανικῆς θρη-
σκείας;

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶνε ἡ μόνη ἀληθὴς καὶ τελεία, διότι,
κατὰ τὰ προειρημένα, ἐφανερώθη εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπ' αὐτοῦ
τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ ἀλήθεια καὶ τελειό-

της αὐτῇ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς ὅσα ἡ θρησκεία αὐτῇ
πρεσβεύει καὶ διδάσκει περὶ Θεοῦ ιδίως, ἀλλὰ ἐκτείνεται εἰς
ὅλα αὐτῆς τὰ μέρη καὶ εἶνε τόσον καταφανής, ὥστε ἀναγκά-
ζονται νὰ ὁμολογῶσιν αὐτήν, τοῦλάχιστον ἐν μέρει, καὶ αὐ-
τοὶ οἱ μὴ πιστεύοντες εἰς Χριστόν, ἀξιοῦντες δὲ νὰ κρίνωσι
τὸν Χριστιανισμόν μὲ γυμνόν καὶ μόνον τὸν φυσικόν των λό-
γον. Οὐδεὶς π. χ. καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν θύραθεν σοφῶν, καὶ ἐξ
αὐτῶν τῶν ἀμειλίχτων ἐχθρῶν καὶ διωκτῶν τοῦ Χριστιανι-
σμοῦ, ἐτόλμησε μέχρι σήμερον νὰ ἀρνηθῇ ἢ νὰ μὴ ὁμολογή-
σῃ καθαρῶς καὶ ἀπεριφράστως, ὅτι ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ
Εὐαγγελίου εἶνε ἄμωμος καὶ ἁγία, ὅτι εἶνε ἀληθὴς καὶ τελεία,
ὅπως οὐδὲν οὐδέποτε ἔργον καὶ προϊόν ἀνθρωπίνης σοφίας.

§ 16.

Τί ἔπεται ἐκ τούτου;

Ἐκ τούτου ἔπεται, ὅτι ἡ ἠθικὴ τοῦλάχιστον διδασκαλία τοῦ
Εὐαγγελίου εἶνε ἔργον ὅχι ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἀνώτερον ἢ κατ'
ἀνθρώπον. Ἄρα εἶνε ἔργον Θεοῦ, ἀφ' οὗ ὁ Θεὸς μόνον εἶνε ὁ
ὑπέρτερον τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τοὺς θύραθεν σοφούς.

Ἀλλὰ μὴν ἡ ἠθικὴ αὐτῇ διδασκαλία εἶνε μέρος σύμφυτον
ἐνός ὅλου ὁμογενοῦς καὶ ἀρτίου, τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀφ' οὗ καὶ
ὁ πατήρ τοῦ ὅλου τούτου, κατὰ τὰ προβρῆθέντα, εἶνε ὁ Θεός,
ἔπεται ὅτι καὶ τὸ ὅλον Εὐαγγέλιον καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ μέρη
καὶ κατὰ πάντα λόγον εἶνε θεῖον, εἶνε ἔργον Θεοῦ, καὶ ὅτι,
ἂν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρνοῦνται τοῦτο, ἡ ἀρνήσις αὐ-
τῇ προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, εἴτε ἐκ παραλο-
γισμοῦ, εἴτε ἐξ ἄλλου τινὸς ἀνθρωπίνου λόγου, δὲν θέλουσι
νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὸ λογικόν συμπέρασμα τῆς ιδίας αὐ-
τῶν καθαρᾶς καὶ ἀναντιβῆρου ὁμολογίας.

§ 17.

Τί ἔπεται ἀκολούθως ἐκ τῆς λογικῆς ἀναγκαίας ταύτης θεϊότητος μὲν τοῦ
Εὐαγγελίου, θεϊότητος δὲ τοῦ ἀρχικοῦ ἐν ἀνθρώποις διδασκάλου καὶ κήρυκος
αὐτοῦ;

Ἐπεται ὅτι καὶ ἡ παλαιὰ Διαθήκη, ἐπομένως ὁλόκληρος

ἡ Γραφή ἐν γένει, εἶνε ἔργον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἤτοι ἔργον Θεοῦ, ἀφ' οὗ αὐτὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου, μαρτυρεῖ διαβρόχην τοῦτο πολλάκις καὶ πολλαχῶς, θεωρῶν τὴν διδασκαλίαν του ὅχι ὡς ξένην οὐδὲ ἀντιμαχομένην πρὸς τὴν παλαιὰν Διαθήκην, ἀλλὰ τελειωτικὴν μόνον καὶ συμπληρωτικὴν αὐτῆς. « Οὐκ ἤλθον, λέγει, καταλῦσαι τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας, ἀλλὰ πληρῶσαι » ¹⁾).

§ 18.

Ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης ἀποδείξεως, ποτὶ ἔχομεν ἐξωτερικὰ καὶ ἱστορικὰ τεκμήρια τοῦ ὅτι ἡ ἁγία Γραφή εἶνε ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ;

Πρῶτον ἱστορικὸν τεκμήριον εἶνε ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ προφητειῶν, ἐξ ὧν φέρομεν ὀλίγα μόνον παραδείγματα. Ὁ Ἰακώβ ἐπροφήτευσεν ὅτι δὲν θὰ λείψῃ τὸ σκῆπτρον ἀπὸ τὴν φυλὴν τοῦ Ἰούδα, ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ Μεσσίας. ¹⁾ Καὶ τῶνόντι τὸ βασιλικὸν σκῆπτρον, καθὼς μᾶς διδάσκει ἡ ἱστορία, ἔμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Ἰουδαίων μέχρι Χριστοῦ, ἡ δὲ πρώτη ξένη βασιλεία, ἡ τοῦ Ἰδουμαίου Ἡρώδου, εἶνε σύγχρονος μὲ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος. Ἀφίνομεν πολλὰς ἄλλας προφητείας τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, ἐκπληρωθείσας κατὰ γράμμα, ὅσον τοῦ Ἡσαίου, ²⁾ Μαλαχίου, ³⁾ καὶ μάλιστα τοῦ Δανιὴλ, ὅστις οὐ μόνον τὴν μέλλουσαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ διαδοχὴν τῶν μοναρχιῶν τῶν διαφόρων ἐθνῶν προεῖπε σαφέστατα, ⁴⁾ ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ προεδήλωσεν ἀκριβέστατα, ⁵⁾ καὶ ἀναφέρονται ἐκ τῆς καινῆς Διαθήκης μίαν μόνην, τὴν περὶ τῆς προσε-

1) Ματθ. ε. 17. Πρὸβλ. β'. Τιμόθ. γ'. 16, β'. Πέτρ. α. 21. Ἡ λέξις «πληρῶσαι» σημαίνει ἐκπλήρωσιν ὁμοῦ καὶ συμπλήρωσιν. «Ὁ μὲν γὰρ (νόμος) προτέλειον ἦν, τὸ δὲ Εὐαγγέλιον τελειότης.» Ἀνώνυμ. εἰς Ματθ. ε. 17, ἐν ὑπομνήμ. ἀρχ. εἰς τὴν Κ. Διαθ. ἐκδ. Φαρμακίδ.

1) Γενέσ. μθ'. 10. 2) β. 2 3) α. 40, 41.

4) β'. 31, γ. 8, καὶ ἀλλαχ. 5) Ἰδ. §. 66, σημ. 5.

χοὺς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀκριβεστά-
την καὶ σαφεστάτην πρόρρησιν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ⁶⁾).

§ 19.

Ποῖον ἔχομεν δεύτερον περὶ τούτου τεκμήριον;

Τεκμήριον δεύτερον εἶνε ἡ ταχύτης καὶ εὐκολία, μεθ' ἧς
διεδόθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς ὅλον σχεδὸν τὸν κόσμον ὑπὸ τῶν
ἀποστόλων ¹⁾. Πῶς ἦτο δυνατόν ὀλίγοι ἄνθρωποι ἄσημοι καὶ
ἀφανεῖς, ἀμαθεῖς καὶ ἄσοφοι, τεχνῖται καὶ ἀλιεῖς, μεταχειρι-
ζόμενοι ξένας γλώσσας, τὰς ὁποίας δὲν ἐσπούδασαν, νὰ λα-
λῶσιν ἐνώπιον βασιλέων καὶ ἰσχυρῶν, ἐνώπιον τῶν σοφῶν
καὶ πεπαιδευμένων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ῥώμης, καὶ οἱ βα-
σιλεῖς καὶ ἰσχυροὶ οὗτοι, καὶ οἱ σοφοὶ καὶ πεπαιδευμένοι οὗ-
τοι ὅχι μόνον νὰ τοὺς ἀκούωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ πιστεύωσιν
εἰς τὸ κήρυγμά των καὶ νὰ βαπτίζωνται; Πῶς ἄλλως ἦτο
τοῦτο δυνατόν, εἰμὴ διότι ἡ μὲν διδασκαλία τῶν ἀνθρώπων
τούτων εἶχε θεῖαν καὶ ἀκαταμάχητον δύναμιν, οἱ δὲ πιστεύον-
τες ἐκεῖνοι ἐβλεπον θαύματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξη-
γήσωσιν ἄλλως, εἰμὴ ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐλάλει διὰ τοῦ στόμα-
τος τῶν ἀποστόλων καὶ ἐνήργει ὅσα ἐνώπιον πάντων ἐποίουν
θαύματα;

§ 20.

Ποῖον εἶνε τὸ γενικὸν συμπέρασμα τῶν προειρημένων;

Ἐκ τῶν προειρημένων ἔπεται, ὅτι ἡ θειότης τῆς ἀγίας
Γραφῆς, ὡς καὶ ἡ θεότης τοῦ Σωτῆρος, τοῦ πρώτου διδασκά-
λου καὶ ἰδρυτοῦ τοῦ Εὐαγγελίου, γίνεται καταφανὴς ἐν γένει
καὶ εἰς αὐτὸν τὸν φυσικὸν λόγον τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς λογι-

⁶⁾ Ματθ. κδ'. 2, Λουκ. ιθ'. 44.

¹⁾ Πράξ. β'. 41, δ', 4, ἀ. Πέτρ. ἀ. 1, Ῥωμ. ιε', ιθ'. 1. 18, Tacit. Annal.
XV. 44, Plinii Epist. lib. X. 97, Ὀριγένης κατὰ Κέλσου ἀ. 3, ε'. 46, Λου-
κιαν. Ἀλέξανδρ. κέ, Εὐσέβ. ἱστορίας ἐκκλησιαστικ. θ'. 7, 9, Ἰουστίνου Ἀπο-
λογ. ἀ. 39, August. de Civitat. Dei XXII, 5, 8.

κῆς ἐρεῦνης καὶ συζητήσεως. Ἄλλ' ὁ τρόπος ὁμῶς οὗτος τῆς ἀποδοχῆς τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ δὲν εἶνε οὔτε πάντοτε οὔτε ἀπολύτως ἀσφαλῆς καὶ βέβαιος διὰ τοὺς ἐξῆς μάλιστα λόγους. Πρῶτον μὲν ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἶνε ὡς ἐξ αὐτῆς του τῆς φύσεως ἀτελῆς, οὐδὲ δύναται πάντοτε νὰ βαδίζῃ ἀπταιστως ἐντὸς τῆς ἀληθείας, χωρὶς νὰ ἐξολισθῇ εἰς πολλὰ σφάλματα ὡς ἀκίς πρόκειται νὰ κατανοήσῃ ἀνευ τῆς θείας χάριτος καὶ διὰ μόνης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως¹⁾ τὰ ὑπερφῶ καὶ μυστηριώδη δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως²⁾. Δεύτερον δὲ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν σχετικὴν καὶ ὀλίγην ὀρθὴν χρῆσιν τοῦ φυσικοῦ των λόγου οὔτε ἐξ ἴσου οὔτε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐγυμνάσθησαν, οἱ μὲν δι' ἑλλειψιν διαρκοῦς μαθήσεως, οἱ δὲ δι' ἄλλον καὶ ἄλλον λόγον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀποδοχῆς τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὁ διὰ τῆς λογικῆς ἐρεῦνης καὶ συζητήσεως, οὔτε καθ' ἑαυτὸν εἶνε ὁ ἀσφαλέστατος, οὔτε πάντοτε καὶ εἰς πάντας δυνατός.

§ 21.

Ποῖος εἶνε ὁ πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἀποδοχὴν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἄριστος τρόπος, καὶ διὰ τί;

Ὁ ἄριστος τρόπος εἶνε ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἐσύστησεν αὐτὸς ὁ Θεός, ἡ πηγὴ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀγίας Γραφῆς, ὁ διὰ τῆς πίστεως¹⁾. Πίστις ἐν γένει καὶ ἐπὶ παντὸς ἀνθρωπίνου πράγ-

1) «Τοῖς ἐρευνῶσι τὰς γραφὰς χρεῖα τῆς ἁνωθεν αἴγλης, ἵνα καὶ εὕρωσι τὸ ζητούμενον καὶ φυλάξωσι το θηρώμενον» Χρυσόστομ. ὁμιλ. εἰς ψαλμ. ρθ'.

2) «Εἰκὸς μεῖζονα μὲν ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἶναι τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ» Ὁριγέ. εἰς Λουκ. ὁμιλ. γ'. «Ὁ Θεὸς ἀπάντων ἔχων τὸ κράτος, ὅτε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐποίη, κατιδὼν πάλιν τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως αὐτῶν, ὡς οὐχ ἱκανὴ εἶναι ἐξ ἑαυτῆς γινῶναι τὸν δημιουργόν.» Μ. Ἀθανασ. περὶ τῆς ἐνανθρωπήσε. τοῦ Θεοῦ λόγου ια. Πρβλ. καὶ Macaire Introd. à la théol. orth. §. 25, καὶ Théologie dogmat. orthod. tom. II. p. 359.

1) Μάρκ. ις'. 44—46, Ἰωάνν. ε. 24, ς'. 47, γ'. 48, ἡ. 51, Λουκ. κγ'. 43, Ῥωμ. ἡ. 24, Ἐφ. β'. 6, ἀ. Ἰω. γ'. 2.

ματος λέγεται ἡ ἄνευ δισταγμοῦ ἀποδοχὴ λόγου τινός²⁾. Καὶ πιστεύεται μὲν συνήθως ἐν ἀνθρώποις ὁ ὑπερέχων κατὰ τι, πιστεύει δὲ ὁ ὑποδεέστερος. Πιστεύει π. χ. ὁ μαθητὴς εἰς τὸν διδάσκαλον, ὁ ἁμαθὴς εἰς τὸν σοφόν, τὸ τέκνον εἰς τοὺς γονεῖς, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἀλλ' ἂν ἡ πίστις αὕτη ἰσχύει ἐν ἀνθρώποις καὶ θεωρεῖται εὐλόγως ὡς ὀρθὴ καὶ δικαία, πόσον ὀρθότερον καὶ δικαιότερον εἶνε νὰ πιστεύσωμεν οἱ ἄνθρωποι ἡμεῖς εἰς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, οἱ μαθηταὶ εἰς τὸν θεῖον διδάσκαλον, τὰ πεπερασμένα ὄντα εἰς τὸν πάνσοφον Δημιουργόν, τὰ τέχνα εἰς τὸν πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς³⁾; Πῶς δὲ ἄλλως εἰμὴ διὰ τῆς πίστεως εἶνε δυνατόν νὰ οἰκiewθῇ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια μὲ τὸν Χριστιανισμόν, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, καὶ ἡ γένεσις καὶ ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ συμπλήρωσις εἶνε θαῦμα, εἰνέτι ὑπερβαῖνον τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας⁴⁾; Ἴδου διατί ὁ θεὸς ἡμῶν Σωτὴρ καὶ διδάσκαλος ἐσύνησε καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ δι' αὐτῶν εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὴν πίσιν, παραγγείλας εἰς αὐτοὺς νὰ βαπτίζωσιν, ὅχι τυχόν τοὺς καταλαμβάνοντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας, ἀδιστακτως καὶ καθ' ὅλοκληρίαν⁵⁾.

§. 22.

Τί εἶνε λοιπὸν ἐν γένει ἡ πίστις;

Ἡ πίστις εἶνε ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τοῦ χριστιανικοῦ οἰκοδομήματος, ἡ μεγάλη θύρα, δι' ἧς εἰσέρχονται εἰς τὴν μάνδραν τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ Κυρίου καὶ ἁμαθεῖς καὶ σοφοί, καὶ

2) «Ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς» Ῥωμ. ι. 17.

3) «Πίστις ἐστὶ συγκατάθεσις ἀδιάκριτος τῶν ἀκουσθέντων τῇ πληροφορίᾳ τῆς ἀληθείας, τῶν κηρυχθέντων Θεοῦ χάριτι.» Μ. Βασίλ.

4) Περὶ τούτου πείθεται πᾶς τις καὶ μικρὰν γνῶσιν ἔχων τῆς κοσμογονίας, σωτηριολογίας καὶ ἐσχατολογίας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

5) «Πίστις ἡγεῖσθω τῶν περὶ Θεοῦ λόγων, πίστις καὶ μὴ ἀπόδειξις, πίστις ἡ ὑπὲρ τὰς λογικὰς μεθόδους τὴν ψυχὴν εἰς συγκατάθεσιν ἔλκουσα.» Μ. Βασ. ἐς ψαλμ. ρις'. 1, Πρὸς Κυρίλλ. Ἱεροσολύμ. Κατηχήσ. ις'. 24.

μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ εὐφρεῖς καὶ ἀμβλύνοοι, καὶ μεγάλοι καὶ μικροί. Ἡ πίστις δὲν εἶνε μονομερὴς ἐνέργεια μιᾶς τινος καὶ μόνης δυνάμεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, δὲν εἶνε ἔννοιά τις νεκρά καὶ ἀφρημένη, δὲν εἶνε ἰδέα μόνον· ἀλλ' εἶνε αἶσθημα ὁμοῦ καὶ ἰδέα, ἰδέα πλήρης φωτός, καὶ αἶσθημα πλήρες θερμότητος. Ἡ πίστις εἶνε σύνολός τις ἐνέργεια ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, κυριεύουσα ἀπολύτως ὅλας ὁμοῦ τὰς ἀνωτέρας δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ πάσας αὐτὰς ὁμοῦ καὶ καθ' ὁλοκληρίαν «αἰχμαλωτίζουσα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ»¹⁾. Ἴδου διὰ τί ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία λέγεται καὶ «χριστιανικὴ πίστις» κατὰ τὴν πλατυτέραν ἐννοίαν τῆς λέξεως²⁾.

§. 23.

Κατορθώνει ταῦτα ἡ πίστις καθ' ἑαυτὴν καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου μόνον, ἢ συνεργεῖ καὶ ἄλλη τις δύναμις, καὶ τίς αὕτη;

Ἡ πίστις δὲν ἤθελε δυνηθῆ νὰ κατορθώσῃ ταῦτα πάντα, εἰάν δὲν εἶχε συνεργοῦσαν ἀνωθεν τὴν θεῖαν χάριν, ἐξ ἧς καὶ δι' ἧς καὶ ἄρχεται¹⁾ καὶ προκόπτει²⁾ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἔργον τῆς πίστεως. Θεία χάρις εἶνε καθόλου πᾶν ὅ,τι ἔχει ἀ-

1) Ῥωμ. ι. 5. 2) Πράξ. γ'. 7, ιε. 9, Ῥωμ. α. 5, γ'. 22, 31, ι. 8, ις. 26, β'. Κορ. α. 21, Γαλ. α. 23, γ'. 23, 25, ε. 10, Ἐφεσ. γ'. 17, α. Τιμ. α. 2, 4, κτλ.

1) Ἐβρ. ιβ'. 2, Ἰωάνν. γ'. 44, Ματθ. ις'. 17, Ῥωμ. ιβ'. 3, α. Κορ. ιβ'. 35, β'. Κορ. δ'. 6, Ἐφεσ. α. 17, β'. 8, Φιλιππ. α. 29, β'. 13, Πράξ. ις'. 14—«Αὐτός ἐν ἡμῖν τὴν πίστιν ἐνέθηκεν, αὐτός τὴν ἀρχὴν ἔθηκε.» Χρυσόστ. εἰς τὴν πρὸς Ἐβρ. ὁμιλ. β', Κλήμ. Ἀλεξανδρ. σρωματ. α. 1, Ὀριγέ. κ. Κέλσου ζ'. 42, Γρηγορ. Ναζιανζην. λόγ. μδ' εἰς Πεντηκός., Κορίλλ. Ἱεροσολ. κατήχησ. ιγ'. 8.

2) Ἐφεσ. γ'. 16, γ'. 23, α. Κορ. ιε. 10, Φιλιππ. α. 29, β'. Κορ. γ'. 5, Μ. Ἀθανασ. ἐνανθρ. τοῦ Θεοῦ λόγου ια. Μ. Βασιλ. περὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος μζ', Χρυσόστ. εἰς ψαλμ. ριέ. 2, εἰς Πράξ. ὁμιλ. λ'. 3, Θεοδώρητ. εἰς τὴν β' πρὸς Κορινθ. α. 21, εἰς τὴν πρὸς Φιλιππ. α. 30.

γαθὸν σύμπαρ ὁ κόσμος, ὅ,τε νοητὸς καὶ ὁ ὕλικός, διότι εἶνε χάρισμα καὶ δώρημα³⁾ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, τοῦ ποιητοῦ καὶ χτίστου τῶν ἀπάντων. Ἀλλ' ἰδίως θεία χάρις εἶνε καὶ λέγεται ἡ θεία ἐκείνη δύναμις, ἥτις φωτίζει μὲν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῶν θείων ἀληθειῶν τῆς πίστεως⁴⁾, ἀποκαθαίρει δὲ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ῥύπου τῆς ἁμαρτίας καὶ ἁγιάζει, συνεργεῖ δὲ καὶ ἐνισχύει αὐτὸν εἰς τὸ ἔργον τῆς κατὰ Χριστὸν ἀρετῆς⁵⁾.

§ 24.

Προσδιόρισον ἀκριβέστερον τὴν ἔννοιαν τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης πίστεως.

Οὔτε ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ νοηθῇ ἀπολύτως, ὥς ἀναιροῦσα δηλονότι τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἔπραξαν οἱ Καλθινισταί, πιστεύοντες καὶ δοξάζοντες, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἄλλους μὲν προώρισεν ἀμετακλήτως εἰς σωτηρίαν, ἄλλους δὲ εἰς ἀπώλειαν¹⁾. οὔτε ἡ πίστις τοῦ ἀνθρώπου νὰ παρεξηγηθῇ ὥς τις ἀπόλυτος καὶ παντοδύναμος ἔννοια, ὅπως ἔπραξαν οἱ διαμαρτυρόμενοι ἐν γένει, διδάσκοντες καὶ πιστεύοντες, ὅτι ἡ πίστις μόνη καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν ἀρκεῖ εἰς σωτηρίαν· ὄχι. Ἡ ἀληθὴς πίστις, ἡ ἐκ τῆς θείας χάριτος καὶ δι' αὐτῆς ζωοποιουμένη καὶ καρποφοροῦσα, πρέ-

3) Τοῦτο νοητέον καὶ ἐπὶ τῆς ἰδίως χάριτος: «Πάντες γὰρ ἡμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.» Ῥωμ. γ'. 23, ε. 15, Πρβλ. Τίτ. γ'. 4—7, ἀ. Κορ. ἀ. 4, β'. Τιμ. ἀ. 8—9. 4) Ἴδε ἀνωτέρω σημ. 4.

5) Πράξ. ιε. 44, β'. Πέτρ. ἀ. 2—3, Ῥωμ. ε. 5, 20, 24, ι. 10, ιε. 3, Τίτ. γ'. 7, Ἑβρ. ιγ'. 21, Ἑφ. ς'. 23, ἀ. Ἰωάνν. δ'. 7, Φιλιπ. ἀ. 6, β'. 43, β'. Θεσσ. ἀ. 44, Ἰάκ. ἀ. 17, Γρηγορ. Ναζ. λόγ. λβ. Χρυσός. εἰς τὴν πρὸς Φιλιπ. ὁμ. ἡ. 2, εἰς Γενεσ. ὁμιλ. νδ'. 4, Κύριλλ. Ἀλεξανδρ. εἰς Ἰωάνν. ιδ'. 18, εἰς Ζαχαρ. πδ', Θεοδώρητ. εἰς β'. Κορινθ. ἡ. 4.

1) Calvin. Institut. III. 24, XXII. 2, XXIII. 4. Τοιαῦτά τινα ἐδόξασαν ἡδὴ ἀπὸ τοῦ β'. π. X. αἰῶνος πλὴν ἄλλων καὶ οἱ γνωστικοί. Ἰδ. Κλημ. Ἀλεξανδρ. στρωμ. β'. 3, Ἐπιφάν. Πανάρ. ἡ αἱρέσεων λβ'. 5.

πει νὰ νοηθῇ α') ὡς πίστις ἰδίως, β'). ὡς ἐλπίς, καὶ γ') ὡς ἀγάπη, ὅπως μᾶς διδάσκει αὐτὴ ἡ γραφὴ καὶ ἡ Ἐκκλησία²⁾).

Διὰ τῆς ἰδίως πίστεως πρῶτον ὁ ἄνθρωπος ἀποδέχεται ἀδυστάκτως τὴν ἀλήθειαν τοῦ χριστιανισμοῦ³⁾. Ἀλλὰ μὴν μέρος τῆς ἀληθείας ταύτης εἶνε καὶ ἡ ἐπαγγελία τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ἡ περὶ τῆς μελλούσης μακαρίας καὶ αἰωνίου ζωῆς ὑπόσχεσις. Τί δὲ ἄλλο πράττει ὁ πιστὸς ἀποδεχόμενος τὰ μέλλοντα ταῦτα ἀγαθὰ, παρὰ νὰ ἐλπίζει; Ἰδοὺ ἄρα ὅτι ἡ πίστις πρέπει νὰ νοηθῇ δεύτερον καὶ ὡς ἐλπίς⁴⁾. Ἀλλὰ ἡ ἀληθὴς πίστις τρίτον εἶνε ἀχώριστος ἀπὸ τὰ καλὰ ἔργα, διότι πῶς εἶνε δυνατόν ὁ ἀληθῶς πιστεύσας εἰς τὸν χριστιανισμόν, νὰ μὴ ἀποδεχθῇ καὶ τὴν θεμελιώδη βάσιν τοῦ χριστιανικοῦ νόμου, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην; Πῶς δὲ ἄλλως εἶνε δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ περὶ τῆς ἀγάπης πρώτη αὕτη καὶ μεγίστη χριστιανικὴ ἐντολή, εἰμὴ διὰ τῶν καλῶν ἔργων⁵⁾;

§ 25.

Ποία τις ἔπεται ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων ὅτι εἶνε ἡ οὐσία καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ πῶς κατορθοῦται ὁ σκοπὸς οὗτος;

Ἐὰν οὐσία καὶ σκοπὸς τῆς ἐν γένει θρησκείας, ὡς προεβρέθη¹⁾, εἶνε ἡ ἀμοιβαία σχέσις καὶ συγκοινωνία τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ὡς συγκοινωνία τοιαύτη νοεῖται καὶ εἶνε ἐν τῷ χριστιανισμῷ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ συνδιαλλαγή καὶ συνένωσις τοῦ ἀνθρώπου, σωζομένου ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ δικαιουμένου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ καταξιωθῇ τῆς μελλούσης μακαρίας καὶ αἰωνίου ζωῆς. Κατορθοῦται δὲ ἡ

2) Χρυσόστομ. ὁμιλ. εἰς τὴν πρὸς Ῥωμ. ἡ, β', Κύριλλ. Ἱεροσολ. κατηχ. α, β, ε. 7—8, ιη. 4, Κυρίλλ. Ἀλεξανδρ. εἰς Ἰωάν. ε, Θεοδώρ. εἰς Ἑβρ. ι. 39. Ἐφῆσ. γ'. 47, August. Serm. XVI.

3) Μάρκ. ις'. 16, Ἰωάν. γ'. 16, Ἑβρ. ια. 6, Γαλ. β'. 16, Ῥωμ. ι. 9.

4) α. Ἰωάν. γ'. 2, 3, Ῥωμ. ἡ. 24, Ἑβρ. γ'. 6, 11, 12, Ἑβρ. ι. 23.

5) α. Κορινθ. ιγ'. 2, Γαλάτ. ε. 6, α. Ἰωάν. γ'. 14. 1) Ἰδ. §. 2.

τοιαύτη συνδιαλλαγή καὶ συνένωσις διὰ τῆς χάριτος μὲν ἀπὸ μέρους τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς πίστεως δὲ ἀπὸ μέρους τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἡ μὲν θεία χάρις ἐπιφοιτᾷ καὶ ἐνεργεῖ μάλιστα διὰ τοῦ βαπτίσματος, ταύτης δὲ καταξιούται ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ζώσης καὶ ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς καρποφόρου πίστεως. Διὰ τὴν σωθῆ λοιπὸν καὶ δικαιωθῇ ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει α) νὰ πιστεύσῃ εἰς Χριστὸν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας· β') νὰ βαπτισθῇ εἰς αὐτόν, ἵνα σωθῇ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἣτις συνεχιζομένη καὶ διὰ τῶν λοιπῶν εἰς σωτηρίαν ἀναγκαίων μυστηρίων, θέλει στηρίζῃ μὲν αὐτόν ἐν τῇ πίστει, συνεργῇ δὲ καὶ ἐνισχύῃ εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, καὶ γ') νὰ δείξῃ ἐκ τῶν ἔργων τὴν πίστιν του, ἥτοι νὰ κανονίσῃ τὰς πράξεις καὶ ὅλον του τὸν βίον ἐν γένει συμφώνως μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

§. 26.

Ποία πρακτικὴ μέθοδος ἐπεκράτησεν ἀνέκαθεν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς εὐκολωτέραν διάδοσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ διὰ τί;

Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁλόκληρος καὶ πλήρης, περιέχεται, ὡς προείπομεν, ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ ἐν τῇ παραδόσει τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἄριστον ἄρα μέσον, δι' οὗ καὶ ὁ μὴ πιστεύων εἰς Χριστὸν δύναται νὰ πιστεύσῃ, καὶ ὁ πιστεύων ἤδη νὰ στηριχθῇ ἐν τῇ πίστει, εἶνε ἡ μελέτη τῆς διπλῆς ταύτης πηγῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ μελέτη αὕτη δὲν εἶνε δυνατὴ ἢ εὐκόλος εἰς ὅλους, ἄλλοτε διὰ ποικίλους βιωτικὸς περισπασμούς, ἄλλοτε δι' ἑλλειψιν ἐπαρκῶν γνώσεων, καὶ ἄλλοτε δι' ἄλλον καὶ ἄλλον λόγον¹⁾, ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία μετεχειρίσθη ἀνέκαθεν πρακτικὴν τινὰ μέθοδον διδασκαλίας συνοπτικῆς καὶ κεφαλαιώδους τῶν κυριωτέρων τῆς χριστιανικῆς πί-

1) Ἰδ. Ἐπιστολὴν τῶν ἀγιωτάτων Πατριαρχῶν τῆς καθολ. ἀνατολ. Ἐκκλησίας περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως (ἔκδ. Πετροπόλ. 1840) ἐν ἐρωτήσεσι α. καὶ β'. σελ. 38—39. Πρβλ. §. 20.

στεως δογμάτων, μυστηρίων καὶ ἐντολῶν, περὶ ὧν διδάσκει ἐκτενέστερον καὶ λεπτομερέστερον ἡ ἁγία Γραφή καὶ ἡ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ συνοπτικὴ αὕτη καὶ πρακτικὴ διδασκαλία, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἐγίνετο προφορικῶς καὶ πρὸ τοῦ βαπτίσματος²⁾ εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ὠνομάσθη κατ' ἑξῆς³⁾.

§. 27.

Ἀπὸ πότε ἤρχισεν ὁ τρόπος οὗτος τῆς κατηχήσεως, τίνες ἐλέγοντο πιστοί, τίνες κατηχούμενοι, καὶ ποία τις ἡ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ θέσις αὐτῶν;

Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς κατηχήσεως ἤρχισαν μετὰ τὸν Κύριον ἡμῶν¹⁾ οἱ ἀπόστολοι, οἵτινες οὐδένα ἐβάπτιζον, πρὶν τὸν κατηχήσωσιν²⁾, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ διάδοχοι τῶν ἀποστόλων ἐπίσκοποι, καθὼς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι. Ὡς κατηχηταὶ ἰδίως διέπρεψαν πολλοὶ ἐπίσημοι πατέρες τῆς ἐκκλησίας, οἷον ὁ Χρυσόστομος εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ Κύριλλος εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ἄλλοι ἄλλοι³⁾. Ἐκεῖνοι ὅσοι δὲν εἶχον βαπτισθῆ ἀκόμη, ἐδιδάσκοντο δὲ τὰ δόγματα καὶ τὰς ἐντολάς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἵνα, πληρωθείσης τῆς πίστεως αὐτῶν, βαπτισθῶσιν, ὠνομάζοντο κατ' ἑξῆς οὐ μὲνοι, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν πιστευσάντων ἤδη καὶ βαπτισθέντων, οἵτινες ἐλέγοντο πιστοί⁴⁾. Ἀλλ' ἂν οἱ κατηχούμενοι δὲν ἦσαν πιστοί,

2) Ματθ. κη'. 19, Μάρκ. ις'. 13, κδ'. 47.

3) Ἡ λέξις παρὰ τὸ ῥῆμα «κατηχῶ», ὅπερ ἐν τῇ Γραφῇ σημαίνει: διδάσκω διὰ ζωῆς τινὰ τὰ τῆς θρησκείας (Λουκ. α'. 4, Πράξ. ιη'. 25, α'. Κορ. ιδ'. 19, Γαλ. ζ'. 6), ἢ ἀπλῶς: διδάσκω τὰ τῆς θρησκείας (Ῥωμ. β'. 18), ἢ καὶ ἀπλῶς: πληροφορῶ, ὅθεν τὸ παθητ. κατηχοῦμαι=ἀκούω (Πράξ. κá. 21).

4) Καὶ αὐτὸς ἤδη ὁ Πρόδρομος ἐκατήχει πρὶν βαπτίσῃ τοὺς μετανοοῦντας: Ματθ. γ'. 1—12, Λουκ. γ'. 7—18.

2) Πράξ. β'. 14—41, ἡ. 12, 35—38, ις'. 32—33, ιζ'. 22—34.

3) Καὶ κατηχητικαὶ σχολαὶ ἤκμασαν, ἡ μὲν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, συστηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, ἄλλη δὲ ἐν Ῥώμῃ, Καισαρείᾳ, Ἀντιόχειᾳ κλπ. Ἰδ. Κόραῖν ἐν προδιόκῃς. εἰς Κατήχ. Πλάτ. §. 7.

4) Εὐσεβ. Εὐαγγελ. ἀποδείξ. ζ', Κύριλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. α'. 4, ε'. 1.

δὲν ἦσαν ὁμῶς καὶ ἄπιστοι, καὶ διὰ τοῦτο ὄχι μόνον διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ καὶ ὠνομάζοντο ἤδη χριστιανοί⁵). Ὡς ἐκ τούτου ἡ θέσις τῶν κατηχομένων ἦτο μεταβατική τις καὶ μεσάζουσα μεταξὺ τῶν ἀπίστων καὶ τῶν πιστῶν. Εἰς τοὺς κατηχομένους ἐπετρέπετο νὰ ἔρχωνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ συνακροάζωνται μετὰ τῶν πιστῶν τοὺς ὕμνους, τὰς προσευχάς, τὴν διδασχὴν, καὶ τὰ ἀναγνώσματα τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν καθ' αὐτὸ ναόν, ἴσταντο δὲ εἰς τὸν πρόναον ἢ τὸν νάρθηκα⁶). Ἀπηγορεύετο δὲ αὐστηρότατα εἰς αὐτοὺς ἡ θεωρία καὶ ἀκρόασις τῶν τελετῶν τῶν μυστηρίων καὶ μάλιστα τῆς θείας εὐχαριστίας. Ὅθεν καὶ καθὼς ἤρχιζεν ἡ τέλεσις τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τῇ ἱερᾷ λειτουργίᾳ, οἱ κατηχούμενοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι ν' ἀναχωρήσωσι, καὶ ὅπισθεν αὐτῶν ἐκλείοντο αἱ θύραι τοῦ ναοῦ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς⁷).

§. 28.

Ποία τροποποιήσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν περὶ κατηχομένων καὶ βαπτιζομένων διάταξιν, ἡ ὁποία συνεπέφερε τὴν τροποποίησιν καὶ τῆς ἐννοίας τῆς κατηχίσεως;

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσῆχθη διὰ πολλοὺς καὶ σπουδαίους λόγους ἡ συνήθεια νὰ βαπτίζωνται τὰ νήπια¹), τὰ ὁποῖα φυσικῶ

5) Χρυσοστ. ὁμιλ. γ'. Ἀντιοχ., τῆς 6'. Οἰκουμέν. Συνόδου καν. ζ', τῆς ἐν Τρούλλῳ, καν. η', August. de Pastor. 43. 6) Ἰδ. §. 423, σημ. 4.

7) Μ. Βασίλ. περὶ τοῦ ἁγ. πνεύμ. κζ', Χρυσός. εἰς Ματθ. ὁμ. κγ'. Πρὸς τὴν ἐκφώνησιν τοῦ διακόνου «Ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε· μή τις τῶν κατηχομένων ὅσοι πιστοί», καὶ «Τὰς θύρας, τὰς θύρας, ἐν σοφίᾳ, πρόσχωμεν» ἐν τῇ θείᾳ Λειτουργίᾳ τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ τὰς ὁμοίας ἐν τῇ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ Ἰακώβου. Εἰ δὲ καὶ πρὸ πολλῶν αἰώνων, ὡς ἀμέσως κατωτέρω λέγομεν, ἔπαυσεν ἡ προκαταρκτικὴ τάξις τῶν κατηχομένων, ἡ ἐκφώνησις ὁμῶς αὕτη δὲν ἐξηλείφθη ἐκ τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, ὅπως οὐδ' αὕτη ἡ λειτουργία μετεποιήθη ὅλως, τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐμμενούσης μετ' εὐλαβοῦς ἀφοσιώσεως εἰς πᾶν ὅ, τι παρέλαβεν ἐκ τῶν ἀποστόλων καὶ ἐκ τῶν πρώτων τοῦ Χριστιανισμοῦ αἰώνων. Πρὸς §. 423, σημ. 8.

4) Πότε ἀκριβῶς εἰσῆχθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἡ συνήθεια τοῦ βαπτισμοῦ τῶν νηπίων δὲν εἶνε γνωστόν. Μέχρι τοῦ Τερτυλλιανοῦ (γεννηθέντος ἐν ἔτει μ. Χ.

τῷ λόγῳ δὲν ἦτο δυνατόν ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας των νὰ κατη-
χῶνται πρὸ τοῦ βαπτίσματος. Ἀλλὰ διὰ νὰ γείνη τοῦτο ἔ-
πρεπε νὰ ἀναδεχθῇ τις²⁾ τὴν ὑποχρέωσιν καὶ ἐγγύησιν, ὅτι
τὸ βαπτιζόμενον νήπιον, ἀφ' οὗ φθάσῃ εἰς ἡλικίαν κατάλλη-
λον, ἐμελλε νὰ κατηχηθῇ δεόντως. Ἡ συνήθεια λοιπὸν αὕτη
ἐτροποποίησεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς κατη-
χήσεως· διότι, ἐν ᾧ μέχρι τοῦδε κατήχησις ὠνομάζετο ἡ θρη-
σκευτικὴ διδασκαλία τοῦ μέλλοντος νὰ βαπτισθῇ, κα-
τήχησις ὠνομάσθη ἔπειτα ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία τοῦ βα-
πτισθέντος ἤδη. Κατ' ἀνάγκην δὲ εὐεξήγητον, ἐὰν σκοπὸς
τῆς κατηχήσεως πρότερον ἦτο κυρίως ἡ μετάδοσις τῆς πί-
στεως εἰς τὸν κατηχούμενον, σκοπὸς τῆς κατηχήσεως ἔπειτα
ἦτο ἐν γένει ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία τοῦ βαπτισθέντος, καὶ
ἡ στήριξις ἐν τῇ πίστει τοῦ ἤδη πιστοῦ καὶ μετέχοντος τῶν
μυστηρίων. Τοιαύτη δὲ παρέμεινεν ἡ ἔννοια τῆς κατηχήσεως
καὶ μέχρι σήμερον, μὲ τὴν ἐπουσιώδη μόνον διαφοράν, ὅτι ἡ
κατήχησις σήμερον διδάσκεται παρ' ἡμῖν ὡς μάθημα γραπτὸν
εἰς τοὺς παῖδας τῶν χριστιανῶν, ὅσοι φοιτῶσιν εἰς τὰ σχολεῖα,
παρημελήθη δὲ δυστυχῶς πρὸ πολλοῦ ἡ προφορικὴ κατήχη-
σις τῶν Χριστιανῶν, ὅσοι ἡ ἀπεφοίτησαν ἀπὸ τὰ σχολεῖα, ἢ
οὐδέποτε ἐφοίτησαν εἰς αὐτά.

160,†220), ὅστις δὲν ἦτο οὐδ' αὐτὸς ὑπὲρ τῆς συνήθειας ταύτης, τὸ βάπτισμα
τῶν νηπίων δὲν ἦτο ἀκόμη εἰς πάγκοινον χρῆσιν. Ἐπὶ δὲ Κυπριανοῦ (ἐν ἔτει
245 προσελθόντος εἰς τὸν Χριστιανισμόν, καὶ ἐν ἔτει 258 θανόντος τὸν μαρ-
τυρικὸν θάνατον) ἡ συνήθεια αὕτη ἀπέβη γενικὴ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀφρικῆς.
Πάντοτε ὅμως, καὶ τότε, καὶ μετὰ ταῦτα διὰ πολὺν καιρὸν ἀκόμη, ἐπεκράτει
καὶ ἡ συνήθεια ὅχι μόνον νὰ βαπτίζωνται εἰς ὠρμον ἡλικίαν, ὅπως δεικνύει
τὸ παράδειγμα αὐτῶν τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, οἷον Ἀμβρο-
σίου, Ἱερωνύμου, Αὐγουστίνου, Χρυσόστομου, Γρηγορίου, κλπ., ἀλλὰ καὶ τὸ
νὰ ἀναβάλλωσι τὸ βάπτισμα εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ βίου, καὶ ἀναφέρομεν τὸ πασί-
γνωστον παράδειγμα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὅτι δὲ ἐπὶ τῶν ἀποστολι-
κῶν χρόνων ἐβαπτίζοντο καὶ νήπια φαίνεται λίαν πιθανόν (Μάρκ. ι. 14, Ματθ.
ιη. 4, 6, Πραξ. β'. 38, 39, 41, ι. 48, ἀ. Κορ. ἀ. 16, Κολοσσ. β'. 41, 42),
ἀλλ' ὅχι καὶ βέβαιον.

2) Διονύσι. Ἀρσενάγιτ. Οὐραν. ἱεραρχίας ζ'. 11, τῆς ἐν Τρούλλῳ οἴκου-
Συνόδου καν. γγ', Βαλσαμ. εἰς καν. ζ'. τῆς ἐν Νεοκαισαρ. Συνόδου.

§. 29.

Ποῦτα εἶνε ὡς ἐκ τῶν προρρήθέντων καὶ τὰ μέρη τῆς κατηχήσεως;

Ἐπειδὴ ἡ κατήχησις, ὡς προείπομεν, εἶνε ἡ κατὰ περίληψιν διδασκαλία τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἢ θρησκείας, καὶ ἐπειδὴ τρία εἶνε τὰ κεφάλαια τῶν ἀπαιτουμένων εἰς σωτηρίαν, ἡτις εἶνε ἡ οὐσία καὶ ὁ σκοπὸς τῆς θρησκείας ταύτης, ἔπεται ὅτι τρία εἶνε καὶ τὰ κεφάλαια ἢ μέρη, ὅσα πρέπει νὰ συναπαρτίσωσι καὶ τὴν κατήχησιν, ταῦτα δὲ εἶνε α) τὸ δογματικὸν ἰδίως, β') τὸ ἱεροτελεστικόν, καὶ γ') τὸ ἠθικὸν ἢ πρακτικόν.

Τὸ πρῶτον μέρος, τὸ δογματικόν, μᾶς διδάσκει τί πρέπει νὰ δοξάζωμεν περὶ Θεοῦ, καὶ πραγματεύεται περὶ τῶν δογμάτων, ὅσα συναπαρτίζουν θεωρητικῶς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Τὸ δεῦτερον μέρος, τὸ ἱεροτελεστικόν, μᾶς διδάσκει πῶς πρέπει νὰ λατρεύωμεν τὸν θεόν, ὅπως γινώμεθα ἄξιοι καὶ κοινωνοὶ τῆς θείας του χάριτος, καὶ πραγματεύεται περὶ τῶν μυστηρίων, δι' ὧν ἐνεργεῖ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν περὶ ταῦτα ἱερῶν τελετῶν, ἐξ ὧν ἀπάντων συναποτελεῖται ἡ χριστιανικὴ λατρεία. Τὸ δὲ τρίτον μέρος, τὸ ἠθικόν, μᾶς διδάσκει ποῖα εἶνε τὰ ἔργα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, ἥτοι τὰ πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον ἡμῶν καθήκοντα, καὶ πραγματεύεται περὶ τῶν ἐντολῶν, ἥτοι τῶν θείων ἐκείνων διαταγῶν καὶ παραγγελιῶν, ὅσαι συγχροτοῦσι πρακτικῶς ἡ ἠθικῶς τὸν χριστιανικὸν νόμον.

ΤΕΡΑΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ,

ΔΟΓΜΑΤΙΚΟΝ.

§. 30.

Ποῦ περιέχονται τὰ δόγματα, ἤτοι αἱ σωτηριώδεις ἀλήθειαι τῆς χριστιανικῆς πίστεως;

Τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως περιέχονται κατ' ἑκτασιν μὲν ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ ἐν τῇ παραδόσει τῆς ἐκκλησίας, περιληπτικῶς δὲ ἐν τῷ συμβόλῳ, ἤτοι ὁμολογίᾳ, τῆς πίστεως, τὸ ὁποῖον συνέταξε μὲν ἡ πρώτη ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴ Σύνοδος, συνεπλήρωσε δὲ ἀπὸ τοῦ ἡ. ἄρθρου μέχρι τέλους ἡ δευτέρα ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐπεκύρωσαν ἅπασαι αἱ μετὰ ταῦτα.

§. 31.

Πόσαι καὶ ποῖαι εἶνε αἱ οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι;

Αἱ οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι εἶνε ἑπτὰ, ἤτοι:

α.) ἡ ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας συνελθοῦσα κατὰ Ἀρείου ἐκ 318 πατέρων καὶ ἐν ἔτει 325 μ. Χ. ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

β.) ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ Μακεδονίου, Σαβελλίου καὶ Ἀπολιναρίου, ἐξ 150 πατέρων, ἐν ἔτει 381 ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου.

γ.) ἡ ἐν Ἐφέσῳ κατὰ Νεστορίου ἐκ 200 πατέρων, ἐν ἔτει 431 ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ.

δ.) ἡ ἐν Χαλκηδόνι κατὰ Διοσκόρου καὶ Εὐτυχούς, ἐξ 630 πατέρων ἐν ἔτει 451 ἐπὶ Μαρκιανοῦ.

έ.) ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ δεύτερον κατὰ Ὁριγένους καὶ Εὐαγγρίου ἐξ 165 πατέρων ἐν ἔτει 553 ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

ς'.) ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ τρίτον κατὰ μονοθελητῶν ἐκ 289 πατέρων ἐν ἔτει 680 μ. Χ. ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγώντου.

ζ'.) ἡ ἐν Νικαίᾳ τὸ δεύτερον κατὰ τῶν εἰκονομάχων ἐν ἔτει 787 ἐπὶ Εἰρήνης¹⁾.

§ 32.

Τί λέγεται οἰκουμενικὴ σύνοδος καὶ τί ὑπῆρξεν ἡ κυριωτέρα ἀφορμὴ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων;

Οἰκουμενικὴ Σύνοδος λέγεται ἡ ἑκτακτος συνέλευσις τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποίαν συγκαλοῦνται καὶ συνέρχονται οἱ ἐπίσκοποι αὐτῆς, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν τοπικῶν συνόδων¹⁾, αἵτινες εἶνε μερικαὶ κατὰ διαφόρους τόπους. Καὶ

1) Εἰς ταύτας προσθετέα καὶ ἡ ἐν ἔτει 879 μ. Χ. ἐπὶ Φωτίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, συγκροτηθεῖσα ὁγδόη Σύνοδος, συμμετέχοντος διὰ τοποτηρητῶν καὶ συναινοῦντος καὶ τοῦ Πάπα Ῥώμης Ἰωάννου τοῦ Η΄, ἔχουσα μὲν οἰκουμενικὸν τὸ κύρος, ἀλλ' ὅχι ἀκόμη καὶ τὸ ὄνομα, πρὶν ἀνακηρύξῃ αὐτὴν ὡς τοιαύτην, κατὰ τὸ ἐπικρατήσαν ἔθος, ἄλλη διάδοχος οἰκουμενικὴ Σύνοδος. Ἰδ. Νεῖλ. περὶ τῶν ἀγ. Συνόδων ἐν τῇ Συντάγματι τῶν κανόνων, ἐκδ. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, τόμ. α. σελ. 392.

4) Αἱ τοπικαὶ Σύνοδοι, ὅσας ἀνεγνώρισαν καὶ ἐπεκύρωσαν αἱ οἰκουμενικαὶ (Ἰδ. τῆς ἐν Τρούλλῳ ἑκτῆς οἰκουμ. Συνόδου καν. θ'), εἶνε αἱ ἐξῆς ἐννέα:

α. ἡ ἐν Καρχηδόνι ἐξ 84 πατέρων περὶ τὸν ἱερομάρτυρα Κυπριανόν, ἐπίσκοπον Καρχηδόνης, ἐν ἔτει 256 μ. Χ., κατὰ τῶν περὶ Ναύατον ἢ Ναυατιανόν, ἐκδοῦσα κανόνα περὶ τοῦ ἐνὸς ἐν μόνῃ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ βαπτίσματος. Ἰδ. καν. α. τῆς Συνόδ. ταύτης ἐν Συντάγμ. Ῥ. καὶ Ποτλῆ τόμ. γ'. σελ. 3, Μ. Βλασταρ. αὐτόθ. τόμ. ς'. σελ. 8. Ἰδ. Πρὸλ. καὶ Μελετ. ἐκκλ. ἱστορ. τόμ. α. ἐκδ. Εὐθυβούλ. σελ. 233 ἐξ.

β. ἡ ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας περὶ τοῦ «πῶς ἄρα προσῆκεν οἰκονομεῖν τοὺς μετὰ τὴν ἄρνησιν μεταμελουμένους», ἐν ἔτει 314 ἐκ 18 πατέρων, ἐκδοῦσα κανόνας κέ. Ἰδ. Σύγ. κελ. τόμ. ς'. σελ. 10, Μελετ. (Εὐθυβ.) ἐκκλ. ἱστορ. τόμ. α. σελ. 317.

γ. ἡ ἐν Νεοκαισαρείᾳ τῇ κατὰ Πόντον, ἐν ἔτει 315 ἐκ πατέρων 23, ἐκδοῦσα κανόνας ιε. «εἰς τὴν εὐταξίαν τῆς ἐκκλησίας συντείνοντας», Συντ. τόμ. ς'. σελ. 11, Μελετ. αὐτόθ. τόμ. α. σελ. 317.

τὴν μὲν τοπικὴν Σύνοδον συγκαλεῖ ὁ προϊστάμενος ἐπίσκοπος εἴτε πατριάρχης, τὰς δὲ οἰκουμενικὰς συνόδους συνεκάλεσεν ἀείποτε τὸ βασιλείον κράτος, πάντοτε δὲ τῇ ἐπιμόνῳ αἰτήσῃ καὶ συστάσει τῶν ἀρμοδίων ἐπισκόπων ἢ πατριαρχῶν. Συγκαλοῦνται δὲ οἱ ἐπίσκοποι εἰς σύνοδον κατὰ μίμησιν τῆς πρώτης συνόδου τῆς ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ²⁾, οἵτινες συνήλθον διὰ νὰ συζητήσωσι καὶ ἀποφανθῶσιν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι περὶ τῆς αἰρέσεως τῶν ἀπαιτούντων τὴν περιτομὴν τῶν χριστιανῶν.

Αἱ ἀποφάσεις τῆς συνόδου, τοπικῆς ἢ οἰκουμενικῆς, ὀνομάζονται τόμοι, ὅροι, ἢ καὶ μερικώτερον κανόνες, μετὰ μικρᾶς παραλλαγῆς τῆς ἐννοίας. Αἱ ἀποφάσεις δὲ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου εἶνε ἀλάνατοι, ὡς ὑπαγορευόμεναι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὅποῖον μένει διὰ παντός ἐν τῇ καθόλου ἐκκλησίᾳ ³⁾. Ὅθεν καὶ οἱ ἀθετοῦντες αὐτὰς ἐκπίπτουσι τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος τῆς ἐν Χριστῷ, ὅστις εἶπεν «ἐὰν δέ τις

δ'. ἡ ἐν Γάγγρᾳ τῶν Πατλαγόνων κατὰ τοῦ κακοδόξου Εὐσταθίου, ἐν ἔτει 330, ἐκδοῦσα κανόνας καὶ (Συνταγμ. τόμ. γ'. σελ. 14, τόμ. γ'. σελ. 100, Μελετ. Εὐθύθ. αὐτόθ. ἀ. σελ. 345).

ε'. ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας ἐν ἔτει 341, ἐκδοῦσα καὶ κανόνας «εἰς κοινὸν ὄφελος τῆς Ἐκκλησίας» (Συνταγμ. τόμ. γ'. σελ. 12, τόμ. γ'. σελ. 123, Μελετ. αὐτ. ἀ. σελ. 347).

ς'. ἡ ἐν Λαοδικείᾳ τῆς Φρυγίας (μεταξὺ τοῦ 357 καὶ 368) ἐκδοῦσα ξ'. κανόνας «εἰς ὠφέλειαν τῆς Ἐκκλησίας» (Συνταγμ. τόμ. γ'. σελ. 12, τόμ. γ'. σελ. 171, Μελετ. αὐτόθ. ἀ. 380).

ζ'. ἡ ἐν Σαρδικίᾳ τῆς Ἰλλυρίας ἐν ἔτει 347 ἐκ 341 πατέρων περὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ δογματισθέντων, ἐκδοῦσα καὶ κανόνας «εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν ἀφορώντας» (Συντ. τόμ. γ'. σελ. 12, τόμ. γ'. σελ. 288, Μελετ. Εὐθύθ. τόμ. ἀ. σελ. 349).

η'. ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Νεκταρίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, περὶ Ἀγαπίου καὶ Βαλαδίου, ἀντιποιομένων τῆς ἐπισκοπῆς Βόστρων, ἐν ἔτει 394 (Συνταγμ. τόμ. γ'. σελ. 625, Μελετ. αὐτ. τόμ. ἀ. σελ. 407 ἐν ὑποσημ. νς').

θ'. ἡ ἐν Καρθαγένη τῆς Ἀφρικῆς ἐκ 217 πατέρων κατὰ τῶν περὶ Πελάγιον ἐν ἔτει 418, ἐκδοῦσα κανόνας ρλγ'. (ρμά.) (Συνταγμ. γ'. 20, γ'. 285, Μελετ. αὐτ. ἐκδ. Βενδότη τόμ. β'. σελ. 30).

2) Πράξ. ιε. 3) Ἰωάν. ιβ'. 15, ις'. 13. Πρβλ. §. 82.

καὶ τῆς ἐκκλησίας παρακούσῃ, ἔστω σοι ὥσπερ ὁ ἐθνικός καὶ ὁ τελώνης» ⁴⁾). Συνέρχεται δὲ ἡ σύνοδος ἐν γένει ὅπως συσχεφθῇ καὶ ἀποφανθῇ περὶ διαφόρων ζητημάτων ἐκκλησιαστικῶν, καὶ μάλιστα δογματικῶν· ὅθεν καὶ ὁ κυριώτερος λόγος, ὅστις προεκάλεσε τὴν συγκρότησιν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἦσαν αἱ αἰρέσεις.

§ 33.

Διασάφισον ἱστορικῶς τὴν ἔννοιαν τῆς αἵρέσεως, ἥτοι ἐξήγητον ποιοὶ ἦσαν οἱ ἐξωτερικοί, καὶ ποιοὶ οἱ ἐσωτερικοὶ διωγμοὶ κατὰ τῆς ἐκκλησίας;

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ὑπέστη ἀπ' ἀρχῆς τῆς συστάσεώς της πολλοὺς διωγμοὺς, οὐ μόνον ἐξωτερικοὺς ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τῶν Ῥωμαίων, ἣτις ἐπεδίωκε παντοιοτρόπως τὴν ἐξόντωσιν τῶν Χριστιανῶν καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικοὺς ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῆς μελῶν. Οἱ φοβερώτεροι τῶν ἐξωτερικῶν διωγμῶν εἶνε μάλιστα οἱ ἐφεξῆς δέκα, α) ὁ ἐπὶ Νέρωνος κατὰ τῶν ἐν Ῥώμῃ Χριστιανῶν ἐν ἔτει 64 μετὰ Χριστόν ¹⁾, β') ἐπὶ Δομιτιανοῦ 93—96 μ. Χ. ²⁾, γ') ἐπὶ Τροϊανοῦ, ἐν ἔτει 111 μ. Χ. ³⁾, δ') ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἐν ἔτει 126 μ. Χ. ⁴⁾, ε) ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου ἐν ἔτει 165 καὶ 177 μ. Χ. ⁵⁾, ς') ἐπὶ Σεβήρου ἐν ἔτει 202 ⁶⁾, ζ') ἐπὶ Μαξιμίμου ἐν ἔτει 235 ⁷⁾, η) ἐπὶ Δεκίου ἐν ἔτει 250 ⁸⁾, θ') ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ ἐν ἔτει 258 ⁹⁾, καὶ ι) ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ἐν ἔτει 302 ¹⁰⁾.

4) Ματθ. ιη. 17.

1) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. β'. 25, Tacit. Annal. VX. 44, Sueton. Nero 16, πρὸς καὶ Μελετ. (Εὐθουβ.) ἐκκλ. ἱστορ. τόμ. α. σελ. 124—125.

2) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστ. γ'. 27, Tertull. Apol. V. Δίων. Κασσ. μζ', Μελετ. αὐτ. α. 147.

3) Κατ' ἄλλους 107 ἢ 108 μ. Χ., Εὐσεβ. ἐκκλ. ις. γ'. 33, Tertull. Apol. XL, Μελετ. αὐτ. α. 164. 4) Εὐσεβ. ἐκκλ. ις. δ', Μελετ. α. 169.

5) Εὐσεβ. αὐτ. ε. 4, Μελετ. α. 191.

6) Εὐσεβ. αὐτ. ς'. 1, Μελετ. α. 201.

7) Εὐσεβ. αὐτ. ς'. 28, Μελετ. αὐτ. α. 224. 8) Εὐσεβ. αὐτ. ς'. 39.

9) Εὐσεβ. αὐτ. ζ'. 29, August. de Civit. Dei XVII. 23, Μελετ. αὐτ. α. 253.

10) Εὐσεβ. αὐτ. ζ'. καὶ η, Μελετ. αὐτ. 262.

Ἐπὶ τῶν διωγμῶν δὲ μάλιστα τούτων ἤκμασαν οἱ καρτερόφρονες μάρτυρες τῆς πίστεως, οἵτινες ὑπέστησαν φρικτῶδεις βασάνους καὶ ἐπὶ τέλους τὸν θάνατον, διότι δὲν ἤθελον ν' ἀρνηθῶσι τὸν Χριστόν. Ἀνεκόπη δὲ ὀριστικῶς σχεδὸν ἡ λύσσα τῶν διωγμῶν τούτων ἐπὶ τοῦ εὐσεβοῦς καὶ φιλοχρίστου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου (306—337 μ. Χ), ὅς τις αὐτοὺς μὲν διὰ ψηφίσματος ἀπηγόρευσε, τὴν δὲ Χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ὅχι μόνον ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως, ἀλλὰ καὶ παντοιοτρόπως ἐπροστάτευσεν. Οὐχ ἤττον σκληροὶ καὶ λυσσῶδεις ὑπῆρξαν καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ διωγμοὶ τῆς ἐκκλησίας, οἱ διὰ τῶν αἱρέσεων. Ὅπως δὲ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν διωγμῶν ἤκμαζον οἱ ἅγιοι μάρτυρες, οἱ στηρίζαντες τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ αἵματός των, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν διωγμῶν ἤκμασαν οἱ θεοφόροι πατέρες, οἵτινες ἐστήριξαν αὐτὴν διὰ τῶν ἱερῶν καὶ σοφῶν αὐτῶν συγγραμμάτων καὶ διὰ τοῦ λόγου των ἐν ταῖς συνόδοις καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

§ 34.

Ποτοὶ τινες λεπτομερέστερον ἦσαν οἱ ἐσωτερικοὶ οὗτοι διωγμοὶ τῆς ἐκκλησίας;

Πολλοὶ τινες, μέλη τῆς ἐκκλησίας λεγόμενοι, ἐδοκίμασαν κατὰ διαφόρους καιροὺς νὰ διαστρέψωσι τὰ χριστιανικὰ δόγματα, καὶ νὰ εἰσαγάγωσιν ἀντ' αὐτῶν ψευδεῖς τινας καὶ ὀλεθρίας εἰς τὸν χριστιανισμόν δοξασίας. Οἱ ἐνδόμυχοι οὗτοι ἐχθροὶ καὶ διώκται τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐνέβαλον εἰς πολλοὺς καὶ μεγάλους κινδύνους τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ὁ κατ' αὐτῆς πόλεμος αὐτῶν ὑπῆρξε μακρὸς καὶ πεισματῶδης. Ἀλλ' ἡ ἐκκλησία ἐξῆλθεν ἀείποτε νικήτρια ἐκ τῶν φοβερῶν τούτων ἀγώνων, καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ οὗτοι διώκται αὐτῆς καὶ πολέμιοι, ἐκβληθέντες ἀπὸ τοὺς κόλπους αὐτῆς καὶ ἀποκηρυχθέντες, ὀνομάζονται αἱρετικοί· αἱ δὲ ψυχώλεθοι αὐτῶν δοξασίαι, εἴτε ἐν εἴτε πλειότερα δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως διαστρέ-

φουσαι, ὀνομάζονται αἱρέσεις¹⁾. Τοιαῦται δὲ αἱρέσεις ἀνεφάνησαν πολλαὶ καὶ διάφοροι ὅχι μόνον κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

§ 35.

Ποταὶ εἶνε αἱ κυριώτεραι αἱρέσεις κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους;

Ἐκ τῶν αἱρέσεων, ὅσαι ἀνεφάνησαν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ¹⁾, αἱ κυριώτεραι εἶνε αἱ ἑξῆς:

α.) Μετὰ Σίμωνα τὸν μάγον²⁾, τὸν πρῶτον πάντων

1) «Ὅθεν τὰς μὲν αἱρέσεις ὠνόμασαν, τὰ δὲ σχίσματα, τὰς δὲ παρασυναγωγάς· αἱρέσεις μὲν τοὺς παντελῶς ἀπεβόρηγμένους, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πίστιν ἀπηλλοτριωμένους· σχίσματα δὲ τοὺς δι' αἰτίας τινὰς ἐκκλησιαστικάς καὶ ζητήματα ἰσμία πρὸς ἀλλήλους διενεχθέντας· παρασυναγωγὰς δὲ τὰς συνάξεις τὰς παρὰ τῶν ἀνυποτάκτων πρεσβυτέρων ἢ ἐπισκόπων καὶ παρὰ τῶν ἀπαιδεύτων λαῶν γινομένας». Τοῦ μεγ. Βασιλείου καν. α.

1) Καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἤδη ὑπῆρχον σπέρματα αἱρέσεων, ὧν μνεία γίνεται καὶ ἐν αὐτῇ τῇ καινῇ Διαθήκῃ (π. χ. ἐν τῇ πρὸς Κολοσ. ἐπιστολῇ, ἐν τῇ β'. πρὸς Τιμόθ. β'. 17, 18 κλπ.). Περὶ τῶν Νικολαϊτῶν, ὧν ἡ αἵρεσις δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστή, λαλεῖ ἡ Ἀποκάλ. β'. 6, 15, ὡς καὶ περὶ τῶν Βαλααμιτῶν· Ἀποκάλ. β'. 14. Ἰδ. ἐν γένει περὶ αὐτῶν Μελετ. (Εὐθὺς.) ἐκκλ. ἱς. τόμ. α. σελ. 132—133.

2) Περὶ τοῦ Σίμωνος τούτου († 108 μ. Χ.), ἀκμάσαντος ἐπ' αὐτῶν ἤδη τῶν ἀποστόλων, λαλεῖ ἡ Κ. Διαθήκη ὡς ἑξῆς: «Ἀνὴρ δὲ τις ὀνόματι Σίμων, προὔπῆρχεν ἐν τῇ πόλει μαγεύων καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας, λέγων εἶναι τινα ἑαυτὸν μέγαν· ᾧ προσέτερον πάντες ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, λέγοντες, Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη» (Πράξ. ἡ. 9—10). Ὁ Σίμων πιστεύσας εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθη· ἀλλ' ἰδὼν τὰ ἀληθῆ θαύματα, ὅσα ἐνήργουν οἱ ἀπόστολοι διὰ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, προσῆλθεν εἰς τοὺς ἀποστόλους καὶ δοὺς αὐτοῖς χρήματα, παρεκάλεισε κερδοσκοπῶν νὰ τῷ πωλήσῃ τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλ' ὁ Πέτρος κατηράσθη καὶ αὐτὸν καὶ τὰ χρήματά του λέγων, «τὸ ἀργύριόν σου οὐκ σοὶ εἶναι εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι. Οὐκ ἔστι σοι μερὶς οὐδὲ κλῆρος ἐν τῇ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.» (Πράξ. ἡ. 20—21). Ἐντεῦθεν καὶ οἱ ἐπὶ χρήμασι χειροτονοῦντες καὶ ἐν γένει ἐμπορευόμενοι τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπωνομάσθησαν Σιμωνιστῆς, καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν σιμωνία. Ὁ Σίμων καὶ ἄλλα πολλὰ ἔλεγε βλάσφημα καὶ ἔπραττε μαγικά καὶ ἁνόσια, περὶ ὧν, ὡς καὶ περὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ Σιμωνιστῶν.

τῶν αἵρετικῶν³⁾, ἀνεφάνησαν κατ' αὐτὴν ἤδη τὴν πρώτην μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα οἱ Ἑβιωνῆται⁴⁾, χριστιανοὶ ἰουδαίζοντες, οἵτινες ἐτήρουν τὰ σάββατα, τὴν περιτομὴν κτλ., τὸν δὲ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐδέχοντο μὲν ὡς τὸν προεπηγγελμένον Μεσσίαν, ἀλλ' ἠρνοῦντο τὴν θεότητα αὐτοῦ, καὶ ἐπίστευον αὐτὸν μόνον ὡς τὸν τελειότατον ἄνθρωπον καὶ τὸν τελειότατον ἐκπληρωτὴν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου.

6.) Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἑβιωνίτας ἐσχηματίσθη ἀπ' αὐτῶν ἡδη τῶν ἀποσολικῶν χρόνων⁵⁾ ἡ Γνωσις, ἥτοι αἵρεσις τῶν Γνωσικῶν⁶⁾, οἵτινες ἀπεχώριζον ὀλοτελῶς τὸν χρι-

τιανῶν, ἴδ. Εἰρηναῖον adv. Haereses II, 14, 26, Ἰουστίν. Ἀπολογ. α. 26, Ἐπιφάν. αἵρεσ. κβ', Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. β'. 13

Περὶ δὲ τῶν δύο Σαμαρειτῶν, Δοσιθέου καὶ Μενάνδρου, μαθητῶν τοῦ Σίμωνος, ἴδ. Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. γ'. 26, πρὸλ. καὶ Μελετ. ἐκκλ. ἱστ. τόμ. α. σελ. 142

3) Εἰρην. κατὰ αἵρέσεων α. 23, 24, Ἐπιφάν. αἵρεσ. κβ'.

4) Οἱ αὐτοὶ καὶ Ἑβιωνεῖς καὶ Ἑβιωναῖοι (ἑβρ. Ἑβιωνεῖμ=πτωχοί: Ὡριγέν. κατὰ Κέλσου β'). Τὸν Ἰ.Χριστὸν ἄλλοι τῶν Ἑβιωνιτῶν ἐδόξαζον ὡς υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς Μαρίας, ἄλλοι δὲ ὡς γεννηθέντα ἐκ τῆς παρθένου καὶ δι' ἁγίου Πνεύματος, ἀποδίδοντες εἰς τὸν Σωτῆρα διὰ τῆς δοξασίας ταύτης ὑπερφυσίαν, ἀλλ' ὅχι καὶ θείαν φύσιν. Οἱ Ἑβιωνῆται, ἐπικρατήσαντες κατὰ τὴν Παλαιστίνην, καὶ μάλιστα τὴν Συρίαν, ἤρχισαν νὰ ἐκλείπωσιν ἀπὸ τῆς β'. μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἐντελῶς δὲ σχεδὸν ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τῆς ζ'. ἴδ. ἐν γένει περὶ αὐτῶν Εἰρην. κατὰ αἵρεσ. α. 26, Hieronym. in Math. VIII. 9, XIX. 20, Ἐπιφάν. αἵρεσ. κθ', λ', Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστ. δ'. 27.

Τῶν Ἑβιωνιτῶν ὀλίγον μόνον διέφερον οἱ Ναζωραῖοι ἢ Ναζαρηνοὶ (σημ. 8μως, ὅτι καὶ οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ ἐπεκαλοῦντο οὕτω, πρὶν ἐκνικήσῃ ἡ ἐπικλήσις «Χριστιανοί»: §. 27, σημ. 5). Ὁ αὐτὸς σχεδὸν λόγος καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ γ'. ἑκατοντ. ἀναφανέντων Ἑλκεσαϊτῶν, Σαμψαίων, καὶ Οὐαλησίων (Ἐπιφάν. αἵρεσ. νγ', νή, Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστ. ζ'. 38, ζ', 38, Θεοδώρητ. αἵρετικ. κακομυθ. β'. 7, August. de Haeres. XXXVII.).

5) Συγχρόνως σχεδὸν ἀνεφάνησαν καὶ οἱ Δοκῆται, κατὰ τὴν Συρίαν ἰδίως ἐπικρατήσαντες, οἵτινες ᾔσαν καὶ αὐτοὶ γνωστικοί, ἐὰν ὅχι πρόδρομοι αὐτῶν. Οἱ Δοκῆται ἀνεγνώριζον μὲν τὴν θεότητα τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, ἀλλ' ἠρνοῦντο τὴν σάρκωσιν αὐτοῦ καὶ ἀνθρωπότητα, θεωροῦντες τὴν ἐπὶ γῆς παρουσίαν αὐτοῦ ὡς δόκησιν, ἥτοι ὀπτικήν ἀπάτην. ἴδ. περὶ τούτων Ἰγνάτιον ἐν Ἐπιστολῇ πρὸς Ἐφεσίους ζ'—ιθ', καὶ Ἐπιστολ. πρὸς Σμυρναίους α—η'.

6) Ὀνομάσθησαν δὲ οἱ γνωστικοὶ οὕτως, διότι κατ' αὐτοὺς κλεῖς τοῦ χρι-

στιανισμόν ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ ἀνεμίγνυον αὐτὸν μὲ μυθολογήματα ἀνατολικά, καὶ μὲ ιδέας τῆς νεοπλατωνικῆς φι-

στιανισμοῦ εἶνε ὅχι ἡ πίστις, ἥτις ἀνήκει εἰς τοὺς ἀμαθεῖς καὶ ἀπαιδεύτους, ἀλλ' ἡ γνῶσις, ἥτοι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐρμηνεία τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἥτις ἀνήκει εἰς τοὺς σοφοὺς καὶ μεμυημένους· καὶ ἀληθῶς εἰς τὴν αἴρεσιν ταύτην κατετάχθησαν μᾶλλον ὅσοι ἐκ τῶν ἀνωτέρων καὶ σφωτέρων τάξεων τῶν ἐθνικῶν προσήλθον εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Κατὰ τὴν γνῶσιν ταύτην ὁ κόσμος, ὡς καὶ ὁ ἄνθρωπος, εἶνε κτίσμα τοῦ δημιουργοῦ, ὅστις εἶνε εἰς ἐκ τῶν αἰώνων· οἱ δὲ αἰῶνες οὗτοι, πολυάριθμοι καὶ διαφόρων τάξεων, προέρχονται ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος, ἐν ὅσῳ ζῇ, εἶνε δοῦλος τῆς ὕλης, τοῦ σκότους, τοῦ ψεύδους, τῆς κακίας καὶ τοῦ θανάτου, ἀπελευθεροῦται δὲ ἐκ τῶν δεσμῶν τῆς ὕλης ταύτης καὶ αἴρεται εἰς τὴν αἰθερίαν καὶ ὅλως πνευματικὴν χώραν τοῦ φωτός διὰ τῶν αἰώνων, ὧν εἰς εἶνε καὶ ὁ ἐπιφανὴς ἐπὶ γῆς Χριστός.

Οἱ γνωστικοὶ ὑποδιηρέθησαν εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους αἵρέσεις· μερικωτέρας, ὅπως καὶ πρακτικῶς διεκρίθησαν εἰς τὰ πλέον διάφορα καὶ ἀντίθετα συστήματα· διότι οἱ μὲν αὐτῶν ἤσκουν ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην, οἱ δὲ ἀποπτύσαντες πάντα χαλινὸν αἰδοῦς καὶ ἠθικότητος, ἐξετραχηλίσθησαν εἰς βίον αἰσχροῦ καὶ ἀκόλαστον. Τούτων δὲ, ὡς καὶ ἄλλων αἰρετικῶν, ὁ αἰσχρὸς καὶ ἐπονείδιστος βίος συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ δυσφημισθῇ μεγάλως· ἔνεκα αὐτῶν παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς καὶ αὐτοῖς ὁ Χριστιανισμός (Εἰρην. κατὰ αἵρεσ. ἀ. 29, καὶ II, Tertullian. adv. Marcionem libr. V, adv. Valentinianus, Scorpiace contra Gnosticos, Κλημ. Ἀλεξανδρ. στρωματ. πολλαχού, καὶ ἰδίως ἐν βιβλ. β', γ', δ', Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. δ'). Τὰς κυριωτέρας τῶν μερικωτέρων γνωστικῶν αἱρέσεων συναποτελοῦσι α) οἱ περὶ τὸν Ἀντισοχέα Σατορνίνον ἀκμάσαντα ἐπὶ Ἀδριανοῦ (Ἐπιφ. αἵρ. κγ', Θεοδώρ. αἵρ. κακομ. ἀ. 15, Μελετ. ἐκκλ. ἱστορ. ἀ. 174)· β) οἱ περὶ τὸν Ἀλεξανδρεῖα Βασιλείδην (περὶ τὸ 425 μ. Χ.), προσθεύοντες τὸν «ἄρρητον» Θεόν, ἐξ οὗ ἀνεπτύχθησαν 365 «οὐρανοί, ἥτοι συστήματα πνευματικῶν δυνάμεων· γ) οἱ περὶ τὸν Ἀλεξανδρεῖα Οὐαλεντίνον († 160 μ. Χ.), πολλὰ αἰσχρὰ καὶ βλάσφημα διδάσκοντες καὶ ἀσκοῦντες, ἰδίως δὲ διδάσκοντες ὅτι ὁ Ἰ. Χριστὸς κατήλθε φέρων ἄνωθεν τὴν σάρκα, καὶ διήλθε διὰ τῆς παρθένου «καθὰ περ ὕδωρ διὰ σωλῆνος ὁδεύει» (Εἰρην. adv. Haer II, III, Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. δ. 41, Ἐπιφάν. αἵρ. λβ. Θεοδώρ. αἵρ. κακ. ἀ. Μελετ. ἀ. 184)· δ) Οἱ Ὀρίται, ἐπικληθέντες οὕτως ἐκ τῶν περὶ τὸν ὄριν μυθολογημάτων τῆς κατ' αὐτοὺς αἵρέσεως (Ἐπιφάν. αἵρ. λζ'. 6, Aug. Haer. XIV, Tertull. de praescr. XVII, Θεοδώρ. αἵρ. κακ. ἀ. 44, Ὀριγένης κ. Κέλσ. γ'. ζ')· ε) οἱ περὶ τὸν Ἀλεξανδρεῖα Καρποκράτην, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἐπιφάνη, καὶ τὸν διάδοχον Πρόδικον Καρποκρατιανοὶ καὶ Καρποκράται, οἵτινες τοῦ μὲν Ἰ. Χριστοῦ τὴν εἰκόνα ἐστεμμένην ἐπροσκύνουν ὁμοῦ μὲ τὰς τοῦ Πλάτωνος καὶ Πυθαγόρου, ἐδιδάσκον δὲ καὶ ἤσκουν πολλὰ τινα ἄλλα, οὐχ ἥττον αἰσχρὰ ἢ βλάσφημα (Εἰρην. αἵρεσ. ἀ. 26, Ἐπιφάν. αἵρ. κζ'. Θεοδώρ. αἵρ. κακ. ἀ,

λοσοφίας, λέγοντες ὅτι ὁ Ἰ. Χριστός εἶνε εἷς ἐκ τῶν αἰώνων, ὅσοι προήλθον ἐκ τοῦ Θεοῦ⁷⁾.

γ'.) Οἱ Μοντανισταί⁸⁾ ἐκήρυττον ὡς ἀσεβῆ πάντα Χρι-

Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱς. δ', Μελέτ. ἀ. 176—178). γ') οἱ περὶ τὸν Μαρκίωνα, ἀποκηρύττοντες κατὰ μέγα μέρος τὴν καινὴν καὶ καθ' ὁλοκληρίαν τὴν παλαιὰν Διαθήκην (Εἰρην. αἰρ. ἀ. 27, Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱς. δ'. 41, Ἐπιφάν. αἰρ. μόν', Θεοδώρ. αἰρ. κακ. ἀ). ζ') Οἱ ἐγκρατεῦται, ἡ ἐγκρατεῖται καὶ ἐγκρατεῖς, ἀποκηρύττοντες τὸν γάμον, ἀπεχόμενοι τοῦ οἴνου καὶ τῶν ἐμψύχων, ἐν δὲ τῇ εὐχαρίστῃ μεταχειριζόμενοι ὕδωρ ἀντὶ οἴνου, ὅθεν καὶ ὕδροπαραστάται ἐπικληθέντες, ὧν ἀρχηγός ὑπῆρξε Τατιανός ὁ Σύρος, μαθητὴς Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος, ἐκπεσὼν διὰ τοῦτο τῆς ὀρθοδοξίας (Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱς. δ'. 29, Θεοδώρ. αἰρ. κακ. ἀ, Ἐπιφάν. αἰρ. μς', Aug. Haer. XXV).

7) Μικτὴν καὶ μεσάζουσαν μεταξὺ Ἑβραίων καὶ γνωστικῶν αἵρεσιν συναπετέλουν οἱ γνωστικοὶ Ἑβραϊσμοί, οἵτινες ἐπρέσβευον αὐστηράν καὶ ἀπόλυτον μονοθεΐαν, ἀλλ' ἐδόξαζον συγχρόνως καὶ ὅτι ὁ εἷς καὶ μόνος Θεός ἔθεσεν ὑπὸ δύο διαφόρους καὶ ἀντιθέτους ἀρχάς τὸν κόσμον, τὸν παρόντα ὑπὸ τὴν τοῦ Σατανᾶ, καὶ τὸν μέλλοντα ὑπὸ τὴν τοῦ Χριστοῦ, ὅστις καὶ δημιουργός τοῦ κόσμου γενόμενος ἐσαρκώθη πολλάκις, οἷον ἐν τῇ Μωϋσῇ, ἐν τοῖς πατριάρχαις καὶ τελευταῖον ἐν τῇ Ἰησοῦ, καθ' ἣν ὥραν ἐβαπτίζετο ἐν τῇ Ἰορδάνῃ. Ἦσκουν δὲ οὗτοι μάλιστα τὴν ἐγκράτειαν, καὶ ἐπρέσβευον τὸν χιλιασμὸν (ἦτοι τὴν ἐπ' ἐγγυιάτῃ ἐλεύσει τοῦ Χριστοῦ χιλιετῆ βασιλείαν), ὃν ἄλλως, ἐκ ῥήσεών τινων τοῦ Παύλου καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως παραγόμενοι παρέλαβον καὶ ὀρθόδοξοί τινες πατέρες, οἷον ὁ Παπίας, ὁ Εἰρηναῖος καὶ ἄλλοι. Ὁ ἐπισημότερος τῶν γνωστικῶν τούτων Ἑβραϊσμῶν εἶνε μάλιστα ὁ Κήρινθος (ἄλλως καὶ Μήρινθος καὶ Χήρινθος), ὃν καὶ ὑπαινίσσεται τὸ Πράξ. ἱε. 24. (Εἰρην. κατὰ αἵρεσ. ἀ. 26, Ἐπιφάν. αἵρεσ. γ'. 28, Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. γ'. 28. Πρὸβλ. καὶ Μελέτ. αὐτόθ. τὸν ἀ. σελ. 150—152).

8) Οὗτοι ὀνομάζοντο καὶ Καταφρύγες καὶ Πεπουζιανοὶ καὶ Πεπουζῖται. Καὶ δογματικῶς μὲν παρεδέχοντο τὴν πίστιν καὶ ἀπεκήρυττον τὴν γνώσιν τῶν γνωστικῶν καὶ πᾶσαν ἐν γένει ἀνωτέραν μάθησιν καὶ σοφίαν, πρακτικῶς δὲ ἐκήρυττον καὶ ἤσκειον τὴν ἀπονέκρωσιν τοῦ σώματος καὶ τὴν ἀπάρνησιν τῆς ὕλης. Καὶ καταδικασθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἡ αἵρεσις αὕτη διήρκεσεν ὅμως ὑπὸ διαφόρους ὀνομασίας μέχρι τῆς 5^{ης} μ. Χ. ἐκατονταετηρίδος, ὅτε καὶ ἐξηφανίσθη ὁλοσχερῶς σχεδόν (Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. ἐ. 48, Ἐπιφάν. αἵρεσ. μῆ.).

Σύμμαχοι τῶν Μοντανιστῶν τούτων ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν 4^{ην} μ. Χ. ἐκατονταετηρίδα καὶ οἱ Νοβατιανοὶ ἢ Καθαροί, ἀπὸ τοῦ κατ' ἀρχάς πρεσβυτέρου καὶ μετὰ ταῦτα ἐπισκόπου Νοβατιανοῦ, ὅστις, ὅπως καὶ οἱ Μοντανισταί, ἐξετράχυνεν εἰς ὑπέρμετρον καὶ ἀμείλικτον αὐστηρότητα τὴν περὶ ἄσκητικοῦ βίου θεωρίαν, καὶ οὐ μόνον δὲν ἐδέχετο μετανοοῦντας εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας τοὺς ὑποπεσόντας εἰς βεβήρυ τι ἀμάρτημα, ἀλλ' ἀπῆτει καὶ νὰ ἀ-

στιανόν μὴ παραδεχόμενον τὸν ὑπερβολικόν, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ὀργιαστικόν, ἀσκητικόν αὐτῶν βίον. Ἀρχηγὸς τῆς αἵρέσεως ταύτης ἦτο ὁ Φρύξ Μοντανός, πρώην ἱερεὺς τῆς Φρυγίας θεᾶς Κυβέλης⁹), ὅς τις καὶ μετὰ τὸν χριστιανισμόν του δὲν ἀφῆκε τὰς παλαιὰς ὀργιαστικὰς του παραφοράς καὶ ἐκστάσεις, ἐκήρυττε δὲ ἑαυτὸν ὡς τὸν «παράκλητον», τὸν μέλλοντα νὰ συντελέσῃ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν του ὡς προφήτης θεόπνευστος (ἀπὸ τοῦ 150 περίπου μ. Χ.).

ναβαπτίζονται οἱ ἐξ ἄλλης τινὸς εἰς τὴν ὑπὸ τὴν διοίκησιν αὐτοῦ ἐκκλησίαν προσερχόμενοι χριστιανοὶ (Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστ. ἐ. 43, Σωζόμεν. ἐκκλ. ἱστ. ἀ. 6, Ἐπιφ. αἰρ. νθ', Θεοδορητ. αἰρ. γ'. 5, Aug. Haer. XXXVIII.)

Ἐκ παρομοίων ἀρχῶν αὐστηρότητος ὠρμήθη, ἔλλ' αὐστηρότερον χαρακτηρὰ περιεβλήθη ἡ αἵρεσις τῶν Δονατιστῶν, οἵτινες ἐπὶ τὰ ἔχνη τῶν Νοβατιανῶν βαδίζοντες δὲν παρεδέχοντο τὸν διορισθέντα εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Καρχηδόνης Καικιλιανόν (311 μ. Χ.), ὡς προχειρισθέντα ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Φήλικος, ὅστις ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Διοκλητιανοῦ δὲν ἐνεκατέστησεν εἰς τὴν πίσιν, ἀλλὰ παρέδωκεν εἰς τοὺς ἀπίστους τὰς ἱεράς γραφάς, ἀντέταξεν δὲ κατ' αὐτοῦ τὸν Δόνατον, ὅστις ἀξίων ὅτι ἡ νόμῳ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία πρέπει νὰ εἴναι ἅγια καὶ ἄμωμος, ἀπέβαλεν ἐξ αὐτῆς πάντας ὅσους ἐθεώρησεν ὡς μὴ καθαρούς καὶ ἁγίους, καὶ ἐσχημάτισεν ἰδίαν ἐκκλησίαν ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν καὶ «ἁγίων». Ἡ αἵρεσις κατεδικάσθη συνοδικῶς (314), καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις κατεδίδωξεν αὐστηρῶς αὐτήν, τοὺς μὲν ναοὺς τῶν Δονατιστῶν ἐμπρήσασα ἢ κατεδαφίσασα, τοὺς δὲ ἐπισκόπους αὐτῶν ἐξορίσασα. Ἀλλὰ τοῦτο μάλιστα ἐξῆψε τὴν φανατικὴν μανίαν τῶν αἰρετικῶν, καὶ στίφη ἄγρια χωρικῶν καὶ νομάδων ῥοπαλοφόρων κατῆλθον ἐκ τῆς Μαυριτανίας καὶ Νουμιδίας, πνέοντες ἐκδίκησιν καὶ φόνον κατὰ παντός μὴ αἰρετικοῦ. Ἐκτοτε δὲ ἤρχισε πόλεμος ληστρικός, ἀλλὰ συστηματικός καὶ ἀμειλικτός, ἐναντίον τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὅστις διήρκεσεν ὁλόκληρον τὴν δ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, καὶ ἠρῆμωσε τὰς ἐπαρχίας ἐκεῖνας τῆς Ἀφρικῆς, μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας κατάρθωσεν ἡ ῥωμαϊκὴ κυβέρνησις νὰ καταβάλλῃ τὴν αἵρεσιν διὰ τῶν ὅπλων. Οἱ πάντων δὲ τῶν Δονατιστῶν φανατικώτατοι ἦσαν οἱ Circumcelliones, οἵτινες μετὰ τῶν θρησκευτικῶν συνεπεδίωκον καὶ πολιτικούς καὶ κοινωνικούς σκοπούς, ἐντελῆ ἀποχωρισμὸν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ κράτους, πλήρη ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητά ὅλων τῶν πιστῶν, κοινοκτημοσύνην κττ. (Ἐπιφ. αἰρέσ. νθ', Θεοδορητ. αἰρετ. κακομυθ. δ'. 6, Aug. de Haeres. LXIX, Μελετ. ἀ. 299—302. Εὐθυβ.).

9) Οἱ ἱερεῖς καὶ ἰατροὶ τῆς θεᾶς ταύτης ἔτρεχον λαμπαδηφόροι, ψάλλοντες καὶ ὀρχούμενοι ὡς μαινόμενοι καὶ κορυδαντιῶντες ἀγρίως ἢ ὑποκύπτοντες εἰς ἐκστάσεις καὶ παραφοράς. Ἰδ. τὴν ἑλλην. καὶ ῥωμαϊκ. μυθολογίαν.

δ'). Ἡ αἵρεσις τῶν Μανιχαίων¹⁰⁾, ἀκμάσασα ἰδίως κατὰ τὴν δ'. μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, καὶ μεταδοθεῖσα ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ Ἰταλίαν, ἦτο κράμα γνωστικῶν κακοδοξιῶν καὶ περσικῶν μυθολογημάτων. Κατὰ τοὺς Μανιχαίους ὑπῆρχον δύο ἀρχαὶ καὶ κόσμοι ἀντίμαχοι καὶ ἀντίθετοι, ὁ κόσμος τοῦ φωτὸς ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ τοῦ σκότους ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ δαίμονος. Ὁ Χριστὸς δέ, ἐν τῶν φωτεινῶν ὄντων, τῶν προσελθόντων ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἦλθε καὶ ἔσωσε τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους ἐν μέρει μόνον· καθ' ὁλοκληρίαν δὲ θέλει σῶσῃ αὐτὸν ὁ «παράκλητος», ὅστις εἶνε αὐτὸς ὁ αἰρεσιάρχης τῶν Μανιχαίων Μάνης, μάγος ἐξόριστος ἐκ Περσίας¹¹⁾.

ἐ.) Οἱ μοναρχικοὶ ἢ Σαβελλιανοί¹²⁾, ἀπὸ Σαβελλίου

10) Πρὶν προσέλθῃ εἰς τὸν χριστιανισμόν ὁ ἱερός Λύγουστίνος ἦτο Μανιχαῖος καὶ αὐτός· ἀπ' οὗ δὲ ἀπέπτυσε τὰ τῆς αἵρέσεως καὶ ἦλθεν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, ἔγραψε πολλὰ κατ' αὐτῶν. Ὅθεν καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀνδρὸς εἶνε ἄφθονος καὶ πολυτίμος πηγὴ πρὸς ἐξιστόρησιν τῆς αἵρέσεως τῶν Μανιχαίων (ὅπως καὶ τῆς τῶν Πελαγιανῶν). Ἰδίως ἴδ. De moribus eccles. Catholicae et Manichaeorum libr. II, de Genesi contra Manichaeos κτλ. Ἐκτὸς τούτων ἴδ. καὶ Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. ζ'. 31, Σωκράτ. ἐκκλ. ἱστορ. α'. 22, Ἐπιφάν. αἵρεσ. 55'. Θεοδώρ. αἵρ. κκκ. α'. 26).

11) Ἐκ τῆς Περσίας ἐξεώσθη ὁ μάγος οὗτος Μάνης ἐπὶ τῶν Σασσανιδῶν. Ἀποτυχὼν δὲ καὶ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, ὑπέστρεψε πρὸς τοὺς Πέρσας, φέρων μεθ' ἐαυτοῦ εὐαγγέλιον κεικοσμημένον μὲ πολλὰς παραδόξους εἰκονογραφίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εὐδοκίμει ἐν τῇ αὐτῇ καὶ παρὰ τῇ λαφ'· ἀλλ' ἀκολούθως κατηγορηθεὶς ὡς παραχαράκτης τῆς Περσικῆς θρησκείας, καταδικάσθη ἐπὶ τοῦ βασιλεῦς τῶν Περσῶν Βαράνου τοῦ α'. εἰς θάνατον (275 μ. Χ.). Ἐξεδάρη λοιπὸν ζῶν, καὶ τὸ δέρμα του γομφῶν ἐκρεμάσθη εἰς τὰς πύλας τῆς πρωτευούσης πρὸς παραδειγματισμόν. Διηροῦντο δὲ οἱ Μανιχαῖοι (πολλὰ ἔχοντες τὰ κοινὰ καὶ παραπλήσια πρὸς τοὺς γνωστικούς) εἰς ἐκλεκτοὺς καὶ εἰς ἀκροατάς (Ἐπιφάν. αἵρεσ. 55').

12) Οἱ αὐτοὶ καὶ πατροπαθῆται ἢ πατροπασσιανοί (patropassiani), ὅπως μάλιστα ἐπεκαλοῦντο ἐν τῇ Δύσει. Αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ σπέρματα οὕτως εἰπεῖν τῆς αἵρέσεως ταύτης ὑπῆρχον ἤδη ἔνθεν μὲν παρὰ τοῖς μοναρχικοῖς Θεοδότῃ καὶ Ἀρτέμῳ, οἵτινες ἐπὶ τὸ ἐβιονικώτερον ἡρνοῦντο τὴν σάρκωσιν τοῦ Λόγου, ὅθεν καὶ ἐπωνομάσθησαν ἄλλογοι (Ἐπιφάν. αἵρεσ. νά'), ἔνθεν δὲ παρὰ τῷ Πραξῆα, Νοητῇ καὶ Βηρύλλῳ, οἵτινες ἀρνούμενοι τὸ τρισυπόστατον

πρεσβυτέρου Πτολεμαίδος (250—260 περίπου μ. Χ.) ἐδόξα-
ζον ὅτι ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶνε τρία διά-
φορα ὀνόματα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, τοῦ Θεοῦ.

ς.) Οἱ Ἀρειανοί, ἀπὸ Ἀρείου πρεσβυτέρου Ἀλεξαν-
δρείας, ἐδογματίζον (περὶ τὸ 318 μ. Χ.), ὅτι τὸ δεύτερον πρό-
σωπον τῆς ἁγίας Τριάδος εἶνε κατώτερον τοῦ πρώτου καὶ
κτίσμα αὐτοῦ⁴³).

τῆς Θεότητος ὡς ἀντιτριάδιοι μᾶλλον χαρακτηρίζονται. Καὶ ὁ μὲν Θεό-
δοτος ὁ σκυτεύς, Βυζάντιος, ἀνεφάνη περὶ τὸ 200 μ. Χ. ἐν Ῥώμῃ, λέγων
τὸν Χριστὸν ἐκ παρθένου μὲν γεννηθέντα, ἀλλὰ ψιλὸν ἄνθρωπον (Εὐσεβ. ἐκκλ.
ιστορ. ε. 28, Θεοδώρ. αἰρ. κακομ. β'. 5, Ἐπιφαν. αἰρ. νδ'). Ὁ δὲ Πραξίας
ἐκ Μ. Ἀσίας, ἀναφανείς ἐπὶ Μ. Αὐρηλίου ὡς ὁμολογητῆς ἐκνήρυχθη πατροπα-
τίτης ὑπὸ Τερτυλλιανοῦ (adv. Praxeam libr. II). Ὁ Νοητός ἀνεφάνη ἐν
Σμύρνῃ περὶ τὸ 230, ἐκνήρυχθη δὲ ὡς τοιοῦτος καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Ἰππολύτου
(Θεοδώρ. αἰρετ. κακ. γ'. 3, Ἐπιφαν. αἰρ. νζ'). Περὶ δὲ τοῦ Βηρύλλου ἐπι-
σκόπου τῶν ἐν Ἀραβίᾳ Βόστρων (ἢ Βόστρας) ἴδ. Εὐσεβ., ἐκκλ. ιστορ. ς'. 33.
Ἡ δὲ διδασκαλία Παύλου τοῦ Σαμοσατέως προσήγγισε μᾶλλον πρὸς τὴν
τῶν ἀλόγων μοναρχικῶν Ἀρτέμιωνος καὶ Θεοδότου παρὰ πρὸς τὴν τοῦ Σαβελ-
λίου. Ὁ Παῦλος, ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας (260 μ. Χ.) κατεδικάσθη ὑπὸ πολ-
λῶν συνόδων ὡς αἰρετικὸς (ἀπὸ τοῦ 264 μ. Χ.) καὶ τέλος (269—272) καθη-
ρέθη (Ἐπιφαν. νζ', ξβ', ξε, Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. ζ'. 27—30, ε. 28, Θεοδώρ.
αἰρετ. κακομ. β'. 8, καὶ γ'. ἴδ. καὶ Mansi Concil. τομ. α. σελ. 1001 καὶ
ἐφεξ.). Οἱ ὁπαδοὶ τούτου διακρίνονται ἰδίως ὡς Παυλιανοί, Παυλια(νι)-
σταί, καὶ Σαμοσαταῖοι (Σωκρατ. ἐκκλησ. ιστορ. β'. 49).

43) Ἡ αἵρεσις τῶν Ἀρειανῶν ἐσχηματίσθη κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Σαβελ-
λιανούς. Ὅτι ἐκεῖνοι συνεταῦτισαν καὶ ἐσύγχυσαν, οὗτοι ἠθέλησαν νὰ διαστεί-
λῃσι καὶ διακρίνωσιν, ἀμφότεροι τοιοῦτοτρόπως εἰς βλασφημίαις ἐκκλιναντες καὶ
κακοδοξίας (Σωκρ. ἐκκλ. ις. α. 5, Θεοδώρ. ἐκκλ. ις. α. 2, αἰρετ. κακομ. δ'.
4. Πρβλ. καὶ Χρυσόστ. περὶ ἱερ. δ'. 4). Ὁ Ἀρειος, πρεσβύτερος ἐν Ἀλε-
ξανδρείᾳ, κηρύττων ἐν τῇ καθ' αὐτὸν ἐνορίᾳ, ἐδογματίσας, προκειμένου περὶ τῆς
ἁγίας Τριάδος, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο ἄναρχος, ὅπως ὁ Πατήρ, διότι
ὑπῆρχε μὲν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, ἀλλ' ὅμως ἦν ὅτε οὐκ ἦν, διότι ἐκτίσθη
ποτὲ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐξ οὐκ ὄντων, ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ κτίσματα, μὲ μόνην
τὴν διαφοράν, ὅτι ὁ Υἱὸς οὗτος τοῦ Θεοῦ εἶνε «πρωτότοκος τῆς κτίσεως», του-
τέστιν οὐ μόνον ἐκτίσθη πρὸ πάντων τῶν ἄλλων κτισμάτων, ἀλλὰ καὶ δι' αὐ-
τοῦ, τοῦ πρωτοτόκου, ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἐπίλοιπον κόσμον. Ἡ κακοδοξία αὐ-
τῇ προεκάλεσε μεγάλην θρησκευτικὴν διχοστασίαν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλη-
σίᾳ, ὅθεν καὶ συνεκροτήθη ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ ἐν Νικαίᾳ τῆς Βι-
θυνίας (325 μ. Χ.), ἐν ᾗ διέπρεψεν ὁ τότε μὲν διάκονος τοῦ πατριάρχου Ἀ-
λεξανδρείας Ἀλεξάνδρου, μετὰ δὲ ταῦτα διάδοχος αὐτοῦ Ἀθανάσιος, ὁ μέ-

ζ'). Οἱ Μακεδονιανοὶ ἢ πνευματομάχοι, ἀπὸ Μακεδονίου ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως (341—360 μ. Χ.), ἔλεγον ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶνε κτίσμα καὶ διάκονος τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ¹⁴).

γας πρόμαχος τῆς ὀρθοδοξίας καὶ κατατροπωτῆς τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως. Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ τὸ μὲν δόγμα τοῦ Ἀρείου ἀναθεματίσθη, οὗτος δέ, ὁ Ἄρειος, μὴ θελήσας νὰ παραδεχθῇ ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶνε ὁμοούσιος τῷ Πατρί, καταδικάσθη καὶ ἐξωρίσθη μετὰ δύο αὐτῷ ὁμοφρόνων ἐξ Αἰγύπτου ἐπισκόπων. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ἔπαυσε καὶ ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου· ἐξ ἐναντίας οἱ φίλοι αὐτοῦ κατῴρθωσαν τὴν μὲν κακοδοξίαν αὐτοῦ νὰ ἐπαναφέρωσι πολλάκις καὶ ἐπανελημμένως εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας, νὰ καταδικάσωσι δὲ κατ' ἐπανάληψιν καὶ ἐξορίσωσι τὸν ἀκλόνητον σῦλον τῆς ὀρθοδοξίας Ἀθανάσιον. Ἐπὶ τῶν φίλων τοῦ Ἀρείου ἐνήργησαν τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν κάθοδον καὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας παραδοχὴν αὐτοῦ, ὅστις καὶ ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων μετέβαινε ἐν πομπῇ καὶ θριάμβῳ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅτε αἶφνης καὶ ἀπροσδοκῆτως κατέλαθεν αὐτὸν ὁ θάνατος (336 μ. Χ.). Ἐν τούτοις ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου εἶχε διαδοθῇ πολλacha τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ τότε ἀκόμη βάρβαρα γερμανικὰ ἔθνη, Γότθοι, Βάνδαλοι καὶ Λογγοβάρδοι, εἶχον διδαχθῇ τὸν χριστιανισμόν ὑπὸ Ἀρειανῶν, ὅθεν καὶ ἡ ἐξάλειψις τῆς αἵρέσεως ὑπῆρξεν ἔργον χρόνου μακροῦ καὶ ἐξηγοράσθη μὲ μεγάλας θυσίας. Τοῦτο δὲ κατωρθώθη μόλις ἐπὶ Θεοδοσίῳ τοῦ μεγάλου διὰ τῆς β' ἐν ΚΠόλει οἰκουμένης Συνόδου (381 μ. Χ.), ἣτις ἐπικυρώσασα καὶ συμπληρώσασα τὸ σύμβολον τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, ἀνεκήρυξεν αὐτὸ ὡς τὸ ἐπίσημον σύμβολον τῆς καθόλου ἐκκλησίας, καὶ ἀναθεμάτισε τοὺς Ἀρειανούς πασησδῆποτε ἀποχρώσεως. Λέγομεν τοῦτο, διότι ἐν τοῖς πολυκυμάντοις ἐκείνοις χρόνοις τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας ἐδοκίμασάν τινες νὰ συνδιαλλάξωσι τὰ ἄκρως διεστῶτα μέρη (οἱ περὶ τὸν Ἀέτιον π. χ., Εὐδόξιον, Εὐνόμιον καὶ Ἀκάκιον ἦσαν εἰς ἄκρον Ἀρειανοί, κηρύττοντες τὸν Υἱὸν ἀνόμιον τῷ Πατρί, ὅθεν καὶ ἐπεκλήθησαν ἀνόμιοι (Φιλοστόργι· γ'. 2, Ἐπιφάν. αἰρ. σς'. 10), ἐν ᾧ οἱ περὶ τὸν Μάρκελλον καὶ Φωτεινόν, ὑπερακοντίσαντες τὸν Ἀθανάσιον, ἐξέκλιναν σχεδὸν πρὸς Σαβελλιανούς (Κυρίλλ. Ἱεροσολύμ. Κατήχ. ιε. 27, 33, Ἐπιφάν. αἰρ. σά, σβ'. 2, Σωζόμεν. ἐκκλ. ἱστορ. β'. 31, δ'. 5, Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. β'. 30, Θεοδώρ. αἰρ. κακομ. β'. 11), καὶ τοιοῦτοτρόπως προέκυψαν οἱ Εὐσεβιανοὶ ἢ Ἡμιάρειοι (οἱ καὶ Ὁμοιουσιασταί), οἵτινες ἐδογματίσαν ἀντὶ τοῦ ὁμοουσίου τοῦ «ὁμοιούσιον» τουτέστιν ὅτι ὁ Υἱὸς εἶνε ὅχι τῆς αὐτῆς, ἀλλ' ὁμοίας οὐσίας πρὸς τὸν Πατέρα. Ἰδ. Μ. Ἀθανασ. κατὰ Ἀρειανῶν β'. 2.

14) Θεοδώρ. αἰρ. κακομ. β'. 6, Σωζόμεν. ἐκκλ. ἱστορ. δ'. 27. Ὁ Ἄρειος ἤδη, καὶ ἄλλοι τινές, ὑπέτασσον τὸ Πνεῦμα εἰς τὸν Υἱόν ὅσον καὶ ὅπως τὸν Υἱὸν εἰς τὸν Πατέρα. Καὶ ταύτην τὴν πλάνην κατεπολέμησεν ὁ Ἀθανάσιος (ἐπιστολ. δ'. πρὸς Σεραπίων), ὁ Μ. Βασίλειος ὅστις καὶ πραγματείας ἰδίαν ἔγρα-

ή.) Οί Πελαγיאνοί, από Πελαγίου τοῦ πρεσβυτέρου, ἡρνοῦντο τὴν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος μετάδοσιν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος¹⁵⁾.

θ.) Οί Νεστοριανοί, από Νεστορίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (328—431), διεχώριζον¹⁶⁾ ἀποτόμως τὰς

ψε «περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος» οἱ δύο Γρηγόριοι, ὁ Νύσσης καὶ ὁ Ναζιανζηνός, καὶ ἡ καθόλου ἐν γένει ἐκκλησία, ἥτις καὶ ἀναθεμάτισεν αὐτὴν διὰ τῆς β'. ἐν ΚΠόλει οἰκουμενικῆς Συνόδου. Καὶ ὅμως ἡ αἵρεσις διετηρήθη μέχρι τῆς ε. μ. Χ. ἑκατοντ. ἐν Φρυγίᾳ ὅπου κατεπολέμησεν αὐτὴν ὁ Νεστόριος.

15) Ὁ Πελάγιος, ὡς καὶ ὁ μαθητὴς καὶ ὁμόφρων αὐτοῦ Κοιλέστιος ἦτο ἐκ Βρεττανίας καὶ ἀνεφάνη κατ' ἀρχάς ἐν Καρχηδόνι (413 μ. Χ.). Ἡ αἵρεσις αὐτοῦ κατεδικάσθη πολλάκις ἐν τῇ Δύσει, διότι καὶ ἐν τῇ Δύσει κυρίως ἀνεφύη καὶ εἰς τὴν Δύσιν μάλιστα διεδόθη (Ἰταλίαν, Γαλλίαν καὶ Ἀφρικὴν). Κατεπολέμησε δὲ μάλιστα τὴν αἵρεσιν ταύτην ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, ὁ Ἀθανάσιος οὗτος τῆς Δύσεως, συντάξας καὶ πολλὰ κατὰ τῆς αἵρέσεως ταύτης καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς συγγράμματα (de gestis Pelagii contra duas Epistolas Pelagianorum) κτλ.). Τὸ βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι καὶ ὁ Αὐγουστίνος ἐν ταῖς κατὰ τοῦ Πελαγיאτισμοῦ ἰδέαις αὐτοῦ ὑπερεξηκόντισε τὸ μέτρον πολλάκις. Ἐὰν οἱ Πελαγיאνοὶ ἔλεγον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται ὅλως ἐλευθερός καὶ ἀμέτοχος τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος· καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτοῦ, ὅτι δηλ. καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ εἶναι φύσει ἀνεπισκιάστος, καὶ ἡ βούλησις αὐτοῦ ἐλευθέρα, ὥστε ἐκ τῆς αὐτεξουσίου βουλῆσεως αὐτοῦ ἐξήρτηται νὰ πράξῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ σωθῇ, οὐδ' ἔχει πρὸς τοῦτο ἀνάγκην τῆς θείας χάριτος· ὁ Αὐγουστίνος ἀπ' ἐναντίας ἐδείκνυσεν ἐπὶ τὸ ἀπολυτότερον τὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων συνεπειὰς τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, δογματίσας, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις εἶνε ἀπολύτως ἀνίκανος νὰ ἐκλέξῃ οἰκοθεῖν τὸ ἀγαθόν, ἄνευ τῆς ἄνωθεν θείας χάριτος, διότι ἕνεκα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἀπέβαλε τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς, καὶ ὁ ἄνθρωπος γεννώμενος φύσει δοῦλος τῆς ἁμαρτίας, μόνον τὸ κακὸν δύναται νὰ ἐκλέξῃ καὶ νὰ πράξῃ· ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ θεία χάρις, ἡ διὰ τῆς ἐκκλησίας μεταδιδόμενη, ἐμβάλλει εἰς τινων ἀνθρώπων τὴν ψυχὴν, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης πρὸς τοῦτο συμπράξεως αὐτῶν, τὰ ἐναύσματα νέου κατὰ Χριστὸν βίου, ὅστις καὶ ἀποδεικνύεται γόνιμος· εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν καὶ σωτηριῶδες· ὥστε ὁ Θεὸς τοὺς μὲν προώρισεν εἰς σωτηρίαν τοὺς δὲ οὐ. Αἱ ἰδέαι αὗται ἀπαντῶσιν ἀπανταχοῦ σχεδὸν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Αὐγουστίνου, τὰ ὅποια καὶ κυρίως περιστρέφονται εἰς τὰ τρία ταῦτα ζητήματα, τὸ περὶ ἀπολύτου μεταδόσεως τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, τὸ περὶ τῆς θείας χάριτος καὶ τὸ περὶ προορισμοῦ. Τὰς ἀπολύτους ταύτας ἀκρότητας τῶν Πελαγιανῶν καὶ τῶν περὶ τὸν Αὐγουστίνον ἐξήτουν νὰ ἀποφύγωσιν οἱ Ἡμιπελαγיאνοί, δογματίσαντες περὶ τῶν τριῶν ζητημάτων οὕτως, ὥς πλησιάζουσι πολὺ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν.

16) Ἀλλῶς ἐδλασφήμεν ὁ ἐν Λαοδικείᾳ Ἀπολινάριος καὶ οἱ περὶ αὐ-

δύο ἐν Χριστῷ φύσεις, παραδεχόμενοι ὅχι φυσικὴν καὶ πλήρη ἔνωσιν, ἀλλ' ἀπλήν συνάφειαν αὐτῶν¹⁷⁾.

ί.) Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τούτους οἱ μονοφυσῖται ἡ Εὐτυχianoί, ἀπὸ Εὐτυχοῦς ἀρχιμανδρίτου Κωνσταντινουπόλεως, ἐδίδασκον¹⁸⁾ ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ λόγου σαρκωθέντος καὶ

τὸν Ἀπολιναρισταί (οἱ καὶ Διμερῖται καὶ Διμοιρῖται) κατὰ τὸν δ'. μ. Χ. αἰῶνα ἀναφανέντες. Ὁ Ἀπολινάριος ἔλεγεν ὅτι ὁ Ἰ. Χριστὸς ἐνανθρωπήσας προσέλαβε σάρκα καὶ ψυχὴν, ὅχι δὲ καὶ νοῦν, διότι τὸν τόπον τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ κατέλαθεν αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος ὡς «θεὸς νοῦς». Ἐτριχοτόμει δηλονότι καὶ ὁ Ἀπολινάριος τὸν ἄνθρωπον εἰς σῶμα, ψυχὴν καὶ πνεῦμα (νοῦν), ὅπως καὶ ἄλλοι πολλοὶ (Πρβλ. §. 52, σημ. 5), καὶ κατὰ τὴν τριχοτομίαν ταύτην συνεκρόται τὸν Ἰ. Χριστὸν κατὰ μὲν τὰ δύο (τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ἥτοι τὴν φυσικωτέραν καὶ ζωϊκωτέραν μερίδα καὶ φάσιν τῆς ψυχῆς) ἐξ ἀνθρώπου, κατὰ τὸ ἐν δέ, τὸ τρίτον (τὸ πνεῦμα ἢ νοῦν) ἐκ τοῦ Θεοῦ λόγου. Καὶ ἡ οἵρεσις αὕτη κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς β'. ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκουμενικῆς Συνόδου (381 μ. Χ.). Ἰδ. Ἐπιφάν. οζ', Σωκράτ. ἐκκλ. ἱστορ. β'. 45, Σωζόμ. ἐκκλησ. ἱστορ. γ'. 24, Θεοδώρητ. αἵρετ. κακομυθ. δ'. 8 ἐκκλ. ἱστορ. ἐ. 3.

17) Ὅτι δηλ. πρῶτον ἐγεννήθη ὁ Ἰησοῦς ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας ὡς ἄνθρωπος κοινός, καὶ ἔπειτα ἐνέκησεν ἐν αὐτῷ ὁ λόγος. Ἀφορμὴν εἰς τὴν αἵρεσιν ταύτην ἔδωκεν ὁ πρεσβύτερος Ἀναστάσιος (428 μ. Χ.) ψέζας ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ πρὸς κοινὸν σκάνδαλον τὸ ἐπίθετον τῆς θεομήτορος «Θεοτόκος». Ὁ Νεστόριος (ὃν μάλιστα κατεπολέμησεν ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Κύριλλος) ἐπεδοκίμασε τὸν Ἀναστάσιον συναξιῶν, ὅτι ἡ ὑπεραγία παρθένος εἶνε «Χριστοτόκος», ἢ «θεοδόχος» ὅχι ὁμως ποτὲ καὶ «θεοτόκος», ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὸ ἐπίθετον τοῦτο εἶνε ἐθνικὸν καὶ ἐναντίον πρὸς τὸ ἀποστολικόν: Ἐβρ. ζ'. 3) Σωκρ. ἐκκλ. ἱστ. ζ'. 32). Ἡ αἵρεσις αὕτη προσέκαλεσε τὴν ἐν Ἐφέσῳ (431 μ. Χ.) γ'. οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἥτις καὶ κατεδίκασε τοὺς Νεστοριανούς, χωρὶς ὁμως διὰ τοῦτο νὰ παύσῃ καὶ ἡ αἵρεσις. Ἀφ' οὗ ὁ αἵρεσιάρχης ἐξορισθεὶς εἰς Ἀφρικὴν ἀπέθανεν ἐν μοναστηρίῳ ἑλεσινὸν θάνατον, οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ κατέφυγον ἐξ Ἀντιοχείας εἰς Ἑδεσσαν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Μεσοποταμίαν καὶ Περσίδα, ὅπου καὶ σώζεται μέχρι σήμερον ἡ αἵρεσις, ἐξαπλωθεῖσα καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς χώρας τῆς Ἀσίας ὡς καὶ εἰς τὴν Ἰνδικήν.

18) Ἰδοὺ ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐτυχοῦς κατὰ τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου ταύτης (Mansi. Conc. VI. p. 694 sq). «Μετά τὴν ἐνανθρωπήσιν τοῦ Θεοῦ λόγου, τουτέστι μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μίαν φύσιν προσκονεῖν, καὶ ταύτην Θεοῦ σαρκωθέντος καὶ ἐνανθρωπήσαντος». Ὁ Εὐτυχὴς κατεδικάσθη συνοδικῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 448 μ. Χ. ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φλαυιανῶ, συνευδοκοῦντος καὶ τοῦ Πάπα Ῥώμης Λέοντος τοῦ μεγάλου. Ὁ Ἀλεξανδρείας Διόσκορος, διάδοχος καὶ ὁμόφρων τοῦ

ἐνανθρωπήσαντος συναπετελέσθη μία φύσις, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

Εὐτυχοῦς, ἠθέλησε νὰ ὑπερασπισθῇ τοῦτον ἐκ παντὸς τρόπου, ὅθεν καὶ συναγεί-
ρας κατήγαγεν ἐκ τῶν ὁρέων ὄχλον ῥοπαλοφόρων καὶ φονικῶν ἀνδρῶν, δι' ὧν
ἐξηνάγκαζε τὴν ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ β'. ἐν Ἐφέσῳ (449 μ. Χ.) συγκροτηθεῖ-
σαν οἰκουμενικὴν Σύνοδον νὰ παραδεχθῇ καὶ καθιερώσῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ
Εὐτυχοῦς (ἴδε τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου ταύτης παρὰ Mansi. VI. p. 593) Ἀλλ'
ἡ μετ' ὀλίγον ἐν Χαλκηδόνι (451 μ. Χ.) συγκροτηθεῖσα τετάρτη οἰκουμενικὴ
Σύνοδος, τὴν μὲν ἐν Ἐφέσῳ σύνοδον ἀπεκήρυξεν ὡς «ληστρικὴν», τὴν δὲ δι-
δασκαλίαν τοῦ Διοσκορού καὶ Εὐτυχοῦς καταδίκασε, δογματίσασα ταῦτα: «Ἐνα
τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, συμφώνως ἅ-
παντες ἐκδιδάσκομεν τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν θεότητι, καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἄν-
θρωπότητι, Θεὸν ἀληθῶς καὶ ἄνθρωπον ἀληθῶς τὸν αὐτὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς
καὶ σώματος, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον τὸν αὐ-
τὸν ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, κατὰ πάντα ὅμοιον ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας· πρὸ
αἰώνων μὲν ἐκ Πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν θεότητα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμε-
ρῶν τὸν αὐτὸν δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς παρθέ-
νου τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστόν Υἱόν,
Κύριον, μονογενῆ ἐκ δύο φύσεων ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίσως
γνωριζόμενον· οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένης διὰ τὴν ἑνωσιν,
σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἐκατέρας φύσεως καὶ εἰς ἕν πρόσωπον καὶ
μῆαν ὑπόστασιν συντρεχούσης· οὐκ εἰς δύο πρόσωπα μεριζόμενον ἢ διαιρούμε-
νον, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν καὶ μονογενῆ, Θεὸν λόγον, Κύριον Ἰησοῦν
Χριστόν· καθάπερ ἄνωθεν οἱ προφῆται περὶ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς ἡμᾶς Ἰησοῦς Χρι-
στός ἐξεπαίδευσεν, καὶ τὸ τῶν πατέρων ἡμῖν παραδέδωκε σύμβολον» (Mansi
Conc. VII. p. 408 sq.).

Οἱ μονοφυσῖται ὅμως δὲν ἠσύχασαν διὰ τοῦτο, ἀλλ' ἐκίνησαν πάντα λίθον,
μηχανορραφίας ἐν τῇ αὐλῇ, ὀχλαγωγίας μοναχῶν ἐν τῇ πόλει, καὶ ἄλλα πολλά,
πρὸς ὑπεράσπισιν ἑαυτῶν καὶ ἐπικράτησιν τῆς αἵρέσεώς των. Εἰς μάτην ὁ αὐ-
τοκράτωρ Ζήνων ἐπροσπάθεισε νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς αἵρετικούς καὶ ὀρθοδόξους
διὰ τοῦ «Ἐνωτικοῦ», ἐν ᾧ διετυπώθη τὸ δόγμα οὕτως ἀορίστως καὶ γενικῶς
(«ὁμοούσιος τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπό-
τητα», ὡς παραδίδει ὁ Εὐάγγελος γ'. 14) ὥστε νὰ εὐχαριστηθῶσιν ἀμφοτέρωι.
Ἐξ ἐναντίας τὸ Ἐνωτικὸν ἠῤῥῆσεν ἔτι μᾶλλον τὴν δυσαρέσκειαν ἀμφοτέρων καὶ
τὴν διχονοίαν. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ ταῦτα δὲν κατώρθωσε νὰ φέ-
ρῃ τὴν συνδιαλλαγὴν, ἀπεσχίσθησαν οἱ μονοφυσῖται ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλη-
σίας, καὶ τοιοῦτοτρόπως προϊόντος τοῦ χρόνου ἐσχηματίσθησαν ἐξ αὐτῶν αἱ
ἐξῆς ἐκκλησίαι: α) ἡ αἰγυπτιακὴ τῶν Κοπτῶν· β) ἡ τῶν Ἀρμενίων, καὶ γ) ἡ
τῶν Ἰακωβιτῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ. Αἱ δ' ἐκκλησίαι αὗται μένου-
σι καὶ μέχρι σήμερον ἀπασχισμέναι ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς, δεινωθέν-
τος τοῦ σχίσματος ἐκ πολιτικῶν μᾶλλον περιστάσεων καὶ συγκυρίων, αἵτινες καὶ

ιά.) Οἱ μονοθελῆται ἐδογματίζον ἀντὶ δύο μίαν μόνον θέλησιν ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ¹⁹⁾.

παρεκώλυσαν τὴν πολλὰκις ἀρξαμένην, ἀλλ' ἄειποτε διακοπεῖσαν συνεννόησιν καὶ συνένωσιν τῆς ἀρμενικῆς πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν (Ἰδ. Περί ἐνώσεως τῶν Ἀρμενίων μετὰ τῆς ἀνατ. ὀρθ. ἐκκλησ. ὑπὸ Γρηγορίου μητροπολ. Χίου τοῦ Βυζαντίου, σελ. 13—47). Ἡ σπουδαιότερα διαφορὰ τῆς ἀρμενικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου συνίσταται εἰς τὸ περὶ τῶν δύο φύσεων δόγμα τῆς ὀρθοδόξιας, τὸ ὅποτον ἐστήριζεν ἡ δ' οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ ἐν Χαλκηδόνι, καὶ τὸ ὅποτον παρεξηγήθη ὡς νεστοριανικὸν ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων, οἵτινες διὰ λόγους γλωσσικῆς μᾶλλον ἢ δογματικῆς διαφορᾶς, συνέχον τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως φύσις μὲ τὴν τῆς λέξεως ὑπόστασις (αὐτόθ. σελ. 18 καὶ ἄλλ.). Ἐκτὸς τούτου οἱ Ἀρμένιοι εἰσήγαγον εἰς τὴν εὐχαριστίαν τὰ ἄζυμα, εἰ καὶ ἡ παρὰ τῶν αἰρετικῶν Σύρων παραληφθεῖσα αὕτη κεινοτομία δὲν συνεπέφερεν ὅλας τὰς παραμορφώσεις τῆς λατινικῆς, διότι ὁ ἄζυμος οὗτος ἄρτος τῶν Ἀρμενίων καὶ εὐμεγέθης εἶνε, καὶ εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον ἐμβαπτόμενος μεταδίδεται ἐξ αὐτοῦ εἰς τοὺς μεταλαμβάνοντας· ἀπέβαλον τὸ ὕδωρ ἀπὸ τοῦ ἁγίου ποτηρίου· εἰσήγαγον εἰς τὸ ἅγιον μύρον τὴν χρῆσιν σησαμίνου ἐλαίου· μετέβαλον τὸ τρισάγιον, ἀντικαταστήσαντες τὰς λέξεις «ἐλέησον ἡμᾶς» διὰ τῶν λέξεων «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς»· μετέθεσαν τὴν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἀπὸ τῆς κέ. Δεκεμβρίου εἰς τὴν ζ'. Ἰανουαρίου, καὶ ἐπομένως νηστεύουσι κατὰ τὸ μεσολαβοῦν ὡδεκαήμερον, τῶν ὀρθοδόξων καταλυόντων (αὐτ. σελ. 63—91). Ἄλλαι ἐπυσωμνιδέστεραι κεινοτομίαι, πηγᾶσθαι ἐκ τῆς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἄλωσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως παροδικῆς ἐνώσεως μὲ τοὺς Λατίνους, εἶνε αἱ πιπνοσιδεῖς τάραι, ὁ ἐπισκοπικὸς δακτύλιος, ἡ χειροτονία πολλῶν ἱερέων καὶ διακόνων ἐν τῇ αὐτῇ λειτουργίᾳ, καὶ εἴτι ἄλλο τοιοῦτον. Αἱ δὲ διαφοραὶ τῆς τῶν Κοπτῶν καὶ Ἰακωβιτῶν ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς τῶν Ἀρμενίων εἶνε μικροῦ λόγου ἄξια.

19) Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος, ἔχων ἄσβεστον καὶ φιλογερὰν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ σύμπαντας καὶ θρησκευτικῶς ἡνωμένους, συνεννοήθει ἐν τῇ κατὰ Περσῶν ἐκστρατείᾳ αὐτοῦ μὲ τοὺς κατὰ τὴν Συρίαν καὶ Ἀρμενίαν ἀρχηγούς τῶν μονοφυσιτῶν, ἠθέλησε νὰ συνενώσῃ αὐτοὺς μὲ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Καὶ δὴ ἐνήργησε νὰ ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Σεργίου ὡς ὁρος δογματικὸς «ἐν θέλημα» ἡ «ἐνέργεια θεανδρική», ὁ δ' εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπ' αὐτοῦ προδιδασθεὶς πατριάρχης Κύρος ἀπεφάτισε καὶ συνοδικῶς (633 μ. Χ.) καὶ ἐνήργησε τὴν ἐνωσιν. Ἀλλ' ὁ τότε μοναχὸς καὶ μετὰ ταῦτα πατριάρχης Ἱεροσολύμων (635 μ. Χ.) Σωφρόνιος ἀπέδειξεν ὅτι αἱ δύο θελήσεις ἦσαν ἀναγκαῖα καὶ ἀναπόφευκτος συνέπεια τῶν δύο φύσεων, ὅπως ἐδογματίσεν ἡ ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμενικὴ Σύνοδος. Ἡ αἵρεσις ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει (680 μ. Χ.) ἔκτην οἰκουμενικῇ Συνόδῳ, ἧτις καὶ κατεδίκασεν αὐτὴν δογματίσασα δύο θελήσεις

ιβ'). Τῶν εἰκονομάχων ἡ εἰκονοκλαστῶν αἵρεσιάρχης ὑπῆρξεν ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ γ', ὁ καὶ εἰκονομάχος ἐπικληθεῖς. Οἱ δὲ εἰκονομάχοι οὗτοι ἠθέτουσαν καὶ κατεπολέμουν τὴν προσκύνησιν τῶν ἱερῶν εἰκόνων²⁰).

§. 36.

Ποῖται εἶνε αἱ κυριώτεραι αἵρέσεις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους;

Ὅπως αἱ κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους αἵρέσεις ἀνεφύησαν κυρίως ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οὕτω καὶ αἱ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀνεφύησαν κυρίως ἐν τῇ Δύσει¹), καὶ εἶνε πολλαὶ καὶ διάφοροι, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν ἐφεξῆς τὰς κυριωτέρας.

ἐν τῇ Ἰ. Χριστῷ, μίαν θεῖαν καὶ μίαν ἀνθρωπίνην, μὲ τὴν σημείωσιν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ὑπετάσσεται εἰς τὴν θεῖαν. Ἰδοὺ τὸ σχετικὸν χωρίον τῶν πρακτικῶν τῆς Συνόδου ταύτης: «Δύο φυσικὰ θελήσεις ἦτοι θελήματα ἐν Χριστῷ καὶ δύο φυσικὰ ἐνεργεῖαι ἀδιαιρέτως, ἀτρέπτως, ἀμερίστως, ἀσυγχύτως κατὰ τὴν τῶν ἁγίων πατέρων διδασκαλίαν κηρύττομεν καὶ δύο φυσικὰ θελήματα οὐχ ὑπεναντία, μὴ γένοιτο, καθὼς οἱ ἀσεβεῖς ἔφησαν αἵρετικοί, ἀλλ' ἐπόμενον τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ θέλημα, καὶ μὴ ἀντιπίπτον ἢ ἀντιπαλαῖον, μάλλον μὲν οὖν καὶ ὑποτασσόμενον τῷ θεῷ αὐτοῦ καὶ πανσθενεῖ θελήματι» (Mansi Conc. XI. p. 634).

Ἄλλ' οὐδὲ κατόπιν πάντων τούτων ἔπαυσεν ἡ αἵρεσις, διότι οἱ μονοθεῖται ἀποβλήθentes ἐκ τῶν κόλπων τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ καταδιωχθέντες ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, διετηρήθησαν ὅμως μέχρι τῆς σήμερον ἐπὶ τοῦ Διδάνου καὶ Ἀντιλιδάνου ὑπὸ τὸ ὄνομα Μαρωνίται, ὡς ἐπεκλήθησαν ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ αἵρεσιάρχου αὐτῶν Μαρούν (περὶ τὸ 704 μ. Χ.).

20) Ἡ αἵρεσις αὕτη ἀνακηρυχθεῖσα ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐν ἔτει 726 μ. Χ., προεκάλεσε σειρὰν ὀλὴν ἐμφυλίων πολέμων, οἵτινες διήρκεσαν ἑκατονταετηρίδα καὶ ἐπέκεινα, καὶ τῶν ὁποίων ἀποτέλεσμα, ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων, ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς Ἰταλίας καὶ ἡ κοσμικὴ ἐξουσία τοῦ Πάππα. Οἱ εἰκονομάχοι κατεδικάσθησαν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Εἰρήνης ὑπὸ τῆς ζ'. ἐν Νικαίᾳ (787 μ. Χ.). Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἣτις καὶ ἐδογματίσεν ἐπισήμως τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων· ἀλλ' ὀριστικῶς ἡ προσκύνησις αὕτη καθιερώθη ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Θεοδώρου ἐν ἔτει 842 μ. Χ.

1) Δὲν ἔμεινεν ὅμως οὐδ' ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὅλως ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, διότι ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ιζ'. ἑκατονταετηρίδος ἀπεσχίσθησαν ἀπὸ τῆς ἐν Ῥώσῃ ὀρθοδόξου ἐκκλησίας οἱ Ῥασκόλνικοι (=σχισματικοί), ἧ, ὅπως αὐτοὶ ἑαυτοὺς καλοῦσι Σταροβέρτσοι, (=ὀρθόδοξοι), ἀφορμὴν λαβόντες ἐκ τοῦ ὅτι δῆθεν ὁ ἐν Μόσχᾳ πατριάρχης

α.) Ἡ αἵρεσις τῶν Λατίνων ἢ Δυτικῶν, οὔτινες καὶ Παπισταὶ καὶ ῥωμαῖοι καθολικοὶ ἐπονομάζονται. Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἦτο πρότερον συνηνωμένη μετὰ τῆς ἀνατολικῆς εἰς μίαν καθόλου ἢ καθολικὴν ἐκκλησίαν· ἀλλ' ἐξοκείλασα εἰς δυσσεβεῖς κακοδοξίας περὶ ἄλλα τε πολλὰ καὶ περὶ τὸ δόγμα τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, ἀπεσχίσθη ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐν ἔτει 1054 μ. Χ.

β.) Κατὰ τὴν ις'. ἑκατονταετηρίδα μ. Χ. ἐξεῖρράγη σχίσμα μεταξὺ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, κατὰ τὸ ὅποιον ἀπεσχίστησαν ἀπ' αὐτῆς οἱ διαμαρτυρόμενοι, ἰδίᾳ αἵρεσις ὑποδιαιρουμένη:

1) εἰς τοὺς ἰδίως Λουθηρανοὺς (ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς αἵρέσεως Μαρτίνου Λουθήρου, μοναχοῦ Γερμανοῦ γεννηθέντος ἐν Ἐϊσλεβένη τῆς Πρωσσίας κατὰ τὸ 1483, † 1546 μ. Χ.) ἢ Εὐαγγελικούς, καὶ

2) εἰς τοὺς Καλβινιστάς (ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς αἵρέσεως Ἰωάννου Καλβίνου, γάλλου γεννηθέντος ἐν Νοβιο-

Νίκων διέφθειρεν ἀναθεωρήσας τὰς ἀρχαίας σλαυονικὰς μεταφράσεις τῆς Γραφῆς καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων. Ἐκ τῶν Ῥασκολίκων τούτων πάλιν ἀπεσχίστησαν οἱ Δουχοδῶρτσοι, οὔτινες οὔτε ναοὺς οὔτε ἱερεῖς ἔχουσιν, οἱ Ποποφτσίνοι, οὔτινες ἔχουσιν ἱερεῖς, καὶ οἱ Φιλιππόνοι, οὔτινες ἀποκηρύττουσι τὸν γάμον καὶ θεωροῦσι τὸν μοναχικὸν βίον ὡς ἀναπόφευκτον εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ χριστιανοῦ· ὄθεν καὶ ζῶσιν, ἄνδρες καὶ γυναῖκες ὁμοῦ, μοναχικῶς μὲν, ἀλλ' ἐν κτηνώδει κοιναγαμίᾳ, ἀναβαπτίζουσι δὲ τοὺς ὀρθοδόξους βαπτισθέντας. Οἱ πλεῖστοι τούτων καταδιωχθέντες κατέφυγον εἰς Πρωσσίαν περὶ τὰ τέλη τῆς ιζ'. ἑκατοντ. Ἐν γένει δὲ οἱ Ῥασκόλνικοι, οἱ ἀνανεώσαντες ἐν Ῥωσσίᾳ πολλὰς καὶ πολυειδεῖς πλάνας αἵρετικὰς καὶ κακοδοξίας καὶ μανίας καὶ βδελυρίας ἀρχαίων καὶ νεωτέρων χρόνων, εἰ καὶ ὑπέστησαν πολλοὺς πολλὰκις διωγμούς, ἐγκατεστάθησαν ὅμως πολλαχοῦ τῆς Ῥωσσίας, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν Πολωνίαν, τὴν μικρὰν Ῥωσσίαν καὶ Σιβηρίαν. Οὕσιωδῶς δὲ ἡ αἵρεσις των συνίσταται εἰς τὴν ἀποκήρυξιν τῆς εὐχαριστίας, τοῦ χρίσματος· καὶ τῆς ἱερωσύνης. Τὰ γεννώμενα νήπια βαπτίζει εἰς τις προσδύτης, καὶ ἡ προσευχὴ των συνίσταται εἰς τὰς λέξεις ταύτας· «Ἀλληλούϊα, ἀλληλούϊα, δόξα σοι ὁ Θεός». Ποιοῦσι δὲ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ὄχι μὲ τοὺς τρεῖς, ἀλλὰ μὲ τοὺς δύο δακτύλους, εἰς σημεῖον τῶν δύο φύσεων τοῦ ἱ. Χριστοῦ. Οὐδέποτε δὲ κείρονται τὴν κόμην ἢ τὸ γένειον καὶ τὸν μύστακα.

νῶ²⁾ τῆς Γαλλίας κατὰ τὸ 1509, † 1561 ἡ ἀναμορφωτάς³⁾).

Οἱ διαμαρτυρόμενοι ὡς γνησίαν καὶ αὐθεντικὴν πηγὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ δέχονται μόνον τὴν ἁγίαν Γραφήν, ἀπορρίπτοντες τὴν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἔργον ἀνθρώπινον. Καὶ οἱ μὲν ἰδίως Λουθηρανοὶ ἀπορρίπτουσι πᾶν ὅ,τι ἐναντιοῦται κατ' αὐτοὺς πρὸς τὴν Γραφήν, οἱ δὲ ἰδίως Καλβινισταὶ ἀπορρίπτουσι πᾶν ὅ,τι κατ' αὐτοὺς δὲν ὀρίζεται ῥητῶς ὑπὸ τῆς Γραφῆς, καὶ ἰδίως τῆς καινῆς Διαθήκης. Δογματίζουσι δὲ οἱ μὲν διαμαρτυρόμενοι ἐν γένει ὅτι μόνη ἡ πίστις ἄνευ τῶν ἔργων ἀρκεῖ εἰς σωτηρίαν, οἱ δὲ Καλβινισταὶ ἰδίως θεωροῦσι τὴν σωτηρίαν ὡς ἔργον ἀποκλειστικὸν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ὅστις πρὸ αἰώνων καὶ ἀμετακλήτως προώρισε τοὺς μὲν εἰς σωτηρίαν τοὺς δὲ εἰς ἀπώλειαν. Ἀπερρίψαν δὲ οἱ διαμαρτυρόμενοι καὶ τὰ πλεῖστα τῶν μυστηρίων, ἐν οἷς καὶ τὴν ἱερωσύνην, δογματίσαντες ὅτι ἕκαστος πιστὸς δύναται νὰ ἐκτελῇ τὰ μυστήρια καὶ νὰ εἶνε ἱερεὺς.

Ἡ διαμαρτύρησις, ἥτις καὶ μεταρρύθμισις καὶ ἀναμόρφωσις ἐν γένει λέγεται, ἀφ' οὗ προεκάλεσε πολλοὺς καὶ αἵματηροτάτους πολέμους πολλαχοῦ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, διεδόθη ἐντὸς ὀλίγου καὶ ἐκτὸς τῆς Γερμανίας καὶ Ἑλβετίας, εἰς χώρας τινὰς τῆς Γαλλίας, εἰς τὴν Ὁλλανδίαν, Μ. Βρετανίαν, Δανιμαρκίαν καὶ Σουηδίαν· ὥστε ὁ μὲν παπισμὸς περιωρίσθη εἰς τὰ μεσημβρινώτερα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ διαμαρτύρησις ἐξηπλώθη εἰς τὰ βορειότερα, ἀφ' οὗ ὅμως κατεμελίσθη, ὡς ἦτο ἐπόμενονον, καὶ ὑποδιηρέθη εἰς ἀπειραρίθμους αἵρέσεις καὶ σχίσματα (μάλις ἐν Ἀμερικῇ), τῶν ὁποίων καὶ μόναι αἱ ὀνομασίαι ἤθελον πληρώσῃ ὁλόκληρον βιβλίον⁴⁾).

2) Noyon. 3) Réformés, Reformirte=κατὰ λέξιν ἀναμεμορφωμένοι ἢ ἀναμόρφωτοι. Ἀναμορφωτάς εἶπομεν αὐτοὺς διὰ τὸ εὐφρωνον μᾶλλον, ἄλλως τε καὶ μὴ ἔλλειπούσης τῆς ὑπὲρ τοῦ τύπου τούτου ἀναλογίας τῶν λέξεων: ἀναβαπτιστής, καὶ τῶν τοιούτων.

4) Αἱ ἐπισημότεραι τῶν ἐκ τῆς διαμαρτυρήσεως καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ Καλβι-

Καὶ ὁ μὲν καθ' αὐτὸ Λουθηρανισμὸς ἐξηπλώθη ἰδίως εἰς τὰ βορειότερα τῆς Γερμανίας καὶ τὰς δύο σκανδιναυικὰς ἐπικρατείας, ὁ δὲ Καλθινισμὸς ἐκ τῆς Ἑλβετίας ὁρμηθεὶς ἐξηπλώθη εἰς χώρας τινὰς τῆς Γαλλίας, Κάτω χώρας καὶ εἰς τὴν Σκωτίαν, ὅπου ὅμως ἐτροποποιήθη οὕτως, ὥστε παρήχθη ἰδία τις ἐκεῖ ἐκκλησία, ἡ τῶν Σκωτικανῶν ἡ Πρεσβυτεριανῶν,

νισμοῦ προελθουσῶν αἵρέσεων, αἵτινες ἅπασαι σχεδὸν ἀνενέωσαν ἀρχαίας αἵρετικὰς πλάνας καὶ κακοδοξίας, πρὸ πολλῶν αἰώνων καταδικασθείσας ὑπὸ τῆς καθόλου ἐκκλησίας, εἶνε:

ἀ. ἡ τῶν Ἀναβαπτιστῶν ἢ Μεννονιτῶν, οἵτινες ἤξουν νὰ ἀναβαπτίσωσι τοὺς πιστοὺς, ὡς ἀκύρου ὄντος τοῦ βαπτίσματος τῶν νηπίων, διδάσκοντες καὶ ἀσκοῦντες κοινοκτημοσύνην καὶ πολυγαμίαν, καὶ οἵτινες διὰ τοῦ ξίφους καὶ τῆς φεβερᾶς ἅμα καὶ βδελυρᾶς αὐτῶν τυραννίας ἠθέλησαν νὰ ἐξαπλώσωσιν ἀπανταχοῦ τὴν αἵρεσίν των. Ἐπὶ τέλους ὁ ἐκ τῶν Κάτω Χωρῶν Μέννων Σίμωνος (γεν. 1503, † 1561) ἐδοκίμασε νὰ περιτείλῃ τὴν ἐπαναστατικὴν μαρτίαν τῆς αἵρέσεως, καὶ οὕτως ἐπῆλθεν ἡ αἵρεσις τῶν Μεννονιτῶν, ὑποδιαιρεθέντων εἰς πολλὰ σχίσματα, καὶ ἀπορρίπτοντων μὲν τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων, τὴν ὁρκωμοσίαν καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἀσκούντων δὲ τὴν ποδολουσίαν.

β'. Οἱ Σωκινιανοί, ἀπὸ τοῦ Πολωνοῦ αἱρεσιάρχου Φαύστου Σωκίνου (γενν. 1539 † 1604), οἵτινες ὁμολογοῦσι μὲν τὸ θεόπνευστον τῶν γραφῶν, ἀλλ' ἀρνοῦνται τὸ τρισυπόστατον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν θεότητα τοῦ Ἰ. Χριστοῦ.

γ'. Οἱ Ἀρμινιανοί, ἀπὸ τοῦ Ὁλλανδοῦ Ἀρμινίου (γενν. 1560, † 1609), ἦσαν, κυρίως εἰπεῖν, Καλθινισταί, ἀλλ' ἀποκρούσαντες τὸ ἀπόλυτον περὶ χάριτος καὶ προορισμοῦ δόγμα τοῦ Καλθίνου, ἀπεσχίσθησαν, καὶ προΐόντος τοῦ χρόνου προήλασαν εἰς κακοδοξίας ὀλίγον ἀπεχούσας τοῦ ὀρθολογισμοῦ (rationalisme).

δ'. Οἱ Κουάκεροι, ἤτοι τρέμοντες (ἀγγλ. quakers), ὅπως ἐπεκλήθησαν σκωπτικῶς οἱ ἐκ τῆς «ἐταιρίας τῶν Φίλων», καθὼς αὐτοὶ ἑαυτοὺς ὠνόμασαν καὶ ὀνομάζουσιν. Ἀρχηγὸς τῆς αἵρέσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἄγγλος τις σανδαλοποιὸς ἐνθουσιαστῆς Γεώργιος Φῶξ († 1691). Οἱ Κουάκεροι πολλοὺς διωγμοὺς ὑποστάσαντες διεσώθησαν ὅμως μέχρι τῆς σήμερον καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἄλλαχοῦ, μάλιστα δὲ ἐν Ἀμερικῇ. Κατὰ τὰ ἄλλα εἶνε σχεδὸν διαμαρτυρόμενοι, διαφέρουσι δὲ μόνον κατὰ τὸ ἰδιάζον εἰς αὐτοὺς δόγμα τῆς θείας ἐλλάμψεως. Κατὰ τὸ δόγμα τοῦτο ἕκαστος Κουάκερος φωτίζεται ἐσωτερικῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ περὶ πάσης θρησκευτικῆς ἀληθείας, καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐλλάμψεως ταύτης ἔμπνευσις εἶνε ἡ πρώτη καὶ κυρία πηγὴ τοῦ κατ' αὐτοὺς χριστιανισμοῦ, ἡ δὲ γραφὴ βοήθημα δευτέρου λόγου ἄξιον. Ὅθεν καὶ δὲν ἔχουσιν ἱερεῖς (οὐδὲ κατ' ὄνομα δηλ.), ἀλλ' ἕκαστος ἐμπνεόμενος κηρύττει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὅτι καὶ ὅπως ἐμπνευσθῇ. Ἐν τῇ πρακτικῇ βίῳ ὅμως οἱ Κουάκεροι εἶνε ἠθικώτατοι ἐν γένει καὶ ἐναρετώτατοι.

τῶν καὶ Καθαριστῶν⁵⁾. Ἡ διαμαρτύρησις ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλ' ἐνεκα διαφόρων λόγων ἐτροποποιήθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τόσον πολὺ, ὥστε

3) ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπικρατήσασα ἐκκλησία τῶν Ἐπισκοπιανῶν ἢ Ἀγγλικανῶν εἶνε ἡ μάλιστα ἀπέχουσα ἀπὸ τῆς διαμαρτυρήσεως, καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ μεσάζων ὁρος μεταξὺ τῶν διαμαρτυρομένων καὶ τῶν καθολικῶν. Προῆλθε δὲ κυρίως τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Ἀγγλικοὶ δὲν ἀπέρριψαν ἐντελῶς τὴν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα τῆς ἀρχαίας, ἐτήρησαν δὲ τὴν ἱερωσύνην μετὰ τῶν τριῶν αὐτῆς βαθμῶν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν πηγάζουσαν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν, ἐν μέρει δὲ καὶ τὴν περὶ τὴν τέλεσιν τῆς εὐχαριστίας ἀρχαίαν λειτουργικὴν τάξιν⁶⁾.

§. 37.

Ἐκ πόσων ἄρθρων συναπαρτίζεται τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, καὶ ποῖα εἶνε ταῦτα;

Τὸ σύμβολον τῆς πίστεως συναπαρτίζεται ἐκ δώδεκα ἄρθρων, τὰ ὁποῖα εἶνε τὰ ἑξῆς:

5) Puritani. Οἱ πρεσβυτεριανοὶ ὑπέστησαν πολλοὺς διωγμοὺς καὶ μεταβολὰς καὶ ἐν Σκωτίᾳ μὲν, μάλιστα δὲ ἐν Ἀγγλίᾳ ὥστε αἱ ἀνωτέρω ὀνομασίαι: Σκωτικοὶ, Καθαρισταὶ καὶ Πρεσβυτεριανοί, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσι καὶ ὡς ἀκριβῶς ταυτόσημοι, ἀλλ' ὡς αἱρέσεις μᾶλλον ἢ ἥττον ἀπέχουσι ἔνθεν μὲν τοῦ Καλθινισμοῦ, ἐξ οὗ ὠρμήθησαν, ἔνθεν δὲ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπικρατήσασας ἐπισκοπιανικῆς ἢ Ἀγγλικανικῆς «ὕψλης ἐκκλησίας» (High Church), ἣτις καὶ τοὺς κατεπόλεμει. Ὡς ἀντίθετοι δὲ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, οἱ Πρεσβυτεριανοὶ καὶ οἱ τούτοις ὅμοιοι λέγονται καὶ μὴ συμμορφούμενοι (nonconformists), ἢ διαφωνοῦντες (dissenters).

6) Τὸ ἐπίσημον σύμβολον τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας εἶνε τὰ «τριάκοντα ἑννέα ἄρθρα», τὰ ὅπως ἔχουσι καὶ ὀριστικῶς ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ ἐν ἔτει 1562 κυρωθέντα καὶ ἐκδοθέντα «Articuli XXXIX ecclesiae Anglicanae». Πολλὰ τῶν ἄρθρων τούτων εἶνε ἀόριστα καὶ εἰς πολλὰς ἀντιφάσεις ἀφορμὴν παρέχοντα. Ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τοῦ ἐν πολλοῖς συμβολικοῦ καὶ λειτουργικοῦ βιβλίου, ὃ περ καλεῖται «κοινὸν Εὐχολόγιον» (Common prayer book), καὶ σώζει μέρη τινὰ ἡκρωτηριασμένα τῆς ἤδη προηκρωτηριασμένης λατινικῆς λειτουργίας (Πρβλ. §. 123. σημ. 8).

Ἄρθρον α'. «Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων·

Ἄρθρον β'. Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο·

Ἄρθρον γ'. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα·

Ἄρθρον δ'. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα καὶ ταφέντα·

Ἄρθρον ε'. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς·

Ἄρθρον ς'. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς·

Ἄρθρον ζ'. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος·

Ἄρθρον η'. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν Προφητῶν·

Ἄρθρον θ'. Εἰς μίαν ἀγίαν, καθολικὴν, καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν·

Ἄρθρον ι'. Ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν·

Ἄρθρον ια'. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν·

Ἄρθρον ιβ'. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν».

§. 38.

Ποῖον εἶνε τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, καὶ πῶς ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξὶς τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν μᾶς διδάσκει;

«Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.»

Τὸ πρῶτον τοῦτο ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως μᾶς διδάσκει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ὑπάρχει εἰς Θεός, ποιητὴς σύμπαντος τοῦ ὄρατου καὶ ἀοράτου κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ πιστεύωμεν. Ὅτι δὲ ὁ Θεὸς ὑπάρχει ἀρκεῖ νὰ ρίψῃ τις ἐν βλέμμα εἰς ἐαυτὸν καὶ εἰς τὸν περικυκλοῦντα ἡμᾶς κόσμον διὰ νὰ πεισθῇ ἀμέσως. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχε Θεός, ποιητὴς ἡμῶν καὶ σύμπαντος τοῦ κόσμου, οὔτε ἡμεῖς οὔτε ὁ κόσμος οὔτος ἤθελεν ὑπάρχει. Ἡ ὑπαρξίς ἄρα τοῦ Θεοῦ δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀποδείξεως, ὡς πολὺ πλέον αὐταπόδεικτος παρὰ τὰ μαθηματικά ἀξιώματα, μόνον δὲ ὡς ἐκ περισσοῦ καὶ πρὸς ὑποβοήθησιν τῆς ἀγυμνάστου παιδικῆς διανοίας ἐπισυνάπτομεν ὀλίγας τινάς, καταχρηστικῶς λεγομένας, ἀποδείξεις ἐκ τῶν εὐληπτωτέρων¹⁾.

§. 39.

Ποίαις τινὰς τοιαύτας ἀποδείξεις ἔχεις;

Ἀπλῇ καὶ μόνῃ παρατήρησις ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοῦ περικυκλοῦντος ἡμᾶς κόσμου ἀρκεῖ νὰ μᾶς πείσῃ ἀδιστακτικῶς περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἀληθῶς, ἐάν τις ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, μένει ἐκθαμβος διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν λεπτότητα τῶν διαφορῶν μελῶν καὶ ὀργάνων, ὅσα τὸ συναπαρτίζουσι, τὴν ἄπειρον τέχνην καὶ σκοπιμότητα, μὲ τὴν ὁποίαν εἶνε συνηρμολογημένα, τὴν ἁρμονίαν, μὲ τὴν ὁποίαν τὰ ἀπειροπληθῆ ταῦτα ὁρ-

1) Ἐκ τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἰδίως τῆς σχολαστικῆς, μετεδόθη καὶ εἰς τὴν θεολογίαν ἡ χρῆσις τῶν λεγομένων «ἀποδείξεων τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ», αἵτινες καὶ μετὰ τὰς σφοδράς (ἀλλ' ὅχι καὶ πάντως ὀρθάς) ἐπικρίσεις τοῦ Καντίου (Kritik der reinen Vernunft σελ. 462—483, ἔκδ. Rosengrantz) ὑπάρχουσιν ὅμως ἔτι ἐν χρήσει κοινῇ. Αἱ δ' ἀποδείξεις αὗται, ἅλλως ὕπ' ἄλλων διαιρούμεναι καὶ ἐπωνυμούμεναι εἶνε μάλιστα αἱ ἐξῆς: ἡ ὄντολογικὴ, ἡ κοσμολογικὴ καὶ ἡ φυσικοθεολογικὴ. Οὔτε τὰς ἀποδείξεις ταύτας ἀκριβῶς, οὔτε τὴν μέθοδον αὐτῶν παρελάβομεν ἐν τῇ κειμένῳ, ἀλλ' ἐλευθέρως ἐξελέξαμεν ἐξ αὐτῶν ὅ,τι χρησίμων καὶ συμπαραλάβομεν εἰς ὅ,τι ἐφάνη ἡμῖν σκόπιμον καὶ διδακτικόν ἐν γένει νὰ εἴπωμεν.

γανα ἐργάζονται ἀδιακόπως ἕκαστον πρὸς τὴν ἰδίαν, καὶ ὅλα ὁμοῦ πρὸς τὴν κοινὴν τοῦ ὅλου σώματος συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν. Καὶ ὁμως τὸ θαυμάσιον τοῦτο ἀριστοτέχνημα, τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἀποδεικνύεται μικρόν τι καὶ μικροῦ θαυμασμοῦ ἄξιον, ὅταν συγκριθῇ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, τῆς ὁποίας ἄπειροι καὶ ποικίλαι εἶνε αἱ θαυμάσαι δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι. Εὐλόγως λοιπὸν ἐπέρχεται εἰς τὸν νοῦν παντός, ὅστις κάμῃ μετὰ προσοχῆς τὴν ἐξέτασιν ταύτην, ἥ ἐξῆς ἐρώτησις: ἔπλασεν ἢ δύναται νὰ πλάσῃ ὁ ἄνθρωπος μίαν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ἐν ἀνθρώπινον σῶμα, ἓνα ἄνθρωπον; Εἰς δὲ τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἡ ἀπόκρισις εἶνε πρόχειρος, εὐκολος καὶ ἀναντίρρητος: ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ πλάσῃ ὅχι μόνον ψυχὴν ἢ σῶμα ἀνθρώπου, ἀλλ' οὐδ' ἓνα ὄνυχον, μίαν τρίχα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Τί λοιπὸν ἔπεται ἐκ τούτου; Ὅτι ὑπάρχει ὃν τι ὑπέρτερον τοῦ ἀνθρώπου καὶ πάνσοφον, τὸ ὁποῖον τὸν ἔπλασε.

§. 40.

Ποίαν ἔχεις δευτέραν ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ;

Ἐὰν στρέψωμεν τὸ βλέμμα ἡμῶν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις εὐλόγως ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων καλεῖται μικρόκοσμος διὰ τὸ πλῆθος, τὴν ποικιλίαν καὶ ἀπειρίαν τῶν συναποτελούντων αὐτὸν μερῶν καὶ ὀργάνων, εἰς αὐτὸν τὸν ἀπειρομεγέθη καὶ ἀπειροποικίλον κόσμον, τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, μένομεν ἔτι μᾶλλον ἐκθαμβοί. Καὶ ἀληθῶς, τί εἶνε ὁ ἄνθρωπος παραβαλλόμενος πρὸς τὸν κόσμον, πρὸς τὸ σύμπαν; Εἷς κόκκος ἄμμου, μία σταγὼν ὕδατος εἰς τὸν ὠκεανόν! Καὶ μόνον εἰς τὸ ἀπειρον πλῆθος τῶν οὐρανίων σωμάτων, καὶ τὴν θαυμασίαν ἁρμονίαν καὶ τάξιν τῆς κινήσεως πάντων αὐτῶν ἐὰν ἀποβλέψῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ἱλιγγιᾷ. Ἀλλὰ πόση τέχνη καὶ πόση σοφία κρύπτεται καὶ εἰς τὸ ἐλάχιστον μῦθον τοῦ κόσμου! Πόσαι δὲ θαυμάσαι δυνάμεις ἐνεργοῦσαι συνέχουσι καὶ κινουσι καὶ διακοσμοῦσι

τὸν ἀπειρομεγέθη καὶ ἀπειροπληθῆ τοῦτον κόσμον, τὰς ὁποίας ἀδυνατεῖ καὶ νὰ ἐννοήσῃ, καὶ νὰ ἀνεύρῃ μόνον ὁ ἄνθρωπος! Καὶ ἐδῶ λοιπὸν εὐλόγως ἐπέρχεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ ἐρώτησις: τίς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον τοῦτον; Βεβαίως τὸν ἐδημιούργησεν Ὃν τι ἔχον ἄπειρον σοφίαν καὶ δύναμιν. Ἀλλὰ μήπως τὸ ὄν τοῦτο εἶνε ὁ ἄνθρωπος, ὅστις εἶνε τὸ τελειότερον καὶ σοφώτερον ζῶον τοῦ κόσμου; Ὅχι βέβαια, διότι ὁ ἄνθρωπος μὲ ὅλην του τὴν σοφίαν καὶ τελειότητα δὲν δύναται νὰ κατασκευάσῃ οὐδὲ ἐν πτερὸν μυίας, οὐδὲ ἐν φύλλον δένδρου. Ἐπεταί ἄρα ὅτι ὑπάρχει Ὃν τι ὑπέρτερον τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπείρως σοφὸν καὶ τέλειον, τὸ ὁποῖον ἔκαμε καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον.

§. 41.

Ἐκ τίνος ἄλλου τεκμηρίου ἀποδεικνύεται τρίτον ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ;

Ὅλα τὰ ἔθνη, καὶ τὰ πλεόν ἄγρια καὶ βάρβαρα, εἶχον καὶ ἔχουσι θρησκείαν τινά, ἢ θρησκευτικὴν τινα λατρείαν, ἔστω καὶ ἀτελῆ, ὅπερ σημαίνει ὅτι ὅλα τὰ ἔθνη ἐπίστευαν καὶ πιστεύουσιν εἰς θεότητά τινα, εἴτε μίαν εἴτε πολλὰς. Ἀλλὰ τί ἄλλο ἀποδεικνύει τοῦτο, εἰμὴ ὅτι ἡ συναίσθησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ εἶνε σύμφυτος καὶ ἀχώριστος ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπινον πνεύμα; Πῶς δὲ εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε ἐσφαλμένον αἶσθημα τόσον ἀπολύτως γενικὸν καὶ παγκόσμιον;

§. 42.

Ποίαν ἄλλην ἀπόδειξιν τούτου ἔχεις τέταρτον;

Τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ ἀνομολογεῖ τέταρτον αὐτὴ ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἀκοίμητος οὗτος ὀφθαλμὸς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἡ ἀψευδὴς καὶ ἀδέκαστος φωνὴ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Ὅταν πράττωμεν τὸ ἀγαθόν, αἰσθανόμεθα χαράν, διότι ἡ συνείδησις ἐπιδοκιμάζει τὴν πράξιν μας· ἐξ ἐναντίας δέ, ὅταν πράττωμεν τὸ κακόν, θλιβόμεθα καὶ στενοχωρούμεθα, διότι ἡ συνείδησις ἀποδοκιμάζει τὴν πράξιν ταύτην. Πρὸ-

θεν προέρχεται τοῦτο, εἰμὴ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ συνείδησις ἡμῶν συν-
αισθάνεται πάντοτε ὅτι ὑπάρχει Ὁν τι ὑπέρτατον, Θεὸς δι-
καιος καὶ παντοκράτωρ, τοῦ ὁποίου οὔτε τὸ ὄμμα δύναται ὁ
ἄνθρωπος νὰ διαφύγῃ, οὔτε τὴν ἀνταπόδοσιν;

§. 43.

Τί ἄλλο παρατηρεῖ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν, τεκμήριον καὶ αὐτὸ τῆς
ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ;

Εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπάρχει ἔμφυτος ἡ ἐπιθυμία ἄκρου τινὸς
ἀγαθοῦ, ἄκρας τινὸς εὐδαιμονίας, τὴν ὁποίαν οὐδέποτε δύνα-
ται νὰ κορέσῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὅσον καὶ ἂν εὐτυχήσῃ,
ὅσον καὶ ἂν εὐδαιμονήσῃ. Σύμφυτος δὲ πρὸς αὐτὴν εἶνε καὶ ἡ
ἐπιθυμία ἄκρας τινὸς δικαιοσύνης, ἥτις καὶ αὕτη δὲν δύναται
νὰ ἱκανοποιηθῇ οὐδ' ὁπωσοῦν ἐπαρκῶς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡ
ἠθικὴ ἄρα ἡμῶν συνείδησις συναισθάνεται καὶ γνωρίζει μυση-
ριωδῶς ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς αὐτῆς τὴν ὑπαρξίν ἄκρου τινὸς
ἀγαθοῦ, ὅπερ ἐλλείπει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ἄκρας τινὸς
καὶ ἀπολύτου δικαιοσύνης, ἥτις καὶ μόνη θέλει ἱκανοποιήσῃ
τὴν ἀνάγκην ἐσχάτης τινὸς ἰσοσταθμίας τοῦ ἠθικοῦ κόσμου,
ἥτις ὑπάρχει τόσον βαθέως ἐβρίζωμένη εἰς τὴν ἀνθρωπίνην
συνείδησιν. Ἀλλὰ τί ἄλλο εἶνε τὸ ἄκρον ἀγαθόν, ἡ ἄκρα αὕτη
καὶ ἀπόλυτος δικαιοσύνη, εἰμὴ αὐτὸς ὁ Θεός;

§. 44.

Τί εἶνε ὁ Θεός;

Ὁ Θεὸς δὲν εἶνε οὔτε ὕλη, διότι ἡ ὕλη ὡς νεκρὰ εἶνε ἀνί-
κανος νὰ πλάσῃ τὸν κόσμον, οὔτε ἡ φυσικὴ δύναμις, ἡ εἰ-
δοποιούσα τὴν ὕλην, διότι καὶ αὕτη εἶνε ἀνίκανος νὰ πλάσῃ
τὸν κόσμον, ὡς τυφλὴ καὶ ἐστερημένη νοῦ καὶ θελήσεως. Ὁ
Θεὸς εἶνε, ὅ,τι εἶπεν ἡ Γραφή, πνεῦμα¹⁾, καὶ πνεῦμα καθα-
ρὸν καὶ ἄμικτον πρὸς πᾶν ὅ,τι σῶμα καὶ ὕλη²⁾.

1) Ἰωάνν. δ'. 24, ε'. Κορ. γ'. 17, Ἐβρ. ιβ'. 4.

2) Ὅσακις ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ, προκειμένου λόγου περὶ Θεοῦ, ἀναφέρονται

Καὶ αὕτη μὲν εἶνε ἡ φύσις καὶ οὐσία τοῦ Θεοῦ· αἱ δὲ ιδιότητες αὐτοῦ εἶνε αἱ ἐξῆς: Ὁ Θεὸς εἶνε α.) ἄπειρος ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ, ἥτοι ἄχρονος καὶ αἰώνιος, ἀναλλοίωτος, πανταχοῦ παρῶν καὶ τὰ πάντα πληρῶν· καὶ β.) ἄπειρος κατὰ πᾶσαν ἐννοιαν, ἥτοι ἀπείρως αὐθύπαρκτος, αὐτεξούσιος καὶ αὐτοτελής, ἀπειροτέλειος καὶ ἀπειράγαθος, παντοδύναμος, πάνσοφος καὶ πανάγιος, ἐν μιᾷ λέξει ἀρχὴ καὶ τέλος πάσης τελειότητος καὶ παντός ἀγαθοῦ³).

§. 45.

Τί σημαίνουν αἱ λέξεις «ἓνα» καὶ πατέρα,» αἵτινες περιέχονται εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως;

Τὸ ἄρθρον τοῦτο λέγει «πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν», καὶ ὄχι ἀπλῶς «εἰς Θεόν,» διότι θέλει νὰ διδάξῃ σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως τὸ ἐνιαῖον τοῦ Θεοῦ, ὅπερ εἶνε ἐν τῶν κυριωτάτων προσόντων αὐτοῦ¹). Εἶνε δὲ ὁ Θεὸς εἷς, διότι πᾶν ἄλλο ὄν ἐκτός αὐτοῦ εἶνε κτίσμα, ὡς προεῖρήθη, ἄρα οὐδεὶς ἄλλος ἐκτός αὐτοῦ εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ²).

ὧτα, ὀφθαλμοί, χεῖρες κττ. τοῦ Θεοῦ, αἱ λέξεις αὗται πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν ὄχι κυριολεκτικῶς, ἀλλὰ μεταφορικῶς ἢ καὶ ὁλως συμβολικῶς. Διὰ τῶν ὀφθαλμῶν π. χ. τοῦ Θεοῦ ἐννοεῖται τὸ παντέφορον αὐτοῦ, διὰ τῶν χειρῶν τὸ παντοδύναμον καὶ οὕτω καθεξῆς (Χρυσός. εἰς ψαλμ. ζ'. 41, Θεοδώρητ. εἰς ψαλμ. ριβ', Ἰ. Δαμασκην. ἐκθεσ. ὀρθοδόξου πίστεως α. 41).

3) Πολυαριθμούς τοιαύτας ιδιότητας ἀποδίδει εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἡ Γραφή, καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ὡς καὶ οἱ νεώτεροι θεολόγοι. Ἡμεῖς διὰ τὸ εὐνόητον συμπεριελάβομεν τὰς κυριωτέρας αὐτῶν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ σειρᾷ, ἀποβλέψαντες εἰς λογικὴν τινὰ συστηματικότητα, ἀλλ' ὄχι καὶ ἀκριβῶς, διὰ νὰ μὴ ἀποσχοινισθῶμεν ὁλως ἀπὸ τῶν ἐπικρατησάντων ἅπας ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ θεολογίᾳ ὄρων. Χωρὶα τῆς Γραφῆς καὶ τῶν πατέρων δὲν παραθέτομεν, διότι πλήρης αὐτῶν καὶ ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησ. φιλολογία.

1) Δευτερονομ. δ'. 35, καὶ πολλ. ἀλλ., Μάρκ. ιβ'. 29, Ἰωάν. ιζ'. 3, Ῥωμ. γ'. 29, κλπ. Ἀθηναγόρ. πρεσβ. περὶ χριστιανῶν δ', ζ', ή, ι, Κλήμ. Ἀλεξανδρ. παιδαγωγ. α. 8, στρωματ. ε. 11, κλπ.

2) Τὸ ἐνιαῖον τοῦ Θεοῦ συμπεραίνεται καὶ διὰ τοῦ φυσικοῦ λόγου ἐξ αὐτῶν τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ (Tertull. Apolog. XVII. Arnob. adv. Centes II, La-

Ἡ δὲ λέξις «πατέρα» ἐκφράζει τὴν προσωπικὴν ιδιότητα τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶνε μὲν εἷς, ἀλλὰ τρισυπόστατος³⁾, ὅπως μᾶς διδάσκει τὸ ἀ. τοῦτο ἄρθρον, συνδυαζόμενον μὲ τὸ β'. καὶ ἡ αἱ τρεῖς δὲ αὐταὶ ὑποστάσεις, ἡ τὰ τρία ταῦτα πρόσωπα τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου Θεοῦ, εἶνε Θεὸς ὁ πατήρ⁴⁾, Θεὸς ὁ υἱός⁵⁾, Θεὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα⁶⁾. Τὰ τρία δὲ ταῦτα πρόσωπα εἶνε μία οὐσία⁷⁾, μία δύναμις, μία θεότης, καθὼς πάλιν ὁ εἷς Θεὸς εἶνε ἡ ἁγία Τριάς. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος εἶνε ἄκτιστον καὶ ἀγέννητον⁸⁾, καὶ ὀνομάζεται πατήρ, ὡς γεννήσας τὸν συνάναρχον αὐτοῦ Υἱὸν προ

etant. divin. instit. II. 1). "Απασαι αἱ ιδιότητες αὐται, περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῷ κειμένῳ, αἴρονται ὡς ἀπόλοτοι, ἅμα ὡς θελήσῃ τις νὰ θέσῃ δύο ἢ καὶ πλειότερους θεούς, διότι ἡ ὑπαρξὶς καὶ δευτέρου ἢ ἄλλων πολλῶν, περιορίζει τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ καὶ κατὰ χρόνον καὶ κατὰ τόπον καὶ κατὰ πᾶσαν ἔννοιαν. Εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀληθείας ταύτης, ἣτις εἶνε ἐν τῶν κυριωτάτων δογμάτων τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶχον ἤδη ὑψωθῇ καὶ ἐθνικοὶ τινες ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι διὰ τοῦ φυσικοῦ των λόγου (Ἀθηναγόρ. πρεσβ. Χρῆς. ζ' καὶ ζ', Ἰουστίν. παραινεικ. πρὸς Ἑλληνας ιη', ιθ', Tertullian. de testimonio animae I, Κλήμ. Ἀλεξανδρ. ἐ. 14, Augustin. contra Faust. XX. 40, de Civitat. Dei IV. 34, κλπ.)

3) Γενέσ. ιη' 4—3. Ψαλμ. λγ'. 6, Ἡσαΐ. ζ'. 3, καὶ πολλαχοῦ ἀλλάχοῦ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, εἰ καὶ σκιωδῶς, Ματθ. γ'. 16, 17, κη'. 49, Μάρκ. ἀ. 10, 11, Λουκ. γ'. 21, 22, Ἰωάνν. ιδ', ιε', ις', β'. Κορ. ιγ'. 43, ἀ. Πέτρ. ἀ. 1, 2, Ἰω. ἐ. 7, πρὸς. καὶ ἅπαντα τὰ σύμβολα τῆς πίστεως, τὰ λειτουργικὰ βιβλία, καὶ ἅπαντας σχεδὸν τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας, ὧν τὰ σχετικὰ χωρία διὰ τὸ δυσσυγκρόμιστον πλῆθος παραλείπομεν.

4) Ἰωάνν. γ'. 16, ιζ'. 3, ια'. 25, Ῥωμ. ἀ. 7, ἀ. Κορ. ἀ. 3, ἡ. 6, Γαλάτ. ἀ. 3, Ἐφεσ. ἀ. 2, 3, δ'. 6, Φιλ. ἀ. 2, Κολ. ἀ. 3, 12, γ'. 17, β'. Κορ. ἀ. 3, ἀ. Πέτρ. ἀ. 3, κτλ.

5) Ματθ. κβ'. 43, 44, Ἰωάνν. ἀ. 1, 2, ἀ. Τιμ. γ'. 16, ἀ. Κορ. ἡ. 6, β'. 8, ἀ. Ἰω. ἐ. 20, Τιτ. β'. 11, 13, Ῥωμ. θ'. 4, 5, Ἐφεσ. δ'. 6, β'. Κορ. ια'. 31.

6) Ψαλμ. πδ'. 8, Πράξ. ἐ. 3, 4, ἀ. Κορ. γ'. 16, ζ'. 14, β'. Πέτρ. ἀ. 21, σὺν τῷ β'. Τιμ. γ'. 16, κλπ.

7) Ἰωάνν. ἐ. 30. ιδ'. 9, 10, ἡ. 19, σὺν τῷ ιδ'. 7, ιζ'. 40, ις'. 15, ἐ. 17, 19, 21, 26, ι. 27, 29, ιδ'. 7, ἀ. Ἰωάνν. ζ'. 7, Ἰωάνν. ιδ'. 40, 41, Πράξ. κη'. 25, 27, θ'. 15. κβ'. 10—14, ιγ'. 2, ἀ. Κορ. β'. 10, 12, Ῥωμ. ἡ. 9, 10.

8) Διαταγ. ἀποστολ. ἡ. 41, Ἰουστίν. ἀπολ. ἀ. 49, β'. 6, Κλήμ. Ἀλεξανδρ. σρωμ. ζ'. 7, Γρηγ. Νύσσ. κατὰ Εὐνομ. ἀ. Εὐτεβ. εὐαγγ. ἀποδείξ. ἀ. 5, δ'. 4.

πάντων τῶν αἰώνων⁹⁾. τὸ δὲ δεύτερον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος εἶνε ἄκτιστον¹⁰⁾ καὶ λέγεται υἱός, ὡς γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων¹¹⁾. τὸ δὲ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος εἶνε τὸ Πνεῦμα, ἄκτιστον καὶ ἀγέννητον¹²⁾, ἐκπορευόμενον δὲ μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς¹³⁾. Τὰ τρία δὲ ταῦτα πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος, Πατήρ, Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, εἶνε εἷς Θεός, μία Τριάς ὁμοούσιος καὶ ἀχώριστος, συλλατρεύμενα καὶ συμπροσκυνούμενα μὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀμέριστον λατρείαν καὶ προσκύνησιν¹⁴⁾.

§. 46.

Ἐξήγησον τὰς ἐπακολουθοῦσας λέξεις τοῦ πρώτου ἄρθρου.

Ἡ λέξις «παντοκράτωρ» ἐκφράζει τὴν ἐπὶ σύμπαντος τοῦ κόσμου κυριότητα καὶ δεσποτείαν τοῦ Θεοῦ¹⁾. Ἡ δὲ παντοκρατορία αὕτη, σύμφυτος μὲ τὴν παντοδυναμίαν, εἶνε μία τῶν κυριωτάτων ιδιοτήτων τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ ἀπλούστατος καὶ προχειρότατος λόγος διὰ νὰ πιστεύσωμεν εἰς αὐτόν, καὶ νὰ ὑποταχθῶμεν εἰς τὸ ἅγιόν του θέλημα.

Αἱ δὲ ἐπακολουθοῦσαι λέξεις «ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων» μᾶς διδάσκουσιν, ὅτι ὁ Θεός εἶνε ὁ ποιήσας ὅλον τὸν κόσμον, τὰ τε ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα. Καὶ ὀρατὰ μὲν κτίσματα εἶνε σύμπας ὁ ὕλικός κόσμος, ἀόρατα δὲ ὁ αὔλος κόσμος, ἦτοι οἱ ἄγγελοι.

9) Ἰω. ἀ. 18, γ'. 16, ἀ. Ἰω. δ'. 9, Ἀθανασ. κ. Ἀρειαν. β'. 4, Δαμασκην. ἐκθ. ὁρθ. πίστ. ἀ. 8, 12.

10) Ἀθανάσ. κ. Ἀρειαν. β'. 18. 11) Ἀθανασ. αὐτ. γ'. Γρηγόρ. θεολ. λόγ. κθ', Δαμασκ. αὐτ. ἀ. 8.

12) Γρηγόρ. Ναζ. λόγ. κς', Μ. Βασιλ. περὶ τοῦ ἁγ. Πνεύμ. τή. 46.

13) Γρηγ. Ναζ. λόγ. κἀ, κθ', Ἀθανάσ. ἐκθ. πίστ. δ'.

14) Ἰω. ε. 23, Γρηγ. Ναζ. λόγ. λζ', Κυρίλλ. Ἱερ. κατηχ. δ'. 16.

1) Θεόφιλ. πρὸς Αὐτόλυκον ἀ, Γρηγόρ. Νύσσ. λόγ. β'. κ. Εὐνομίου, Κυρίλλ. Ἱερ. κατηχ. ή.

§. 47.

Πῶς καὶ διὰ τί ἔκτισεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον;

Ὁ Θεὸς¹⁾ ἔκτισε τὸν σύμπαντα κόσμον ἐν χρόνῳ²⁾ καὶ ἐκ τοῦ μηδενός³⁾. τούτέστι πρὸ τῆς δημιουργίας οὐδὲν ὑπῆρχεν ἀπολύτως⁴⁾, ἐκ τοῦ οὐδενός δὲ τούτου καὶ οὐκ ὄντος παρήγαγεν ὁ Θεὸς εἰς τὸ εἶναι τὸν σύμπαντα κόσμον διὰ μόνης τῆς θείας αὐτοῦ δυνάμεως καὶ σοφίας⁵⁾, διὰ μόνου τοῦ θελήματος⁶⁾ καὶ τοῦ λόγου⁷⁾ του. Συνέπραξαν δὲ εἰς τὸ ἔργον

1) Γενέσ. α. 1, ψαλμ. ρμ'. 5, 6, 'Ησαϊ. 6'. 5, μί. 48, 'Ιερεμ. θ'. 12, Μάρκ. ιγ'. 19, Πράξ. δ'. 24, ιζ'. 24, 'Αποκάλ. ι. 6, ιδ'. 7, 'Εβρ. γ'. 4, 'Ρωμ. α. 49, α. Κορ. ια. 12, 'Εφεσ. γ'. 9, Δαμασκην. ἔκθ. πίστ. α. 3, August. Confess. XI. 4, de civ. Dei. XI. 4.

2) Γενέσ. α. 1, Ψαλμ. ιζ'. 5, πη. 2, ρά. 26, Μάρκ. α. 6, 'Ιωάνν. α. 1, 'Εφ. α. 34, Κολ. α. 17, 'Εβρ. α. 2, 'Αθηναγόρ. πρεσβ. ις', Κυριλλ. 'Αλεξανδρείας εἰς 'Ιωάνν. ζ', August. de civ. Dei XI. 4, XII. 15, Confess. XI. 10.

3) β'. Μακκαβ. ζ'. 28, 'Ιωάνν. α. 3, 'Ρωμ. δ'. 17, 'Εβρ. ια. 3, Τατιαν. πρὸς 'Ελληνας ε. 'Αθηναγ. πρεσβ. δ', ιε', ιθ', Εἰρην. adv. Haer. II. 10, IV. 20, Tertull. de praescript. haeret. 43, 'Εφραίμ ὁ Σύρ. εἰς Γένεσ. α. 1, Χρυσόστ. εἰς Γένεσ. ὁμ. 6', Lactant. divin. instit. II. 9.

4) Οἱ περὶ τὸν Ἑρμογένη ἐδόξαζον, ὅτι ὁ κόσμος ἐκτίσθη ἐκ τῆς ὕλης προϋπαρχούσης αἰωνίως (Tertull. adv. Hermogenem II, Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. ε. 27). Σίμων δὲ ὁ Μάγος, Μένανδρος, Βασιλείδης, Καρποκράτης καὶ ἄλλοι ἐδίδασκον ὅτι ἐκ τῆς προαιωνίου ταύτης ὕλης διέπλασαν τὸν κόσμον οἱ ἄγγελοι (Tertull. de praescript. haeret. 46, Εἰρην. κατὰ αἰρ. α. 24, Εὐσεβ. ἐκκλ. ις. δ'. 7), ὁ Κήρυθος ὅτι ὁ κόσμος ἐπλάσθη ὑπὸ κατωτέρας δυνάμεως ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Θεοῦ (Εἰρην. adv. Haer. III. 11, August. Haer. 8), οἱ Ὁρτίαι, Μανιχαῖοι καὶ Προικυλλιανοὶ ὅτι ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ δαίμονος (πρὸβλ. ἀνωτέρω §. 35, σημ. 6, δ'). Ὁ Ὀριγένης ἐθεώρει τὸν κόσμον ὡς συνέπειαν ἀναγκαίαν καὶ ἀναπόφευκτον αὐτῆς τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ, ὅθεν καὶ ἔλεγεν αὐτὸν προαιώνιον. Ὅτι πάντες αὗται αἱ κακοδοξίαι κατεδικάσθησαν ἑκπαλαὶ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀνεφάνησαν οἱ Παυλικιανοὶ καὶ οἱ Βοημιανοὶ, ἀποδίδοντες τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου εἰς τὸν δαίμονα ἢ Σαταναῆλ (Φώτιος κατὰ Μανιχ. 6'. 5, Εὐθύμ. Ζιγαδην. πανοπλ. κζ').

5) Ψαλμ. ρλδ'. 5, παροιμ. γ'. 19, ἡ. 23—30, 'Ιερεμ. ι. 12, Εἰρην. adv. Haer. II. 2, Ὀριγέν. περὶ ἀρχῶν α. 2, Εὐσεβ. Εὐαγγ. προπαρ. ια. 10, Κύριλλ. 'Αλεξ. εἰς 'Ιω. ις', Δαμασκ. ἔκθ. ὁρθ. πίστ. α. 9.

6) Ψαλμ. ργ'. 11, ρλδ'. 6, 'Αποκάλ. δ'. 11, Εἰρ. Haer. II. 4, Θεοδώρ. ἄπορ. Γενέσ. γ', Δαμασκ. ἔκθ. 6'. 2.

7) Γεν. α. 3, 6, 7, 9, Ψαλμ. ρμζ'. 5, 'Αποκ. δ'. 11, 'Ιερεμ. λβ. 17, Κλημ.

τοῦτο τῆς δημιουργίας καὶ τὰ τρία ὁμοῦ πρόσωπα τῆς τρισυποστάτου θεότητος⁸⁾, ὥστε σύμπας ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς⁹⁾ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου¹⁰⁾ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι¹¹⁾. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐδημιουργήθη ὁ αἰ-
λος καὶ πνευματικὸς κόσμος, ἦτοι οἱ ἄγγελοι¹²⁾, δεύτερον δὲ ὁ ὕλικός, ὅστις καὶ κόσμος κατ' ἐξοχὴν ὀνομάζεται¹³⁾, καὶ τρίτον καὶ τελευταῖον ὁ ἄνθρωπος, ὅστις λέγεται καὶ «μικρὸς κόσμος»¹⁴⁾, εἴτε μικρόκοσμος.

Ἐκτίσε δὲ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὅχι διότι εἶχεν ἀνάγκην τινὰ αὐτοῦ¹⁵⁾, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀρκεῖ κατὰ πάντα αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν ὡς ἀπολύτως αὐτοτελής, ἀλλὰ πρὸς δόξαν ἑαυτοῦ¹⁶⁾, καὶ διότι ὡς πανάγαθος ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ αὐτὸν μέτοχον τῆς ἰ-
δίας αὐτοῦ μακαριότητος¹⁷⁾ ἀναλόγως τῆς φύσεως καὶ ἀξίας ἐκάστου μέρους αὐτοῦ. Ὁ σκοπὸς δὲ οὗτος τοῦ Δημιουργοῦ καὶ Κτίστου, ἡ, ὅπερ ταυτόν, ὁ προορισμὸς τῆς κτίσεως ἡ τῶν κτισμάτων ἐκπληροῦται, διότι τὰ κτίσματα ταῦτα ἐν

παιδαγ. ἀ. 6, Βασίλ. εἰς Ἐξάκμ. ἀ, Ambros. in Hexaëmer. I. 9, Δαμασκ. αὐτ. ἀ. 2.

8) ἀ. Κορ. ἡ. 6, ε'. Κορ. ε'. 18 σὺν Ἰω. ἀ. 3, Ἑβρ. ἀ. 3, Ἐφεσ. β'. 18, Ῥωμ. ια'. 36, Ἐφραίμ εἰς Γεν. ἀ. 1, Κύριλλ. Ἀλεξ. κ. Ἰουλιαν. γ', Ἐπισ. πατρ. ὁρ. δ'.

9) Πράξ. δ'. 24—28, ἀ. Κορ. ἡ. 6, Ἑβρ. β'. 16, Εἰρην. Haer. IV. 20, V. 17, Ἀθαν. ἐκθ. πίστ. 1.

10) Ἰω. ἀ. 3, Κολ. ἀ. 16, Ἑβρ. ἀ. 3, Ἰουστίν. Παραίν. ιε', Tertull. adv. Herm. 22, Εἰρην. adv. Haer. IV. 20, V. 18, Χρυσόστ. εἰς Ἑβρ. ὁμ. β', August. in Ps. XXXVII.

11) Γεν. ἀ. 2, ψαλμ. λβ'. 6, ργ'. 30, Ἰώβ. λγ'. 4, Βασίλ. κ. Εὐνομ. ε', Θεόφιλ. Αὐτόλ. ἀ. 7.

12) Ἰώβ λή. 7, Βασίλ. εἰς Ἐξάκμ. ἀ, Γρηγ. Θεολ. λόγ. λε', λή, Διον. Ἀρ-
ρεοπ. π. θεϊ. ὀνομ. ε', Θεοδώρητ. ἄπορ. γραφ. ἐρώτ. δ'.

13) Μακάρ ὁμιλ. μέ, Βασίλ. ἀγ. πνεύμ. κβ'.

14) Γρηγ. Ναζ. λόγ. λή, Δαμασκ. ἐκθ. β'. 12.

15) Πράξ. ιζ'. 25—26, Θεοδώρ. ἄπορ. Γένεσ. ἐρώτ. δ'.

16) Ψαλμ. ἡ. ιθ', ργ', ριή, 64, ρλζ'. 5, Ἠσαΐ. μγ'. 7, παροιμ. ιδ'. 4, Σειράχ. ιζ'. 7, λή. 6, Πράξ. ιδ'. 16, Ῥωμ. ἀ. 20.

17) Γρηγ. Θεολ. λόγ. μέ, Διον. Ἀρρεοπ. π. θεϊ. ὀνομ. δ', August. Civit. Dei. XI. 24, Δαμασκ. ἐκθ. ὁρθ. πίστ. β'. 2.

γένει εἶνε «λίαν καλὰ»¹⁸⁾ καὶ τέλεια, ἥτοι ἀρμόδια καὶ ἐπαρκῆ εἰς τὸν ἴδιον αὐτῶν προορισμόν¹⁹⁾. Ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ δὲν ὑπάρχει ἀτελὲς καὶ κακὸν ἐν τῷ κόσμῳ²⁰⁾. Μόνον τὸ ἠθικὸν κακὸν, ἥτοι ἡ «ἁμαρτία», ὑπάρχει ἐν τοῖς λογικοῖς καὶ ἐλευθέροις κτίσμασιν²¹⁾, ἀλλὰ τούτου πηγὴ καὶ αἰτία εἶνε ὅχι ὁ Θεός, ἀλλ' αὐτὸ τὸ λογικὸν καὶ ἐλεύθερον κτίσμα. Τὸ δὲ φυσικὸν κακὸν, ἥτοι αἱ ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ παρατηρούμεναι μερικαὶ ἀτέλειαι καὶ ἐλλείψεις ἢ παρεκτροπαί, ἡ εἶνε κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἀγνοοῦντας τὸ σύνολον σύστημα τῆς κτίσεως²²⁾, ἡ εἶνε ἀποτελέσματα τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ, καὶ συμβαίνουσιν ἔνεκα τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ πρὸς τιμωρίαν καὶ πρὸς σωφρονισμόν ἡμῶν²³⁾.

§. 48.

Εἰπέ δ,τι ἀξιοσημείωτον γνωρίζεις περὶ τοῦ αὐλοῦ κόσμου.

Οἱ ἄγγελοι ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸ τοῦ ἀνθρώπου,

18) Γενέσ. ἀ. 4, 40, 42, 48, 21, 25, 31, Ψαλμ. ή, ιβ', ργ', ριή, κλπ. ἀ. Τιμ. δ'. 4.

19) Πολλοί, καὶ πάλαι (οἷον οἱ γνωστικοί, οἱ Μανιχαῖοι, οἱ περὶ τὸν Μαρκίωνα κλπ.) καὶ νῦν, ἐθεώρουν τὸν κόσμον ὡς ἄκρως ἀτελῆ καὶ πλήρη ἐλλείψεων καὶ κακῶν, καὶ ἀπέδιδον τὴν αἰτίαν τούτου ἢ εἰς τὸν Θεὸν ἢ εἰς ἄλλην τινὰ ἀντίθετον καὶ ἀντίπαλον ἀρχὴν τοῦ κακοῦ· δοξα, ἣν νατεδίκασεν ἀεῖποτε ἡ Ἐκκλησία. Ἄλλοι πάλιν ἐθεώρησαν καὶ θεωροῦσι τὸν κόσμον τόσον καλὸν καὶ τέλειον, ὥστε λησμονοῦντες καὶ ἀρνούμενοι τὸν Κτίστην, θεοποιοῦσι τὴν κτίσιν, καὶ μάλ'στα τὴν ὕλικήν. Ἀμφότερα τὰ ἀντίθετα ταῦτα ἄκρα εἶνε ἐσφαλμένα, καὶ ὁ ὀρθόδοξος χριστιανὸς ὀφείλει ν' ἀποπτύῃ ἐξ Ἰσου τὰς βλασφημίας ἀμφοτέρων, τῶν τε ὑλοφρόνων (matérialistes) καὶ τῶν ψευδοπνευματοφρόνων (Pseudospiritualistes). Πρὸλ. Ἱ. Χρυσός. εἰς τὴν β'. πρὸς Κορ. ὁμ. ιά.

20) Ἐπιστολ. πατριάρχων ὁρ. δ'.

21) Τουτέστιν ἐν τοῖς δαίμοσι καὶ τοῖς ἀνθρώποις, Ἱω. ή. 44, Ῥωμ. ε. 42.

22) August. de Genesi ad litter imperf. c. 5, Civit. Dei XI. 48.

23) Γεν. γ'. 46, 47, 48, Χρυσόστ. εἰς Γέν. ὁμ. ιζ'. 7, 9, Διον. Ῥρ. π. θελ. ὄνομ. δ'. 48, Tertull. adv. Marc. I. 46, 25, 26, Aug. Civ. Dei XII. 5, 6, Δαμασκ. ἔκθ. ὁρθ. πίστ. γ'. 29.

καὶ εἶνε πνεύματα¹⁾ ἄϋλα καὶ ἀσώματα²⁾, ἀφθαρτα δὲ καὶ ἀθάνατα³⁾, ἄτρεπτα κατ' οὐσίαν, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ γνῶμην⁴⁾, ὅθεν καὶ διεκρίθησαν ἀνέκαθεν εἰς ἀγαθοὺς καὶ πονηροὺς ἀγγέλους. Οἱ ἀγαθοὶ ἄγγελοι⁵⁾, ὥς μὴ παρακολουθήσαντες τὸν Ἑωσφόρον ἐν τῇ κατὰ τοῦ Ὑψίστου ἀποστασίᾳ, ἔλαχον κατὰ θεϊαν χάριν τὸ ἐμμόνως πρὸς τὸ κακὸν καὶ τὴν ἀμαρτίαν ἀπαρέγκλιτον⁶⁾. Μεριζόμενοι δὲ εἰς διαφόρους τάξεις κατὰ τὴν πλησιέστερον ἢ ἀπώτερον τοῦ Θεοῦ στάσιν αὐτῶν καὶ τὸν φωτισμόν⁷⁾, ἔργον ἔχουσι νὰ δοξολογῶσι τὸν Θεόν⁸⁾ καὶ νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτόν⁹⁾, προνοοῦντα ἐν γένει μὲν ὑπὲρ τοῦ

1) Ματθ. ιβ'. 43, Λουκ. ι. 29, ι. 20, Ἑφ. β'. 2, γ'. 12, Ἑβρ. α. 14.

2) Λουκ. κδ'. 39, Εὐσεβ. εὐαγγ. ἀποδ. δ', Χρυσός. εἰς ψαλμ. με', Θεοδώρ. εἰς ἄσμ. ἄσμ. ή.

3) Λουκ. κ'. 35, 36, Ἀθηναγόρ. περὶ ἀναστάτ. νεκρῶν ις', Aug. Civ. Dei X. 7, Δαμασκ. ἔκθ. ὁρθ. πίστ. α. 8.

4) Διον. Ἀρεοπ. περὶ θ. ὀνομ. δ', Δαμασκ. ἔκθ. β'. 3, 27.

5) Ἐνιοὶ τούτων ἔχουσι κύρια ὀνόματα ἐν τῇ Γραφῇ, ὅσον Μιχαήλ (Δαν. ιβ'. 1), ὅπερ σημαίνει: ὁμοῖος Θεῷ, Ραφαήλ (Γωβ. γ'. 17): φάρμακον Θεοῦ, Γαβριήλ (Δαν. ή. 16): δυνάμις Θεοῦ κτλ.

6) Ματθ. κί. 31, Ἑβρ. ιβ'. 22, 23, Ἀποκάλ. κβ'. 5, Βασίλ. εἰς ψαλμ. λδ', κ. Εὐνομ. γ', Ἀθαν. κ. Ἀρειαν. λόγ. α. 56, Δαμασκ. ἔκθ. β'. 3.

7) Τὴν εἰς διαφόρους τάξεις διάκρισιν τῶν πολυαριθμῶν (Δαν. ζ'. 40, Ματθ. κς'. 53, Λουκ. β'. 13, Ἑβρ. ιβ'. 22, Ἀποκ. ε. 11) ἀγγέλων μαρτυρεῖ ἀναπιρρήτως ἐκτὸς τῶν πατέρων (Κλήμ. στρωμ. ς'. 7, 16, ζ'. 2, Κυριλλ. Ἱερ. κατ. ς'. 6, ζ'. 11, ια. 11, ις. 23, Γρηγ. Ναζ. λόγ. λδ', Δαμασκ. ἔκθ. β'. 3, καὶ μάλιστα Διον. Ἀρεοπ. οὐραν. ἱεραρχ. ς'. καὶ ἄλλ.) αὐτῇ ἡ Γραφῇ, διακρίνουσα ἀγγέλους (ἀ. Πέτρ. γ'. 22 κλπ), ἀρχαγγέλους (ἀ. Θεσσα. ι. 15, Ἰουδ. 9), Χερουβίμ (Γεν. γ'. 24, Ἀποκ. δ', ε, ς'), Σεραφεῖμ (Ἠσαΐ. στ'. 2, ες.), Δυνάμεις (Ἑφ. α. 21, Ῥωμ. ή. 38), Θρόνους, Ἀρχάς, Ἐξουσίας καὶ Κυριότητας (Ἑφ. α. 21, Κολ. α. 16, Ῥωμ. ή. 38, Δαν. ι. 13). Ὅθεν καὶ ἡ ἐ. οἰκουμ. Σύνοδος κατεδίκασε τὸν Ὡριγένην, εἰπόντα πλὴν ἄλλων, καὶ οἱ σὺμπάντες οἱ ἄγγελοι ἦσαν τῆς αὐτῆς φύσεως καὶ δυνάμεως, καὶ μόνον ἀπ' οὗ τινες ἐξ αὐτῶν ἀπεστάτησαν, διεκρίθησαν εἰς τάξεις (τῆς ἐ. οἰκουμ. Συνόδου καν. β'. καὶ ιδ').

8) Ἠσαΐ. ς'. 3, Δαν. ζ'. 10, ψαλμ. ιψ'. 7, ρβ'. 20, ρμή. 2, Ἀποκ. δ'. 8, ζ'. 11, 12, Βασίλ. εἰς ψαλμ. κς', εἰς Ἠσαΐ ς', Γρηγόρ. Ναζ. λόγ. λδ', Θεοδώρ. ἐπιτ. θεϊ. δογμάτων ζ, Δαμασκ. ἔκθ. β'. 30.

9) Ψαλμ. ρά. 20.

κόσμου σύμπαντος¹⁰⁾, ιδίως δὲ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων¹¹⁾, τοὺς ὁποίους καὶ συμβοηθοῦσι πρὸς σωτηρίαν, καὶ προφυλάττουσιν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, ὁμοῦ τε σύμπαντας καὶ καθ' ἓνα ἕκαστον.

§. 49.

Ποιά τινὰ ἔργα ἐξεπλήρωσαν καὶ ἐκπληροῦσιν οἱ ἄγγελοι ὡς διάκονοι τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων προνοίᾳ;

Τὰ ἔργα ταῦτα εἶνε γενικὰ, ἀναφερόμενα εἰς ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος, μερικὰ, ἀναφερόμενα εἰς διάφορα ἔθνη, κράτη, πόλεις καὶ κοινωνίας, καὶ μερικώτατα, ἀναφερόμενα εἰς ἄτομα. Κατὰ τὴν πρώτην ἔννοιαν οἱ ἄγγελοι ἐχρησίμευσαν ὡς τὰ κυριώτερα ὄργανα τῆς θείας Προνοίας εἰς τὴν ἐπὶ γῆς σύστασιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς φάσεις ἢ περιόδους, ἐπιφαινόμενοι κατὰ διαφόρους σπουδαίας περιστάσεις εἰς τὰ εὐσεβέστερα πρόσωπα τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης¹⁾ ὡς ἐξαγγελοι τοῦ Θεοῦ θελήματος, ὡς ὁδηγοὶ καὶ συμβοητοὶ πρὸς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας, ὡς προστάται καὶ ῥύσται ἀπὸ τοῦ κακοῦ, ὡς τιμωροὶ τῆς κακίας, καὶ τέλος ὡς μεσιταὶ μεταξὺ τοῦ Ὑψίστου καὶ τῶν ἀνθρώπων²⁾. Κατὰ δὲ τὴν κοσμοσωτήριον ἐποχὴν τῆς θείας ἐπιφανείας οἱ ἄγγελοι συνῴδευσαν καθ' ὅλον τὸ διάστημα αὐτῆς τὸν Σωτῆρα ὡς διάκονοι καὶ ὑπηρέται τοῦ Θεοῦ τοῦ θελήματος³⁾.

Μερικῶς δὲ οἱ ἄγγελοι ἐκτελοῦσιν αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔργον ὡς

10) Ἀποκ. ζ'. 4, Ἀθηναγόρ. πρεσβ. Χριστ. ι, κδ', Εὐσέβ. εὐαγγ. προπαρ. δ'. 40, Aug. de divin. quest. LXXXIII, Ἰουστίν. πρὸς Τρύφων. διάλ. ε, Θεοδώρ. ἐπιτ. θ. δογμ. ζ'.

11) Βασίλ. εἰς ψ. λή, εἰς τὸ ή. Ἠσαΐ., Θεοφύλακτ. εἰς τὸ ή. Ματθ.

1) π. χ. εἰς τὸν Ἀβραάμ (Γεν. ιή), εἰς τὸν Λῶτ (Γεν. ιθ'), τὸν Ἰακώβ (Γεν. κή. 12, λδ'. 1, 2), Δαυὶδ (θ'. 24), Ζαχαρίαν τὸν πατέρα τοῦ Προδρόμου (Λουκ. α. 18), τοὺς ἀποστόλους (Πράξ. α. 11, ιδ'. 7, κζ'. 23), καὶ εἰς πλείστους ἄλλους.

2) Γεν. ιγ'. 13, Δευτερον. λγ'. 2, Δαν. ιδ'. 1, Πράξ. ζ'. 53, Γαλ. γ'. 19, Ἑβρ. β'. 2, β'. Πέτρ. β'. 6, κλπ.

3) Ματθ. δ'. 11, Λουκ. κδ'. 43, Πράξ. α. 11.

προστάται καὶ φύλακες ἐθνῶν, ἐπικρατειῶν⁴⁾, ἐκκλησιῶν⁵⁾,
μονῶν, πόλεων καὶ χωρίων, μερικώτατα δὲ ὡς φύλακες ἐνὸς
ἐκάστου ατόμου⁶⁾. Ὁ φύλαξ δὲ οὗτος ἄγγελος διαμένει
ἀχώριστος μετὰ παντός Χριστιανοῦ ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς
πνευματικῆς του ἀναγεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐκτός
ἐὰν τὸν ἀποδιώξῃ αὐτός ὁ ἴδιος διὰ τῶν ἀσεβῶν καὶ κακῶν
του πράξεων⁷⁾. Πράττει δὲ οὗτος ὅ,τι ἐν γένει καὶ οἱ ἄλλοι
προστάται καὶ φύλακες ἄγγελοι, ἥτοι σκέπει καὶ προφυλάττει
τὸν πιστὸν σωματικῶς τε καὶ ψυχικῶς ἀπὸ πάσης βλάβης καὶ
ἐπηρείας⁸⁾, ἀναφέρει τὰς εὐχὰς καὶ δεήσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν
Θεόν⁹⁾, καθοδηγεῖ καὶ συμβοηθεῖ, θέλοντα καὶ αὐτόν, εἰς τὸ
ἔργον τῆς πίστεως καὶ τῆς σωτηρίας¹⁰⁾, ἀποθνήσκοντος δὲ
παραλαμβάνει καὶ φέρει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς τὰς αἰωνίους
μονάς¹¹⁾.

§. 50.

Ποιοὶ τινες εἶνε οἱ κακοὶ ἄγγελοι, καὶ ποῖον τὸ ἔργον αὐτῶν;

Οἱ κακοὶ ἄγγελοι¹⁾ ἐπλάσθησαν μὲν καὶ αὐτοὶ ἀγαθοί, ἀλλ’

4) Δανιήλ ι. 3—21, Βασίλ. κ. Εὐνομ., γ’. Εὐσεβ. εὐαγγ. ἀπόδ. δ’. 40, Κλήμ. στρωμ. ζ’. Ἐπιφαν. αἰρέσ. νά. 34, Θεοδώρητ. ἐπιτ. θ. δογμ. ζ’, Χρυσόστ. εἰς Ματθ. ὁμ. μθ’, Δαμασκ. ἔκθ. ὁρθ. πίστ. β’. 3.

5) Ἀποκάλ. α. 20, Ἐπιφαν. αἰρέσ. κβ. 3, Βασίλ. ἐπιστ. σλ’, Εὐσεβ. εἰς ψαλμ. ιγ’, Hilar. in Ps. CXXIV.

6) Γενεσ. κδ’. 7, 14, δ’, Βασιλειῶν α. 3—16, Ψαλμ. λγ’. 7, ιγ’. 40, 44, Τωβ. ε. 17, 22, Ἰουδαίθ ιγ’. 20, Ζαχαρ. β’. 3, δ’. 4, ε. 5, Ματθ. ιη. 40, Ἑβρ. α. 14, Aug. Civ. Dei XV. 14, Θεόδωρ. ἄπορ. Γεν. ἐρώτ. γ’. Hieron. Comment in Math. c. 48.

7) Βασίλ. εἰς ψαλμ. λγ’, εἰς Ἡσαΐ. ε, Κλήμ. Ἀλεξ. στρωμ. ε. August. Civit. Dei XIV, Δαμασκην. παραλειπομ. ζ’.

8) Ψαλμ. ιγ’. 40—44, Βασίλ. ὁμ. εἰς ψαλμ. λγ’. Hilar. Tractat. in Psalm. CXXXIV. 7,

9) Τωβ. ιβ’. 15—20, Ματθ. ιη. 40, Ἀποκ. ι. 3, Hilar. Comment. in Math. 48, Κύριλλ. Ἀλεξ. κατὰ Ἰουλιαν. δ’, August. ad Honorat. epist. CXI. 29.

10) δ’. Βασίλ. α. 3, 15—17, Κριτ. β’. 4—6, Ζαχαρ. β’. 3, Hilar. Tract. in Psalm. CXX. 1. 11) Λουκ. ις’, 22, Θ. Στουδίτ. ἐπιστολ. ρλδ’. Εὐφρ., Hilar. tract. in Ps. LVII. 6.

4) Τούτους ἡ Γραφή ἀποκαλεῖ καὶ «πνεύματα πονηρά» (Λουκ ζ’, 21),

ἀποσκιρτήσαντες ἐκ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὀφειλομένης αὐτῶν ὑποταγῆς καὶ συνταχθέντες μετὰ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Ἑωσφόρον, ἀντιποιηθέντα τῆς θείας ἀρχῆς²⁾ ἐξ ὑπερφιάλου οἰήσεως καὶ ὑπερηφάνιας, κατεδικάσθησαν μετ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον καὶ εἰς κόλασιν³⁾, ὅπου καὶ μένουσιν αἰωνίως ὡς ἀμετανόητοι⁴⁾. Οἱ κακοὶ οὗτοι ἄγγελοι, ἐχθροὶ δυσμενέστατοι τῆς θείας δυνάμεως καὶ μεγαλειότητος⁵⁾, ἔργον ἔχουσι παρεισέροντες εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, νὰ διαστρέψωσιν αὐτὰς πρὸς τὸ κακὸν καὶ τὴν ἁμαρτίαν⁶⁾. Καὶ βιαίως μὲν οὐδένα δύνανται νὰ ἀναγκάσωσι πρὸς τὸ κακὸν ὡς μὴ ἔχοντες τοιαύτην ἐξουσίαν⁷⁾, καὶ κατὰ τοῦτο ἡ θέλη-

«πνεύματα ἀνάθαρτα» (Ματθ. ι. 4), «δαίμονες» (Ματθ. ιη. 34, Μάρκ. ε. 12, Λουκ. ιη. 29, Ἀποκάλ. ιη. 2), «δαιμόνια» (Ματθ. ζ. 24, θ'. 33, ιβ'. 24, Μάρκ. α. 34, Λουκ. ιη. 2, Ἰω. ζ'. 20, Πράξ. ιη. 48), «διαβόλους» (Ματθ. δ'. 4, Λουκ. δ'. 2, Ἐφεσ. δ'. 27), «ἰγγέλους τοῦ διαβόλου, τοῦ δράκοντος, τοῦ Σατανᾶ» (Ματθ. κέ. 41, Ἀποκ. β'. 9). Κατ' ἐξοχὴν δὲ «διάβολος» καλεῖται ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν (ἀ. Πέτρ. ε. 8), ὅστις καὶ «πειράζων» (Ματθ. δ'. 3), καὶ «Σατάν» (β'. Κορ. ιβ'. 7), ἢ «Σατανᾶς» (Ματθ. δ'. 10, Μάρκ. α. 13, Λουκ. ι. 8, Ἰω. ιγ'. 27, Ἀποκ. β'. 13), καὶ «Βελζεβοῦλ» (Λουκ. α. 15), καὶ «Βελιάλ» (β'. Κορ. ζ'. 15), καὶ «ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰω. ιβ'. 31), καὶ «ἄρχων τῆς ἐξουσίας τοῦ αἵρος» (Ἐφ. β'. 2), «ἄρχων τῶν δαιμονίων» (Ματθ. θ'. 34), «κοσμοκράτωρ τοῦ σκότους, τοῦ αἰῶνος τούτου» (Ἐφ. ζ'. 12, 899 καὶ «ἐξουσία τοῦ σκότους» Κολ. α. 13), «Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου» (β'. Κορ. δ'. 4), «ψεύστης» (Ἰω. ιη. 44), «ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς» (αὐτόθι.), «ὁ Δράκων ὁ μέγας» (Ἀποκ. ιβ'. 9), «Ἀσμοδατος» (Τωβ. γ'. 8, 47) κτλ.

2) Ἡσαΐ. ιδ'. 43, 44, Κυρίλλ. Ἀλεξ. εἰς Ἰω. ε. Εὐσέβ. εὐαγγ. προπαρ. ζ'. 16, August. qu. in V. T. qu. CXIII. de Civit. Dei XIV. 27, in Ep. ad Galat. 24.

3) β'. Πέτρ. β'. 4, Ματθ. κέ. 41.

4) Τατιαν. πρὸς Ἑλλήν. ιδ', ιη, Ἰουστ. ἀπολ. α. 28, β'. 8, August. Civit. Dei XIV. 27, Λαμασκ. ἐκθ. β'. 3, 30.

5) Ματθ. ιβ'. 26—28, ιγ'. 37—39, Κολοσσ. α. 13, Ἀποκ. β'. 9, 13, 24, α. Τιμ. δ'. 1, β'. Κορ. δ'. 4.

6) Γενεσ. γ'. 4, Σοφ. Σολομ. β'. 24, α. Βασιλ. κβ'' 20—23, Ματθ. ιγ'. 39, Λουκ. ιη. 12, κβ'. 2, Ἰω. β'. 13, ιη. 44, ιγ'. 2, 27, Πράξ. ιη. 9—11, Ῥωμ. ις'. 20, β'. Θεσσαλ. β'. 18, γ'. 5, β'. Κορ. β'. 11, δ'. 4, ια. 3, α. Ἰω. γ', α. Πέτρ. ιη. 5, Ἀποκ. ιβ'. 9.

7) Ἰωβ α. 12, α. Κορ. α. 12, ι. 13, Κλήμ. στρωμ. ζ'. 12, Χρυσόστ. εἰς ψαλμ. ρμζ'. 4, Hieron. in Ecclesiast. II. 9.

σις καὶ προαίρεσις τοῦ ἀνθρώπου μένει ἐλευθέρα καὶ ἀνεπηρέαστος⁸⁾· προσπαθοῦσι δὲ μόνον νὰ παγιδεύσωσι τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης καὶ τοῦ δελεάσματος τῶν κακῶν ἐπιθυμιῶν του οὕτως, ὥστε νὰ πράξῃ αὐτὸς τὸ κακὸν οἰκεία θελήσει⁹⁾. Συμβαίνει δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ διαβόλου πειρασμὸς οὗτος τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν (ἐνίοτε καὶ σωμάτων¹⁰⁾) κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ¹¹⁾, ὅστις πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως μεταστρέφει πολλάκις εἰς ψυχικὴν ἡμῶν σωτηρίαν καὶ αὐτὴν τὴν σατανικὴν ἐνέργειαν, μεταχειριζόμενος αὐτὴν εἴτε πρὸς τιμωρίαν ἡμῶν καὶ σωφρονισμόν, εἴτε πρὸς ἴασιν τῶν ψυχικῶν ἡμῶν παθημάτων, εἴτε πρὸς δοκιμασίαν καὶ στήριξιν ἡμῶν ἐν τῇ πίστει.

§. 51.

Πῶς ἐπλάσθη ὁ ὕλικὸς κόσμος;

Λεπτομερῇ περιγραφὴν τῆς δημιουργίας τοῦ ὕλικου κόσμου μᾶς παρέδωκεν αὐτὸς ὁ θεόπτης Μωϋσῆς ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τῆς Γενέσεως. Ἐν ἀρχῇ, λέγει, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἦτοι τὸ σύμπαν¹⁾. Ἡ δὲ γῆ ἦτο ἀκόμη

8) Ματθ. ε. 29—30, ιβ'. 34, 35, ιε. 19, ιη. 19, κε. 41, Μάρκ. θ'. 28, ις'. 17, Ἐφεσ. ζ'. 16, ἀ. Κορ. ιβ'. 5, ε'. Κορ. ιβ'. 7, Ῥωμ. ιβ'. 8—9, Γαλάτ. ε. 16, ἀ. Πέτρ. δ'. 23, Ἰακώβ. ε. 13—15, Ἰουστίν. πρὸς Τρύφ. διὰλ., Ἀπολογ. β'. 6, Χρυσόστ. εἰς Γέν. ἀ. ὁμ. ζ'. 3, εἰς Ματθ. νδ'. 17.

9) Τατιαν. πρὸς Ἑλλήν. ις'. Ἀθηναγόρ. πρεσβ. κέ, Ἑρμᾶ ποιμ. β'. ἐπιτάγμ. ζ', ιβ', Κλήμ. στρωμ. δ'. 12, β'. 20, Κύριλλ. Ἱερ. κατήχ. β'. 3, ις'. 15, Χρυσόστ. εἰς ψαλμ. ρμζ'. 4, August. Serm. III. in Dom. I. post. Trinit., Δαμασκ. ἐκθ. β'. 4.

10) Ματθ. η. 29, ι. 1, Μάρκ. ἀ. 25, ι. 8, ζ'. 11—12, θ'. 24, 28, ις'. 17, 18, Πράξ. ε. 16, ις'. 18, Ἰουστίν. ἀπολ. β'. 6, Κλήμ. ἀναγνώρ. δ'. 20, 32, Tertull. ad Scap. II. Apol. c. 23, Lactant. Instit. Divin. II. 15, IV. 27, V. 22, Κυρίλλ. Ἱεροσ. κατήχ. ις'. 15.

11) Ματθ. η. 31, Tertull. fug. in persec. c. II, Hieron. in Jerem. c. IV, Χρυσόστ. εἰς Φιλιππ. ὁμ. ε', ζ'.

1) Ἡ φράσις αὕτη, ἀπαντῶσα καὶ ἀλλαχοῦ τῆς γραφῆς (ψαλμ. ρβ'. 26, ριέ,

άορατος καὶ συγκεχυμένη, διότι σκότος ἐκάλυπτε τὴν ἄβυσσον· τὸ δὲ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν ὑδάτων. Ἀκολούθως ὁ Θεὸς εἶπε νὰ γείνη φῶς καὶ ἔγεινε τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον διεχώρισεν ἀπὸ τὸ σκότος, καὶ τὸ μὲν φῶς ἐκάλεσεν ἡμέραν, τὸ δὲ σκότος νύκτα. Ταῦτα ἔγειναν τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς δημιουργίας. Τὴν δὲ δευτέραν ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸ στερέωμα, καλέσας οὐρανόν. Τὴν τρίτην διεχώρισε τὴν ξηρὰν ἀπὸ τὰ ὕδατα, καὶ παρευθὺς ἐσχηματίσθησαν αἱ θάλασσαι, καὶ ἀνεφάνη ἡ γῆ, ἥτις ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἐβλάστησε πᾶν εἶδος φυτῶν. Τὴν τετάρτην ὁ Θεὸς ἐκτίσε τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας· τὴν πέμπτην ἐπλάσε τὰ πτηνά, τὰ ἐρπετὰ καὶ τοὺς ἰχθύας· καὶ τὴν ἕκτην ἐπλάσε τὰ τετράποδα καὶ ὅλα ἐν γένει τὰ ἐπίλοιπα ζῶα, καὶ ἐπὶ τέλους τὸν ἄνθρωπον. Τὴν δὲ ἐβδόμην κατέπαυσεν.

Ἐκ τῆς ἱστορίας ταύτης βλέπομεν, ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου διακρίνεται εἰς δύο κυρίως μέρη²⁾. Κατὰ πρῶτον ὁ Θεὸς παράγει ἐκ τοῦ μηδενὸς τὴν ἄμορφον ὕλην διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ³⁾, καὶ αὕτη εἶνε ἡ καθ' αὐτὸ καὶ κυρίως δημιουργία, ἔπειτα δὲ διακρίνει τὴν ὕλην ταύτην, καὶ ἐξ αὐτῆς⁴⁾, ζωογονηθείσης ἤδη διὰ τοῦ Πνεύματός του⁵⁾, σχηματίζει ἐν τὸς ἐξ ἡμερῶν σύμπαντα τὸν ὕλικόν κόσμον⁶⁾, τὸν τε ὀργανικόν καὶ τὸν ἀνόργανον, ἐπὶ τέλους δὲ καὶ τὸν ἄνθρωπον.

²⁾ Ἡσαΐ. μέ. 18, κλπ.), ἔχει ταύτην τὴν ἔννοιαν, ὡς καὶ αἱ παρόμοιαι «οὐρανός,» γῆ, θάλασσά (καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς)» Ψαλμ. ρμέ. 5, 6, ριέ. 15, ρλδ'. 6, Νεεμίας θ'. 6, Πράξ. δ'). «Ὁμοίως καὶ ἡ φράσις «ὄρατὰ καὶ ἀόρατα» (Κολ. α. 16).

²⁾ Ἱππόλυτ. εἰς Γενέσ. α. 6, Τατιαν. πρὸς Ἑλλήν. ζ', Ambros. in Hexaëmer. I. 7.

³⁾ Ἰω. α. Ἑβρ. α, Κολοσ. α. 16. καὶ ἀνωτέρω. §. 47. σημ. 7.

⁴⁾ Σοφ. Σολομ. δ'. 7, Ἰουστ. ἀπολ. α. 40.

⁵⁾ Γεν. α. 2, Ἀθηναγόρ. πρεβ. χριστ. ιή, Εὐσέβ. προπαρ. εὐαγγ. α. 40, γ'. 11.

⁶⁾ August. contra Manich. I. 5. 7, Χρυσόστ. εἰς Γένεσ. ὁμ. γ'. 4, 2, Ἐπιφάν. αἰρέσ. ξέ, 4, 5.

§. 52.

Πότε καὶ πῶς ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ποίαν οὗτος κατέχει θέσιν ἐν τῇ τάξει τῆς δημιουργίας;

Ὁ Θεός, ἀφ' οὗ ἔκτισε τὸν σύμπαντα κόσμον, τὸν ἄορατον καὶ αὐλὸν πρῶτον, καὶ τὸν ὁρατὸν καὶ ὕλικόν δεύτερον, ἔπλασεν ἐπὶ τέλους καὶ τὸν ἄνθρωπον, λαβὼν χῶμα ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐμφυσήσας εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καθὼς ἱστορεῖ ἡ γένεσις ¹⁾. Ἀφ' οὗ δὲ εἰσήγαγε τὸν Ἀδὰμ, ἥτοι τὸν πρωτόπλαστον τοῦτον ἄνθρωπον, εἰς τὸν παράδεισον, ἔλαβε μίαν ἐκ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ κοιμωμένου, καὶ ἔπλασεν ἐξ αὐτῆς τὴν Εὐά, ἥτοι τὴν πρώτην γυναῖκα, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀδὰμ σύντροφον καὶ συμβοηθόν, παρέδωκε δὲ εἰς αὐτοὺς τὴν δεσποτείαν καὶ κυριότητα ὅλης τῆς γῆς, εὐλογήσας αὐτοὺς καὶ εἰπὼν « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτήν » ²⁾. Τοῦτο δὲ καὶ ἔγεινε, διότι ἐκ τοῦ ζεύγους τῶν πρωτοπλάστων τούτων, τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὐας, ἐγεννήθη καὶ κατάγεται ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος ³⁾.

Ἐπλασε δὲ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός « κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἑαυτοῦ », ὡς λέγει ἡ Γραφή ⁴⁾. Καὶ τὰ μὲν ἐπίλοιπα κτίσματα ὁ Θεός ἐδημιούργησε διὰ λόγου τοῦ λόγου του· τὴν δὲ πλάσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοῦ τιμιωτέρου τῶν ὁρατῶν κτισμάτων, ἐπεχείρησεν αὐτὸς ὁ Θεός, διότι τὸ μὲν σῶμά του ἔπλασε λαβὼν χοῦν ἐκ τῆς γῆς δι' αὐτῶν ἀμέσως τῶν χειρῶν του, τὴν δὲ ψυχὴν ⁵⁾ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπόν του ἐξ αὐτοῦ τοῦ

1) Γενεσ. 6'. 7.

2) Γενεσ. 4. 28, 6'. 8, 18, 21, 22.

3) Γεν. γ'. 20, Τωβ. 4. 8, Σοφ. Σολ. 1. 4, Πράξ. 17. 26.

4) Γεν. 4. 26, 27. Πρβλ. 1. 4, Σοφ. Σολομ. 6'. 23, Κολοσσ. γ'. 10. Ἐφεσ. 2. 24. 4. Κορ. 14. 7, Ἰάκ. γ'. 9.

5) Δύο εἶνε κατὰ τὸν χριστιανισμόν τὰ συστατικὰ μέρη τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως : 4. τὸ ὕλικόν καὶ φθαρτὸν σῶμα, καὶ 6'. ἡ αὐλός, ἀφθαρτός καὶ ἀθά-

ιδίου του στόματος⁶⁾. Σημειωτέον ὅμως, ὅτι διὰ τῶν μεταφορικῶν τούτων ἐκφράσεων⁷⁾ δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ἄλλο τι⁸⁾, εἰμὴ τὴν περὶ τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἰδιαίτεραν φροντίδα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι τὸ μὲν σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ὕλη, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ αὔλος καὶ ἀθάνατος⁹⁾. Ὁ ἀνθρω-

νατος ψυχῇ τοῦτο κηρύττει ἡ Γραφή, τοῦτο μαρτυροῦσιν οἱ Πατέρες, τοῦτο πρεσβεύει καὶ διδάσκει ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλ' ἡ Γραφή μεταχειρίζεται καὶ τὴν λέξιν «πνεῦμα», ποῦ μὲν ἀντὶ τῆς λέξεως «ψυχὴ» (Γεν. μέ. 27, ψαλμ. λ'. 6, ρμη. 4, Λουκ. ἡ. 55, κγ'. 46, Πράξ. ιβ'. 58, κλπ.), ποῦ δὲ καὶ ἐκ παραλλήλου συναμφοτέρας τὰς λέξεις (Σοφ. ις'. 14, ιε. 6, 11, ζ'. 2, ἡ. 19, β'. 15. Ἡσαϊ. κς'. 9, Λουκ. α. 46, 47, κλπ.). Ἐκ τούτου ἐκινήθησαν τινες νὰ θεωρήσωσι τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐκ τριῶν μερῶν συνεστώτα, α. τοῦ σώματος, β'. τῆς ψυχῆς, καὶ γ'. τοῦ πνεύματος, ὅπερ οὐ μόνον δογματικῶς ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντα ἄλλον λόγον εἶνε ἐσφαλμένον· διότι ἡ μὲν λέξις «ψυχὴ», καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς φιλοσοφοῦσιν, εἶνε ἡ γενικωτέρα, ἐκφράζουσα τὴν ἀνωτέραν καὶ αὔλον μερίδα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὡς τι σύνολον καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ σῶμα· ἡ δὲ λέξις «πνεῦμα» εἶνε ἡ εἰδικωτέρα, ἐκφράζουσα τὴν ἀνωτέραν ἐν γένει καὶ λογικωτέραν τῆς ψυχῆς φάσιν· τότε δὲ, ὡς ἐκ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης καὶ ἡ λέξις ψυχὴ μεταπίπτει ἀπὸ τῆς γενικῆς ἐννοίας εἰς ἄλλην εἰδικωτέραν, σημαίνουσα τὴν κατωτέραν, θυμικωτέραν, φυσικωτέραν καὶ ζωϊκωτέραν μοῖραν ἢ φάσιν τῆς ὅλης ψυχῆς. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι εὐκόλως οὐ μόνον τὰ γενικά ἐναλλάσσονται πρὸς τὰ εἰδικά, καὶ τὰνὰπαλιν, ἀλλὰ καὶ ἐκ παραλλήλου παρατάσσονται. Τοιοῦτόν τι συνέβη καὶ ἐν τῇ Γραφῇ, καὶ μάλιστα τὸ δεύτερον, διότι τὸ ἐκ παραλλήλου σχῆμα εἶνε, ὡς γνωστόν, συνηθέστατον εἰς τὸ γραφικὸν ὕφος. Αὐτὸ δὲ τοῦτο συνέβη καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πατράσι, μέχρις οὗ ἡ ἐκκλησία, ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐκ τῶν Μανιχαίων καὶ τῶν περὶ τὸν Ἀπολινάριον (§ 35, σημ. 16), τριχοτομοῦντων τὸν ἄνθρωπον εἰς σῶμα, ψυχὴν καὶ νοῦν, ἠναγκάσθη νὰ ἀφήσῃ τὴν περὶ τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων τούτων ἐλευθερίαν, καὶ νὰ ἐκφράζεται ἀκριβέστερον περὶ τῆς εἰς σῶμα καὶ ψυχὴν διχοτομίας τοῦ ἀνθρώπου (Προβλ. καὶ Θεοδώρ. ἐπιτομ. θ. δογμ. ια, ἐπιστ. ρμέ, Νεμέσ. περὶ φύσ. ἀνθρώπου α, Aug. de du. anim. c. Manich.).

6) Γεν. β'. 7, Θεοφίλ. Ἀντιοχ. πρὸς Αὐτόλ. β'. 18, Γρηγ. Θεολ. λόγ. μέ, Δαμασκ. ἐκθ. β'. 12.

7) Προβλ. §. 44, σημ. 2.

8) Ὅχι π. χ. ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶνε μέρος ἢ ἀπόρροια τῆς θείας οὐσίας, ὅπως ἐδόξαζον οἱ περὶ τὸν Κέρωνα καὶ Μαρκίωνα (Χρυσ. εἰς Γέν. ὁμ. ιγ', Θεοδώρ. ἑλλ. παθ. θερ. ε, θ. δογμ. ἐπ. θ'. ἀπορ. Γεν. ἐρ. ιβ', κγ'.

9) Τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς κηρύττει ἡ Γραφή, ποῦ μὲν ἐμμέσως (Γεν. κέ. 8, λε. 29, μθ'. 29, κζ'. 4, Ἑβρ. ια. 13—16 κλπ.), ποῦ δὲ ἀμέσως (ἐκκλησ. ιβ'. 17, ψαλμ. γ'. 4, δ'. 7, ε. 15, Ματθ. ι. 28, Ἰω. ιβ'. 25, Λουκ. ις'. 22,

πος ἄρα εἶνε κτίσμα ἔξοχον ἐν τῇ δημιουργίᾳ, ὃν μεσάζον μεταξὺ τῶν ὁρατῶν καὶ τῶν ἀοράτων κτισμάτων, μεταξὺ τοῦ ὑλικοῦ καὶ τοῦ ἀύλου ἢ νοεροῦ κόσμου¹⁰⁾, ἡ κορωνὶς καὶ ὁ σέφανος τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει διὰ τοῦ σώματος, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ νοεροῦ καὶ ἀύλου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει διὰ τῆς ψυχῆς¹¹⁾. εἶνε ὁ κρίκος ὁ συνδέων τὴν ὁρατὴν κτίσιν πρὸς τοὺς ἀγγέλους μὲν ἀμέσως, ἐμμέσως δὲ πρὸς αὐτὸν τὸν κτίστην καὶ δημιουργόν, τὸν Θεόν.

§. 53.

Τί σημαίνει τὸ ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ καὶ ὁμοίωσιν;

Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔλαβεν ἐν γένει παρὰ τοῦ Πλάστου του τὰς πνευματικὰς¹⁾ ἐκείνας ἀρετάς, ὅσας ἔχει καὶ ὁ Θεός, ἀλλ' ὅχι τελείας οὐδὲ κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον, ἀλλὰ καθ' ὅσον μόνον ἐσυμβιβάζοντο μὲ τὴν ἀρχὴν καὶ φύσιν αὐτοῦ, ὡς κτίσματος καὶ ὄντος πεπερασμένου. II. γ. ὁ Θεὸς εἶνε πνεῦμα ἀπείρως καὶ ἀπολύτως λογικόν· ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπροικίσθη μὲ λόγον, ὅχι ὅμως ἄπειρον καὶ ἀπόλυτον, ἀλλὰ πεπερασμένον καὶ σχετικόν. Ὁ Θεὸς εἶνε πανάγαθος· ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε σχετικὴν τινα καὶ πεπερασμένην ἀγαθό-

23, κγ'. 43, β'. Κορ. ἐ. 1, Ἑβρ. ιγ'. 14, Φιλ. γ'. 20), ὁμοίως δὲ καὶ οἱ πατέρες (Ἰουστίν. ἐπιστ. πρὸς Διογέν. ς', Ἀπολ. ἀ. 1, 17, 18, 63, περὶ ἀναστ. νεκρ. ια' 43, Ἀθηναγόρ. πρεσβ. κζ', Εἰρην. Haer. II. 34, V. 43, Κλήμ. στρωμ. ἐ. 14, Εὐσέβ. εὐαγγ. ἀπόδ. γ'. 5, προπαρ. ἀ. 4, Ἐπιφάν. αἰρέσ. μδ'. 36, Διατ. ἀποστολ. ς'. 11).

10) Δαμασκ. ἔκθ. ὁρθ. πίστ. β'. 42.

11) Ὅθεν καὶ «μικρὸς κόσμος» (Γρηγόρ. θεολ. λόγ. λή, Δαμασκ. ἔκθ. β'. 42) καὶ «ἐπιτομή» τῶν δύο κόσμων, τοῦ ὑλικοῦ καὶ τοῦ ἀύλου (Διατ. ἀποστολ. ζ'. 34, Ἐπιφάν. αἰρέσ. ξδ'. 48, Aug. ad. Oros. II) ἐπεκλήθη.

1) Κλήμ. Ἀλεξ. στρωμ. β'. 49, Ὠριγέν. κατὰ Κέλσου ς'. 63, ἡ. 49, περὶ ἀρχῶν δ'. 37, Ἐπιφάν. αἰρέσ. ιγ'. Εὐσέβ. εἰς ψαλμ. ἡ. 5, Ambr. in Hexaem. VI. 8, August. de Trinit. XII. 7, de Civit. Dei XIII. 24, Γρηγόρ. Νύσσ. εἰς τὸ τῆς Γενέσε. «ποιήσωμεν ἄνθρωπον».

τητα. Ὁ Θεὸς εἶνε παντοκράτωρ καὶ παντοδύναμος· ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε τὴν ἐπὶ τῶν ζώων καὶ τοῦ ὕλικου κόσμου δεσποτείαν καὶ κυριότητα. Ὁ Θεὸς ἐπὶ τέλους εἶνε αἰώνιος· ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπροικίσθη μὲ τὴν ἀθανασίαν.

§. 54.

Ποῦ ἔθεσεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀφ' οὗ τὸν ἔπλασε, καὶ ποῖα τις ἦτο ἡ ἐν τῷ παραδείσῳ κατάστασις του;

Ἀφ' οὗ ὁ Θεὸς ἐπροίκισε τὸν ἄνθρωπον πλουσιοπαρόχως μὲ τόσα πνευματικὰ χαρίσματα, ἔθεσεν αὐτὸν καὶ εἰς τὸν παράδεισον, ὅπου εἶχαν ἀρχοῦσαν ἀπόλαυσιν καὶ τρυφήν καὶ αἰσθηματικά του αἰσθήσεις, ἡ ὁρασίς του νὰ ἐντρυφᾷ εἰς τὴν θέαν τῶν καλλονῶν τοῦ παραδείσου καὶ τῆς ὁρατῆς κτίσεως, ἡ ἀκοή του εἰς τὰ ἄσματα τῶν πτηνῶν, ἡ ὁσφρησίς του εἰς τῶν ἀνθέων τὴν εὐδίαν, καὶ ἡ γεῦσις του εἰς τοὺς γλυκεῖς χυμοὺς τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων καρπῶν¹⁾. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος εἶχεν ἐξέλθῃ ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Δημιουργοῦ τέλειος ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν προορισμὸν αὐτοῦ κατὰ τε τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, αἱ ἐν τῷ παραδείσῳ ἀπολαύσεις αὐταὶ ἦσαν ἀμικτοὶ πάσης λύπης καὶ παντὸς μόχθου²⁾, διότι τὰ μὲν ζῶα ὑποτασσόμενα εἰς αὐτὸν τῷ ἦσαν ἀβλαβῆ, ὅπως καὶ τὰ φυτά, καὶ ὁλόκληρος ἐν γένει ἡ φύσις³⁾, ἡ δὲ ἀσθένεια καὶ ὁ θάνατος οὐδεμίαν εἶχαν ἐπ' αὐτοῦ ἐξουσίαν⁴⁾. Ἀλλὰ πολὺ ἀνώτερα τούτων ἦσαν τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ, ὅσα ἀπῆλαυνεν ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ παραδείσῳ, ἐξασκήων καὶ ἀναπτύσσων διὰ

1) Τατιαν. πρὸς Ἑλλήν. λδ', Tertull. adv. Marc. II. 2, Κυρίλλ. Ἱερ. κατ. β'. 4, Δαμασκ. ἐκθ. β'. 2.

2) Χρυσόστ. εἰς γένεσ. ὁμ. ιζ', Μακάρ. ὁμιλ. α. 10, 11.

3) Χρυσόστ. εἰς ψαλμ. γ'. εἰς γένεσ. ὁμιλ. γ', Θεοδώρ. εἰς ψαλμ. ιε. 5, August. Civ. Dei XXII, 2, Δαμασκην. ἐκθ. ὁρθ. πίστ. β'. 10.

4) Σοφ. Σολομ. α. 23, Ῥωμ. ε. 12, Ἰουστίν. πρὸς Τρύφ. διάλ. ρκδ', Κλήμ. Ἀλ. στρωμ. β'. 19, Ἐφραίμ εἰς Γένεσ. β', Εἰρήν. Haer. III. 20, Ἀθανασ. περὶ ἐνανθρωπ. θ. λόγου δ', August. de Civit. Dei XIII. 23.

τῆς συνεργούσης θείας χάριτος⁵⁾ τὰς λογικὰς καὶ ἠθικὰς του
δυνάμεις, καί, τὸ πάντων κυριώτατον, εὕρισκόμενος εἰς ἄμε-
σον συγκαινωνίαν πρὸς αὐτὸ τὸ ἄκρον ἀγαθόν, τὸν Θεόν⁶⁾.
Τί ἄλλο ἔμενεν εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἰμὴ ἀπολαύων ὅλα ταῦτα
τὰ ἀγαθὰ τοῦ τε αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπὲρ αἰσθησιν κόσμου, νὰ
ζῇ εὐτυχὴς καὶ μακάριος, δοξάζων καὶ ὑμνῶν τὸν Θεόν, τὸν
δοτῆρα καὶ χορηγὸν πάντων τούτων, συμφώνως πρὸς τὸν
προορισμὸν του⁷⁾; Δὲν ἔμενεν ἄλλο παρὰ τὴν θέλησίν του⁸⁾.
Καὶ τῶνόντι ὁ Ἀδὰμ ἠθέλησε τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀπήλαυσε· καὶ
πάλιν ὁ αὐτὸς Ἀδὰμ ἠθέλησε τὸ κακόν, καὶ τὸ ἀπήλαυσε διὰ
τῆς ἁμαρτίας.

§. 55.

Ποία ὑπῆρξεν ἡ ἁμαρτία τοῦ Ἀδὰμ καὶ ποῖα τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς;

Ὁ Θεός, ἀφ' οὗ ἐπρόίκισε τὸν ἄνθρωπον μὲ τόσα ὕλικά καὶ
πνευματικὰ ἀγαθὰ, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν καὶ μίαν ἐντολήν. Εἶπεν
εἰς τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὕαν, ὅτι ὅλα τὰ δένδρα τοῦ παραδεί-
σου εἶνε εἰς τὴν ἐξουσίαν των, μόνον δὲ ἀπὸ τὸν καρπὸν τοῦ
δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ δὲν πρέπει νὰ φά-
γῃσι, διότι καθ' ἣν ἡμέραν πράξῃσι τοῦτο, θέλουσιν ἀποθά-
νῃ. Ὁ Ἀδὰμ ἠδύνατο νὰ φυλάξῃ τὴν ἐλαχίστην καὶ ἐλαφρο-
τάτην¹⁾ ταύτην ἐντολήν τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ ζήσῃ μακάριος καὶ
ἀθάνατος, ἀλλ' ἐπίσης ἠδύνατο νὰ παραβῇ τὴν ἐντολήν ταύ-

5) Tertull. adv. Marcion. II. 2, August. Civ. Dei XIV. 27, de corrept. et gratia XI. 32, Δαμασκην. ἔκθ. ὁρθ. πίστ. 6'. 30.

6) Σειράχ ιζ'. 6, 10, Εἰρην. Haer. IV. 38, Βασίλ. ὅτι οὐκ αἷτ. τ. κακ. ὁ Θεός, Δαμασκ. ἔκθ. 6'. 30.

7) Γενεσ. α'. 26, Σειράχ ιζ'. 6—10, α. Κορ. 5'. 20, ι. 34, Ambr. epist. XLIII. 13, 19, Θεοδώρ. ἄπορ. Γεν. ἐρ. ή, Lactant. Instit. divin. IV. 28, de falsa Sap. III. 40.

8) Χρυσόστ. εἰς Γέν. ὁμιλ. ιζ'. 4, August. de Civ. Dei XIV. 45.

1) Χρυσόστ. εἰς Γένεσ. ὁμ. ιδ'. 3, August. Civ. Dei XIV. 3, Θεοδώρητ. ἄπορ. Γραφ. Γενεσ. ἐρ. λζ'.

την καὶ νὰ δυστυχήσῃ καὶ ἀποθάνῃ. Τί λοιπὸν ἐξέλεξεν; Ὁ ὄφιν, ἥτοι ὁ διάβολος ὑπὸ τὸ σχῆμα τοῦ ὄφεως²⁾, προσελθὼν εἰς τὴν Εὐάν εἶπε, Διὰ τί δὲν τρώγετε ἀπὸ τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν; Διότι, ἀπεκρίθη ἡ Εὐά, ὁ Θεὸς μᾶς διέταξε νὰ μὴ φάγωμεν ἀπὸ αὐτόν, διότι θὰ ἀποθάνωμεν. Ὅχι, ὑπέλαβεν ὁ ὄφιν, ἐξ ἐναντίας, καθ' ἣν ἡμέραν φάγετε ἀπὸ τὸν καρπὸν τοῦτον, θὰ ἀνοιχθῶσιν οἱ ὀφθαλμοί σας, καὶ θὰ γείνητε ὡς θεοί, γνωρίζοντες τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν. Ἐπείσθη ἡ Εὐά καὶ ἔφαγε, καὶ ἔδωκε καὶ εἰς τὸν Ἀδὰμ καὶ ἔφαγε καὶ αὐτός. Οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν πρωτοπλάστων διηνοιχθήσαν τῶντι παρευθὺς, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ ἴδωσι τὴν γυμνότητά των. Ἐρχεται ὁ Θεός, καὶ οὗτοι ὑπ' αἰσχύνῃς καὶ φόβου κρύπτονται. Ἐρωτῶνται διατί παρήκουσαν, καὶ ὁ μὲν Ἀδὰμ προφασίζεται τὴν Εὐάν, ἡ δὲ Εὐά τὸν ὄφιν. Τότε ὁ Θεὸς ὀργισθεὶς καταρᾶται τὸν ὄφιν, τὴν Εὐάν, τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν γῆν, καὶ ἀποδιώκει αὐτοὺς ἐκ τοῦ παραδείσου. Ἡ παρακοή καὶ ἡ ἁμαρτία τῶν πρωτοπλάστων ἐπισύρει κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν τὴν δικαίαν ὀργὴν καὶ τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ. Ἀπόβλητοι ἐκ τοῦ παραδείσου συναπέβαλον ἅμα καὶ ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ὅσα συναπετέλουν μέχρι τοῦδε τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ εὐδαιμονίαν των, καὶ κατεδικάσθησαν εἰς τὸν θάνατον καὶ τὴν δυστυχίαν, αὐτοί τε καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, ἥτοι ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος.

§. 56.

Διὰ τί ὁ Θεὸς ἔθεσεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐντολὴν ταύτην τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ, ἢ, ὅπερ ταυτόν, διὰ τί ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον δυνάμει ὑποκειμένον εἰς τὴν ἁμαρτίαν, ἥτοι ἐπιδεκτικόν καὶ τοῦ κακοῦ;

Ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, διὰ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἄ-

2) Σοφ. Σολομ. 6'. 24, Ἰω. 4. 44, Ἀποκάλ. 15'. 9, Χρυσόστ. εἰς Γένεσ. ὁμιλ. 15'. 2, Ἰουστίν. πρὸς Τρύφων διὰ λ. ργ', ρδ'. Εὐσέβ. προπαρ. ζ'. 40, August. de Genes. ad litt. imperf. XI. 29, Θεοδώρητ. ἀπορ. Γεν. ἐρώτ. λά, Δαμασκ. ἐκθ. ὁρθ. πίστ. 6'. 30, 134.

ξιον τῆς κατ' αὐτὸν μακαριότητος, τὴν ὁποίαν ἐμελλε νὰ ἀπολαύσῃ διὰ παντός, ἐὰν πειθόμενος εἰς τὸ θεῖον θέλημα, ἀνεδείκνυεν ἑαυτὸν ἄξιον τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος, ὡς αὐτεξούσιος καὶ ἐλεύθερος, ἔπρεπε καὶ οἶκοθεν νὰ φανῇ ἄξιος τῆς θείας ταύτης ἀγάπης, καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς μακαριότητος, ὡς εἰς ἰδίαν ἐν μέρει κατάρχηται. Πῶς δὲ ἄλλως ἦτο δυνατόν νὰ γείνῃ τοῦτο, εἰμὴ διὰ τῆς δοκιμασίας; Ἡ ἐντολὴ ἄρα ἐδόθη εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ νὰ δοκιμασθῇ, καὶ δοκιμασθεὶς ἀπολαύσῃ κατ' ἄξιαν ἢ τὴν θείαν ἀγάπην καὶ μακαριότητα, ἢ τὴν θείαν ὀργὴν καὶ κατάδικην. Ἄνευ τῆς ἐντολῆς ταύτης ὁ ἄνθρωπος ἔνθεν μὲν ἤθελε ταπεινωθῇ ἡθικῶς, διότι τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῦ ἤθελεν ὀφείλῃ καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὸν Θεόν, ὅχι δὲ ἐν μέρει καὶ εἰς ἑαυτόν, ἔνθεν δὲ, ἀπολαύσας ἤδη ἀκόπως καὶ δωρεάν, μέλλων δὲ νὰ ἀπολαύσῃ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τσαῦτα ὑλικά καὶ ἡθικά ἀγαθά, ἐὰν δὲν εἶχε τὴν ἐντολὴν ταύτην νὰ τὸν ἐνθυμίζῃ, ὅτι ὑπάρχει ὑπεράνω αὐτοῦ ὃν ὑπέρτατον, εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλει ἀπόλυτον ὑποταγὴν, εὐκόλως ἤθελεν ὑποπέσῃ εἰς τὴν οἴσιν καὶ τὴν ὑπερηράνειαν, ἣτις κατέστρεψε τὸν Ἑωσφόρον¹⁾).

§. 57.

Ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ συνέπειαι τοῦ προπατορικοῦ τούτου ἁμαρτήματος, τοῦτέστι ποῖα ὑπῆρξεν ἡ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου πρὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ ποῖα μετὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἔκπτωσιν;

Ἀφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος ἤμαρτε παραβὰς τὴν θείαν ἐντολὴν, ἐξέπεσεν ἀπὸ τοῦ «παραδείσου τῆς τρυφῆς» εἰς τὴν φυσικὴν ταλαιπωρίαν καὶ τὸν σωματικὸν θάνατον, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ σύμπασα ἡ περὶ αὐτὸν φύσις¹⁾ συνεξέπεσε καὶ ἡχρειώθη ὑπὸ τὸ βάρος τῆς θείας κατάρας. Ἡ γῆ, ἀποβαλοῦσα τὴν προτέ-

1) Θεόφιλ. Ἀντιοχ. πρὸς Αὐτόλκ. β'. 25, 34, Βασίλ. διτι οὐκ αἴτ. τ. κακ. ὁ Θ, August. tractat. in Ps. LXX, de Civit. Dei XIII. 20, XIV. 12, Χρυσός. εἰς Γεν. ὁμιλ. ις'. 6, Δαμασκ. ἔκθ. β'. 30.

1) Ρωμ. ἡ. 20, 22, August. c. Julian. V. 8.

ραν αὐτῆς ἀρετὴν, καὶ φύσασα «ἀκάνθας καὶ τριβόλους» καὶ πλῆθος φαρμακερῶν καὶ βλαβερῶν φυτῶν²⁾, ἔπρεπε τοῦ λοιποῦ νὰ βραχῇ μὲ τὸν ἰδρώτα τοῦ ἀνθρώπου διὰ νὰ βλασθήσῃ³⁾, τὰ πλεῖστα ζῶα ἀπέβαλον τὴν προτέραν αὐτῶν χειροήθειαν ἢ καὶ ὅλως ἀπεθηριώθησαν πρὸς βλάβην καὶ κίνδυνον τοῦ ἀνθρώπου⁴⁾. οὗτος δὲ ἐξασθενήσας σωματικῶς καὶ ἐκπεσὼν ὑπέκυψεν εἰς τὴν νόσον καὶ τὴν ὀδύνην⁵⁾, εἰς τὴν ταλαιπωρίαν ἐν γένει τοῦ σώματος⁶⁾ καὶ εἰς τὸν θάνατον⁷⁾. Ἀλλ' ἡ σωματικὴ καὶ φυσικὴ αὕτη ἐκπτώσις ἦτο μικρὰ ὡς πρὸς τὴν λογικὴν καὶ ἠθικὴν, διότι ὁ ἄνθρωπος ἀπέβαλε τὴν προτέραν αὐτοῦ διανοητικὴν καθαριότητα καὶ ἀκμὴν, καὶ ἐξέπεσεν ἀπὸ τῆς προτέρας αὐτοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ ἀθωότητος καὶ ἀγιότητος, ἀπομακρυνθεὶς δὲ ἀπὸ τὸν Θεὸν ἔγεινε δοῦλος τῆς ἁμαρτίας, ἥτις εἶνε θάνατος πνευματικὸς.

§. 58.

Ἐπεξηγήσον τὴν ἠθικὴν ταύτην ἐκπτώσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὃν μίκτον ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ἔχει καὶ ἀντιθέτους κλίσεις. Τὸ μὲν σῶμα, ὡς χοϊκὸν καὶ γήϊνον, σπεύδει πρὸς τὰς ἀπολαύσεις καὶ ἡδονὰς τῆς σαρκὸς καὶ τῶν αἰσθησεων, ἡ δὲ ψυχὴ ἐξ ἐναντίας σπεύδει νὰ πλησιάσῃ καὶ ἐξομωθῇ διὰ τῆς ἀρετῆς ὅσον τὸ δυνατόν πλείοτερον πρὸς τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ δύο αὐται κλίσεις εἶνε ἀντίρροποι καὶ ἀν-

2) Τατιαν. πρὸς Ἑλλήν. ιβ'.

3) Γενεσ. γ'. 17, 18, Χρυσόστ. εἰς Γένεσ. ὁμιλ. ιζ'. 9.

4) Θεόφιλ. Ἀντ. Αὐτόλ. β'. 17, Θεοδώρητ. εἰς ψαλμ. ιε'. 5, Χρυσόστ. εἰς ψαλμ. γ'. εἰς Γεν. ὁμ. γ'. 2, August. de Civit Dei XXII. 22, Δαμασκ. ἐκθ. β'. 12.

5) Γενεσ. γ'. 16 Θεόφιλ. Αὐτόλ. β'. 25, Ἐπιστολ. Πατριάρχ. ὁρ. ζ'.

6) Γενεσ. ιζ'. 19, Τατιαν. πρὸς Ἑλλήν, ζ'. Tertull. adv Marcion II. 9, V. 25, Χρυσόστ. εἰς Γεν. ὁμ. ιζ'. 7, 9.

7) Γενεσ. γ'. 19, Εἰρην. Haeres. V. 22, Εὐσέβ. ἐκκλησ. ιστορ. α'. 2, Θεοδώρ. εἰς ψαλμ. ιε'. 5, Lact. Instit. Divin. II. 43, Χρυσόστ. εἰς Γένεσ. ὁμιλ. ιζ'. 9, ις'. 6, August. de Civ. Dei XIII. 45.

τίθεται, ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ λόγου, ὅστις εἶνε ὁ ἄκρος αὐτοῦ κυβερνήτης καὶ ὁδηγός, προσπαθεῖ τὰς μὲν σωματικὰς κλίσεις, ὅχι νὰ καταλύσῃ μηδὲ νὰ νεκρώσῃ καθ' ὁλοκληρίαν, ὅπερ ἀδύνατον ἅμα καὶ ἄσκοπον, ἀλλὰ νὰ περιστείλῃ εἰς τὸ δίκαιον καὶ ἀβλαβὲς αὐτῶν μέτρον οὕτως, ὥστε νὰ μὴ ἀντιμάχωνται μηδὲ νὰ παρακωλύωσι τὴν ψυχὴν σπεύδουσιν πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ νὰ συμβοηθῶσιν ὑποτασσόμεναι εἰς αὐτήν, καὶ διευκολύνουσαι τὴν ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ τῶν αἰσθήσεων ἐναρμόνιον ἡγεμονίαν τῆς λογικῆς καὶ ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος κατορθώσῃ τοῦτο, εἶνε ἅγιος καὶ μακάριος. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ Ἀδάμ πρὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ πτώσεως, ἁγία καὶ μακαρία¹⁾.

Ἀλλὰ ἡ διὰ τῆς παραβάσεως τῆς θείας ἐντολῆς ἁμαρτία ἔθεσε πέρας καὶ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην. Καθὼς ὁ ἄνθρωπος ἀπεφάσισε καὶ ἐπραξέ τὸ κακόν, ἔπαυσε παρευθὺς ἡ ψυχικὴ ἐκείνη γαλήνη, τὴν ὁποίαν ὁ πρωτόπλαστος ἀπῆλauen ἐκ τῆς συναισθήσεως τοῦ ὅτι εὕρισκεται πλησίον τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι ἀγαπᾶται ἀπὸ αὐτόν ὡς ἅγιος, ὡς θέλων δηλονότι καὶ πράττων τὸ ἀγαθόν, καὶ ὡς ἀποφεύγων τὸ κακόν. Τὰ πάθη, ἥτοι αἱ ἀφηνιάσασαι ἐπιθυμίαι καὶ ἡδοναὶ τῶν αἰσθήσεων, ἔρριψαν ἀπὸ τὸν θρόνον τῆς ἡγεμονίας τὸν λόγον, ἥτοι τὸ λογικόν, καὶ ἔλαβον αὐταὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος²⁾. Ἀπὸ τότε τὸ μὲν σῶμα καὶ αἱ αἰσθήσεις κυριεύουσι, κυριεύεται δὲ ἡ ψυχὴ, καὶ ἰδίως αἱ ἀνώτεραι αὐτῆς λογικαὶ καὶ ἠθικαὶ δυνάμεις. Τὸ φῶς τῆς διανοίας ἐπεσκοτίσθη³⁾, καὶ ἡ θέλησις μετέβαλε ῥοπὴν καὶ διάθεσιν, ἀπομακρυνθεῖσα ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τὴν πηγὴν αὐτοῦ, τὸν Θεόν, καὶ κλίναςα πρὸς τὸ κακόν καὶ τὸν πατέρα τούτου, τὸν διάβολον⁴⁾. Πρὸ τῆς πτώσεως ὁ ἄνθρωπος εὕρισκετο εἰς ἄμεσον συγχωινωσίαν

1) Πρὸλ. §. 53, §. 54. 2) Βασίλ. ὅτι οὐκ αἶτ. τ. κακ. ὁ Θ., Θεοδώρ. ἄπορ. β' Παραλειπομέν. ἐρ. α'. 3) Χρυσόστ. εἰς Γένεσ. ὁμιλ. ιζ'. 2, Μακαρ. ὁμιλ. ιβ'. 4) Εἰρην. adv. Haer. III. 37, Βασίλ. ὅτι οὐκ αἶτ. τ. κακ. ὁ Θ, Ἀθανάσιος. κ. Ἀπολίναρ. β'. 6.

μέ τόν Θεόν, παιδαγωγούμενος ὑπ' αὐτοῦ· τὸ πνεῦμά του εἶχε δύναμιν ἐξαισίαν, διὰ τῆς ὁποίας ὑψούμενον ὑπὲρ τὴν κοινὴν καὶ ταπεινὴν σφαῖραν τῶν αἰσθήσεων, εἰσεδύετο εἰς αὐτὸν τὸν ἀόρατον κόσμον καὶ ἤρχετο εἰς ἄμεσον κοινωνίαν μετὸν Θεόν. Ἐβλεπε τὸν Θεόν ἐνώπιόν του καὶ ἤκουεν αὐτὸν λαλοῦντα καὶ ἐκφράζοντα ἀμέσως τὸ θεῖόν του θέλημα. Ὁ Θεὸς τότε δὲν ἦτο ιδέα ἀφηρημένη διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ παρίστατο ὡς πρόσωπον ἐνώπιόν του. Μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὁμοῦς ὁ ἄνθρωπος ἀπέβαλε τὴν δύναμιν ταύτην. Ὁ νοῦς του ἐπισκοτίσθη, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ἔχασεν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν του τὸν Θεόν, καὶ μόνον ἀμυδρά τις περὶ αὐτοῦ ιδέα τῷ ἐναπελείφθη. Ἐν δὲ τῇ ἐπισκοτίσει ταύτῃ ἀπεπλανήθη ἐπὶ μᾶλλον ὁσημέραι καὶ διεφθάρη⁵⁾. Αὕτη εἶνε ἡ κατάστασις τῆς ἁμαρτίας, καὶ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κατάστασις τοῦ Ἀδὰμ μετὰ τὴν παρακοὴν καὶ πτώσιν.

§. 59.

Πῶς μετεδόθη ἡ προπατορικὴ αὕτη ἁμαρτία εἰς ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος; Ἡ μεταβολὴ αὕτη, ὡς γίνεται δῆλον ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος, εἶνε οὐσιώδης, διότι διεφθάρη αὕτη ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ὅθεν καὶ ἡ κατάστασις αὕτη τῆς ἁμαρτίας μετεδόθη εἰς ὅλους τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀδὰμ ὡς τι μόλυσμα κληρονομικὸν καὶ ἀνιάτον¹⁾. Ἐν τῷ Ἀδὰμ καὶ ἡμαρτε καὶ κατεδικάσθη ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος, διότι ὁ Ἀδὰμ δὲν ἦτο ἄνθρωπός τις ἀπλοῦς, ἄτομόν τι ἀπλοῦν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ πρῶτος, ὁ πρωτόπλαστος ἄνθρωπος,

5) Γεν. ς'. 11, 12.

1) Ῥωμ. ε'. 12—19, ἀ. Κορ. ιε'. 22, Ἐφεσ. β'. 3, Ἰουστίν. πρὸς Τρύφων. διὰλ. πη', August de peccat. merit. et remiss. III. 4, Iulian. II. 2) Εἰρην. Haer. V. 46, Tertull. de testim. anim. c. 3, Χρυσόστ.. ὁμ. ι. εἰς Ῥωμ. ε', εἰς Ἡσαΐ. ζ', Κλήμ. Ἀλεξ. στρωμ. γ'. 46, Ἀθαν. κατ. Ἀρειαν. λόγ. ἀ. 51, 61, Διδυμ. Ἀλεξ. εἰς Ἰω. ε'. 49, Θεοδώρ. εἰς ψαλμ. ν'. 7, Ἐπιστ. Πατριαρχ. ὁρ. ς'.

ἐξ οὗ ἐμελλον νὰ γεννηθῶσιν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἦτο τὸ σπέρμα, ἐξ οὗ ἐμελλε νὰ βλαστήσῃ, ὡς καὶ ἐβλάστησεν, ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος²⁾. Φέρομεν ἄρα οἱ ἄνθρωποι ὅλοι ἀνεξαίρετως τὴν κατάσασιν ταύτην μεθ' ἑαυτῶν ἐκ κοιλίας μητρὸς ἤδη, διὸ λέγει καὶ ὁ προφητὰναξ. «Ἴδου γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσσῃσέ με ἡ μήτηρ μου»³⁾.

§. 60.

Προέβλεπεν ὁ Θεὸς ὅτι θὰ ἁμαρτήσῃ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἐὰν τὸ προέβλεπε, διατί τὸν ἐπλάσας;

Ὁ Θεός, ὡς παντογνώστης, προγινώσκει τὰ πάντα, ἐπομένως προεγίνωσκε καὶ τὴν συνεργεία τοῦ διαβόλου παρακοὴν καὶ πτῶσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ ἐκ τούτου δὲν ἐπεταὶ καὶ ὅτι

2) Γεν. γ'. 20, ἐ. 4, 2, Τωβίτ. ἡ. 8, Σοφ. Σολ. ι. 4, Πράξ. ιζ'. 26. Ρωμ. ἐ. 12.

3) Ψαλμ. ν'. 7. — Ὡς πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο δύο μάλιστα κακοδοξίαι ἀνεφάνησαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ νεωτέρους χρόνους, διάφοροι καὶ ἀντίθετοι. Οἱ Πελαγίανοι (πρὸς § 35, σημ. 15.) ὡμολόγουν ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη τῆς ἁμαρτίας βαρύνει ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἀλλ' ἐθεώρουν αὐτὴν ὅχι ὡς συνέπειαν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλ' ὡς σύμπτωτον μὲ τὸν ἄνθρωπον ἐν γένει (August. Gest. Pelag. c. 44, c. Julian. II. 64, de natura et gratia c. 49, κλπ.). Κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ διαμαρτυρούμενοι, καὶ ἰδίως οἱ Καλθινισταί, εἰδείωσαν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν κατάστασιν ταύτην, ὥστε νὰ θεωρῶσι τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀπολύτως ἀνίκανον νὰ πράξῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ νὰ κηρύττωσιν ὡς αὐτόχρημα ἁμαρτίαν πᾶν αὐτοῦ εἴτε διανοήμα, εἴτε αἴσθημα, εἴτε ἔργον (August. Confess. c. 18, Calvin. Instit. 4, 1. n. 8, 9, 2, n. 4, Luther. de serv. arbitr. ad Erasm. fol. 478, Melancthon. Loci commun. de peccat. act. et de peccat. discrimin.). Ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἀπέσχευεν ἑξείποτε ἀπὸ τῶν πλημμελῶν τούτων ἄκρων, τοὺς μὲν Πελαγιανοὺς ἐπανειλημμένως καταδικάσαντα, πρεσβεύουσα δὲ ἐν γένει καὶ διδάσκουσα, ὅτι ὡς ἐκ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡμαυρώθη καὶ ἡχρηώθη, ἀλλ' ὅχι ὅτι καὶ τελείως ἐξηφανίσθη, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύσις, ὅπως φυσικῶς, οὕτω καὶ ἡθικῶς ἐξησθένησε καὶ διεφθάρη, ἀλλ' ὅχι ὅτι καὶ τελείως ἐνεκρώθη καὶ ἐξημερδένισθη (Τατιαν. πρὸς Ἑλλήν. ιγ', ιδ', λ', Μακίρ. ὁμιλ. κέ. 2, Ἰουστίν. ἀπολ. α. 24, Ἀθηναγόρ. πρεσβ. κδ', Κλήμ. στρωμ. β'. 4, γ'. 9, 16, δ'. 20, Κυρίλλ. κατηγ. δ'. 24, Ἐπιφαν. αἰρέσ. ὁ. 3, August. Civ. Dei. XXII. 2, Ἐπιστολ. Πατριάρχ. ὁρ. ιδ').

δὲν ἔπρεπε νὰ τὸν πλάσῃ ἢ, ἀφ' οὗ ἅπαξ τὸν ἔπλασε, νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὴν παρακοὴν καὶ πτῶσιν, καὶ ἰδοὺ διὰ τί. Ἐὰν ὁ Θεός, θέλων νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον μέτοχον τῆς μακαριότητός του, ἀπεκώλυετο νὰ τὸν πλάσῃ, διότι προεγίνωσκε τὴν διὰ τῆς ἀπάτης τοῦ διαβόλου πτῶσίν του, τότε ἤθελε νικήσῃ τὸ κακὸν καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὁ διάβολος, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν θείαν μεγαλειότητα καὶ παντοδυναμίαν. Ἐὰν δέ, ἀφ' οὗ τὸν ἔπλασεν, ἀπεκώλυε τὴν πτῶσίν του, ἔπρεπε νὰ ἐπέμβῃ προσδιορίζων οὕτως ἢ ἄλλως τὴν θέλησίν του, καὶ νὰ μὴ τὸν ἀφήσῃ νὰ ἀπατηθῇ ἀπὸ τὸν διάβολον· ἀλλὰ τότε ἤθελε παρβιασθῇ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου. Ὅ,τι ἄρα ἐγείνεν ὁρθῶς καὶ πανσόφως ἐγείνεν. Ὁ Θεὸς πλάττων τὸν ἄνθρωπον προέβλεπε μὲν τὴν δι' ἀπάτης τοῦ διαβόλου πτῶσιν καὶ δυστυχίαν του, ἀλλὰ προέβλεπε καὶ τὴν ἐτι μείζονα δόξαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμελλε δι' αὐτῆς ν' ἀνέλθῃ. Ἡ ἰδέα καὶ ὁ σκοπὸς τῆς θείας μεγαλειότητος ἐν τῇ δημιουργίᾳ τοῦ κόσμου, καὶ ἰδίως τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἦτο ἀναμφιβόλως μεγάλη, ὑψηλή, θεία. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ μὴ πραγματοποιήσῃ ὁ Θεὸς τὴν ἰδέαν ταύτην, διότι προέβλεπεν ὅτι ὁ ὑψηλὸς αὐτῆς σκοπὸς δὲν ἐμελλε νὰ πραγματοποιηθῇ ὑπὸ πάντων; Ὅχι βεβαίως. Ἡ ἐπιχείρησις παντός ἀγαθοῦ δὲν πρέπει νὰ θυσιάζεται εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ τούτου ἡδύνατό τινες νὰ κάμωσι κακὴν χρῆσιν καὶ νὰ βλάψωσιν ἑαυτούς. Ἀλλως δὲ οὔτε ἐμελλεν οὔτε ἔπρεπε νὰ ὑπερισχύσῃ ἡ κακία τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶχεν ἤδη προνοήσῃ ἐν τῇ πανσοφίᾳ Αὐτοῦ περὶ τοῦ πῶς ἐμελλε νὰ ἐγερθῇ ὁ πεσὼν καὶ σωθῇ ἐκ τῆς πτώσεώς του¹). Ὁ Θεὸς λοιπὸν τὰ πάντα πανσόφως καὶ παναγάθως καὶ προέγνω καὶ προωκονόμησε.

§. 61.

Τί καὶ πῶς προενόησεν ὁ Θεὸς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου; μᾶλλον δὲ εἰπὲ πρὸ τούτου τί ἐστὶ θεία πρόνοια;

Θεία πρόνοια λέγεται ἡ διηγεκὴς ἐκείνη ἐνέργεια τοῦ ἐν

1) Χρυσός. παρὰ Φωτ. Μυριοβίβ. κώδ. 328', Ambros. de Paradis. VIII. 41.

Τριάδι Θεοῦ¹⁾, διὰ τῆς ὁποίας Οὗτος συντηρεῖ μὲν τὴν ὑπαρ-
ξιν τοῦ κόσμου σύμπαντος, ὃν ἐδημιούργησε²⁾, κατευθύνει³⁾ δὲ
αὐτόν, ὅλον ὁμοῦ καὶ ἕκαστον αὐτοῦ μέρος ἰδίᾳ, πρὸς τὸν
προορισμὸν του, ὅστις εἶνε ἡ κατὰ τὴν φύσιν καὶ ἀξίαν ἐκάστου
συμμέθεξις τοῦ ἀγαθοῦ⁴⁾, πρὸς ὃ, τι μὲν συντελεστικὸν εἰς τὸ
ἀγαθὸν τοῦτο συνεργῶν, πᾶν δὲ κακὸν καὶ πρόσκομμα ἐκκό-
πτων ἢ μεταστρέφων καὶ διορθῶν πρὸς τὸ ἀγαθόν⁵⁾.

§. 62.

Ἐκτείνεται ἡ θεία Πρόνοια ἐπὶ σύμπαντος τοῦ κόσμου, καὶ πῶς ἰδίᾳς ἐνερ-
γεῖ ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου;

Ἐὰν ὅλος ὁ κόσμος ἀποτελεῖ ἐν ὅλον, τὸ ὁποῖον τείνει νὰ
ἐκπληρώσῃ ἓνα ὠρισμένον σκοπὸν, ἕκαστον δὲ κτίσμα, ἐκπλη-
ροῦν τὸν ἰδίον ἑαυτοῦ σκοπὸν, συντελεῖ ἅμα τὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ
εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ σκοποῦ τούτου, ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ
δεχθῶμεν ὅτι ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἐκτείνεται οὐχὶ μόνον ἐπὶ
σύμπαντος τοῦ κόσμου, ὡς ὅλου, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἑνὸς ἐκάστου

1) Ψαλμ. ργ'. 28—30, Ματθ. ε. 45. ς'. 26, 28—30, κή. 20, Ἰω. α. 9,
—13, γ'. 16—17, ε. 17, ι. 46, ις'. 23, Κολ. α. 13, β'. 19, Ἐβρ. α. 20,
Ἐφ. α. 22, β'. 20, α. Κορ. ιβ', 4, 6, 11, Ἀθανασ. πρὸς Σεραπ. 28, Βασίλ.
κ. Εὐνομ. ε. περὶ τ. ἀγ. πν. ις', Aug. de ver. relig. VII. 13, Δαμασκην.
ἐκθ. ὁρθ. πίστ. β'. 2.

2) Ἰωδ. ιβ'. 9, Ἀριθμ. ις'. 29, Σοφ. Σολ. ια. 26, Ψαλμ. ρη. Ἰωάν. α. 4,
Ἐβρ. α. Κολ. α. 17, Πράξ. ιζ'. 25, Βασίλ. ἀγ. πνεύμ. ε. η. 19, Hieron ep.
ad Ctesiph., Χρυσόστομ. εἰς ψαλμ. ρλη. 2, εἰς Γέν. ὁμιλ. ι. 7, August. Ge-
nes. litt. imp. V. 20, trinit. VIII. 8.

3) Ἰουδαῖο θ'. 4, Ἰερσμ. θ'. 23, 24, ιή. 17, Εἰρην. Haer. II. 26, III. 25,
Κλήμ. Ἀλεξ. στρωμ. α. 11, Lactant Instit. divin. II, Θεοδώρ. εἰς Κολ. α.
17, August. libr. arbitr. I. 17. 4) Πρὸς §. 47.

5) γ'. Βασίλ. θ'. 9, β'. παραλειπ. λγ'. 12—13, Νεεμ. θ'. 27, Δαν. δ'. 30,
Ψαλμ. ρλη. 71, β'. Κορ. α. 9, Παροιμ. ιζ'. 3, Ῥωμ. γ'. 3, β'. Θεσσαλ. α.
4, Ἰακ. α. 2—4, Χρυσόστ. εἰς ψαλμ. θ'. 4, ρμδ'. 2, August. de Genes.
contra Manich. I. 16, mor. Manich. II. 8, epist. CXL. ad Honor. V. 13,
de Civit. Dei XI. 48, XXII, de Gen. ad litt. imperf. c. 5, Θεοδώρ. περὶ προ-
νοίας λόγ. ς', θ'. εἰς Ῥωμ. θ'. 24, Βασίλ. εἰς ψαλμ. μή 8, Κλήμ. Ἀλεξανδ.
στρωμ. α. 17.

τῶν χτισμάτων, τῶν συγκροτούντων τὸ ὅλον τοῦτο, ἀπὸ τοῦ μεγίστου μέχρι τοῦ ἐλαχίστου¹⁾. Ἐπιμετρεῖται δὲ αὕτη εἰς ἕκαστον χτίσμα ἀναλόγως τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἀξίας καὶ τάξεως, ἣν κατέχει ἐν τῷ σύμπαντι κόσμῳ²⁾. Ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι μετὰ τὸν αὔλον κόσμον ἡ περὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα τῶν εὐσεβῶν καὶ πιστῶν, πρόνοια τοῦ Θεοῦ εἶνε μεγάλη καὶ ἐξαιρετος, καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος, ὡς προεῖρήθη, εἶνε ὁ στέφανος καὶ ἡ κορωνὶς τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ὁ χρίκος ὁ συνδέων τὸν ὁρατὸν καὶ φυσικὸν κόσμον πρὸς τὸν ἀόρατον καὶ πνευματικόν. Ἐὰν δὲ ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ, προκειμένου περὶ τῶν ὕλικῶν χτισμάτων, ἀποβλέπει ἀπλῶς εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῶν συντήρησιν καὶ ἐνέργειαν³⁾, αἰρομένου παντὸς προσκόμματος, ὅπερ ἤθελέ ποτε παρεμπέσῃ ἐξ ἐλλείψεως ἢ παρεκτροπῆς⁴⁾, προκειμένου περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ θεία Πρόνοια

1) Σοφ. Σολ. ς'. 8, ἡ. 4, ιδ'. 13, ιδ'. 13, ψαλμ. λγ', ργ', 27—30, 4. Πζ-
ραλειπ. κθ'. 10—12, 'Ιεζεκ. ιδ', 13, Ματθ. ς'. 26, ι. 29—31, Λουκ. ιδ'. ς',
Ρωμ. ἡ. 28. 2) Λουκ. ς'. ιδ'.

3) Ἀμὼς ε' 8, ψαλμ. ργ'. 3—4, 10—13, 14, 15, 16, ρλδ'. 4, 7, 8, ριη'.
91, ρμη'. 8, Χρυσόστ. εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. ιη'. 2, Lactant. Instit. Divin. II. 5,
Ambros. in Hexaëmer. X. 4.

4) Ὡς ἔλλειψις δύνανται νὰ θεωρηθῇ π. χ. ἡ ἀνομβρία, ὁ λιμός, ἡ ἀνυδρία,
ἡ ἀκαρπία καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτον· ὡς παρεκτροπὴ δὲ ὁ σεισμὸς, ἡ θύελλα, ἡ
καταιγίς, καὶ αἱ παρόμοιαι ἀναστατώσεις τῆς ἀνοργάνου φύσεως. Ἐν δὲ τῇ ὀργα-
νικῇ φύσει ὡς παρεκτροπὴ κυρίως πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ πᾶν ὅ,τι νοσηρὸν καὶ
τερατώδες ἢ ἐκτρωματικὸν ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ τοῖς ζώοις. Σημειωτέον ὅμως καὶ
ὅτι ταῦτα πάντα, ἰδίως δὲ τινὰ ἐξ αὐτῶν, ὅσον σεισμοί, ἀνομβρία κττ., παρου-
σιάζονται ὡς ἐλλείψεις τῆς φύσεως κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον καὶ τελεολογι-
κῶς ὡς πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, ὅχι ὅμως πιθανώτατα καὶ ὡς πρὸς τὸ σύ-
στημα τοῦ σύμπαντος καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Αἱ δὲ τερατολογικαὶ καὶ ἐκτρω-
ματικαὶ παρεκτροπαὶ τῆς ὀργανικῆς φύσεως ἀποδοτέαι εἰς τὴν παρὰ τῆς φύ-
σεως αὐτῆς κακίην καὶ ἄσκοπον χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας, εἰ τίς ποτε καὶ ἐπεμε-
τρήθη καὶ εἰς αὐτήν (August. ad. litter. imperf. V, Serm. de div. CX. c. IV,
de Ord. I. 7). Ἀλλ' ἡ ἀπὸ μέρους τῆς φύσεως κατάχρησις αὕτη τῆς ἐλευθε-
ρίας εἶνε σχετικῶς ἐλαχίστη καὶ ἀσήμαντος, εὐκόλως παρερχομένη. Ἄλλως δὲ
ὅτι ἡ νόσος καὶ πᾶσα φυσικὴ ἔλλειψις ἢ παρεκτροπὴ, καὶ ἐν γένει τὸ φυσικὸν
κακὸν ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἔχει στενὴν σχέσιν μὲ τὴν ἠθικότητα αὐτοῦ, ἔνθεν
μὲν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀμαρτίας, ἔνθεν δὲ ὡς μέσον παιδαγωγίας, διδασκαλίας,
τιμωρίας, ἢ καὶ σωφρονισμοῦ, εῖρήθη καὶ πρότερον (§. 50.)

ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς τὴν λογικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ φύσιν, συνεργούσα εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποτρέπουσα ἀπὸ τοῦ κακόν, χωρὶς ποσῶς νὰ παραβλαφθῇ διὰ τοῦτο τὸ αὐτεξούσιον ἢ νὰ παραιοιωθῇ ἢ εὐθύνῃ αὐτοῦ.

§. 63.

Ἄλλ' ἰδίως καὶ κυρίως ποῖον ἦτο τὸ ἔργον τῆς περὶ τὸν ἄνθρωπον θείας Προνοίας;

Εἶδομεν ὁποῖα τις ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου πρὸ τῆς πτώσεως καὶ μετ' αὐτήν. Διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ὁ ἄνθρωπος εἶχε καταστῇ ἀπείρως ἐνοχος ἐνώπιον τοῦ παναγάθου ἀλλὰ καὶ δικαιοκρίτου Θεοῦ, διότι ἄπειρος εἶνε καὶ ἡ θεία μεγαλειότης, εἰς ἣν ἐξήμαρτε. Γυμνὸς τοῦ λοιποῦ τῆς θείας ἀγάπης καὶ χάριτος, ἀπόβλητος ἐκ τοῦ παραδείσου καὶ δοῦλος τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου ὁ ἄνθρωπος, εἶχεν ἀποβάλλῃ καὶ τοῦ πνεύματός του τὴν καθαρότητα, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας διετέλει εἰς ἄμεσον σχέσιν καὶ συνάφειαν μετὰ τὸν Θεόν. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ὁ μὲν νοῦς του ἐπεσκοτίσθη ἔτι μᾶλλον, ὅθεν

Ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τῶν ἐλλείψεων τοῦ κατ' ἄνθρωπον ἠθικοῦ κόσμου, ὅσαι ὑποπίπτουσιν εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ κρίσιν ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἐν τῷ κόσμῳ π. χ. τοῦτ' ἄνισος πολλάκις ἢ καὶ ὅλως ἄδικος διανομὴ τῆς εὐμερίας καὶ εὐτυχίας. Καὶ ἡ ἔλλειψις αὕτη ἀποδοτέα εἰς τὸ πλημμελὲς καὶ πεπερασμένον τῆς ἡμετέρας παρατηρήσεως καὶ κρίσεως. Πολλάκις θεωροῦμεν ὡς ἄδικον καὶ ἀσεβῆ τὸν εὐσεβῆ καὶ δίκαιον, καὶ τάναντι, λησμονοῦντες ὅτι «εἰς μόνος πάσας καρδίας ἐτάζει καὶ πᾶν ἐνθύμημα γινώσκει» (ἀ. Παραλειπομ. κη. 9), ὁ Κύριος, καθὼς καὶ κρίνομεν ὡς εὐτυχίαν τὴν δυστυχίαν, καὶ ὡς ταύτην πάλιν τὴν εὐτυχίαν, λησμονοῦντες τὰ ῥήματα ταῦτα τοῦ ἀποστόλου «μὴ βλασφημεῖσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρωτοῖς καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ» (Ῥωμ. ιδ'. 16—17). Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Κύριος ἀνταμείβει πολλάκις τὸν δίκαιον καὶ εὐσεβῆ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὅπως καὶ τιμωρεῖ τὸν ἀσεβῆ καὶ ἄδικον διὰ νὰ μὴ μείνῃ ὅλως ἁμαρτύρητος ἡ δικαιοσύνη καὶ πρόνοια αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς (Χρυσόστ. εἰς ψαλμ. θ'. 4), ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου οὔτε πᾶσα ἀρετὴ ἀνταμείβεται πάντοτε ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὔτε πᾶσα κακία τιμωρεῖται, διὰ νὰ μὴ μείνῃ πάλιν ἀτεκμηρίωτος καὶ ἁμαρτύρητος ἡ μέλλουσα πλήρης καὶ ἀκριβὴς κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις (Θεοδωρητ. περὶ προνοίας λόγ. θ').

καὶ ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ ἰδέα ἀπέβη ἔτι ἀμυδροτέρα, ἡ δὲ θέλησις αὐτοῦ μεταβαλοῦσα ῥοπὴν καὶ διάθεσιν, ἐξέκλινεν ἔτι μᾶλλον πρὸς τὸ κακόν, καὶ τοιουτοτρόπως ὁ ἄνθρωπος ἀπεπλανήθη ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἁμαρτίας καὶ ἐξηχρειώθη. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἔφερεν εἰς τὴν πλήρη ἀπώλειαν, καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἥτοι τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ ἀπολεσθῇ καθ' ὁλοκληρίαν, ἐὰν δὲν ἐσώζετο, τουτέστιν ἐὰν δὲν ἔπαυεν ἡ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας κατὰσασίς του αὕτη, καὶ δὲν ἐπανήρχετο εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν κοινωνίαν. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ διπλοῦν τοῦτο ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον συνίστατο ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ἦτο ἀνάγκη ἀναπόφευκτος, πρῶτον νὰ ἱκανοποιηθῇ καὶ ἐξιλειωθῇ ἡ διὰ τῆς παρακοῆς προσβληθεῖσα θεία μεγαλειότης καὶ δικαιοσύνη, καὶ δεύτερον ν' ἀναγεννηθῇ καὶ ἀναπλασθῇ ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος, σωζόμενος ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· διότι, καὶ ἐὰν ἐξιλειοῦτο ἡ θεία δικαιοσύνη, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἔλθῃ εἰς συγχωροῦσαν πρὸς τὸν Θεὸν ὁ ἄνθρωπος, ἄνευ τοιαύτης ἀπολυτρώσεως καὶ καθάρσεως, ὁ δοῦλος τοῦ σκότους καὶ τῆς ἁμαρτίας πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ φωτός καὶ τῆς ἀγιότητος¹⁾; Τοιαύτην ὁμως ἐξίλαστήριον θυσίαν νὰ προσφέρῃ καὶ τοιοῦτον ἔργον ἀπειρομέγεθες νὰ ἐκτελέσῃ δὲν ἠδύνατο ἡ ἁμαρτωλὴ καὶ ἀσθενὴς καὶ ταλαίπωρος ἀνθρωπότης. Ὅ,τι ἦτο καὶ ὅ,τι εἶχεν ὁ ἄνθρωπος, ἦτο δῶρον τοῦ Θεοῦ²⁾. Πόθεν λοιπὸν εἶχε νὰ προσφέρῃ τὸν ἀπειρον τοῦτον ἐξίλασμόν; Οὐδαμόθεν. Οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἄγιοι ἄγγελοι ἦτο δυνατόν νὰ προσφέρωσι τοιαύτην θυσίαν, διότι καὶ οὗτοι ὅ,τι ἦσαν καὶ ὅ,τι εἶχαν, ἦτο θεία δωρεά, διότι, ἐν ἄλλαις λέξεσι, καὶ οὗτοι ἦσαν κτίσματα τοῦ Θεοῦ³⁾. Τὴν ἀπειρον ταύτην ἐξίλαστήριον θυσίαν εἶς καὶ μόνος ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ, καὶ τὸ ἀπειρομέγεθες τοῦτο ἔργον τῆς τοῦ ἀνθρώπου

1) 6'. Κορ. 14—15. 2) Βασίλ. ὁμιλ. εἰς ψαλμ. μὴ, Φωτ. Ἀμφιλοχ. ρημ. 1, 2. 3) Βασίλ. ἀγ. πνεύμ. ις'. Κυρίλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. ις'. 2, Διμασκ. ἔκθ. ὁρθ. πίστ. β'. 3.

ἀπολυτρώσεως καὶ ἀναπλάσεως εἰς καὶ μόνος ἡδύνατο νὰ ἐκ-
πληρώσῃ, αὐτὸς ὁ Θεός, ἡ ἀένναος πηγὴ ἀπείρου δικαιοσύνης,
ἀλλὰ καὶ ἀπείρου εὐσπλαγχνίας καὶ ἀγαθότητος⁴⁾. Τοῦτο
δὲ καὶ ἔγεινεν. Ἀφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος, ὅπως εἶχε, δὲν ἡδύνατο
νὰ θραύσῃ οἶκοθεν τὰ δεσμὰ τῆς ἁμαρτίας, καὶ νὰ ἀνυψωθῇ
πρὸς τὸν Θεόν, αὐτὸς ὁ φιλόανθρωπος καὶ ἐλεήμων⁵⁾ Θεός, κλί-
νας τοὺς οὐρανοὺς, συγκατέβη πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τείνας
πρὸς αὐτὸν τὴν χεῖρα, τὸν ἔσωσεν ἐκ τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀνύ-
ψωσε πρὸς ἑαυτόν. Ναί, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ κατέβη
ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ γενόμενος ἄνθρωπος, προσήνεγκεν ἑαυτὸν
ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίαν ἐξιλαστήριον πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τοῦ
ἀνθρώπου, ἐξηγόρασεν αὐτὸν ἐκ τῆς κατάρας καὶ τοῦ θανά-
του, καὶ ἀναπλάσας αὐτὸν ἔσωσεν ἐκ τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀπο-
κατέστησε κοινωνὸν μὲν τῆς θείας ἀγάπης καὶ χάριτος, κλη-
ρονόμον δὲ τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ μακαριότητος⁶⁾. Ἴδου τὸ ἐκ
προαιωνίας βουλή⁷⁾ μέγιστον ἔργον τῆς θείας περὶ τὸν ἄν-
θρωπον προνοίας, ἔργον ὑπερφυῆς καὶ θαυμασιώτατον⁸⁾.

§. 64.

Πότε καὶ πῶς ἔμελλε νὰ γείνη ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου
γένους;

Ἡ ἐκ τῆς ἁμαρτίας σωτηρία καὶ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώ-
που ἤθελεν εἶναι ἀδύνατος ὡς ἐκ τῆς αὐτεξουσίας φύσεως αὐτοῦ,

4) Ἡσαΐ μγ'. 25, ψαλμ. ρβ'. 3, Ἀθανασ. κ. Ἀρειαν. λόγ. β'. 67, ια'. 69,
περὶ ἀνθρώπου τοῦ Θ. λόγου ζ'. 13.

5) Ἰωάν. γ'. 16, ιε'. 13, Ῥωμ. ε'. 8—9, ἡ. 32, Ἐφεσ. α'. 4, β'. 4—8,
Ἐβρ. ι. 10, Τίτ. β'. 11, γ'. 4—7.

6) Ἰω. γ'. 16, ιζ'. 21, ιδ'. 46, ιθ'. 36, Ῥωμ. γ'. 25, Τίτ. β'. 11—12,
14, Ἐβρ. β'. 14—15, Εἰρην. Haer. IV. 14, Ἀθανασ. ἐνανθρ. δ', Χρυσόστ.
εἰς γεν. ὁμ. γ', ἡ, κγ'. 6, Βασίλ. ἀγ. πνεύμ. ἡ, ιε', Κυρίλλ. Ἱεροσ. κατηχ.
κδ', August. Civ. Dei X. 29.

7) Ματθ. κε'. 34, Ἐφεσ. α'. 4, γ'. 11, α. Κορ. β'. 7, β'. Θεσσ. β'. 13, β'.
Τιμοθ α'. 9, α. Πέτρ. α'. 20, Κολ. α'. 26, Κυρίλλ. Ἀλεξ. εἰς Ἡσαΐ γ', Δα-
μασκ. ἔκθ. γ'. 1. 8) Θεοδώρητ. ἐλλήν. παθημ. θεραπ. δ'.

ἐὰν προήρχετο ὅλως ἔξωθεν καὶ κατηναγκασμένη¹). Ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε καὶ οἰκοθεν νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην τῆς σωτηρίας, καὶ νὰ ἐπιθυμήσῃ αὐτὴν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας, ὥστε νὰ ἀποδεχθῇ ποτε προθύμως αὐτήν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γείνη εὐθὺς μετὰ τὴν πτώσιν. Ὁ ἄνθρωπος ἦτο ἀνάγκη νὰ γνωρίσῃ πρότερον διὰ μακρᾶς καὶ πολυχρονίου πείρας ὅλον τὸ μέγεθος τῆς πτώσεώς του, καὶ νὰ συναισθανθῇ ὅλας τὰς συνεπείας τῆς ἁμαρτίας του, καὶ ὅλην τὴν ἐλεεινότητα τῆς καταστάσεώς του. Ἦτο ἀνάγκη ἡ κατάστασις αὕτη νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἔπακρον τῆς νοσηρᾶς ἀναπτύξεώς της, διὰ νὰ ἐπέλθῃ τότε ἐγκαίρως καὶ ὁ θεὸς τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἱατρός, καὶ θεραπείσῃ αὐτὴν καθ' ὁλοκληρίαν²). Ἄμα δὲ ἦτο ἀνάγκη νὰ προειδοποιηθῇ ὁ ἄνθρωπος περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ μέλλοντος τούτου ἱατροῦ καὶ σωτῆρος, ἵνα διὰ μακροῦ χρόνου προπαρασκευασθῇ δεόντως πρὸς ἀποδοχὴν αὐτοῦ τε καὶ τῆς σωτηριώδους θεραπείας καὶ διδασκαλίας³). Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη προπαρασκευῆς μακρᾶς καὶ πολυχρονίου, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ ἡμῶν δὲν κατῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, εἰμὴ «ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων»⁴), καὶ ἀφ' οὗ εἶχε φθάσῃ τὸ «πλήρωμα τοῦ χρόνου»⁵).

§. 65.

Ποία τις ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Σωτῆρος μακρὰ αὕτη προπαρασκευὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους;

Εὐθὺς μετὰ τὴν πτώσιν ὁ Θεὸς προεῖπεν, ὡς εἶδομεν, εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν μέλλουσαν σωτηρίαν¹), ἅμα δὲ καὶ ἐσύστησε τὰς θυσίας ὡς προϋποτύπωσιν τῆς μεγάλης ἐξιλαστη-

1) Γρηγόρ. Θεολ. περὶ θεολογί. ἐ.

2) Ἴνα, τὸ τοῦ ἀποστόλου, σπου «ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερισσεύσῃ ἡ χάρις» (Ῥωμ. ἐ. 20). Πρὸλ. Θεόδωρ. ἐλλ. παθημ. θεραπ. ς'.

3) Βασιλ. ἀγ. πνεύμ. ιδ', August. in Ioan. tractat. XXXI. 5.

4) Ἑβρ. ἀ. 4. 5) Γαλ. δ' 4.

1) Γενεσ. γ'. 15, Γαλάτ. δ'. 4, Ἑβρ. β'. 14, Ἰω. γ'. 8.

ρίου θυσίας, ἣν ἐμελλε νὰ προσφέρῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὁ Σω-
τὴρ ὑπὲρ σύμπαντος τοῦ κόσμου²⁾. Καὶ ἀκολούθως δὲ ὁ Θεός,
ἄλλοτε μὲν ἀποκαλυπτόμενος εἰς διάφορα πρόσωπα, ἐπὶ εὐσε-
βείᾳ καὶ ἀρετῇ διακρινόμενα³⁾ ἄλλοτε δὲ ἀπειλῶν ἢ τιμωρῶν
ἢ ἐπαναφέρων εἰς τὴν ὁδὸν τῆς εὐσεβείας τοὺς ἀποπλανωμέ-
νους διὰ θαυμάτων καὶ σημείων⁴⁾, ἐξηκολούθησε νὰ ὁδηγῇ
πάντας πρὸς τὸ ἅγιόν του θέλημα, καὶ νὰ προετοιμάζῃ αὐτοὺς
πρὸς τὴν μέλλουσαν σωτηρίαν. Ἀφ' οὗ ὅμως οὔτε ὁ κατα-
κλυσμὸς οὔτε ἡ πρὸς τὸν Νῶε ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου ἀνανεωθείσα
διαθήκη του ἰσχυσαν νὰ ἐπιστρέψωσι τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν
ὑπερπλεονάσασαν ἀσέβειαν καὶ καχίαν, τότε ὁ Θεὸς τοὺς μὲν
ἐπιλοίπους ἀνθρώπους ἐγκατέλειπεν, ἐξέλεξε δὲ ἐκ πάντων
τὸν Ἀβραάμ, πρὸς τὸν ὁποῖον συνέθετο ἰδίαν διαθήκην, ἣτις
καθίστα αὐτὸν καὶ τοὺς ἀπογόνους του ἀποκλειστικούς φύλα-
κας τῆς εἰς αὐτὸν καὶ τὸν μέλλοντα σωτῆρα πίστεως⁵⁾. Ἐ-
κτοτε τὰ μὲν ἐπίλοιπα ἔθνη ἐβάδισαν τὴν ἰδίαν αὐτῶν ὁδόν⁶⁾,
ἡ δὲ παρακαταθήκη τῆς εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ μέλλοντα
Σωτῆρα πίστεως ἔμεινε διαπεπιστευμένη εἰς χεῖρας τῶν ἀπο-
γόνων τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ ἐκλεκτοῦ καὶ περιουσίου λαοῦ τοῦ
Θεοῦ. Ἐκτοτε δὲ καὶ ἡ πρὸς τὴν μέλλουσαν σωτηρίαν προπα-
ρασκευὴ ὑπῆρξεν ἄλλη, ὥς ἦτο ἐπόμενον, διὰ τοὺς ἐθνικούς,
καὶ ἄλλη διὰ τὸν ἐκλεκτὸν καὶ περιούσιον λαὸν τοῦ Θεοῦ,
τοὺς Ἰσραηλίτας.

§. 66.

Ποία τις ὑπῆρξεν ἡ προπαρασκευὴ τῶν Ἰσραηλιτῶν πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ
Σωτῆρος;

Εἰς τὸν περιούσιον λαόν, ὅστις παρήχθη ἐκ τοῦ σπέρματος

2) Ἑβρ. θ'. 26, ι. 11—12.

3) Γενεσ. δ'. 6—15, ε'. 13—22, ἡ. 15, θ'. 19—12.

4) Τοιαύτη π. χ. ἡ ἀνάληψις τοῦ Ἐνώχ (Γενεσ. ε. 24), ἡ σύγχυσις τῶν
γλωσσῶν (Γενεσ. ια. 1—10), ὁ κατακλυσμὸς (Γεν. ἡ), κτλ.

5) Γενέσ. ιζ'. 7—9. 6) Πράξ. ιδ'. 15.

τοῦ εὐσεβοῦς καὶ ἐκλεκτοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ, τοὺς Ἰσραηλίτας, ὁ Θεὸς δὲν ἔπαυσέ ποτε ἀποστέλλων ἀνδρας, οἵτινες, ὑπὸ τοῦ παναγίου Πνεύματος φωτιζόμενοι, κατήγγελλον τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μέλλουσαν σωτηρίαν¹⁾. Εἰς αὐτὸν δὲ τοῦτον τὸν λαὸν ὁ Θεὸς ἔδωκε διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τὸν νόμον, ὅχι ὡς μέσον σωτηρίας, ἀλλὰ ὡς «παιδαγωγὸν εἰς Χριστόν»²⁾. Καὶ αἰσθητότερον μὲν καὶ ὕλικώτερον προεπαιδαγωγεῖτο εἰς Χριστόν ὁ Ἰσραηλίτης διὰ τῶν περὶ τὴν λατρείαν τύπων καὶ εἰκόνων, ἐν αἷς προδιετυποῦντο αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ τὸ ἔργον τοῦ³⁾, ἠθικώτερον δὲ καὶ πνευματικώτερον διὰ τῶν λοιπῶν διατάξεων τοῦ νόμου, τὰς ὁποίας μὴ δυνάμενος νὰ ἐκπληρώσῃ διὰ τὴν ἄκραν ὡς πρὸς τὴν κατάστασίν του αὐστηρότητα, ἔβλεπε καθαρώτερον ὁσημέραι τὸ βάραθρον τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀδυναμίας καὶ παρακμῆς, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε κατακρημνίσῃ αὐτὸν ἡ ἁμαρτία, καὶ συνησθάνετο ἔτι μᾶλλον τὴν ἀνάγκην τῆς σωτηρίας, λέγων τὸ τοῦ ἀποστόλου «Οἶδαμεν ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστὶ ἐγὼ δὲ σαρκικὸς εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν . . . Οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω. Εἰ δέ, ὁ οὐ θέλω

1) Πρὸβλ. §. 8.

2) «Πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὴν πίστιν ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκεκλεισμένοι· εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι· ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν· ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγὸν ἐσμεν». Γαλάτ. 23—24.

3) Ῥωμ. 6'. 28, δ'. 11, Ἑβρ. θ'. 11, 12, 14, ι. 4, Κολοσσ. 6'. 17. Πρὸβλ. καὶ §. 9. Τοιαύτην προϋποτυπωτικὴν ἔννοιαν εἶχον καὶ γεγονότα τινὰ τῆς παλ. Διαθήκης, εἴτε εἰς τὸν βίον ἐνὸς προσώπου ἀναφερόμενα, εἴτε εἰς τὴν ἱστορίαν ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν. Ἡ θυσία π. χ. τοῦ Ἰσαὰκ προεικόνιζε τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίαν τοῦ λυτρωτοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ (Ἰω. ἡ. 5, 6)· ἡ ἱερωσύνη τοῦ Μελχισεδὲκ προὑπετύπου τὴν τοῦ Χριστοῦ (Ἑβρ. ε. 6, 7. Ἰδ. καὶ §. 75)· ἡ ἐν τοῖς σπλάγχνοις τοῦ κήτους τριήμερος διαμονὴ τοῦ Ἰωνα (Ἰω. α. 17) τὴν τριήμερον ταφὴν αὐτοῦ (Ματθ. ιβ'. 40). Ὁμοίαν ἔννοιαν εἶχεν ἡ ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐξοδος, ὁ ἀμνὸς τοῦ πάσχα (ἐξοδ. ιβ'. 46, Ἰω. ιθ'. 36, α. Κορ. ε. 7), ἡ διάβασις τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, τὸ ἐπομβρίαν μάν-α, τὸ ἐκ τῆς πέτρας ἐκδύσαν ὕδωρ, ὁ χαλκοῦς ὄφης (Ἰω. γ'. 14), κτλ.

ἐγώ, τοῦτο ποιῶ, οὐκ ἔτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκουσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία . . . Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος! τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου»⁴); Ὅσω δὲ μάλλον ἐπλησίαζε «τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου», τόσω μάλλον καὶ ἡ προπαρασκευὴ αὐτῆ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπέβαινε συντονωτέρα, καὶ μάλιστα ἡ διὰ τῆς προφητείας, ἐν ᾗ ἡ εἰκὼν τοῦ Σωτῆρος ἐλάμβανεν ὁσημέραι τύπον καὶ μορφήν μάλλον ὀρισμένην, μέχρις οὗ ἡ μὲν θεόπνευστος γλῶσσα τῶν «βλεπόντων» προεικόνισε πιστῶς καὶ λεπτομερῶς τὸν ὁσονούπῳ ἐγγίζοντα Μεσσίαν⁵), ὁ δὲ Ἰωάννης ἐκήρυξε διαρρήδην πλέον ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰορδάνου ὅτι προετοιμάζει τὴν ὁδὸν τοῦ Σωτῆρος, ὅστις ἤδη εἶνε ὀπισθεν αὐτοῦ⁶).

§ 67.

Ποία τις ὑπῆρξεν ἡ προπαρασκευὴ τῶν ἐθνικῶν πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ Σωτῆρος;
 Ὅτι καὶ τὰ ἔθνη δὲν ἔμειναν ἀπροπαρασκευάστα ὅλως πρὸς

4) Ῥωμ. ζ'. 14—24. Πρβλ. γ'. 20. Ὁ μωσαϊκὸς νόμος ἐπέταττε θανατικὴν ποινὴν εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ παραπτώματα, μικρὰ καὶ μεγάλα (Ἐξοδ. κá. 15, 23—25, λά. 14, λβ'. 19—20, Δευτερον. ιγ'. 5—10, ιé. 16, ιζ'. 2—5, ιθ'. 16—21, κá. 18—21, κζ', 16, κτλ.). Καὶ ὁ βαρὺς οὗτος ζυγὸς τοῦ νόμου καθίστα εἰς τὸν Ἰσραηλίτην ἔτι μάλλον ἀποδεκτὴν τὴν ἔλευσιν τοῦ προσδοκωμένου Σωτῆρος, ἵνα διὰ τοῦ «νόμου τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς; ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου» (Ῥωμ. ή, 2).

5) Κατ' ἀρχὰς καὶ τὸ πρόσωπον καὶ ἡ ἔλευσις τοῦ Μεσσίου προδιαγράφονται ἐν τῇ Π. Δ. ἀμυδρῶς πως καὶ ἀορίστως (οἷον ἐν Γεν. ιβ'. 3, ιή 18, κβ'. 16—18, κς'. 4, κή. 14, μβ'. 10). Ἀκολούθως ἡ ἀοριστία καὶ ἀμυδρότης ἀρχίζει νὰ ἐκλείπη, τὰ πράγματα νὰ διευκρινίζονται, καὶ ἡ μορφή τοῦ Σωτῆρος νὰ διασαφηνίζεται (Δευτερον. ιή. 15—18, ψαλμ. ιά, ρθ', Ἡσαΐ. ζ'. 14, ν'. 6, νγ', Ἰεζεκ. λδ', 23—31, Δανιήλ θ'. 21—27), μέχρις οὗ βαθμὴδὸν ὀρίζεται ὁ χρόνος τῆς ἐλεύσεώς του (Δαν. θ'. 24—27, Ἀγγατ. β'. 6—10, Μαλαχ. γ'. 1), ὁ οἶκος καὶ ἡ πατρία, ἐξ ἧς μέλλει νὰ γεννηθῇ (β'. Βασιλ. β'. 16, Ἡσαΐ. ιά. 1—3, Ἰερσμ. κγ'. 5—6), ὁ τόπος (Μιχαή. é. 2) καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῆς γεννήσεώς του (ψαλμ. οά. 10—11, Ἡσαΐ. ιά. 1—3), τοῦ βίου του (Ἡσαΐ. θ'. 1—2 κς'. 19, λé. 3—6, Ζαχαρ. θ'. 9), τοῦ θανάτου του (ψαλμ. πδ'. 11—12, μ'. 10, ιηγ', 21, μή. 22, Ζαχαρ. ιά. 12—13, ιβ'. 10, Ἡσαΐ. νγ'. 7), καὶ τῆς ἀναστάσεώς του (ψαλμ. ó. 20, Ὡσηé ζ'. 3).

6) Ματθ. γ', 11, Μάρκ. á. 7, Λουκ. γ'. 16, Ἰωάνν. á. 27.

τὴν μέλλουσαν σωτηρίαν, μαρτυρεῖ ὄχι μόνον ἡ ἁγία Γραφή¹⁾, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἱστορία. Συνετελέσθη δὲ ἡ προπαρασκευὴ τούτων κατὰ διαφόρους τρόπους, καὶ μάλιστα τοὺς ἐξῆς δύο. Ἀφ' οὗ ἡ ἀνθρωπότης, μετὰ τὴν σύγχυσιν τῶν γλωσσῶν, διηρέθη εἰς πολλὰς ὁμάδας, ἐξ ὧν συναπετελέσθησαν τὰ διάφορα ἔθνη, ἕκαστον τούτων ἐβάδισεν ἰδίαν ὁδόν, καὶ ἐμόρφωσεν ἴδιον θρήσκευμα. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ψευδῶν τούτων θρησκευμάτων διεσώθησαν, ὡς ἀμυδρά τις ἀρχαίων χρόνων ἀνάμνησις, καὶ λείψανά τινα τῆς ἀρχαίας ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας, εἰ καὶ πολλαχῶς ἡλλοιωμένα καὶ διεφθαρμένα²⁾. Ἐκ τούτων δὲ εἶνε καὶ ἡ ἰδέα τῆς πτώσεως τῶν προπατόρων ἡμῶν, καὶ ἡ προσδοκία τοῦ μέλλοντος λυτρωτοῦ καὶ σωτῆρος, ὅστις ἐμελλε νὰ ἀνορθώσῃ ἐκ τῆς πτώσεως ταύτης τὸ ἀνθρώπινον γένος³⁾. Ἐξωγογήθη δὲ ἡ ἰδέα αὕτη προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τρόπους συνεπιμιξίας τῶν ἐθνῶν⁴⁾, καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ μετεφράσθη εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τῶν ἐβδομήκοντα ἡ παλαιὰ Διαθήκη⁵⁾. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ φυσικοῦ των λόγου ἔ-

1) Παράδειγμα ἔστω ἡ εὐσέβεια τοῦ Μελχισεδέκ (Γενεσ. ιε'. 18), τοῦ Ἰωθάρ, πενθεροῦ τοῦ Μωυσέως (ἐξοδ. δ', δ', ιη'), ἡ περὶ Μεσσίου προφητεία τοῦ Βαλαάμ (ἔριθμ. κβ'.—κδ'), ἡ πίστις Νεμεάν τοῦ Σύρου (δ'. Βασιλ. ε'), καὶ ἡ μετάνοια τῶν κατοίκων τῆς Νινευὶ μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰωνᾶ (Ἰων. α').

2) ἰδ. §. 7.

3) Tacit. Annal. VI. 12, Histor. V. 13, Sueton. Nero 40, Vespasian. 4, 5. August. 94, Ἰωσήφ. Ἰουδαϊκ. πόλεμ. γ'. 14, 27, ς'. 5, 31, ζ'. 12, Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. γ'. 8.

4) Οἷον τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ διαμονὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν, τῶν διαφόρων περιοίκων ἀραβικῶν καὶ σημιτικῶν ἐν γένει φύλων κατὰ τὴν κατὰκτησιν τῆς Παλαιστίνης καὶ μετ' αὐτὴν (Ἰησ. Ναυ. β'. 9—11, ε. 1, Ῥούθ α. 16), ἰδίως δὲ τῶν Χαλδαίων, Σύρων, Μήδων, Περσῶν, Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων (γ'. Βασιλ. θ'. 26—28, ι. 22, β'. Παραλειπ. ἡ. 47, 48, θ'. 10—11 κλπ.) Ἐτι δὲ μάλλον ἠύξησεν ἡ ἐπιμιξία αὕτη ἐπὶ τῆς Ἀσσυριακῆς καὶ Βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας καὶ μετ' αὐτήν. Πρβλ. καὶ Μ. Ἀθαν. Ἐνανθρωπ. ιβ'.

5) Ἡ μετάφρασις αὕτη ἐγένετο ὑπὸ 72 ἐλληνιστῶν Ἑβραίων ἐπέκεινα τῆς β'. ἑκατονταετηρίδος πρὸ Χριστοῦ. Ὀνομάζεται δὲ ἡ μετάφρασις αὕτη «τῶν ἐβδομήκοντα» καὶ ὄχι «τῶν ἐβδομήκοντα δύο», διὰ τὸ στρογγύλον τοῦ ἀριθμοῦ.

φθασαν πολλάκις εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην οἱ ἔθνηκοί, διότι οἱ ἐπισημότεστοι τῶν παρ' αὐτοῖς φιλοσόφων ἐκήρυξαν πολλάκις, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἀνίκανος νὰ γνωρίσῃ οἴκοθεν τὸν Θεόν, καὶ νὰ πράξῃ τὸ ἀγαθόν, καὶ ὅτι ἄρα εἶνε ἀνάγκη νὰ ἔλθῃ αὐτὸς ὁ Θεὸς εἰς ἀντίληψιν αὐτοῦ καὶ βοήθειαν⁶).

Καὶ κατ' ἄλλον δὲ λόγον προπαρεσκευάζον τὰ ἔθνη πρὸς τὸν μέλλοντα σωτῆρα τὰ ψευδῆ ταῦτα θρησκευματα καὶ ἡ θύραθεν αὐτῶν σοφία, τὸν ἐξῆς. Καθ' ὅσον ὁ φυσικὸς λόγος τῶν ἔθνων ἀνεπτύσσετο καὶ ὠρίμαζεν ἡ κρίσις αὐτῶν, τὰ θρησκευματα ταῦτα κατέπιπτον τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου, καὶ τὸν τόπον αὐτῶν ἐπὶ τέλους κατέλαβεν ἐν μέρει⁷) παρὰ τοῖς Ἑλλήσι καὶ Ῥωμαίοις ἡ φιλοσοφία, ἥτις καὶ μάλιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν πτώσιν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία δὲν κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς ἀγνοίας αὐτοῦ καὶ ἀσεβείας, διότι καὶ τὰ φιλοσοφικά συστήματα εἶχον ἐπὶ τέλους καταπέσῃ ὅλα σχεδόν, τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου⁸), καὶ τὰ ἔθνη ἔμειναν τοιου-

6) Μέλιστος ὁ Σάμιος παρὰ Διογένη. Λαερτ. θ'. 4, Σωκράτης παρὰ Ξενοφ. ἀπομνημον. δ'. 13, καὶ παρὰ Πλάτωνι ἐν Ἀλκιβιάδῃ κλπ., Πλάτων ἐν Φαίδω-νι, Ἐπιμενίδῃ, ἔπολογ. Σωκράτ., Νόμ. θ', κλπ, Senec. de element. I, 6, Ἰάμβλιχ. ἐν βίῃ Πυθαγόρ. κή. κλπ.

7) Ἐν μέρει λέγομεν, διότι τοῦτο ἀληθεύει κυρίως περὶ τῶν ἀνωτέρων καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένων τάξεων τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς κοινωνίας, καὶ τῶν κατοίκων τῶν πόλεων. Ὁ δὲ ὄχλος καὶ οἱ χωρικοὶ ἐτήρουν καὶ τότε καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν πατροπαράδοτον πολυθεϊαν ἢ δεισιδαιμονίαν ὄ-θεν καὶ τὸ ὄνομα χωρικός (paganus, γαλλ. païen) ἀπέβη ἐν τῇ Δύσει συνώ-νυμον τῷ ἐθνικῷ=μὴ χριστιανῷ (κατὰ τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν τοῦ χριστι-ανισμοῦ, τὴν συμπεριλαμβάγουσαν καὶ τὸν πρὸ Χριστοῦ Ἰουδαϊσμόν). Ἀλλ' ἡ δεισιδαιμονία αὕτη, ἀνταξία τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς ἀθείας, δὲν αἴρει, ὡς οἴκοθεν ἐν-νοεῖται, τὸ ἐν τῇ κειμένῃ λεγόμενον.

8) Ἡ μόνη τότε ἀκόμη ὀρθὴ μένουσα καὶ ὁπωσοῦν ἀξία λόγου φιλοσοφία ἦτο ἡ τῶν ἐκ τῆς νεωτέρας Στωϊκῆς σχολῆς. Ἀλλὰ ποῦ ἀπέληξεν ἐπὶ τέλους καὶ ἡ φιλοσοφία αὕτη; Θεωρητικῶς μὲν εἰς οἴησιν καὶ ἀλαζονίαν ἐωσφορικὴν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἔτι χεῖρονα, διότι οἱ στωϊκοὶ οὗτοι ἐπὶ τέλους ἐκήρυξαν ἑαυ-τούς καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἀνωτέρους (Senec. de provident. VI, epist. 73), πρακτικῶς δὲ εἰς τί ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὴν αὐτοχειρίαν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐδίδασκον (Senec. Epist. 70, 117 κλπ.), καὶ κατετόλμων πολλοὶ τινες κατὰ τοὺς χρό-νους τούτους, ὡς μᾶς διδάσκει ἡ ἱστορία;

τοτρόπως πλανώμενα «ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου.» Τοῦτο δὲ μάλιστα συνέβη ἐπὶ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας καὶ ἐκορυφώθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου καὶ ἐφεξῆς. Ἡ Ῥώμη εἶχε καθυποτάξῃ ὁλόκληρον τὸν τότε γνωστὸν καὶ πολιτισμένον κόσμον, συμπεριλαμβανομένης καὶ αὐτῆς τῆς Παλαιστίνης. Ὅπως δὲ εἶχε συνενώσῃ ὅλα τὰ ἔθνη ὑπὸ τὸ σιδηροῦν τῆς σκῆπτρον, οὕτως εἶχε συγχωνεύσῃ καὶ εἰς τὸ Καπιτώλιον ὅλας σχεδὸν τὰς θεότητας τοῦ κατακτηθέντος κόσμου. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ῥώμη καὶ μετὰ τῆς Ῥώμης ὁ κόσμος ἐπρέσβευεν ὀνόματι ὅλα τὰ θρησκευτά, χωρὶς νὰ πρεσβεύῃ πράγματι κανέν ἐξ αὐτῶν⁹). Τῆς δὲ τοιαύτης θρησκευτικῆς πολυαρχίας καὶ πολυθείας συνέπεια φυσικὴ καὶ ἀναπόφευκτος ὑπῆρξεν ἡ θρησκευτικὴ ἀναρχία καὶ ἀθεΐα¹⁰), καὶ ταύτης καρπὸς ἡ ἠθικὴ διαφθορά καὶ ἐξαχρείωσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἥτις καὶ εἶχε τῶντι φθάσῃ εἰς τὸ ἔπακρον¹¹),

9) Macrob. III. 9, Minucius Felix in Octavio, Πausan. α. 8, β'. 43, γ'. 24, ι. 32, Στραβ. ιζ', Διον. Ἀλικαρν. Ῥωμ. ἀρχαιολ. β'. 3, Tit. Liv. IV. 30, XXV. 4, XXIX. 40, 41, XXXIX. 46, Cicer. pro Balb. 24, de legib. II. 8, Servius ad Aeneid. VIII. 487, Valer Maxim. I. 23, κλπ.

10) καὶ ἡ δεισιδαιμονία. Ἡ Ῥώμη μάλιστα, ὡς γνωστὸν, ἦτο «ἐπιτομή πάσης δεισιδαιμονίας». Ἐάν δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εὐδοκίμουν ἀνατολικά μάλιστα τινὰ θρησκευτά, τοῦτο ὀφείλεται μόνον καὶ μόνον εἰς τὴν περὶ αὐτὰ ἀκόλαστον καὶ αἰσχρὰν λατρείαν. Μάρτυς τοῦ λεγομένου ἔστω ἡ λατρεία τῆς Συρίας Θεᾶς, τῆς Ἰσιδος, κτλ. κτλ. Ἐκορυφώθη δὲ ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ἀθεΐα ἡ δεισιδαιμονία (διότι ἀμφοτέρω εἶνε συμφυᾶ καὶ συνάδεσφα) εἰς τὴν ἀποθέωσιν τῶν Καيسάρων, ἀποθέωσιν πλήρη καὶ τελείαν, ἀφ' οὗ οὔτε οἱ ναοί, ὡς γνωστὸν, οὔτε οἱ ἱερεῖς ἔλειπον ἐκ τῆς περὶ τοὺς Καίσαρας θρησκευτικῆς ταύτης λατρείας.

11) Ἡ ἠθικὴ διαφθορά εἶχε κατακλύσῃ ὁλόκληρον τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον. Ὁ γάμος εἶχεν ἀποβάλλῃ πᾶσαν ἱερότητα καὶ νομιμότητα, ἡ δὲ ἀγαμία εἶχε κατακυριεύσῃ τόσον τὴν κοινωνίαν, ὥστε ἡ πολιτεία ἠναγκάσθη νὰ θεσπίσῃ, εἰ καὶ ματαίως, ὡς ἦτο ἐπόμενον, δρακοντεῖους νόμους κατ' αὐτῆς. Ἡ γυνή, ἡ σεμνοτάτη ἄλλοτε καὶ αὐστηροτάτη ἡθῶν ῥωμαία δέσποινα (matrona), εἶχεν ἀποπτύσῃ πάντα χαλινὸν αἰδοῦς καὶ σεμνότητος· τὰ θέατρα ἡ παρελχον τὴν θέαν φρικώδους ἀνθρωποκτονίας, ἡ ἐχρησίμευον ὡς καταγωγή ἀκατονομάστου αἰσχρότητος· καὶ αὕτη δὲ ἡ καλλιτεχνία εἶχεν ἐξαχρειωθῇ, καὶ ἡ αἰσχρογραφία ἐπλημύρῃσεν καὶ αὐτάς· τὰς οἰκίας τῶν ἰδιωτῶν, ὅπως πλὴν ἄλ-

καὶ οὔτε ὑπῆρχέ που σωτηρία, οὔτε ἠλπίζετο¹²⁾. Μόνον δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, εἰς ὧν τὰς καρδίας εἶχε διασωθῆ ἑναυσμά τι μικρὸν φυσικῆς ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας, βλέποντες τὴν ἀνθρωπότητα βεβυθισμένην εἰς τὸν βόρβορον πάσης διαφθορᾶς καὶ ἀκολασίας, συνησθάνοντο μετὰ θλίψεως ὅτι ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ ἐγερθῇ ἡ ἀνθρωπότης ἐκ τοῦ βορβόρου ἐκείνου οἴκοθεν καὶ νὰ ὀρθοποδήσῃ, ὅθεν καὶ στρέφοντες ἀπηλπισμένα βλέμματα πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐπεκαλοῦντο καὶ προσεδόκων τὴν ἀρωγὴν καὶ βοήθειαν ἀνωτέρας τινὸς ἀγνώστου δυνάμεως¹³⁾.

Τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου λοιπὸν εἶχε φθάσῃ, ἦτο καιρὸς πλέον νὰ ἔλθῃ ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου. Καὶ τῶντι, καθ' ὃν χρόνον ὁ μὲν ῥωμαϊκὸς κόσμος, γυμνὸς τοῦ φωτὸς τῆς ἀποκαλύψεως, ἐπεκαλεῖτο ἀπελπισ καὶ ὀρμεμφύτως τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν, ὁ δὲ Ἰουδαϊκός, προπαρασκευασμένος κάλλιον διὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἐκράτει εἰς τὴν χεῖρα τὴν δαδα τῆς θεοπνεύσου προφητείας, καὶ προσεδόκα ὀσονούπω τὸν Μεσσίαν, τὸν ἐπηγγελημένον αὐτοῦ σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν, εἰς μίαν ἀφανῆ καὶ ἄσημον γωνίαν τοῦ ἀχανοῦς ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐν τῷ σπηλαίῳ τῆς Βηθλεέμ, ἐπερατοῦτο τὸ ὑπερφυὲς καὶ ἄρρητον μυσῆριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, καὶ ἐν τῇ φάτνῃ τῶν

λων, μαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ ἐκ τῶν ἀνσκαφῶν τῆς Πομπηίας τοιχογραφήματα. Ἡ διαφθορά δὲ αὕτη ἦτο κυρία ὅλων τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας ἀπὸ τοῦ δούλου καὶ ἀπελευθέρου μέχρι τοῦ συγκλητικοῦ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἰδ. περὶ τούτου ἐν ἐκτάσει πᾶσαν ἐν γένει ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων τῆς Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας.

12) Ἡ ἀπελπισία ἦτο αἰσθημα κοινότατον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (Ἰδ. πλὴν ἄλλων Πλίνου τοῦ νεωτέρου epist. VII, 1. 7, 54, κλπ.), καθὼς καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ θανάτου καὶ ἡ αὐτοχειρία (Lucan. Pharsal. VI. Senec. ad Martiam Consol. 22, epist. 2, 30, 70, 77, Tacit. Annal. VI. 26, XI. 37, XVI. 26, Sueton. de Rhetor. VI, Plin. Epist. I. 12, VI. 24. Πρβλ. καὶ τὸ τοῦ ἀποστόλου β'. Κορ. ζ'. 10—11, « ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται, ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται » ὅπερ βεβαίως δὲν εἶνε οὐδ' ἱστορικῶς ἄσχετον πρὸς τὸν τότε κόσμον.

13) Τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ ποιηταὶ (μάλιστα ὁ Βιργίλιος) καὶ συγγραφεῖς τῶν χρόνων τούτων. Ἰδ. πλὴν ἄλλων καὶ Τάκιτον, Σουητῶν καὶ Ἰώσηπον ἐνθα ἀνωτέρω (σημ. 3).

αλόγων ἐσπαργανοῦτο ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων Ἐκεῖνος, ὅστις
ἐμελλε νὰ σώσῃ τὸν κόσμον.

§, 68.

Ποῖον εἶνε τὸ δεύτερον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ τί μᾶς δι-
δάσκει;

Τὸ δεύτερον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως εἶνε τὸ ἐ-
ξῆς: «Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν
αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεν-
νηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα
ἐγένετο.»

Μᾶς διδάσκει δὲ τὸ ἄρθρον τοῦτο καὶ τὰ ἐπόμενα μέχρι τοῦ
ζ', περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ Θεοῦ α.) ὡς τοῦ δευτέρου προ-
σώπου τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ β.) ὡς σωτῆρος καὶ λυτρωτοῦ
τῶν ἀνθρώπων, καθ' ὃν προείπομεν¹⁾. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ δεύτε-
ρον εἶνε τὸ θέμα τῶν ἐπομένων ἄρθρων, τὸ δὲ παρὸν ἄρθρον
μᾶς διδάσκει ἰδίως περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ
δευτέρου προσώπου τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τε τῆς
φύσεως καὶ περὶ τῶν ιδιωμάτων τοῦ δευτέρου τούτου προσώ-
που τῆς ἁγίας Τριάδος ἐρρέθησαν προλαβόντως τὰ δέοντα²⁾,
ἐπιστημειῶμεν ἐνταῦθα τὰ ἐξῆς ἱστορικώτερα καὶ ἐπεξηγημα-
τικώτερα.

Τὸ δεύτερον δηλονότι τοῦτο ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πί-
στεως προεκάλεσεν ἡ αἵρεσις τοῦ δυσσεβοῦς Ἀρείου, ἕνεκα τῆς
ὁποίας καὶ συνεκροτήθη ἡ πρώτη ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένηκὴ σύνο-
δος³⁾. Ὁ Ἀρειος ἔλεγεν ὅτι τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς ἁγίας
τριάδος, ὁ Υἱός, δὲν εἶνε ὁμοούσιος, ἤτοι τῆς αὐτῆς οὐσίας
καὶ φύσεως, μὲ τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὅτι ὁ Πατὴρ ἐποίησεν αὐτόν,
ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ κτίσματα, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ
κτίσμα τοῦτο, ὁ Υἱός, ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς «πρὸ τῶν αἰώ-

1) 1δ. §. 45, §. 60, §. 63. 2) 1δ. §. 45. 3) 1δ. §. 32 α), §. 35 σημ. 13.

νων », ἤτοι πρὶν ποιηθῶσιν οἱ αἰῶνες ⁴⁾, διὰ τὸ ὅποιον καί, κατ' αὐτόν, ὁ Υἱὸς ὠνομάσθη «πρωτότοκος πάσης κτίσεως» ⁵⁾. Ἡ βλάσφημος αὕτη αἵρεσις ⁶⁾ κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῆς Συνόδου, καὶ ὁ Ἄρειος αὐτὸς ἀναθεματίσθη ὡς αἵρετικός. Ὅθεν καὶ πρὸς στήριξιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἡ Σύνοδος συνέταξε τὸ β'. τοῦτο ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, ὅποιον τὸ παρελάβομεν, δογματίσασα, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶνε «ὁμοούσιος» μὲ τὸν Πατέρα, τουτέστιν ὅτι εἶνε θεὸς καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῆς ἐννοίας τῆς λέξεως ⁷⁾, ὅτι δὲν ἐποιήθη, ἤτοι δὲν ἐκτίσθη, ὑπὸ τοῦ Πατρὸς πρὸ τῶν αἰώνων, ἀλλ' ὅτι ἐγεννήθη ⁸⁾ ἐξ αὐτοῦ πρὸ τῶν αἰώνων, Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, οἷα φῶς γεννηθὲν ἐκ φωτός ⁹⁾,

4) Ἦτοι ὁ χρόνος, καὶ οἱ ἐν χρόνῳ ποιηθέντες κόσμοι.

5) Ἡ φράσις αὕτη δὲν ἔχει τὴν ἐννοίαν, ἣν ἀπέδωκεν ὁ Ἄρειος εἰς τὸ χωρίον τῆς γραφῆς, ἐξ ἧς ἐλήφθη (Κολ. α' 45: «ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως»), διαστρέφων αὐτό. Πρωτότοκος τῆς κτίσεως λέγεται ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰ. Χριστός, ὡς πρωτότοκος γενόμενος ἐν τῇ καινῇ κτίσει, τῇ δι' αὐτοῦ ἀναπλασθείσῃ (ἡ. 76). Ἀπόδειξις δὲ τούτου ἀναντίρρητος, ὅτι ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος ἐν τῇ αὐτῇ χωρίῳ, ὀλίγον κατωτέρω (Κολ. α' 48) λέγει περὶ τοῦ αὐτοῦ Ἰ. Χριστοῦ «πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν». Πρβλ. Γρηγόρ. Νύσσ. κ. Εὐνομ. λόγ. δ', Οἰκουμέν. εἰς τὸ χωρίον, σελ. 263 ἐκδ. Φαρμκδ.

6) Κατ' ἄλλον τρόπον ἱεροῦντο τὴν θεότητα τοῦ Ι. Χ., ὡς εἶδομεν, θεωροῦντες αὐτόν ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον, καθόλου εἰπεῖν, οἱ ἔβιωνται καὶ οἱ περὶ τὸν Κήρινθον (ἡ. 35, σημ. 7.), οἱ περὶ τὸν Καρποκράτην, Θεόδοτον, Ἀρτέμωνα (ἡ. 35, σημ. 6, ἐ. κλπ.), καὶ οἱ περὶ τὸν Σαμοσατέα Παῦλον. Οἱ δὲ μοναρχικοί, ἡ πατροπαθῆται (ἡ. 35, σημ. 12) ἐξέτεινον τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τὸ πάθος τοῦ Υἱοῦ καὶ εἰς τὸν Πατέρα (ὅθεν καὶ ἡ ὀνομασία), καὶ εἰς ὁλόκληρον ἐν γένει τὴν Τριάδα, ἐννοοῦντες ὁμῶς τὰ τρία πρόσωπα ὡς τρεῖς ὀνομασίας μόνον ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τριωνύμου Θεοῦ.

7) «Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐσμέν» Ἰω. ι. 30. Πρβλ. Ἰω. α' 4, ἡ. 58, ιδ'. 9, 40.

8) Τὴν ἄχρονον καὶ ἀίδιον καὶ ἀμεσίτευτον καὶ παντὸς λόγου καὶ νοῦ κρείττονα πρόοδον τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ πατρὸς γέννησιν καλοῦσιν αἱ γραφαί, οὐχ ἵνα πάθος ὑπογράψωσιν, ἀλλ' ἵνα τὸ ὁμοούσιον στήσωσιν. Ὁμοούσια γὰρ τῶντι τὰ τικτόμενα τοῖς τίκτουσι». Ἰσιδωρ. Πηλουσ. ἐπιστ. ρμ'.

9) «Ἔστα· γὰρ Κύριος φῶς αἰώνιον» Ἠσαΐ. 60. 19 καὶ «ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου» Ἰω. ἡ. 12, πρβλ. Ἰω. α' 5, 9, θ'. 5, ιδ'. 46.

καὶ ὅτι διὰ τούτου τοῦ Υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ Θεοῦ ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ὁ κόσμος¹⁰⁾.

§. 69.

Ποῖαν ἔννοιαν ἔχουσιν αἱ κατὰ μέρος λέξεις τοῦ 6'. ἄρθρου;

Κύριος λέγεται ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ ὁ Υἱός, ὡς ἀληθινὸς Θεός, διότι ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ διὰ τούτου συνήθως τοῦ ἐπιθέτου καλεῖται ὁ Θεός διὰ τὴν παντοκρατορικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἰησοῦς δὲ ὠνομάσθη ὁ Υἱός, ἀφ' οὗ ἐσαρκώθη, μετὰ τὴν περιτομήν, καθ' ἣν προεῖπεν ὁ ἄγγελος¹⁾, καὶ σημαίνει ἡ ἑβραϊκὴ αὕτη λέξις σωτήρ, διότι τοῦτο καὶ ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ ἐνανθρωπήσαντος υἱοῦ καὶ Λόγου, νὰ σώσῃ τὸν κόσμον. Ἡ δὲ λέξις Χριστός εἶνε ἑλληνικὴ, καὶ σημαίνει ὅ,τι καὶ ἡ ἑβραϊκὴ Μεσσίας, ἥτοι χρισμένος. Χριστοὶ δὲ ἐλέγοντο κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον οἱ ἱερεῖς, οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ προφῆται διὰ τὴν θεόθεν αὐτῶν ἐκλογὴν, καὶ διότι χριόμενοι ἐξ ἐλαίου ἐνισχύοντο ἄνωθεν εἰς τὸ ἔργον τῆς διακονίας των²⁾. Καὶ ὁ Ἰησοῦς δὲ ἀπεκάλεσεν ἑαυτὸν χριστόν³⁾, διότι ἐχρίσθη ὄχι διὰ τοῦ κοινοῦ χρίσματος τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος ἁγίου

10) «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν». Ἰω. ἀ. 3. Πρβλ. ἐ. 26, ἡ. 12, θ'. 5, ιβ'. 46, γ'. 9, Κολ. ἀ. 17, Ἐβρ. ἀ. 2, ἀ. Ἰω. ἐ. 41.

1) Ματθ. ἀ. 21.

2) Οἱ ἱερεῖς (Ἐξοδ. κη. 41, Λευϊτ. δ'. 3, 5, Ἀριθμ. λβ. 24, ἀ. παραλειπ. κθ'. 22, Δαν. θ'. 26, 6'. Ματθαῖ. ἀ. 49), οἱ προφῆται (γ'. Βασιλ. ιθ'. 16, Ἡσαΐ. μ. 4), οἱ βασιλεῖς (ἀ. Βασιλ. ι. 4, ι. 15, ις'. 1, 3, 6'. Βασιλ. 6'. 4, γ'. Βασιλ. ἀ. 39, ιθ'. 16, δ'. Βασιλ. θ'. 3, 6, 12, 6'. παραλειπ. λς'. 1). Διὰ τοῦτο καὶ οἱ βασιλεῖς ἐπεκαλοῦντο «χριστοὶ» ἢ «χριστοὶ Κυρίου»: (ἀ. Βασιλ. ιβ'. 3, 5, κδ'. 7, κς'. 9, ις'. 23, 6'. Βασιλ. ἀ. 16, ιθ'. 22, Σοφ. Σειράχ μς'. 19, Ἡσαΐ. μ. 4).

3) «Ὅτε ἀνοίξας τὴν Π. Δ. καὶ ἀναγνοὺς τὸ χωρίον τοῦ Ἡσαίου (μβ. 7) «πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἔκρινεν ἔχρισέ με κτλ.», καὶ κλείσας τὸ βιβλίον καὶ καθίσας εἶπε πρὸς τοὺς ἀκούοντας: «Σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσίν ὑμῶν (Λουκ. δ'. 48).

καὶ ὑπὲρ πάντας τοὺς κατὰ τὸν νόμον χρισθέντας⁴⁾. Ἐλαβε δὲ διὰ τοῦ τοιούτου χρίσματος ὁ Ἰησοῦς κατ' ἐξαίρετον καὶ ὑπέρροχον τρόπον τὰ τρία ταῦτα μεγάλα ἀξιώματα τῆς χρίσεως, τὴν προφητείαν, τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν βασιλείαν⁵⁾. Τὴν προφητείαν, διότι αὐτός, ἀνώτερος καὶ ὑπέρτερος παντός προφήτου, προεῖπεν οἰκοθεν καὶ ὅχι ἐξ ἀποκαλύψεως τὰ μέλλοντα, ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατελθὼν ἔμεινεν ἐπ' αὐτοῦ⁶⁾, καὶ ἐκήρυξεν εἰς πάντας τὸ εὐαγγέλιον τῆς χάριτος⁷⁾. τὴν ἱερωσύνην, διότι ὡς μέγας ἀρχιερεὺς προσήνεγκεν ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ

4) «Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν, διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ὁ Θεός, ὁ Θεός σου θλαῖον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου» (ψαλμ. μδ'. 9). Χριστὸς καλεῖται ἤδη ἐν τῇ Π. Δ. (ψαλμ. β'. 2, Δαν. θ'. 24—27). Καλεῖται δὲ ὁ Ἰ. Χ. καὶ ἄλλως ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ, οἷον «υἱὸς ἀνθρώπου» (Δαν. ζ'. 13, 14), οὕτω δὲ καλεῖ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν (Ἰω. α'. 51, γ'. 14, ε'. 27, ς'. 27, 63, Ματθ. ἡ. 20, ιδ'. 32, 40, κς'. 63, Λουκ. ε'. 24, ς'. 5, 22, κτλ.), «δεύτερος Ἀδὰμ» (Ῥωμ. ε'. 4, Κορ. ιε'. 45), «ὁ ἐρχόμενος» (Λουκ. ζ'. 19, Ματθ. ια'. 3, Ἰω. ς'. 14), «ἐλπίς τοῦ Ἰσραὴλ» (Πραξ. κη'. 26), «παράκλησις τοῦ Ἰσραὴλ» (Λουκ. β' 25, 26), «σωτὴρ Ἰσραὴλ» (Λουκ. β'. 10, 41), «βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ» (Ἰω. α'. 51, ιδ'. 13, Ματθ. κζ'. 27), «δόξα λαοῦ Ἰσραὴλ» (Λουκ. β'. 32), «ὁ ῥυόμενος» (Ἠσαϊ. νθ'. 20, Ῥωμ. ια'. 26, Ἰωδ' 25), «σωτὴρ» (Λουκ. β'. 41, Πραξ. ε'. 31, ιγ'. 23, ς'. Πέτρ. α'. 4, 6, 20, Τιτ. β'. 41, 13), «μεσίτης» (α'. Τιμ. β'. 15, Ἐβρ. θ'. 16, ιδ'. 24), «ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς» (Πραξ. γ'. 15), «φῶς» (Ἠσαϊ. μδ'. 6, 7, μθ'. 6, ξ'. 4, Λουκ. β'. 32, Ἰω. α.), «πρωτότοκος πάσης κτίσεως» (Κολ. α'. 15, Ἐβρ. α'. 9, ψαλμ. πη'. 27), «πρωτότοκος» (Ἐβρ. α'. 6, 9, Ῥωμ. ἡ. 29, ψαλμ. β', ρθ', νη'. 27), «υἱὸς Θεοῦ» ψαλμ. β'. 7, β'. Βασιλ. ζ'. 14, Ματθ. γ'. 16, ις'. 16, Λουκ. α'. 34, δ'. 44, κβ'. 26, 70, Ἰω. α'. 50, Ἐβρ. α.), «ἐλεγκτὸς τοῦ Θεοῦ» (Λουκ. κγ'. 35), «ἡγαπημένος τοῦ Θεοῦ» (Ἐφεσ. α'. 6, Κολ. α'. 13), «ἅγιος τοῦ Θεοῦ» (Μαρκ. α'. 24, Ἀποκάλ. γ'. 7), «Εμμανουὴλ» (Ἠσαϊ. ζ'. 14, Ματθ. α'. 23), «ἀνατολή» (Λουκ. α'. 78, Ζαχαρ. γ'. 8, ς'. 12), «ἥλιος τῆς δικαιοσύνης» (Ματθ. δ'. 2), «ἄγγελος τῆς διαθήκης» (Ματθ. γ'. 1), «μεγάλῃς βουλῆς ἄγγελος» (Ἠσαϊ. θ'. 6), «σωτήριον Θεοῦ» (Λουκ. β', Ἠσαϊ. ξβ'. κλπ.) 5) Ἐν ἑκάστῳ τῶν τριῶν τούτων ἀξιωματίων διακρίνεται καὶ ἐπικρατεῖ ἐν ἐνὶ ἑκάστῳ τῶν σταδίων, ὅσα διήλθεν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ὁ θεάνθρωπος, καθ' ἃ ἐξηγουμένον κατωτέρω, ἀλλ' ὅχι καὶ ἀκριβῶς, διότι πάντοτε σχεδὸν ὁ χαρακτὴρ ἐνὸς ἐκάστου τῶν τριῶν ἀξιωματίων ὀρίζεται ἐκ τῆς ἐννοίας τῶν δύο ἄλλων οὕτως, ὥστε καὶ τὰ τρία ὁμοῦ συναποτελοῦσιν ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ Χριστοῦ ἢ Μεσσίας. 6) Ἰω. ια'. 32. 7) Δευτερον. ιη'. Ματθ. κγ'. 29, Λουκ. κδ'. 49, Κυρίλλ. Ἱεροσ. κατηχ. ς'. 41, Κυρίλλ. Ἀλεξ. εἰς Ἠσαϊ. ἐνανθρωπήσ. τοῦ Θ. λόγ. ιδ'.

σταυροῦ θυσίαν πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τοῦ κόσμου⁸⁾· τὴν βασιλείαν, διότι αὐτὸς εἶνε ὁ προκηρυχθεὶς βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ τῆς χάριτος, τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐτός, «βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων»⁹⁾, θέλει κρίνει «ζώντας καὶ νεκροὺς» ἐν τῇ ἀτελευτήτῳ αὐτοῦ βασιλείᾳ¹⁰⁾. Εἶνε δὲ Χριστὸς τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄνομα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Σωτῆρος ἡμῶν, ὅθεν καὶ οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν ὀνομάζονται χριστιανοί¹¹⁾. «Μονογενὴς» δὲ υἱὸς τοῦ Θεοῦ λέγεται τὸ δευτέρον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, ὡς ὁ μόνος κατ' οὐσίαν καὶ φύσει υἱὸς τοῦ Θεοῦ¹²⁾· διότι, ἐὰν πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ἀποκαλοῦνται καὶ ἄνθρωποι υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἡ υἱότης αὕτη πρέπει νὰ νοηθῇ ὅχι κατ' οὐσίαν καὶ φύσει, ἀλλὰ θέσει καὶ κατὰ χάριν, διότι ἡ κατὰ χάριν αὕτη υἱοθεσία δίδεται εἰς τοὺς πιστοὺς, ὅπως καὶ «πατὴρ» τῶν πιστῶν καλεῖται ὁ Θεός, ὅπερ πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς ὅχι κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ χάριν¹³⁾.

8) «Ὡμοσε Κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ» (ψαλμ. ρθ'. 4), ὅπερ ἀναφέρει εἰς ἑαυτὸν ὁ Ἰ. Χριστὸς ἐν Ματθ. κς'. 46, Μαρκ. ιβ'. 62, Λουκ. κβ'. 69—70. Πρβλ. Μαρκ. ις'. 9, Πράξ. β'. 33—34, ε'. 31, Ῥωμ. ι'. 34, ἀ. Κορ. ιε'. 24—28, Ἐφεσ. ἀ. 20—23, Κολ. γ'. 12, Ἑβρ. ἀ. 3—13, ε'. 6, 7, 10, ζ'. 1—21, ἡ. 1, 2, ι. 12, 13, ιβ'. 2, ἀ. Πέτρ. γ'. 22, Ἑβρ. γ'. 1, δ'. 14, 15, θ'. 11, Ἰουστίν. πρὸς Τρύφ. διὰλ. λγ'. λδ'. Tertull. in Marc. IV. 9, Κλήμ. Ἀλεξ. στρωματ. ζ'. 3, Arnob. adv. gent. II. 25, Θεοδώρ. εἰς Ἑβρ. ε'. 4, ζ'. 3, Πολυκάρπ. πρὸς Φιλιππησ. ιβ'. Ἐπιφάν. αἵρεσ. μθ'. 39, νέ. 4. 9) ἀ. Τιμ. ς'. 15.

40) Λουκ. ἀ. 32—33, Δαν. ζ'. 12, Ἡσαΐ. θ'. 6—7, Ματθ. β'. 2, κζ'. 11—37, Μάρκ. ιε'. 1—31, Ἰω. ιη'. 37, Ζαχαρ. θ'. 9, Ἰω. ιβ'. 43—45, Ματθ. κα' 5—9, Ματθ. κη'. 48, Ἐφ. ἀ. 21, 22, Εἰρ. Αἵρεσ. ἀ. 10, Ἰουστίν. Τρύφ. διὰλ. λδ', August. Tractat. in psalm. CXLIX, Θεοδώρ. εἰς ψ β'.

41) Ἦρχισε κατὰ πρῶτον ἡ ὀνομασία αὕτη ἐν Ἀντιοχείᾳ (Πράξ. ια'. 26).

42) Ψαλμ. β'. 8, ρθ'. 3, Μιχαῖ. ε'. 2, Ματθ. β'. 4—6, Ἰω. ζ'. 42, Πράξ. δ'. 24—28, ιγ'. 32—34, Ἑβρ. ἀ. 5, ε'. 5, Ἰω. γ'. 13, 16, 18, Μάρκ. ια'. 27, ιβ'. 4—2, Ἰωάν. ε'. 16, 33, γ'. 31, 36, ιε'. 24, 37, Ματθ. γ'. 17, 39, Ἰω. ι. 39, Μάρκ. ιδ'. 61, Ματθ. κα'. 63, Ἰω. ιθ'. 7, Μαρκ. ἀ. 40—41, κλπ.—Οἱ ἐν Ἰσπανίᾳ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἡ. αἰῶνος ἀναφανέντες υἱοθετῆται (Adoptiani) ἐδολασφῆμουν ὅτι ὁ Ἰ. Χ. ἦτο υἱὸς Θεοῦ ὅχι φύσει, ἀλλὰ θέσει (Γρηγορ. Ναζ. λόγ. λδ'. Γρηγορ. Νύσσ. κ. Ἀπολιναρ).

43) Γαλ. δ'. 4, Ἑβρ. β'. 19, β'. Πέτρ. ἀ. 4.

§. 70.

Ποῖον εἶνε τὸ τρίτον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, καὶ ποῖον τὸ αἷτιον καὶ ὁ σκοπὸς τῆς σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ὁποίας μᾶς διδάσκει;

Τὸ τρίτον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως εἶνε τὸ ἐξῆς: «Καὶ κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα». Εἶδομεν ἄνωτέρω¹⁾ ὅτι διὰ νὰ σωθῇ ὁ ἄνθρωπος, ἦτο ἀνάγκη νὰ καταβῇ αὐτὸς ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον διὰ νὰ ἀπολυτρώσῃ καὶ σώσῃ αὐτόν. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο τῆς σωτηρίας ἦτο δυνατόν μόνον ὑπὸ τοὺς ἐξῆς δύο ὁρους: νὰ μὴ παραβιασθῇ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ νὰ ἐξιλεωθῇ ἡ θεία δικαιοσύνη. Πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ πρώτου ὁρίου ὁ ἄνθρωπος προπαρασκευάσθη, ὅπως εἶδομεν, διὰ μακροῦ χρόνου, καί, ἀφ' οὗ διὰ τῆς διπλῆς ταύτης προπαρασκευῆς αἱ καρδίαι πάντων ἦσαν ἤδη εὐθετοὶ πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ εὐαγγελίου τῆς σωτηρίας, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ κατέβη ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔλαβε σάρκα ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας, καὶ ἐνηνθρώπησεν. Ἐσαρκώθη δὲ καὶ ἐνηνθρώπησε, διότι ἄλλως ἦτο ἀδύνατον ἔνθεν μὲν νὰ συγκοινωνήσῃ καθ' ὁλοκληρίαν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐν ἀνθρώποις ἀναστρεφόμενος νὰ διδάξῃ αὐτόν, ἔνθεν δὲ ἦτο ἀδύνατον εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ διδαχθῇ καὶ ἀποδεχθῇ ἐλευθέρως καὶ ἀδιάστως τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας. Ἴδου ὁ σκοπὸς τῆς σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ὁποίας μᾶς διδάσκει τὸ τρίτον τοῦτο ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως.

§. 71.

Πῶς ἐσαρκώθη ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ;

Καθὼς ἡ γέννησις τοῦ Ἀδάμ, τοῦ κατὰ σάρκα γενάρχου τῶν ἀνθρώπων εἶχε προέλθῃ ὅχι ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ

1) ἴδ. §. 63.

θελήματος Θεοῦ, οὕτω καὶ ὁ νέος Ἀδάμ ἔπρεπε νὰ σαρκωθῇ ἀσπόρως καὶ ἐκ θελήματος Θεοῦ¹). Ἡ ἀνθρωπότης ἔπρεπε νὰ προσφέρῃ ὅ,τι εἶχε κάλλιστον καὶ ἀγιώτατον, ἡ δὲ θεότης τὸ δημιουργικὸν αὐτῆς Πνεῦμα. Ὅθεν καὶ ἡ μὲν ἀνθρωπότης ἐπρόσφερε τὴν παρθένον Μαριάμ²), ἥτις ἦτο ἐκλελεγμένη ἐκ πασῶν τῶν γενεῶν καὶ εὐλογημένη ἐν γυναιξί, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπελθὼν ἐπ' αὐτὴν ἐδημιούργησεν ἐξ αὐτῆς τὴν σάρκα, τὴν ὁποίαν ἐνεδύθη ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Σωτὴρ. Ἐγεννήθη λοιπὸν ὁ Σωτὴρ σαρκωθείς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας³), ἥτις καὶ πρὸ τόκου καὶ ἐν τόκῳ καὶ μετὰ τόκον ἦτο καὶ ἔμεινε παρθένος⁴). Τοιοῦτοτρόπως αἱ δύο φύσεις,

1) «Εἰ τοίνυν ὁ πρῶτος Ἀδάμ ἔσχε πατέρα ἄνθρωπον, καὶ ἐκ σπέρματος ἐγεννήθη, εἰκόσ' ἂν ᾦν...» Θεοδώρητ. ἐραnist. διαλ. ἀ. Πρόλ. Εἰρην. Haeres. III. 24. August. Civ. Dei XXII. 8. κλπ.

2) Ἡσσί. ζ'. 14, Ματθ. ἀ. 18—22, Λουκ. ἀ. 24—35, Ἰουστίν. ἀπολ. ἀ. 49, 33, Εἰρην. Haer. III. 49, V. 49, Εὐσεβ. εὐαγγ. ἀποδ. γ'. 2, Κυρίλλ. Ἱεροσολυμ. κατήχ. ιδ., Χρυσόστομ. εἰς Γέν. ὁμ. μθ'. 2, August. de Symb. 5, c. Faust. XXVIII. 4, Δαμασκην. ἐκθ. ὁρθ. πίστ. ἀ. 2.

3) Ἡ ἐκ τῆς παρθένου σάρκωσις τοῦ Σωτῆρος ὑπῆρξε πλήρης καὶ πραγματική, ὅχι δὲ φαντασία τινὶ κατὰ τοὺς βλασφήμους Δοκητάς (§. 35, σημ. 5), καὶ οὕτε ἄνωθεν ἔφερε τὴν σάρκα ὁ Θεάνθρωπος, ὅπως ἐδόξασαν δυσσεβεῖς τινες καὶ πεπλανημένοι, οὕτε διήλθε διὰ τῆς παρθένου ἀπλῶς ὡς «διὰ σωλήνος», ὅπως εἶπαν ἄλλοι αἱρετικοί. Ἰδ. Κυρίλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. δ'. 9, Δαμασκ. ἐκθ. ὁρθ. πίστ. γ'. 64.

4) Ambros. de Instit. Virg. 8. August. de Virg. 4, Κυρίλλ. Ἱεροσ. κατήχ. ιδ'. 45, ὅθεν καὶ «ἀείπαις» καλεῖται παρὰ τοῖς πατράσι καὶ «ἀειπάρθενος» (Ἀθαν. εἰς Λουκ. ἀ. 58, Ἐπιφάν. αἰρ. σή. 5, Δαμασκ. ἐκθ. ὁρθ. πίστ. γ'. 2, κλπ.), καὶ ἀπλῶς καὶ κατ' ἐξοχὴν «παρθένος» (Ἐπιφάν. αἰρεσ. σή. 8, Κυρίλλ. κατήχ. δ'. 9. l. 49). — Ἐνιοὶ παρεξηγοῦντες τὴν γραφὴν ἠρνέθησαν τὸ ἀειπάρθενον τῆς Θεομήτορος, ἀλλὰ κατεδικάστησαν πάντοτε ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὡς βλάσφημοι καὶ αἱρετικοί (Ὀριγέν. εἰς Λουκ. ὁμ. ζ', Ambros. de Inst. Virg. 5, Ἐπιφάν. αἰρ. οζ'). Τοιοῦτοι δὲ μάλιστα αἱρετικοὶ ὑπῆρχον οἱ περὶ τὸν Εὐνόμιον (Φιλοστοργ. ἐκκλ. ἱστορ. ζ'. 2), Ἀπολιναρισταί τινες (Ἐπιφάν. αἰρ. οζ'. 26), οἱ περὶ τὸν Ἐλουίδιον (Hieron. ad Helvid.). καὶ οἱ ἐκ τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀντιδικομαριανιτῶν (Ἐπιφάν. αἰρ. οζ', σή. August. Haeres. LVI), τὰ δὲ ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν τούτων παρερμηνευθέντα χωρία τῶν εὐαγγελιστῶν εἶνε Α') τὰ ἐξῆς ῥήματα τοῦ Ματθαίου (ἀ. 18) «Μνηστευθείσης γάρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῇ Ἰωσήφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοῦς, ἐρέθη ἐν γα-

φυσικῶς, ἀχωρίσως καὶ ἀδιαίρετῶς⁵⁾ συνενωθεῖσαι, συναπετέλεσαν μὲν μίαν ὑπόστασιν, ἐν πρόσωπον⁶⁾, τὸν θεάν-

στρί ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου», καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ αὐτοῦ (ἀ. 25) «καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν (Ἰωσήφ) αὐτήν (τὴν Μαρίαν) ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον». Ἀλλ' ἐκ τῶν χρονικῶν τούτων ὁρισμῶν «πρὶν ἢ» καὶ «ἕως οὗ», παρατηροῦσιν ὀρθῶς οἱ πατέρες, δὲν ἔπεται ὅτι ὁ Ἰωσήφ «συνῆλθε» καὶ «ἔγνω» τὴν Μαρίαν μετὰ ταῦτα, ὅπως καὶ ἐκ τοῦ χωρίου π. χ. τούτου τῆς Γενέσεως (ἡ 7): «Καὶ ἐξελθὼν (ὁ κόραξ, ὁ ἐκ τῆς θυρίδος τῆς κιβωτοῦ ὑπὸ τοῦ Νῶε ἐξαπογαλὲς) οὐκ ἀνέσρεψεν ἕως τοῦ ξηρανθῆναι τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς», δὲν ἔπεται, ὅτι μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ ἐξηράνθη ἡ γῆ, ὁ κόραξ ὑπέστρεψεν, ὅπερ παράλογον καὶ ἐναντίον πρὸς αὐτήν τὴν διήγησιν τῆς Γενέσεως (Χρυσόστ. ὁμιλ. εἰς Ματθ. ε. 4, Ambros. de Inst. Virg. 5. Ἰσιδ. Πηλous. α. ἐπιστ. ιη). Ὅμοίως καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ὁ Ἰησοῦς λέγεται «πρωτότοκος», δὲν ἔπεται ὅτι ἐτέχθησαν ὑπὸ τῆς Θεομήτορος καὶ ἄλλοι μετ' αὐτὸν ἀδελφοί. Ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ὡς πρωτότοκος χαρακτηρίζεται ἀπλῶς ὁ πρῶτος γεννηθεὶς, ἥτοι ὁ πρὸ τοῦ ὁποῦ δὲν ἐγεννήθη ἄλλος τις, ἀδιέφορον δὲ ἂν μετ' αὐτὸν θὰ γεννηθῶσιν ἢ ὄχι ἄλλοι. Ἐστημεν δὲ κατ' ἀνάγκην ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος, διότι ὁ νόμος (Ἐξοδ. ιγ', λδ', Λευϊτ. κη', Ἀριθμ. ή.) διέταττεν, ὁ πρωτότοκος υἱὸς νὰ ἀφιερώνεται εἰς τὸν Θεόν, χωρὶς μῆτις ὁ νόμος ν' ἀποβλέψῃ εἰς τὸ ἂν θὰ γεννηθῶσι καὶ ἄλλοι μετὰ τὸν πρωτότοκον, μῆτις οἱ γονεῖς οἱ ὀφείλοντες ν' ἀφιερῶσιν αὐτόν (Hieron. adv. Helvid.). Β') Οἱ εὐαγγελισταὶ ἀναφέρουσι «ἀδελφοὺς» καὶ «ἀδελφάς» τοῦ Κυρίου (Ματθ. εβ. 46—49, Μάρκ. 3, Ἰω. 6'. 47, ζ'. 3, κλπ.). Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης ἐννοοῦνται ὄχι ἀδελφοὶ κατὰ γράμμα, ἀλλὰ πλησιέστατοι συγγενεῖς τοῦ Κυρίου. Παρέμεινε δὲ ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐκφράσεως ἐκ τῆς παλ. Διαθήκης, ὅπου εἶνε συνήθης. Ὁ Ἀβραάμ καὶ ὁ Λῶτ π. χ. ὀνομάζονται ἐν τῇ Γενέσει (ιγ'. 8) «ἀδελφοί», ἐν ᾧ πράγματι ὁ Λῶτ ἦτο υἱὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀβραάμ (Γεν. ιβ'. 4 5, ιδ'. 14—16). Ὁ Ἰακώβ καὶ ὁ Λάβαν λέγονται ὁμοίως «ἀδελφοί», ἐν ᾧ ὁ Ἰακώβ ἦτο υἱὸς τῆς Ρεβέκκας, ἀδελφῆς τοῦ Λάβαν (Γεν. κη', κθ', λς', λζ').

5) Ὅχι δὲ καθ' ἀπλὴν συνάφειαν καὶ ἐνοίκησιν τῆς ἐτέρας αὐτῶν ἐν τῇ ἐτέρᾳ, ὅπως ἐβλασφήμουν οἱ Νεστοριανοί (5. 35 σημ. 17).

6) Ὅτι αἱ δύο φύσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, συνηνώθησαν εἰς μίαν μόνην ὑπόστασιν, ἥτοι εἰς ἓν καὶ μόνον πρόσωπον, φαίνεται ἀριζήλως ἐκ τῆς Γραφῆς, ἥτις ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὀνομάζει ἄλλοτε «υἱὸν Θεοῦ» καὶ ἄλλοτε «υἱὸν ἀνθρώπου», ἀποδιδοῦσα οὕτως εἰς αὐτόν ἄλλοτε ἰδιότητας τῆς θείας καὶ ἄλλοτε ἰδιότητας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως (ἀ. Κορ. 6'. 8, Πράξ. γ'. 15, Ῥωμ. ε. 10, Ἑβρ. ε. 8, Ἰω. γ'. 13, ή. 5—8, ἀ. Κορ. ή. 6, Ἑφ. 8. 5—6). Ὅμοίως δὲ καὶ οἱ πατέρες, οἷον Ἰωριγέν. εἰς Ματθ. ὁμιλ. ιε. 24, Hilar in ps. LII. 8, August. Epist. CCXXXVIII. 21, Θεοδώρ. ἔραν. διὰλ. 6', Ἀθανάσ. κ. Ἀρειαν. λόγ. γ'. 31, 32, 33. Ἀνευ τῆς τοιαύτης τῶν

θρῶπον Ἰησοῦν, ἥτοι τὸν κατὰ πάντα τέλειον ἄνθρωπον καὶ τέλειον Θεόν⁷⁾, ἀλλὰ δὲν συνεχύθησαν, ὅπως δοξάζουσιν οἱ αἵρετικοὶ Μονοφυσιταί⁸⁾, ἔμειναν δὲ καὶ μετὰ τὴν ἑνωσιν ἄτρεπτοι καὶ ἀσύγχυτοι⁹⁾. Ἐκατέρα τῶν δύο τούτων φύσεων ἐτήρησε τὰ ἑαυτῆς ιδιώματα¹⁰⁾, ἡ θεία τὰ θεῖα καὶ ἡ ἀνθρω-

δύο φύσεων εἰς μίαν ὑπόστασιν συνενώσεως ἤθελεν εἶνε ἀδύνατον τὸ ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως, διότι πῶς ἤθελε πάθῃ καὶ σταυρωθῇ ἡ ἀπαθὴς θεότης, ἐὰν ἔλειπεν ἡ ἀνθρωπότης, ἢ τίς ἤθελε δώσῃ εἰς τὴν ἐξίλαστήριον θυσίαν τὴν ἁπείρον αὐτῆς ἀξίαν, ἐὰν ἔλειπεν ἡ θεότης;

Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἡ μία καὶ μόνη ἐν τῷ Ἰ. Χριστῷ ὑπόστασις τῶν δύο φύσεων τούτων εἶνε ὄχι ἀνθρωπίνη, ἀλλὰ θεία, ἥτοι αὐτὸς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅστις εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης σιγμῆς τῆς σαρκώσεώς του ἀνέλαθε συνενώσας εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, μεθ' ἧς καὶ ἔσται αἰωνίως (Ἰω. ἀ. 1, 14, 17, ἐ. 20, Φιλιππ. β'. 6, 7, Γαλ. δ'. 4, 5, Ῥωμ. θ'. 5, ἀ. 3, ἀ. Τιμ. γ'. 16, Κολ. β'. 9, Ἰγνατ. πρὸς Ἐφεσ. ζ', Tertull. adv. Praxeas 27, Ἀθαν. κ. Ἀρειανῶν λόγ. γ'. 31, 32, Γρηγόρ. θεολ. κ. Εὐνομ. λόγ. δ', Διδ. Ἀλεξ. περὶ Τριάδ. γ'. 6, κλπ.

7) Περὶ τῆς πλάνης τῶν Ἀπολιναριστῶν, δοξαζόντων, ὅτι ὁ Ἰ. Χριστὸς ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως προσέλαθε μόνον τὴν σάρκα καὶ τὴν ψυχὴν, ἥτοι τὴν κατωτέραν καὶ ζωϊκωτέραν μερίδα τῆς ψυχῆς, ὄχι δὲ καὶ τὸν «νοῦν», ἥτοι τὸ πνεῦμα, ἴδ. §. 35. σημ. 16. 8) ἴδ. §. 35 σημ. 18.

9) Περὶ τῆς ἀτρέπτου καὶ ἀσύγχυτου εἰς μίαν ὑπόστασιν ἐν τῷ Ἰ. Χριστῷ ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων ἴδ. Εἰρην. adv. Haeres. V. 17, Κλήμ. Ἀλεξ. Προτρεπ. 1, Ὀριγέν. περὶ ἀρχῶν ἀ. 2, Ἀθαν. εἰς ψαλμ. κἀ. 21, κ. Ἀπολιναρ. ἀ. 16, Γρηγόρ. Νύκτ. κ. Εὐνομ. λόγ. δ', Χρυσόστ. εἰς ψαλμ. μδ'. 4, πρὸς Φιλιππ. ὁμ. γ'. 3, Θεοδώρ. ἑραν. διάλ. γ'. Διὰ τὰ παραστήσασιν δὲ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀσύγχυτον τοῦτο τῆς εἰς μίαν ὑπόστασιν συνενώσεως τῶν δύο φύσεων, εἴτε τὴν «ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν αὐτῶν», κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Δαμασκηνοῦ (ἐκθ. ὀρθοδ. πίστ. γ' 17), μετεχειρίσθησαν διαφοροὺς εἰκόνας καὶ παρομοιώσεις, οἷον τὸν πεπυρωμένον σίδηρον, ἐν ᾧ συνεννοῦνται κατὰ περιχώρησιν τὸ πῦρ καὶ ὁ σίδηρος, χωρὶς μῆτε ὁ σίδηρος ν' ἀποβάλλῃ τὴν φύσιν αὐτοῦ μῆτε τὸ πῦρ (Θεοδώρητ. ἑρανιστ. διάλ. β'), τὴν συνένωσιν τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ φωτὸς (αὐτόθ., August. Epist. CXXXVII. 14), τὸ καθημαγμένον ἔριον (Λέοντ. Ἱεροσολ. κ. Νεστορ. ἀ. 22), ἔτι δὲ καὶ αὐτὴν τὴν ἑνωσιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ (August. αὐτόθ.).

10) Σημειωτέον καλῶς ὅτι τοῦτο ἀληθεύει, καθ' ὅσον θεωροῦμεν καθ' ἑαυτὴν καὶ ἀφ' ἑρρημένως ἑκατέραν τῶν δύο τούτων φύσεων, καὶ χωρὶς τὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀχώριστον καὶ ἀδιαίρετον ἀμφοτέρων εἰς μίαν ὑπόστασιν ἐν τῷ Ἰ. Χριστῷ ἑνωσιν. Καθ' ὅσον ὁμοῦς θεωροῦμεν σ ο γ κ ε κ ρ ι μ ε ν ω ς τὰς δύο φύσεις, ὡς ἐνωθείσας ἀχωρίστως καὶ ἀδιαίρετως εἰς μίαν ὑπόστασιν ἐν τῷ

πίνη τὰ ἀνθρώπινα¹¹⁾, πλὴν τῆς ἀμαρτίας¹²⁾. Ἐννοεῖται δὲ

συγκεκριμένῳ προσώπῳ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, λαμβάνει χώραν ἡ παρὰ τοῖς θεολόγοις καλουμένη «ἀντιδόσις» τῶν ἰδιωμάτων κατὰ τὸν Δαμασκην. : ἔκθ. ὀρθ. πίστ. γ'. 4, κατὰ δὲ τὸν Κόριλλον Ἀλεξανδρ. ἐπιστ. ι: «κοινοποιήσις» καὶ αὐτόθ. κθ': «ἰδιοποίησις» = communicatio idiomatum), ἥτις εἶνε συνέπεια αὐτῆς τῆς εἰς μίαν ὑπόστασιν συνενώσεως τῶν δύο φύσεων. Κατὰ τὴν ἀντιδόσιν ταύτην ἐν τῇ συγκεκριμένῳ προσώπῳ τοῦ Ἰ. Χ. ἑκατέρα τῶν δύο φύσεων μεταδίδει τὰ ἑαυτῆς ἰδιώματα εἰς τὴν ἑτέραν, ἡ ἀνθρωπίνη τὰ ἑαυτῆς εἰς τὴν θείαν, καὶ ἡ θεία τὰ ἑαυτῆς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην. Τοιοῦτοτρόπως ἀποδίδονται εἰς τὸν Ἰ. Χριστὸν ὡς θεὸν ἀνθρώπινα ἰδιώματα καὶ εἰς τὸν αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον θεῖα ὅχι μόνον ὑπὸ τῶν πατέρων (σῖον Κλημ. Ἀλεξ. εἰς ἀ. Κορ. 2, Τατιαν. πρὸς Ἑλλ. ιγ', Tertull. adv. Prax. XXVII, Ἀθανασ. κ. Ἀπολιναρ. ἀ. 7, Ἐπιφαν. αἰρέσ. οξ'. 26, Θεοδώρ. εἰς ψαλμ. πς'. 5), καὶ τῶν ἀποστόλων. (Ἰω. γ'. 16, Πράξ. γ'. 15, κ'. 28, Ῥωμ. ἀ. 3, ἡ. 32, θ'. 5, ἀ. Τιμ. β'. 5, ἀ. Κορ. ἡ. 6, β'. 8, Ἑβρ. ἀ. 1, Φιλ. β'. 7, Γαλ. δ'. 4, κλπ.), ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ (Ἰω. γ'. 13, ἐ. 17, 21, ἡ. 40, 58, ι. 15, 17). Καὶ τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ κάλλιστα, ὡς πάντοτε, ὁ συστηματικώτατος τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, Ἰ. Δαμασκηνὸς ἐν ἔκθ. ὀρθ. π. γ'. 4.

Ἐτέρα συνέπεια τῆς εἰς μίαν ὑπόστασιν συνενώσεως τῶν δύο φύσεων εἶνε καὶ ἡ ἐν τῇ Ἰ. Χ. «θέωσις τοῦ προσλήμματος τῆς σαρκὸς», ἥτοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἥτις δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς ἀναιροῦσα οὔτε τὸ ἀχωρίστως καὶ ἀδιαιρέτως ἐνιαυτὸν τῆς ὑποστάσεως, οὔτε τὸ ἀτρέπτως καὶ ἀσυγχύτως διπλοῦν τῶν φύσεων. Κατὰ τὴν θέωσιν ταύτην ἡ ἀνθρωπίνη φύσις συνενωθείσα μετὰ τῆς θείας ἐν τῇ Ἰ. Χ. εἰς μίαν ὑπόστασιν, δὲν ἐτράπη ἀπὸ ἀνθρωπίνης εἰς θείαν, ἀλλ' ἐτελειώθη μόνον εἰς τὸν ὕψατον βαθμόν. «Χρὴ εἰδέναι, λέγει ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης (ἔκθ. ὀρθ. πίστ. γ'. 17), ὡς οὐ κατὰ μεταβολὴν φύσεως ἢ τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν ἢ σύγχυσιν ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου τεθεώσθαι λέγεται καὶ ὁμόθεος καὶ θεὸς γενέσθαι, ὡς φησιν ὁ θεολόγος Γρηγόριος: ὦν τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη, καὶ θαρρῶ λέγειν, ὁμόθεος καὶ ἄνθρωπος γενέσθαι τὸ χρίσαν, καὶ Θεὸν τὸ χριόμενον. Ταῦτα γὰρ οὐ κατὰ μεταβολὴν φύσεως, ἀλλὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν, ἔνωσιν τοῦ καθ' ὑπόστασιν λέγω, καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις τῶν φύσεων περιχώρησιν, ὡς φαμεν καὶ τὴν τοῦ σιδήρου πύρωσιν. Ὡς περὶ γὰρ τὴν ἐνανθρώπησιν χωρὶς μεταβολῆς καὶ τροπῆς ὁμολογοῦμεν, οὕτω καὶ τὴν θέωσιν γενέσθαι τῆς σαρκὸς δοξάζομεν. Οὕτε γὰρ διότι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, τῶν ὄρων ἐξέστη, τῆς οἰκείας θεότητος, οὔτε τῶν προσόντων αὐτῇ θεοπροπεῶν αὐχημάτων οὔτε μὴν ἡ σὰρξ θεωθεῖσα τῆς οἰκείας ἐτράπη φύσεως ἢ τῶν αὐτῆς φυσικῶν ἰδιωμάτων. Μεμενῆκασι γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν αἱ τε φύσεις ἀσύμφυρτοι καὶ αἱ τούτων ἰδιότητες ἀλώθηται· ἡ δὲ τοῦ Κυρίου σὰρξ τὰς θείας ἐνεργείας ἐπλούτισε διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον ἀκραιφνεστάτην ἔνωσιν, ἥτοι τὴν καθ' ὑπόστασιν, οὐδαμῶς τῶν κατὰ φύσιν ἰδίων ὑποστασῶν ἔκπτωσιν».

11) Πρβλ. Κυρίλλ. Ἱεροσολ. κατῆχ. δ'. 9.

12) Τῆς τε προαιρετικῆς (Κυρίλλ. Ἱεροσολ. κατῆχ. ιζ'. 6, Δαμασκην. ἔκθ.

ἐκ τούτων οἶκοθεν, ὅτι καὶ θελήσεις καὶ ἐνέργειαι ὑπάρχον ἐν τῷ Θεανθρώπῳ δύο, ὅχι μία, ὅπως ἐδόξασαν πλανηθέντες οἱ μονοθεληταί¹³⁾, ἡ θεία καὶ ἀνθρωπίνη· ἀλλ' αὕτη, ἡ ἀνθρωπίνη¹⁴⁾, ὑπετάσσεται πάντοτε, ὡς ἦτο ἐπόμενον, εἰς τὴν θείαν¹⁵⁾.

§. 72.

Ἐξιστόρησον διὰ βροχείων τὸν βίον τοῦ Θεανθρώπου.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μετέδωκε θείαν ζωὴν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῆς θείας αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ δυνάμεως. Διὰ τῆς διδασκαλίας του ἔδειξεν, ὅτι ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία συνίσταται ὅχι εἰς τὸν πλοῦτον, ὅχι εἰς τὰ ὑλικά ἀγαθὰ τοῦ φθαρτοῦ τούτου κόσμου, καὶ εἰς τὰς προσκαίρους καὶ ψευδεῖς ἡδονὰς τῆς σαρκός, ἀλλὰ εἰς τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀγάπην, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον. Ἐξηλίτευσεν τὰς κακίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα τὴν ἀλαζονίαν καὶ τὴν ὑπόκρισιν καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας, καὶ ἐσύστησε τὴν ταπείνωσιν, τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν πραότητα. Ἐν γένει δέ, ἀφ' οὗ ἐδίδαξε τοὺς ἀνθρώπους ποία μεγάλη ἀπόστασις ὑπάρχει μεταξὺ Θεοῦ καὶ διαβόλου, μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, μεταξὺ ἁγιότητος καὶ ἁμαρτίας, ἐκήρυξεν εἰς πάντας τὸ εὐαγγέλιόν του, τὴν χαρμόσυνον δηλονότι ἀγγελίαν, ὅτι καταλύεται τέλος πάντων δι' αὐτοῦ τὸ κράτος τοῦ διαβόλου, ἡ βασιλεία τῆς κακίας

γ'. 2) καὶ τῆς ἐκ προαιρέσεως (Ἰω. 4. 46, 18. 30, 4. Ἰω. γ'. 5, 4 Πέτρ. 6. 22, 6. Κορ. ε. 21, 4. Πέτρ. 4. 18, 19, Ἑβρ. 8. 13, 7. 26, Ἰουστίν. Τρυφ. 8. 41, Εἰρην. Haer. IV. 20, Κλημ. στρωμ. 7. 12, Εὐσέβ. ἀπόδ. γ'. 2, Ἀθανάσ. ἐνανθρwp. 17, 18, Χρυσός. εἰς Ἑρ. ὁμ. γ'. 3, Θεοδώρητ. ἐραν. διάλ. γ').

13) 16. §. 35, σημ. 19.

14) Ἡσαΐ. νγ'. 7, μδ'. 4, ψαλμ. 118. 8, κα. μδ'. 8, Λουκ. κδ'. 42, Ἰω. ε. 31, 32, 38, 4. 29, 1. 17, 18, Ῥωμ. 13. 3, Ἑβρ. ε. 5, 7, 8, Φιλιππ. 6. 8, Ἑβρ. 6. 13, Πράξ. 6. 25, Ἀθαν. κ. Ἀρειαν. λόγ. γ'. 35, Ambros. de Fid. II. 7, Χρυσός. εἰς Ματθ. ὁμ. πγ', Δαμασκην. ἐκθ. ὁρθ. πρ. γ'. 14, 15.

15) Λουκ. κδ'. 42, Ἰω. ε. 30, 32, κλπ., Διον. Ἀρ. ἐπισ. 8, Δαμασκ. ἐκθ. ὁρθ. π. γ'. 19.

καὶ ἁμαρτίας, καὶ ἄρχεται ἡ οὐράνιος καὶ ἀτελεύτητος βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι κληρονόμοι τῆς βασιλείας ταύτης εἶνε πάντες, ὅσοι πιστεύσωσιν εἰς αὐτόν, καὶ βαπτισθῶσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὴν δὲ θείαν αὐτοῦ ταύτην διδασκαλίαν ἐπεσφράγισε καὶ ἐκύριωσε καὶ ἐπίστωσε διὰ τῆς θείας του δυνάμεως, ἐνεργήσας θαύματα τοιαῦτα, ὥστε οἱ βλέποντες αὐτὰ νὰ ἐκπλήττωνται ὑπὸ θαυμασμοῦ, καὶ νὰ λέγωσιν «οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως ἐν τῇ Ἰσραήλ». Ταῦτα δὲ πάντα ὅχι διότι δὲν ἤρκει καὶ μόνη αὐτοῦ ἡ θεία διδασκαλία εἰς τὸ νὰ ἐλκύσῃ πάντα νουνεχῇ εἰς τὴν πρὸς αὐτόν πίστιν, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ μείνῃ καὶ ἡ ἐλαχίστη πρόφασις καὶ δικαιολογία εἰς τοὺς ἀμετανοήτους καὶ ἀπίστους, «τὴν γενεὰν τὴν ἀπίστον καὶ διεσραμμένην». Δι' ὅλου δὲ τοῦ βίου του καθυπέταξε τὸ θέλημα αὐτοῦ εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐπλήρωσε πᾶσαν ἀρετὴν καὶ πᾶσαν δικαιοσύνην, καὶ «ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου», παρέσχεν ἑαυτὸν τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τοῦ τελείου ἀνθρώπου¹).

§. 73.

Ποῖον εἶνε τὸ τέταρτον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ τί μᾶς διδάσκει;

«Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα καὶ ταφέντα». Τὸ ἄρθρον τοῦτο μᾶς διδάσκει τὸν σταυρικὸν θάνατον, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπέρανε τὴν ἀγίαν αὐτοῦ ζωὴν. Οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων καὶ οἱ πρεσβύτεροι, οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι, βλέποντες ὅτι ὁσημέραι ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν πιστευόντων εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος, ἐξ ἐναντίας δὲ ὅτι ἡ ματαία εἰς τὸ νεκρὸν γράμμα καὶ τοὺς τύπους τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου προσήλωσις αὐτῶν ἐξηλέγγετο, καὶ ὅτι τὸ προσωπεῖον τῆς ψευδοῦς ἀγιότητος, τὴν ὁποίαν ὑπεκρίνοντο, εἶχεν ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὸ πρόσωπόν των, καὶ ἀποκαλυφθῇ ἡ πνευματικὴ αὐτῶν γύμνωσις καὶ ἐλεεινότης, ἐπληρώθησαν φθόνου καὶ ἔπνεον μῖσος καὶ θάνατον κατ' αὐτοῦ.

1) Ἴδ. λεπτομερῇ ἐξισόρησιν πάντων τούτων ἐν τῇ ἱερᾷ Ἱστορίᾳ §. 185—210.

Ὁ φθόνος δὲ καὶ τὸ μῖσος τοῦτο ἀπετύφλωσαν αὐτοὺς ἐντελῶς, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀποστηθίσαντες τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἴδωσιν ὑπὸ τὸ ἀνθρώπινον κάλυμμα τοῦ Ναζαρηνοῦ διδασκάλου ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον προεῖπαν οἱ προφῆται, καὶ ὁ ὁποῖος συμβολικῶς εἶχεν ὑποτυπωθῆ εἰς πᾶσαν πρᾶξιν καὶ τελετὴν ἱερὰν τοῦ παλαιοῦ νόμου. Ἐπαθον ἄρα ὅ,τι εἶπεν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ¹⁾, ἐφαρμόζων εἰς αὐτοὺς τὸ τοῦ Ἡσαίου²⁾ «ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδιά τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὡσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὡσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι καὶ ἰάσωμαι αὐτούς».

§. 74.

Διηγῆθῃ ἐν συντομίᾳ τὸν κατὰ τοῦ Θεανθρώπου φθόνον τῶν Ἰουδαίων, τὴν θανατικὴν του καταδίκην, τὰ πάθη, τὴν σταύρωσιν καὶ τὴν ταφὴν.

Ὁ φθόνος καὶ τὸ μῖσος τῶν Ἰουδαίων τούτων ἐξεκαύθη ἔτι μᾶλλον, ὅτε μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τοῦ Λαζάρου, πλῆθος ἄπειρον λαοῦ συρρέουσιντες ἐκ τε τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐκ τῶν περιχώρων, συνώδευσαν μετὰ βαίων καὶ κλάδων τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ πώλου ὄνου, καὶ ἔκραζον «Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου». Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ Φαρισαῖοι, μὴ δυνάμενοι νὰ χωνεύσωσι τὸ πάθος των, συνῆλθον, συνεσχέφθησαν καὶ ἀπεφάσισαν τὸν θάνατόν του. Ὁ δὲ Ἰησοὺς γνωρίζει ὡς Θεὸς πάντα ταῦτα, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος δὲν μένει ἀπαθὴς, ἀναλογιζόμενος δὲ τὸν ἐπονείδιστον καὶ ὀδυνηρότατον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θάνατον, ἄλλοτε μὲν ὀλιγοφυχεῖ καὶ παρακαλεῖ τὸν ἐπουράνιον Πατέρα νὰ τὸν σώσῃ ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦτον λέγων, «Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ», ἄλλοτε δὲ κυριεύεται ἀπὸ θλίψιν ἄφατον καὶ ὀδύνην, ἣ ὁποία δὲν δύναται νὰ κατασταλῇ, καὶ ἐξέρ-

1) Ματθ. ιγ'. 14. 2) ζ'. 9.

χονται ἐκ τῶν χειλέων του αἱ μελαγχολικαὶ καὶ θλιβεραὶ αὖ-
ται λέξεις «Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου». Ἄλλ'
ἡ ἀνθρωπίνη φύσις καὶ θέλησις ὑποχωρεῖ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν
θείαν, καὶ ἀποφασίζει ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως νὰ πῇ τὸ
πικρὸν ποτήριον τοῦ σταυρικοῦ θανάτου.

Ὁ Ἰησοῦς, ἄγων ἤδη τὸ τριακοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλι-
κίας του τρώγει μετὰ τῶν μαθητῶν του τὸ τελευταῖον πάσχα,
ὅπου τελεῖται ὁ μυσικὸς δεῖπνος. Ὁ μιαρὸς καὶ ἀγνώμων μα-
θητὴς, Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, προδίδει τὸν ἀνεξίκακον διδά-
σκαλὸν του, ὅστις ἀπάγεται ἐνώπιον τῶν ἀρχιερέων Ἀννα καὶ
Καϊάφα, οἵτινες μὴ ἔχοντες τί νὰ κατηγορήσωσι τὸν ἀναμάρ-
τητον, καταφεύγουσιν εἰς ψευδομάρτυρας, καὶ τὸν καταδικά-
ζουσιν εἰς θάνατον. Τὸν φέρουσιν ἔπειτα ἐνώπιον τοῦ ῥωμαίου
ἡγεμόνος τῆς Ἰουδαίας Ποντίου Πιλάτου, διὰ νὰ ἐπικυρώσῃ
τὴν θανατικὴν του καταδίκην καὶ νὰ τὴν ἐκτελέσῃ. Ὁ Πιλά-
τος ἀνακρίνει τὸν ὑπόδικον, καὶ μὴ εὐρίσκων κανὲν πταῖσμα,
μηδὲ τὸ ἐλάχιστον, τὸν κηρύττει ἄθῳον. Ἄλλ' οἱ Ἰουδαῖοι ἐ-
πιμένουσι κραυγάζοντες νὰ σταυρωθῇ, καὶ μὴ ἔχοντες πραγ-
ματικὴν τινα κατηγορίαν, καταφεύγουσι πάλιν εἰς τὸ ψεῦδος.
Ὁ Πιλάτος ἐννοεῖ τοῦτο, καὶ προσπαθεῖ μὲ διαφόρους τρόπους
νὰ τὸν ἀπολύσῃ, καὶ τέλος διὰ νὰ καταπραύνη τὴν ὀργὴν τῶν
μεινομένων κατὰ τοῦ ἀθῶου Ἰουδαίου, διατάττει ν' ἀτιμασθῇ
ὁ Ἰησοῦς. Ἀρχονται λοιπὸν αἱ σπαραξικάρδιοι σκηναὶ τῶν
σκληροτάτων παθῶν, οἱ ἐμπυτμοί, οἱ κολαφισμοί, αἱ ὕβρεις,
οἱ ὀνειδισμοί, τὰ ραπίσματα, ὁ ἀκάνθινος στέφανος. Ἄλλ' εἰς
μάτην οἱ Ἰουδαῖοι, λυσσῶντες ἐκ τοῦ πάθους καὶ ὅλως ἐξη-
γρωμένοι, ἐπιμένουσι ζητοῦντες καὶ δι' ἀπειλῶν τὸ αἷμα τοῦ
δικαίου. Ὁ Πιλάτος ἀπελπίζεται, καὶ νίπτει μὲν τὰς χεῖρας
του λέγων, «Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου,
ὕμεῖς ὀψεσθε», ἀλλὰ διατάσσει ν' ἀπαχθῇ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν
τόπον τῆς καταδίκης καὶ νὰ σταυρωθῇ. Ἀπάγεται δὲ τῶντι
εἰς τὸν Γολγοθᾶν, ὅπου καὶ σταυροῦται μεταξὺ δύο ληστῶν.
Ἄλλ' ὦ τῆς ἄκρας τοῦ δικαίου ἀνεξίκακίας καὶ μακροθυμίας!
καὶ σταυρούμενος, καὶ ποτιζόμενος ὄξος καὶ χολήν, συγχωρεῖ

τοὺς σταυρωτάς του. Ἦκουσε δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ βλασφημίας πολλὰς καὶ ποικίλας ὁ μακρόθυμος Ἰησοῦς, μέχρις οὗ περὶ τὴν τρίτην ὥραν μετὰ μεσημβρίαν, φωνήσας «τετέλεσται», παρέδωκε τὸ πνεῦμα. Παρευθὺς δὲ ὁ ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ γῆ ἐσείσθη, καὶ πολλοὶ νεκροὶ ἀναστάντες ἐξῆλθον ἀπὸ τὰ μνημεῖα, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο. Τοιουτοτρόπως καὶ αὐτὴ ἡ ἄλογος κτίσις συνεκινήθη καὶ ἠλλοιώθη διὰ τὸ ξένον καὶ ἀνήκουστον τοῦτο καὶ σκληρότατον θέαμα, τὸν δημιουργὸν κρεμáμενον καὶ ἀποθνήσκοντα ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Πρὸς δὲ τὸ ἐσπέρας ἀποκαθηλωθεὶς ὁ ἐσταυρωμένος καὶ καταβιβασθεὶς ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου καὶ Ἰωσήφ τοῦ ἐξ Ἀριμαθαίας, ἐσαβανώθη καὶ ἐτάφη εἰς μνημεῖον καινόν¹⁾. Τοιαύτη εἶνε ἐν περιλήψει ἡ ἱστορία τῶν παθῶν καὶ τῆς ταφῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ²⁾.

§. 75.

Διὰ τί ἦτο ἀνάγκη νὰ σταυρωθῇ ὁ Σωτὴρ; Δὲν ἤρκει εἰς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου μόνη ἡ ἐνανθρώπησις καὶ ἡ διδασκαλία του;

Εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἤρκει μόνη ἡ ἐνανθρώπησις καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Σωτῆρος, διότι δὲν ἤρκει μόνη ἡ ἀπὸ μέρους τοῦ ἀνθρώπου μετάνοια καὶ ἀποδοχὴ τοῦ θεοῦ λόγου, ἀλλ' ἔπρεπε πρὸ παντός ἄλλου νὰ ἱκανοποιηθῇ ἡ θεία δικαιοσύνη. Πῶς δὲ ἦτο δυνατόν νὰ γείνη τοῦτο; Ὁ ἄνθρωπος θανασίμως ἁμαρτῶν ἦτο ἄξιος καὶ θανασίμου τιμωρίας, ἄξιος θανάτου. Ποῖον δὲ ἦτο τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Θεὸς ἐξιλεούμενος ἡδύνατο νὰ συγχωρήσῃ εἰς τὸν πταίστην τὸ θανασίμον πταῖσμά του; Οἱ Ἰσραηλῖται ὡς τοιοῦτον μέσον

1) Σημειωτέον ὅτι ἡ σὰρξ τοῦ ζωοδότου Χριστοῦ δὲν ἔπαθε τὴν ἐλαχίστην διαφθοράν, ὅπως τὰ σώματα τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, οὔτε πρὸ τῆς ταφῆς, οὔτε ἐν τῇ τάφῳ (ψαλμ. ις'. 10, Πράξ. β'. 25—32, ιγ'. 35).

2) Ἰδ. λεπτομερεῖ ἐξισόρησιν πάντων τούτων ἐν τῇ Ἱερῇ Ἱστορίᾳ §. 240—240.

εἶχον τὴν θυσίαν. Ἐγίνετο δὲ ἡ νομικὴ αὕτη θυσία ὡς ἐξῆς. Οἱ πρεσβύτεροι ἐπέθετον τὰς χεῖράς των ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ θύματος, πρὶν θυσιασθῆ, καὶ τοῦτο ἐσήμαινεν, ὅτι τὸ θῆμα ἀνελάμβανεν ὅλας τὰς ἁμαρτίας τῶν θυόντων, οἵτινες ἦσαν αὐτοὶ ἄξιοι σφαγῆς δι' αὐτάς, ἀντικαθίστων δὲ ἑαυτοὺς διὰ τοῦ θύματος, καὶ προσφέροντες τοῦτο θυσίαν εἰς τὸν Θεόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἥμαρτον, ἐξηγόραζον καὶ ἐλυτροῦντο ἑαυτοὺς ἀπὸ τοῦ θανάτου. Ἄλλ' ἡ νομικὴ αὕτη θυσία τῶν Ἰσραηλιτῶν ἦτο τύπος ἀπλοῦς¹⁾. Ἡ ἀνθρωπότης ἁμαρτήσασα εἰς αὐτὴν τὴν ἄπειρον μεγαλειότητα τοῦ Θεοῦ, ἔπρεπε νὰ προσφέρῃ θυσίαν ἱκανοποιουσαν πρᾶγματι τὴν θείαν δικαιοσύνην. Ἐπρεπε νὰ εὐρεθῇ «ἀμνός», τουτέστι θῆμα α) ἄμωμον, καὶ β') ἱκανὸν νὰ «ἄρῃ τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου»²⁾. Ἀλλὰ τοιαύτην ἄμωμον καὶ ἄπειρον θυσίαν δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ προσφέρῃ ἡ ἀμρτωλὴ καὶ ἀσθενὴς καὶ πεπερασμένη ἀνθρωπότης, μόνος δὲ εἷς ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ, ὡς καὶ ἐπρόσφερεν αὐτήν, αὐτὸς ὁ μὴ γνούς ἁμαρτίαν, ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς. Naί, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν προσήνεγκεν ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίαν³⁾ ἐξιλαστήριον⁴⁾ πρὸς τὸν Θεὸν ἀντὶ τῶν ἀνθρώπων⁵⁾ καὶ

1) Ἑβρ. ἀ. 1—12.

2) Ἰω. ἀ. 29, Ματθ. ἡ. 17, Λουκ. κβ. 37, Πραξ ἡ. 32.

3) Ὅτι ὁ σταυρικὸς θάνατος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἦτο θυσία, προεῖπαν οἱ προφῆται (ψαλμ. κβ', Ἠσαϊ. νγ'), καὶ μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ Ἰ. Χριστός, χαρκτηρίζων τὸ ἐκχονομενον αἷμά του ὡς τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης (ἐν ἀντιθέσει δηλ. πρὸς τὸ αἷμα τὸ ἐκ τῶν θυσιῶν τῆς παλ. Διαθήκης: Ματθ. κς'. 28, Πρβλ. Ἰω. ς'. 52, κλπ.), καὶ οἱ ἀπόστολοι αὐτοῦ (Ἑβρ. θ. 12, 13, 14, 22, 23, 25, 26, 28, ς'. 27, ι. 10, 12, ἡ. 3, ἀ. Κορ. ε. 7: «καὶ γὰρ τὸ πάσχα ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός»). Πρβλ. Κλημ. Ῥώμης ἀ. πρὸς Κορ. κά, κθ, Εὐσεβ. ἀποδ. εὐαγγ. δ'. 12, August. c. Faust. XX. 21, XXII. 17, Θεοδώρ. εἰς Κολ. ἀ. 20, Ἐφέσ. β'. 11, περὶ προνοίας λόγ. ι.

4) Ἰω. ἀ. 29, Κολ. ἀ. 20—22, Ἐφεσ. ε. 2, 25, ἀ. Κορ. ιε. 3, Ματθ. κ'. 28, ἀ. Τιμ. β'. 6, Τιτ. β'. 14, Ῥωμ. γ'. 24, 25, Γαλ. γ'. 13, ἀ. Κορ. ς'. 20, ς'. 23, Ἀποκάλ. ἀ. 9, ἀ. Ἰω. β'. 2, Ἑβρ. β'. 14—15, ε. 5—10, ἡ. 20, Εὐσεβ. ἀποδ. εὐαγγ. ἀ. 10, δ'. 12, Βασίλ. εἰς ψαλμ. μὴ. 3, 4, August. Trinit. XIII. 15, IV. 13, Θεοδώρ. περὶ προνοίας λόγ. ι. Ἐρην. διάλ. γ'.

5) Ματθ. κ'. 28, ἀ. Τιμ. β'. 6, Εἰρην. Haeres. V. 16, Γρηγόρ. Ναζ. λόγ.

ὕπὲρ τῶν ἀνθρώπων· ἡ δὲ θυσία αὕτη ἱκανοποίησε καὶ ὑπερικανοποίησε τὴν θεϊαν δικαιοσύνην, ἀ) διότι ὁ θυσιασθεὶς ἦτο ἄμωμος καὶ ἡ προσφορά του ὑπῆρξεν ἔργον πλήρους ἐλευθερίας καὶ ἀγάπης, καὶ β') διότι ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ ἡ θυσία του εἶχεν ἄπειρον ἀξίαν. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ θυσία αὕτη, ὡς ἐκ τῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἐννοίαν φύσεως καὶ ἀξίας αὐτῆς, ἐμελλε νὰ ἐπενεργήσῃ, ὡς καὶ ἐπενήργησεν, εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τόσον ἰσχυρῶς, ὥστε νὰ ἀποφασίσωσι νὰ θανατώσωσι καὶ οἴκοθεν τὴν ἐν αὐτοῖς ἀρχὴν τῆς ἁμαρτίας, νὰ «σταυρώσωσι» καὶ αὐτοὶ «τὴν σάρκα σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις»⁶⁾, καὶ νὰ ἀνακαινίσωσιν ἑαυτοὺς, «ἀποθνήσκοντες» μὲν «τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντες δὲ τῷ Θεῷ»⁷⁾. Ἰδοὺ ὁ λόγος, δι' ὃν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀποθάνῃ ὁ Σωτὴρ ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

Διὰ τῆς θυσίας ταύτης, ἣν προσήνεγκεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, συνετέλεσε τὸ μέγα καὶ κοσμοσωτήριον ἔργον τῆς ἐξαγορᾶς καὶ ἀπολυτρώσεως⁸⁾.

κς', μβ', Κόριλλ. Ἀλεξ. εἰς Ἰω. ζ'. 30, Εὐσέβ. ἀποδ. Εὐαγγ. ἀ. 40, ι. 4, Κοριλλ. Ἱεροσολ. κατηχ. γ'. 2, Θεοδώρ. εἰς Ἠσαΐ. νγ'. 5, Ῥωμ. ἀ. 47, Κολ. β'. 14, περὶ προνοίας λόγ. ι. 6) Γαλ. ἐ. 24. 7) Ῥωμ. ζ'. 40—41.

8) Τὰ κοσμοσωτήρια ἀποτελέσματα τοῦ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ἐκχυθέντος τιμίου αἵματος τοῦ Λυτρωτοῦ ἡμῶν, ὑποδειχθέντα ἐν τοῖς ἀνωτέρω χωρίοις (σημ. 2—5), εἶνε μάλιστα τὰ ἐξῆς: α) ἐξάγνις ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας (ἀ. Ἰω. ἀ. 7, Ἑβρ. θ'. 13, 14, Λουκ. κδ'. 47, Τίτ. β'. 14—14, Ἑβρ. ἀ. 2, Ἀποκάλ. ἀ. 5) β) ἀπελευθέρωσις ἀπ' αὐτῆς (Ῥωμ. ζ'. 20), καὶ ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς τοῦ διαβόλου (β'. Τιμ. β'. 26, Ἰω. ιβ'. 31, Τίτ. β'. 14, Ἑβρ. β'. 14, 15, Κολ. β'. 14, 15, ἀ. Κορ. ιε. 22), γ) ἐξαγορὰ καὶ ἀπολύτρωσις ἀπὸ τῆς κατάρας (Γαλ. γ'. 13, ἀ. Κορ. ζ'. 20, ζ'. 28, Γαλ. ἀ. 4, ἀ. Τιμ. β'. 5, 6, Τίτ. β'. 14), δ) συνδιαλλαγή πρὸς τὸν Θεὸν (Κολ. ἀ. 19—22, Ῥωμ. ἐ. 10, β'. Κορ. ἐ. 49, Ἑφ. β'. 16), πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἐ) συνεδέθημεν διὰ νέας Διαθήκης (Ἑβρ. θ'. 15, ιβ'. 24, Ἑφ. β' 13—18), ζ') ἀπελάβομεν τὴν «υἰοθεσίαν» καὶ «οἰκειότητα» αὐτοῦ (Γαλ. δ'. 4, Ἑφ. β'. 19, β', Πέτρ. ἀ. 4). Διὰ τῆς χάριτος δὲ αὐτοῦ ζ') ἁγιαζόμενοι ἐν τῷ παρόντι βίῳ (ἀ. Πέτρ. β'. 24, Ἑφ. ἐ. 25—27, Κολ. ἀ. 21—22, Τίτ. β'. 14) γινόμεθα ἡ) κληρονόμοι τῆς αἰωνίου δόξης καὶ μακαριότητος (Ἰω. γ'. 14, 15, Ῥωμ. ἐ. 10, Ἑβρ. β'. 10).

Ἐκτείνονται δὲ τὰ σωτήρια ταῦτα ἀποτελέσματα ἐπὶ πάντας ἀνεξαίρετως τοὺς ἀνθρώπους (Ἰω. γ'. 16, ἀ. Ἰω. β'. 2, δ'. 14, β'. Κορ. ἐ. 14, Ἑβρ. β'. 9, Ῥωμ.

Διὰ ταύτης δέ, ἅπαξ καὶ διὰ παντός γενομένης, ἔπαυσαν διὰ παντός φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ αἱ ἀτελεῖς καὶ διηνεκεῖς θυσίαι τοῦ νόμου, ὡς προεικόνισις καὶ προῦποτύπωσις ταύτης. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ, ἐκπνέων ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἐφώνησε τὸ «τετέλεσται», ἥτοι ἐτελείωσε πλέον ἢ ἀτελὴς θυσία τοῦ νόμου, καὶ ἐτελέσθη ἡ μόνη πραγματικὴ καὶ τελεία, ἡ τῆς ἐξαγορᾶς καὶ ἀπολυτρώσεως. Ἐκτοτε δὲ μάλιστα ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀπεδείχθη «ὁ μέγας καὶ τέλειος ἀρχιερεύς, ὁ αἰώνιαν λύτρωσιν εὐράμενος»⁹⁾, ὅχι ὅμως κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ¹⁰⁾, ἥτοι ἀπάτωρ ἐπὶ γῆς, ἀμήτωρ ἐν οὐρανῷ, ἀγενεαλόγητος, αἰώνιος¹¹⁾.

§. 76.

Ποῖον εἶνε τὸ πέμπτον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ τί μᾶς διδάσκει ;

«Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς».

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἀποθανὼν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ ταφείς

6'. 18, ἀ. Τίτ. 6'. 6, Κολ. ἀ. 20, Ἐφ. ἀ. 40, 6'. 13—22), διότι ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, ἀδίκων καὶ δικαίων, πιστῶν καὶ ἀπίστων, καὶ ἄν πάντες δὲν ἐσώθησαν ἢ δὲν θά σωθῶσιν, αἱ τοὶ εἶνε ἢ θά εἶνε αὐτοί, ὡς μὴ θελήσαντες (Ἰδ. Χρυσός. εἰς Ἐβρ. ὁμ. 8'. 2, εἰς ἀ. Τιμ. ὁμ. 2'. 1, Θεοδώρ. ἀπορ. Ἐξοδ. ἐρ. κβ', Ἐπιτομ. θ. δογμ. 6').), εἰς πᾶσαν ἐν γένει ἁμαρτίαν, τὴν τε προπατορικὴν (Ῥωμ. 5'. 12, ἀ. Κορ. 15'. 45), καὶ τὴν ἐκ προαιρέσεως, παρελθούσαν τε (Ῥωμ. 7'. 25, Ἐβρ. 9'. 15, Πράξ. 13'. 38, 39), καὶ μέλλουσαν (ἀ. Ἰω. 6'. 4, 12, ἀ. 7, 9), καὶ ἐπὶ πᾶσαν ἐν γένει τὴν κτίσιν (τὴν τε αἶνον: Κολ. ἀ. 19—20, Ἐφ. ἀ. 40, 22, 23, Ἐβρ. 15'. 22—24, καὶ τὴν ὕλικήν: Ῥωμ. 8'. 20, 22, 19, 21, 6'. Πέτρ. γ'. 10, 13) ἐκτὸς τῶν διτιμόνων ὡς ἀμετανοήτων (Ἰουδ. 6, Ματθ. κβ. 47, Ἰουστίν. ἀπολ. ἀ. 28, 6'. 8, Εἰρην. αἰρέσ. ἀ. 10, Νεμέσ. περὶ φύσεως ἀνθρ. ἀ. August. Civ. Dei XIV. 27, Δαμασκ. ἔκθ. ὁρθ. πίς. 6'. 3, 4, 30, τῆς ἐ. Οἰκουμ. Συνόδου, τῆς κατὰ Ὠριγένοους, καν. 5'.).

9) Ἐβρ. 9'. 10. 10) Πρβλ. Ἐβρ. 5'. 3.

11) Ἐβρ. 5'. 10. Τὸν Μελχισεδέκ ἀναφέρει ἡ Γραφή ὡς «βασιλεὺς Σαλήμ» καὶ «ιερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου» (Γενέσ. 14'. 18, Πρβλ. ψαλμ. ρθ'. 4), ὅστις ἐξεληθὼν εἰς ὑπάντησιν τοῦ Ἀβραάμ, ἐπρόσφερεν εἰς αὐτὸν ἄρτους καὶ οἶνον καὶ εὐλόγησεν αὐτόν. Ἡ βασιλεία καὶ ἱερωσύνη αὐτῆς τοῦ Μελχισεδέκ, μὴ ἀνήκοντος εἰς τὴν μετὰ ταῦτα φυλὴν τοῦ Λευὶ, ἐξ ἧς ὁ Ἀαρὼν καὶ οἱ διάδοχοι αὐ-

ὡς ἄνθρωπος, μετὰ μὲν τοῦ σώματος ἔμεινεν ἐν τῷ τάφῳ¹⁾ τὴν πρὸ τοῦ σαββάτου νύκτα, τὸ σάββατον ὁλόκληρον καὶ τὴν μετὰ τὸ σάββατον νύκτα, μετὰ δὲ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ ὡς Θεός²⁾ κατήλθεν εἰς τὸν Ἄδην καὶ ἐκήρυξεν εἰς τὰς ἐκεῖ κρατουμένας ψυχὰς τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας³⁾, τὸ ὅποιον δηλοῖ ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν ἦτο σωτὴρ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος, τῶν τε πρὸ τῆς ἐλεύσεως καὶ μετὰ τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ γενεῶν, πάντων δηλ. ὅσοι ἢ εἶχον πιστεύσει πρότερον εἰς αὐτόν, ὡς μέλλοντα νὰ ἔλθῃ, ἢ ἐπίστευσαν ἔπειτα εἰς αὐτόν ὡς ἐλθόντα ἤδη. Ἀφ' οὗ δὲ τοιουτοτρόπως κατήργησε τὸ κράτος τοῦ Ἄδου καὶ ἡλευθέρωσε τοὺς ἁγίους ἄνδρας τῆς παλαιᾶς Διαθήκης⁴⁾, ἀνέστη ἐκ τοῦ τάφου τὴν τρίτην ἡμέραν, ἥτοι τὴν ἐπαύριον τοῦ σαββάτου, ἡ ὁποία καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐπωνομάσθη Κυριακή, καὶ διὰ τῆς ἀναστάσεώς του ταύτης ἐνθεν μὲν ἐπεσφράγισε τὴν θείαν του δύναμιν, ἐνθεν δὲ ἔδειξεν, ὅτι ὁ θάνατος, εἰς τὸν ὅποιον εἶχε καταδικασθῇ ἡ ἀνθρωπότης, νικηθεὶς δὲν εἶχε πλέον δύναμιν, ἐφ' ᾧ καὶ προεῖπεν ὁ προφήτης Ὡσηέ⁵⁾, «Ποῦ σου, θάνατε, τὸ

τοῦ ἱερέως, ἄνευ προγόνων καὶ ἄνευ διαδόχου, προεικόνιζε τὴν ἄνευ προγόνων καὶ διαδόχων καὶ ἀγενεαλόγητον ὅλως βασιλείαν καὶ ἱερουσύνην τοῦ Σωτῆρος, ὅπως ἀναπτύσσει λεπτομερῶς τὴν ἰδέαν ταύτην ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ (ἴδ. ἀνωτέρω σημ. 9, 10, 11)

1) Τὸ σῶμα τοῦ Ι. Χ. ἐν τῷ τάφῳ «οὐκ εἶδε διαφθοράν» (§. 74, σημ. 1).

2) Τὴν σωματικὴν ἐν τῷ τάφῳ καὶ ἀτόματον πανταχοῦ παρουσίαν τοῦ θεανθρώπου ψάλλει κάλλιστα ὁ ἐκ Δαμασκηνοῦ θεολόγος καὶ ποιητής ὡς ἐξῆς: «Ἐν τάφῳ σωματικῶς, ἐν Ἄδου δὲ μετὰ ψυχῆς ὡς Θεός, ἐν παραδείσῳ δὲ μετὰ ληστού, καὶ ἐν θρόνῳ ὑπῆρχες, Χριστέ, μετὰ Πατρός καὶ Πνεύματος, πάντα πληρῶν ὁ ἀπερίγραπτος». (Καν. ἀναστάτ. τοῦ δ' ἡγίου, στιχηρ. 3 τῆς ἀ. Ὡδῆς:).

3) ἀ. Πέτρ. γ'. 19, Εἰρην. Haers. IV. 12, 27, V. 31, Tertull. de anim. 55, Κλημ. Ἀλεξ. στρωματ. σ'. 6, 11, 12, Ἐπιφάν. αἰρέτ. 50'. 62, οἷ'. 8, Βασιλ. ὁμ. εἰς ψαλμ. μή. 46, Χρυσόστ. εἰς Ματθ. ὁμ. 6'. 1. Ἀθανασ. κ. Ἀπολιναρ. ἀ. 13, 14, Σωκρατ. ἐκκλ. ιστορ. 6'. 37, 41.

4) Ζηζαρ. θ'. 11, Χρυσόστ. εἰς Ματθ. 6'. 4, Εὐσέβ. Εὐαγγ. ἀποδ. I, Εἰρην. Haers. IV. 12, 27, V. 31, Tertull. de anim. 55, Κυρίλλ. Ἱεροσολ. κατηχ. δ'. 11, ιδ'. 19, Ἐπιφάν. αἰρέτ. 50'. 2.

5) ιγ', ιδ', ἀ. Κορ. ιε. 55.

κέντρον; τοῦ σου, Ἄδῃ, τὸ νίκος;» Ἐδειξε δὲ συγχρόνως καὶ ὅτι, ὅπως αὐτὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, οὕτω καὶ ἡμεῖς θέλομεν ἀναστῆ μετ' αὐτὸν «τὸν πρωτότοκον τῆς κτίσεως», ἥτοι τῆς διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἀνακαινισθείσης νέας πλέον κτίσεως⁶). Ἄλλως δὲ κατελθὼν εἰς τὸν Ἀδὴν καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἔδειξε καὶ ὅτι εἶνε κύριος ζώντων καὶ νεκρῶν⁷).

§. 77.

Ποῦτον εἶνε τὸ ἔκτον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ τί μᾶς διδάσκει;
«Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρός.» Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀναστὰς ἐκ τοῦ τάφου ἔμεινεν ἐπὶ τῆς γῆς τεσσαράκοντα ἡμέρας, ὅτε καὶ ἐφανερώθη πολλάκις πρὸς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ, διαβεβαιῶν αὐτοὺς μετὰ διάφορα σημεῖα περὶ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ ἀναστάσεως. Ἐξαπέστειλε δὲ αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον ὅλον διὰ νὰ κηρύξωσι τὸ εὐαγγέλιόν του καὶ νὰ βαπτίζωσι τοὺς πιστεύοντας, ὑποσχεθεὶς δὲ νὰ καταπέμψῃ ἐπ' αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοὺς ἔδωκε τὴν ἄδειαν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν, ἥτοι νὰ συγχωρῶσιν ἢ μὴ ἁμαρτίας. Τέλος δὲ τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως ἀνελήφθη ἔμπροσθεν τῶν μαθητῶν του εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὅπου ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός¹). Ἀναληφθεὶς δὲ μεθ' ἧς ἔφερεν ἐπὶ γῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἔδειξεν ὅτι ἡ εἵτοδος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἶνε ἐλευθέρα τοῦ λοιποῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅτι «τὸ πρόσλημμα τῆς σαρκός», τουτέστιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἐθεώθη, μεταβληθεῖσα ἀπὸ φθαρτῆς εἰς ἀφθαρτον, καὶ ἀπὸ θνητῆς εἰς ἀθάνατον²). Διὰ δὲ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας ἔδειξε τὴν δύναμιν καὶ δόξαν, ἣν εἶχε πρὸ αἰώνων παρὰ τῷ πατρί³), ἥτις ὅμως ἐκρύπτετο μέχρι

6) Ἀ. Κορ. ιε'. 20, 23, Ἰω. ια'. 25, ς'. 51—55, Ῥωμ. ς'. 3, 4, 8, 9.

7) Ῥωμ. ιδ'. 9, Λουκ. κ'. 37—38.

1) Ἰδ. Ἰερ. Ἱστορ. §. 246. 2) Ἰδ. §. 74, σημ. 10. 3) Ἰω. ιζ'. 4—8.

τοῦδε ὑπὸ τὸ κάλυμμα τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ὅτι αὐτός, ὁ ὡς ἄνθρωπος «γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου»⁴⁾, εἶνε καὶ ὁ αἰώνιος⁵⁾ βασιλεὺς.

§. 78.

Ποῖον τὸ ἐβδόμον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, καὶ τί μᾶς διδάσκει;

«Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος». Μᾶς διδάσκει δὲ τὸ ἄρθρον τοῦτο περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας¹⁾ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ παρουσίᾳ ταύτῃ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως²⁾. Ἐὰν κατὰ τὴν πρώτην παρουσίαν, καθ' ἣν ἐτέλεσε τὸ ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ σωτηρίας, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐφάνη ταπεινός³⁾, ἡ δευτέρα θέλει γείνη πλήρης θείας μεγαλειότητος καὶ δυνάμεως καὶ δόξης⁴⁾. Ἐὰν δὲ ἡ πρώτη ἦτο ἔργον φιλανθρώπου πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς συγκαταστάσεως καὶ εὐσπλαγχνίας τοῦ Θεοῦ⁵⁾, ἡ δευτέρα θέλει εἶνε φρικώδης διὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ὡς ἔργον κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως⁶⁾. Ἡ δὲ δευτέρα αὕτη παρουσία τοῦ Κυρίου ἡμῶν θέλει συνοδευθῇ καὶ μὲ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου⁷⁾, καί, ἀφ' οὗ

4) Φιλ. β'. 8. 5) Λουκ. α. 33.

1) Ματθ. ις'. 27—28, κέ. 31, Μάρκ. κγ'. 26, Λουκ. κά. 27, 28, Ἰωάν. ιδ'. 3, 18, ις'. 16, β'. Κορ. ε. 4—10, β'. Θεσσαλ. α. 7—10, β'. 8, Ματθ. κδ'. 3, 27, 37, 38, α. Κορ. ιε. 23, α. Θεσσαλ. β'. 19, γ'. 13, δ'. 45, ε. 23, β'. Θεσσ. β'. 4, Ἰάκωβ. ε. 78, β'. Πέτρ. γ'. 4, α. Ἰω. β'. 28.

2) Ματθ. ζ'. 21—23, ια. 22—24, ιβ'. 35, 41, 42, ιγ'. 37—43, κ'. 4—16, ιθ'. 28—30, κδ', κέ, κς'. 64, Ἰω. ε. 27—30, Πράξ. ι. 42, ις'. 34, Ῥωμ. ε. 5—7, 12—16, ιδ'. 10, α. Κορ. δ'. 5, Ἀποκ. κ'. 11—15, Πολυκαρπ. πρὸς Φιλιππ. ζ', Ἰουστίν. ἀπολ. α. 8, 52, Τρύφ. διάλ. ριζ', ρκέ, Ἀθηναγόρ. περὶ ἀναστ. νεκρ. ια, Κυριλλ. Ἱερ. κατηχ. ιε. 4, Χρυσόστ. εἰς ψαλμ. θ'. 4, Ἰσίδ. Πηλουσ. γ'. ἐπιστ. λζ', Θεοδώρ. εἰς ψαλμ. θ'. 9.

3) Φιλιππ. β'. 8, Ματθ. κ'. 28. 4) Ματθ. κέ. 34, Φιλ. β'. 9—11.

5) Ἰω. γ'. 17. 6) Πράξ. ις'. 31, Ματθ. ις'. 27.

7) Ματθ. κδ'. 6, 14, Μάρκ. ιγ'. 7, Λουκ. κά. 9, α. Κορ. α. 8, κέ. 24, Ματθ. ιγ'. 40, 49, κδ'. 3, Ἑβρ. θ'. 26, α. Κορ. ι. 11, α. Τιμ. ε. 4, β'. Τιμ. β'. 4, Ἰάκ. ε. 3.

παύση ἡ ἐπὶ γῆς βασιλεία τῆς χάριτος, θέλει διαδεχθῇ αὐτὴν ἡ ἐν οὐρανοῖς ἀτελεύτητος βασιλεία τῆς δόξης⁸⁾. Τὸν ἐκ προαιωνίας βουλῆς ὠρισμένον⁹⁾ χρόνον, καθ' ὃν θέλουσι συμβῆ πάντα ταῦτα, δὲν γνωρίζομεν, διότι ὁ Κύριος ἡμῶν δὲν ᾔθέλησε νὰ φανερώσῃ τοῦτο εἰς ἡμᾶς¹⁰⁾, διὰ νὰ εἴμεθα πάντοτε ἑτοιμοὶ¹¹⁾. μᾶς ἔδωκεν ὅμως σημεῖά τινα καὶ γνωρίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων θέλει προεικασθῇ σαφῶς ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου. Ἐνθεν μὲν θέλει διαδοθῇ τὸ εὐαγγέλιον τῆς χάριτος εἰς ὅλον τὸν κόσμον¹²⁾, ἐνθεν δὲ θέλει πληθυνθῇ ἡ ἀμαρτία, ἡ ἔλλειψις τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης, καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἀδικία, ἀκολασία καὶ ἐσχάτη ἐξαχρείωσις¹³⁾. Ἡ δὲ κατάστασις αὕτη κορυφωθείσα διὰ τῆς σατανικῆς ἐνεργείας τοῦ μέλλοντος νὰ βασιλεύσῃ κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας Ἀντιχρίστου¹⁴⁾, θέλει εἶνε πολὺ χειροτέρα τῆς τῶν Σοδό-

8) Ματθ. ιγ'. 43, Λουκ. ἀ. 33, ιγ'. 28, 29, β'. Τιμ. β'. 10, 12, δ'. 18, Ῥωμ. ἡ. 17, Χρυσόστ. εἰς ἀ. Κορ. ὁμ. 10', Κυριλλ. Ἱεροσ. κατηχ. ιε. 26, 27, 29.

9) ἀ. Τιμ. ς'. 15. 10) Ματθ. κδ'. 42, ἀ. Θεσσ. ε. 2, Πράξ. ἀ. 7.

11) Ματθ. κδ'. 44, August. Ep. CXC VII.

12) Ματθ. κδ'. 14, κή. 49, Μάρκ. ις'. 15, Ῥωμ. ια. 25—26.

13) ἀ. Τιμ. ἀ. 4—3, Ματθ. κδ', Λουκ. ιη. 8. Ἰδοὺ ἰδίως πῶς ἀπεικονίζει τὴν ἐξαχρείωσιν τῶν ἀνθρώπων ἐν ταῖς ἐσχάταις ταύταις ἡμέραις ὁ ἀπόστολος ἐν β'. Τιμ. γ'. 4—4. « Τοῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ, ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φιλαυτοὶ, φιλάργυροὶ, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι, ἄστοργοι, ἄσπονδοι, διάβολοι, ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, ἀφιλάγαθοι, προδόται, προπετεῖς, τετυφωμένοι, φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἡρνημένοι». Πρὸλ. Εἰρην. Haeres. V. 28.

14) β'. Θεσσαλ. β'. 3—12, ἀ. Ἰω. β'. 48, Εἰρην. Haeres. V. 25, Tertull. praescr. 4, Εὐσεβ. εἰς Λουκ. ις'. 24, Hieron. in Psalm. LXXXIX, Θεοδώρ. ἄπορ. ἀριθμ. ἐρώτ. γ'. Lactant. Instit. divin. VII. 48, Κυριλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. ε. 44, ιε, Δαμασκ. ἐκθ. ὀρθ. πίστ. δ'. 26. — Σημειωτέον ὅτι, ὅπως οἱ Χιλιασταὶ (ἴδ. §. 35, σημ. 7) ἐπλανήθησαν περὶ τὸν χρόνον τῆς συντελείας τοῦ κόσμου καὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, οὕτως ἄλλοι ἐπλανήθησαν περὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀντιχρίστου, ἐκλαδόντες ὡς τοῦτον οἱ μὲν ἀρχαιότεροι τὸν Νέρωνα (August. Civ. Dei XX. 3), οἱ δ' ἐν τῇ Δύσει κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις, τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης ἢ Πάπαν (Macaire Dogmat. orthodox. II. p. 739).

μων καὶ Γομόρρων, ἀλλὰ καὶ ὁ οὐρανόθεν ὄλεθρος τῶν χωρῶν ἐκεῖνων¹⁵⁾ εἶνε μικρὸς παραβαλλόμενος πρὸς τὴν αἰωνίαν καὶ ἀτελεύτητον κόλασιν, τὴν ὁποίαν θέλουσι κληρονομήσῃ κατὰ τὴν φοβεράν ἐκείνην ἡμέραν οἱ ἁμαρτωλοὶ¹⁶⁾.

§. 79.

Ποία τις λεπτομερέστερον θέλει εἶνε ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου, καὶ ἡ κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις;

Συντέλειαν τοῦ κόσμου λέγουσα ἡ Γραφὴ ἐννοεῖ ὅχι τὴν ἀπόλυτον καταστροφὴν τοῦ κόσμου¹⁾, ἀλλὰ τὴν διὰ τοῦ πυρὸς ἀνασχοιχείωσιν καὶ μεταμόρφωσιν καὶ ἀφθαρτοποιήσιν αὐτοῦ²⁾. Θέλει δὲ συμβῇ ἡ δευτέρα παρουσία καὶ ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου διὰ μιᾶς καὶ ἀπροσδοκήτως³⁾. Διὰ μιᾶς θέλει σεισθῇ μέχρι θεμελίων ἡ γῆ, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη θέλουσι σκοτισθῇ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν θέλουσι σαλευθῇ⁴⁾. Τότε θέλει παρευθὺς ἡχῆσῃ ἡ σάλπιγξ τῶν ἀρχαγγέλων, καὶ αἱ μὲν ψυχαὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος νεκρῶν θέλουσι διὰ μιᾶς ἐνωθῇ μετὰ τὰ οἰκεῖα τῶν σώματα⁵⁾, ἀφθάρτα τοῦ λοιποῦ καὶ ἀθάνατα, τὰ δὲ σώματα τῶν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ζώντων θέλουσι λάβῃ διὰ μιᾶς τὴν ἀφθαρσίαν ταύτην⁶⁾. Ἀμφότεροι δέ, καὶ οἱ πρὶν

15) Γε. ε.σ. ιβ. 46. 16) Ματθ. ι. 45.

1) Τοῦτο λέγοντες οἱ περὶ τὸν Ὀριγένη κατεδικάζθησαν ὑπὸ τῆς ἐ. Οἰκουμ. Συνόδου (ἐ. Οἰκ. Συνόδ. καν. ἐ, ι, ια.)

2) Πέτρ. γ'. 40—43. Πρβλ. ἀποκάλ. ια. 4, Εἰρην. Haer. V. 36, Κυριλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. ἐ 3, Hieron. in Esai. LXV, Ἰουστίν. ἀπολ. α. 7, Ἀθην. πρεσβ. κβ'. 3, Θεόφ. Ἀντιοχ. Αὐτόλ. κ. β'. 37, 8, August. Civit. Dei XX. 46.

3) Ματθ. κδ'. 27, Λουκ. ιβ'. 24, β'. Πέτρ. γ'. 40.

4) Ματθ. κδ'. 29, Μάρκ. ιγ'. 24, Λουκ. κβ'. 25.

5) Ἰωβ κβ'. 25—26, β'. Ματθαῖ. ζ'. 9, ια. 14, ιβ'. 43, Ἰω. ια. 23, 24, 25, Πράξ. κγ'. κδ', 5, Ἰω. ε. 25, 28, 29, Πράξ. δ'. 2, κβ'. 15, ιζ'. 18, 32, κγ'. 6, Ἑβρ. ς'. 2, α. Κορ. ιε. 12—17. — Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν ἐπραγματεύθησαν πολλοὶ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ὅσων Ἰουστίνος, Ἀθηναγόρας, Τερτυλλιανός, Κλήμης, Μεθόδιος, Εὐσέβιος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Ἀμβρόσιος, Ἐφραίμ ὁ Σύρος κλπ. 6) α. Κορ. ιε 36, 44, 53.

νεκροὶ καὶ οἱ τέως ζῶντες, εἴτε ἄδικοι εἴτε δίκαιοι⁷⁾, ἀνάρπα-
στοι γεγόμενοι ἐπὶ νεφελῶν, θέλουσι μεταφερθῇ ἐναέριοι εἰς τὸν
τόπον τῆς κρίσεως⁸⁾. Ἐκεῖ θέλει στηθῇ θρόνος⁹⁾ καὶ παρου-
σιασθῇ ἐπὶ τέλους ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν ὅλῃ τῇ δόξῃ καὶ τῇ με-
γαλειότητι αὐτοῦ, ἐρχόμενος ἐπὶ τῶν νεφελῶν ὡς ἄστραπὴ¹⁰⁾.
Τότε δὲ θέλουσι ταχθῇ οἱ μὲν πιστοὶ καὶ δίκαιοι ἐκ δεξιῶν, οἱ
δὲ ἀσεβεῖς καὶ ἄδικοι ἐξ ἀριστερῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους
θα ἀρχίσῃ ἡ κρίσις. Οὔτε μάρτυρες καὶ ἀποδείξεις, οὔτε δικη-
γόροι καὶ ἀπολογίαι, ἀλλ' οὔτε μετάνοια πλέον ἐκεῖ καὶ συγ-
χώρησις. Ὁ παντογνώστης καὶ καρδιογνώστης Θεὸς γνωρίζει
ἐνός ἐκάστου ὅχι μόνον τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς πλέον
ἀποκρύφους στοχασμούς, ἐπομένως δὲν ἔχει ἀνάγκην οὔτε νὰ
ἐξετάσῃ οὔτε νὰ ἀνακρίνῃ τινά. Θέλει δὲ μόνον ἀπαριθμῆσθαι
πρὸς τοὺς ἐκ δεξιῶν τὰ ἔργα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης,
ὅσα ἔπραξαν, καὶ εἰς ἀμοιβὴν θέλει πέμψῃ αὐτοὺς ἐκεῖ, ὅπου
ἡ αἰωνία¹¹⁾ χαρὰ καὶ ἀτελεύτητος μακαριότης διὰ νὰ ἀπολαύ-
σωσι τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα, « ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ οἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤ-
κουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη »¹²⁾. Ἐπειτα δὲ
θέλει στραφῇ πρὸς τοὺς ἐξ ἀριστερῶν, καί, ἀφ' οὗ ἀπαριθμῆσθαι
καὶ πρὸς αὐτοὺς τὰ ἔργα τῆς ἀσεβείας καὶ ἀνομίας των, θέλει
τοὺς ἀποπέμψῃ εἰς τὸν τόπον τῆς αἰωνίου¹³⁾ κολάσεως καὶ
καταδίκης, ἐκεῖ ὅπου ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων,
εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς

7) Πράξ. κδ'. 15, Ἰω. ε'. 28, 29 Κλήμ. Ρώμης πρὸς Κορινθ. κδ'. Ἰου-
στίν. ἀπολ. α'. 18, 52, Ἀθανάσιος ἐνανθρῳπ. ε', Κυριλλ. Κατήχ. δ'. 30, Χρυ-
σόστ. εἰς Ἑβρ. ὁμ. ιθ'. 4. 8) α'. Θεσσ. δ'. 15.

9) Ματθ. κέ. 31, Δανιήλ ζ'. 7, 10. 10) Ματθ. κδ'. 27.

11) Ἰω. γ'. 28, γ'. 16, Ματθ. κέ. 46, α'. Πέτρ. ε'. 10, Ἑβρ. ε'. 8, 9, 6'.
Κορ. δ'. 7, 8, κλπ. Θεόφιλ. Ἀντιοχ. πρὸς Αὐτόλοχ. α'. 14, Κλήμ. Ἀλεξ.
στρωμ. ε'. 14, August. de Civit. Dei XXII. 30, Δαμασκην. ἐκθ. ὁρθ. πίστ.
δ'. 27. 12) α'. Κορ. β'. 9.

13) Ματθ. γ'. 12, ιθ'. 8, κέ. 41, 46, Ἀποκάλ. ιδ'. 11, κ'. 10, Μάρκ. θ'.
48, Ἰουστίν. ἀπολ. α'. 28, Εἰρην. Haeres. IV. 28, V. 27, Κυριλλ. Ἱερου.
κατήχ. ιθ'. 19, Θεόφιλ. Ἀντιοχ. Αὐτόλ. α'. 14, Κυριλλ. Ἀλεξ. εἰς Ἡσαΐ. ζέ,
41, Θεοδώρ. εἰς ψαλμ. ψγ', August. Civ. Dei XXI. 17, 21, 26.

ἀγγέλοις¹⁴⁾ αὐτοῦ. Ὅπως δὲ οἱ δίκαιοι θέλουσιν ἀπολάβῃ ἀνάλογον πρὸς τὴν πίστιν καὶ ἀρετὴν αὐτῶν τὴν ἀμοιβήν¹⁵⁾, οὕτω καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν ἡ κόλασις θέλει εἶναι ἀνάλογος μετὰ τὴν κακίαν καὶ ἀπιστίαν των¹⁶⁾.

§. 80.

Πότεν εἶνε τὸ ὄγδοον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ τί μᾶς διδάσκει;
«Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν». Τὸ ἄρθρον τοῦτο μᾶς διδάσκει περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν τῇ διπλῇ αὐτοῦ σχέσει πρὸς τὴν ἁγίαν Τριάδα καὶ πρὸς τὸν κόσμον.

Κατὰ τὸν πρῶτον λόγον εἶδομεν ἀνωτέρω¹⁾, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα²⁾ εἶνε τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, ὅθεν καὶ «κύριον» καὶ «ἅγιον» λέγεται διὰ τὴν θείαν κυριαρχίαν καὶ ἀγιότητα, ὅπως κύριος καὶ ἅγιος ὁ Πατήρ, ὅπως κύριος καὶ ἅγιος ὁ Υἱός· ὅτι ἐπομένως ὡς τοιοῦτον «συμπροσκυνεῖται καὶ συνδοξάζεται» μετὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν· καὶ ὅτι οὔτε ἐκτίσθη, ὅπως τὰ κτίσματα, οὔτε ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὅπως ὁ Υἱός, ἀλλ' «ἐκπορεύεται» μόνον

14) Ματθ. κ' 31.

15) Λουκ. ιθ'. 17, 20, ἀ. Κορ. γ'. 8, β'. Κορ. θ'. 6, Εἰρην. Haer. III. 19, Κλημ. Ἀλεξ. στρωμ. ζ'. 13, Θεοδώρ. εἰς ἀ. Κορ. ιε'. 41, August. Civ. Dei XXII. 30, Βασίλ. εἰς Ἡσαΐ. ια'. 40, Χρυσός. εἰς ἀ. Κορ. μα'. 3.

16) Λουκ. ιθ'. 47, 48, κ'. 47, Ῥωμ. β'. 6, Χρυσόστ. εἰς Ῥωμ. ὁμ. ε, Hieron. in Math. X, August. de Baptism. IV. 49.

1) §. 45.

2) Τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐπονομάζεται ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ παράκλητος (Ἰω. ιδ'. 26, ις'. 7, = συνήγορος καὶ παρήγορος, Ἰδ. Suicer. Thes. eccles. ἐν τῇ λέξει)· δωρεά (Ἰω. δ'. 40, κλπ.)· ἐπαγγελία (Λουκ. κδ'. 49, κλπ.)· δόναμις (Λουκ. α'. 35, κλπ.)· χρίσμα (ἀ. Ἰω. β'. 20, κλπ.)· σφραγίς (Ἐφεσ. α'. 13, κλπ.), καὶ δάκτυλος Θεοῦ (Ματθ. ιθ'. 28, κλπ.).

«ἐκ τοῦ Πατρὸς», ὅχι δὲ «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ», ὅπως βλασφημοῦσιν οἱ Λατῖνοι, κατ' αὐτοὺς δὲ καὶ οἱ διαμαρτυρούμενοι³⁾.

Τὴν δὲ δευτέραν, τὴν πρὸς τὸν κόσμον, σχέσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μᾶς ἐξηγεῖ ἡ λέξις «ζωοποιὸν καὶ ἅγιον» (ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ αὐτῆς πρὸς τὸν κόσμον ἀναφορᾷ) καὶ αἱ λέξεις «λαλήσαν διὰ τῶν προφητῶν». Διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ Θεὸς ἐπενεργεῖ εἰς σύμπασαν ἐν γένει τὴν κτίσιν, τὴν τε αὔλον⁴⁾ καὶ τὴν ὕλικήν⁵⁾, διαμορφῶν καὶ ζωογονῶν αὐτήν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος λέγεται ἐν γένει «ζωοποιόν»⁶⁾. Ἰδίως ὁμως τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐμπνέει καὶ ἐνισχύει τὴν πνευματικὴν ζωὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅσοι διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἔργων αὐτῶν ἀποδείξωσιν ἑαυτοὺς καὶ οἰκοθεν ἀξίους τῆς θείας ταύτης χάριτος⁷⁾, φωτίζον αὐτῶν τὸν νοῦν καὶ ἁγιάζον τὴν καρδίαν· ὅθεν οὐ μόνον «ζωοποιόν» καὶ κατὰ τὴν ἀναφορὰν ταύτην, ἀλλὰ καὶ «ἅγιον» ἰδιαιτάτα προσωνυμεῖται⁸⁾. Ὁ ἀξιωθεὶς τῆς θείας ταύτης χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑψοῦται ὑπεράνω τῆς κοινῆς σφαίρας καὶ βλέπει διὰ τοῦ νοὸς πράγματα, τὰ ὅποια οὔτε ἄλλος ἄνθρωπος δύναται νὰ ἴδῃ καὶ κατανοήσῃ, οὔτε αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀνευ τῆς ἄνωθεν ταύτης διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐλλάμψεως.

3) Ἰδ. §. 36.

4) Ἦτοι τοὺς ἀγγέλους, Ἰησὺς. ὁμ. εἰς τὴν αἴρ. Νοητοῦ ἰδ', Ἀθην. πρὸς Σεραπ. δ'. 41. 5) Γεν. ἀ. ψαλμ. ρδ'. 30, λγ'. 6, Δαμασκ. ἔκθ. ἀ. 101.

6) Χρυσόστ. εἰς Πράξ. ὁμιλ. δ'. 9, Διδυμ. Ἀλ. περὶ τριάδος δ'. 7.

7) Πρὸλ. §. 24, §. 36.

8) Ὅπως καὶ τὰ τρία πρόσωπα τῆς θεότητος εἶνε ἅγια, οὕτω καὶ ὁ ἁγιασμός τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων εἶνε κοινόν ἔργον αὐτῶν (Ἰω. ιζ'. 11—17, δ'. Θεσσαλ. β'. 13, ἀ. Πέτρ. ἀ. 2). Ἀλλ' ἰδίως ὁ μὲν Πατὴρ εἶνε, οὕτως εἰπεῖν, ἡ πηγὴ τοῦ ἁγιασμοῦ (Ἰω. ιδ'. 16, Βασιλ. ἀγ. πνεύμ. ις'), ὁ δὲ Υἱός, ὁ διὰ τοῦ ἔργου τῆς σωτηρίας καὶ ἀπολυτρώσεως καταξιώσας αὐτοῦ τὸν ἄνθρωπον (Ἰω. ιδ'. 16, 26, ζ'. 39, ἀ. Κορ. ἀ. 4, κλπ.), καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁ ἰδίως καὶ κατὰ μέρος μεταδότης καὶ συντελεστὴς αὐτοῦ (δ'. Κορ. ιγ'. 13, ἀ. Κορ. ιβ'. 4, 11, Πράξ. β'. 3, 4, ἀ. Πέτρ. ἀ. 2, ἀ. Κορ. ε'. 11, Ἰω. γ'. 5, 6, 7).

§. 81.

Τίνας ἐχρημάτισαν δοχεῖα ἐκλεκτά τῆς θείας χάριτος καὶ ὄργανα ἔμματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος;

Τοῦ κατὰ θείαν χάριν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωτισμοῦ καὶ ἁγιασμοῦ ἡξιώθη καὶ ἀξιοῦται, καθόλου μὲν εἰπεῖν, ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία¹⁾, ἰδίως ὁμως καὶ κατ' ἐξαίρετον τρόπον ἡξιώθησαν αὐτῆς οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης, οἱ προφῆται καὶ οἱ μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τοῦ Κυρίου, κατὰ τὴν πεντηκοστὴν μάλιστα ἡμέραν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, ὅτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβη ἐπ' αὐτοὺς ἐν πυρίναις γλώσσαις²⁾. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἅγιοι οὗτοι ἄνδρες εἶνε καὶ λέγονται θεόπνευστοι, καὶ αὐτοὶ καὶ πᾶν ὅ,τι συνέγραψαν ἢ ἐλάλησαν περὶ Θεοῦ καὶ περὶ παντός πράγματος ἀναφερομένου ἐμμέσως ἢ ἀμέσως εἰς αὐτόν, ὡς ἐμπνευσθέντες, φωτισθέντες καὶ καθοδηγηθέντες εἰς τοῦτο ὑπ' αὐτοῦ ἀμέσως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ὁ λόγος αὐτῶν εἶνε καὶ λέγεται λόγος Θεοῦ³⁾. Ἐὰν δὲ ἐν τῷ ὀγδῶ ἄρθρῳ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα «ἐλάλησε» μόνον «διὰ τῶν προφητῶν», ὅχι καὶ διὰ τῶν ἀποστόλων, τοῦτο προῆλθεν ἐκ τούτου, ὅτι ἡ συντάξασα τὸ ἄρθρον τοῦτο β'. οἰκουμένη Σύνοδος ἠθέλησε νὰ προφυλάξῃ δι' αὐτοῦ τοὺς ὀρθοδόξους Χριστιανούς ἀπὸ τῆς κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀναφύσεως παρὰ τισι κακοδοξίας, ὅτι τὰ βιβλία τῆς παλαιᾶς Διαθήκης δὲν ἦσαν θεόπνευστα, παρσιώπησε δὲ τὸ περὶ θεοπνευστίας τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν βιβλίων τῆς καινῆς Διαθήκης, ἐπειδὴ τοῦτο οὐδεὶς ἠρνεῖτο τότε οὐδὲ διημφισβῆται. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς προείπαμεν, δύο εἶνε τὰ εἶδη τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὁ ἐγγραφος, ἥτοι ἡ ἁγία Γραφή, καὶ ὁ προφορικὸς καὶ ἄγραφος, ἥτοι ἡ παράδοσις, ἔπεται ὅτι ἀμφότεραι αὐταὶ αἱ πηγαὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἢ τε γραφὴ⁴⁾ καὶ ἡ

1) Ἰδ. κατωτέρω §. 82. 2) Πράξ. α. 5, β'. 1. 3) Ἰδ. §. 12.

4) Πράξ. α. 16, γ'. 18, 21, δ'. 25, κ'. 26, Ἑβρ. α. 1, γ'. 7, ζ'. 3, θ'.

παράδοσις'), εἶνε θεόπνευστοι. Οὔτε δὲ ἡ ἁγία καὶ πολύτιμος αὕτη τῆς ἐκκλησίας παρακαταθήκη, ἡ παράδοσις, (ἥτις πηγάζει μὲν καὶ ἐκ προτέρων τῆς χάριτος χρόνων, ἐκ τῆς παλαιᾶς δηλ. διαθήκης, ἀλλ' ἰδίως ἀρχὴν καὶ σύστασιν λαβοῦσα ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, μετεδόθη διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν), ἀντίκειται πρὸς τὴν ἁγίαν γραφὴν, οὔτε αὖτε πρὸς τὴν παράδοσιν, μόνον δὲ συμπληροῖ ἀμοιβαίως ἡ μία τὴν ἄλλην, διότι τὸ μὲν γράμμα τῶν γραφῶν ζωοποιεῖται διὰ τῆς παραδόσεως, ἡ δὲ γνησιότης τῆς παραδόσεως δοκιμάζεται πρὸς τὴν ἁγίαν γραφὴν.

Ἐντεῦθεν γίνεται κατὰ δῆλον ὅτι πλανῶνται καὶ βλασφημοῦσιν οἱ διαμαρτυρόμενοι, ἀρνούμενοι τὴν θεοπνευστίαν τῆς παραδόσεως καὶ δεχόμενοι ὡς λόγον Θεοῦ μόνον τὴν ἁγίαν Γραφὴν. Ἡ δυσσεβὴς αὕτη αἵρεσις ἐξελέγχεται οὐ μόνον ἐξ αὐτῆς τῆς παραδόσεως, ἥτις ὑπάρχει ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς λόγος Θεοῦ ἀνέκαθεν ὑπ' αὐτῆς⁶⁾), ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἐν ᾗ ὁ ἀπόστολος Παῦλος οὐ

8, ι. 15, 16, Ματθ. ε. 19, κς'. 54, Λουκ. ιθ'. 31, κδ'. 26, 44, Ἰω. ιγ'. 18, Ματθ. κβ'. 42, Μάρκ. ιβ'. 36, ε'. Τιμ. γ'. 15, 16, ε'. Πέτρ. α. 49, 20, 24, ε'. Βασιλ. κγ'. 2, ψαλμ. μγ'. 2, ἐξοδ. δ'. 42, ιζ'. 14, κδ'. 7, λδ'. 27, Ἀριθμ. λγ'. 1, 2, Δευτερον. κη'. 58, λδ'. 19, Ἰερμ. λ'. 2, λς'. 2, Ματθ. ι. 49, 20, κη'. 18, α. Κορ. β'. 13, ζ'. 10, Μάρκ. ιγ'. 11, Λουκ. ιβ'. 41, 42, Κλημ. Πρώτης α. Κορινθ. μξ', Ἰουστίν. Τρύφων. διάλ. κθ', λβ', λγ', ρθ', Εἰρην. Haeres. V. 20, Τατιαν. Ἑλλην. ιβ', Θεόφιλ. Ἀντισοχ. Αὐτόλук. β'. 9, 14, γ'. 14, 13, 41, Tertull. adv. Marcion. III. 3, Κλημ. Ἀλεξανδρ. στρωματ. β'. 2, προτρεπτ. θ', Ὠριγένης. περὶ ἀρχ. δ'. 1, 6, κατὰ Κέλσ. η. 9, 2, 7, 17, Ἰππόλ. σίρ. Νοητ. ια. Lactant. Instit. divin. V. 2, VI. 21, VII. 1, V. 1, 2, IV. 20, Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. ε. 28, ε'. 13, εἰς ψαλμ. α. 3, β'. 9, Βασιλ. εἰς ψαλμ. νθ'. 2, Ἀθανάσι. εἰς ψαλμ. προουμιακ., Χρυσόστ. εἰς β'. Τιμόθ. ὁμιλ. θ'. 1, εἰς Γαλ. α. 7, Hier. in Ecclesiast. XI. 2, in Zaccar. IV, August. de Civit. Dei XI. 3, Κυρίλλ. Ἀλεξ. κ. Νεστορ. β'. 7, Θεοδώρ. ἐλλην. παθημ. θεραπ. γ'.

5) Ἰδ. §. 10. Πρβλ. καὶ Πολυκαρπ. Φιλιππ. θ', Εἰρην. Haer. III. 4, Κλημ. Ἀλεξ. στρωμ. ζ'. 47, 48, Tertull. de Coron. milit. III, praescr. XV, Βασιλ. ἀγ. πνεύμ. κθ'. 1, Γρηγόρ. Ναζ. λόγ. λδ', Χρυσόστ. εἰς β'. Θεσσαλ. ὁμ. δ'. 12, εἰς β'. Τιμ. ὁμ. γ'. 1, Ἐπιφάν. αἰρ. οβ'. 3, ξα. 6, August. c. Julian. VI. 5.

6) Εἰρην. Haeres. III. 4.

μόνον ὁμολογεῖ τὴν ὑπαρξιν αὐτῆς ῥητῶς, ἀλλὰ καὶ συνιστᾷ τὴν ἀπαράσάλευτον τήρησιν αὐτῆς⁷⁾.

§. 82.

Τινες μετὰ τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους ἐχρημάτισαν ὄργανα τοῦ ἁγίου Πνεύματος;

Ὁ Κύριος ἡμῶν εἶπεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ θέλει μένη εἰς τὸν αἰῶνα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, ὁδηγοῦν αὐτὴν εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν¹⁾. Ἐπεταί ἄρα ὅτι ἡ καθόλου ἐκκλησία, ἡ φύλαξ τῶν γραφῶν καὶ τῆς παραδόσεως, δὲν λανθάνεται ὡς τοιαύτη²⁾

7) «Ἄρα οὖν ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε εἶτε διὰ λόγου εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν. β'. Θεσσαλ. β'. 15. Πρὸλ. γ'. 16, α. Κορ. ια'. 2, Γαλ. α. 14, κτλ. Τί ἄλλο μαρτυρεῖ διαρρήδην ὁ ἀπόστολος ἐν τοῖτοις εἰμὴ ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει διαφορὰ καὶ διάκρισις μεταξὺ τοῦ προφορικοῦ καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἥτοι μεταξὺ τῆς γραφῆς καὶ τῆς παραδόσεως;—'Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου οἱ διαμαρτυρόμενοι οὐδὲν ἀναγνωρίζουσι κύρος εἰς πᾶσαν ἐν γένει τῆς Γραφῆς ἐπίσημον ἐρμηνείαν, διατεινόμενοι, ὅτι ἡ Γραφή, καθ' ὅσον ἀποβλέπει τὰς σωτηριώδεις αὐτῆς διδασκαλίας, εἶνε οἷοθεν φανερὰ εἰς πανταδῆποτε. Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τῆς ἔτι χειρόνος πλάνης τῶν Κουακέριων (§. 36, σημ. 2. δ.), οἵτινες ὄχι μόνον τὴν παράδοσιν ἀρνοῦνται, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Γραφὴν δὲν ἀποδίδουσιν ὅσον ὀφείλεται κύρος, δοξάζοντες ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀλήθεια ἐμπνέεται διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν οὕτως, ὥστε ἡ ἁγία Γραφή καταντᾷ δι' αὐτοὺς ἀπλοῦν μόνον βοήθημα, ἀπλοῦς σχολιαστὴς τῶν ἐμπνευσμάτων αὐτῶν; Ἀγνοοῦσι καὶ οἱ υἱοὶ οὗτοι τῆς κακοδοξίας, ὅτι ἡ θεία χάρις φωτίζει ἕνα ἕκαστον κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἰδίας αὐτοῦ πίστεως καὶ ἀγιότητος, ὅπως εἶπε ῥητῶς ὁ Σωτὴρ λαλῶν περὶ τῶν ταλάντων, ἥτοι αὐτῆς τῆς θείας χάριτος, ὅτι «τῷ ἔχοντι παντὶ δοθήσεται καὶ περισσευθήσεται, ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ» (Ματθ. κβ'. 29). Τίς λοιπὸν ἔσται ὁ ἀληθῶς καὶ καθ' ὁλοκληρίαν θεόπνευστος, ἀφ' οὗ ὅλοι θά νομιζώσιν ἑαυτοὺς τοιοῦτους; Ἐκ δὲ τοῦ χάους τούτου καὶ τῆς συγχύσεως ποία εἶνε δυνατόν νὰ προέλθῃ ἐνότης πίστεως; Οὐδεμία, ὅπως μᾶς διδάσκει αὕτη ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῶν διαμαρτυρομένων ἐν γένει, καταμελισθεῖσα εἰς ἀπειράριθμα σχίσματα καὶ αἵρέσεις, τῶν αἱ πλεῖστα παρεξέκλιναν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀντικρὺ ἀπάρνησιν τῆς θεότητος τοῦ ἱ. Χριστοῦ.

1) Ἰω. ιβ'. 15, ις'. 13.

2) Εἰρην. αἵρέσ. α. 1, III. 2, 4, Tertull. praeser. 2, 36, August. ad Bonifat. 12, Cyprian. Epist. XXXV, Ἀθανάσ. κ. Ἀρειαν. δ'. 35, Βασίλ. εἰς

καὶ εἶνε θεοφώτιστος, ὅσakis ὁλόκληρος συνερχομένη διὰ τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς, ἀποφαίνεται περὶ τῶν θείων ἀληθειῶν. Τοῦτο δὲ μάλιστα γίνεται ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς Συνόδοις, ὅπου ἡ καθόλου ἐκκλησία δὲν εἶνε δυνατόν νὰ πλανηθῇ ἐκλέγουσα τὸ ψεῦδος ἀντὶ τῆς ἀληθείας, διότι τὸ ἐν αὐτῇ παρὸν καὶ ἐνεργοῦν ἅγιον Πνεῦμα φωτίζει καὶ καθοδηγεῖ αὐτὴν ἀπαλλάττον πάσης πλάνης³).

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς διὰ τῶν Συνόδων περὶ τῶν θείων ἀληθειῶν ἀποφανομένης καθόλου Ἐκκλησίας, ὅργανα τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐχρημάτισαν κατὰ δεύτερον λόγον ἐν τῇ ὀρθοτομήσει τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας⁴), οἱ ἅγιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, ὅσοι, κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας, οὐ μόνον διὰ τοῦ εὐσεβοῦς παραδείγματος τῶν καὶ τῆς θεαρέστου αὐτῶν πολιτείας συνετέλεσαν εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν σοφῶν καὶ ἱερῶν αὐτῶν συγγραφῶν ἐπρομάχησαν ὑπὲρ τῆς ὀρθότητος τῶν δογμάτων, ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς δηλονότι ἐρμηνείας καὶ διδασκαλίας τοῦ θεοῦ λόγου. Διακρίνονται δὲ οἱ πατέρες οὗτοι τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας εἰς τρεῖς μάλιστα τάξεις. Πρῶτοι εἶνε οἱ λεγόμενοι ἀποστολικοὶ πατέρες, οἱ σύγχρονοι τῶν ἀποστόλων, ἥτοι Κλήμης ὁ Ῥώμης, Βαρνάβας, Ἑρμᾶς, Ἰγνάτιος, Πολύκαρπος, Παπίας καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης. Δεύτεροι ἔρχονται οἱ ἀπολογηταί, ὀνομασθέντες οὕτως, διότι ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ὑπερασπίσθησαν τὴν ἀλήθειαν τῶν θείων δογμάτων τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τῶν Ἰου-

ψαλμ. νθ'. 4, Ἐπιφάν. αἰρέσ. ο.ε. 14, Κυρίλλ. κ. Νεστοριαν. γ'. 1, Ἰαίδωρ. Πηλουσιώτ. ἐπιστολ. σλή.

3) Ματθ. κή. 20, ιθ'. 20, Ἰω. ιδ'. 6, ις'. 13, Ἐπιστολ. Πατριάρχ. ὅρ. ιβ', Γρηγόρ. Ναζ. λόγ. κἀ. ἐπιστολ. νέ. οβ', πδ', ρλγ', Βασίλ. ἐπιστ. ριδ', August. epist. LIV, ad Jan. 1, τῆς γ'. οἰκουμ. Συνόδου καν. ζ', Ambros. Epist. XXXII, Νικηφόρ. Πατριάρχ. Κ]πόλ. παρὰ Fabric. Bibl. Graec. vol. VI, p. 166.

4) Εἰρην. Haer. III. 3, Θεόδωρ. ἱστορ. ἐκκλ. ε. 9, τῆς δ', ε' καὶ ζ'. οἰκουμ. Συνόδ. καν., August. ad Iul.

δαίων καὶ κατὰ τῶν ἐθνικῶν, ἤτοι τῶν εἰδωλολατρῶν. Οἱ πατέρες οὗτοι εἶνε οἱ ἑξῆς: Ἰουστίνος, Ἀθηναγόρας, Θεόφιλος Ἀντιοχείας, Εἰρηναῖος καὶ ἄλλοι. Ἀκολουθοῦσι τρίτον οἱ μεγάλοι πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας, ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Κύριλλος, Ἀμβρόσιος, Ἰερώνυμος, Αὐγουστίνος, καὶ ἄλλοι. Τὰ συγγράμματα τῶν ἁγίων καὶ ἱερῶν τούτων ἀνδρῶν δὲν ἔχουσι τὸ κύρος εἰς ἴσον βαθμὸν πρὸς ὅσα ἐδογμάτισαν καὶ ἐκανόνισαν αἱ Σύνοδοι, διότι καὶ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος δὲν ἡξιώθησαν εἰς ἴσον βαθμὸν, εἶχαν ὅμως τὴν χάριν ταύτην οἱ ἅγιοι οὗτοι ἄνδρες εἰς βαθμὸν ὑπέρτερον παντὸς ἄλλου ἀτόμου. Ὅθεν μετὰ τὰς συνόδους, αἵτινες ἀντιπροσωπεύουσιν ὁλόκληρον τὴν ἐκκλησίαν, οἱ ἅγιοι οὗτοι ἄνδρες εἶνε τὰ κατ' ἐξοχὴν ὄργανα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅθεν καὶ θεοφόροι⁵⁾ πατέρες κατ' ἐξοχὴν ὀνομάζονται.

5) Ταῦτα λέγοντες δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ὡς θεοφόροι νοοῦνται οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας ὅχι ἀπλῶς εἰπεῖν ἐν παντὶ ὅ,τι συνέγραψαν, διότι ἐξ αὐτῶν πολλοὶ συνέγραψαν καὶ περὶ ἀντικειμένων ἁλλοτρίων πρὸς τὸν χριστιανισμόν καὶ τὰς θείας αὐτοῦ ἀληθείας, οἷον περὶ γραμματικῆς, φιλοσοφίας, ἀστρονομίας, ποιήσεως, ἱστορίας, μουσικῆς κτλ., ἀλλ' ἐν οἷς μόνον συνέγραψαν περὶ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἀληθειῶν. Καὶ ταῦτα δὲ τὰ συγγράμματα δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς ἀλάθαστα πάντα καὶ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ἀλλὰ μόνον ὅσα καὶ καθ' ὅσον συμφωνοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τὴν διδασκείσαν μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων, πρεσβευομένην δὲ καὶ διδασκομένην ὑπὸ τῆς καθόλου ἐκκλησίας, διότι οὗτοι καὶ μόνον οὗτοι, ἤτοι οἱ προφῆται, οἱ ἀποστολοὶ, καὶ ἡ καθόλου ἐκκλησία, εἶνε ἀλάθαστοι κατὰ τὴν αὐστηράν καὶ ἀκριβῆ ἔννοιαν τῆς λέξεως. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ πατέρες μὲν τινες τῆς ἐκκλησίας ἐλανθάνθησαν ἀντικρὺς ἐν πολλοῖς τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, ὅθεν καὶ συν-οδικῶς κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας (ὡς π. χ. ὁ Ὠριγένης, ἰδ. §. 31): ἄλλοι δὲ ἐξέφρασαν ἰδέας ἀτομικὰς μὴ ἀναγνωρισθείσας ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὡς ἀληθείας τῆς πίστεως. Οὕτε λοιπὸν αἱ ἀτομικαὶ αὗται ἰδέαι πολλῶν πατέρων πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς κανὼν τῆς ὀρθοδοξίας ἐν γένει, οὔτε πάλιν ὅ,τι περιέχεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἐκπεσόντων τῆς ὀρθοδοξίας ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων εἶνε συλλήβδην καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν ἐσφαλμένον καὶ κακόδοξον. Παράδειγμα ἔστω αὐτὸς πάλιν ὁ Ὠριγένης, περὶ οὗ ὀρθότατα εἴρηται τὸ τοῦ Κασιδιάρου «Ubi bene, nemo melius, ubi male, nemo pejús.» (Fabric. Bibliothec. Graec. vol. V. p. 214). Πρὸς ἐν γένει August. epist. CXLVII ad Fortun.

§. 83.

Κατὰ τίνα λόγον ἐνεργεῖ ἡ θεία χάρις διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; καὶ εἰς τὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας, καὶ ποῖα εἶναι τὰ χαρίσματα καὶ οἱ καρποὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος;

Ὁ κατὰ θεϊαν χάριν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωτισμὸς καὶ ἁγιασμὸς ἐπενεργεῖ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως καὶ εἰς τὰ κατὰ μέρος μέλη τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μέλη ταῦτα εἶνε πολλὰ καὶ διάφορα, πολλὰ καὶ διάφορα εἶνε καὶ τὰ εἶδη τῆς εἰς αὐτὰ ἐνεργουμένης θείας χάριτος καὶ τὰ ἀποτελέσματα· ἢ, ἐν ἄλλαις λέξεσι, πολλὰ καὶ διάφορα εἶνε τὰ χαρίσματα καὶ οἱ καρποὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐὰν δὲ ἕκαστος ἡμῶν δὲν δύναται φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ ἔχῃ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὅλα τὰ χαρίσματα, ὅσα ἔχει ἡ ὁλομέλεια τῆς ἐκκλησίας, ἐὰν δὲν δυνάμεθα ὅλοι νὰ γείνωμεν ἀπόστολοι καὶ προφῆται, οὐδὲ Ἀθανάσιοι καὶ Χρυσόστομοι ἐν τῇ κατανοήσει καὶ ἐξηγήσει τοῦ θείου λόγου, ὅχι τόσον διότι δὲν ἔχομεν τὴν σοφίαν ἐκείνων, ἀλλὰ διότι στερούμεθα ὅτην πίστιν καὶ ὅσον ζῆλον εἶχαν οἱ ἅγιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, δὲν ἔπεται καὶ ὅτι μένομεν ὅλως ἀπόκληροι τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐὰν μόνον ἔχωμεν ἀπλῶς πίστιν ἐνεργουμένην δι' ἀγάπης. Ὅχι. Τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπεσχέθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς πάντας ἐν γένει τοὺς πιστοὺς¹⁾, ὥστε ὅλοι ἀνεξαίρετως, ὅσοι ἐπιστεύσαμεν καὶ ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστόν, δυνάμεθα νὰ γείνωμεν κοινωνοὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅταν ἔχωμεν πίστιν ἀληθῆ καὶ μεταλαμβάνωμεν ἐν πίστει καὶ εὐλαβείᾳ τῶν ἱερῶν μυστηρίων τῆς ἐκκλησίας, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μέγιστον καὶ ἀναγκαιότατον εἰς σωτηρίαν μετὰ τὸ βάπτισμα εἶνε ἡ θεία εὐχαριστία. Ἀλλὰ ἡ χάρις αὕτη ἐνεργεῖ κατὰ διά-

13, c. Faust. VII, Ambros Epist. XLVII, καὶ Macaire Introd. à la théol. orth. §. 141.

1) ἀ. Κορ. γ'. 16, ς'. 49, δ'. Κορ. ς'. 16, Ἑβρ. δ'. 21. Ἑβρ. γ'. 6, ἀ. Πέτρ. β'. 5.

φορον τρόπον εἰς ἓνα ἕκαστον, ἐκλέγουσα τὸ ἐκάστῳ ἄρμοδιώτερον καὶ σωτηριωδέστερον²⁾. Ὅθεν καὶ τὰ εἶδη τῶν χαρισμάτων, τὰ ὁποῖα ἡ δωροῦνται ἡ δωρηθέντα ἅπαξ ἐνισχύονται καὶ κρατύνονται παρὰ τοῖς πιστοῖς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἶνε διάφορα, καθὼς καὶ ὁ βαθμὸς, εἰς τὸν ὁποῖον δωροῦνται. Καὶ ὁ μὲν προφήτης Ἑσαίας³⁾ ἀπαριθμεῖ ἑπτὰ τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, α) πνεῦμα φόβου Θεοῦ, β) πνεῦμα γνώσεως, γ) πνεῦμα ἰσχύος, δ) πνεῦμα βουλῆς, ε) πνεῦμα συνέσεως, ς) πνεῦμα σοφίας, καὶ ζ) πνεῦμα Κυρίου. Ὁ δὲ ἀπόστολος Παῦλος λέγει ὅτι τὰ ἐξῆς εἶνε οἱ καρποὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, «ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθοσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια».

§. 84.

Ποῖον εἶνε τὸ ἑννατον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, καὶ ποῖα τις εἶνε ἡ ἔννοια τῆς ἐκκλησίας, περὶ τῶν προσόντων τῆς ὁποίας μᾶς διδάσκει;

Τὸ ἑννατον ἄρθρον λέγει «εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν», καὶ μᾶς διδάσκει ποῖα εἶνε τὰ προσόντα τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν. Ἀλλὰ πρὶν εἰπῶμεν περὶ τῶν προσόντων τούτων, ἀνάγκη νὰ λαλήσωμεν περὶ αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας.

Ὅ,τι εἶνε ὁ Χριστιανισμὸς¹⁾ ὡς ἀφηρημένη ἔννοια, τοῦτο εἶνε ἡ ἐκκλησία ὡς πρᾶγμα συγκεκριμένον. Ἡ ἀπ' ἀρχῆς βουλή τοῦ Θεοῦ ἦτο νὰ καταστήσῃ μίαν πνευματικὴν βασιλείαν²⁾, τῆς ὁποίας βασιλεὺς μὲν νὰ εἶνε αὐτός, μέλη δὲ οἱ

2) Καὶ οὕς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφῆτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις· εἶτα χαρίσματα ἱεράτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Μὴ πάντες ἀπόστολοι, μὴ πάντες προφῆται, μὴ πάντες διδασκαλοὶ, μὴ πάντες δυνάμεις, μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν ἱεράτων; μὴ πάντες γλώτταις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσιν;» ἀ. Κορ. ιβ'. 28.

3) ια. 1, 2, 3.

1) 1δ. §, 8, §. 9, καὶ ἰδίως §. 25.

2) Ἡ βασιλεία αὕτη ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ λέγεται παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ «βα-

εἰς αὐτὸν πιστεύοντες. Ἀλλ' ἡ ἁμαρτία τοῦ ἀνθρώπου ἀνέκοψε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ θείου βουλεύματος, προϋποτύπωσις δὲ τῆς τοιαύτης πνευματικῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἦτο, ὡς προείπαμεν³⁾, τὸ θεοκρατικὸν βασίλειον τοῦ Ἰσραήλ, τὸ «βασίλειον ἱεράτευμα», ὅπου, κυρίως εἰπεῖν, βασιλεὺς ἦτο αὐτὸς ὁ Θεός, κυβερνῶν τὸν λαὸν διὰ τοῦ νόμου. Ἀλλ' ἡ ἐν τῷ Ἰσραήλ αὐτῇ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἦτο σκιὰ μόνον καὶ τύπος, ἤρχισε δὲ κυρίως νὰ πραγματοποιηθῇ μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος, ἔτι δὲ κυριώτερον μετὰ τὴν εἰς τοὺς ἀποστόλους ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς πεντηχοστῆς, καὶ ἔκτοτε ἡ πραγματοποίησις τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον, καὶ θέλει ἐξακολουθήσῃ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.

Καὶ ἐκ τούτων μόνον γίνεται ἤδη δῆλον, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἔχει πολλὰς καὶ διαφόρους σημασίας⁴⁾. Κατὰ γενικωτάτην ἔννοιαν, ἐκκλησία λέγεται τὸ σύνολον τῶν πιστῶν ἐν γένει, καὶ περιλαμβάνει πάντας τοὺς πιστεύσαντας καὶ βαπτισθέντας εἰς Χριστὸν μετὰ τὴν σάρκωσιν αὐτοῦ, ὡς καὶ πάντας τοὺς πι-

σιλεία τῶν οὐρανῶν » (= ἐκκλησία: Ματθ. ιδ'. 47, 50 καὶ ἐξ. = χριστιανισμός: Ματθ. ιγ'. 24, 31, 33, 44, 45, 46, 52 = ἡ χώρα τῆς μελλούσης μακαριότητος, καὶ οὕτῃ ἡ μακαριότης: Ματθ. ε. 3, 10, ιθ'. 1, 4, ιθ'. 23, 24); « βασιλεία τοῦ Θεοῦ » δὲ παρὰ τοῖς λοιποῖς Εὐαγγελισταῖς (= ἐκκλησία: Μάρκ. δ'. 26, 30, Λουκ. ιγ'. 18, 20 = ἡ μέλλουσα μακαριότης: Ἰω. γ'. 3, 5), καὶ « βασιλεία τοῦ Χριστοῦ » (= ἡ μακαριότης: Ἐφ. ε. 5, 6'. Πέτρ. α. 41).

3) 1^ο §. 8, §. 9, §. 65.

4) Ἡ ἐκκλησία ἔχει καὶ ἄλλας ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἐκδοχάς, γενικωτέρας τε καὶ μερικώτερας. Κατὰ γενικωτάτην ἔννοιαν ἡ ἐκκλησία περιλαμβάνει σύμπασαν τὴν περὶ τοὺς ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους «λογικὴν κτίσιν» (Ἐφεσ. α. 40, 20—23, Ἐφεσ. ιθ'. 22—23, Κολ. α. 18, 20, August. Enchir. 56, de Civitate Dei X. 7). Δευτέρα ἔρχεται ἡ ἀνωτέρω ἐν τῷ κειμένῳ, ἣτις καὶ εἶνε ἡ συνήθως γενικωτέρα. Μερικώτερον δὲ διαιρεῖται ἡ κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐκκλησία εἰς τὴν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης (Πράξ. ζ'. 37), ὑποδιαιρουμένην εἰς τὴν πατριαρχικὴν καὶ νομικὴν, καὶ εἰς τὴν τῆς καινῆς Διαθήκης, καὶ ἔτι μερικώτερον ἐκκλησία λέγεται ἡ στρατευομένη ἐκκλησία τῆς καινῆς Διαθήκης. Κατὰ συνεκδοχὴν δὲ ἐκκλησία λέγεται καὶ τὸ σύνολον τῶν λειτουργῶν αὐτῆς, ἥτοι

στεύσαντας εἰς αὐτόν πρὸ τῆς σαρκώσεως⁵), εἴτε ὑπὸ νόμον, εἴτε πρὸ τοῦ νόμου. Διαιρεῖται δὲ ἡ ἐκκλησία αὕτη εἰς τὴν ἐπὶ γῆς καὶ εἰς τὴν ἐν οὐρανοῖς· καὶ ἡ μὲν πρώτη λέγεται βασιλεία τῆς χάριτος ἡ ἐκκλησία στρατευομένη, καθότι σπεύδουσα πρὸς τὴν σωτηρίαν, καὶ πολεμοῦσα ἐστὶ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, εὐρίσκεται τρόπον τινὰ ἐν στρατείᾳ· ἡ δὲ δευτέρα, ἡ ἐν οὐρανοῖς, λέγεται καὶ βασιλεία τῆς δόξης ἡ ἐκκλησία θριαμβεύουσα καὶ ἐκκλησία «πρωτοτόκων» ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων⁶). Αἱ δύο αὗται ἐκκλησίαι ἔχουσι πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς ἀλλήλας· ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει καὶ νὰ συγχέωμεν αὐτάς, ἀλλὰ νὰ διακρίνωμεν ἀπ' ἀλλήλων ἀκριβῶς, ὡς οὐσιωδῶς διαφόρους⁷).

Κατ' ἄλλην μερικωτέραν ἔννοιαν, ἥτις εἶνε καὶ ἡ ἐπικρατεστέρα, ἐκκλησία λέγεται ἡ μετὰ τὴν σάρκωσιν καὶ στρατευομένη, ἥτοι τὸ σύνολον τῶν ἰδίως χριστιανῶν, ὅσοι ζῶσιν ἐστὶ ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας. Περὶ ταύτης δὲ τῆς ἐκκλησίας λαλοῦμεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα.

§. 85.

Ποία τις λεπτομερέστερον εἶνε ἡ ἐκκλησία αὕτη, ποία τις ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῆς, καὶ πῶς ἐκτελεῖται;

Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐθεμελιώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ

ὁ κληρὸς (Ματθ. ιθ'. 13—19 μετὰ τῶν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὑπομνημάτων τοῦ Χρυσόστ., Αὔγουστίνου, Κυπριανοῦ καὶ Θεοφυλάκτου. Πρβλ. καὶ Εἰθ. Ζιγαβίν. εἰς τὸ χωρ. σελ. 366, ἐκδ. Φαρμάκ.), τελευταῖον δὲ κατὰ μετωνομίαν καὶ αὐτὸς ὁ ναὸς (Suicer. Thes. eccles. I. 4053).

5) Ἐβρ. ια'. 2, 33, Χρυσόστ. εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. ι. 4, August. in Psalm. XIII, XXXVI, XXXVII, Ἐπιφάν. αἱρέσ. α. 5, Εὐσεβ. ἱστ. ἐκκλ. α. 4.

6) Ἐβρ. ιθ'. 24. Τῆς θριαμβευούσης ἐκκλησίας μέλη· δὲν εἶνε φυσικῶς τῇ λόγῳ ἅπαντες ὅσοι ζῶντες ἐλογίζοντο μέλη καὶ τῆς στρατευομένης, ἀλλ' ὅσοι ἐκ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐκρίθησαν ἄξιοι τούτου, καὶ καθ' ὅσον μόνον ἐκρίθησαν. Πρβλ. §. 89.

7) Ἐπιστολ. πατριάρχ. ὁρ. ι.

Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁾, ὅστις, ἀφ' οὗ κατ' ἀρχὰς συνεκρότησεν αὐτὴν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ἀποστόλων²⁾, ἐξαπέστειλεν ἔπειτα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸ ἔργον των, διδάσκοντες τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ βαπτίζοντες τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν³⁾. Τοιοῦτοτρόπως οἱ ἀπόστολοι, διασκορπισθέντες τῇδε κακεῖσε, συνέστησαν πολλὰς ἐκασταχοῦ ἐκκλησίας⁴⁾, οἱ δὲ διαδεχθέντες παρὰ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐντολὴν ἐξηκολούθησαν τὸ ἔργον τοῦτο μέχρι τῆς σήμερον. Οὕτω δὲ ἐσχηματίσθη βαθμηδὸν ἡ καθόλου ἐκκλησία, περιλαμβάνουσα ἀπάσας τὰς κατὰ μέρος. Ἡ ἐκκλησία οὕτῃ λέγεται καὶ σῶμα Χριστοῦ⁵⁾, τοῦ δὲ σώματος τούτου κεφαλὴ μὲν εἶνε αὐτὸς ὁ Χριστός, εἰς δὲ ἕκαστος τῶν πιστῶν μέλος αὐτοῦ. Ἡ ἐκκλησία αὕτη προώριζαι μὲν καὶ μέλλει νὰ συμπεριλάβῃ ὄχι μόνον ἓνα λαόν, ὅπως ἡ νομικὴ ἐκκλησία τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, ἀλλὰ πᾶσαν φυλὴν καὶ γλῶσσαν ἀνεξαίρετως, σύμπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος⁶⁾· πράγματι δὲ σήμερον περιλαμβάνει πάντας καὶ μόνους⁷⁾ τοὺς ὀρθῶς πιστεύοντας καὶ βαπτισθέντας εἰς Χριστόν, ἄνευ διακρίσεως φυλῆς καὶ γλώσσης⁸⁾, εἴτε δικαίους, εἴτε ἀδίκους⁹⁾, ἀποκλείει δὲ καὶ ἐκ-

1) ἁ. Κορ. γ'. 11, Ματθ. ιε'. 18, Ἰω. ι. 44, 16, ιε'. 21.

2) Ἰω. ιε'. 13, Ματθ. ιη'. 47, Πράξ. κ'. 28.

3) Ματθ. κη'. 18—20.

4) ἁ. Κορ. ἁ. 2, ιε'. 19.

5) ἁ. Κορ. ιε'. 13, 14, 27, Ἐφεσ. δ'. 4, ἁ. 22, 23, ε'. 13—16, γ'. 6, δ'. 12, 15, 16, ε. 25—30, ἁ. Κορ. ι. 17, Κολ. ἁ. 19, 24, γ'. 15.

6) Μάρκ. ιε'. 15, Ματθ. κη'. 49. 7) Ἰω. γ'. 5.

8) ἁ. Κορ. ιε'. 13, Πράξ. ε'. 41.

9) Ματθ. ιγ'. 24, 47, κβ'. 2, κδ. 4, 33, ιη'. 15, ς'. 12, ε'. Τιμ. ἁ. 40, ἁ. Ἰω. ἁ. 8. Ἀποκ. ε'. γ'. Cyprian. Epist. ad Maxim., Ambros. Resurrect. II. 118, Hieron. in Ps. XXXIX. 13, Θεοδώρητ. εἰς ψαλμ. λθ'. 13. Διὰ τοῦτο καὶ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας οἱ Δονατισταὶ καὶ οἱ Νοουατιανοί, οἱ ἀξιοῦντες, ὅτι ἡ ἐκκλησία πρέπει νὰ συγκροτῇται ὅλη ἐξ ἀγίων (16. §. 35, σημ. 8). Τὴν κακοδοσίαν ταύτην ἀσπάζονται καὶ σήμερον ἐν μέρει τῶν διαμαρτυρομένων τινές. Ἀλλ' ὅταν τὸ πλήρωμα τῆς ἐκκλησίας εἶνε ἅγιον, τότε πρὸς τί ἡ ἐκκλησία, πρὸς τί ὁ ἁγιασμός, τὰ μυστήρια, τὴ σωτηρία;

βάλλει ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς μόνον τοὺς ἐξωμότες¹⁰⁾, τοὺς αἰρετικούς¹¹⁾, καὶ τοὺς σχισματικούς¹²⁾.

Ἡ ἐκκλησία ἄρα εἶνε ὅλον τι ἐνιαῖον καὶ οὕτως εἰπεῖν ὀργανικόν. Ἡ κεφαλὴ συγκοινωνεῖ πρὸς ὅλον τὸ σῶμα καὶ πρὸς ἓν ἕκαστον μέλος αὐτοῦ, συγκρατοῦσα καὶ πληροῦσα χάριτος καὶ ἰσχύος πάντα τὰ μέλη, ταῦτα δὲ ἀνταποδίδουσιν εἰς αὐτὴν πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν, συνδεόμενα πρὸς ἄλληλα καὶ διὰ τῆς ἀγάπης. Ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ δὲ ταύτῃ σχέσει καὶ δι' αὐτῆς ἐκπληροῦται ὁ σκοπὸς τῆς ἐκκλησίας, ὅστις εἶνε ἡ διὰ τοῦ εὐαγγελίου τῆς χάριτος συντήρησις καὶ προαγωγή τοῦ ἔργου τῆς σωτηρίας. Ὁ δὲ σκοπὸς οὗτος τῆς σωτηρίας δὲν ἐκπληροῦται ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ ἄνευ αὐτῆς, ἀλλ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ δι' αὐτῆς¹³⁾. Τὰ μέσα δέ, δι' ὧν ἐνεργεῖται ἡ ἀμοιβαία αὕτη σχέσις, καὶ πραγματοποιεῖται ὁ σκοπὸς τῆς ἐκκλησίας, εἶνε τρία, α) ἡ διδασκαλία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ¹⁴⁾, β) ἡ τέλεισις καὶ κοινωνία τῶν μυστηρίων¹⁵⁾, καὶ γ) ἡ κυβέρνησις τῆς ἐκκλησίας¹⁶⁾. Ὡς ὅργανα δὲ τῆς σχέσεως ταύτης, ἦτοι

10) Καν. ἀποστόλ. ξδ', τῆς α. οἰκουμ. Συνόδ. ια, τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ α, β', γ', δ', Μ. Βασίλ. μέ, ογ'.

11) Γαλατ. α. 7, 8, Τίτ. γ'. 10, 11, α. Ἰω. β'. 19, Ἰουστίν ἀπολ. α. 26, πρὸς Τρύφ. διάλ. λδ, λς', π'. Ambros. in Luc. IV. 9, Tertull. praescr. 37, Ἀθανάσ. κ. Ἀρειαν. λόγ. α. 2, Χρυσόστ. εἰς πράξ. ὁμ. λγ'. 4, Βασίλ. εἰς ψαλμ. μή. 7, August. de v. relig. V. 9, Tertull. de Carn. Christ. 15.

12) Ματθ. ιη. 17, Καν. τῆς ἐν Λαοδικ. λγ'. Μ. Βασίλ. Ἀμφιλόχ. α. 1, Cyprian. Epist. LXIX. 8, Χρυσόστ. πρὸς Ἐφεσ. ὁμ. θ'. 5, August. de un. baptism. 9.—Ἐν γένει δὲ ἡ καθόλου ἐκκλησία δυνάμει τῆς ἐξουσίας τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν (Ματθ. ιη. 17, 18) δύναται νὰ ἀποβάλλῃ καὶ πάντας ἐν γένει, ὅσους νομίσῃ ἐπ'ἀναγκῆς νὰ ἐκκόψῃ ἐκ τῆς ὁλομελείας τῶν πιστῶν (καν. ἀποστόλ. θ', ι, κέ, ξέ, τῆς ἐν Ἀγκύρ. δ', ε, ς', η, θ', τῆς ἐν Ἀντιοχ. β', Γρηγορ. τοῦ Νεοκαισαρ. η, θ', ι, τοῦ μ. Βασίλ. πδ', πέ, κτλ., α. Κορ. ε. 6, Ματθ. γ. 12.

13) Εἰρην. Haer. III. 24, V. 20, α. 43, Cyprian. Epist. LXXIII, Hieron. in Isai. III, 4, in Ezech. VII. 5, in Amos IV. 7, Θεοδώρ. ἄπορ. Ἰησ. Ναυ. ἐρώτ. β', Κυριλλ. Ἱεροσ. κατήχ. ιη. 28.

14) α. Τιμ. ς'. 20, Τίτ. β'. 13

15) α. Κορ β'. 12—16, α. Τιμ. β. 1—2.

16) Πράξ. ιβ'. 28, α. Πέτρ. ε. 1—2.

λειτουργοὺς τῆς τριπλῆς ταύτης διακονίας, ἐγκατέ-
στησεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ Ἰ. Χριστὸς¹⁷⁾ τοὺς προεστῶτας ἢ
ἄρχοντας αὐτῆς· τοιοῦτοι δὲ ἦσαν κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ ἀπόστο-
λοι, κατόπιν δὲ μέχρι σήμερον οἱ διαδεχθέντες τοὺς ἀποστό-
λους ἐπίσκοποι, καὶ οἱ ἑκασταχοῦ ἀντιπροσωπεύοντες αὐτοὺς
πρεσβύτεροι. Κατὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον καὶ τὸ πλήρω-
μα τῆς ἐκκλησίας διακρίνεται εἰς τὸν κληρὸν ἢ τοὺς κλη-
ρικούς¹⁸⁾, καὶ εἰς τοὺς ἐπιλοίπους ἐκτὸς αὐτῶν λαϊκούς.

17) Λουκ. ζ'. 13, Ἰω. ιε'. 16, Ματθ. κη'. 19—20, Λουκ. κβ'. 19, Ματθ.
ιη'. 18, Μάρκ. ις'. 15, Ἐφεσ. δ'. 11, Λουκ. ι. 16, Πράξ. ιγ'. 2, θ'. 15, β'.
Τιμ. β'. 2, Τίτ. α'. 15, Κλήμ. Ῥώμης Κορινθ. β', μδ', Ἰγνάν. Μαγνησ. γ',
ζ', ζ', Εἰρην. Haer. III. 3, II. 4, 5, IV. 26, Cyprian Epist. XXV, XXVII, Εὐ-
σεβ. ἱστορ. ἐκκλ. γ'. 4, εἰς ψαλμ. πζ'. 35, εἰς Ἠσαϊ. α'. 27, θ'. 44, ια'. 6, 7,
Χρυσόστ. εἰς β'. Τιμ. ὁμλ. β'. 2, εἰς β'. Κορ. ὁμ. ιε'. 4, ιη'. 3, Ambros. Com-
ment. in Ep. I. ad Cor., de Offic. ministr. II 24, Hieron. Dial. c. Lucif-
fer. 4, August. c. Epist. Parmen. I. 3.

18) Κληρὸς εἶτε κληρονομία ἐκαλεῖτο μεταφορικῶς ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς
(Δευτερον. δ'. 20, θ'. 29, ψαλμ. λβ', ιβ', καὶ Θεοδώρ. εἰς τὸ χωρίον τοῦτο·
«Ἐκλεκτὸς λαὸς κληρονομία Θεοῦ προσαγορευόμενος· πάλαι μὲν ὁ Ἰουδαϊκός,
μετὰ δὲ ταῦτα ὁ ἐκ τῶν ἐθνῶν ἐκλεγείς καὶ τῆς πίστεως τὰς ἀκτίνας δεχόμε-
νος»). Κληρὸς ἐκάλεσε καὶ ὁ Πέτρος τὰς κατὰ μέρος χριστιανικὰς ἐκκλη-
σίας ἢ κοινότητας (ἀ. Πέτρ. ε'. 3). Ἡ λοιπὸν κληρὸς ὠνομάσθη ἔπειτα κατὰ
συνεχόμενον ἢ διδάσκουσα καὶ τελούσα τὰ μυστήρια καὶ κυβερνῶσα μερὶς τῆς
ἐκκλησίας (ὅποσον περίπου συνέβη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν λέξιν· ἐκκλησία)· ἢ, ὅπερ
καὶ πιθανώτερον, ἀπ' οὗ διὰ κληροῦ ἐξελέχθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,
προσευξαμένων τῶν ἀποστόλων, ὁ ἀπόστολος Ματθίας (Πράξ. α'. 23, 26), τὸ
ἔργον τῶν κληρικῶν θεωρήθη ἔπειτα ὡς τοιοῦτος ἐξ ἁγίου Πνεύματος «κλη-
ρὸς διακονίας» (Πράξ. α'. 25), καὶ κληρικοὶ οἱ ἐξ ἁγίου Πνεύματος λαχόν-
τες τὸν κληρὸν τοῦτον τῆς ἀποστολικῆς διακονίας (Πρβλ. καὶ Suiceri thes.
eccles. I. σελ. 141). Καὶ καθ' ὅσον μὲν λαμβάνεται ὑπ' ὅψιν μᾶλλον τὸ πρῶ-
τον τῶν τριῶν ἔργων τῆς ἀποστολικῆς ταύτης διακονίας, ἡ διδασκαλία, οἱ κλη-
ρικοὶ λέγονται καὶ διδάσκαλοι (κατὰ τὸ α'. Κορ. ιβ'. 28, Ἐφεσ. δ'. 2, 11,
καὶ καθ' ὅν λόγον ἐκαλεῖτο διδάσκαλος καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· Ματθ. ιη'. 19,
κγ'. 8, κλπ.)· καθ' ὅσον δὲ λαμβάνεται ὑπ' ὅψιν μᾶλλον τὸ δεύτερον, τὸ περὶ
τὴν τέλεσιν τῆς ἀναιμάντου θυσίας καὶ τῶν λοιπῶν μυστηρίων, ἱερεῖς ἢ ἄρ-
χιερεῖς (κατὰ τὰ· Ἀποκάλ. α'. 6, ε'. 10, καὶ καθ' ὅν λόγον «ἱερεῖς» καὶ
«ἀρχιερεῖς» κατ' ἐξάρετον λόγον ἐχρημάτισεν ὁ λοτριωτὴς ἡμῶν. §. 75, §. 69).
καθ' ὅσον δὲ λαμβάνεται ὑπ' ὅψιν μᾶλλον τὸ τρίτον ἔργον, ἡ κυβερνήσις, λέ-
γονται ποιμένες μὲν αὐτοὶ μεταφορικῶς (κατὰ τὸ β'. Βασιλ. ε'. 2, ζ'. 7, α'.

§. 86.

Ποτα εἶνε τὰ προσόντα τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ ἔννατον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως;

Τὰ προσόντα τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ ἄρθρον τοῦτο εἶνε τέσσαρα: «μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολική».

α) Ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶνε μία, διότι συναποτελεῖ ἐν σῶμα, τὸ ὁποῖον ἔχει μίαν κεφαλὴν, τὸν Χριστόν, καὶ συνέχεται διὰ μιᾶς πίστεως, τῆς εἰς Χριστόν Ἰησοῦν¹⁾.

β) Ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶνε ἁγία ὥς ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ καταγωγῆς αὐτῆς, ὥς ἐκ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, καὶ ὥς ἐκ τῶν μέσων, δι' ὧν ἐπιδιώκει τὸν σκοπὸν τοῦτον· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ ἐκκλησία εἶνε ἁγία, διότι ἡγιασθη καὶ ἡγιαζεται διὰ τῆς σωτηρίου διδασκαλίας, καὶ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν λοιπῶν μυστηρίων²⁾. Δὲν αἶρε-

Παραλειπ. ια'. 2, ιζ'. 6, Μιχαί. ε'. 2, ψαλμ. β'. 9, κβ'. 1, Ματθ. β'. 6, Πράξ. κ'. 28, κς'. 31. Ἰω. ι. 7, 15, 16, κα. 46, 47, Πράξ. η'. 28, α. Πέτρ. β'. 25, ε'. 2, καὶ καθ' ὃν λόγον ἐκαλεῖτο «ποιμὴν» αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν: Ματθ. κη'. 34, Ἰω. ι. 44, 45, η'. 28, 29, α. Πέτρ. κ'. 2), «ποιμνιον» δὲ ὁμοίως οἱ λαῖκοι (κατὰ τὰ Λουκ. ιβ'. 32, Πράξ. α. 28, 29, α. Πέτρ. ε'. 2).

1) Ματθ. ις'. 15, ιη'. Ἰω. ι. 46, ιε'. Ἐφεσ. ε'. 25, 26, 27, 32, α. Κορ. ιβ'. 42, ι. 9, Ἐφεσ. β'. 6, ε'. 23, Κολ. α. 48, 24, γ'. 15, Ἐφ. β'. 21, 22, α. Τιμ. γ'. 15, Κλήμ. Ἀλεξ. παιδαγ. α. 6, στρωμ. ζ'. 47, Tertull. praeser. XX, Cyprian. Epist. XL, Κλήμ. Ῥωμ. Κορινθ. α. 46, Εἰρην. αἵρέσ. α. 40, Ἰγνάτ. Σμυρν. α, Ἰουστίν. Τρυφων. διάλ. μβ', ξγ', ρις', Εὐσ. εἰς ψαλμ. λθ'. 43, Hilar. in ps. CXXI. 5, Trinit. VII. 4, VIII. 7, 43, Ἐπιφάν. αἵρέσ. λα. 31, August. in ps. XXVI, Θεοδώρ. εἰς ψαλμ. ιψ'. 8. Ἀπὸ πλάνης εἰς πλάνην μεταπίπτοντες οἱ διαμαρτυρόμενοι ἐδίχασαν καὶ τὴν μίαν ἐκκλησίαν εἰς δύο, εἰς ὁράτον καὶ ὁρατὴν (ecclesia visibilis καὶ eccl. invisibilis), κατὰ συνέπειαν ἐν μέρει ἐτέρας πλάνης, ὅτι ἡ ἐκκλησία συγκροτεῖται ἐκ μόνων τῶν ἐκλεκτῶν καὶ ἁγίων. Τὴν διαίρεσιν ταύτην ἀσπάζονται οἱ ἀναμορφῶται (Confess. Helvet. II. c. 17, Cnffess. Scot. art. 46, Catech. Genev. p. 481, Calvin. Instit. IV, 4. 7), ἐν ᾧ οἱ μὲν Λουθηρανοὶ παρέρχονται ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ αὐτὴν ἐν σιωπῇ (ἴδ. π. χ. Melanchth. Loci. I. p. 283), οἱ δὲ ἀγγλικοὶ βῆτην ἀποκροῦσιν αὐτήν, κηρύττοντες τὴν ἐκκλησίαν ὁρατὴν (Articul. Anglic. XIX).

2) Ἐφ. β'. 19—22, ε'. 25—27, Τίτ. β'. 14, Κολ. α. 22, Ἐβρ. ζ'. 26,

ται δὲ ἡ ἀγιότης τῆς ἐκκλησίας ἐκ τοῦ ὅτι μέλη τινὰ αὐτῆς δὲν εἶνε ἅγια, ὅπως πρεσβεύουσι τῶν διαμαρτυρομένων τινές³), διότι ἐπ' αὐτῷ τούτῳ συνεστήθη καὶ ἡ ἐκκλησία, νὰ ἀγιάζη τοὺς ἔχοντας χρεῖαν ἁγιασμοῦ, ἥτοι τοὺς μὴ ἁγίους, ἐπ' αὐτῷ δὲ τούτῳ κατέβη ἐπὶ τῆς γῆς καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν, ἵνα τοὺς μὴ ἁγίους ἀγιάσῃ⁴).

γ') Ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶνε καθολικὴ ὡς ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, ὅστις εἶνε νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ἄνευ διακρίσεως τόπου καὶ χρόνου, φυλῆς καὶ γλώσσης, ἡ τάξεως καὶ καταστάσεως, ἥτοι πάντας τοὺς ὁτεδήποτε καὶ ὅπουδήποτε πιστούς⁵).

Ῥωμ. ἡ. 14—17, Ἐφεσ. δ'. 42, Ἰω. ιζ'. 17—19, Ἐφεσ. ε. 26, Γαλ. α. 6—9, α. Κορ. ια. 20—22, ς'. 41, Ἐβρ. ι. 10, Πράξ. ἡ. 32, α. Κορ. ς'. 49, Ῥωμ. α. 7, α. Πέτρ. α. 15—16, Ἑρμ. ποιμ. α. ὁράσ. α. 3, Θεοφιλ. Ἀντ. Αὐτολ. ια. 14, Εὐσεβ. εἰς Ἡσαΐ. ξβ'. 5, Ἐπιφαν. αἰρ. νθ'. 4, August. de baptism. c. Donat. V. 17, Κυριλλ. κατηχ. ιθ. 52, Κυριλλ. Ἀλεξ. νθ'. 1.

3) οἱ πρεσβεύοντες τὸν εἰς ὁρατὴν καὶ ἀόρατον διχασμὸν τῆς ἐκκλησίας (Ἰδ. ἄνωτ. σημ. 1.), ἀνανεώτες οὕτω τὴν ἀρχαίαν αἵρεσιν τῶν Νοβατιανῶν καὶ Δονατιστῶν (ς. 35, σημ. 8). "Οτι δὲ καὶ πρακτικῶς ἐν τῇ βίῳ αὐτῶν οἱ αἱρετικοὶ οὗτοι ἀνενέωσαν τὰ ἀσχη ἐκείνων, τῶν ἀρχαιοτέρων (οἷον οἱ Ἀναβαπτισαὶ καὶ ἄλλοι), μαρτυρεῖ ἡ τε ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἡ γενικὴ ἱστορία.

4) "Οτι ἡ τοιαύτη πλάνη ἀντιμάχεται ἄντικρυς πρὸς αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, μαρτυρεῖ οὗτος ὁ θεμελιωτής αὐτοῦ ἐν οἷς λέγει «οὐκ ἤλθον καλεῖσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν» (Ματθ. θ. 13, Πρβλ. α. Τίτ. α. 15, Μάρκ. β'. 17, Λουκ. ε. 31, 32, α. Ἰω. γ'. 15), καὶ ἐν ταῖς παραβολαῖς, δι' ὧν παρομοιάζει τὴν ἐκκλησίαν νῦν μὲν πρὸς ἀγρόν πληρὴ σίτου καὶ ζιζανίων (Ματθ. ιγ'. 22—30), νῦν δὲ πρὸς τὸν γάμον τοῦ βασιλέως, εἰς ὃν προτεκλήθησαν πονηροὶ τε καὶ ἀγαθοὶ (Ματθ. κβ'. 2—14), ἄλλοτε πρὸς τὰς δέκα παρθέλους, ὧν αἱ μὲν πάντες ἦσαν φρόνιμοι, οἱ δὲ πέντε «μωραὶ» (Ματθ. ι' καὶ 1—13), καὶ ἄλλοτε πρὸς τὴν ποίμνην τῶν ἀπροβάτων καὶ ἐρίφων» (Ματθ. κε. 31—33). Πρβλ. Θεοδώρητ. εἰς ψαλμ. λθ'. 13, Hieron. in Eccles. II. 7, August. Epist. CCVIII. 6, Civ. Dei. 4, 35, Retract. II. 18. Ἰδ. καὶ ἄνωτέρω ς. 85, σημ. 9. Διαφέρει δὲ ἡ περίπτωσις, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐν ς. 85 σημ. 10, 11, 12.

5) «Οὐκ ἐν Ἰουδαίᾳ οὐδὲ Ἑλληνίᾳ, οὐκ ἐν δούλῳ οὐδὲ ἐλεύθερῳ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ». Γαλ. γ'. 28, Πρβλ. Κολ. γ'. 41, Ἐφ. β'. 14—16, Μάρκ. ις', 15, 18, Ματθ. κη. 19, 20, Πράξ. α. 8, Ἰω. ιδ'. 16, α. Κορ. ια. 26, Ἰω. ιθ. 36, Πολυκαρπ. Σμυρν. ἡ, Εἰρην. αἰρ. α. 40, IV. 49,

δ') Ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶνε ἀποστολική, διότι φυλάττει ἀμετατρέπτως ὅσα παρὰ τῶν ἀποστόλων παρέλαβε, τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς παραδόσεις αὐτῶν καὶ τὴν κατὰ διαδοχὴν μετάδοσιν τῆς ἱερωσύνης διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν, ἥτις εἶνε ἡ βάσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας⁶⁾.

§. 87.

Τίς ἐκ τῶν λεγομένων ἐκκλησιῶν εἶνε ἡ ἀληθής;

Ἐκ τῶν λεγομένων ἐκκλησιῶν ἡ ἀληθὴς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία εἶνε, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων ἐξάγεται¹⁾, ἐκείνη, ἥτις α) τηρεῖ ἀλώβητον τὴν διδασκαλίαν, β') τελεῖ προσηκόντως τὰ μυστήρια, καὶ γ') διοικεῖται κατὰ τὰς διατάξεις τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν συνόδων²⁾. Τοιαύτη δὲ δὲν εἶνε οὔτε ἡ ῥω-

Κυριλλ. κατηχ. ιη. 23, Θεοδώρ. εἰς ψ. μζ'. 4, August. Epist. LII, Χρυσός. Ἐρ. ὁμ. η. 2, Ἐδρ. ὁμ. κβ. 3, Ambros. in Luc. VII. 94.

6) Ἐρσο. δ'. 44, ε'. Θεσσαλ. ι. 15, Εἰρην. Haer. III. 3, IV. 83, Tertull. de Coron. mil. II. Praeser. XXXII, Κλήμ. Ἀλεξ. στρωμ. ζ'. 17. Hilar. Trinit. VII. 7, Χρυσόστ. εἰς ψαλμ. μδ'. 13.

4) Ἰδιῶς ἰδ. §. 85, σημ. 14, 15, 16.

2) Ἡ ἀπλουστερά ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἠθέλην εἶνε νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἐκείνη ἡ ἐκκλησία εἶνε ἡ μία καὶ ἀληθὴς, ἥτις ἔχει τὰ ὑπὸ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως ὀριζόμενα προσόντα, «μία, ἅγια, καθολικὴ καὶ ἀποστολική.» Ἀλλὰ τὰ προσόντα ταῦτα ἰδιοποιῶνται ἐν μέρει ἢ καθόλου ἅπασαι σχεδὸν αἱ ὑπάρχουσαι ἐκκλησίαι, καὶ τότε τίς ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἀληθεύει καὶ ἰδιοποιεῖται αὐτὰ εὐλόγως καὶ δικαίως;

Ὁ διάσημος Ῥώσος θεολόγος Μακάριος, ἀποβάλλων (Introduct. à la Théol. orthodox. σελ. 566 ἐξ.) τὸ κριτήριον τῶν ἐν τῇ συμβόλῃ προσόντων, ὅπερ συνήθως μεταχειρίζονται οἱ δυτικοὶ θεολόγοι, ὡς μὴ γενικὸν καὶ παρὰ πᾶσιν ἀναγκαίως ἀποδεκτόν, καθὼς καὶ τὸ σύνθημα κριτήριον τῶν διαμαρτορομένων, ὅτι «ἡ ἀληθὴς ἐκκλησία εἶνε ἐκείνη, ἥτις διατηρεῖ τὸ ἀκραιφνὲς κήρυγμα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τελεῖ ὀρθῶς τὰ μυστήρια» διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, προβάλλει ἴδιον κριτήριον τὸ ἐξῆς: «Ἡ ἀληθὴς ἐκκλησία εἶνε ἐκείνη, ἥτις διατηρεῖ πράγματι τὴν ἀλάνθαστον διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας οἰκουμενικῆς ἐκκλησίας ἀναλλοίωτον, καὶ μένει πιστὴ εἰς αὐτὴν κατὰ πάντα». Θεωρεῖ δὲ τὸ κριτήριον τοῦτο ὡς ἀνώτερον πάσης ἀντιρρήσεως καὶ κατ' ἀνάγκην ἀποδεκτόν παρὰ παντὸς χριστιανοῦ, εἴτε ὀρθοδόξου, εἴτε ἑτεροδόξου. Ἀλλά, νομίζομεν, οὐδὲ τὸ κριτήριον τοῦτο ἔχει τὴν ἐπιθυμητὴν ταύτην γενικότητα καὶ ἀναγκαιότητα, διότι ἰδοὺ ἔρ-

μαϊκή οὔτε ἡ διαμαρτυρομένη, διότι καὶ αἱ δύο δὲν ἐτήρησαν

χονται εὐθὺς οἱ διαμαρτυρόμενοι, οἵτινες, ὡς γνωστόν, δὲν ἀποδέχονται τοιαύτην οἰκουμενικὴν ἐκκλησίαν, στηριζομένην ἐπὶ τῆς παραδόσεως καὶ τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὅπερ ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ὧων αὐτὸς οὗτος ἀναγκάζεται· νὰ εἴπῃ κατωτέρω (σελ. 574), εἰ καὶ πλαγίως πως. Ὡς τεκμήριον καὶ γνώρισμα τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἀληθοῦς ἐκκλησίας ἐθέσαμεν τοὺς ἐν τῇ κειμένῃ τρεῖς ὅρους συνιδᾷ πρὸς ὅσα προανεπτύχθησαν, διότι οὗτοι εἶνε καὶ οἱ συναποτελοῦντες αὐτὸ τὸ ἔργον, τὸν σκοπὸν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ἐκκλησίας, ἥτοι τοῦ ἐνεργεῖα καὶ συγκεκριμένου χριστιανισμοῦ, ὡς προείπαμεν.

Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο δύναται νὰ ἀνακριθῇ καὶ ἐπὶ τὸ ἱστορικώτερον διὰ τῶν ἐξῆς ἀπλουστάτων σκέψεων, τὰς ὁποίας, ὡς στηριζομένας ἐπ' αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, θέλει εὐκόλως παραδεχθῇ πᾶς ἀπαθὴς καὶ ἀμερόληπτος χριστιανός, εἴτε ὀρθόδοξος εἴτε ἑτερόδοξος. Αὐτὴ ἦδη ἡ ἁγία Γραφὴ μᾶς διδάσκει, ὅτι οἱ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ ἐσύστησαν διαφόρους ἐκκλησίας ἢ χριστιανικὰς κοινότητας εἰς τὴν Παλαιστίνην, τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ῥώμην, εἰς τὰς ὁποίας ἐδίδαξαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν διὰ λόγου καὶ διὰ γραφῆς, θέσαντες αὐτὰς ὑπὸ τὴν ἐπίστασιν καὶ κυβέρνησιν τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων. Μετὰ τοὺς ἀποστόλους τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξηκολούθησεν ὅχι μόνον ἐντὸς ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Αἱ κατὰ μέρος χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἢ κοινότητες ἐπληθύνθησαν ἔτι μᾶλλον, καὶ διὰ νὰ ἐκριζώνεται πᾶσα ἀφορμὴ διχονοίας καὶ αἵρέσεως, οἱ ἐπίσκοποι τῶν γειτονεουσῶν ἐκκλησιῶν συνήρχοντο εἰς σύνοδον, ὅπως καὶ οἱ ἀπόστολοι, διὰ νὰ ἀποκρούσῃ πᾶσαν ἀναφροσμένην ψευδοδιδασκαλίαν καὶ νὰ ἀποφαίνωνται ἐν γένει περὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως. Τοιοῦτοτρόπως διὰ τῶν τοπικῶν τούτων συνόδων διετηρήθη ἡ ἐνότης τῆς χριστιανικῆς πίστεως, αἱ δὲ κατὰ μέρος ὑπάρχουσαι πολλαὶ ἐκκλησίαι συναπετίλουν μίαν κοινὴν καὶ καθόλου ἢ καθολικὴν ἐκκλησίαν. Μετὰ τὰς τοπικὰς συνόδους ταύτας ἐπῆλθαν αἱ οἰκουμενικαί, τῶν ὁποίων τὸ ἔργον καὶ ὁ σκοπὸς ἦτο κατ' οὐσίαν ὁ αὐτός, ἀλλὰ γενικώτερος καὶ καθολικώτερος, δι' αὐτῶν δὲ ἐκρατύνθη ἔτι μᾶλλον ἡ μία καθόλου ἐκκλησία. Τοιοῦτοτρόπως διετηρήθη ἡ ἐνότης καὶ καθολικότης τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας μέχρι τοῦ 405½ μ. Χ., ὅτε ἡ μία αὕτη καθόλου ἐκκλησία ἐδιχάσθη εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν. Ταῦτα πάντα εἶνε γεγονότα, τὰ ὁποῖα κηρύττει ἡ ἱστορία, καὶ οὐδεὶς ἀρνεῖται αὐτά, εἴτε παπιστὴς εἴτε διαμαρτυρόμενος εἴτε ὀρθόδοξος.

Μετὰ τὸν διχασμὸν ὅμως τοῦτον διχάζονται καὶ αἱ γνώμαι. Ὅτι καὶ μετὰ τὸ 405½ μ. Χριστὸν ἡ ἀληθὴς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία εἶνε μία καὶ μόνη, ὅχι δύο ἢ πλείοτεραι, τοῦτο ὁμολογοῦσι πάντες. Ἀλλὰ τίς αὕτη; ἡ δοτικὴ ἢ ἡ ἀνατολική; Ἐδῶ ἀρχίζει ἡ διχογνωμία, καὶ οἱ μὲν δοτικοὶ ὡς τοιαύτην θεωροῦσι τὴν δοτικὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, κηρύττοντες ὡς σχισματικούς τοὺς ἀνατολικούς· οἱ δὲ ἀνατολικοὶ ὡς τοιαύτην θεωροῦσι τὴν ἀνατολικὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, κηρύττοντες ὡς αἰρετικούς τοὺς δυτικούς. Τίς ἐκ τῶν δύο ἀλη-

ἀλώθητον τὴν διδασκαλίαν, καινοτομήσασαι περὶ ἄλλα τε

θεῖαι· καὶ τίς πλανᾶται; Καὶ τοῦτο ἃ διδάξῃ ἡμᾶς αὐτὴ πάλιν ἡ ἀπαθὴς καὶ ἀμερόληπτος ἱστορία, ὅπερ καὶ εὐκολώτατον.

Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία καυχᾶται, ὅτι ἐτήρησε μέχρι τῆς σήμερον ὁμοίαν καὶ ἀπαράλλακτον τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ὅποیان παρέλαθεν αὐτὴν παρὰ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐπὶ αὐτοὺς οἰκουμενικῶν Συνόδων, χωρὶς νὰ ἐκκλίνη ποτὲ μέχρι σήμερον κατὰ ἓν ἰῶτα ἢ μίαν κεραίαν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας καὶ πατροπαράδοτου ταύτης πίστεως. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία καὶ οὐδεὶς ἀρνεῖται αὐτήν, οὔτε διαμαρτυρόμενος, οὔτε δυτικός, οὔτε ἀνατολικός· ἡ δὲ ἀνατολικὴ ἐκκλησία προκαλεῖ πανταδῆποτε νὰ ἐξελέγξῃ αὐτήν, ἐὰν ἐξέκλινε καὶ κατ' ἐλάχιστον. Δύναται νὰ εἴπῃ τοῦτο καὶ ἡ δυτικὴ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία; Βεβαίως ὄχι. Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ καὶ ὁλος ὁ κόσμος γνωρίζει ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐνόθευσε πολλάκις καὶ πολλὰχὼς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, καὶ διὰ νὰ παραλίπωμεν τὰ μικρότερα καὶ ἐλαφρότερα, ἀναφέρομεν τὰς νοθεύσεις καὶ καινοτομίας αὐτῆς, ὅσαι ἡλλοίωσαν αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς πίστεως ταύτης, οἷον τὴν παραχάραξιν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως διὰ τῆς προσθήκης «καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ», τὴν νόθευσιν τοῦ βαπτίσματος διὰ τῆς ἐπιχύσεως, τῆς εὐχαριστίας διὰ τῶν ἀζύμων, κτλ. κτλ. κτλ., περὶ ὧν ἐκάστων ἔγεινεν ἡ θέλει γείνη λόγος, εἰ καὶ ἀκροθιγῶς, ἐν τῇ παρούσῃ κατηχήσει. Πολλὰς δὲ τῶν νοθεύσεων τούτων καὶ παραχαράξεων ἡ δυτικὴ ἐκκλησία κατετόλμησεν ἐν γνῶσει καὶ χάριν ἐγκοσμίων λόγων καὶ συμφερόντων, ὅπως διδάσκει ἡ ἀψευδὴς ἱστορία. Ἐκαινοτόμησε δὲ καὶ περὶ τὰ τῆς διοικήσεως ἡ ἐκκλησία αὕτη συγκεντρώσασα ὅλην αὐτῆς τὴν ἐξουσίαν εἰς ἓν καὶ μόνον πρόσωπον, τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης ἢ Πάπαν, τὸν ὁποῖον ἀνεκήρυξε καὶ κεφαλὴν ὁρατὴν τῆς ἐκκλησίας, ἐσχάτως δὲ καὶ ἀλάνθαστον. Ὅπως δὲ καταπατηθῇ ἔτι μᾶλλον τὸ εὐαγγέλιον καὶ ἀθετηθῇ καθ' ὁλοκληρίαν αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ κεφαλὴ αὕτη τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἔγεινε καὶ κεφαλὴ πολιτικοῦ κράτους, καὶ περιεβλήθη κοσμικὴν ἐξουσίαν! Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία δὲν ἀρνεῖται ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἦτο μέχρι τοῦ 4054 μ. Χ. μία καὶ καθόλου. Ἀλλὰ τότε τίς ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ τὸ 4054 ἔτος νὰ εἶνε μία καὶ καθόλου, ἐπομένως καὶ ἡ ἀληθὴς ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, αὕτη ἡ δυτικὴ, ἡ πολλὰκις μετὰ τὸ 4054 καινοτομήσασα, ἢ ἡ ἀνατολική, ἡ οὐδὲ κατὰ ἓν ἰῶτα ἡλλοιώσασα ἕκτοτε μέχρι σήμερον τὴν παρακαταθήκην τῆς πίστεως; Ἡ ἀπάντησις εἶνε εὐκολος.

Εἶχεν ἤδη ἐκκλίνη ἀπὸ τῆς ἐν τῇ μιᾷ καὶ καθόλου ἐκκλησίᾳ ἀρχαίας καὶ πατροπαράδοτου πίστεως ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, ὅτε ἀρχομένου τοῦ 15. αἰῶνος ἀπεσκίρτησαν ἀπ' αὐτῆς οἱ διαμαρτυρόμενοι, διχασθέντες ἔπειτα καὶ αὐτοὶ εἰς Λουθηρανούς ἢ Εὐαγγελικούς, καὶ ἀναμορφωτάς ἢ Καλβινιστάς, οἵτινες καὶ αὐτοὶ μετέπειτα ὑπεδιχάσθησαν καὶ ὑποδιηρέθησαν πολλάκις καὶ ἐπανειλημμένως. Μήπως λοιπὸν ἡ μία καὶ μόνη, ἡ ἀληθὴς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία εἶνε ἡ τῶν διαμαρτυρομένων τούτων; Βεβαίως ὄχι, καὶ ἰδοὺ διατί. Δὲν ἀναφέρομεν τὰς πολλὰς καὶ πολυεῖδεις καινοτομίας, ὅσας κατετόλμησαν οἱ διαμαρτυρόμε-

πολλά, καὶ περὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου

οἱ οὗτοι, ἅψ' οὐ μάλιστα παρέλαβον καὶ ὅσας εἶχεν ἤδη τολμήσῃ ἡ Ῥωμαϊκὴ σχεδὸν πάσας, ὅτι ἀπέβριψαν ἀσεβῶς καὶ αὐθαιρέτως τὰ πλεῖστα τῶν μυσηρίων, καὶ ὅτι κατήγγησαν τὴν τάξιν τῶν ἀρχόντων τῆς ἐκκλησίας, ἀπονειμάντες τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέως εἰς ὅλον τὸν λαόν. Δὲν ἀναφέρομεν ὅτι ὡς πηγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἀποδεχόμενοι μόνον τὴν Γραφὴν, ἀπηνήθησαν τὴν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας, ἀπολακτίσαντες τοιοιτοτρόπως αὐτὴν τὴν 'χειρά, ἐξ ἧς παρέλαβον τὴν Γραφὴν, καὶ ἀπειθοῦντες πρὸς αὐτὴν τὴν Γραφὴν, ἥτις συνιστᾷ ῥητῶς ὡς πηγὴν τῆς πίστεως τὴν παράδοσιν. Παραλείπομεν πάντα ταῦτα καὶ ἀναφέρομεν τὸ ἐξῆς καὶ μόνον ἱστορικὸν γεγονός. Τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἡ ὑπαρξίς χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐπισήμου διαμαρτυρήσεως, ἥτις ἔλαβε χώραν τῇ 19 Ἀπριλίου 1529. Πρέπει λοιπόν, ἅψ' οὐ, ὡς προείπαμεν, ἡ ἀληθὴς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία εἶνε μία κατὰ τὴν ὁμόφωνον ὁμολογίαν ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ αὐτῶν τῶν διαμαρτυρομένων, πρέπει, λέγω, νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ μία καὶ μόνη ἀληθὴς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία πρὸ μὲν τῆς 19 Ἀπριλίου 1529 οὐδ' ὑπῆρξεν ὅλως, ἤρχισε δὲ ἀπὸ τῆς κοσμοσωτηρίου ἐκείνης ἡμέρας καὶ ἐφεξῆς, καὶ ὅτι ἄρα ὁ βίος καὶ ἡ διδασκαλία, τὰ πάθη καὶ ὁ σταυρικὸς θάνατος τοῦ Σωτῆρος, τὸ κήρυγμα καὶ οἱ ἅγῳνες τῶν ἀποστόλων, τὰ αἵματα καὶ οἱ ἄθλοι τῶσων μαρτύρων, ὁμολογητῶν, πατέρων καὶ διδασκάλων, ἔμειναν νεκρά καὶ ἄκαρπα δεκαπέντε ὅλους αἰῶνας, καὶ ἔμελλον νὰ καρποφορήσωσι διὰ τὴν ἀνθρωπότητα τόντον ἀργά, ἀπὸ τῆς 19 Ἀπριλίου 1529, διὰ τοῦ Γερμανοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ Γάλλου Καλθίνου; Ὁ Ἰ. Χριστὸς ἄρα ἐξαποστέλλων τοὺς μαθητάς πρὸς τὸ κήρυγμα ἐφεύσθη ὑποσχεθεὶς πρὸς αὐτοὺς ὅτι θέλει μείνῃ μετὰ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ «πάσας τὰς ἡμέρας μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος», ἅψ' οὐ κατὰ τοὺς διαμαρτυρομένους; ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία μόνον ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων ὑπῆρξεν ἀληθὴς καὶ γνησία, μετὰ δὲ ταῦτα ἐνοθεύθη καὶ ἐξέλιπεν, ἀνεγεννήθη δὲ πάλιν αἰφνης καὶ διὰ μιᾶς ἐπὶ Λουθήρου καὶ Καλθίνου καὶ δι' αὐτῶν; Εἶνε βλασφημία εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν ἡμῶν, βλασφημία εἰς αὐτὴν τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν, τὸ νὰ φρονῇ τις καὶ νὰ λέγῃ ταῦτα!

Ἄλλ' ὅχι καὶ μυριάκις ὅχι! Ἡ μία καὶ μόνη ἀληθὴς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ὑπάρχει διηνεκῶς καὶ ἀδιακόπως ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων μέχρι τῆς σήμερον, καὶ ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶνε ἡ ὀρθόδοξος ἀνατολική, διότι αὕτη καὶ μόνη ἐτήρησεν ἀλώβητον καὶ ἀπαράχαρακτον μέχρι σήμερον τὴν ἱερὰν παρακαταθήκην τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὅποιαν παρέλαβεν αὕτη παρὰ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν Συνόδων, καὶ θέλει διατηρήσῃ αὐτὴν ἀλώβητον καὶ ἀπαράχαρακτον μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, καθὼς ὑπεσχέθη τὸ ἀψευδὲς στόμα τοῦ Σωτῆρος. Ὅτι δὲ ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐπαξίως ἔλαβε θεοθεν τὴν κοπιώδη καὶ πολύμοχθον ἀλλὰ καὶ ὑψηλὴν καὶ μεγάλην καὶ τριστένδοξον ταύτην ἀποστολήν, μαρτυρεῖ ὁλόκληρος αὐτῆς ἡ ἱστορία. Πρώτη ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐτάχθη ὑπὸ τὴν κοσμοσωτήριον τοῦ Σταυροῦ σημαίαν· αὕτη ἤνοιξε πρώτη τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῆς εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀποστόλους τοῦ ἑσταυρωμένου· αὕτη προσήνεγκεν εἰς τὸν Χρι-

Πνεύματος ἐναντίον τῆς ἁγίας Γραφῆς, καθὼς εἶδομεν³). Καὶ αἱ δύο δὲν ἐκτελοῦσι τὰ μυστήρια προσηκόντως (ἡ διαμαρτυρομένη μάλιστα καὶ ἀπέβαλέ τινα ἐξ αὐτῶν), διότι καὶ αἱ δύο π. χ. ἀντὶ τοῦ ἀληθοῦς βαπτίσματος εἰσήγαγον τὴν δι' ὕδατος ἐπίχυσιν καὶ τὸ ῥάντισμα, ἐν τῷ μυστηρίῳ δὲ τῆς εὐχαριστίας μεταχειρίζονται ἄζυμον ἀντὶ ἐνζύμου ἄρτου, καὶ ἡ μὲν ῥωμαϊκὴ ἀπείργει τοὺς λαϊκοὺς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ἐναντίον τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἥτις διαρρήδην λέγει «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες»⁴), ἡ δὲ διαμαρτυρομένη κατήγγησεν ὀλοτελῶς τὴν τέλεσιν τῆς εὐχαριστίας ὡς ἀναιμάκτου θυσίας, ἐπομένως καὶ τὴν λειτουργίαν. Καὶ αἱ δύο ἐκαινοτόμησαν περὶ τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας, καθ' ὅσον ἡ μὲν ῥωμαϊκὴ παρεξηγοῦσα τοὺς πρὸς τὸν Πέτρον λόγους τοῦ Σωτῆρος, περιώρισεν ὅλην τὴν δύναμιν εἰς ἓν πρόσωπον, τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης ἢ Πάπαν, τὸν ὅποιον ἀνεγνώρισε καὶ ὡς ὀρατὴν κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας, ἐσχάτως δὲ ἀνεκήρυξε καὶ ἀλάνθαστον, ἐν ᾧ ἀλάνθαστος εἶνε μόνον ἡ καθόλου ἐκκλησία, ἐκπροσωπούμενη δι' οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἡ δὲ διαμαρτυρομένη παρερμηνεύουσα ὁμοίως ὅσα περὶ τῆς κοινῆς ἱερωσύνης ἀναφέρει ὁ Πέτρος⁵) καὶ ὁ Ἰωάννης⁶) ἐν τῇ ἀποκαλύψει, κατήγγησε τὴν τάξιν τῶν ἀρχόντων τῆς ἐκκλησίας, τῶν διαδόχων τῶν ἀποστόλων, καὶ ἔδωκε τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἰς

στὸν καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ὃ,τι εἶχε πολυτιμώτατον, τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῆς, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν διάπυρον ζῆλόν τῆς. Αὐτῆς οἱ ἄθλοι καὶ οἱ ἀγῶνες, αὐτῆς τὰ αἵματα καὶ οἱ στέφανοι, αὐτῆς οἱ μάρτυρες καὶ οἱ ἀπολογηταί, αὐτῆς οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ ποιμένες. Αὐτὴ κατέβαλε τὸ φρόνημα τῶν αἱρέσεων διὰ τῶν συνόδων τῆς, αὐτὴ ἐστήριξε καὶ ἐκραταίωσε τὴν πίστιν! Αὐτὴ ὑπέμεινε καὶ ὑπομένει ἄχρι τῆς ὥρας ταύτης ὅσα καὶ ὅποια οὐδεμία ἄλλη ἐκκλησία ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ χωρὶς νὰ θυσιάσῃ ποτὲ εἰς τὸν κόσμον καὶ εἰς τοὺς ἄρχοντας τοῦ κόσμου ἐν ἰῶτα ἢ μίαν κεραίαν ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐτῆς πατροπαράδοτου ἀποστολικῆς καὶ θείας διδασκαλίας. Εἰς αὐτὴν ἄρα καὶ μόνῃν ἐφαρμόζονται τὰ προσόντα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, καὶ αὕτη εἶνε ἡ ἀληθής, ἡ «μία ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία».

3) §. 36, §. 80. 4) Ματθ. κς'. 27, Μάρκ. ιδ'. 24, Ἰω. ς'. 53, Ματθ. ις'. 16. ἀ. Κορ. ἀ. 23.

5) ἀ. Πέτρ. β'. 5, 3. 6) Ἀποκάλ. ἀ. 6, ε. 19, κ'. 6.

ὅλον τὸν λαόν. Μόνη ἄρα ἀληθῆς ἐκκλησία εἶνε ἡ «μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολική» ἐκκλησία τῶν ἀνατολικῶν Χριστιανῶν, διότι ἐν αὐτῇ μόνῃ ἐτηρήθησαν τὰ πάντα ἁγνά καὶ ἀναλλοίωτα, ὅπως παρεδόθησαν παρὰ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐπιτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων, ὅθεν καὶ δικαίως ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐπικαλεῖται ὁ ρ θ ὁ δ ο ξ ο ς.

§. 88.

Ποῖον εἶνε τὸ δέκατον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, καὶ τί μᾶς διδάσκει;

«Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν».

Τὸ βάπτισμα εἶνε τὸ κυριώτατον τῶν μυστηρίων, καὶ εἷς τῶν κυριωτάτων ὄρων τῆς σωτηρίας τῶν χριστιανῶν. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τούτου, ὡς καὶ περὶ τῶν λοιπῶν μυστηρίων, θέλει γείνη λόγος ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς παρούσης Κατηχήσεως, ἐνταῦθα λέγομεν μόνον, ὅτι τὸ ἄρθρον τοῦτο προσετέθη εἰς τὸ σύμβολον οὐ μόνον χάριν τῶν βαπτιζομένων, οἵτινες μέλλοντες νὰ βαπτισθῶσιν ὥφειλον ν' ἀπαγγείλωσι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ διότι ἕκαστον μέλος τῆς ἐκκλησίας ἔπρεπε κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ τῶν αἰρετικῶν βαπτίσματα νὰ «ὁμολογῇ ἐν βάπτισμα», τὸ μόνον ἀληθές καὶ κύριον, ὅπως καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς αἱρέσεις ἀπεδέχετο «μία, ἁγία, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν».

§. 89.

Ποῖον εἶνε τὸ ἐνδέκατον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, καὶ τί ἔχεις νὰ προσθήῃς εἰς τὸ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν;

Τὸ ἐνδέκατον ἄρθρον ἔχει ὡς ἐξῆς: «Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν», καὶ μετὰ τοῦ δωδεκάτου ἁρθρου συναποτελεῖ τὴν ἐλπίδα τοῦ χριστιανοῦ, διὰ τοῦτο καὶ ἀντὶ τοῦ ἐν τοῖς λοιποῖς ἁρθροῖς πιστεύω, ἔγεινεν ἐδῶ χρῆσις τοῦ ῥήματος προσδοκῶ. Ἡ ἀνάστασις δὲ τῶν νεκρῶν, περὶ ἧς ὁμιλεῖ τὸ ἄρθρον τοῦτο, θέλει λάβῃ χώραν¹⁾, κατὰ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς κρίσεως, ὅτε καὶ μόνον θέλουσιν ἀπολάβῃ πλήρη τὸν μισθὸν αὐτῶν καὶ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί, ἐφ' ᾧ καὶ

θέλει γείνη ἡ συνένωσις τῶν ψυχῶν μετὰ τῶν οἰκείων σωμάτων, ὅπως καὶ αὐτά, ὡς συναγωνισθέντα μετὰ τῆς ψυχῆς ἐν τῷ ἐπὶ γῆς βίῳ, συναπολάβωσι τὴν ἀγαθὴν ἢ κακὴν μισθοποδοσίαν¹). Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐσχάτης ταύτης ὀριστικῆς, πλήρους καὶ γενικῆς, λαμβάνει χώραν ἐκάστοτε καὶ μερικὴ τις κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις, ἐπερχομένη μετὰ τὸν θάνατον ἐκάστου ἀτόμου, ἥτοι μετὰ τὸν ἐκάστοτε ἀποχωρισμὸν μιᾶς ἐκάστης ψυχῆς ἀπὸ τοῦ οἰκείου σώματος. Ἡ ψυχὴ μεταφερομένη ἀπὸ τοῦ ὕλικου εἰς τὸν αὔλον κόσμον ἀνακρίνεται ὑπὸ τῶν αὐλῶν πνευμάτων, ἀγαθῶν τε καὶ πονηρῶν, καὶ ὡς ἐκ τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς ἢ κακῶν πράξεων ἢ μεταφέρεται ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὅπου ἀπολαμβάνει κατὰ τὸ μέτρον τῆς οἰκείας ἀρετῆς τὰ προοίμια, οὕτως εἰπεῖν, τῆς μελλούσης μακαριότητος, ἢ μεταφέρεται ὑπὸ τῶν δαιμόνων εἰς τὸν Ἄδην, ὅπου ἀναλόγως τῆς ἐπιβαρυνούσης αὐτὴν ἀμαρτίας ἀπολαμβάνει τὰ προοίμια τῆς μελλούσης ἀτελευτήτου κολάσεως. Δύνανται δὲ νὰ συντελέσωσι μέγας εἰς ἐλάφρυνσιν τῆς προοιμιώδους ταύτης κολάσεως τῶν ἀμαρτωλῶν, ὅσοι μετενόησαν μὲν ζῶντες, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασαν καὶ ἕνεκα τοῦ ἐπελθόντος θανάτου νὰ ἐπιδείξωσι καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας των, αἱ ὑπὲρ αὐτῶν δεήσεις τῶν ζώντων, καὶ μάλιστα ὅταν συνδέωνται μὲ τὴν προσφορὰν τῆς ἀναίμακτου θυσίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ²), καθὼς καὶ αἱ ἀγαθοεργίαι αἱ γινόμεναι εἰς μνημόσυνον αὐτῶν³).

1) Ἀθηναγόρ. ἀναστὰς. νεκρ. ιε, ιη, κ', Tertull. Resurrect. XIV, Apolog. c. XLVIII, Test. anim. c. IV, Κυρίλλ. κατηχ. ιη. 19, Γρηγόρ. Νύσσο. εἰς ἀνάστ. Χρισ. λόγ. γ'. Ἐπιφάν. αἰρέσ. ξδ'. 72, Ambros. praeser. II. 52, Εἰρην. Haer. II. 29, V. 32, Γρηγορ. Ναζ. λόγ. ε, Διονύς Ἀρεοπ. ἱερ. ἐκκλ. ζ'. 3, August. Gen. litt. imp. XII. 35.

2) Ἰάκ. ε. 16, α. Τιμ. β'. 1, Ἐφεσ. ζ'. 18, 19. Πρβλ. καὶ πάσας τὰς λειτουργίας, καὶ Κυρίλλ. Ἱεροσ. μυσταγ. ε. 10, Χρυσόστ. πρὸς Φιλ. ὁμ. γ'. 4, Πράξ. ὁμ. κβ. 3, August. CLXXII, Ἐπιφάν. αἰρ. ο. 3. κλπ.

3) Μητροφάν. Κριτόπουλ. ὁμολογ. κτλ. κ'. σελ. 147, Δοσιθ. πατριάρχ. ὁμολογ. κτλ. κεφ. ιη.—Ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία διδάσκει τὴν ἐν Ἄδου ὑπαρξιν «καθαρηθρίου πυρός» (ignis purgatorius), ἐν ᾧ κολάζονται αἱ ψυχαὶ τῶν

§. 90.

Ποῖον εἶνε τὸ δωδέκατον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ τί μᾶς διδάσκει;

«Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν».

Τὸ ἄρθρον τοῦτο μᾶς διδάσκει τὴν προσδοκίαν τῆς μελλούσης ζωῆς, ἣτις θέλει εἶνε πλήρης μακαριότητος διὰ τοὺς δικαίους, πλήρης δὲ βασάνων καὶ κολάσεων διὰ τοὺς ἁμαρτωλούς. Ἀμφότεροι δέ, καὶ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί, θέλουσιν ἀπολάβῃ κατὰ διαφόρους βαθμοὺς τὴν μακαριότητα ταύτην καὶ τὴν κόλασιν, ἀναλόγως τῆς πίστεως ἢ ἀπιστίας, καὶ τῶν καλῶν ἢ κακῶν αὐτῶν ἔργων. Καὶ οἱ μὲν δίκαιοι πλήρεις φωτὸς καὶ χαρᾶς ἀτενίζοντες κατὰ πρόσωπον τὴν θείαν μεγαλειότητα θέλουσιν ἀπολάβῃ μετὰ πάντων τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀγγέλων ἀνεκκλήτητον εὐφροσύνην¹⁾, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ θέλουσι διάγῃ μετὰ τῶν λοιπῶν ἁμαρτωλῶν καὶ τῶν διαβόλων μακρὰν τῆς θείας μεγαλειότητος καὶ τοῦ φωτός, εἰς τὸ σκότος καὶ τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον, πλήρεις θλίψεως καὶ ὀδύνης²⁾.

διὰ τοῦ θανάτου ἀποκωλυθέντων νὰ ἐπιδειξωσιν ἐν τῇ βίῃ τούτῃ καρποὺς ἁγίους τῆς ἐαυτῶν μετανοίας, νὰ ἱκανοποιήσαντες διὰ τῆς κολάσεως ταύτης τὴν ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν προσβληθεῖσαν θείαν δικαιοσύνην, ἀποκαθαρθῶσιν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἀπαλλαγθέντες τῆς κολάσεως εἰσέλθωσιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἡ διδασκαλία αὕτη (Concil Trident. Sess. VI, justificat. can. 30, Sess. XXV, purgat., Catech. Rom. I. 6, 3), ἀνασειούσα αὐτὰς τὰς βῆσεις τοῦ περὶ ἀπολυτρώσεως δόγματος, εἶνε ὅλως ἐσφαλμένη, ὅπως θέλομεν ἴδῃ κατωτέρω §. 109). Πρβλ. καὶ Μητροπ. Κριτοπούλ. ὁμολ. κεφ. ἡ. σελ. 149.

1) ἁ. Κορ. ιγ'. 12, ιθ'. 41, 49, ἁ. Ἰω. γ'. 2, κλπ.

2) Ματθ. κε'. 41, Ἀποκάλ. κ'. 15, Μάρκ. θ'. 47, κλπ.

ΙΕΡΑΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ,
ΙΕΡΟΤΕΛΕΣΤΙΚΟΝ.

§. 91.

Ποῦτον εἶνε τὸ ἀντικείμενον τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἱερᾶς κατηχήσεως;
Τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἱερᾶς κατηχήσεως μᾶς διδάσκει
περὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν, ὅσαι συγκροτοῦσι τὴν χριστιανι-
κὴν λατρείαν, καὶ τῶν ὁποίων κέντρον οὐσιῶδες καὶ σπου-
δαιότατον εἶνε τὰ μυστήρια, δι' ὧν μεταδίδεται καὶ ἐνερ-
γεῖ εἰς τοὺς πιστοὺς ἡ θεία χάρις.

§. 92.

Τί λέγεται μυστήριον, καὶ ποῖα τις ἡ ἔννοια καὶ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ;
Μυστήριον¹⁾ λέγεται πράξις ἱερά, ἐνεργουμένη δι' ὀλι-
κῶν μέσων καὶ ὑποπίπτουσα εἰς τὰς αἰσθήσεις, διὰ τῆς ὁποίας

1) Ἡ λέξις παρὰ τὸ μύω — μυέω, ὅθεν μύστης, μυστικός κτλ. Μυστήριον λέγεται ἐν γένει τὸ ἀπόρρητον καὶ ἀπόκρυφον, μάλιστα δὲ ἡ ἀπόρρητος θρησκευτικὴ διδασκαλία ἢ τέλεσις. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἔννοιαν παρελήφθη ἐκ τῆς κοινῆς ἐλληνικῆς εἰς τὴν γραφικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν ἡ λέξις, καὶ σημαίνει καθόλου μὲν πᾶσαν ἐν γένει διδασκαλίαν ἢ δόγμα χριστιανικόν, ὡς ἀπόρρητον μὲν καὶ ἀπόκρυφον διὰ τὸν ἀμόρητον, ἀκατάληπτον δὲ καὶ ὑπερφυῆς καὶ ἀπίστευτον διὰ τὸν μὴ πιστεύοντα μηδὲ ὑπὸ τῆς θείας χάριτος φωτιζόμενον. Οὕτω λέγεται μυστήριον π. χ. ἡ σάρκωσις καὶ ἐνανθρώπησις τοῦ θείου Λόγου (ἀ. Τιμόθ. γ'. 16, κλπ.), καὶ πᾶν ἄλλο ὑπερφυῆς δόγμα τοῦ χριστιανισμοῦ. Εἰδικώτερον ὅμως λέγονται τὰ ἑπτὰ μυστήρια, καὶ εἰδικώτατα μυστήριον (καὶ μάλιστα πληθυντικῶς μυστήρια) λέγεται ἡ θεία εὐχαριστία, καὶ ἔτι μάλλον αὐτὰ τὰ ἅγια δῶρα, ἥτοι τὸ ἄχραντον σῶμα, καὶ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Πρβλ. καὶ Schleussner ἐν τῇ λ., καὶ Suicer. The-saur. ecclesiast. II. p. 381 sq.

ὁ μετέχων αὐτῆς μετὰ πίστεως ἀξιοῦται τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἀγιάζεται διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ γίνεται ζῶν καὶ ἐνεργὸν μέλος τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας. Τὸ μυστήριον ἄρα εἶνε ἀναγκαιότατον εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ συντήρησιν τῆς τε ἐκκλησίας καθόλου καὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν μελῶν αὐτῆς ἰδίᾳ. Ὅπως δὲ ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὃν σύνθετον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ζῇ καὶ ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατ' ἀμφοτέρα, καὶ οὔτε ἡ ὑπαρξίς καὶ συντήρησις τῆς ψυχῆς εἶνε δυνατὴ ἐνταῦθα ἄνευ τῆς ὑπάρξεως καὶ συντηρήσεως τοῦ σώματος, οὔτε τἀνάπαλιν· οὕτω καὶ ἡ ἐν τῇ στρατευομένη ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς ζῶσιν αὐτῆς μέλεσι πραγματικὴ ἐνέργεια τῆς ζωῆς πίστεως εἶνε ἀδύνατος ἄνευ τελετῶν τινῶν ἱερῶν, ὑλικῶν τε ἁμα καὶ πνευματικῶν, ὁποῖαι μάλιστα εἶνε τὰ μυστήρια.

§. 93.

Τί εἶνε ἡ θεία χάρις, τῆς ὁποίας μετέχει διὰ τῶν μυστηρίων ὁ πιστός, καὶ πῶς ταῦτα εἶνε σωτηριώδη;

Θεία χάρις εἶνε καὶ λέγεται ἡ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεία εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐπενέργεια, διὰ τῆς ὁποίας ἐπέρχεται ἰσχυρὰ καὶ ῥιζικὴ τις ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴ τῆς ψυχῆς. Διὰ τῆς ἐπενεργείας ταύτης παύει ὁ βίος τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἄρχεται ὁ κατὰ Θεὸν βίος, νεκροῦται καὶ θάπτεται ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, καὶ ἐγείρεται ὁ νέος, ὁ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ λοιποῦ δὲν ἀνήκει εἰς ἑαυτόν, ἀλλ' εἰς τὸν Σωτῆρα, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπίστευσε, καὶ διὰ τοῦ Σωτῆρος κοινωνεῖ πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὸν εἶχε χωρίσῃ ἡ ἁμαρτία¹⁾.

Ἐπειδὴ δὲ ἄνευ τῆς θείας ταύτης χάριτος, ὅπως εἶδομεν, ἀποβαίνει ἀδύνατον εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας, αὕτη δὲ ἐνεργεῖ διὰ τῶν μυστηρίων, ἔπεται ὅτι ταῦτα εἶνε ἀπαραίτητα εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἀληθῶς, πῶς ἄλλως εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναγεννηθῇ π. χ. ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ὁ

1) «Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰμὴ δι' ἐμοῦ». Ἰω. ιδ'. 6.

ἄνθρωπος καὶ συνδιαλλαχθεὶς νὰ συγκοινωνήσῃ μὲ τὸν Θεόν, ἄνευ τοῦ βαπτίσματος²⁾, ἄνευ τῆς εὐχαριστίας³⁾ καὶ ἄνευ τῶν λοιπῶν μυστηρίων, τὰ ὁποῖα τὰ μὲν οὕτως τὰ δὲ ἄλλως συντελοῦσιν, ὅπως θέλομεν ἰδεῖν, καὶ εἶνε ἀπαραίτητα εἰς σωτηρίαν;

§. 94.

Ἐνεργεῖ ἡ θεία χάρις ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως δ. δάσκουσιν οἱ Καλθινισταί;

Ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν εἶνε ἀποκλειστικῶς ἔργον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἥτις συνεργεῖ μόνον ἐνισχύουσα τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος δηλονότι, ἐξησθενημένος ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας, ἀφ' οὗ λάβῃ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐνισχύεται καὶ ἐνισχυόμενος προάγεται εἰς τὴν πίστιν οἰκοθεν, δέχεται τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας, καὶ ἀποφασίζει νὰ μεταβάλλῃ ζωὴν. Διὰ τοῦτο εἶνε βλάσφημος ἡ δόξα τῶν Καλθινιστῶν, ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶνε μόνον καὶ ἀποκλειστικὸν ἔργον τῆς θείας χάριτος¹⁾. Ἐὰν ἡ δόξα αὕτη ἡλήθευεν, ἔπρεπε νὰ ὑποθέσωμεν τὸν ἄνθρωπον ὡς ὅχι μόνον ἀπλῶς ἐξησθενημένον ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ ὡς ὅλως νεκρόν. Τοιαύτη ὁμῶς ὑπόθεσις ἤθελε φέρῃ εἰς ἄτοπον ἔτι μεγαλύτερον, διότι τότε ἤθελεν ἀναφυῇ τὸ ζήτημα, διατί ὁ Θεὸς δὲν ἐπενεργεῖ εἰς πάντας ἐπ' ἰσῆς τοὺς ἀνθρώπους σωτηριωδῶς διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ; Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Θεὸς ἄλλους μὲν προώρισεν εἰς σωτηρίαν, ἄλλους δὲ εἰς ἀπώλειαν; Τοῦτο δοξάζουσι τῶν οἱ Καλθινισταί, ὡς εἶδομεν, διὰ τοῦ περὶ προορισμοῦ ἀπολύτου αὐτῶν δόγματος. Ἀλλ' οὐδὲν τούτου ψευδέστερον²⁾ καὶ μᾶλλον ἀντικείμενον εἰς τὴν

2) Ἰδ. §. 96. 3) Ἰδ. §. 103.

1) Ἰδ. §. 24, §. 36.

2) «Τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, ὅς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθεῖν». ἁ. Τιμ. β', 3.

δικαιοσύνην καὶ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ. Ἡ δόξα λοιπὸν αὕτη καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον, καὶ διότι τὸν μὲν Θεὸν καθιστᾷ αἴτιον τοῦ κακοῦ, ἀναιρεῖ δὲ ὅλως τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου, εἶνε βλάσφημος καὶ ἀξιοκατάκριτος³).

§. 95.

Πόσα εἶνε τὰ μυστήρια, καὶ τίνες τῶν ἑτεροδόξων διαφωνοῦσιν ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν;

Τὰ μυστήρια εἶνε ἑπτὰ, ἤτοι α) τὸ βάπτισμα· β') τὸ χρῆσμα ἢ ἁγίον μύρον· γ') ἡ εὐχαριστία· δ') ἡ μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις· ε) ἡ ἱερωσύνη· ς') ὁ γάμος, καὶ ζ') τὸ εὐχέλαιον.

Ὅτι τὰ μυστήρια εἶνε ἑπτὰ, καὶ οὔτε πλείοτερα οὔτε ὀλιγώτερα, μαρτυρεῖ αὕτη ἡ Γραφή, ἣτις δὲν λέγει μὲν ῥητῶς τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ, ἀλλ' ἀναφέρει ὁμῶς ῥητῶς αὐτὰ καθ' ἕκαστα τῇδε καθεῖσε, καὶ μόνον αὐτά, οὔτε δὲ πλείοτερα οὔτε ὀλιγώτερα¹). Περὶ τούτου μαρτυρεῖ ὁμοίως καὶ αὕτη ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ σεβασή παράδοσις, καθὼς καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας²), καὶ αὐταὶ δὲ αἱ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τῆς καθόλου ἑκπαλαι, ὡς εἶδομεν, ἀποσχισθεῖσαι ἐκκλησίαι, ἡ τῶν Ἀρμενίων³), π. χ. καὶ ἡ τῶν Κοπτῶν⁴), οἵτινες ὁμολογοῦσι καὶ τελοῦσι μέχρι σήμερον ἑπτὰ τὰ μυστήρια, καὶ οἵτινες βεβαίως δὲν ἤθελον μιμηθῇ τὴν καθόλου ἐκκλησίαν, ἐὰν αὕτη ἐνόθευε τὸν ἀριθμὸν τῶν μυστηρίων, ἅτινα παρέδωκαν καὶ ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὴν οἱ ἀπόστολοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐκ τῶν ἀναντιβρόχτων τούτων καὶ ἱστορικῶν γεγονότων γίνεται πασι-

3) Ἰδ. §. 24, §. 36, καὶ ἐπιστολ. πατρ. ὁρ. γ'.

1) Ἰδ. κατωτέρω τὰς εἰς ἕνα ἑκαστον τῶν μυστηρίων παραπομπάς.

2) Ὁμοίως.

3) Concil. Armeniorum ἐν ἔτει 1342, καὶ Conc. Armen. cum Rom. tom. III. p. 439.

4) Dissert. de Coptis, Jacobitis Sect. III. n. 486 in Boll. Jun. Tom. V. p. 440, Renaudot. Perpétuité, tom. V. p. I. c. IX.

φανές καὶ κατάδηλον τὸ μέγεθος τῆς δυσσεβοῦς τολμηρίας τῶν διαμαρτυρομένων, οἵτινες ἀπέρριψαν πέντε ὅλα ἐκ τῶν μυστηρίων τῆς ἐκκλησίας, καὶ δὲν ἐκράτησαν οὐδ' ὁμολογοῦσι μυστήρια ἄλλα, εἰμὴ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν, καὶ ταῦτα δὲ πλημμελῶς καὶ δυσσεβῶς τελοῦντες, ὡς θέλομεν ἰδῆ ἐν τοῖς ἐξῆς.

§. 96.

Τί εἶνε τὸ βάπτισμα;

Τὸ βάπτισμα εἶνε τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον τῶν μυστηρίων, ἡ θύρα, οὕτως εἰπεῖν, διὰ τῆς ὁποίας καὶ μόνης ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ¹⁾, καὶ νὰ γείνη μέλος αὐτῆς²⁾, συγκοινωνός τῆς ἐν αὐτῇ θείας χάριτος καὶ συγκληρονόμος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦ μυστηρίου τούτου ὁ Χριστιανός, ὁ πιστεύσας εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, καθαρίζεται ἐντὸς τοῦ ὕδατος ἀπὸ τοῦ ῥύπου τῆς ἁμαρτίας³⁾, καὶ ἀναγεννᾶται ἐξ αὐτοῦ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καθαρὸς καὶ πλήρης τῆς θείας χάριτος, ἀπεκδυμένος μὲν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τῆς ἁμαρτίας, ἐνδεδυμένος δὲ τὸν νέον ἄνθρωπον τῆς χάριτος, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ ἐὰν μὲν ὁ βαπτιζόμενος εἶνε νήπιον, καθαρίζεται ἀπὸ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος μόνον, ὡς μὴ ἔχων ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας ἰδίας προαιρετικὰς ἁμαρτίας. Ἐὰν δὲ εἶνε ἀνεπτυγμένος κατὰ τὴν ἡλικίαν, καθαρίζεται καὶ ἀπὸ τὴν προπατορικὴν καὶ ἀπὸ τὰς ἰδίας αὐτοῦ προαιρετικὰς ἁμαρτίας⁴⁾. Κατ' ἀμφοτέρας δὲ τὰς περιπτώσεις ὁ βαπτιζόμενος ἀναγεννᾶται ἀπὸ τοῦ βίου τῆς ἁμαρτίας, ὅς τις ἐτάφη εἰς τὸ ὕδωρ, εἰς νέον βίον τὸν χριστια-

1) « Ἐάν τις μὴ γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ » Ἰω. γ'. 5, Μάρκ. ις'. 16, Τίτ. β'. 57, ἀ. Πέτρ. γ'. 21.

2) Γαλ. γ'. 26, 27, 28, ἀ. Κορ. ιβ'. 13, Πράξ. β'. 41, Ῥωμ. ε'. 3—4.

3) Πράξ. β'. 38, ἀ. Πέτρ. γ'. 21.

4) Πράξ. β'. 38, κβ'. 16, Ἑβρ. ι. 22, ἀ. Κορ. ε'. 11, Ῥωμ. ι. 4, Τίτ. γ'. 3, Ἐφ. ε. 26, 27, ἀ. Πέτρ. γ'. 21, Ἐπιστολ. πατριάρχ. ὁρ. ις'.

νικόν, καὶ ἀποκαθίσταται εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀθωότητα καὶ ἀναμαρτησίαν, τὴν πρὸ τῆς παρακοῆς τοῦ Ἀδάμ⁵⁾. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ βάπτισμα λέγεται λουτρὸν παλιγγενεσίας. Καὶ οἱ μὲν ἐνήλικες ὀφείλουσι πρὸ τοῦ βαπτίσματος ν' ἀποκηρύξωσι τὸν Σατανᾶν, διότι αὐτός ἦτο καὶ εἶνε ὁ αἴτιος καὶ ἄρχων τῆς ἁμαρτίας, ἔπειτα δὲ νὰ ἀπαγγείλῃσι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, διότι ὁ βαπτιζόμενος ὀφείλει πρῶτον νὰ κατηχηθῇ καὶ νὰ πιστεῦσῃ καὶ ἔπειτα νὰ βαπτισθῇ⁶⁾. Ἐὰν δὲ ὁ βαπτιζόμενος εἶνε νήπιον, ταῦτα πάντα πράττει ἀντ' αὐτοῦ ὁ ἀνάδοχος, ὅστις πιστός ὢν καὶ ὀρθόδοξος, ὀνομάζεται οὕτω, διότι ἀναδέχεται τὴν ἐγγύησιν καὶ ὑποχρέωσιν νὰ κατηχήσῃ τὸν βαπτιζόμενον, ἅμα φθάσαντα εἰς ἡλικίαν ἀρμοδίαν πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο, καὶ νὰ τὸν στηρίξῃ εἰς τὴν πίστιν⁷⁾, ἐὰν οὗτος εἴτε δι' ἀμέλειαν τῶν γονέων, εἴτε καὶ δι' ὀρφανίαν πρόωρον, ἤθελε κινδυνεύσῃ νὰ μείνῃ ἀκατήχητος καὶ ἀστήρικτος εἰς αὐτήν.

§. 97.

Πῶς τελεῖται τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος;

Τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος τελεῖται ὡς ἐξῆς: Φέρεται ὁ μέλλων νὰ βαπτισθῇ ἐνώπιον τοῦ ἱερέως, ὅστις ἐξορκίζει ἀπὸ αὐτὸν τὸν Σατανᾶν, τὸν κύριον τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν ἀβαπτίστων ἁμαρτωλῶν¹⁾. Ἀκολουθῶς ὁ ἱερεὺς ἐρωτᾷ τὸν μέλλοντα νὰ βαπτισθῇ ἢ τὸν ἀνάδοχον ἀντ' αὐτοῦ, ἐὰν ἀποτάσσεται μὲν

5) «Ἄλλ' ἀπελούσθητε, ἀλλ' ἡγιασθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν». ἁ. Κορ. γ'. 11, πρὸς ἐν γένει καὶ Ἰουστίν. πρὸς Τρύφ. διάλ. μδ'. Κλήμ. Ἀλεξ. παιδαγ. γ'. 6, Θεόφ. Ἀντιστοχ. πρὸς Αὐτόλυκ. β'. 16, Ambros. de Sacram. III. 17, Θεοδώρ. ἐπιτομ. θ. δογμ. ιη. κλπ.

6) «Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται» Μάρκ. ις'. 16, πρὸς Ἰω. γ'. 18, 36, ιδ'. 47. 7) Διονύσι. Ἀρεοπαγ. Ἑκκλ. Ἱεραρχ. β'.

1) Ἐφεσ. β'. 2, 6, γ'. 12, Ἰω. ιδ'. 3, ιδ'. 30, ις'. 11, ἁ. Κορ. γ'. 11, Κολ. γ'. 6, Τίτ. γ'. 3.

τὸν Σατανᾶν, συντάσσεται δὲ μὲ τὸν Χριστόν· καὶ ἀφ' οὗ οὗ-
τος ἀποκριθεὶς καταφατικῶς ἀπαγγεῖλη τὸ σύμβολον τῆς πί-
στεως, ἀγιάζει τὸ ἐν τῇ ἱερᾷ κολυμβήθρᾳ ὕδωρ²⁾, λέγων τὰς
ἐπὶ τούτῳ εὐχάς. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ μέλλων νὰ βαπτισθῇ γυμνω-
θῇ εἰς σημεῖον τοῦ ὅτι ἐξεδύθη τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ
χρισθῇ ὑπὸ τοῦ ἀναδόχου μὲ ἔλαιον³⁾, βαπτίζει αὐτὸν ὀλό-
κληρον ὁ ἱερεὺς⁴⁾ τρίς κατ' ἐπανάληψιν⁵⁾ ἐντὸς τοῦ ὕδατος⁶⁾,
ἀφ' οὗ εἶπη πρὸ μὲν τῆς πρώτης καταδύσεως τὸ « Βαπτίζεται
ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ δεῖνα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς. Ἀμήν ».

2) Ἰω. γ'. 5, ἡ. 36, 38, ι. 47, 48, Ἰουστίν. ἀπολ. α. 73, Κυρίλλ. κατηχ.
γ'. 2, Βασίλ. ἀγ. πνεύμ. ιε, Aug. in Ioan. Tract. XV. 4, Δαμασκην. ἑαθ.
ὀρθ. πίστ. δ'. 9. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἀναμιχθῇ ἄλλη τις ὕλη εἰς τὸ βάπτισμα,
ὅπως διατείνονται δυτικοί τινες, ἢ νὰ χρησιμεύσῃ καὶ πᾶν ἄλλο ῥευστὸν κατὰ
τὸν Λουθηρον (Macaire Dogmat. II. p. 385). 3) Ἀποστολ. διατ. ζ'. 22.

4) Τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος δύναται νὰ τελέσῃ μόνον ὁ ἱερεὺς ἢ ὁ
ἐπίσκοπος (ὅπως καταδηλοῦται ἐκ τῶν ἀποστολ. κανόνων μζ', μθ', ν', ἀποστολ.
διατ. γ'. 41, Ἰγνατ. πρὸς Σμυρν. ἡ. Tertull. de baptism. XVIII, Διονύσ.
Ἀρεοπ. ἐκκλησ. ἱεραρχ. β'. 41, Ἐπιφαν. αἰρέσ. ζ'. 34, σθ'. 3, 7, Hilar. in Ps.
LXVII. 32, August. de Civ. Dei XXII. 48). ὅχι δὲ διάκονος (ἀποστολ. διατ.
ἡ. 28, Ἐπιφαν. αἰρ. πθ'. 4), εἰμὴ ἐν ἀνάγκῃ (Tertull. bapt. XVIII. Κυρίλλ.
κατήχ. ιζ'. 3, Θεοδώρ. ἄπορ β'. παραλ. ἐρ. α.), ὅπως καὶ ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ
δύναται νὰ βαπτίσῃ καὶ κοσμικός, ἀνὴρ ἢ γυνή (Tertull. bapt. XVIII, Hier.
adv. Lucifer. c. 4, Ἐπιστολ. πατριαρχ. ὄρ. ις'. Δοσιθέ. πατριαρχ. ὁμολ. ις',
Μητροφάν. Κριτοπούλ. ὁμολ. σελ. 87). Ἐὰν δὲ τὸ οὕτω βαπτισθὲν νήπιον ἐ-
πιζήσῃ, θέλει ἀναγνώσῃ ἀκολουθῶν ὁ ἱερεὺς τὰς εὐχάς τοῦ βαπτίσματος.

5) Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου, τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου
ἡμῶν (ἀποστολ. καν. ν'. Κυρίλλ. μυσταγωγ. β'. 4, Γρηγόρ. Νύσσ. κατηχητ.
λογ. λε').

6) Μόνον τοῦτο εἶνε τὸ ἀληθές βάπτισμα. Οὕτως ἐδρατίσθη αὐτὸς ὁ Σωτὴρ
ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Προδρόμου (Ματθ. γ'. 16, Μάρκ. α. 5, Ἰω. γ'. 83), οὕτως
ἐβάπτισον οἱ ἀπόστολοι (Πράξ. ἡ. 37, 38). Μόνον δὲ τοιοῦτον ὂν τὸ ἀληθές
βάπτισμα ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ὡς « ἀντίτυπον » τοῦ κατα-
κλισμοῦ (ἀ. Πέτρ. γ'. 19, 21), ὡς « λουτρὸν ὕδατος » καθαρικὸν (Ἐφέσ. ε.
26, Τίτ. γ'. 5), ὡς τάφος, εἰς τὸν ὅποιον « συνετάφημεν » τῷ Χριστῷ « διὰ τοῦ
βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον » (Ῥωμ. σ'. 6, Κολ. β'. 12). Ἰδ. καὶ Διον. Ἀ-
ρεοπ. ἐκκλ. ἱεραρχ. β'. 7, Tertull. adv. Prax. XXVI, de Coron. milit. III,
Γρηγόρ. Νύσσ. λόγ. κατηχ. λε, Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. σ'. 43, August. in Ioan.
tract. LXXX.

πρὸ δὲ τῆς δευτέρας καταδύσεως «Καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἀμήν»· πρὸ δὲ τῆς τρίτης «Καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν»⁷⁾. Μετὰ τοῦτο ὁ νεοφώτιστος χρίεται μὲ ἅγιον μύρον ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ἐνδύεται λευκὸν σταυροφόρον χιτῶνα, ὅστις δεικνύει τὴν θαρρότητα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποκαθαρθέντος ἐκ τοῦ ρύπου τῆς ἁμαρτίας, καὶ περιάγεται κύκλῳ τῆς ἱερᾶς κολυμβήθρας κρατῶν ἀμέσως ἢ διὰ τοῦ ἀναδόχου λαμπάδα ἀνημμένην, εἰς σημείον τῆς πνευματικῆς χαρᾶς καὶ τοῦ πνευματικοῦ φωτισμοῦ, ὅθεν καὶ ὁ νεοστὶ βαπτισθεὶς καλεῖται νεοφώτιστος.

§. 98.

Εἶνε σωτηριῶδες τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων, ἀφ' οὗ ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας ἀμειροῦσι καὶ τῆς κατηχέσεως καὶ τῆς πίστεως;

Ὅτι τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων εἶνε σωτηριῶδες¹⁾, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ περιτομὴ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, ἥτις ἀντικατεστάθη ἐν τῇ Καινῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος²⁾, ἐτελείτο τὴν ὀγδόην ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἡμέραν³⁾, ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἀποστολοὶ ἐβάπτιζον ἐνίοτε καὶ ὀλοκλήρους οἰκογενείας, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπῆρχον καὶ μικρὰ παῖδιά⁴⁾, καὶ τελευταῖον ἐκ τοῦ ὅτι τὸ βάπτισμα δὲν ἐνεργεῖ μόνον ὡς ἐκ τῆς πίστεως τοῦ βαπτιζομένου, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἀλλως δὲ τὴν ἑλλειψιν πίστεως παρὰ τῷ νηπίῳ ἀναπληροῖ ἡ τῶν γονέων καὶ τοῦ ἀναδόχου, ὅστις καὶ ὠρίσθη ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἵνα παρέχῃ αὐτὸς ἀντὶ τοῦ βαπτι-

7) Ἀποστολ. καν. γ', Tertull. adv. Prax. XXVI, Χρυσόστ. εἰς Ἰω. ὁμ. κβ. 2, Ambros. de sacram. II. 7, Hieron. ad Lucif. 4, Βασίλ. ἀγ. πνεύμ. ιε', κ'.

1) Ὅπως ῥητῶς ἀποφαίνονται καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας: Εἰρην. Haeres. V. 15, Cyprian. Epist. LIX. ad Fid., τῆς ἐν Κερθαγένῃ Συνόδου καν. ρί (ρχά), August. de Genes. ad litter. imp. X. 23, Κλήμ. Ἀλεξ. παιδαγ. γ'. 11, Ἰσιδ. Πηλους, γ'. ἐπιστ. ρμῇ. Πρβλ. ἀποστ. διατ. ε'. 15.

2) Κολ. β'. 11.

3) Γενέσ. ιε'. 12, Λευίτ. ιβ'. 3, Λουκ. β'. 21, Ἰω. ζ'. 22, Φιλιπ. γ'. 5, Κολ. β'. 11, 12, Γαλ. γ'. 27, 29.

4) Πραξ. ιε'. 14—15, ἀ. Κορ. ἀ. 16.

ζομένου νηπίου τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, καὶ ἀναλαμβάνει τὴν περὶ κατηχήσεως αὐτοῦ καὶ στηρίξεως εἰς τὴν πίστιν ἐγγύησιν καὶ εὐθύνην⁵⁾.

§. 99.

Πῶς λέγεται ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως «ἐν» τὸ βάπτισμα;

Ἐν λέγεται ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως τὸ βάπτισμα¹⁾ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ τῶν αἰρετικῶν καὶ σχισματικῶν, καθ' ὃν λόγον μία λέγεται ἐν τῷ αὐτῷ συμβόλῳ καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία· λέγει δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος «Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα»²⁾. Ἡ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος «σφραγίς» μένει διὰ παντὸς ἀνεξίτηλος ἀπὸ τοῦ βαπτισθέντος καὶ «ἄθραυστος»³⁾, καὶ ἐὰν ἤθελεν ἐξοκείλῃ οὗτος μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ εἰς τὰ μέγιστα τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ αὐτὴν τὴν ἐξωμοσίαν⁴⁾. Ὅπως δὲ ὁ ἄνθρωπος ἅπαξ μόνον γεννᾶται φυσικῶς, οὕτω καὶ ἅπαξ μόνον ἀναγεννᾶται πνευματικῶς ἐν τῷ «λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας», διό καὶ τὸ μὲν βάπτισμα οὐδέποτε ἐπαναλαμβάνεται, ἡ δὲ ἐκκλησία συνωδᾷ πρὸς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς διατάξεις τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν Συνόδων κατεδίκησε μὲν καὶ καταδικάζει τοὺς ἀναβαπτιστὰς παντὸς τόπου καὶ χρόνου ὡς αἰρετικούς, ἀνεγνώρισε δὲ καὶ

5) Διονύσιος. Ἀρεοπ. ἐκκλ. ἱεραρχ. ζ'. 3, Tertull. de baptism. XVIII. August. de lib. arbitr. III. 23, Χρυσόστ. εἰς ψαλμ. ιδ'.

1) Μόνον τὸ «βάπτισμα τοῦ αἵματος», ἥτοι ὁ ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως μαρτυρικός θάνατος δύνάται νὰ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἄνευ τοῦ βαπτίσματος κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας, στηριζομένην ἐπὶ τῶν: Ματθ. ι. 32, ἡ. 36, ι. 30, ιε. 25, ε. 16, Ἰω. ιε. 43—44, κλπ. Ἰδ. καὶ Cypr. epist. LXXXVIII, Κυρίλλ. κατηγ. γ'. 6, Μ. Βασίλ. ἀγ. πνεύμ. ιε, Tertull. baptism. XVI., Ambros. in Ps. CXVIII. 14, Χρυσόστ. εἰς Λουκιαν. μάρτ. 6, Διδυμ. Τριάδ. ια, ιβ', August. Civit. Dei XVI. 7, Δαμασκ. ἐκθ. δ'. 9.

2) Ἐφεσ. δ'. 5.

3) Πρβλ. Ἀποστολ. διαταγ. γ'. 16, Ἑρμᾶ ποιμ. γ'. παραβ. θ'. 16.

4) Ἐπιστ. πατρ. ὁρ. ις', Χρυσός. εἰς ἀ. Κορ. ὁμ. γ'. 7, Hieron. in Ephes. I. 13, Θεοδώρητ. εἰς Ἑβρ. ς'. 6, Δαμασκ. ἐκθ. ὁρθ. πίστ. δ'. 9.

ἀναγνώριζει πάντοτε τὸ βάπτισμα καὶ αὐτῶν τῶν ἄλλως αἰρετικῶν καὶ σχισματικῶν, ἐὰν ἐτελέσθῃ μόνον κατὰ τὰς διατάξεις τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν Συνόδων, αἵτινες ῥητῶς καὶ σαφῶς ὀρίζουσιν αὐτὸ ὡς γινόμενον διὰ τριῶν καταδύσεων καὶ ἀναδύσεων εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος⁵⁾. Πᾶσαν δὲ ἀντὶ βαπτίσματος ἀληθοῦς οἰκονομικὴν καὶ εἰκονικὴν ἀπόπλυσιν ἢ ἀπόνιψιν ἢ ῥάντισιν οὔτε ἀνεγνώρισέ ποτε οὔτε ἀναγνώριζει ἡ ἐκκλησία ὡς βάπτισμα, μένουσα πιστὴ εἰς τοὺς θείους καὶ ἱεροὺς κανόνας. Διὰ τοῦτο καὶ τοὺς προσερχομένους ἔξωθεν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς, ἐὰν μὲν ἐδέχθησαν ἅπαξ τὸ ἐν καὶ μόνον ἀληθές βάπτισμα, δὲν ἀναβαπτίζει, χρίει δὲ μόνον μὲ ἅγιον μύρον⁶⁾, εἰ δὲ μή, βαπτίζει ὡς μὴ βαπτισθέντας⁷⁾.

§. 100.

Κατὰ τί διαφέρουσιν ὡς πρὸς τὸ βάπτισμα αἱ ἑτερόδοξοι ἐκκλησίαι;

Ἐν ᾧ τὸ βάπτισμα εἶνε ἓν, οὗτινος τὴν τέλεσιν σαφέστατα ὥρισε καὶ ἡ Γραφή καὶ ἡ παράδοσις καὶ αἱ σύνοδοι καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ὡς εἶδομεν, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία κατήργησε τὸ διὰ τριπλῆς καταδύσεως βάπτισμα, ὅπερ διετήρει μέχρι τοῦ ιδ'. αἰῶνος, καὶ εἰσήγαγεν ἕκτοτε ἀντὶ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἐπίχυσιν ὕδατος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ παιδιοῦ¹⁾. Ὅτι

5) Τῆς ἀ. οἰκουμ. Συν. καν. ἡ, τῆς β'. οἰκουμ. καν. ζ', τῆς δ'. οἰκουμ. καὶ τοῦ Μ. Βασιλ. καν. α'.

6) Τῆς β'. οἰκουμ. Συνόδ. καν. ζ', τῆς ἐν Λαοδικ. καν. ζ'.

7) Τῆς ἐν Λαοδικ. Συνόδ. καν. ἡ, τῆς β'. οἰκουμ. καν. ζ', τῆς δ'. οἰκουμ. καὶ Δαμασκ. ἐκθ. δ'. 9.

1) Ἀντὶ τοῦ βαπτίσματος ἐπετράπη πάλαι ἡ ἐπίχυσις αὐτῇ κατ' ἐξαιρέσειν καὶ ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ διὰ τοὺς ἐκ νόσου κληίρεις μόνον (Tertull. de poenit. VI, Eubēd. ἐκκλ. Ιστ. ζ'. 43, August. in Ioa. Tractat. LXXX), καὶ τοῦτο δὲ ὅχι ἄνευ δυσκολιῶν πολλῶν καὶ δισταγμῶν (Cyprian. Epist. LXXVI). Παραδόξως ὁ Klee, εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων δυτικῶν θεολόγων, ἀναγνώριζει τὸ διὰ καταδύσεων βάπτισμα ὅχι μόνον ὡς τὸ ἀρχαῖον, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸ σύμφωνον μὲ τὴν ἁγίαν Γραφὴν (Dogmatik ἐκδ γ'. τόμ. γ'. σελ. 429), τὴν δὲ ἐπίχυσιν ὡς

δὲ τοῦτο εἶνε καινοτομία μεταγενεστέρα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, δὲν ἀρνοῦνται παραδόξως οὐδ' αὐτοὶ οἱ θεολόγοι τῆς Δύσεως²). Οἱ δὲ διαμαρτυρόμενοι ἀπεμακρύνθησαν ἔτι μᾶλλον ἀπὸ τοῦ ἐνός, καὶ μόνου ἀληθοῦς βαπτίσματος, εἰσαγαγόντες τὸ ῥάντισμα³). Μόνη ἡ ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία ἐτήρησε τὸ διὰ καταδύσεως, ἂν καὶ μιᾶς, βάπτισμα εἰς τὰ νήπια, ἐπιτρέπουσα τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπίχυσιν ὕδατος κατὰ τοὺς Λατίνους μόνον εἰς τοὺς ἐφήβους. Ἡ ἀγγλικανικὴ ἄρα ἐκκλησία εἶνε ἡ μᾶλλον τῶν λοιπῶν πλησιάζουσα πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, ἥτις μόνη ἐτήρησεν ἀπὸ τοῦ Ἰ. Χ. καὶ τῶν ἀποστόλων μέχρι σήμερον τὸ ἐν καὶ μόνον ἀληθὲς βάπτισμα.

§. 101.

Τί εἶνε τὸ χρίσμα ἢ ἅγιον μύρον;

Τὸ χρίσμα¹) εἶνε μυστήριον, διὰ τοῦ ὁποίου χρισμένων μετὰ τὸ βάπτισμα τῶν κυριωτέρων μελῶν καὶ αἰσθητηρίων τοῦ βαπτισθέντος μετ' ἁγίου μύρον ὑπὸ τοῦ ἱερέως, μεταδίδεται εἰς αὐτὸν τὸ πνευματικὸν μύρον, ἥτοι τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δι' ὧν ἐνισχύεται καὶ προκόπτει ἡ πνευματικὴ ζωή. Ὅπως μετὰ τὸ ἐν Ἰορδάνῃ βάπτισμα τοῦ Ἰησοῦ κατήλθεν ἐπ'

εἰσαχθεῖσαν κατόπιν διὰ τὴν ἀνάγκην τῶν μεταβληθέντων (!) χρόνων (ἐν τούτῳ, σελ. 130). Καὶ αὐτός δὲ ὁ Λέων Ἀλλάτιος ἀναγνωρίζει ὡς γνήσιον καὶ ἔγκυρον μόνον τὸ διὰ καταδύσεων βάπτισμα (U. E. cons. III. 12).

2) Ἰδ. σημ. 4. 3) Winer Symbolik σελ. 133, Anm. 2, ἐλδ. 6'.

4) Χρίσμα κυρίως εἶνε αὐτὸ τὸ μυστήριον ὡς τελετὴ ἱερὰ, « ἅγιον μύρον » δὲ ἡ ὕλη, ἥς γίνεται χρῆσις ἐν τῇ τελετῇ. Λέγεται δὲ τὸ αὐτὸ καὶ « σφράγισμα » καὶ « σφραγίς » (Κλήμ. Ἀλεξ. στρωματ. 6'. 3, Κυριλλ. κατηχ. 16'. 33), καὶ « ὄμωρεα » ἢ « ὁσίσς τοῦ ἁγίου Πνεύματος » (Ἰσιδ. Πηλουσ. ἀ. ἐπιστ. υν'). Ὅθεν καὶ ὁ ἱερεὺς χρίων τὰ διάφορα μέρη τοῦ βαπτισθέντος λέγει « σφραγίς ὄμωρεα πνεύματος ἁγίου. Ἀμήν ». Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ « βεδαίωσις » (Ἀποστολ. διατ. γ'. 47) = confirmatio (Ambros. de Init. c. VII. κλπ.). Καὶ τοὺς τρεῖς τούτους ὅρους μεταχειρίζεται ὁ ἀπόστολος ἐν 6'. Κορ. ἀ. 21—22: « ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστόν, καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρχαῖον τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ».

αὐτὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι, ἀφ' οὗ ἐ-
βάπτισον, ἐπέθετον ἐπὶ τοῦ νεοφωτίστου τὰς χεῖρας, καὶ διὰ
τῆς ἐπιθέσεως ταύτης ἐξεχέοντο ἐπὶ τὸν πιστὸν τὰ χαρίσματα
τοῦ ἁγίου Πνεύματος²⁾. Οἱ δὲ διάδοχοι τῶν ἀποστόλων εἰσή-
γαγον ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος ἀντὶ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν
τὴν χρίσιν τοῦ ἁγίου μύρου³⁾, κατασκευαζομένου ἐκ ποικίλων
καὶ εὐωδῶν ὑλῶν, εἰς σημεῖον τῆς ποικιλίας καὶ τῆς πνευμα-
τικῆς εὐωδίας τῶν χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀγιά-
ζει δὲ καὶ διανέμει τὸ μύρον εἰς τὰς διαφόρους ἐκκλησίας ὁ
κορυφαῖος τῶν ἱεραρχῶν. Ὅπως δὲ τὸ βάπτισμα, οὕτω καὶ τὸ
χρίσμα ὁ Χριστιανὸς λαμβάνει ἅπαξ μόνον⁴⁾.

§. 102.

Κατὰ τί διαφέρουσιν ὡς πρὸς τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος αἱ ἑτερόδοξοι ἐκ-
κλησίαι;

Μέχρι τῆς ιγ'. ἑκατονταετηρίδος ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐτέ-
λει τὸ χρίσμα, ὅπως καὶ ἡ ἀνατολική, εὐθὺς μετὰ τὸ βάπτι-
σμα. Ἀλλ' ἔκτοτε ἐκαινοτόμησεν αὐθαιρέτως καὶ ἐναντίον
τῆς Γραφῆς καὶ τῆς παραδόσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται
ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, καὶ ἀποχωρίσασα τὸ χρίσμα ἀπὸ τοῦ
βαπτίσματος τελεῖ μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ τὸ παιδίον φθάσῃ εἰς
ἡλικίαν 7—12 ἐτῶν, διὰ τοῦ ἐπισκόπου μόνον, ὅχι καὶ τοῦ
ιερέως, ὀνομάζουσα αὐτὸ ἰδιαιτέρως βεβαίωσιν¹⁾. Τὴν και-
νοτομίαν ταύτην προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκ-
κλησία μὲ τὸ ὅτι ὁ διὰ τοῦ χρίσματος λαμβάνων τὴν δωρεάν
τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρέπει νὰ εἶνε ἐνήλιξ διὰ νὰ ἐννοῇ²⁾.

2) Πράξ. ἡ. 14—16.

3) Τῆς β'. οἰκουμ. Συνόδ. καν. ζ', τῆς ς'. οἰκουμ. καν. ιε', τῆς ἐν Λαο-
δικ. καν. ζ', μὴ, Διονυσ. Ἀρεοπαγ. ἱεραρχ. ἐκκλησ. δ'. 1, Cyprian. Epist.
ad Jan. LXX, Κοριλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. ιη'. 33.

4) ἔκτος ὅταν ὁ βαπτισθεὶς ἐξομώσας προσέλθῃ πάλιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν
August. c. Lit. Petil. II. 13, Optat. Sch. Donator. VII. 4, Φωτίου ἐπιστ.
ἐγκ. β'.

1) Ἰδ. ἀνωτέρω §. 101. σημ. 1 2) Catech. Rom. II. 3, 48.

Ἄλλ' ἐὰν τοῦτο, ἀποκρινόμεθα, ἡλήθευεν, ἔπρεπε κατὰ μείζονα λόγον νὰ ἀναβάλῃ εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην καὶ τὸ βάπτισμα, ὅπερ ὁμῶς δὲν πράττει.

Ἡ ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία διетήρησεν, ἐναντίον τῶν λοιπῶν διαμαρτυρομένων³⁾, τὸ μυστήριον τῆς βεβαίωσης, ἀλλὰ κατὰ τὴν καινοτομίαν τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, ἤτοι ἀποκεχωρισμένον ἀπὸ τὸ βάπτισμα καὶ τελούμενον μόνον διὰ τοῦ ἐπισκόπου· ἀντικατέστησε δὲ μόνον τὴν χρῆσιν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν.

§. 103.

Τί εἶνε τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας, καὶ ποία τις ἡ ἔννοια αὐτοῦ;

Ἡ εὐχαριστία εἶνε μυστήριον, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπὸ τὸ αἰσθητὸν εἶδος τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου μεταλαμβάνομεν αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ.

Τὸ μυστήριον τοῦτο ἐσύστησεν αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καθ' ἣν παρεδόθη νύκτα ἐν τῷ μυστικῷ δείπνῳ, ὅτε συνέφαγε τὸ τελευταῖον μὲ τοὺς μαθητάς του. Ἴδου δὲ πῶς διηγεῖται τὸν μυστικὸν τοῦτον δείπνον ἐκτὸς τῶν εὐαγγελιστῶν¹⁾ ὁ ἀπόστολος Παῦλος²⁾: «Ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτί, ἣν παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλόμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι λέγων, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ Διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὡς ἂν πίνετε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὅσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε ἕως οὗ ἂν ἔλθῃ». Οὕτω

3) Ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 15. ἐκατονταστηρίδος καὶ ἐφεξῆς ἡ βεβαίωσις εἰσῆχθη καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν διαμαρτυρομένων, ὅχι ὁμῶς ὡς μυστήριον, ἀλλ' ὡς ἀπλῆ τις καὶ ὅχι ἀναγκαία τελετὴ (Winer. Symbol. σελ. 161).

1) Ματθ. κς'. 26, Μάρκ. ιδ'. 22, Λουκ. κβ'. 19. 2) 1. Κορ. ια'. 23.

παρέλαβον οἱ ἀπόστολοι παρὰ τοῦ Κυρίου τὴν εὐχαριστίαν³⁾, παρὰ δὲ τῶν ἀποστόλων παρέλαβεν ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία καὶ διακρατεῖ μέχρι σήμερον.

Τὸ μυστήριον τοῦτο εἶνε τὸ πάντων μέγιστον καὶ ιερώτατον κατὰ τοὺς ἐξῆς μάλιστα δύο λόγους· α) ὡς μυστήριον ἡ εὐχαριστία ὑπερέχει πάντων τῶν λοιπῶν, καθ' ὅσον δι' αὐτοῦ μεταλαμβάνοντες αὐτὸ τὸ πανάχραντον σῶμα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, συνενούμεθα καὶ συγκοινωνοῦμεν ἀμέσως με' αὐτόν, ὥπως μᾶς διεβεβαίωσεν αὐτὸς ἐκεῖνος λέγων, «Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἶμα ἐν ἐμοὶ μένει καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ»⁴⁾, καὶ καθ' ὅσον ἄνευ τῆς θείας ταύτης με' τὸν Χριστὸν κοινωνίας εἶνε ἀδύνατον νὰ σωθῇ ὁ Χριστιανὸς καὶ νὰ τύχῃ τῆς αἰωνίου ζωῆς, ὥπως ῥητῶς μᾶς ἐδίδαξε περὶ τούτου αὐτὸς πάλιν ὁ Κύριος ἡμῶν λέγων, «Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πίνητε αὐτοῦ τὸ αἶμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς»⁵⁾. Ἀλλὰ τὸ μυστήριον τοῦτο β) εἶνε συγχρόνως καὶ θυσία ἐξιλαστήριος πρὸς τὸν Θεόν, τελουμένη εἰς ἀνάμνησιν τῆς πραγματικῶς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τελεσθείσης, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν, αὐτὴ ἐκείνη ἡ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσία τοῦ λυτρωτοῦ ἡμῶν, ἐπαναλαμβανομένη ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ ἀναιμάκτως διὰ τοῦ ιερέως⁶⁾· διότι καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ὁρατῶς

3) Ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω πᾶς τις ἐννοεῖ, τὸ μυστήριον τοῦτο λέγεται εὐχαριστία μὲν διὰ τὴν ἐν τῇ μυστικῇ δείπνῃ εὐχαριστίαν τοῦ Σωτῆρος, μετὰ δὲ ἡ ψεῖς δὲ ἡ μετὰ δόσεις καὶ κοινωνία, διότι ἐν τῇ μυστηρίῳ τούτῃ μεταδίδει ὁ ἱερεὺς καὶ μεταλαμβάνουσιν ἢ κοινωνοῦσι πάντες αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ· ἐτι δὲ καὶ «δεῖπνον Κυριακόν» (Χρυσός εἰς ἀ. Κορ. ὁμ. κζ').) «δεῖπνον μυστικόν» καὶ «θεῖον» (Ἰππολύτ. εἰς Παροιμ. θ', 1), «τράπεζα δεσποτική» (Θεοδώρ. εἰς ἀ. Κορ. ια'. 20). Ὁμοίως καὶ «ἄρτος Κυριακός—ἐπουράνιος—ἐπιούσιος, ποτήριον εὐλογίας, σῶμα Χριστοῦ—Κυριακόν—σωτήριον, αἶμα Χριστοῦ—τίμιον, ποτήριον ζωῆς—σωτήριον» κτλ.

4) Ἰω. ζ'. 56. 5) Ἰω. ζ'. 53.

6) ἀ. Κορ. ι. 18—24, Ἑβρ. ιγ'. 10, Ἰγνάτ. πρὸς Φιλαδ. δ', πρὸς Μαγνησ. ἡ, πρὸς Ἐφεσ. ε', Εἰρην. Haer. IV. 17, Χρυσόστ. εἰς Ἑβρ. ὁμ. ιζ'. 3, εἰς ἀ. Κορ. ὁμ. κδ'. 4, Ἰερωσ. γ'. 4, ζ'. 4, Tertull. de or. XIV, Εὐσεβ. ἀποδ. εὐαγγ. ἀ. 10, ε. 3, ἰστορ. ἐκκλ. ι. 8, August. de Civit. Dei XXII. 8, XVI.

ἅπαξ διὰ παντός τυθεῖς καὶ ὁ ἐν τῇ ἀναιμάκτῳ θυσίᾳ ἀοράτως ἐκάστοτε θυόμενος εἶνε εἷς καὶ ὁ αὐτός, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰ. Χριστός⁷⁾. Καὶ ἀμέσως μὲν ἐπενεργεῖ ἡ θεία χάρις ἡ ἐκ τῆς εὐχαριστίας ὡς μυστηρίου εἰς τοὺς μεταλαμβάνοντας, ἐμμέσως δὲ ἡ ἐκ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας ὑπὲρ ὧν αὕτη τελεῖται μερικῶς, τῶν μετὰ πίστεως καὶ εὐλαθείας συμπαραστώτων ἐν τῇ θείᾳ καὶ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ, καὶ ἐν γένει ὑπὲρ πάντων τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, ζώντων τε καὶ τεθνεώτων⁸⁾.

Ἐὰν λοιπὸν τὸ βάπτισμα εἶνε ἡ πνευματικὴ ἡμῶν ἀναγέννησις, ἡ εὐχαριστία εἶνε ἡ πνευματικὴ ἡμῶν τροφή καὶ συντήρησις. Ὅπως δὲ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ γεννηθῇ ἀλλὰ καὶ νὰ τραφῇ καὶ νὰ συντηρηθῇ φυσικῶς, οὕτω καὶ εἰς τὸν Χριστιανὸν δὲν ἀρκεῖ ἡ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας ἀναγέννησις, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ τρέφεται καὶ συντηρῇται πνευματικῶς διὰ τῆς εὐχαριστίας⁹⁾, οὐ μόνον μεταλαμβάνων τῶν ἀχράντων μυστηρίων τετράκις τοῦλάχιστον κατ' ἔτος, ἀλλὰ καὶ παρειαρισκόμενος πάντοτε μετὰ πίστεως καὶ εὐλαθείας εἰς τὴν θείαν καὶ ἱερὰν λειτουργίαν, ἐν ᾗ τελεῖται ἡ ἀναιμάκτος θυσία.

§. 104.

ὑπὸ ποίους ὁρους ἐνεργεῖ σωτηριωδῶς ἡ ἐκ τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας θεία χάρις;

Ὅσον ἐξαιρετικὴ εἶνε ἡ ἐκ τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας σωτηριώδης χάρις, ὅταν ὁ πιστὸς μεταλαμβάνῃ αὐτοῦ ἀξίως,

22, XVIII. 20, Κλημ. Ἀλεξ. Ἰστρωμ. δ'. 25, Ἀθαν. κ. Ἀρειαν. ιά, Θεοδώρ. εἰς Μαλαχ. α' 11, εἰς ψαλμ. ρθ'. 4.

7) Ambros. in Ps. XXVIII. 25, August. Civ. Dei X. 20, Χρυσόστ. εἰς β'. Τιμ. ὁμ. β'. 4, Γρηγόρ. Νύσσα. εἰς ἀνάστ. Χριστ. λόγ. α', Θεοδώρ. ἡ. 5.

8) Ambros. de Coron. III, monogam. IX, Κυρίλλ. Ἱεροσ. κατήχ. ε. 8, 40, Χρυσόστ. εἰς α'. Κορ. μα. 5.

9) Ἰω. ζ'. 56, 58, Χρυσόστ. εἰς Ματθ. ὁμ. δ'. 9, Δαμασκ. ἐκθ. ὀρθ. πίστ. δ'. 13, Ἰουστίν. ἀπολ. α. 65.

ἄλλο τόσον φοβερά καὶ φρικώδης εἶνε ἡ ψυχικὴ ζημία τοῦ Χριστιανοῦ, ὅταν κοινωνήσῃ αὐτοῦ ἀναξίως: «Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος, κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου»¹⁾. Πρὶν λοιπὸν προσέλθῃ τις εἰς τὴν ἁγίαν κοινωνίαν, πρέπει νὰ δοκιμάσῃ ἑαυτὸν κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ ἀποστόλου: «Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω»²⁾, τουτέστι νὰ ἐξετάσῃ καὶ ἀνακρίνῃ ποία τις εἶνε ἡ πνευματικὴ του κατάστασις, ἐὰν σώζεται ἐν αὐτῷ ζωσα καὶ ἀκμαία ἡ πίσις, τὴν ὁποίαν ὡμολόγησε καὶ ὑπεσχέθη ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ βαπτίσματος, ἢ ἐχαλαρώθῃ καὶ ἠφανίσθῃ, ἐὰν ἐπομένως ἐκαρποφόρησε τὴν καρποφορίαν τῶν καλῶν ἔργων, ἢ τοῦναντίον ἔμεινε νεκρὰ καὶ ἄκαρπος. Ἐὰν ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ πίσις ἡμῶν ἐνεκρώθῃ ὀλοτελῶς καὶ ἐξηφανίσθῃ, ἢ δὲ καρδία ἡμῶν ἐπωρώθῃ καὶ εἶνε ἀνεπίδεκτος μετανοίας, μακρὰν ἀπὸ τὰ μυστήρια. Ἐὰν ὅμως ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης ἀποδειχθῇ ὅτι ἡμάρτομεν μὲν, ὅτι παρέβημεν εἰς πολλὰ τὰς θείας ἐντολάς, καὶ ὅτι εἴμεθα ἄξιοι τῆς δικαίας ὀργῆς καὶ τιμωρίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅτι τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ταύτας συναισθανόμεθα μετὰ λύπης εἰλικρινοῦς καὶ ἀδόλου, καὶ ὅτι ἔχομεν σφεαὶν καὶ ἀκλόνητον ἀπόφασιν νὰ μεταβάλωμεν ἑαυτοὺς, νὰ ἐκκλίνωμεν ἀπὸ τὴν ὁδὸν τῆς ἁμαρτίας, καὶ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὸν σωτήριον δρόμον τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης, τότε ὀφείλομεν νὰ ἐξομολογηθῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν πάσας καὶ ὀλοκλήρους εἰς τὸν ἱερέα, νὰ ἐπικαλεσθῶμεν δι' αὐτοῦ τὴν θείαν εὐσπλαγχίαν, ὁ δὲ ἱερεὺς σταθμίζων τὰ ἁμαρτήματα, καθὼς καὶ τὴν συντριβὴν καὶ μετάνοιαν ἡμῶν, ἢ θέλει μᾶς ἐπιτρέψῃ τὴν ἁγίαν κοινωνίαν, ἢ θέλει παρατείνῃ τὸν χρόνον τῆς μετανοίας καὶ δοκιμασίας, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους συμπληρωθέντος τοῦ ἔργου τῆς ἡμετέρας μετανοίας καὶ κριθέντες ἄξιοι, προσέλθω-

1) ἁ. Κορ. ια. 29. 2) ἁ. Κορ. ια. 28.

μεν καὶ κοινωνήσωμεν τῶν μυστηρίων μετὰ φόβου Θεοῦ, ἀφ' οὗ πρότερον εἶπωμεν ἐκ βάθους καρδίας τὸ «Πιστεύω, Κύριε, καὶ ὁμολογῶ, ὅτι σὺ εἶ ἀληθῶς ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὃν πρῶτός εἰμι ἐγώ». Τότε οὐ μόνον αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν συγχωροῦνται διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ συνενωθέντες μετ' αὐτοῦ διὰ τοῦ ἱεροῦ μυστηρίου, ἐνισχυόμεθα μὲν εἰς τὰ ἔργα τῆς πίστεως, τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης, θωρακιζόμεθα δὲ κατὰ τῶν πειρασμῶν τοῦ ἀρχεκάκου πατρὸς τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου.

§. 105.

ὑπὸ τίνας καὶ πῶς τελεῖται ἡ εὐχαριστία;

Τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας οὐδεὶς ἄλλος ἐκτὸς τοῦ ἱερέως ἢ τοῦ ἐπισκόπου¹⁾ δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ, καὶ οὐδαμῶς ἀλλαχοῦ ἢ ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης τῆς ἐκκλησίας, ἥτις διὰ τοῦτο λέγεται καὶ «βωμός» καὶ «θυσιαστήριον», διότι ἡ εὐχαριστία εἶνε μυστήριον ἅμα καὶ θυσία, ἡ δὲ τέλεις τῆς ἀναιμάκτου ταύτης θυσίας εἶνε τὸ κέντρον καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἱεουργίας ἢ λειτουργίας, ἥτις εἶνε καὶ ἡ κυριωτάτη τελετὴ τῆς ἐκκλησίας. Μόνον δὲ ἐν ἀνάγκῃ δύναται νὰ τελεσθῇ ἡ θεία εὐχαριστία καὶ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ «ἀντιμνησίου», ἐὰν τοῦτο εἶνε καθιερωμένον δι' ἐγκαινίων. Πρὸς τέλει δὲ τοῦ μυστηρίου τούτου ὁ ἱερεὺς μεταχειρίζεται οἶνον²⁾ ἐρυθρόν καὶ καθαρόν, ὃν ἐγχέει μετὰ ὕδατος³⁾ εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον, καὶ ἄρτον

1) Διον. Ἀρσ. ἐκκλ. ἱερ. γ'. 3, Ἰουστίν. ἀπολ. ἀ. 65, Βασιλ. ἐπιστ. 117, Χρυσόστ. Ἱερωσύν. γ'. 4, 5, Ἐπιφάν. αἰρ. οθ', τῆς ἐν Νικαίᾳ ἀ. Συνόδ. καν. 17, τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ καν. ἀ, τῆς ἐν Νεοκίσι καν. θ, τῆς ἐν Γάγγρ. καν. δ', τῆς ἐν Λαοδικ. καν. νή.

2) ὅχι ὕδωρ, ὅπως ἔπραττον οἱ Ἑβραῖοι καὶ Ἑκκρατῆται (Εἰρην. Haer. V. 4, Κλημ. παιδαγ. β. 2).

3) Ἀποστ. διατ. ἡ. 12, Ἰουστίν. ἀπολ. ἀ. 66, Εἰρην. Haer. V. 2, Γρηγ. Νύσς. λόγ. κατηχ. λζ', τῆς ἐν Κερθαρ. συνόδ. καν. μς', τῆς ἐν Τρούλλῳ καν. λδ'.

ἐκ σίτου⁴⁾ ἐνζυμόν, ἀφ' οὗ δὲ ἐν τῇ λειτουργίᾳ ἐπικαλεσθεῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, εὐλογήσῃ τὰ ἅγια δῶρα, μεταβάλλεται ὁ μὲν ἄρτος εἰς τὸ ἄχραντον σῶμα, ὁ δὲ οἶνος μετὰ τοῦ ὕδατος εἰς τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶνε δὲ ἡ μεταβολὴ αὕτη πραγματικὴ μετουσίωσις, εἰ καὶ οἱ μεταλαμβάνοντες αἰσθανόμεθα διὰ τῆς γεύσεως ἄρτον καὶ οἶνον, κατὰ θεῖαν οἰκονομίαν, ἐπειδὴ ἤθελεν εἶνε δύσκολος εἰς ἡμᾶς ἡ κατ' αἴσθησιν γεῦσις σαρκὸς καὶ αἵματος⁵⁾.

§. 106.

Κατὰ τί διαφέρουσιν αἱ ἑτερόδοξοι ἐκκλησίαι ὡς πρὸς τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας;

Καὶ τὸ μέγιστον τοῦτο καὶ ἀγιώτατον τῶν μυστηρίων ἡ λατινικὴ ἐκκλησία δὲν ἀφῆκεν ἀκαινοτόμητον, διότι ἀπὸ τοῦ ἱ. αἰῶνος εἰσήγαγεν ἀντὶ τοῦ ἐνζύμου ἄρτου τὸν ἄζυμον, ὅς τις βαθμηδὸν καὶ αὐτὸς μετεβλήθη καὶ μετεσχηματίσθη εἰς ὕλην ἀξίαν νὰ ὀνομάζεται πᾶν ἄλλο ἢ ἄρτος. "Ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ἀζύμου εἶνε καινοτομία μεταγενεστέρα, τοῦτο ὁμολογοῦσι πολλοὶ τινες καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν δυτικῶν θεολόγων¹⁾· ὅτι δὲ εἶνε ἐναντία τῆς Γραφῆς, τοῦτο μαρτυρεῖ αὐτὴ αὕτη ἡ Γραφή, ἥτις προκειμένου περὶ τῆς εὐχαριστίας, οὐδαμοῦ ἀναφέρει ἄζυμα, ἀλλὰ ἄρτον²⁾. Δὲν ἦτο δὲ δυνατόν καὶ νὰ ἀναφέρῃ ἡ νὰ ἐννοῇ ἄζυμα, διότι ὁ Κύριος ἡμῶν ἐτέλεσε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τὴν εὐχαριστίαν, ὡς γνωστόν, πρὸ τοῦ ἐβραϊκοῦ πά-

4) Εἰρην. Haer. V. 3, τῆς ἐν Καρθαγ. Συνόδ. καν. μζ', Cyprian Epist. LXIII, Χρυσόστ. εἰς Ματθ. ὁμ. πβ'. 2.

5) Ἰω. ζ'. 27—68. Ματθ. κς'. 26, Μάρκ. ιδ'. 22, Λουκ. κβ'. 19, Κορινθ. κατηχ. λζ', Ambros. de Fid. IV. 40. Δαμασκ. ἐκθ. ὀρθ. πίστ. δ'. 13, Θεοφύλακτ. εἰς Ἰω. ζ', εἰς Μάρκ. ιδ', Εὐθ. Ζυγαβ. εἰς Ματθ. κς'. 28.

1) Sismond. Disquisit. de azymo. 1654, Cotelerius: Monum. eccles. Graecae II. 108, 138, Bingham. origin. Eccles. XV. 2, Klein. Hist. eccles. I. p. 430, κλπ.

2) Ματθ. κς' 26, Μάρκ. ιδ'. 22, κδ'. 30, 35, Ἰω. ζ'. 35, 41, 48, 51, 58, κα. 13, κλπ.

σχα³⁾, ὅτε καὶ μόνον ἤρχιζεν ἡ χρῆσις τῶν ἀζύμων⁴⁾. Δι' ἄρτου δέ, καὶ ὄχι δι' ἀζύμου, ἐτέλουν τὴν εὐχαριστίαν καὶ οἱ ἀπόστολοι⁵⁾, καὶ ἐξ αὐτῶν παρέλαβε τὴν χρῆσιν τοῦ ἄρτου καὶ ἡ καθόλου ὀρθόδοξος ἐκκλησία καὶ διετήρησε μέχρι σήμερον⁶⁾. Ἀλλῇ καινοτομία τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας περὶ τὸ μυστήριον τοῦτο εἶνε, ὅτι ἐν τῇ ἱερουργίᾳ ὁ ἱερεὺς δὲν ἐπικαλεῖται τὸν Θεὸν νὰ ἀγιάσῃ τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον, οὐδ' εὐλογεῖ αὐτά, ὅπως παρέλαβε καὶ πράττει ἀνέκαθεν ἡ καθόλου ἐκκλησία, ἀλλ' ἀναφέρει μόνον ἀπλῶς καὶ οὕτως εἰπεῖν ἱστορικῶς τὰ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις δεσποτικὰ ῥήματα: «Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου», καὶ «τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου», καὶ πιστεύει ὅτι δι' αὐτῶν καὶ δεικνυόμενα μόνον τὰ ἅγια δῶρα ἡγιασθήσαν καὶ ἐμετουσιώθησαν. Τὸ μέγεθος τῆς πλάνης ταύτης ἐννοεῖ τις ἅμα ὡς ἀναλογισθῇ, ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τοῦ ἁγιασμοῦ οὐ μόνον εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ διηνεκῇ παράδοσιν καὶ πρᾶξιν τῆς καθόλου ἐκκλησίας⁷⁾ ἀντίκειται, ὡς προείπαμεν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν οὐσιώδη καὶ κύριον ὅρον τῆς τελέσεως παντός ἐν γένει μυστηρίου, ὅτι ὁ ἱερεὺς ὀφείλει νὰ εὐχρηθῇ ἐπικαλούμενος ἄνωθεν τὴν θείαν χάριν καὶ εὐλογῶν τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ ὕλην. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων ἡ λατινικὴ ἐκκλησία ἐκαινοτόμησε καὶ κατ' ἄλλα, οὐ μόνον ἀποκωλύουσα τὰ μικρὰ παιδία ἀπὸ τῆς ἁγίας κοινω-

3) Ἰω. ιγ'. 4, 14, 28, κλπ. Πρβλ. καὶ αὐτοὺς τοὺς παπιστὰς Maldonat. in Matth. XXIV. 2, Petav. de doctrin. tempor. XII. 45, Natalis Alex. Diss. XI. in Saec. XI. et XII.

4) Ἐξοδ. ιθ'. 8, Λευϊτ. κγ'. 5—6.

5) Πράξ. β'. 22, 42—46, κ'. 7, ἀ. Κορ. ι. 16, ια. 21.

6) Ἰουστίν. ἀπολ. ἀ. 66, Εἰρην. Haer. IV. 48, Κυριλλ. μυσταγ. δ'. 1—6, Ambros. de Saec. IV. 4.

7) Ἰδ. τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ τοῦ Ἰακώβου, καὶ ἐν γένει ἀπάσας τὰς λειτουργίας ὅχι μόνον τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ἀρχαιστάτοις χρόνοις ἀποσχισθεῖσων ἀπ' αὐτῆς κατὰ τὴν ἀνατολήν. Πρβλ. καὶ Εἰρην. Haer. IV. 24, Ὁριγένης. κ. Κέλσου ἡ, Κυριλλ. μυσταγ. ἀ. 7, γ'. 3, ἐ. 7, Βασίλ. ἀγ. πνεύμ. πρὸς Ἀμφιλ. κζ', August. de Trinit. III. 4, Epist. CXLIX ad Paulin. II. 46, Γρηγόρ. Νύσσης. κτηχητ. λόγ. λζ'. κλπ.

νίας⁸⁾, ἥτις ἐπετρέπετο ἀνέκαθεν ἐν τῇ καθόλου ἐκκλησίᾳ⁹⁾, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ λατινικῇ μέχρι τοῦ 16. αἰῶνος¹⁰⁾, ἀλλὰ, ὅπερ ἔτι σπουδαιότερον, ἀπὸ τοῦ 16. τοῦτου αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς ἀπεχώλυσεν διὰ παντός τοὺς λαϊκοὺς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ἐναντίον τῆς ῥητῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν λέγοντος, «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες»¹¹⁾, προβάλλουσα λόγους γελοίους καὶ ἀναξίους πάσης προσοχῆς¹²⁾. Τὴν καινοτομίαν ταύτην δὲν ἀρνοῦνται οὐδ' αὐτοὶ οἱ παπισταὶ¹³⁾. ἡ δὲ δικαιολόγησις αὐτῆς, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ οἱ πιστοὶ ἔφερον οἶκαδε ἢ πρὸς ἀποδημίας ἅγιον ἄρτον μόνον, ἢ ὅτι μετελάμβανον τούτου οἱ ἀσθενεῖς, εἶνε ἔσφαλμένῃ, διότι ὁ ἅγιος οὗτος ἄρτος ἦτο διάβροχος καὶ ἐκ τοῦ τιμίου αἵματος¹⁴⁾, ὅπως τοῦτο γίνεται, ὡς γνωστόν, καὶ σήμερον ἔτι ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ¹⁵⁾.

8) Concil. Trident. Sess. XXI. can. IV.

9) Ἀποστολ. διατ. ἡ. 13. Διονύσι. Ἀρεοπ. ἐκκλ. ἱερ. ζ'. 14, Cyprian testim. III. 23, August. de peccat. merit. I. 20, Εὐαγγ. ἐκκλ. ἱστ. δ'. 36.

10) Κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ καρδινάλιου Bona: Rer. liturg. II. 19, §. 2. 11) Ματθ. κζ'. 27, Μάρκ. ιδ'. 23.

12) οἷον ὅτι εἶνε κίνδυνος νὰ ἐκχυθῇ τὸ τίμιον αἶμα (ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχεν ὁ αὐτός κίνδυνος καὶ διὰ τὸ ἀχράντον σῶμα), ὅτι πολλοῦ εἶνε δυσεύρετος· ὁ οὖν, ὅτι εἷς τις ἀπαρέσκει ἡ γεῦσις τοῦ οἴνου, κττ.

13) Bona Rer. liturg. II. c. 8. §. 4, c. 19, §. 3.

14) Baronius: Annales eccles. tom. V. ad. ann. CCCCIV.

15) ἐν ᾗ οὔτε ὁ μεταδιδομένος εἰς τοὺς ἀσθενεῖς προηγιασμένος οὗτος ἄρτος εἶνε ἀδιάβροχος· ἐκ τοῦ τιμίου αἵματος, οὔτε ἡ ἐκ τοῦ ἁγίου ποτηρίου ἐκ τῆς ἐκκλησίας μετὰδοσις τοῦ τιμίου αἵματος εἶνε ἄνευ τοῦ ἀχράντου σώματος.

Συντομίας χάριν παρελείψαμεν ἐν τῇ κειμένῳ τὸ ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐπιτρέπει ἐντός μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας πολλὰς ἱεουργίας, οὐ μόνον αὐθημερὸν ἀπὸ πρωῆς μέχρι μεσημβρίας, καὶ συγχρόνως ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ, ἐφ' ᾧ καὶ ἐν ταῖς λατινικαῖς ἐκκλησίαις ὑπάρχουσι σχεδὸν πάντοτε πολλὰ θυσιαστήρια, ἀλλὰ καὶ κατ'ἐπανάληψιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θυσιαστηρίου (Schmidt Liturg. I. σελ. 263 ἐξ.). Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία δὲν ἐπιτρέπει τὰς τοιαύτας, ὅλως ἀσυμβιβάστους πρὸς τὴν φρικτὴν ἱερότητα τῆς θείας μυσταγωγίας ἀκοσμίας· ὅθεν καὶ ἐν ἐκάσῃ ἐκκλησίᾳ ὑπάρχει συνήθως ἓν καὶ μόνον θυσιαστήριον. Ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἀπαγορεύει πρὸς τοῦτοις καὶ τὴν ἐν τῇ λειτουργίᾳ χρῆσιν ἄλλης γλώσσης παρὰ τὴν λατινικὴν Concil. Trident. Sess. XXII. c. 8). Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἀπ' ἐναντίας, εἰ καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶχε καὶ ἔχει

Ἡ αὐθαίρετος αὕτη καινοτομία τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας δὲν ἔμεινεν οὐδ' αὕτη ἀσυντελής εἰς τὴν ἀπ' αὐτῆς ἀποσκίρτησιν τῶν διαμαρτυρομένων, οἵτινες καὶ ἀποκατέστησαν πάντες τὴν ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη μετάδοσιν τῆς θείας κοινωνίας. Ἀλλὰ δυστυχῶς, διὰ τὴν παρ' αὐτοῖς ἔλλειψιν τῆς ἱερωσύνης, ἡ τέλεσις τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας παρ' αὐτοῖς ἀποβαίνει φυσικῶ τῷ λόγῳ πλημμελής καὶ ἄσκοπος. Μόνη δὲ ἡ ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία, ὡς τηρήσασα τὴν ἱερωσύνην, τελεῖ καὶ τὴν εὐχαριστίαν διὰ τοῦ ἱερέως ἢ ἐπισκόπου. Δογματικῶς δὲ μὴ ἀπεπλανήθησαν μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς κακοδοξίας ἅπασαι ἐν γένει αἱ ἐκκλησίαι τῶν διαμαρτυρομένων, διότι οἱ μὲν Λουθηρανοὶ ἀρνοῦνται τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ τούτῳ μετουσίωσιν, καὶ πρεσβεύουσι τὸν ἐν αὐτῷ σμῶν¹⁶⁾, ἤτοι συνύπαρξιν τινὰ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου μετὰ τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου¹⁷⁾. οἱ δὲ Καλθινισταὶ ἀποδίδουσιν εἰς τὴν εὐχαριστίαν ἀπλὴν τινὰ εἰχονικὴν καὶ συμβολικὴν ἔννοιαν καὶ ἀξίαν¹⁸⁾. Ἀλλὰ ἡ φοβερωτάτη πασῶν καινοτομία εἶνε, ὅτι οἱ διαμαρτυρόμενοι ἀπέβριψαν καθ' ὁλοκληρίαν τὴν εὐχαριστίαν ὡς ἀναίμακτον θυσίαν, ἐπομένως δὲν ἔχουσι καὶ λειτουργίαν¹⁹⁾, ὅπως δὲν ἔχουσι καὶ

μόνη τὸ δικαίωμα τοιαύτης προνομιακῆς ἀποκλειστικότητος, διότι ὑπῆρξε τὸ ἀρχαιότατον, ἐπισημότατον καὶ τελεσφορώτατον ὄργανον τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπέτρεψεν ὅμως ἀείποτε τὴν χρῆσιν καὶ ξένων γλωσσῶν, ὅπου ἦτο ἀνάγκη, συμφώνως πρὸς τὴν κλῆσιν καὶ τὸν προορισμὸν αὐτῆς, ὡς καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδ' ἐξώκειλέ ποτε εἰς τοιαύτην περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ἐπικρατήσαντος ἰδιώματος ἀπολυτοφροσύνην. Μετὰ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν συμφωνοῦσιν ὡς πρὸς τοῦτο καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι (Apol. Aug. Confess. p. 250, Conf. Helv. II. c. 22, Articuli. Anglic. XXIV).

16) Αὕτη εἶνε ἡ παρὰ τοῖς σχολαστικοῖς θεολόγοις ἤδη ἀπὸ τῆς 16. ἑκατοντ. ἐπινοηθεῖσα «impanatio».

17) ἀκριβέστερον δὲ εἰπεῖν τὴν «ἐν τῷ ἄρτι, σὺν τῷ ἄρτι καὶ ὑπὸ τῷ ἄρτι» ὑπαρξὶν τοῦ Κυριακοῦ σώματος καὶ αἵματος («in, cum, et sub pane et vino»), ὅπως διετήρησε τὸ δόγμα τοῦτο ὁ Λουθηρος μετὰ πολλὰς καὶ σκανδαλώδεις ἐριδας καὶ διαμάχας. Πρὸς αὐτοῦ Catech. maj. p. 553.

18) Calvin. Instit. IV. 17, 40, Confess. Helvet. I. articuli. 22 κλπ.

19) Confess. August. p. 23, Apolog. Confess. August. p. 250, Confess. Helv. II. c. 21, Articuli. Anglic. XXXI. κλπ.

ἱερωσύνην, ἣτις ἀληθῶς ἀποβαίνει περιττὴ ὅλως μετὰ τοιαύτην φρικτὴ καينوτομίαν, ἀνατρέψασαν αὐτὰ τὰ θεμέλια τῆς χριστιανικῆς λατρείας.

§. 107.

Ποῖον εἶνε τὸ τέταρτον μυστήριον;

Τὸ τέταρτον μυστήριον εἶνε ἡ μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις, διὰ τῆς ὁποίας ὁ μετανοήσας ἐκ βάθους ψυχῆς καὶ καρδίας καὶ ἐξομολογηθεὶς ἐνώπιον τοῦ ἱερέως¹⁾ τὰς ἁμαρτίας του, ἐπικαλεῖται τὴν θεῖαν εὐσπλαγχνίαν καὶ λαμβάνει διὰ τοῦ ἱερέως παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ἐπανερχόμενος οὕτως εἰς τὴν προτέραν ἀμέσως μετὰ τὸ βάπτισμα καταστασίν του²⁾. Δίδουσι δὲ τὴν ἄφεσιν ταύτην οἱ ἱερεῖς ἐντολῇ καὶ ἀδείᾳ τῶν προϊσταμένων ἐπισκόπων, διότι μόνον οὗτοι, ὡς διάδοχοι τῶν ἀποστόλων, ἔλαβον τὴν ἐξουσίαν τοῦ συγχωρεῖν ἁμαρτίας ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἐξομολόγησις καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ Διαθήκῃ ἦτο συνήθης³⁾, καὶ ἐν τῇ καινῇ διατάσσεται παρὰ τοῦ ἀποστόλου λέγοντος⁴⁾, «Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῇτε». Ὅθεν καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐτέλουν τὸ μυστήριον τοῦτο⁵⁾ καθ' ἣν εἶχον λάβῃ ἄδειαν παρὰ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ νὰ συγχωρῶσιν ἁμαρτίας⁶⁾. Ἐκ τούτου δ' ἔπεται ὅτι μόνον ὁ ἱερεὺς, καὶ ἱερεὺς ὀρθόδοξος, ἔχων τὴν περὶ τούτου κανονικὴν ἄδειαν τοῦ ἐπισκόπου, ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ συγχωρῇ ἁμαρτίας.

1) Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ὑπῆρχον δύο τρόποι ἐξομολογήσεως, ὁ δημοσίᾳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰ καὶ ἀκριβῶς εἰπεῖν ὁ τρόπος οὗτος οὐδέποτε ὑπῆρξεν ὑποχρεωτικός, καὶ ὁ ἰδίᾳ πρὸς τὸν πνευματικὸν πατέρα. Ἡ δ' ἐκκλησία κατὰ συγκατάθεσιν παρέδωκε τὸν πρῶτον, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 8^{ου} αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, ἀφ' οὗ τὸ μυστήριον ἐκτελεῖται κατ' οὐσίαν καὶ διὰ τοῦ δευτέρου.

2) Ἰω. κ'. 23, Λουκ. ιη'. 43, 44. ιθ'. 7—9, κγ'. 42—43.

3) Μάρκ. α. 5. 4) Ἰάκ. ε. 16. 5) Πράξ. ιθ'. 18.

6) Ματθ. ιη'. 18, Ἰω. κ'. 22.

§. 108.

Ποία εἶνε ἡ σημασία τοῦ μυστηρίου τούτου, καὶ πῶς πρέπει νὰ προτερχώμεθα εἰς αὐτό;

Τὸ μυστήριον τοῦτο εἶνε ψυχωφελέστατον καὶ σωτηριωδέστατον, συστηθὲν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν¹⁾, καὶ ἐξακολουθεῖ τελούμενον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι σήμερον²⁾. ἀλλ' ὁ μετέχων αὐτοῦ ὀφείλει νὰ μετανοήσῃ εἰλικρινῶς καὶ μετὰ συντριβῆς καρδίας³⁾, νὰ ἀποφασίσῃ δὲ σταθερῶς καὶ ἀμεταθέτως νὰ μὴ ἐπανέλθῃ ἐπὶ τὸ αὐτό, ὡς ὁ κύων ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα⁴⁾, καὶ τότε ἐπικαλούμενος μετὰ πίστεως τὸ θεῖον ἔλεος⁵⁾, λαμβάνει πραγματικὴν καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν συγχώρησιν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐντραπῶμεν τὸν ἱερέα, ἀφ' οὗ ἁμαρτάνοντες δὲν ἐφοβήθημεν τὸν Θεόν, ὅστις βλέπει καὶ γνωρίζει ὅχι μόνον τὰς φανεράς πράξεις, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς χρυφίους διαλογισμοὺς ἡμῶν, ὡς «ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρούς», ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ἐκθέσωμεν εἰς τὸν πνευματικὸν πατέρα ὁλόκληρον καὶ ἀπροκάλυπτον τὴν ἀλήθειαν, διὰ νὰ γνωρίσῃ οὗτος ὡς πνευματικὸς ἰατρός τὸν χαρακτήρα καὶ τὸ εἶδος τοῦ ψυχικοῦ νοσήματος, καὶ μεταχειρισθῇ τὰ κατάλληλα θεραπευτικὰ φάρμακα⁶⁾, δίδων εἰς ἡμᾶς τὰς ἀναγκαίας συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας, ἡ ἐπιβάλλων τοὺς ἀναγκαίους πνευματικὸς «κανόνας» ἢ «ἐπιτίμια»⁷⁾. Ὀφείλομεν δὲ νὰ ἐξ-

1) Ἰω. κ'. 21—23, Ματθ. ις'. 15, ιη'. 17, 18.

2) Ἀποστολ. διατ. β'. 11—12, Ἀποστ. καν. νβ', Cyprian. de laps. 28, 29, Χρυσόστ. ἱερωσ. γ'. 4, 5, Tertull. de poenit. 42, Lactant. divin. Instit. IV. 30, August. Civ. Dei XX. 9, Κυρίλλ. Ἀλεξ. εἰς Ἰω. κ'. 23.

3) Λουκ. ιε'. 48, 49, ιη'. 13, β'. Κορ. ζ'. 10, Λουκ. ζ'. 48, α. Πέτρ. δ'. 8, Cyprian. de laps. XXV, Βασίλ. εἰς Ἡσαΐ. ιε', Χρυσόστ. εἰς β'. Τιμ. ὁμιλ. ζ'. 3.

4) Ματθ. γ'. 7, 8, Πράξ. γ'. 19, Ἀποκάλ. β'. 5, Βασίλ. εἰς Ἡσαΐ. α. 14, Ambros. poenit. II. 5.

5) Πράξ. ι. 43, δ'. 12, Ἑβρ. ζ'. 25.

6) Tertull. poenit. X. Cyprian. de laps. XXVIII, XXIX.

7) Οἷον προσθέτους νηστείας, προτευχάς, γονυκλισίας, ἐλεημοσύνας, ἀποχὴν ἀπὸ τῆς ἀγίας κοινωνίας ἐπὶ μακρότερον ἢ βραχύτερον χρόνον, κττ. (Ἀποστολ.

ομολογώμεθα, ὅχι μόνον ὁσάκις ἁμαρτήσαντες μετανοήσωμεν καὶ ἔχωμεν ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ μᾶς ἐλεήσῃ, ἀλλὰ καὶ ὁσάκις μέλλομεν νὰ κοινηνήσωμεν τῶν ἀχράντων μυστηρίων, διὰ νὰ μάθωμεν παρὰ τοῦ πνευματικοῦ πατρός, ἐὰν ἡ πνευματικὴ ἡμῶν κατάστασις μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προσέλθωμεν εἰς αὐτὰ ἢ ὅχι.

§. 109.

Κατὰ τί διαφέρουσιν αἱ ἑτερόδοξοι ἐκκλησίαι ὡς πρὸς τὸ μυστήριον τῆς μετανοίας ἢ ἐξομολογήσεως;

Ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐξέχλινε τῆς εὐθείας ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ μυστηρίου τούτου, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν ἐξ αὐτῆς συνεπειῶν. Ἡ ἐκκλησία αὕτη ὑποδιαίρουσα εἰς τρία τὸ ἐν καὶ μόνον τοῦτο μυστήριον τῆς μετανοίας ἢ ἐξομολογήσεως¹⁾, καὶ παρεξηγοῦσα τοὺς πνευματικούς «κανόνας» ἢ «ἐπιτίμια», ὅσα ἡ καθόλου ἐκκλησία συμφώνως πρὸς τὴν γραφὴν καὶ τὴν παράδοσιν ἐπέβαλεν ἀνέκαθεν εἰς τοὺς μετανουοῦντας πρὸς σωφρονισμόν καὶ ψυχικὴν ὠφέλειαν αὐτῶν, ἐπιβάλλει αὐτὰ ὡς αὐτὸ τοῦτο ποινὰς καὶ τιμωρίας²⁾ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἐκ τῶν πράξεων τοῦ ἁμαρτήσαντος προσβληθείσης θείας δικαιοσύνης³⁾. Ἡ βλάσφημος αὕτη

διατ. β'. 16, 18, 41, Εἰρην. αἵρεσ. α' 13, III. 4, Tertull. poenit. VI. 7. 10, Cyprian. Epist. VII, LII), πρὸς σωφρονισμόν καὶ ψυχικὴν ὠφέλειαν τοῦ μετανουῦντος (ἀ. Κορ. ἐ. 15, β'. Κορ. β'. 7, Χρυσόστ. εἰς β'. Κορ. ὁμ. δ', τῆς γ'. οἰκουμ. Συνόδ. καν. ρβ', τῆς ἀ. οἰκουμ. καν. ιβ', τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ καν. ἐ. τῆς ἐν Κερθαγένῃ καν. νδ', τοῦ μ. Βασιλείου καν. γ'), ὅχι ὁμῶς καὶ τιμωρίας ἢ ποινὰς, ὅπως διδάσκει ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία (Cons. Trident. Sess. XIV. c. 8), πρὸς ἱκανοποίησιν (1) τῆς προσβληθείσης θείας δικαιοσύνης. Πρὸλ. §. 109.

1) εἰς σοντριβὴν, ἐξομολόγησιν καὶ ἱκανοποίησιν (contritionem, confessionem et satisfactionem): Concil. Trident. Sess. XIV. poenit. c. 3, αὐτόθι can. 4, Catech. Roman. II. 5, 21.

2) Εἰ καὶ τηρεῖ κατὰ τύπον μόνον τὸ ὄνομα μετάνοια (poenitentia), ὅπερ, ὡς εἶκός, προσέλαβε τὴν ἔννοιαν τῆς τιμωρίας.

3) Concil. Trident. Sess. XIV. c. 8.

διδασκαλία ἀνατρέπει αὐτὰς τὰς βάσεις τοῦ χριστιανισμοῦ, κατὰ τὸν ὅποιον οὐδεμία ἀνθρωπίνη πράξις εἶνε δυνατόν νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν θεῖαν δικαιοσύνην, τὴν ὁποίαν ἱκανοποίησε καὶ ὑπερικανοποίησεν ἅπαξ καὶ διὰ παντός ὑπὲρ σύμπαντος τοῦ κόσμου εἰς καὶ μόνος, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ⁴⁾.

Ἐκ τοῦ ἐναντίου ἡ αὐτὴ ἐκκλησία ἐκδίδει διὰ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης ἀφέσεις συγχωρητηρίους τῶν ἐπιτιμιῶν καὶ κανόνων, ὅσους, καθ' ἃ προείπαμεν, ἐπέβαλεν, ἀρυσμένη τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἔνθεν μὲν ἐκ τοῦ «δεσμεῖν καὶ λύειν», τοῦ θεόθεν δοθέντος αὐτῇ, ἔνθεν δὲ ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῶν ὑπερικάνων ἀξιομισθίων⁵⁾ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀγίων, ὃν αὐτὴ διακατέχει. Ἐὰν δὲ ὁ μετανοῶν ἀποθάνῃ ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἐπιτιμιῶν τούτων, αἱ συγχωρητήριοι αὗται ἀφέσεις τοῦ πάπα ἀπελευθεροῦσιν⁶⁾ αὐτὸν καὶ ἀπὸ τῶν ἐν τῷ καθαρτηρίῳ πυρὶ κολάσεων⁷⁾. Πάντα ταῦτα εἶνε ἐσφαλμένα καὶ ἀντιχριστιανικά. Ἐν πρώτοις, παρατηροῦμεν, ἡ ἀξιομισθία τῶν ἀγίων ἢ ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν, ὅσον μεγάλη καὶ ἂν εἶνε, εἶνε ὅλως ξένη πρὸς τὴν ἐκ τῆς ἐξιλαστηρίου θυσίας τοῦ Ἰ. Χριστοῦ παγκόσμιον καὶ ὑπερίκανον ἀξιομισθίαν, τὴν μόνην πηγὴν, ἐξ ἧς πᾶσα ἄρσις καὶ ἄφεςις ἁμαρτιῶν. Ἀλλ' ἢ ἐκ τῆς ἀξιομισθίας ταύτης δυνάμει τοῦ «δεσμεῖν» καὶ «λύειν» ἐξουσία τῆς ἐκκλησίας ἐνεργεῖ διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας καὶ ὑπὸ τοὺς ἐν αὐτῷ τηρητέους ὅρους, ὡς τοὺς μόνους σωτηριώδεις, καθ' ἃ εἶδομεν, ἦτοι τὴν ἐν συντριβῇ καρδίας καὶ μετὰ ζώσης πίστεως μετάνοιαν καὶ ἐξομολόγησιν⁸⁾. Ἀλλὰ μὴν ταῦτα πάντα εἶνε πράγματα ἄγνωστα μὲν εἰς τὸν Πά-

4) Ἰδ. § 75. Πρὸς καὶ τὴν πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους ἀπάντησιν τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου ἐν Act. theolog. Wirtemberg. p. 87, 89. sq.

5) Thesaurus meritorum etc thes. superfluentium satisfactionum κτλ. Ἰδ. Bellarmin. de Indulgent. I. 1, 2, κτλ.

6) Et καὶ ἐμμέσως: per modum suffragii (Bellarmin. de Indulgent. I. c. 5).

7) Concil. Trident. Sess. XXV. de Indulg., Bellarmin. ἐνθ. ἀνωτέρω.

8) Ἰδ. §. 107, §. 108.

παν, τὸν ἐκδίδοντα τὰς ἀφέσεις, ἄχρηστα δὲ εἰς τοὺς διὰ χρημάτων ἢ ἄλλου ἀνταλλάγματος λαμβάνοντας αὐτὰς ἁμαρτωλοῦς. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἢ εἶνε ὁ ἐπιβληθεὶς κανὼν τῆς μετανοίας προσωρινός, μὴ ἔχων συνεπείας μετὰ θάνατον, καὶ τότε ἢ ἄφεςις εἶνε ματαία καὶ ἄχρηστος· ἢ ἰσχύει καὶ μετὰ θάνατον, καὶ τότε πῶς εἶνε δυνατόν νὰ ἀπαλλάξη καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ τῆς ἐξ αὐτοῦ κολάσεως τὸν ἁμαρτωλὸν ἢ ἄφεςις τοῦ Πάπα, ἀφ' οὗ ἐν τῷ ἄδη οὐκ ἔστι μετάνοια, μόνον δ' ἐκ τῆς μετανοίας καὶ διὰ τῆς μετανοίας ἢ ἄφεςις τῶν ἁμαρτιῶν⁹⁾;

Αἱ περὶ τὴν πώλησιν τῶν παπικῶν τούτων ἀφάσεων ἀναιδεῖς καταχρήσεις τοῦ ῥωμαϊκοῦ κλήρου ὑπῆρξαν, ὡς μᾶς διδάσκει ἡ ἱστορία, ἢ κυριωτέρα ἀφορμὴ εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἀποσκίρτησιν τῶν διαμαρτυρομένων, οἵτινες ἐξ ἀντιδράσεως, ἀπὸ τοῦ ἐν ἄκρον μεταπίπτοντες εἰς τὸ ἄλλο, ἀπέρριψαν ἐντελῶς τὴν μετάνοιαν ὡς μυστήριον, ἐτήρησαν δὲ αὐτὴν οἱ μὲν Καλβινισταὶ ὡς ἀπλοῦν ψυχωφελὲς ἔργον¹⁰⁾, οἱ δὲ Λουθηρανοὶ ὡς τελετὴν ὑποχρεωτικὴν πρὸ τῆς μεταλήψεως¹¹⁾.

§. 110.

Ποῖον εἶνε τὸ πέμπτον μυστήριον;

Τὸ πέμπτον μυστήριον εἶνε ἡ ἱερωσύνη. Ἐν τῷ μυστηρίῳ τούτῳ ὁ ἐπίσκοπος ἐπιθέτων τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν ἐκλεχθέντα υποψήφιον, καὶ ἐπικαλούμενος τὸ ἅγιον Πνεῦμα, μεταδίδει ὡς ὄργανον αὐτοῦ εἰς αὐτὸν τὸ χάρισμα τῆς ἱερωσύνης, τῆς ὁ-

9) Ἐκτὸς δὲ τούτων ὁ σχολαστικὸς ἅμα καὶ τυραννικὸς τρόπος τῆς ἐξομολογήσεως, καὶ ἡ ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογὴ τῆς συμπτωτικῆς (casuistique) τῶν Ἱησουϊτῶν, ἧτις ἐνθεν μὲν ὑπερῆρξε τὰ θανάσιμα ἁμαρτήματα κατ' ἀρχὴν, ἐνθεν δὲ μεταβάλλει αὐτὰ ἐν τῇ πράξει κατὰ βούλησιν εἰς ἐλαφρότατα παραπετώματα, εὐκόλως δι' ἀξιόμισθων τινῶν ἔργων (opera meritoria) συγχωρούμενα, ἔδωκαν ἀφορμὴν, καὶ εὐλόγως, εἰς πολλὰς κατὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἐξομολογητηρίου κατακραυγὰς, καὶ εἰς τὴν ῥιζοσπαστικὴν ἐν τῇ περὶ τῶν ἔργων δόγματι ἀντίδρασιν τῶν διαμαρτυρομένων.

10) Aug. Conf. p. 12, 27, κλπ.

11) Conf. Helv. II. 14, κλπ.

ποιίας ἡ διακονία εἶνε τριπλῇ: τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου, ἡ τέλεσις τῶν μυστηρίων, καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς ἐκκλησίας.

Τὸ χάρισμα τῆς ἱερωσύνης εἶνε ἓν, ἀλλ' οἱ βαθμοὶ αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἶνε τρεῖς, ὁ τοῦ ἐπισκόπου, ὁ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ὁ τοῦ διακόνου. Τὸ χάρισμα τοῦτο λαβόντες παρὰ τοῦ Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι μετέδωκαν ἀλληλοδιαδόχως διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν¹⁾ εἰς τοὺς μέχρι σήμερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους. Καὶ πλήρες μὲν τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης ἔχουσιν ἀμφότεροι, ὁ, τε ἐπίσκοπος καὶ ὁ πρεσβύτερος· ἀλλὰ μόνον ὁ ἐπίσκοπος δύναται νὰ μεταδώσῃ τὸ χάρισμα τῆς ἱερωσύνης εἰς τὸν πρεσβύτερον καὶ διάκονον²⁾, ἐν ᾧ ὁ πρεσβύτερος δὲν δύναται νὰ μεταδώσῃ περαιτέρω αὐτό. Ὁμοίως διαφεύγει τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ ἁγίου μύρου, ἡ ἐγκαινιάσις ναῶν, ἡ ψῆφος ἐν ταῖς οἰκουμένικαῖς Συνόδοις, ἡ ἐξέλεγκξις καὶ κρίσις τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, ἡ διοίκησις τῆς ὅλης τοπικῆς ἐκκλησίας κτλ. Ὅχι πλήρες ἔχει τὸ χάρισμα τῆς ἱερωσύνης ὁ διάκονος, ὁ ὁποῖος δὲν δύναται μὲν νὰ τελήσῃ τὰ μυστήρια, βοηθεῖ ὁμως καὶ ὑπηρετεῖ τὸν ἱερέα καὶ τὸν ἐπίσκοπον εἰς τὸ νὰ τελῇ αὐτά, καθὼς δεικνύει καὶ αὐτὴ ἡ λέξις διάκονος. Τοιοῦτος δὲ ὑπῆρχεν ὁ διάκονος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἀπ' αὐτῶν ἤδη τῶν ἀποστολικῶν χρόνων. Ὅπως δὲ τὸ βάπτισμα εἶνε ἓν, οὐδ' ἐπαναλαμβάνεται, οὕτω καὶ ἡ ἱερωσύνη εἶνε μία, καὶ ἅπαξ μεταδοθεῖσα μένει ἀνεξάλειπτος ἀπὸ τοῦ εἰς ὃν μετεδόθη, ὅπως καὶ ἡ χειροτονία ἢ προχειρίσις, γενομένη ἅπαξ

1) ἀ. Τιμ. δ'. 14, ε. 22, β. Τιμ. α. 5, Πράξ. ς'. 6, Ἀποστολ. διατ. ἡ. 46, τῆς ἀ. οἰκουμ. Συνόδ. καν. δ', ιθ', τῆς ἐν Ἀγκόρᾳ καν. ιγ', τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ καν. ι, τῆς ἐν Χαλκηδόνι καν. ς', τῆς ἐν Καρθαγένῃ λς', νθ', ρ', Διον. Ἀρεοπαγ. ἱερ. ἐκκλ. δ'. 2, ε. 14, Εὐσέβ. ἱστορ. ἐκκλ. ς'. 43.

2) β'. Τιμ. α. 6, Πράξ. ιδ'. 22, 23, ς'. 4, Τίτ. α. 5, ἀ. Τιμ. ε. 22, διατάξ. ἀποστολ. γ'. 20, ἡ. 28, 46, τῆς ἐν Καρθαγ. καν. ξ', τῆς ἀ. οἰκουμ. καν. ιθ', τῆς ἐν Ἀντιοχ. καν. θ', τῆς ἐν Χαλκηδ. καν. β', Χρυστόστ. εἰς ἀ. Τιμ. ὁμιλ. ια. 1, Ἐπιφάν. οἰ. 4, Hieron. Epist. ad Evagr. LXXXV, Ambros. Epist. II. 4, Ἀθαν. κ. Ἀρειαν. ιθ'.

δὲν ἐπαναλαμβάνεται, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔγεινε κανονικῶς, ἔστω καὶ ὑπὸ ἑτεροδόξων³).

§. 111.

Ποία τις εἶνε ἡ σημασία τῆς ἱερωσύνης;

Τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης εἶνε τὸ τιμιώτατον ἅμα καὶ ὑψηλότερον ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ, ὅθεν ἡ ἐκλογὴ καὶ προχειρίσις τοῦ ὑποψηφίου εἶνε ἔργον πολλῆς προσοχῆς καὶ περισκέψεως, διότι ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἐμπιστεύεται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ σεμνοῦ τούτου ἄρχοντος καὶ ἐκλεκτοῦ αὐτῆς, ὃ,τι ἔχει ἀνεκτίμητον ἀγαθόν, αὐτὰς τὰς ψυχὰς τῶν λογικῶν τῆς προβάτων, τὰ ὅποια ὁ ἱερεὺς μέλλει νὰ ὁδηγήσῃ εἰς νομὰς σωτηρίους διὰ τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ πνευματικῆς διακονίας. Ὅθεν καὶ ἡ ἐκκλησία ἀπαιτεῖ ἅπαντας μὲν ἐν γένει τοὺς λειτουργοὺς αὐτῆς, ἀλλὰ μάλιστα τοὺς ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους, ὕγιεις καὶ ἀρτίους κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, ἀμέμπτους κατὰ πάντα καὶ ἀνεπιλήπτους, σώφρονες, ὑπερέχοντας τῶν ἄλλων κατὰ τὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματος, πλήρεις φόβου Θεοῦ, ἀόκνους δὲ καὶ ἀγρύπνους περὶ τὴν φυλακὴν καὶ τήρησιν τῆς ἱερᾶς παρακαταθήκης, ἥτις ἐνεπιστεύθη εἰς αὐτοὺς. Ἀπαιτεῖ ἐν ἐνὶ λόγῳ νὰ εἶνε κατὰ τὸν ἀπόστολον⁴) «τύπος τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἀγνείᾳ». Ἄλλ' ἂν ἡ ἐκκλησία ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν λειτουργῶν τοῦ ὑψίστου τούτων πλήρη συναίσθησιν τοῦ ὑψηλοῦ ἔργου, ὃπερ ἀνετέθη εἰς αὐτοὺς, εὐλόγως ὀφείλουσι καὶ τὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας νὰ συναισθάνωνται τοῦτο καὶ νὰ προσφέρωσι τὴν ἀνήκουσαν μετὰ σεβασμοῦ τιμὴν εἰς τὰ πρόσωπα ταῦτα. Δὲν δικαιολογεῖ ὁμῶς οὔτε ἡ ἑλλειψὶς τοῦ ἀνήκοντος σεβασμοῦ ἀπὸ μέρους τῶν πιστῶν τὴν ὅποιανδήποτε περὶ τὰ καθήκοντα αὐτῶν ἑλλειψιν τῶν προΐσταμένων τῆς ἐκ-

3) Τῆς ἀ. οἰκουμ. Συνόδ. καν. γ', Optat. I. 44, Βασιλ. ἐπιστολ. Θεοδοτ. ρλ'.

4) ἀ. Τιμόθ. δ'. 22.

κλησίας· οὔτε τανάπαλιν ἡ ἔλλειψις τούτων δικαιολογεῖ τὴν ἔλλειψιν σεβασμοῦ, ὃν ὀφείλει πᾶς εὐσεβὴς εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης καὶ τὸν ἱερὸν χαρακτήρα, ὃν φέρει πᾶς λειτουργὸς τῆς ἐκκλησίας.

§. 112.

Κατὰ τί διαφέρουσιν αἱ ἑτερόδοξοι ἐκκλησίαι ὡς πρὸς τὸ μυστήριον τῆς ἱερωσύνης;

Οἱ μὲν διαμαρτυρόμενοι ἀπέρριψαν τὴν ἱερωσύνην ὡς μυστήριον, καὶ ἀνέθεσαν τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων εἰς λαϊκοὺς τινας, οἵτινες ἀναλαμβάνουσιν ἐπαγγελματικῶς τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς καὶ τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, καὶ ὀνομάζονται ἱερεῖς, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, διότι οὐδαμῶθεν παρέλαβον τὸ χάρισμα τῆς ἱερωσύνης. Ἡ δὲ ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία, εἰ καὶ δογματικῶς ἀπεπλανήθη, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ διαμαρτυρόμενοι, ἀποκλείσασα τὴν ἱερωσύνην ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μυστηρίων, ἐν τῇ πράξει ὁμῶς ἐτήρησε τὴν κανονικὴν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν προχείρισιν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς πηγάζουσαν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν.

Ἡ δὲ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία δὲν ἀφῆκεν οὐδὲ τὸ μυστήριον τοῦτο ἀκαινοτόμητον, διότι, ἐν ᾧ ἡ καθόλου ἐκκλησία ὥρισε τὴν ἀγαμίαν ὡς ὑποχρεωτικὴν μόνον διὰ τὸν ἐπίσκοπον, ἰδίως ἀπὸ τοῦ ζ'. αἰῶνος¹⁾, τοὺς δὲ ἱερεῖς καὶ διακόνους ἀφῆκεν ἀ-

1) Εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα προεχειρίζοντο τέως κατὰ προτίμησιν οἱ ἄγαμοι, ἀλλὰ δὲν ἀπεκλείοντο διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἔγγαμοι (ἀ. Τιμ. γ'. 2, 4, τῆς ἐν Κερθαγ. Συνόδ. καν. γ'. δ'. κλπ.). Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι εἶχον τὴν ἄδελφον νά χωρισθῶσιν ἀπὸ τῆς σφύρου των, ἐὰν λόγος τοῦ χωρισμοῦ τούτου ἦτο ἡ ἐγκράτεια, καὶ ὅχι βδελυγμὸς πρὸς τὸν γάμον (ἀποστολ. καν. νά), ὃν ἐδίδασκον πλάνοι τινὲς καὶ ψευδοδιδάσκαλοι (ἀ. Τιμ. δ'. 1—3, Εἰρη. αἰρ. ἀ. 27, 31, Κλήμ. Ἀλεξ. στρωμ. ζ'. 12, κλπ.), καὶ ἔπραττον τοῦτο συνήθως ἐκόντες (Σωκράτ. ἐκκλ. ἱστορ. β'. 22), πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τούτου ἀτόπων ἢ ἐν Τρούλφ οἰκουμένη Ἱ. Συνόδος ὥρισεν ὑποχρεωτικὴν τὴν ἀγαμίαν τῶν ἐπισκόπων «οὐκ ἐπ' ἀθετήσει ἢ ἀνατροπῇ τῶν ἀποστολικῶς νενομοθετημένων, ἀλλὰ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον προκοπῆς τῶν λαῶν προήθουμένη» (καν. ιβ').

νέκαθεν μέχρι σήμερον ἐλευθέρους τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης²), ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ὑπέβαλεν εἰς αὐτὴν ἅπαντας ἐν γένει τοὺς κληρικούς, καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ὑποδιακόνους³).

§. 113.

Ποτὸν εἶνε τὸ ἕκτον μυστήριον, καὶ ποία τις ἡ σημασία αὐτοῦ;

Τὸ ἕκτον μυστήριον εἶνε ὁ γάμος. Ἐν τῷ μυστηρίῳ τούτῳ, ἀφ' οὗ οἱ δύο μελλονύμφοι ὁμολογήσωσιν ἐνώπιον τοῦ ἱερέως καὶ τῆς ἐκκλησίας τὴν ἀμοιβαίαν ἀγάπην καὶ ἀπόφασιν νὰ συζευχῶσι, τηροῦντες ἀμοιβαίαν τὴν συζυγικὴν πίσιν, εὐλογεῖ τὸν δεσμόν τοῦ γάμου ὁ ἱερεύς, καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ χαρίσῃ εἰς αὐτοὺς εἰρήνην, ἀγάπην καὶ εὐτεχνίαν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς ἐν φόβῳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου ἀνατροφῆς τῶν τέκνων των, τῶν μελλόντων μελῶν τῆς ἐκκλησίας.

«Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν», λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος⁴). Τὸ μέγεθος δὲ καὶ ἡ ἱερότης τοῦ μυστηρίου τούτου γίνεται καταληπτὴ, εὐθὺς ὡς ἀναλογισθῶμεν ἔνθεν μὲν ὅτι, ὅπως ἄνευ τῆς ἱερωσύνης, οὕτω καὶ ἄνευ τοῦ γάμου ἡ ὑπαρξὶς τῆς ἐκκλησίας εἶνε ἀδύνατος· ἔνθεν δέ, ὅτι ὁ γαμικὸς δεσμός, ὁ ἐν τῇ παλαιᾷ Διαθήκῃ καθιερωθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς συνάψεως τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὕας, πρὸς οὓς εἶπεν «Ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς»²), ἀνυψώθη ἐν τῇ Καινῇ εἰς ὅλως πνευματικὸν μυστήριον, συσχε-

2) οὐ μόνον ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέψασα τὸν ἀπὸ τῆς συζύγου αὐτῶν μετὰ τὴν προχείρισιν χωρισμὸν (ἀποστολ. καν. κς', τῆς ἐν Νεοκαισαρ. καν. α, τῆς α. οἰκουμ. καν. γ', τῆς ς'. οἰκουμ. καν. γ' καὶ ς'), ἀλλὰ καὶ αὐστηρῶς καταδικάσασα τοὺς ὅσοι τῶν λαϊκῶν ἤρνοῦντο νὰ μεταλάβωσι τῆς θείας κοινωνίας ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐγγάμων ἱερέων (τῆς ἐν Γάγγρ. καν. δ'. κλπ.).

3) Concil. Rom. (iv εἰς 743) can. 4, 2, Concil. August. (952) can. 4, 44, 46, 47, 49, Conc. Later. I. (1423) can. 40.

4) Ἐφεσ. ε. 32.

2) Γεν. α. 28. Πρὸλ. καὶ Γεν. β'. 24, Ματθ. ιβ'. 5, Μάρκ. ι. 7, α. Κορ. ς'. 16, Ἐφ. ε. 31.

τισθεις πρὸς αὐτὸν τὸν ὅλως πνευματικὸν καὶ μυστικὸν σύνδεσμον τοῦ Χριστοῦ ὡς νυμφίου καὶ τῆς ἐκκλησίας ὡς νύμφης. Ὁ γάμος ἄρα εἶνε δεσμός θεοσύστατος³⁾ καὶ ιερώτατος, ἀνερχόμενος εἰς αὐτὴν τὴν πλάσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελειωθείς δὲ πνευματικῶς καὶ μυστικῶς ὑπὸ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ εἰς μυστήριον μέγα καὶ ιερώτατον, ὅθεν καὶ ἀδιάλυτος⁴⁾· μὲν ἐν ὅσῳ ἑκάτερος τῶν συζύγων τηρεῖ «τὴν κοίτην ἀμίαντον»⁵⁾, ἀποκλείων δὲ πᾶσαν πολυγαμίαν⁶⁾. Οὕτως ἁγιασθεις ὁ γάμος καὶ καθιερωθεις ὑπάρχει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων⁷⁾ μέχρι τῆς σήμερον.

§. 114.

Ποιοὶ εἶνε οἱ ὄροι, ἐφ' οἷς συνέρχονται ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ εἰς γάμου κοινωνίαν, καὶ ποῖα τὰ ἀμοιβαῖα αὐτῶν καθήκοντα;

Οἱ συνερχόμενοι εἰς γάμου κοινωνίαν πρέπει νὰ εἶνε χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι καὶ μὴ συγγενεῖς, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς αἱμομιξίας· ὀρίζουσι δὲ οἱ κανόνες τῆς ἐκκλησίας λεπτομερῶς τὸν βαθμὸν τῆς συγγενείας μέχρι τοῦ ὁποίου δὲν ἐπιτρέπεται ὁ γάμος¹⁾. Ἀφ' οὗ δὲ συνέλθωσιν εἰς γάμου κοινωνίαν ὀφείλου-

3) Ἰδ. ἀνωτέρω σημ. 2, καὶ Λευϊτ. κ'. 10, Λευτερ. ζ'. 14, κβ'. 29, κή. 11, α. Κορ. ια'. 9, 11, 12, α. Τιμ. δ'. 1—2, Εἰρην. αἰρ. α. 28, Κλημ. Ἀλεξ. στρωμ. γ'. 6, Χρυσ. εἰς Γεν. ὁμ. κα. 4.

4) Ματθ. ιθ'. 3—8, Μάρκ. ι. 2—12, Λουκ. ιη'. 18, α. Κορ. ζ'. 10—11, Ῥωμ. ζ'. 2—3, Ἰουστιν. ἀπολ. α. 6, Κλημ. Ἀλεξ. στρωμ. β'. 23, γ'. 11, Βασιλ. Ἐξαήμερ. ζ'. 5, Ἐπιφαν. αἰρ. ιθ'. 4, 6, Κυριλλ. Ἀλεξ. εἰς Μαλαχ. κή, Θεοδώρ. εἰς α. Κορ. ζ'. 11.

5) Ματθ. ιθ'. 9, ε. 32, τῆς ἐν Νεοκαισ. καν. ή, τῆς ἐν Καρθαγ. ριέ, Βασιλ. θ', κα, μθ', μή, τῆς ζ'. οἰκουμ. πζ'.

6) Γεν. β'. 22—24, Ματθ. ιθ'. 4—6, α. Κορ. ζ'. 2—4, Ἐφес. ε. 23, Ἐρμᾶ ποιμ. β'. ἐπιτ. δ'. 4, Χρυσόστ. εἰς Τίτ. ὁμ. ι, Ἐπιφαν. αἰρ. μή. 9.

7) Ἐφес. ε. 22, 24, 25, 31, 33, α. Κορ. ζ'. 39, Ἰγνάν. ἐπιστ. Πολυκάρπ. ζ', Βασιλ. ὁμιλ. εἰς Ἐξαήμερ. ζ', Ambros. Epist. ad Vig. XIX, XXIII. 7, Tertull. ad uxor. II. 9, praescr. 40, adv. Marcion. V. 18, Κλημ. παιδαγ. γ'. 2, στρωμ. γ'. 21, Χρυσόστ. εἰς Γενεσ. ὁμ. μή. 6, August. de Gen. ad litt. imp. IX. 7.

1) Τῆς ζ'. οἰκουμ. Συνόδοι καν. λε, νδ', τῆς ἐν Νεοκαισαρ. καν. β', Βασιλ.

σιν ἀμοιβαίαν πίστιν, διὰ τὴν τρηθῇ «τίμιος» ὁ γάμος αὐτῶν καὶ ἡ «κοίτη ἀμίαντος» κατὰ τὸν ἀπόστολον²⁾. Καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ τὴν γυναῖκα ὡς τὸ ἴδιον σῶμα³⁾, συγκαταβαίνων καὶ οἰκονομῶν φρονίμως τὰς ἀδυναμίας τῆς⁴⁾. ἡ δὲ γυνὴ νὰ ἀναγνωρίζῃ τὸν ἄνδρα ὡς κεφαλὴν⁵⁾, νὰ βοηθῇ αὐτὸν εἰς ὅ,τι δύναται⁶⁾, φροντίζουσα ἰδίως περὶ τῆς συντηρήσεως τῆς οἰκίας, νὰ συμμορφώνεται δὲ πάντοτε πρὸς τὰς ὀρέξεις τοῦ ἀνδρός καὶ νὰ ὑπομένῃ μετὰ πραότητος τὰς παραφοράς του, ἐὰν ὀργίζεται⁷⁾. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ γυνὴ ὀφείλει ὅχι μόνον νὰ θηλάσῃ τὰ τέκνα τῆς, ἀλλὰ καὶ ὁμοῦ μετὰ τὸ φυσικόν γάλα νὰ τὰ ποτίσῃ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τὴν εὐσέβειαν καὶ νὰ τὰ ἀναθρέψῃ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου. Οὐδὲν δὲ ἄλλο προπαρασκευάζει εἰς τὸν μέλλοντα βίον τὴν εὐσέβειαν τὸσον, ὅσον ἡ ἐκ παιδὸς ἀνατροφή φιλοστόργου καὶ εὐσεβοῦς μητρός.

§. 115.

Κατὰ τί διαφέρουσιν αἱ ἐτερόδοξοι ἐκκλησίαι ὡς πρὸς τὸ μυστήριον τοῦ γάμου; Ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία θεωρεῖ τὸν γάμον ὡς ἀπολύτως ἀδιάλυτον, ὅθεν καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπει διαζύγιον πληρες¹⁾, ἐναντίον τῆς ῥητῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου²⁾, τὴν ὁποίαν παρεξηγεῖ. Οἱ δὲ διαμαρτυρόμενοι θεωροῦσι μὲν τὸν γάμον ὡς θεοσύστατον, ἀλλ' ὅχι καὶ ὡς μυστήριον³⁾. τὴν δὲ ἐκκλησιαστικὴν τοῦ γάμου εὐλογίαν θεωροῦσιν ὡς ἔθιμον ἀξιοπρόσητον μὲν ἀλλ' ὅχι καὶ ἀναγκαῖον.

καν. κγ', σή, κζ'. 2) Ἐβρ. γ'. 4. 3) Ἐφεσ. ε. 28. 4) ἀ. Πέτρ. γ'. 7.

5) Ἐφ. ε. 22. 6) Γεν. β'. 18, ἀ. Κορ. ια. 9, ἀ. Τιμ. β'. 13.

7) Ἐφεσ. ε. 33, ἀ. Πέτρ. γ'. 2.

4) Concil. Trident. Sess. XXIV. can. 7, Catech. Rom. II. 8, 20, Beffarmin de sacr. matrimonio c. 14—17.

2) Ἰδ. ἀνωτέρ. §. 113 σημ. 5.

3) Conf. August. p. 33, sp. Catech. Rom. p. 455, Conf. Helv. I. art. 27, II. c. 29.

§. 116.

Ποῦτον εἶνε τὸ ἑβδομον μυστήριον;

Τὸ ἑβδομον μυστήριον εἶνε τὸ εὐχέλαιον. Ἐν τῷ μυστηρίῳ τούτῳ, χριστομένου τοῦ ἀσθενοῦς μεῖ ἐλαιον, ἐπικαλεῖται ὁ ἱερεὺς τὴν θείαν χάριν, ἥτις θεραπεύει τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς ἀσθενείας.

Καὶ τὸ μυστήριον τοῦτο ἐτέλουν οἱ ἀπόστολοι, οἵτινες λαβόντες τὴν ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, ἤλειπον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους καὶ ἐθεράπευον¹⁾. Ὅθεν καὶ συνιστᾶται λεπτομερῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Ἰακώβου²⁾.

§. 117.

Κατὰ τί διαφέρουσιν αἱ ἑτερόδοξοι ἐκκλησίαι ὡς πρὸς τὸ μυστήριον τοῦ εὐχελαίου;

Καὶ περὶ τὸ μυστήριον τοῦτο ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐκαινοτόμησε, διότι ἐναντίον τῶν ῥητῶν καὶ σαφῶν λέξεων τοῦ ἀποστόλου¹⁾, τελεῖ τὸ εὐχέλαιον παρὰ τοῖς Λατίνοις ὁ ἱερεὺς ὄχι ὡς εὐχέλαιον ἀλλ' ὡς ἔσχατον χρῆσμα²⁾. ὄχι ὑπὲρ οὐτινοςδὴποτε ἀσθενοῦς, ἀλλὰ μόνον ὑπὲρ τοῦ πνέοντος τὰ λοιπὰ ὡς ἐφόδιον πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν³⁾. Ἡ καινοτομία αὕτη εἰσῆχθη εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ὅπως μαρτυροῦσιν αὐτοὶ οἱ καθολικοὶ θεολόγοι καὶ συγγραφεῖς⁴⁾, ἐναντίον τῆς Γραφῆς, τῆς παραδόσεως καὶ τῶν

1) Μάρκ. σ'. 13.

2) «Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτόν, ἀλείψαντες αὐτόν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου· καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτόν ὁ Κύριος καὶ ἁμαρτίας ἢ πεποικώς, ἀφεθήσεται αὐτῷ». Ἰάκ. ε. 14—15. Πρὸς Χρυσόστ. ἱερως. γ'. 6, Κυρίλλ. Ἀλεξ. εἰς Μάρκ. σ'. 13.

4) 1^ο. ἀνωτέρω §. 116, σημ. 2. 2) extrema unctio.

3 Concil. Trident. Sess. XIV. c. 4, 2. 3, Catech. Roman. II. 6, 9, 11.

4) Chardon ἐν Curs. Theol. compl. Tom. XX, Walter kanon. Recht, §. 349.

πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Οἱ δὲ διαμαρτυρόμενοι ἀπέβριψαν ὀλοτελῶς καὶ τοῦτο τὸ μυστήριον⁵⁾).

§. 118.

Ποιοὶ τινες εἶνε οἱ καθόλου ὅροι τῆς τελέσεως τῶν μυστηρίων;

Ὁ τρόπος, καθ' ὃν πρέπει νὰ τελῶνται τὰ μυστήρια, συμπεραίνεται ἐξ αὐτῆς τῆς ἐννοίας καὶ τῆς φύσεως αὐτῶν. Τὰ μυστήρια, καθὼς εἶδομεν, εἶνε φύσεως μικτῆς, ὕλικά καὶ αὔλα, ὁρατὰ καὶ ἀόρατα, σωματικὰ καὶ πνευματικὰ. αὔλα μὲν καὶ ἀόρατα καὶ πνευματικὰ ὡς ἐκ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐνεργούσης θείας χάριτος, καὶ τῆς πίστεως καὶ εὐλαβείας τῶν κοινωνῶν. ὕλικά δὲ καὶ ὁρατὰ καὶ σωματικὰ ὡς ἐκ τῆς ὕλικότητος τῶν μέσων καὶ τῶν πράξεων, δι' ὧν ἐπενεργεῖ ἡ θεία χάρις εἰς αὐτούς. Ἡ τέλεσις ἄρα τῶν μυστηρίων, ἐκτὸς τῆς πίστεως ἐν γενεῇ καὶ εὐλαβείας τῶν τελούντων καὶ μετεχόντων, ἥτις εἶνε ὁ ὑπὲρ πάντας ἀναγκαῖος καὶ ἀπαραίτητος ὅρος, ἀπαιτεῖ καὶ τόπον τινὰ ἀρμόδιον καὶ ἐπίτηδες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καθιερωμένον, καὶ χρόνον τινὰ ὠρισμένον, καθ' ὃν νὰ συνέλθωσιν ἐκεῖ ὁ μέλλων νὰ τελέσῃ τὰ μυστήρια, καὶ μάλιστα τὴν θεῖαν ἱερουργίαν, ἱερεὺς, καὶ οἱ μέλλοντες νὰ κοινωνήσωσιν αὐτῶν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως. Ἄνευ δὲ τόπου καὶ χρόνου ἀρμοδίου καὶ ὠρισμένου πᾶσα μυσταγωγία ἀποβαίνει ἀδύνατος. Καὶ ὡς τόπος μὲν τοιοῦτος ὠρίσθη ἀνέκαθεν¹⁾ ὁ ἱερὸς ναὸς, ὡς χρόνος δὲ ὦραί τινες ὠρισμέναι πάσης ἡμέρας ἐν γενεῇ, ἀλλ' ἰδίως τῆς Κυριακῆς, ἥτις διὰ τοῦτο καὶ φέρει, ἀπ' αὐτῶν ἤδη τῶν ἀποστολικῶν χρόνων²⁾, τὸ ὄνομα τοῦτο, ὡς ἰδίως ἀφιερωμέ-

5) Apol. Aug. Confess. p. 204, Conf. Helv. II. c. 49, Conf. Wintemb. p. 421 sq

1) Ἀπ' αὐτῶν ἤδη τῶν ἀποστολικῶν χρόνων: ἀ. Κορ. ια'. 18, ιδ'. 19, 28, 33, 34, 35, γ'. Ἰω. 6, Χρυσόστ. εἰς ἀ. Κορ. ὁμ. λς', Κλημ. Ῥωμ. ἀ. πρὸς Κορινθ., Ἰγνάτ. πρὸς Μαγνησ., πρὸς Φιλαδεلف., Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. γ'. 22, ζ'. 40, Ὀριγένης εἰς Γεν. ὁμ. ι, εἰς Λευϊτ. ὁμ. ιθ', Cyprian. ep. I. 7, III. 43. Πρβλ. καὶ τῆς ἐν Γάγγραι καν. ε. καὶ ς'.

2) Ἀποκάλ. α. 10.

νη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Κυρίου, εἰς ἀνάμνησιν καὶ τιμὴν αἰωνίαν τῆς κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναστάσεως³⁾, ὅθεν καὶ αὐτὸς ὁ ναὸς ὠνομάζετο τὸ πάλαι συνωνύμως σχεδὸν κυριακόν⁴⁾.

§. 119.

Ἀπαιτεῖται ἡ προσευχή καὶ ἡ δέησις καθ' ὃν χρόνον τελοῦνται τὰ μυστήρια; Ἀφ' οὗ ὁ ἱερεὺς καὶ οἱ πιστοὶ συνέλθωσιν εἰς τὸν ναόν, πρέπει νὰ προσευχηθῶσι πρὸς τὸν Θεόν, πρῶτον μὲν εὐχαριστοῦντες καὶ δοξολογοῦντες αὐτὸν δι' ὅσα ἀγαθὰ τοὺς ἐπεδαψίλευσεν, ἔπειτα δὲ παρακαλοῦντες νὰ συγχωρήσῃ τὰς ἁμαρτίας των καὶ νὰ καταξιώσῃ αὐτοὺς τῆς θείας του χάριτος. Ὅτι δὲ πρέπει νὰ προσευχώμεθα, μᾶς τὸ ἐδίδαξεν αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ οἱ ἀπόστολοι αὐτοῦ διὰ τε τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός των εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους περιστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν μίαν καὶ μόνην. Τὴν ἐσπέραν, καθ' ἣν ἔμελλε νὰ παραδοθῇ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, πρὶν τελέσῃ τὸν μυστικὸν δεῖπνον, ἐτέλεσεν εὐχαριστίαν, ἔπειτα δέ, ἀφ' οὗ ἐδίδαξε τοὺς μαθητάς του, ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ὅπου ἐπὶ πολλὰς ὥρας προσήχετο καὶ αὐτός, παρεκίνει δὲ εἰς τοῦτο καὶ τοὺς μαθητάς του, λέγων, « Ἀγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε »¹⁾. Δεύτερον παράδειγμα ἔστω αὕτη ἡ πρώτη ἐν Ἱεροσολύμοις χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ, ἡ συγκροτούμενη ἀκόμη ἐκ τῶν ἀπο-

3) « Τὴν δὲ Κυριακὴν καλουμένην ἡμέραν, ἣν Ἑβραῖοι πρώτην τῆς ἐβδομάδος ὀνομάζουσιν, Ἕλληνες δὲ ἐλέφ' ἀνατιθέασιν, καὶ τὴν πρὸ τῆς ἐβδομάδος ἐνομοθέτησε (Κωνσταντίνος ὁ μέγας) δικαστηρίων καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων σχολὴν ἄγειν πάντας, καὶ ἐν εὐχαΐς καὶ λιταῖς τὸ θεῖον θεραπεύειν. » Σωζόμεν. ἐκκλ. ἱστορ. ἡ.

4) Τῆς ἐν Νεοκαισαρ. καν. ἐ. καὶ ιγ', τῆς ἐν Λαοδικ. κή, τῆς ἐν Τρούλλῃ οδ'. Ἰδε καὶ Βαλ. σημ. εἰς τοῦτον, καὶ Ζωναρᾶν λέγοντα « Πολλαχοῦ τὸ τοῦ κυριακοῦ ὄνομα εὐρίσκεται ἐν τοῖς κανόσιν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας λαμβανόμενον κτλ. ». Κυριακὸν ὀνομάζεται καὶ μέχρι σήμερον ἡ ἐκκλησία γερμανιστὶ καὶ σλαβονιστὶ, ὡς γνωστόν.

1) Ματθ. ιγ'. 33.

στόλων, τῆς μητρὸς τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν λοιπῶν γυναικῶν καὶ συγγενῶν. Τί ἔπραττον οὗτοι, ἀφ' οὗ ἀνελήφθη ὁ Θεάνθρωπος εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὑποσχεθεὶς νὰ καταπέμψῃ ἐπ' αὐτοὺς τὸ ἅγιον Πνεῦμα μετ' ὀλίγον; Συνελθόντες «οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει»²). Ἐὰν λοιπὸν ὁ Σωτὴρ μέλλων ἐντὸς ὀλίγου νὰ τελέσῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὴν ἐξιλαστήριον θυσίαν, τῆς ὁποίας μυστικὴ καὶ ἀναίμακτος προῦποτύπωσις ἦτο ὁ μυστικὸς δεῖπνος, προσευχήθη, ἐὰν αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι, μέλλοντες μετ' οὐ πολὺ νὰ λάβωσι τὸ πανάγιον Πνεῦμα, προσεκαρτέρουν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, πόσῳ μᾶλλον ὀφείλομεν νὰ προσευχώμεθα ἡμεῖς οἱ ὅλως ἀπέχοντες τῆς ἀγιότητος ἐκείνων, ὡσάκισ συνερχόμεθα καὶ συναποτελοῦμεν τὴν ἐκκλησίαν, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας πρόκειται νὰ τελεσθῶσι τὰ ἄχραντα μυστήρια, δι' ὧν ἀπεκδεχόμεθα τὴν θεῖαν χάριν; Ἡ προσευχὴ λοιπὸν καὶ ἡ δέσεις εἶνε ὁρος ἀπαραίτητος καὶ οὐσιώδης τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τελέσεως τῶν μυστηρίων³).

§. 120.

Συνάδει πρὸς τὸν πνευματικὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν εὐπρέπειαν τῆς ἐκκλησίας ἡ σύγχρονος καὶ ὁμοθυμαδὸν ἔκφωνος προσευχή, καὶ τί λέγεται ἀκολουθία, τελετή, λειτουργία καὶ λατρεία;

Ἡ προσευχὴ καὶ ἡ δέσεις πολλῶν ὁμοῦ, γεγωνυῖα τῇ φωνῇ προσευχομένων καὶ δεομένων ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ, πολλῶν ὁμοῦ ἢ αἰνούντων καὶ δοξολογούντων τὸν Θεόν, ἢ ἐπικαλουμένων ἐκφώνως τὴν θεῖαν αὐτοῦ χάριν καὶ ἀντίληψιν, ὅπως γίνεται εἰς πολλὰς συναγωγὰς καὶ ναοὺς ἀπίστων ἢ αἵρετικῶν, εἶνέ τι ἄκοσμον καὶ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν πνευματικὸν χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ἅμα δὲ καὶ παρακωλύει τὴν εἰς τὸν Θεὸν προσήλωσιν τοῦ νοὸς καὶ τῆς

2) Πράξ. ἀ. 14. 3) Βασιλ. ἀγ. πνεύμ. κζ', Ἰγνάτ. Ἐφεσ. ς', Διον. Ἀρεοπ. ἐκκλ. ἱεραρχ. δ'. κλπ.

καρδίας τῶν ἐκκλησιαζομένων¹⁾. ἄνευ δὲ τῆς προσηλώσεως ταύτης ὄχι μόνον δὲν ὠφελεῖ ἡ προσευχή, ἀλλὰ καὶ ψυχικῆς βλάβης πρόξενος γίνεται²⁾. Ἀνάγκη ἄρα νὰ κανονισθῇ καὶ ρυθμισθῇ δεόντως καὶ σκοπίμως ἡ σχέσις τῆς προφορικῆς καὶ νοερᾶς προσευχῆς, νὰ ὀρισθῇ δὲ καὶ τὸ ἀντικείμενον τῶν προσευχῶν καὶ δεήσεων, καὶ τὰ πρόσωπα, ἅτινα θὰ ἐκτελῶσι νοερῶς ἢ ἐκφώνως καὶ ἀπὸ μέρους πάντων τὴν δοξολογίαν καὶ τὸν αἶνον, ἢ τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν δέησιν.

Ταῦτα πάντα ἐκανόνισε καὶ ἐβρύθμισε ἀνέκαθεν λεπτομερῶς καὶ ὡς ἄριστα ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία μετὰ τῆς ἀρμοδιωτάτης καὶ ἱεροπρεπεστάτης εὐταξίας. Ὅθεν καὶ τὸ σύνολον μὲν τῶν εὐχῶν καὶ ὕμνων, ὅσοι χρησιμεύουσιν εἰς τὸ τριπλοῦν ἔργον τῆς χριστιανικῆς προσευχῆς, ἥτοι τὴν δοξολογίαν, τὴν εὐχαρίστησιν καὶ τὴν δέησιν, ὀνομάζεται ἱερὰ ἀκολουθία, ὡς ἐκ τῆς ἀσυγχύτου ταύτης καὶ συνακολουθου ἐυταξίας· τὸ δὲ σύνολον τῶν ἱερῶν πράξεων, καὶ ἰδίως τῶν περὶ τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων, ἱεροτελεσία, ἢ ἱεροπραξία, ἢ λειτουργία³⁾. Ἀλλὰ ἰδίως ἱεουργία, ἢ θεία μυσταγωγία, καὶ μάλιστα ἱερὰ λειτουργία, λέγεται τὸ σύνολον τῶν εὐχῶν καὶ δεήσεων καὶ ὕμνων, ὡς καὶ τῶν ἱεροπραξιῶν, ὅσαι συνοδεύουσιν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας. Τὸ δὲ σύνολον ἐν γένει τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν ἅμα καὶ τελετῶν λέγεται λατρεία.

1) «Αἱ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαι οἱκοὶ προσευχῶν λέγονται, ὅθεν καὶ οἱ προσευχόμενοι παρακαλεῖν τὸν Θεὸν ὀφείλουσι μετὰ δακρύων καὶ ταπεινώσεως, οὐ μὴν μετὰ ἀτάκτου καὶ ἀναιδοῦς σχήματος» Βαλσαμ. εἰς τὸν σέ. τῆς ἐν Τρούλλῳ.

2) «Ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ τοῖς χεῖλεσί με τιμᾷ· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Μάτην δὲ σέβονται με.» Ἡσαΐας παρὰ Ματθ. ιε'. 8 Πρβλ. Ἰεζεκιήλ λγ'. 34, Μάρκ. ζ'. 6, 7.

3) Οἱ ὅροι οὗτοι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γλώσσῃ ἐναλλάσσονται πολλάκις καὶ πολλαχῶς κατὰ μετωνυμίαν καὶ συνεκδοχὴν φυσικὴν καὶ εὐληπτον. Ἐπρόσπαθίσαμεν νὰ διακρίνωμεν καὶ ὀρίσωμεν αὐτοὺς κατὰ τὸ ἐν γένει ἐπικρατέστερον τῶν σημαινομένων.

§. 121.

Κατὰ τι ἐν γένει διακρίνεται ἡ χριστιανικὴ λατρεία;

Ἡ χριστιανικὴ λατρεία, ὅπως καὶ ἡ πίστις, τῆς ὁποίας εἶνε ἡ ἐξωτερικὴ ἔκφρασις, εἶνε ὅλως πνευματικὴ, καὶ ὡς οἶόν τε καθαρὰ ἀπὸ πάσης ὑλικότητος. Δὲν ἔχει θυσίας ζώων, αἱμα-
τα ταύρων καὶ μόσχων, ὅπως εἶχον οἱ ἐθνικοί, καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰ-
ουδαῖοι, ἡ μία δὲ καὶ μόνη θυσία αὐτῆς εἶνε ὅλως ἀναίμακτος
καὶ ὑπερφυής. Ἡ χριστιανικὴ λατρεία ἔχει εἰκόνας τοῦ Σω-
τῆρος, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων, ἀλλ' εἰς τὰς εἰ-
κόνας ταύτας ἀπονέμεται ὄχι λατρεία, ἀλλὰ προσκύνησις μό-
νον καὶ τιμὴ, ἥτις καὶ αὐτὴ ἀποδίδεται ὄχι εἰς τὴν ἑνυλὸν εἰ-
κόνα, ἀλλ' εἰς τὸ πρωτότυπον αὐτῆς, χρησιμεύουσι δὲ μόνον
αἱ εἰκόνες εἰς πρόχειρον ἀνάμνησιν τῶν εἰκονιζομένων ἁγίων.
Ἐν γένει δὲ εἴ τι ὑπάρχει ἐν τῇ λατρείᾳ ταύτῃ ὑλικόν, ἔχει
τὴν ἱερότητα ὄχι οἰκοθεν, ἀλλ' ἔκ τινος θρησκευτικῆς ἐννοίας,
τῆς ὁποίας εἶνε σύμβολον, καὶ ἡ ὁποία καθ' ἑαυτὴν εἶνέ τι ὅ-
λως πνευματικόν. Ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἱερατικὰ ἄμφια καὶ τὰ
ἱερὰ σκεύη ἔχουσι τοιαύτην πνευματικὴν σημασίαν. Διὰ τοῦτο
ἡ χριστιανικὴ ἐν γένει λατρεία ὀνομάζεται λογικὴ καὶ πνευ-
ματικὴ, κατὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, ὅς τις εἴ-
πεν εἰς τὴν Σαμαρεῖτιν, ὅτι «πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσ-
κυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν»¹⁾.
Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ναὸς τῶν Χριστιανῶν δὲν θεωρεῖται ὡς ἡ καθ'
αὐτὸ καὶ μόνιμος κατοικία τοῦ Θεοῦ, ὅπως παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς
καὶ πολλοῖς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς τόπος ἱερὸς ἀφιε-
ρωμένος εἰς τὴν συνάθροισιν τῶν πιστῶν, εἰς τὴν ἀπὸ κοινοῦ
προσευχὴν καὶ τὴν τέλεσιν τῶν ἀχράντων μυστηρίων· διότι ὁ
Θεὸς δὲν κατοικεῖ ἐντὸς ναῶν χειροποιήτων²⁾, ἀλλ' εἶνε παν-
ταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν³⁾. Ἰδίως δὲ κατοικεῖ εἰς

1) Ἰω. 8'. 24. 2) «Ὁ Θεὸς οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ». Πράξ.
15'. 24. 3) «Σὺποίησον ἐκκλησίαν τὸ δωμάτιόν σου. Ἐνθα γὰρ ψαλμὸς

τὴν καρδίαν τῶν «ἀληθῶν αὐτοῦ προσκυνητῶν», ὅσοι προσκυνοῦσιν αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Ὁ καθ' αὐτὸ λοιπὸν ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει εἶνε αὐτός ὁ πιστός, καὶ αὕτη ἡ ἐκκλησία, ἥτοι ἡ ὁλομέλεια τῶν πιστῶν. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος ἀποτρέπων τοὺς Κορινθίους ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν ναῶν, λέγει πρὸς αὐτούς, «Ἵμεῖς ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος». Ἴδου ὁ καθ' αὐτὸ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ ὁ «εὐκτῆριος οἶκος» ὀνομάζεται ἐκκλησία. Καὶ τῶντι ὁ ναὸς τῶν χριστιανῶν εἶνε αὕτη ἡ ἐκκλησία, ἥτοι ἡ ὁλομέλεια αὐτῶν.

§. 122.

Ἐκ τῆς πνευματικότητος τῆς χριστιανικῆς λατρείας ἔπεται καὶ ὅτι οἱ χριστιανοὶ δὲν πρέπει νὰ ἔχωσι ναοὺς;

Ἐκ τοῦ ὅτι ἡ χριστιανικὴ λατρεία εἶνε πνευματικὴ δὲν ἔπεται καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἡ δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχωσιν ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ καὶ ναοί. Σκοπὸς τῶν προρρήθέντων εἶνε μόνον νὰ δειχθῇ, ὅτι ὁ οὐσιώδης καὶ καθ' αὐτὸ χαρακτήρ τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ὅπως καὶ τοῦ ναοῦ τῶν χριστιανῶν, εἶνε πνευματικός. Ἀλλὰ ἡ λατρεία, ὅσον πνευματικὴ καὶ ἂν εἶνε, ἀποβαίνει ἀδύνατος ὡς τοιαύτη ἐν τῷ ἐνύλῳ καὶ σωματικῷ τούτῳ κόσμῳ ἄνευ περιβλήματος ὑλικοῦ καὶ αἰσθητοῦ, ὡς προεβρέθη. Αὐτὰ τὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα, ὡς εἶδομεν, εἶνε ὁ πυρὴν τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ἔχουσιν ἀναπόφευκτον ἀνάγκην τοῦ ὑλικοῦ καὶ αἰσθητοῦ τούτου μέρους. Ὅθεν καὶ ὁ ναός, ὡς ὁ τόπος ὁ καθιερωμένος εἰς τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων καὶ ὡς τὸ ὁρατὸν κέντρον τῆς ὅλης λατρείας, καὶ αὐτῆς ἐν γένει τῆς ἐκκλησίας, εἶνε ἀναγκαῖος καὶ ἀναπόφευκτος. Καὶ τὰ μὲν μυστήρια, καὶ μάλιστα ἡ εὐχαριστία, δὲν δύνανται

καὶ εὐχὴ καὶ προφητειῶν χορεία καὶ διάνοια τῶν ἁδόντων θεωρίλης, οὐκ ἂν τις ἁμάρτοι τὴν σύνοδον ταύτην προσειπὼν ἐκκλησίαν»: Χρυσόστ. εἰς ψαλμ. μβ'. Πρβλ. Θεοφύλακτ. εἰς Ῥωμ. ις'. Ὡ, καὶ Θεοδώρητ. εἰς Κορ. ις'. 19. «Οἴκῳ ἐκκλησία ἐστὶ μικρά»: Χρυσόστ. εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. α'.

νὰ τελεσθῶσι προσηκόντως ἀλλαχοῦ ἢ ἐν τόπῳ καθιερωμένῳ πρὸς τοῦτο, ἥτοι ἐν τῷ ναῷ. Καὶ ἄλλα δὲ τοῦ χριστιανικοῦ βίου καθήκοντα, δυνάμενα νὰ ἐκπληρωθῶσι κατ'οἶκον ἢ ἀλλαχοῦ, ἐκπληροῦνται τελειότερον καὶ τελεσφορώτερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Παντοῦ π. χ. καὶ πάντοτε ὁ χριστιανὸς δύναται καὶ ὀφείλει νὰ προσευχηθῇ, ἀλλὰ καθὼς εἶνε συνήθως περισπασμένος εἰς μυρίας βιωτικὰς φροντίδας καὶ διαλογισμούς, ποῦ ἄλλοῦ δύναται νὰ εὕρῃ τόπον ὅλως ἀπερίσπαστον καὶ κατάλληλον εἰς τὸ νὰ ἀνυψώσῃ καὶ προσηλώσῃ νοῦν καὶ καρδίαν πρὸς τὸν Θεόν, παρὰ εἰς τὸν ἱερὸν ναόν; Παντοῦ καὶ πάντοτε ὁ χριστιανὸς ὀφείλει ν' ἀκούῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ τοὺς αὐτοὺς καὶ ἄλλους ἀκόμῃ λόγους, ποῦ ἄλλοῦ δύναται νὰ ἔχῃ ἄφθονον, πλήρη καὶ δωρεὰν τὴν πνευματικὴν ταύτην τροφήν εἰμὴ ἐν τῷ ναῷ; Τὸ δὲ κυριώτατον, ποῦ ἄλλοῦ δύναται ἢ νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἢ κωλυόμενος νὰ ἀκούσῃ καὶ τὰς λοιπὰς μὲν ἀκολουθίας, μάλιστα δὲ τὴν θεῖαν καὶ ἱερὰν λειτουργίαν ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἱερᾷ μεγλοπρεπείᾳ καὶ λαμπρότητι, ἣτις εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ κατανύξῃ βαθέως καὶ τὴν πλέον πεπωρωμένην καρδίαν τοῦ χριστιανοῦ, νὰ ἀνυψώσῃ αὐτὴν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ νὰ πληρώσῃ αὐτὴν εὐωδίας πνευματικῆς καὶ θείας χάριτος; Ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ πάντων τῶν λοιπῶν καθηκόντων καὶ ἀναγκῶν τοῦ Χριστιανοῦ. Ὁ ναὸς εἶνε τὸ κέντρον καὶ ἡ ἐστία, ἐξ ἧς μεταδίδεται τὸ φῶς τῆς πίστεως εἰς ἅπασαν τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, εἶνε ἡ καρδία, ἐξ ἧς κυκλοφορεῖται εἰς τὰ μέλη αὐτῆς ἡ ζωὴ ἡ θερμαίνουσα καὶ ζωογονοῦσα πρὸς ἔργα ἀγαθὰ καὶ βίον θεοφιλῆ καὶ θεάρεστον. Ὁ ναὸς δὲν εἶνε ὁ μόνος, ὁ καθ' αὐτὸ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ὅπως προανεπτύχθη· ἀλλ' ὅπου ὅμως ὁ ναὸς, ὁ ὕλικός καὶ χειροποίητος, εἶνε ἔρημος καὶ ἄφωνος, ἐκεῖ ἔσο βέβαιος ὅτι καὶ ἡ ἀχειροποίητος καρδία τοῦ ἀνθρώπου πρὸ πολλοῦ ἔπαυσε νὰ εἶνε ναὸς τοῦ Θεοῦ.

§. 123.

Εἰς πόσα μέρη διαιρεῖται ὁ Χριστιανικὸς ναὸς, ποῦ τοῦ ναοῦ τελεῖται ἡ λειτουργία, καὶ εἰς πόσα μέρη διαιρεῖται αὕτη;

Ὁ χριστιανικὸς ναὸς, ὅστις κατὰ μετωνυμίαν, ὡς εἶδομεν, λέγεται καὶ ἐκκλησίᾳ, ἐγκαινιζόμενος ὑπὸ ἐπισκόπου δι' ἰδιαιτέρας ἐπὶ τούτῳ τελετῆς, διαιρεῖται ἄλλως ὑπ' ἄλλων, κατὰ δὲ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἡ κατασκευὴ καὶ διαίρεσις αὐτοῦ ἦτο διάφορος ὀλίγον τῆς σημερινῆς. Καθόλου εἰπεῖν ὁ ναὸς διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, τὸν πρόναον ἢ νάρθηκα¹⁾, τὸν καθ' αὐτὸ ναόν²⁾, ὅπου ὁ ἄμβων³⁾, καὶ τὸ ἅγιον βῆμα, τὸ καὶ κυρίως ἱερόν⁴⁾, οὗ ἐν τῷ μέσῳ ἵσταται ἡ ἀγία τράπεζα⁵⁾ ἐφ' ἧς καὶ τελεσιουργεῖται ἡ ἀναίμακτος θυσία, αὕτη δὲ εἶνε, ὡς προείπαμεν, τὸ περιεχόμενον καὶ ὁ

1) Ἄλλοτε προηγεῖτο τοῦ νάρθηκος καὶ τέταρτον μέρος, τὸ προπύλαιον, ὅπερ καὶ προαύλιον καὶ πρόθυρον ἐλέγετο, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτο πρόναος· σήμερον δὲ κοινῶς ὀνομάζεται νάρθηξ αὐτὸ τὸ προπύλαιον. Εἰς τὸν πρόναον ἵσταντο τὸ πάλαι οἱ κατηχούμενοι. Ὑπεράνω δὲ τοῦ νάρθηκος εἶνε ὁ γυναικωνίτης, ὅπου ἵστανται αἱ γυναῖκες, ἀποκεχωρισμέναι ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν.

2) Ὁ καθ' αὐτὸ ναὸς ἔχει ἐκατέρωθεν τὸ βόρειον καὶ νότιον κλίτος. Συγκοινωνεῖ δὲ ἡ μᾶλλον συνεκoinώνει ὁ καθ' αὐτὸ ναὸς μὲ τὸν νάρθηκα διὰ τῆς ὠραίας πύλης, ὁ δὲ νάρθηξ μὲ τὸ προπύλαιον διὰ τῆς μεγάλης πύλης.

3) ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ἀναγινώσκεται ὑπὸ τοῦ διακόνου τὸ εὐαγγέλιον, καὶ κηρύττεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

4) Ὅπως «τὰ ἅγια τῶν ἁγίων» ἐν τῇ ναῷ τοῦ Σολομῶντος ἀπεχωρίζοντο διὰ τοῦ παραπετάσματος, οὕτω καὶ τὸ ἀνάλογον μέρος τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ, ἦτοι τὸ ἱερόν ἢ ἅγιον βῆμα, διαχωρίζεται ἀπὸ τοῦ καθ' αὐτὸ ναοῦ διὰ τοῦ εἰκονοστασίου. Ἐχει δὲ τὸ ἱερόν τρεῖς ἁγίας πύλας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μεσαία, ἡ συγκοινωνοῦσα μὲ τὸν καθ' αὐτὸ ναόν, εἶνε καὶ ἡ μεγαλοπρεπεστέρα, αἱ δὲ ἐκατέρωθεν πρὸς τὸ βόρειον καὶ νότιον κλίτος συγκοινωνοῦσαι λέγονται πλάγιοι. Ἄλλοτε ὅμως καὶ αἱ τρεῖς πύλαι τοῦ ἁγίου βήματος ἔφερον πρὸς τὸν καθ' αὐτὸ ναόν. Εἰς τὸ ἅγιον βῆμα προσέρχονται μόνον οἱ κληρικοὶ καὶ ὁσοὶ χρησιμεύουσιν εἰς τὴν ἱερὰν ὑπηρεσίαν· ἐν δὲ τῇ καθ' αὐτὸ ναῷ ἵσταται ὁ λαός, χοροστατοῦσιν οἱ ψάλλται, καὶ ἵσταται ὁ ἐπίσκοπος, ἐὰν ὑπάρχῃ, εἰς ἴδιον ἐπὶ τούτῳ θρόνον δεξιᾷ.

5) Ὅπως, ὡς εἶδομεν, λέγεται καὶ βωμὸς καὶ θυσιαστήριον. Εἰς δὲ τὸ πρὸς βορρᾶν μέρος τοῦ ἱεροῦ εἶνε ἡ πρόθεσις, τὸ δὲ πρὸς νότον εἶνε τὸ διακονικόν ἢ μενσατόριον. Καὶ ἐν μὲν τῇ προθέσει προετοιμάζεται, ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας τραπέζης τελεσιουργεῖται ἡ ἀναίμακτος θυσία.

σκοπὸς τῆς λειτουργίας, ἥτις εἶνε ἡ ἐπισημοτάτη καὶ κυριωτάτη τελετὴ τῆς ἐκκλησίας, τὸ κέντρον ἐν γένει τῆς χριστιανικῆς λατρείας.

Ἡ λειτουργία διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, α) τὴν προσκομιδὴν⁶⁾, ἐν ᾗ προπαρασκευάζεται τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας, καὶ ἥτις ἀπεικονίζει τὸν ἐν τῇ παλαιᾷ Διαθήκῃ προσδωκόμενον Μεσσίαν· β') τὴν λειτουργίαν τῶν κατηχομένων, ἥτις ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ἱερέως «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν», καὶ ἥτις ἀπεικονίζει τὸν ἐπὶ τῆς γῆς βίον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὀνομασθεῖσα οὕτως, ἐπειδὴ ἄλλοτε ἐπετρέπετο ἡ ἐν τῷ ναῷ παρουσία καὶ τῶν κατηχομένων ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς λειτουργίας· καὶ γ') τὴν λειτουργίαν τῶν πιστῶν, ἥτις εἶνε καὶ ἡ καθ' αὐτὸ λειτουργία, τῆς ὁποίας ἡ ἀκρόασις καὶ θεωρία δὲν ἐπετρέπετο ἄλλοτε εἰς τοὺς κατηχομένους, οἵτινες καὶ ἐξήρχοντο, ἅμα τοῦ διακόνου ἐκφωνήσαντος τὰς λέξεις: «Ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε· μή τις τῶν κατηχομένων ὅσοι πιστοί»⁷⁾. Ἐν τῇ λειτουργίᾳ δὲ

6) Οὕτως ὀνομασθεῖσαν, διότι κατ' αὐτὴν συνήθως οἱ Χριστιανοὶ προσκομίζουσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον μέλλοντα νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ ἱερὸν μυστήριον τῆς εὐχαριστίας· ὅθεν καὶ ὁ προσφερόμενος οὗτος ἄρτος λέγεται ἐν γένει προσφορά. Ἐν τῇ προσκομιδῇ ὁ ἱερεὺς, ἀφ' οὗ μνημονεύσῃ τὰς προφητείας καὶ προτυπώσεις, ἐν αἷς προεικονίζετο ὁ Μεσσίας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἐν μέρει δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, λαμβάνει ἐκ τοῦ μέσου τῆς προσφοράς τὴν μερίδα, ὅση εἶνε ἀναγκαία εἰς τέλεσιν τοῦ μυστηρίου, καὶ ἀποθέτει ἐπὶ τοῦ δίσκου· ἔπειτα λαμβάνει καὶ ὅσον μέρος τοῦ οἴνου χρειάζεται, τὸ ὅποσον ἐγχέει εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον, ἀφ' οὗ ἀναμίξῃ εἰς αὐτὸ καὶ ὕδωρ, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ αἵματος καὶ ὕδατος, ὅπερ ἐξεχύθη ἐκ τῆς ἀχράντου πλευρᾶς τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ διότι ὁ οἶνος, ὃν μετεχειρίσθη ὁ Ἰ. Χριστὸς ἐν τῇ μυστικῇ δείπῃ, ἦτο κρᾶμα. Συγχρόνως δὲ ὁ ἱερουργὼν μνημονεύει ὅλην τὴν ἐκκλησίαν, δοξάζει τοὺς δοξασθέντας ἁγίους, εὐχεται ὑπὲρ τῶν πιστῶν, ζώντων καὶ τεθνεώτων, καὶ ὑπὲρ τῶν προσερχόντων τὰς προσφοράς μετὰ πίστεως καὶ ζήλου. Ὀνομάζεται δὲ ὁ ἄρτος καὶ ἁμνός, διότι εἰκονίζει τὸν θυσιασθέντα Ἰ. Χριστόν, ὅπως προεικονίζεν αὐτὸν ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὁ ἁμνὸς τοῦ πάσχα.

7) Ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Ἰακώβου ἡ ἐκφωνήσις αὕτη προηγέται τῆς ἑλλης: (ΙΕΡΑ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ.)

ταύτη, παριστώσῃ αὐτὸ τὸ κοσμοσωτήριον ἔργον τῆς ἐξαγο-
ρᾶς καὶ ἀπολυτρώσεως, τελειουργεῖται ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέ-
ζης, κεκαλυμμένης μὲ τὸ εἰλητὸν ἢ ἀντιμήνσιον, αὐτὴ ἡ ἀναί-
μακτος θυσία, δι' ἧς ὑπερφυῶς καὶ ἀβρόχως τελειοῦται καὶ ἐ-
πισφραγίζεται ἰδίως μὲν ἡ ὅλη λειτουργία, καθόλου δὲ τὸ σύν-
ολον τῶν ἀκολουθιῶν, καὶ ὁ ὅλος διάκοσμος τῆς χριστιανικῆς
λατρείας⁸).

§. 124.

Ποῖται εἶνε αἱ καθημεριναὶ ἀκολουθίαι, καὶ ποῖα τὰ συστατικά αὐτῶν μέρη;
Αἱ καθημεριναὶ ἀκολουθίαι, καθόλου εἰπεῖν, εἶνε ἑπτὰ, ὁ ἑ-

« τὰς θύρας, τὰς θύρας, ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν », ἐφ' αἷς, ἐξεληθόντων τῶν κατη-
χουμένων, ἐκλείοντο αἱ θύραι.

8) Λειτουργία σημαίνει προσέτι ὄχι μόνον γενικῶς τὴν καθόλου ἐκκλησια-
στικὴν ἢ ἱερατικὴν διακονίαν καὶ ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ μερικῶς καὶ κατὰ μετανωμίαν
τὸ σύνολον τῶν εὐχῶν καὶ δεήσεων καὶ αἰτήσεων τοῦ ἱερέως μετὰ τοῦ διακόνου
ἢ ἄνευ αὐτοῦ, καὶ μετὰ τῶν ὕμνων τῶν χοροστατούντων ψαλτῶν ἢ ἄνευ αὐτῶν,
οἱ σοὶ συνοδεύουσι τὴν λειτουργίαν ὡς ἱεροτελεστείαν. Ἐν τῇ καθόλου ἐκκλησίᾳ ὁ-
πῆρξεν ἀνέκαθεν ἐν χρήσει ἡ πρώτη καὶ ἀρχαιοτάτη λειτουργία, ἡ τοῦ ἀποστό-
λου Ἰακώβου μετ' αὐτὴν δὲ ἐπεκράτησεν ἡ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ
μάλιστα ἡ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Αἱ δύο αὗται ἐν χρήσει μέχρι
σήμερον λειτουργίαι δὲν διαφέρουσιν εἰμὴ ἐποουσιωδῶς καὶ ἐν τοῖς καθ' ἑκάστα
ἀπὸ τε ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ σεβασμιωτάτης, τῆς τοῦ Ἰακώ-
βου. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τελεῖται καὶ ἄλλη λειτουργία « ἡ τῶν προηγιασμέ-
νων » διαφέρουσα ἀπὸ τῆς καθ' αὐτὸ λειτουργίας κατὰ τὸ ὅτι ἐλλείπει ἀπ' αὐτῆς
ἡ ἀναίμακτος θυσία, γίνεται δὲ ὑπὸ τοῦ ἱερέως χρήσις τοῦ ἀχράντου σώματος
καὶ τοῦ τιμίου αἵματος, τοῦ ἐν προηγουμένῃ τινὶ καὶ κορίως λειτουργίᾳ προ-
γιασθέντος. Ἡ λειτουργία αὕτη τελεῖται κατὰ πᾶσαν τετάρτην καὶ παρα-
σκευὴν τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης τεσσαρακοστῆς, κατὰ τὴν « λειτουργίαν τῶν προ-
γιασμένων », ἣτις φέρει μὲν τὸ ὄνομα Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, ἀλλ' εἶνε ἄγνω-
στον ἂν τιφόντι εἶνε ἔργον αὐτοῦ. Τοιαύτην λειτουργίαν λέγεται ὅτι εἶχε συντά-
ξῃ καὶ ὁ ἀπόστολος Μάρκος (1^ο Γαβριὴλ μητροπολ. Νοβογροδ. Τελεουργ.
§. 247 ἐφεξ.).

Ἡ λατινικὴ ἐκκλησία, ὅπως ἐκαινοτόμησεν αὐθαирέτως περὶ τὸ μυστήριον
τῆς εὐχαριστίας, οὕτως ἐκολόβωσε καὶ ἡ κρωτηρίασε καὶ τὴν θείαν μυσταγωγίαν,
ὥστε μόλις πλέον δύναται τις νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτήν. Ἡ λατινικὴ λειτουργία
ἀπέβαλε κατὰ μέγα μέρος τὴν εἰκονικὴν καὶ συμβολικὴν ἔννοιαν, ἣτις ὑπό-
κειται εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν τριῶν μερῶν τῆς ὀρθοδόξου λειτουργίας καὶ εἰς τὸ
ὅλον αὐτῆς, ἅμα δὲ καὶ τὸ ἱεροπρεπὲς ὕψος καὶ κάλλος, ὅπερ αὕτη διασώζει μέ-
χρι σήμερον.

σπερινός, τὸ ἀπόδειπνον, τὸ μεσονυχτικόν, ὁ ὄρθρος, ἡ πρώτη ὥρα, ἡ τρίτη, ἡ ἕκτη καὶ ἡ ἑννάτη. Ἐκ τούτων δὲ αἱ κυριώτεραι ἀκολουθίαι, εἰς τὰς ὁποίας συνέρχονται καὶ οἱ λαϊκοὶ τακτικῶς, εἶνε ὁ ἐσπερινός, ψαλλόμενος πρὸς τὸ ἐσπέρας, καὶ ὁ ὄρθρος, ψαλλόμενος τὸ πρωί, καὶ προηγούμενος ἀμέσως τῆς ἱερᾶς λειτουργίας. Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν κυρίων τούτων καὶ τακτικῶν ἀκολουθιῶν καὶ τελετῶν, καθὼς καὶ τῶν περὶ τὴν τέλεσιν τῶν ἱερῶν μυστηρίων, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι ἑκτακτοί, οἷον ἡ περὶ τὴν κηδεῖαν νεκρώσιμος ἀκολουθία καὶ τελετή, ἡ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως ἐγκαινιάσιν τοῦ ναοῦ, κτλ.

Εἶνε δὲ τρία κυρίως τὰ μέρη, ὅσα συγκροτοῦσιν ἐν γένει πᾶσαν ἀκολουθίαν: α) ἀναγνώσματα, ἥτοι περικοπαὶ ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς· β) εὐχαί, δεήσεις καὶ αἰτήσεις ἀπαγγελλόμεναι μυστικῶς ἢ καὶ ἐκφώνως αἱ μὲν εὐχαὶ συνήθως ὑπὸ τοῦ ἱερέως, αἱ δὲ δεήσεις καὶ αἰτήσεις συνήθως ὑπὸ τοῦ διακόνου· γ) διάφοροι ὕμνοι ψαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν ψαλτῶν, οἵτινες ἴστανται ἐκατέρωθεν καὶ κατὰ τὸ ἄνω, πρὸ τοῦ εἰκονοστασίου, μέρος τοῦ καθ' αὐτὸ ναοῦ. Καὶ αἱ μὲν εὐχαί, ὡς καὶ αἱ δεήσεις καὶ αἰτήσεις, περιέχονται ἐν τῷ Εὐχολογίῳ, καὶ εἶνε αἱ πλεῖσται αἱ αὐταὶ κατὰ πᾶσαν ἀκολουθίαν· ποικίλλουσι δὲ τὰ ἀναγνώσματα καὶ οἱ ὕμνοι¹⁾.

1) Οἱ ὕμνοι ψαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ διπλοῦ χοροῦ τῶν ψαλτῶν, εἶνε ποικίλοι καὶ ἔχουσι διαφόρους ὀνομασίας, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουσιν ἢ τὸ περιεχόμενον ἢ τὸ μουσικόν εἶδος αὐτῶν, ἢ ἄλλα αὐτῶν περιστατικά. Καὶ γενικῶς μὲν οἱ ὕμνοι οὗτοι λέγονται τροπάρια «ὡς πρὸς τοὺς εἰρμούς· τρεπόμενα καὶ τὴν ἀναφορὰν τοῦ μέλους πρὸς ἐκεῖνους ποιούμενα» (Ζωναρ. εἰς τοὺς ἀναστ. κανόνας τοῦ Δαμασκηνοῦ), ἰδίως δὲ καλοῦνται τοιοῦτοτρόπως οἱ ὕμνοι ἐκεῖνοι, ὅσοι παρακολουθοῦσι τὸ μέλος ἰδίου τινὸς ὕμνου, ὅστις διὰ τοῦτο καλεῖται ἰδιόμελον, ἢ εἰρμός, ὅταν ὁ ἰδιόμελος οὗτος ὕμνος προτάσσεται ὡς βᾶσις εἰς μίαν ἐκάστην ἐκ τῶν ψδῶν, αἵτινες συναπαρτίζουσι τὸν κανόνα, ψαλλόμενον ἐν τῷ ὄρθρῳ. Ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου δὲ αὐτῶν τὰ τροπάρια ὀνομάζονται τριᾶδικά μὲν ὅσα ὕμνουσι τὴν ἁγίαν τριάδα, δοξαστικά δὲ ὅσα δοξολογοῦσι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰ. Χριστόν, ἀναστασιακά δὲ ὅσα ἐξυμνοῦσι τὴν τριήμερον αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, θεοτοκία, ὅσα ἐξυμνοῦσι τὴν Θεοτό-

Τὰ ἐκ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης ἀναγνώσματα εἶνε σπανιώτερα, καὶ συνήθη μὲν τὰ τῶν ψαλμῶν, οἵτινες εἶνε ἀχώριστοι ἀπὸ πᾶσαν σχεδὸν μεγάλην ἀκολουθίαν, σπανιώτερα δὲ τὰ ἐκ τῶν προφητῶν καὶ ἄλλων βιβλίων τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ ὅποια ἀναγινώσκονται συνήθως ἐν τῷ ἑσπερινῷ. Τὰ δὲ ἐκ τῆς καινῆς Διαθήκης ἀναγνώσματα εἶνε ἀχώριστα ἀπὸ τὰς πλείστας ἀκολουθίας· καὶ ἐν μὲν τῷ ὄρθρῳ ἀναγινώσκεται περι-

κον κτλ. Περιέχονται δὲ οἱ ὕμνοι εἰς τέσσαρας μάλιστα συλλογὰς, τὴν Παρακλητικὴν, τὸ Τριψίδιον, τὸ Πεντηκοστάριον καὶ τὰ Μηναια. α') Ἡ Ὁκτώηχος, ἥτις συμπληρωμένη λέγεται παρακλητική, περιέχει κυρίως ὕμνους εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ μετὰ κανόνων τριαδικῶν. Εἶνε δὲ διηρημένη εἰς ὀκτὼ ἤχους μουσικῶς, ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος ἀναλογεῖ εἰς μίαν ἐκάστην ἑβδομάδα· ὅθεν καὶ ἡ παρακλητικὴ ἐπαναλαμβάνεται περιοδικῶς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀφ' οὗ συμπληρωθῇ ὁ κύκλος τῶν ὀκτὼ ἤχων ἢ ἑβδομάδων. β') Τὸ Τριψίδιον ψάλλεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τοῦ ἑσπερινοῦ τοῦ πρὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τοῦ ἀγίου καὶ μεγάλου σαββάτου, οὕτως ὀνομασθὲν ὡς ἐκ τῶν τριῶν ψάδων τῶν ἐν αὐτῷ Κανόνων κατὰ Νικηφόρον τὸν Κάλлистον (ἐν τῷ α'. Συναξαρίῳ τοῦ Τριψιδίου)· τὸ δὲ περιεχόμενον τοῦ Τριψιδίου ἀναφέρεται καὶ εἰς ἄλλα μὲν γεγονότα τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης, κυρίως δὲ εἰς τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. γ') Τὸ πεντηκοστάριον ψάλλεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν ἁγίων Πάντων, καὶ τὸ περιεχόμενόν του ἀναφέρεται κυρίως μὲν εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἱ. Χριστοῦ, ἰδίως δὲ καὶ εἰς τὰ κατὰ πᾶσαν μετὰ τὸ Πάσχα Κυριακὴν καὶ ἐν τῇ διαστήματι τούτῃ μνημονευόμενα γεγονότα τῆς Καινῆς Διαθήκης. δ') Τὰ μηναια εἶνε δώδεκα, κατὰ τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἐνιαυτοῦ· ἐκάστη δὲ ἡμέρα ἐκάστου μηνὸς ἔχει ἰδιαιτέραν ἀκολουθίαν ἑσπερινοῦ καὶ ὄρθρου, ὕμνουσαν ἰδίως τὸν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐορταζόμενον ἅγιον. Τοιοῦτοτρόπως τὸ μὲν εὐχολόγιον, ἔχον ὡς κέντρον ἱερώτατον τὰς ἀκολουθίας τῶν ἱερῶν μυστηρίων καὶ τελετῶν εἶναι τι στερεὸν καὶ μόνιμον, καὶ ἀνήκει κυρίως εἰς τοὺς ἱερεῖς καὶ τὸ ἱερόν· περὶ δὲ τοῦ εὐχολογίου ἐτάχθη ἡ κινητὴ τετρακτὺς τῆς παρακλητικῆς, τοῦ τριψιδίου, τοῦ πεντηκοσταρίου καὶ τῶν μηναιῶν, ἥτις ἀνήκει κυρίως εἰς τοὺς ψάλτας καὶ εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ ἀγίου βήματος ἐκκλησίαν. Ποῖα δὲ μέρη ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων ἁσματικῶν βιβλίων ψάλλονται εἰς τὸν ἑσπερινόν καὶ τὸν ὄρθρον ἐκάστης ἡμέρας, τοῦτο ἐξήρηται μὲν ἐκ τῆς συμπτώσεως τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ἐορτῆς, κανονίζει δὲ ἴδιον βιβλίον τῆς ἐκκλησίας. τὸ λεγόμενον τοπιχόν. — Ἰδιαιτέρας συλλογαὶ παρὰ ταύτας εἶνε τὸ θεοτοκίον, περιέχον τὰ θεοτοκία· τὸ εἰρημολόγιον, περιέχον τοὺς εἰρμους ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ τοὺς ἐγκατεσπαρμένους τῇδε κακείσε τῶν ἀνωτέρω προμνημονευθεισῶν τεσσάρων συλλογῶν, καὶ τὸ ἀγιασματάριον. Ἄλλον

κοπή τις τοῦ εὐαγγελίου, ἥτις καὶ λέγεται ἑωθινὸν εὐαγγέλιον, ἐν δὲ τῇ λειτουργίᾳ τῶν κατηχουμένων ἀναγινώσκεται μετὰ τὸ τρισάγιον πρῶτον μὲν περικοπή τις τῶν πράξεων, ἡ τῶν ἀποστολικῶν ἐπιστολῶν ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου, ἡ καὶ οὐτινοσδήποτε λαϊκοῦ, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοῦ διακόνου ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ἡ ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἐκ τῶν βημοθύρων περικοπή τις ἐξ ἑνὸς τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων.

§. 125.

Ἐκτὸς τῶν εἰρημένων ἱεροπραξιῶν δὲν ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα τινὰ συστατικὰ τῆς χριστιανικῆς λατρείας;

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ σώζονται κατὰ παράδοσιν ἐξ αὐτῶν τῶν ἀποστολικῶν χρόνων καὶ ἐθιμὰ τινα ἡ συνήθειαι ἀχώριστοι ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Αἱ συνήθειαι αὗται, εἰ καὶ δὲν ἔχουσιν ἄμεσον σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς τὰ δόγματα τῆς πίστεως, εἰ καὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν τὸν λόγον εἶνε δύσκολον νὰ ἀνεύρωμεν σήμερον, διότι πηγάζουσι κυρίως ἐκ τῆς ἀγράφου παραδόσεως τῆς ἐκκλησίας, συνεδέθησαν ὁμῶς καὶ συνεφύησαν πρὸς τὸν ὅλον διάκοσμον τῆς χριστιανικῆς λατρείας τοιουτοτρόπως, ὥστε εἶνε ἀδύνατον ν' ἀποχωρισθῶσιν ἐξ αὐτοῦ. Αἱ συνήθειαι ἄρα αὗται καθειερώθησαν κατὰ γράμμα, καὶ εἶνε πάσης τιμῆς καὶ σεβασμοῦ ἄξια. Τοιαύτη κατὰ παράδοσιν συνήθεια π. χ. εἶνε ἡ ἐν καιρῷ τῆς θείας λατρείας διὰ λυχνιῶν καὶ λαμπάδων φωταψία εἰς σημεῖον τῆς θερμῆς ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως καὶ ἀγάπης· ἡ διὰ λιθά-

προορισμὸν κοινότερον ἔχει τὸ ὠρολόγιον, τὸ ὁποῖον κυρίως περιέχει τὰς εὐχάς, τοὺς ψαλμοὺς καὶ τοὺς ὕμνους, ὅσοι συναπαρτίζουσι τὴν ἀκολουθίαν τῶν ὥρων (Ἰδ. ἀνωτέρω §. 124), ὅπως πρέπει νὰ λέγῃ ἡ ψάλλη αὐτὰς κατ' ἴδιον ἕκαστος Χριστιανός, ὡς καὶ τὸ κοντάκιον καὶ ἀπολυτίκιον τῶν ἁγίων καὶ τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν τῶν καθ' ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν, μετὰ τοῦ οἰκείου ἑορτολογίου καὶ μηνολογίου, ἔτι δὲ καὶ τὸν κανόνα καὶ τὰς εὐχάς, ἃς ὀφείλει νὰ λέγῃ κατ' ἴδιον ἕκαστος Χριστιανός, μέλλων νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν ἁγίαν μετάληψιν, καὶ ἄλλας τινὰς εὐχάς καὶ κανόνας ψυχωφελεῖς. Ἐπιτομή δὲ τοῦ Ὁρολογίου εἶνε ἡ ἱερὰ Σύνοψις.

νου θυμίαςεις εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς, καὶ εἰς σημεῖον
τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀναφερομένης προσευχῆς· τὸ νὰ στρεφώ-
μεθα προσευχόμενοι πρὸς ἀνατολὰς· τὸ νὰ κατασημαινώμεθα
διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ· τὸ νὰ φέρωσιν οἱ ἱερεῖς ἰδιαιτέ-
ραν στολὴν, καὶ μάλιστα ὅταν τελῶσι τὰ μυστήρια, καὶ πάν-
τα ἐν γένει, ὅσα παρέλαβεν ἀνέκαθεν καὶ διαφυλάττει μετὰ
σεβασμοῦ ἡ ἀγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία.

ΠΡΩΤΑ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ,

ΗΘΙΚΟΝ.

§. 126.

Ποῖον εἶνε τὸ ἀντικείμενον τοῦ τρίτου μέρους τῆς ἱερᾶς κατηχήσεως;

Τὸ τρίτον μέρος τῆς ἱερᾶς κατηχήσεως μᾶς διδάσκει ποῖα εἶνε τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, καὶ διὰ τοῦτο καλεῖται ἠθικόν. Τὸ ἀντικείμενον ἄρα τοῦ τρίτου μέρους τῆς κατηχήσεως δὲν εἶνε οὔτε ἡ πίστις τοῦ χριστιανοῦ, οὔτε ἡ περὶ τὸν Θεὸν λατρεία, διὰ τῆς ὁποίας φανερώνεται ἡ πίστις αὕτη, ἀλλὰ ὁ θεῖος νόμος, πρὸς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν νὰ κανονίσωμεν τὰς πράξεις ἡμῶν καὶ ὁλόκληρον τὸν βίον· ἥτοι ἡ διπλὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη, εἰς τὴν ὁποίαν κυρίως συγκεφαλαιοῦται ὁ θεῖος νόμος, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀγάπης ταύτης ἐκπηγάζοντα καθήκοντα.

§. 127.

Ἄρκεῖ εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ Χριστιανοῦ τὸ ἐκ τῆς συνειδήσεως ἠθικὸν κριτήριον τῶν καλῶν καὶ κακῶν πράξεων;

Ποῖα εἶνε τὰ καλὰ καὶ ποῖα τὰ κακὰ ἔργα, τοῦτο διδάσκει ἐν μέρει καὶ αὐτὸ τὸ φυσικὸν αἶσθημα, τὸ ὁποῖον εἶνε βαθέως ἐγκεχααραγμένον εἰς τὴν καρδίαν παντὸς ἀνθρώπου, καὶ τοῦ πλέον ἀπίστου ἢ ἀμαθοῦς. Τὸ ἔμφυτον δὲ τοῦτο εἰς τὸν ἄνθρωπον ἠθικὸν αἶσθημα λέγεται συνείδησις¹⁾. Πᾶσα πρᾶξις,

1) Ῥωμ. β'. 14.

ἥτις ἀρέσκει καὶ προξενεῖ χαρὰν εἰς τὴν συνείδησιν, λέγεται ἀγαθή, ὁ δὲ θέλων καὶ πράττων τὸ ἀγαθὸν ἐν ἀρετῇ, ὅπως καὶ ἡ ἔμπρακτος αὐτοῦ προαίρεσις ἀρετή. Ἀπ' ἐναντίας δὲ πᾶσα πρᾶξις, ἡ ὁποία προξενεῖ δυσἀρέσκειαν καὶ λύπην εἰς τὴν ψυχὴν, λέγεται κακή, ὁ δὲ θέλων καὶ πράττων τὸ κακὸν κακός, καὶ ἡ ἔμπρακτος αὐτοῦ προαίρεσις κακία. Ἀλλὰ τὸ διὰ τῆς φυσικῆς ταύτης συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἠθικὸν κριτήριον εἶνε φύσει ἀτελές, ὅθεν ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐλπίσῃ ἐκ τοῦ κριτηρίου τούτου τὴν σωτηρίαν του.

§. 128.

Ἄρκει εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ Χριστιανοῦ ὁ πολιτικὸς νόμος τῶν ἐθνῶν, καὶ κατὰ τίνα λόγον διαφέρει καὶ ὑπερέχει ἡ ἠθικὴ τοῦ θεοῦ νόμου ὑπὲρ τὴν τοῦ πολιτικοῦ;

Ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, περὶ ἧς ἀνωτέρω ὁ λόγος, πηγάζει καὶ ὁ πολιτικὸς νόμος τῶν διαφόρων ἐθνῶν, ἀρχαιοτέρων τε καὶ νεωτέρων. Ἀλλὰ καὶ ὁ νόμος οὗτος εἶνε ἔτι μᾶλλον ἀνεπαρκὴς εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοὺς ἐξῆς μάλιστα λόγους. Πρῶτον μὲν οἱ πολιτικοὶ οὗτοι νόμοι δὲν ἀνταποκρίνονται οὐδ' εἰς αὐτὰς τὰς ἀνάγκας τῆς φυσικῆς συνειδήσεως ὅλας, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ἐκείνας, ὅσαι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ δίκαιον· τὸ δὲ δίκαιον τοῦτο εἶνέ τι ὀλιγώτερον καὶ κατώτερον, παρ' ὅ,τι ἀπαιτεῖ ὅλη τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἠθικὴ συνείδησις. Ὁ πολιτικὸς νόμος ἀπαγορεύει νὰ βλάβῃ τις τὸν πλησίον του, καὶ τιμωρεῖ τὸν ὅστις βλάβῃ ἔμπράκτως αὐτόν. Ἀλλὰ δὲν ἐπιβάλλει ὅμως καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ μισῇ ἢ νὰ ἀγαπᾷ τις τὸν πλησίον του, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ ἀγαπᾷ τὸν ἐχθρόν του. Ἐν γένει δὲ ὁ πολιτικὸς νόμος ἀπαγορεύει μόνον τὴν κακίαν, καὶ ταύτην ὅχι εἰς ὅλην τῆς τὴν ἔκτασιν, οὐδ' εἰς ὅλα τὰ εἶδη. Τὸ μεγαλύτερον κατόρθωμα τοῦ πολιτικοῦ νόμου εἶνε νὰ κάμῃ μόνον τὸν ἄνθρωπον νὰ φαίνεται δίκαιος ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, δὲν δύναται ὅμως καὶ νὰ σώσῃ αὐτόν ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν,

ἡ νὰ κάμῃ αὐτὸν ἅγιον. Ὅπως δὲ διαφέρει ἡ ἁμαρτία καὶ ὁ ἁμαρτωλὸς ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς κακίας, οὕτω διαφέρει καὶ ἡ ἀγιότης καὶ ὁ ἅγιος ὅχι μόνον ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ὑπερεχούσης ἀρετῆς καὶ τοῦ ἐναρέτου. Διαφέρει δέ, διότι κακὸς μὲν εἶνε ὁ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν ἢ τὸν πολιτικὸν νόμον ὧν ἡ φαινόμενος ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων τοιοῦτος, ἁμαρτωλὸς δὲ ὁ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὅχι φαινόμενος ἀλλὰ ὧν κακός. Ὅμοιως δὲ καὶ ἐναρέτος εἶνε ὁ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν ὧν ἡ φαινόμενος τοιοῦτος ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἐν' ᾧ ἅγιος εἶνε ὁ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὧν ἐναρέτος. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον διαφέρει καὶ ἡ κακία ἡ ἀρετὴ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἡ ἀγιότητος. Ἐκ τούτου ἄρα γίνεται καταφανὲς πόσον ὁ θεῖος νόμος ὑπερέχει πάσης ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καὶ παντὸς ἀνθρωπίνου νόμου.

§. 129.

Ποῦ περιέχεται ὁ θεῖος νόμος, καὶ κατὰ τί διαφέρει ὁ εὐαγγελικὸς ἰδίως νόμος ἀπὸ τοῦ Μωσαϊκοῦ;

Ὁ θεῖος νόμος περιέχεται ἐκεῖ ὅπου περιέχεται καὶ ὁ θεῖος λόγος, ἀπανταχοῦ τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἀλλ' ἰδίως καὶ κεφαλαιωδέστερον περιέχει τὸν θεῖον νόμον ἡ μὲν παλαιὰ Διαθήκη ἐν τῇ Δεκαλόγῳ, ἥτοι ἐν ταῖς δέκα ἐντολαῖς, τὰς ὁποίας ἔδωκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ¹⁾, ἡ δὲ Καινὴ Διαθήκη ἐν τοῖς λεγομένοις Μακαρισμοῖς, τοῖς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ ὄρους²⁾. Ἀλλὰ πρὶν ἐξετάσωμεν λεπτομερέστερον τὰς δύο ταύτας πηγὰς τοῦ θείου νόμου, ἀναγκαῖον εἶνε νὰ σημειώσωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν δύο τούτων πηγῶν αὐτοῦ.

Ὁ Μωσαϊκὸς νόμος εἶνε τριπλοῦς, ἱεροουργικὸς, πολιτικὸς καὶ ἠθικὸς. Ὁ ἱεροουργικὸς νόμος, κανονίζων τοὺς περὶ

1) Ἰδ. ἱερ. ἱστορ. §. 61. 2) Ματθ. ἐ. 3—11.

τὴν Ἰουδαϊκὴν τελεσιουργίαν τύπους, οἵτινες προεικονίζον μόνον τὴν μέλλουσαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πνευματικὴν λατρείαν, καθὼς καὶ ὁ πολιτικός, κανονίζων τὴν πολιτικὴν κυβέρνησιν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κράτους, κατηργήθησαν φυσικῶ τῷ λόγῳ διὰ τοὺς Χριστιανούς, οἵτινες διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἔχομεν αὐτὴν τὴν πνευματικὴν καὶ λογικὴν τοῦ Θεοῦ λατρείαν, τὰ δὲ τῆς ἐγκοσμίου κυβερνήσεως ἀφέθησαν ὅλως εἰς τὰς πολιτικὰς ἐξουσίας, κατὰ τὸ λόγιον αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ»³⁾. Ἄλλ' ὁ ἠθικός ὅμως νόμος τῆς παλαιᾶς Διαθήκης ἔχει αἰώνιον καὶ ἀπαρμείωτον κύρος, εἰ καὶ δὲν εἶνε πλήρης καὶ τέλειος, ὅπως ὁ εὐαγγελικός. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ μακαρισμοὶ διαφέρουσιν ἀπὸ τῆς Δεκαλόγου, ὅπως τὸ Εὐαγγέλιον ἐν γένει ἀπὸ τῆς Πεντατεύχου⁴⁾. Ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἐδόθη διὰ νὰ προπαρασκευάσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ εὐαγγέλιον, ὥστε ὁ παλαιὸς νόμος ἀπολείπεται πολὺ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ. Ὁ παλαιὸς νόμος π. χ. ὀρίζει τιμωρίας διὰ τὸν παραβάτην τῶν ἐντολῶν, ἐν ᾧ ὁ εὐαγγελικὸς οὐδεμίαν ἐπιβάλλει σωματικὴν ἐγκόσμιον τιμωρίαν. Ὁ Μωσαϊκὸς λοιπὸν νόμος θεωρεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὸν ἄνθρωπον ὡς παιδίον, τὸ ὁποῖον πράττει τὸ ἀγαθόν, διότι κυρίως φοβεῖται τὴν τιμωρίαν, τὴν ὁποίαν ὁ νόμος ἐπιβάλλει εἰς τὸν πράττοντα τὸ κακόν· ἐν' ᾧ ὁ εὐαγγελικὸς νόμος θέλει τὸν Χριστιανὸν ἐνήλικα, ἔχοντα καὶ ἐξασκοῦντα ἐλευθέρως ὅλα τὰ δικαιώματα τῆς αὐτεξουσίου του ἐλευθερίας.

Ἄλλ' ἂν διὰ τοὺς Χριστιανούς ἡμᾶς κατηργήθησαν αἱ ἐγκόσμιαι τιμωρίαι τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, ἡ Δεκαλόγος ὅμως, καθὼς καὶ ὅλον τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς Π. Διαθήκης, ἔχει πάντοτε τὴν αὐτὴν θεῖαν ἀξίαν καὶ τὸ αὐτὸ θεῖον κύρος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἶπεν, «Οὐκ ἤλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι». Ἡ πληρῶσις δὲ αὕτη συνίσταται κυρίως εἰς

3) Λουκ. κ'. 25. 4) Ἰδ. §. 9.

τοῦτο, ὅτι ὁ ἀληθὴς Χριστιανός, ὁ διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν μυστηρίων ἀποτινάξας μὲν τὸν βαρὺν τῆς ἁμαρτίας ζυγόν, πλήρης δὲ γενόμενος τῆς θείας χάριτος, πράττει τὸ ἀγαθόν, ὅχι ὥπως ὁ Ἰουδαῖος, ἐκ φόβου μὴ τιμωρηθῇ (τὸ ὅποιον συμβαίνει ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς πολιτικούς νόμους), ἀλλ' αὐτοπροαιρέτως καὶ ἐνισχυόμενος ἐκ τῆς θείας ἐκείνης χάριτος καὶ δυνάμεως, ἥτις ὅχι μόνον δὲν τὸν ἀφίνει νὰ πράττῃ τὸ κακόν, ἀλλὰ καὶ τὰς αἰτίας τοῦ κακοῦ ἐκρίζωνει ἀπὸ τῆς καρδίας του. Τοιαύτην δὲ τελείου Χριστιανοῦ εἰκόνα διέγραψεν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ ἀλλαχοῦ μὲν τοῦ Εὐαγγελίου, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς Μακαρισμοῖς.

§. 130.

Εἰπὲ κατὰ σειράν τὴν Δεκάλογον.

Πρώτη ἐντολή. «Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὅστις ἐξήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας. Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ».

Δευτέρα ἐντολή. «Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς».

Τρίτη ἐντολή. «Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ».

Τετάρτη ἐντολή. «Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἁγιάζειν αὐτήν. Ἐξ ἡμέρας ἑργᾶ, καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ Σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου».

Πέμπτη ἐντολή. «Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένη ἐπὶ τῆς γῆς.»

Ἑκτη ἐντολή. «Οὐ φονεύσεις».

Ἑβδόμη ἐντολή. «Οὐ μοιχεύσεις».

Ὀγδόη ἐντολή. «Οὐ κλέψεις».

Ἐννάτη ἐντολή. «Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.»

Δεκάτη ἐντολή. «Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου· οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν οἰκίαν τοῦ πλησίον σου, οὐδὲ τὸν ἄγρὸν αὐτοῦ, οὐδὲ τὸν παῖδα αὐτοῦ, οὐδὲ τὴν παιδίσκην αὐτοῦ, οὔτε τοῦ βοῦς αὐτοῦ, οὔτε τοῦ ὑποζυγίου αὐτοῦ, οὔτε παντὸς κτήνους αὐτοῦ, οὔτε ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστί.»

§. 131.

Πόσα εἶνε τὰ μέρη τῆς Δεκαλόγου, καὶ ποῖον τὸ περιεχόμενον αὐτῶν;

Ἡ Δεκάλογος ὠνομάσθη οὕτω, διότι συγκροτεῖται ἐκ δέκα ἐντολῶν, καθὰ βλέπει τις ἀνωτέρω. Ὅπως δὲ ἦτο γεγραμμένη ἐπάνω εἰς δύο πλάκας λιθίνας, οὕτω καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Τὸ πρῶτον μέρος μᾶς διδάσκει τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα, καὶ τὸ δεύτερον τὰ πρὸς τὸν πλησίον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεῖος ἡμῶν διδάσκαλος τὸ ἡθικόν περιεχόμενον ὅλου τοῦ παλαιοῦ νόμου καὶ ὅλων τῶν προφητειῶν συνεκεφαλαίωσεν εἰς τὴν διπλὴν ἀγάπην, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον, εἰπὼν ὅτι «ἐν ταῖς δυοῖς ταύταις ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμονται»¹⁾. Καὶ ἀληθῶς ὅς τις φυλάττει τὰ χρέη τῆς διπλῆς ταύτης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, ἐξεπλήρωσεν ὅλον τὸν νόμον. Ἡ μὲν πρὸς τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας ἀγάπη συνεπάγεται τὴν ὀρθὴν περὶ Θεοῦ πίστιν, καὶ τὴν ὀρθὴν αὐτοῦ «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» λατρείαν. Αὕτη δὲ ἡ ἀγάπη συνηνωμένη μετὰ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἐξ ἑαυτοῦ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπην, ἀποτρέπει μὲν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ νὰ πράξῃ κακόν τι, καὶ τὸ ἐλάχιστον, εἰς τὸν πλησίον, προτρέπει δὲ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ πράξῃ εἰς αὐτὸν πᾶν ὅ,τι καλόν.

1) Ματθ. κς'. 38.

§. 132.

Τί ποιητέον, όταν συμβῇ διαμάχη καὶ ἐναντιότης μεταξύ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τῶν πρὸς τὸν πλησίον καθηκόντων;

Πολλάκις εἰς τὸν βίον τοῦ Χριστιανοῦ ἐπέρχεται διαμάχη καὶ ἐναντιότης μεταξύ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τῶν πρὸς τὸν πλησίον καθηκόντων. Κατὰ τὴν πέμπτην ἐντολὴν π. χ. ὁ χριστιανὸς ὀφείλει ἀγάπην, τιμὴν καὶ ὑπακοὴν εἰς τοὺς γονεῖς του· ἀλλ' ἐὰν οἱ γονεῖς βιάσωσι π. χ. τὸ τέκνον νὰ ἐξομώσῃ, τὸ τέκνον ὀφείλει νὰ μὴ ὑπακούσῃ εἰς τοὺς γονεῖς του, ἀλλ' εἰς τὸν Θεόν, καὶ νὰ μὴ ἐκτελέσῃ τὰ κακὰ θελήματα τῶν γονέων του, ἀλλὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ. Ἐν γένει δὲ μᾶς ἐδίδαξεν ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὅτι τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα εἶνε ἀνώτερα πάσης ἄλλης ἀγάπης πρὸς συγγενεῖς, πρὸς φίλους, πρὸς οἰκείους, πάσης ἄλλης ἐγκοσμίου κλίσεως, παντὸς ἄλλου ἐγκοσμίου συμφέροντος¹).

§. 133.

Τί ποιητέον, όταν ἐπέλθῃ διαμάχη μεταξύ αὐτῶν τῶν πρὸς τὸν πλησίον καθηκόντων;

Ἡ διαμάχη δύναται νὰ ἐπέλθῃ καὶ μεταξύ αὐτῶν τῶν πρὸς τὸν πλησίον καθηκόντων, διότι ὀφείλομεν μὲν κατὰ τὸν θεῖον νόμον νὰ ἀγαπῶμεν τὸν πλησίον ὡς τὸν ἑαυτὸν μας, ἀλλ' ἄλλος ἄλλου πλησιέστερος πρὸς ἡμᾶς, ὥστε κατ' ἀνάγκην καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ὑπάρχουσι διάφοροι βαθμοί. Οἱ γονεῖς καὶ τὰ τέκνα εἶνε πλησιέστεροι παρὰ τοὺς ἄλλους συγγενεῖς, οἱ ἄλλοι συγγενεῖς πλησιέστεροι παρὰ τοὺς μὴ συγγενεῖς, οἱ φίλοι παρὰ τοὺς μὴ φίλους· οἱ ὀρθόδοξοι παρὰ τοὺς ἑτεροδόξους, οἱ ὁμοεθνεῖς παρὰ τοὺς ἄλλοεθνεῖς, καὶ οὕτω κα-

1) Αὕτη εἶνε ἡ ἔννοια τῆς πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἐχθρας καὶ τοῦ μίσους, περὶ οὗ λέγει ὁ Σωτὴρ, καὶ τὸ ὅποσον δὲν πρέπει νὰ παρεξηγήσηται ἄλλως (Ματθ. ι. 37. Λουκ. ιδ'. 26.)

θεξῆς. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου ὀφείλομεν νὰ ἀγαπῶμεν πάντας ἀνεξαιρέτως· ἀλλ' ὅταν δὲν δυνάμεθα, κατ' ἀπόλυτον ἀνάγκην, νὰ πράξωμεν τὸ ἀγαθὸν εἰς ὅλους, καὶ εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐκλέξωμεν καὶ προτιμήσωμεν, τότε φυσικῶς τῷ λόγῳ πρέπει νὰ προτιμηθῇ ὁ πλησιέστερος, ἥτοι οἱ γονεῖς καὶ τὰ τέκνα, παρὰ τοὺς ἄλλους συγγενεῖς, οὗτοι παρὰ τοὺς μὴ συγγενεῖς, οἱ ὁμόδοξοι παρὰ τοὺς ἑτεροδόξους, οἱ ὁμοθενεῖς παρὰ τοὺς ἄλλοεθνεῖς, κτλ. "Ὅθεν καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει «Ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως» ¹⁾.

§. 134.

Ἀνάπτυξον ἀκόμη τὸν περὶ προτιμήσεως καὶ ἐκλογῆς ἐν τῇ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπῃ κανόνα, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεως.

Καὶ ὁ περὶ ἐκλογῆς καὶ προτιμήσεως οὗτος κανὼν δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς γράμμα νεκρὸν καὶ νὰ παρεξηγηθῇ· ἀλλὰ πᾶς τις ὀφείλει ν' ἀποβλέπῃ εἰς αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον εἶνε ἡ ἄρνησις ἐν γένει τοῦ ἐγωϊσμοῦ, πρῶτον ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ καὶ ἔπειτα ὑπὲρ τοῦ πλησίον. "Ὅταν πρόκειται π. χ. δυοῖν θάτερον ὡς ἀνάγκη σιδηρᾶ καὶ ἀναπόφευκτος, ἢ νὰ σώσῃ τις τὴν οἰκογένειάν του μόνην, ἢ νὰ θυσιάσῃ μὲν αὐτήν, νὰ σώσῃ δὲ ὁλόκληρον κοινότητα, ἢ πόλιν ἢ ἔθνος ὁμοθρήσκων, δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία, ὅτι πρέπει νὰ προτιμήσῃ τὴν σωτηρίαν τῶν πολλῶν παρὰ τὴν τῶν ὀλίγων, ἔστω καὶ πλησιεστέρων. Γίνεται δὲ φανερόν τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς μάλιστα δύο λόγων. "Ὅταν τὸ Εὐαγγέλιον διδάσκῃ «Ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν», ἐννοεῖ ἴσῃ τὴν πρὸς τὸν πλησίον μὲ τὴν πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπην, ὅταν ὁ πλησίον οὗτος εἶνε εἷς, ὅχι ὅμως καὶ ὅταν οἱ πλησίον εἶνε πολλοί. Τότε εἶνε φανερόν, ὅτι ὅστις θεωρήσῃ τὴν πρὸς τοὺς

1) Γαλάτ. γ'. 40. Πρὸβλ. καὶ ἁ. Τιμοθ. ε'. 8, Ἐφεσ. β'. 19.

πολλοὺς ἀγάπην ταύτην ἴσῃν μὲ τὴν ἀγάπην πρὸς ἓνα καὶ μόνον, τὸν ἑαυτὸν του, οὗτος δὲν εἶνε μαθητὴς τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλ' ὁπαδὸς τοῦ πλέον σατανικοῦ ἐγωϊσμοῦ. Ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς, συγγενεῖς, οἰκείους, φίλους κλπ. ὡς πλησιεστέρους ὀφειλομένης προτιμήσεως. Ὁ θυσιάζων τὸ συμφέρον καὶ τὸ ἀγαθὸν τῶν πολλῶν εἰς τὸ τῶν ὀλίγων, οὗτος πράττει ἀντίχριστα καὶ ἀντευαγγελικά.

Ἐν γένει δὲ ἔστω ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ὁ ἐξῆς βαθμολογικὸς κανὼν: Ὁ Χριστιανὸς ὀφείλει νὰ προτιμήσῃ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην· δεύτερον ὀφείλει νὰ προτιμήσῃ τὴν πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀγάπην ὑπὲρ τὴν τῶν ὀλίγων, ἤτοι νὰ προτιμήσῃ τὸ γενικὸν συμφέρον καὶ ἀγαθὸν ἀπὸ τὸ μερικόν· τρίτον ἐν ἴσῳ λόγῳ τοῦ ἀριθμοῦ ὀφείλει νὰ προτιμήσῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ συμφέρον τῶν πλησιεστέρων ἀπὸ τὸ τῶν μὴ τοιούτων, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ συμφέρον καὶ ἀγαθὸν ἑαυτοῦ. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὑπερτάτη πασῶν καὶ ἀνωτάτη ἀγάπη εἶνε ἡ πρὸς τὸν Θεόν, δευτέρα ἡ πρὸς τὸ γενικὸν ἀγαθόν, τρίτη ἡ πρὸς τὸ μερικόν, τετάρτη ἡ πρὸς τὴν οἰκογένειαν, καὶ τελευταία καὶ κατωτάτη πασῶν ἡ πρὸς ἑαυτόν. Τοῦτο μᾶς ἐδίδαξεν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ὅχι μόνον διὰ τοῦ λόγου του, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ βίου καὶ τοῦ θανάτου του.

§. 135.

Τί σημειωτέον πρὸς τούτοις περὶ τοῦ θείου νόμου πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεως;

Σημειωτέον πρὸς τούτοις καὶ τὸ ἐξῆς. Ἡ δεκάλογος, ὡς κεφαλαιώδης σύνοψις τοῦ θείου νόμου, εἶνε σύντομος καὶ βραχυλογική, ὅθεν εὐκόλως δύναται νὰ παρεξηγηθῇ ἀπὸ πάντα, ὅστις ἀποβλέψῃ εἰς τὸ γράμμα μόνον, χωρὶς συγχρόνως νὰ γνωρίζῃ καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ἐκτίθεται κατὰ πλάτος καὶ ἐρμηνεύεται εἰς ἄλλα μέρη τῆς Γραφῆς. Ὁ νόμος π. χ. ἔνεκα τῆς βραχυλογίας καὶ συντομίας ταύτης δὲν λέγει εἰμὴ τὰ κυριώτατα, ἀφίνει δὲ ὡς ὑπονοουμένας καὶ οἰκοθεν

καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν χωρίων τῆς Γραφῆς τὰς λεπτομερείας καὶ μερικότητας. Ὅμοίως δὲ καὶ ὅταν διατάσῃ ἀρετὴν τινα, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἀπαγορεύει καὶ τὴν ἐναντίαν αὐτῆς κακίαν, καθὼς καὶ ὅταν ἀπαγορεύῃ κακίαν τινα, ἐπιβάλλει καὶ τὴν ἀντίθετον αὐτῆς ἀρετὴν. Ὅταν π. χ. ἀπαγορεύῃ τὸ ψεῦδος, ἐννοεῖται ὅτι διατάσσει τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὅταν διατάσῃ νὰ τιμῶμεν τοὺς γονεῖς ἡμῶν, ἀπαγορεύει συγχρόνως καὶ τὸ νὰ ἀτιμάζωμεν αὐτούς, ἢ νὰ πράττωμεν ὅποιονδήποτε εἰς αὐτοὺς σχετικὸν ἀμάρτημα. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀπλὴ καὶ κατὰ γράμμα ἐκθεσις τῆς Δεκαλόγου εἶνε ἀνωφελής, ἐὰν δὲν συνοδεύεται καὶ μὲ τὴν προσήκουσαν ἐρμηνείαν τοῦ πνεύματος, ἥτις λαμβάνεται, ὡς προεῖρήθη, ἐξ αὐτῆς πάλιν τῆς Γραφῆς.

§. 136.

Ἡ ἀγαθὴ πράξις μένει τοιαύτη, ἐὰν ἔχῃ αἰτίαν ἢ σκοπὸν κακόν, ἢ δὲ κακὴ παύει νὰ εἶνε τοιαύτη, ἐὰν ἔγινε πρὸς καλὸν σκοπόν;

Ἡ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ νόμου προσοχή, καὶ ὅχι ἡ εἰς τὸ γράμμα αὐτοῦ Φαρισαϊκὴ προσήλωση, θέλει μᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ πολλὰς ἄλλας ὁμοίας φύσεως παρεξηγήσεις, τὰς ὁποίας τοσάκις καὶ τόσον θαυμασίως ἐσηλίτευσεν αὐτὸς ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς. Ἡ ἐλεημοσύνη π. χ. εἶνε ἔργον ἀγαθόν, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸν θεῖον νόμον πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ἐμμέσως καὶ ἀμέσως· ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦτο ἔργον χάνει τὴν ἠθικὴν ὡς πρὸς τὸν πράττοντα ἀξίαν, ὅταν ἡ προαίρεσις αὐτοῦ δὲν εἶνε ἀγνή καὶ καθαρὰ, ἢ καὶ μεταβάλλεται εἰς κακίαν, ὅταν ἡ καθ' ἑαυτὴν ἀγαθὴ αὕτη πράξις συνοδευθῇ ἢ καὶ ὅλως ὑπαγορευθῇ ἀπὸ σκοπὸν ἀλλότριον τῆς ἐλεημοσύνης, ὅταν π. χ. ὁ ἐλεῶν πράττῃ τοῦτο «πρὸς τὸ θεαθῆναι». ὅπως οἱ ὑποκριταί¹⁾. Ἡ ἀγαθὴ πράξις πρέπει νὰ προέλθῃ ἐκ προαιρέσεως ἀγνῆς καὶ καθαρᾶς, νὰ μὴ μολυνθῇ δὲ ἀπὸ ξένον τινα καὶ ἀλλότριον πρὸς αὐτὴν σκοπόν.

1) Ματθ. κγ'. 5, ζ'. 1, 2, 5, 16.

Ἄλλ' ὁμοίως πρέπει ν' ἀποφύγη καὶ τὴν ἐναντίαν παρεξήγησιν ὁ Χριστιανός, ὅτι δηλαδὴ ἡ κακὴ πρᾶξις δύναται νὰ μεταβληθῇ εἰς καλήν, διότι ἔγεινε πρὸς καλὸν σκοπόν. Ἡ κλοπὴ π. χ. δὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ φύσιν, ἐὰν ὁ κλέπτης δώσῃ τὰ κέρδη τῆς κλοπῆς εἰς ἐλεημοσύνην, ἢ συνδράμῃ ἐξ αὐτῶν εἰς νοσοκομεῖα, ἐκκλησίας καὶ σχολεῖα. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουσι καὶ ἔργα, καθ' ἑαυτὰ μὲν ἀδιάφορα ἠθικῶς, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς προαίρεσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ πράττοντος δυνάμενα νὰ προσλάβωσιν ἠθικὸν χρῶμα καὶ νὰ γείνωσι καλὰ ἢ κακά· τοιοῦτοτρόπως δὲ καὶ ἡ πλέον οὐδαμινὴ καὶ ἀδιάφορος καθ' ἑαυτὴν πρᾶξις δύναται νὰ μεταβληθῇ εἰς πρᾶξιν ἐναρετωτάτην ἢ εἰς θανάσιμον ἀμάρτημα. Τὸ νὰ χειρονομήσῃ τις π. χ. ἢ νὰ βῇξῃ ἢ νὰ νεύσῃ οὕτως ἢ ἄλλως εἶνε καθ' ἑαυτὴν πρᾶξις ὅλως ἀδιάφορος καὶ ἀσήμαντος. Ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ὀργίλος τις ἢ ἄλλοθεν ἐξηγριωμένος ἐχθρὸς ζητεῖ νὰ φονεύσῃ τινα καὶ οὗτος κρυφθῇ, τὸ νὰ χειρονομήσῃ τις ἢ νὰ νεύσῃ κτλ. ἐπίτηδες οὕτως, ὥστε ὁ ἐχθρὸς νὰ ἀνακαλύψῃ τὸν διωκόμενον ἀδίκως καὶ νὰ τὸν φονεύσῃ, τοῦτο εἶνε θανάσιμον ἀμάρτημα. Ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ πλείστων ἄλλων ὁμοίων περιστάσεων.

§. 137.

Ποῖον λοιπὸν εἶνε τὸ κριτήριον καὶ ἡ πηγὴ τῆς ἀρετῆς καὶ κακίας, τῆς ἀγιότητος καὶ τῆς ἀμαρτίας;

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων βλέπει τις, ὅτι ἡ καθ' αὐτὸ πηγὴ τῆς ἀρετῆς καὶ κακίας, τῆς ἀγιότητος καὶ τῆς ἀμαρτίας, εἶνε ἡ αὐτεξούσιος προαίρεσις καὶ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅτι ἀγαθὴ μὲν πρᾶξις εἶνε ἐκείνη, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ προαίρεσιν θέλουσαν καὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ ἀγαθόν, ἥτοι τὴν διπλὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην· κακὴ δὲ πρᾶξις εἶνε ἐκείνη, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ προαίρεσιν θέλουσαν καὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ κακόν. Ὅπως δὲ ἡ ἀγιότης τοῦ προσπαθοῦντος ὅλαις δυνάμεσι νὰ ἐκ-

πληρώση τὸ ἀγαθὸν δὲν αἵρεται, ἐὰν ὁ ἀγαθὸς τοῦ σκοπὸς δὲν ἐξεπληρώθη ἕνεκα αἰτίων καὶ περιστατικῶν ἀλλοτρίων πρὸς τὴν προαίρεσίν του, οὕτω καὶ ἡ ἁμαρτία τοῦ προσπαθοῦντος νὰ πράξῃ τὸ κακὸν δὲν ἐλαττώνεται, ἐὰν δι' αἷτια καὶ περιστατικὰ ξένα πρὸς τὴν προαίρεσιν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ δὲν ἐξεπληρώθη ἡ θέλησίς του. Τοῦτο μάλιστα ἐπροσπάθησε διὰ πολλῶν παραδειγμάτων νὰ διδάξῃ ὁ Ἰ. Χριστὸς καὶ νὰ δείξῃ ὅτι ἐκ τῶν καλῶν ἔργων καθ' ἑαυτὰ οὐδὲν ὄφελος, ἐὰν δὲν προέρχονται ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως, καὶ τὰνάπαλιν ἡ μὴ πρᾶξις τῆς ἁμαρτίας δὲν ὠφελεῖ, ἐὰν ὑπάρχῃ ἡδὴ ἡ πρὸς αὐτὴν προαίρεσις. Τὴν δὲ ὀρθὴν περὶ τῶν πραγμάτων τούτων διάκρισιν θεωρεῖ ὡς ἓνα τῶν κυριωτέρων ὄρων, δι' ὧν συνεπλήρωσε καὶ ἐτελείωσε τὸν παλαιὸν νόμον¹⁾.

§. 138.

Ποία εἶνε ἡ πρώτη ἐντολή, καὶ τί μάς διδάσκει;

Ἡ πρώτη ἐντολή εἶνε αὕτη «Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς σου, ὅστις ἐξήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας».

Μᾶς διδάσκει δὲ ἡ πρώτη αὕτη ἐντολή πρῶτον ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔχομεν κύριον ἡμῶν καὶ Θεὸν αὐτὸν τὸν ἐν ταῖς παρούσαις δέκα ἐντολαῖς ἀμέσως πρὸς τὸν Ἰσραὴλ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐν γένει λαλοῦντα καὶ διατάσσοντα, καὶ δεύτερον ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχωμεν θεοὺς ἄλλους ἐκτὸς αὐτοῦ.

§. 139.

Ποῖον καθήκον πηγάζει ἐκ τῆς ἐντολῆς ταύτης, καὶ ποῖα αἰσθήματα πρὸς τὸν Θεὸν θέλουσι κυριεύει τὴν καρδίαν μας;

Ἐκ τῆς ἐντολῆς ταύτης πηγάζει τὸ καθήκον νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ διδαχθῶμεν τὴν οὐσίαν καὶ τὰς ιδιότητας αὐτοῦ. Ποία δὲ ἡ

¹⁾ Ματθ. ε. 17—30.

τρισυπόστατος αὕτη οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ αἱ ἰδιότητες αὐτοῦ μᾶς τὸ διδάσκει ὁ Θεὸς αὐτὸς διὰ τοῦ λόγου του, ὅστις ἐμπεριέχεται εἰς τὴν ἁγίαν γραφὴν, καὶ ἐξηγήθη ἀρκούντως εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης κατηχήσεως¹⁾.

Ἀναλογιζόμενοι δὲ καλῶς τὰς ἰδιότητας ταύτας τοῦ ὑπεράτατου ὄντος, θέλομεν κυριευθῆ ἀπὸ φόβον καὶ ἀγάπην πρὸς αὐτόν, θέλομεν ἀναθέσθ ἅπασαν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα ἡμῶν εἰς αὐτόν, καὶ πλήρεις ὑπακοῆς καὶ ὑποταγῆς εἰς τὸν λόγον καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, θέλομεν προσπαθῆσαι νὰ ρυθμίσωμεν ὁλόκληρον τὸν βίον, τουτέστι καὶ τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ διανοήματα καὶ τὰς ἐπιθυμίας ἡμῶν, συμφῶνως μὲ τὸ ἅγιόν του θέλημα.

Ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ θέλει πληρώσῃ τὴν καρδίαν ἡμῶν, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι αὐτὸς ὡς παντοκράτωρ καὶ παντοδύναμος, ὡς κύριος ζώντων καὶ νεκρῶν, εἶνε ὁ ἀπόλυτος ἡμῶν δεσπότης καὶ ἐξουσιαστής καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ καὶ μετὰ θάνατον. Ὁ δὲ φόβος οὗτος θέλει παύσῃ νὰ εἶνε δουλικὸς καὶ θέλει μεταβληθῇ εἰς σέβας καὶ ἀγάπην θερμὴν, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ μέγας καὶ παντοδύναμος Θεός, ὡς πανάγαθος, μᾶς ἐπλασε κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ καὶ ὁμοίωσιν, καὶ μᾶς ἐπλούτισε μὲ φυσικὰ καὶ πνευματικὰ χαρίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἐλάχιστον ἀρκεῖ νὰ πληρώσῃ τὴν καρδίαν ἡμῶν αἰωνίας καὶ βαθυτάτης εὐγνωμοσύνης. Ἀφ' οὗ δὲ μᾶς ἐπλασε, δὲν μᾶς ἐγκατέλιπεν, ἀλλὰ πάντοτε προνοεῖ ὑπὲρ ἡμῶν ὡς εὐσπλαγχνός καὶ φιλάνθρωπος, ὅχι μόνον ὑπὲρ τῆς φυσικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως καὶ συντηρήσεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς ψυχικῆς ἡμῶν σωτηρίας. Δεῖγμα δὲ ἐξάίρετον καὶ πάσης εὐγνωμοσύνης καὶ χάριτος ἀνώτερον εἶνε ἡ ὑπὲρ ἡμῶν θυσία αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς του Υἱοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν.

Ἐκ τοῦ φόβου δὲ καὶ τῆς ἀγάπης ταύτης τοῦ Θεοῦ θέλει πηγάζῃ ἡ ἄκρα εἰς αὐτόν πίστις ἡμῶν καὶ ἀφοσίωσις, καὶ ἡ

1) Ἰδ. §. 44 ἐφεξ.

ἀμετάθετος καὶ ἀκλόνητος ἡμῶν ἀπόφασις νὰ ὑποτάξωμεν ἑαυτοὺς καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὸ ἅγιόν του θέλημα. Τοιοῦτο-
τρόπως δὲ θέλει συναφθῇ μεταξύ ἡμῶν καὶ τοῦ Θεοῦ σχέσις
τις ὁποία ἡ τῶν τέκνων πρὸς τὸν πατέρα, ἀλλ' ἀπείρως δια-
φέρουσα καὶ ὑπερέχουσα, ὅπως ἀπείρως διαφέρει ὁ οὐράνιος
πατὴρ ἡμῶν ἀπὸ τὸν ἐπίγειον καὶ σωματικόν.

§. 140.

Ποτα ἄλλα καθήκοντα πηγάζουσιν ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἐντολῆς;

Ἄφ' οὗ ἀναθέσωμεν ὅλην ἡμῶν τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα καὶ
τὴν ἀγάπην εἰς τὸν Θεόν, ἀποφασίσωμεν δὲ νὰ ὑποταχθῶμεν
καὶ ἀφοσιωθῶμεν ὅλως εἰς αὐτόν, ἔπεται, ὅτι ὀφείλομεν νὰ
διευκρινήσωμεν τὴν εἰς τὸν Θεόν πίστιν ἡμῶν ταύτην καὶ ἐλ-
πίδα καὶ ἀγάπην. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ τῆς μελέτης τοῦ Θεοῦ
του λόγου, πρῶτον μὲν καὶ κυρίως τῶν ἐντολῶν καὶ τοῦ συμ-
βόλου τῆς πίστεως, ἔπειτα δὲ τῆς ἁγίας Γραφῆς, καὶ μετὰ
ταύτην παντὸς σοφοῦ καὶ θεοφόρου πατρὸς τῆς ἐκκλησίας.
Ἐὰν δι' οἷονδήποτε λόγον εἴμεθα ἀνίκανοι νὰ πράξωμεν τοῦτο
οἴκοθεν, ὀφείλομεν νὰ προσφεύγωμεν εἰς πάντα, ὅστις εἶνε ἱ-
κανὸς νὰ πράξῃ τοῦτο, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς διδασκάλους τῆς
ἐκκλησίας, ὅσάκις κηρύττουσι καὶ ἐρμηνεύουσι τὸν λόγον τοῦ
Θεοῦ. Ἀλλὰ πρὸ πάντων τούτων ὀφείλομεν νὰ προσφεύγωμεν
εἰς αὐτόν τὸν πανάγαθον πατέρα ἡμῶν καὶ δημιουργόν, εἰς
αὐτόν νὰ ἀνοίγωμεν τὴν καρδίαν μας μετὰ πάσης ἐμπιστοσύ-
νης, καὶ αὐτόν νὰ παρακαλῶμεν νὰ φωτίσῃ τὸν νοῦν καὶ τὴν
καρδίαν μας, διὰ νὰ γνωρίσωμεν καὶ πράξωμεν τὸ θέλημά
του· τοῦτο δὲ πράττομεν διὰ τῆς προσευχῆς. Ὀφείλομεν δὲ
νὰ προσευχώμεθα κατὰ πᾶσαν ἡμῶν ἀνάγκην, ἐγκόσμιον ἢ
πνευματικὴν, καὶ κατ' οἶκον ἰδιαιτέρως, καὶ δημοσίως ἐν τῇ
ἐκκλησίᾳ μετὰ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ὅσοι ἔχουσι τὴν αὐτὴν με-
τὰ ἡμᾶς πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην εἰς τὸν Θεόν.

§. 141.

Ἔχομεν τύπον τινὰ προσευχῆς, ἡ ὁποία νὰ ἐκφράζη τὰ οὐκὰ ταῦτα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς πατέρα αἰσθήματα;

Ἔχομεν τὴν κυριακὴν προσευχὴν ἡ ὁποία λέγεται οὕτως, διότι μᾶς ἐδόθη ἀπὸ αὐτὸν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν¹⁾.

Εἶνε δὲ ἡ προσευχὴ αὕτη ἡ ἐξῆς:

«Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,

ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου·

ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου·

γεννηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς·

τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον·

καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν·

καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν».

§. 142.

Ποία εἶνε ἡ ἔννοια τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς;

Διὰ τῆς κυριακῆς προσευχῆς παρουσιαζόμεθα ὡς τέκνα πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς πατέρα ἡμῶν, καὶ τοῦτο σημαίνει ἡ προσφώνησις «Πάτερ ἡμῶν».

Καὶ πρῶτον μὲν ὡς μέλη τῆς ἐκκλησίας τὸν παρακαλοῦμεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ὑπὲρ μὲν τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τὸν παρακαλοῦμεν εὐχόμενοι νὰ ἁγιασθῇ τὸ ὄνομά του, τὸ ὁποῖον θὰ γείνη, ὅταν οἱ ἄνθρωποι τὸν γνωρίσωσι, διότι τότε θὰ δοξάσωσι καὶ θὰ ἁγιάσωσι τὸ ὄνομά του, εὐχαριστοῦντές τον δι' ὅσα ἀγαθὰ παρ' αὐτοῦ ἀπήλαυσαν· ὑπὲρ δὲ τῆς ἐκκλησίας τὸν παρακαλοῦμεν εὐχόμενοι νὰ ἔλθῃ ἡ βασιλεία του, διότι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶνε αὕτη ἡ ἐκκλησία, καὶ ἡ ἐπὶ γῆς καὶ ἡ ἐν οὐρανοῖς.

1) Ματθ. ζ'. 7, Λουκ. ια'. 2.

Δεύτερον δὲ ὡς ἄτομα τὸν παρακαλοῦμεν πρῶτον νὰ μᾶς δώσῃ τὸν καθημερινόν μας ἄρτον, ἥτοι ὅσα εἶνε ἀναγκαῖα εἰς τὴν σωματικὴν μας συντήρησιν· δεύτερον νὰ συγχωρήσῃ τὰς ἁμαρτίας μας, ὑποσχόμενοι καὶ ἡμεῖς νὰ συγχωρήσωμεν τοὺς ὅσοι ἥμαρτον εἰς ἡμᾶς· καὶ τρίτον νὰ μᾶς σώσῃ ἀπὸ τὸν πειρασμὸν τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀπὸ τὸ κακόν. Ἐπὶ τέλους δὲ δοξολογοῦμεν τὴν αἰωνίαν του βασιλείαν καὶ δύναμιν καὶ δόξαν.

§. 143.

Ποταὶ ἁμαρτίαι πηγάζουσιν ἐκ τῆς πρώτης ἐντολῆς;

Εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην ἁμαρτάνει πᾶς ὅστις ἢ ἀρνεῖται τὸν Θεόν, ἢ θεοποιεῖ οἷονδὴποτε ἄλλο ὃν ἐκτὸς τοῦ ἑνός καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, εἴτε κτίσμα αὐλόν, ἄγγελον ἢ δαίμονα, εἴτε ἄνθρωπον, εἴτε κτίσμα ὑλικόν, οἷον ἥλιον, σελήνην, ἄστρον, δένδρον, λίθον, κττ., εἴτε ἀνθρωπίνην τινὰ ἐξουσίαν, δύναμιν, ἀρετὴν σωματικὴν ἢ πνευματικὴν.

Ἀμαρτάνουσιν ἄρα εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην α) οἱ ἄθεοι, ἥτοι οἱ «ἄφρονες» ἐκεῖνοι τοῦ προφητὰνακτος¹⁾, ὅσοι νομίζουσιν ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός, β') ὅσοι πιστεύουσι πολλοὺς καὶ ψευδεῖς Θεούς, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ ἄλλοι εἰδωολάτραι, γ') οἱ αἰρετικοὶ καὶ κακόδοξοι, δ') ὅσοι ἀρνοῦνται τὴν θεῖαν Πρόνοιαν εἴτε κατὰ θεωρίαν εἴτε κατὰ πράξιν, εἴτε κατ' ἀμφοτέ-
ρα, ε) οἱ γόητες καὶ οἱ παντὸς εἶδους μάντις, ὅσοι ὑπόσχον-
ται θαύματα ἐξ ἐνεργείας καὶ δυνάμεως τοῦ διαβόλου, ἢ οἱ α-
σπίδοι ἀλλῆς παρὰ τὴν θεῖαν, ς') οἱ δεισιδαίμονες, ὅσοι ἀπο-
δίδουσι πίστιν θεῖαν καὶ σεβασμὸν καὶ εὐλάβειαν εἰς πράγματα
τυχαῖα καὶ ὅλως ἄμοιρα θείας δυνάμεως· τοιοῦτοι δὲ εἶνε π. χ.
οἱ ὄνειροκρίται καὶ παντὸς εἶδους προληπτικοί, οἷον οἱ πιεθύν-
τες οἰωνούς, ἀποφράδας καὶ μὴ ἡμέρας, καὶ οἱ τοιοῦτοι. Δει-
σιδαίμονες δὲ εἶνε καὶ ὅσοι λατρεύουσι τὸν Θεὸν ὅχι «ἐν πνεύ-
ματι καὶ ἀληθείᾳ», ἀλλὰ μηχανικῶς καὶ κατὰ τύπον.

1) Ψαλμ. γ'. 1.

§. 144.

Ποιοι ἄλλοι ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην;

Ὅμοίως ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην οἱ παντὸς εἶδους ἀνθρωπάρεσκοι, ἤτοι α) ὅσοι θεοποιοῦσι τὸν ἄνθρωπον δι' οἵανδήποτε ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἔχει, οἷον ὅσοι θεοποιοῦσι τὸν βασιλέα, τὸν κυριάρχην, ἡγεμόνα, ἄρχοντα, προεστῶτα, προϊστάμενον κττ. β') ὅσοι θεοποιοῦσιν ἑαυτοὺς δι' ὃν ἔχουσι πλοῦτον, ἢ τὸν ὅστις ἔχει τὸν πλοῦτον. γ') ὅσοι θεοποιοῦσιν ἐξαίρετόν τινα ἀρετὴν ἢ πλεονέκτημα φυσικὸν ἢ πνευματικόν, τὸ ὁποῖον ἔχουσιν αὐτοὶ ἢ ἄλλοι. δ') τὸ τελευταῖον καὶ χεῖριστον καὶ μυσαρῶτατον πάντων, οἱ ἐγωῖσταί, ὅσοι θεοποιοῦσι τὸ ἐγώ, ἤτοι ἑαυτούς.

Θεοποιοῦμεν δὲ τὸν ἄνθρωπον, τὸν πλοῦτον ἢ τὸ ἐγώ, ὅχι ὅταν π. χ. ἀπονέμωμεν εἰς τοὺς ἄρχοντας κλπ. τὴν ὀφειλομένην εἰς αὐτοὺς τιμὴν, ὅπως θέλομεν ἰδῆ κατωτέρω, ὅχι ὅταν ἐκτιμῶντες τὰ φυσικὰ ἢ πνευματικὰ πλεονεκτήματα ὡς χαρίσματα τοῦ Θεοῦ, πασχίζωμεν νὰ τὰ βελτιώσωμεν ἢ νὰ τὰ αὐξήσωμεν, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πιστοῦ δούλου τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ ἐμπιστευθέντος τὰ τάλαντα ¹⁾. ὅχι ὅταν φροντίζωμεν περὶ τοῦ ἐγώ ὅσον καὶ ὅπως πρέπει κατὰ τε τὸν φυσικὸν καὶ κατὰ τὸν θεῖον νόμον· ἀλλ' ὅταν ἀποδίδωμεν εἰς τοὺς ἄρχοντας, εἰς τὸν πλοῦτον ἢ τὸ ἐγώ φόβον, πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην, ὅσῃν καὶ ὁποίαν ὀφείλομεν εἰς μόνον τὸν Θεόν· ὅταν ἀφοσιωθῶμεν εἰς αὐτά, ὅπως ὀφείλομεν ν' ἀφοσιωθῶμεν μόνον εἰς τὸν Θεόν, καὶ ὅταν ἀναθέσωμεν ὅλας μας τὰς ἐλπίδας, ὅλην ἡμῶν τὴν καρδίαν καὶ τὴν διάνοιαν εἰς αὐτά. Τότε ὅχι μόνον ἀμαρτάνομεν εἰς τὴν πρώτην ταύτην καὶ μεγίστην τῶν ἐντολῶν, ἀλλ' ὑβρίζομεν αὐτὴν τὴν μεγαλειότητα καὶ παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, ἐμπίπτοντες δὲ εἰς τὸ πλεόν παχυλὸν καὶ βδελυρὸν εἶδος τῆς εἰδωλολατρείας, καταισχύνομεν καὶ ἣν φέρομεν εἰκόνα τοῦ παναγίου καὶ παντοδυνάμου ἡμῶν δημιουργοῦ, τοῦ Θεοῦ.

1) Ματθ. κέ. 20—23, Λουκ. ιθ'. 15—19.

Καθ' ὅμοιον λόγον ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ οἱ ἀπεγνωσμένοι, διότι καὶ ἡ ἀπελπισία τούτων δὲν εἶνε κατ' οὐσίαν ἄλλο τι εἰμὴ καθαρὰ ἀθεία, διότι, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ὅλην τὴν ἐλπίδα εἶχον ὅχι εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' ἢ εἰς ἑαυτοὺς ἢ εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ἢ εἰς κτήσιν τινα προσωρινὴν καὶ ἐγκόσμιον, τὰ ὅποια ἐθεοποιοῦν, ἀφ' οὗ ἀπέβαλον τὴν ψευδῆ καὶ ἄθεον ταύτην ἐλπίδα των, ἔμειναν «καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ» ἐθνικοὶ καὶ εἰδωλολάτραι «οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα» ¹⁾. Ὁ ἀληθῶς πιστεύων εἰς τὸν Θεὸν ἐξ αὐτοῦ μόνον ἐλπίζει καὶ προσδοκᾷ τὰ πάντα, ἡ δὲ πρὸς τὸν Θεὸν αὐτὴ ἐλπίς οὐδέποτε ἀπόλλυται.

§. 145.

Ποία εἶνε ἡ δευτέρα ἐντολὴ καὶ τί μᾶς διδάσκει;

«Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.»

Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει πᾶσαν παντὸς εἶδους εἰδωλολατρείαν· ἐνδιατρίβει δὲ λεπτομερῶς εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν παντὸς εἶδους ὁμοιώματος, διότι ὁ Θεὸς ἠθέλησε πρὸ πάντων ν' ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας τοὺς Ἰουδαίους, οἱ ὅποιοι εἶχον διαφθορὰν ἐκ τῆς συμβιώσεώς των μὲ τοὺς Αἰγυπτίους, λατρεύοντας τὴν αἰσχίστην πασῶν εἰδωλολατρείαν. Ἐφαρμόζονται δὲ ἐν μέρει καὶ ἐνταῦθα ὅσα ἐν γένει ἐρρήθησαν καὶ περὶ τῆς πρώτης ἐντολῆς ²⁾, διότι ἡ ὀρθὴ λατρεία εἶνε συνδεδεμένη μὲ τὴν ὀρθὴν περὶ Θεοῦ πίστιν, καὶ τὰνάπαλιν.

§. 146.

Ποῖα καθήκοντα καὶ ποῖαι ἁμαρτίαι πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἐντολῆς ταύτης;
Τὸν Θεὸν ὀφείλομεν νὰ λατρεύωμεν καθὼς μᾶς ἐδίδαξεν ὁ

1) Ἀ. Θεσσαλ. δ'. 13. 2) Ἱδ. §. 144.

Σωτὴρ ἡμῶν εἰπών, ὅτι «πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνού-
τας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν»¹⁾. Ἡ λα-
τρεία ἄρα, τὴν ὁποίαν ἀποδίδομεν εἰς τὸν Θεόν, πρέπει νὰ εἶνε
ἀληθὴς καὶ πνευματικὴ, ἡ δὲ λατρεία αὕτη ἐκτελεῖται μάλι-
στα καὶ κυριώτατα διὰ τῆς προσευχῆς, ὡς προείπαμεν.

Ἀμαρτάνουσιν ἄρα εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην ὄχι μόνον οἱ
καθ' αὐτὸ εἰδωολάτραι παντὸς εἶδους, ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἐκτε-
λοῦσι τὰ τῆς λατρείας ὄχι ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ ἢ
ἀ) ὑλικῶς καὶ μηχανικῶς, ἢ β') καθ' ὑπόκρισιν.

ἀ) Λατρεύουσι μηχανικῶς τὸν Θεόν, ὅσοι ἀπονέμουσι τὴν
λατρείαν αὐτῶν καὶ προσκύνησιν ὄχι εἰς τὸν Θεόν, ἀλλὰ εἰς
τὰ οἰαδὴποτε ὑλικά ἀντικείμενα, ὅσα ὁπωσδήποτε συνδέονται
μὲ τὴν λατρείαν.

1. Τοιοῦτοι εἶνε π. χ. ὅσοι προσεύχονται μὲ τὰ χεῖλη μό-
νον, ὄχι καὶ μὲ τὴν καρδίαν, νομίζοντες ὅτι αὕτη καὶ μόνη ἡ
ἀπαγγελία ἢ ἡ ἀκρόασις τῆς προσευχῆς ἀρκεῖ εἰς τὸ νὰ ἐκ-
πληρωθῇ καὶ ὁ καθ' αὐτὸ σκοπὸς αὐτῆς.

2. Τοιοῦτοι εἶνε ὅσοι ἀπονέμουσιν εἰς τὰς εἰκόνας ὄχι τιμὴν
καὶ προσκύνησιν ἑμμεσον, ἤτοι ὅσοι δὲν θεωροῦσιν αὐτὰς ὡς
μέσα μόνον ἀναμνηστικὰ τῶν πρωτοτύπων τοῦ Σωτῆρος καὶ
τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἀπονέμουσιν εἰς αὐτὰς λατρείαν ἀνήκουσαν
μόνον εἰς τὸν Θεόν. Τοιοῦτοι δὲ εἶνε καὶ ὅσοι προσάπτουσιν
ἀδιασπάστως τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ εἰς ἓνα καὶ μόνον τόπον, ἢ
εἰς μίαν καὶ μόνην εἰκόνα, καὶ ἐν γένει ὅσοι πρεσβεύουσι ταύ-
τας καὶ ὁμοίας ἄλλας δεισιδαιμονίας καὶ εἰδωολατρείας.

3. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀμαρτάνουσι καὶ ὅσοι νομίζουσιν, ὅτι
ἀρκεῖ νὰ νηστεύσωσι διὰ νὰ σωθῶσιν ἀπὸ πάσαν ἁμαρτίαν, ἀ-
γνοοῦντες ὅτι ἡ ἀληθὴς νηστεία δὲν συνίσταται μόνον εἰς τὴν
ἀποχὴν μερικῶν φαγητῶν ἢ εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν αὐτῶν μό-
νον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν συντριβὴν τῆς καρδίας, καὶ ὅτι ἡ νη-
στεία οὐδόλως ὠφελεῖ, ὅταν αἰτία καὶ σκοπὸς αὐτῆς δὲν εἶνε
ἡ νέκρωσις τῶν παθῶν καὶ ἡ ἐγκράτεια, χάριν τῆς ὁποίας καὶ

1) Ἰω. δ'. 24.

διετάχθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας. Τί δὲ νὰ εἶπη τις περὶ ἐκείνων, οἵτινες νομίζοντες, ὅτι δύνανται νὰ διαφύγῃσι δολιευόμενοι τὸν θεῖον νόμον, ὅπως διαφεύγῃσι καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους, ἀπέχουσι μὲν ἀπὸ κρέας καὶ τὰ λοιπὰ πασχαλινὰ φαγητά, καὶ νηστεύουσι κατὰ τὸ γράμμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διατάξεως, ἀλλὰ μεταβάλλουσιν ὅμως διὰ τῆς ποικιλίας καὶ ἀφθονίας τῶν φαγητῶν καὶ ποτῶν τὴν νηστείαν των εἰς κραιπάλην, μητέρα καὶ τροφὸν πάσης σαρκικῆς ἀκολασίας.

Ἐν γένει δὲ ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν δευτέραν ἐντολὴν πάντες ὅσοι προσηλώνονται ὄχι εἰς τὸ πνεῦμα, ἀλλ' εἰς τὸ γράμμα τοῦ θεοῦ νόμου, τὸ ὁποῖον διασρέφουσι καὶ παρεξηγοῦσι κατὰ τὰς πλάνας τῆς φαντασίας των, ἢ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς καρδίας των. Οἱ τοιοῦτοι ὁμοιάζουσι τοὺς Φαρισαίους, οἱ ὅποιοι ἠλπίζον νὰ σωθῶσι διὰ τῆς τοιαύτης εἰς τὸ γράμμα καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τοῦ νόμου προσηλώσεώς των, οἱ ὅποιοι ἐφρόντιζον νὰ νίπτωσι τὰς χεῖράς των πρὶν φάγωσι, νὰ μὴ ἐγείσῃσι φαγητὸν ἀκάθαρτον, καὶ ἐν γένει περιώριζον τὴν εὐσέβειάν των εἰς ἐξωτερικοὺς τύπους, γυμνοὺς παντὸς πνεύματος καὶ πάσης ἀληθείας, εἰς «τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμινον», κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ παρημέλουν «τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν». Διὰ τοῦτο καὶ ὅσα εἶπε κατὰ τῶν Φαρισαίων ἐκείνων ὁ Κύριος ἡμῶν¹⁾, ἐφαρμόζονται καὶ εἰς τοὺς σημερινοὺς τούτους μηχανικοὺς καὶ τυπικοὺς λατρευτάς, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν εἰδωολάτρας.

§. 147.

Ποῖοι εἶνε οἱ καθ' ὑπόκρισιν λατρευταί;

β'). Κατ' ἄλλον καὶ χειρότερον τρόπον ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην ὅσοι τελοῦσι τὰ τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ καθ' ὑπόκρισιν. Τοιοῦτοι εἶνε π. χ. ὅσοι προσεύχονται, ἢ συχναῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ ἐκτελοῦσι τὴν θείαν ἐν γένει λατρείαν καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς διατάξεις, ὄχι «ἐν πνεύματι

1) Ματθ. κγ'. 23 κτλ.

καὶ ἀληθείᾳ», ὅχι διὰ νὰ ταπεινώσωσιν ἑαυτοὺς ἐνώπιον τοῦ οὐρανοῦ Πατρός, ὅχι διὰ νὰ ἀφιερώσωσι τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν των εἰς τὸν Θεόν, καὶ νὰ τὸν παρακαλέσωσι νὰ τοὺς ἐνισχύσῃ μὲν εἰς τὴν πίστιν καὶ τὰ καλὰ ἔργα, νὰ τοὺς σώσῃ δὲ ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ ψευδῶς καὶ καθ' ὑπόκρισιν, διὰ νὰ «θεαθῶσιν» ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, διὰ νὰ τοὺς ἀπατήσωσι καὶ ἀποκτήσωσι παρ' αὐτοῖς ὑπόληψιν εὐσεβῶν καὶ ἁγίων. Οἱ τοιοῦτοι εἶνε χειρότεροι καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀθέους, διότι ὅχι μόνον τοὺς ἀνθρώπους ἀπατῶσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν ἐμπαίζουσι, χωρὶς ποσῶς νὰ τὸν φοβῶνται. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ θέλουσιν ὑποστῆ φρικτὴν τὴν τιμωρίαν τῆς μυσαρᾶς ἀσεβείας των, διότι εἰς αὐτοὺς ἐφαρμόζονται ὅσα εἶπεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ τῶν ὑποκριτῶν ἐκείνων Ἰουδαίων, οἱ ὅποιοι ἐπλάτυνον τὰ φυλακτήριά των καὶ προσηύχοντο δημοσίως καὶ ἡφάνιζον τὰ πρόσωπά των, διὰ νὰ φανῶσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους νηστεύοντες καὶ εὐσεβεῖς καὶ ἅγιοι¹⁾).

§. 148.

Ποιοὶ ἄλλοι ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν δευτέραν ἐντολήν;

Εἰς τὴν ἐντολήν ταύτην ἁμαρτάνουσιν, ὅπως καὶ εἰς τὴν πρώτην, ὅσοι ἀποδίδουσι θεῖαν τιμὴν καὶ λατρείαν α) εἰς τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον¹⁾, γινόμενοι δοῦλοι τῆς πλεονεξίας²⁾, β) εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, ἢ εἰς ἄλλα φυσικὰ ἢ πνευματικὰ πλεονεκτήματα· ἔτι δὲ μᾶλλον ὅσοι ἀποδίδουσι θεῖαν τιμὴν καὶ λατρείαν ὅχι εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' ἢ γ) εἰς τὰς σαρκικὰς αὐτῶν ἐπιθυμίας καὶ ἡδονάς, ὅποιοι εἶνε π. χ. οἱ κοιλιοδόουλοι³⁾, ἢ δ) εἰς ἐγκοσμίους τιμὰς καὶ ἀπολαύσεις, τῶν ὁποίων πηγὴ εἶνε ἡ ἐωσφορικὴ ὑπερφιλαντία καὶ ὑπερφάνεια⁴⁾. Ἐξοκέλλουσι δὲ εἰς τὴν εἰδωλο-

1) Ματθ. ζ'. 24.

2) «Πᾶς . . . πλεονέκτης ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης κτλ». Ἐφ. ε. 5.

3) «Πολλοὶ γάρ... ὦν τὸ τέλος ἀπώλεια, ὦν ὁ Θεὸς κοιλία, . . .» Φιλ γ'. 19.

4) «Ἐν τῇ ὑπερηφανείᾳ ἀπώλεια» Ἰωβ. δ'. 13.—Σοφ. Εἰρ. 4'. 12.

λατρείαν ταύτην ὅσοι θεοποιοῦσι καὶ λατρεύουσιν ἑαυτούς, ἀποδίδοντες εἰς τὸ ἐγὼ τιμὴν, λατρείαν, ὑποταγὴν, πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν, ὅση καὶ ὅποια ὀφείλεται εἰς μόνον τὸν Θεόν, ἢ καὶ ἀνωτέραν ἀκόμη. Ἡ δὲ ὑπερφιλαυτία αὕτη καὶ ὑπερρηφάνεια εἶνε μήτηρ καὶ ρίζα πάντων τῶν κακῶν.

Πάντες οἱ κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην εἰδωλολάτραι εἶνε ἀποστάται τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὁ Ἑωσφόρος, διὰ τῆς ὑπερφιλαυτίας καὶ ὑπερρηφάνειας, λάτρεις τοῦ Μαρμωναῖα διὰ τῆς πλεονεξίας, καὶ δοῦλοι τῶν σαρκικῶν ὀρέξεων καὶ ἐπιθυμιῶν, ὡς τὰ κτήνη. Ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδιά τῶν εἰδωλολατρῶν τούτων προσκολλᾶται εἰς τὴν σάρκα ἑαυτῶν καὶ εἰς τὴν ὕλην τοῦ κόσμου, καὶ διὰ τοῦτο εἶνε ὅλως μακρὰν τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶνε πνεῦμα. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οἱ εἰδωλολάτραι οὗτοι θέλουσι γείνη υἱοὶ καὶ κληρονόμοι ὅχι τοῦ φωτός καὶ τῆς ζωῆς, ἀλλὰ τοῦ σκότους καὶ τοῦ θανάτου. «Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες τὰ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ θανάτου. «Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν, οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα τὰ τοῦ πνεύματος. Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς θάνατος, τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωὴ καὶ εἰρήνη . . . Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες θεῶ ἀρέσαι οὐ δύνανται»⁵⁾.

§. 149.

⁵⁾ Ἀντιβαίνει εἰς τὴν δευτέραν ἐντολὴν ἢ προσκύνῃσι τῶν εἰκόνων;

Ἡ προσκύνῃσι τῶν εἰκόνων δὲν ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην, διότι ὁ Θεὸς ἀπαγορεύει δι' αὐτῆς νὰ κάμνωμεν εἰδωλα ἢ τοι ὁμοιώματα ψευδῶν Θεῶν γλυπτὰ κυρίως, τὰ ὅποια θεοποιοῦντες νὰ λατρεύωμεν, ὅπως οἱ ἐθνικοὶ καὶ εἰδωλολάτραι. Ἡμεῖς δὲ ἀπεικονίζομεν ὅχι διὰ τῆς γλυπτικῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ζωγραφικῆς, τὰς εἰκόνας τοῦ Σωτῆρος, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων, ὅχι διὰ νὰ τὰς θεοποιήσωμεν καὶ λατρεύσωμεν, ὅπως οἱ ἐθνικοὶ καὶ εἰδωλολάτραι, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ μᾶς βοηθῶσιν εἰς τὸ νὰ μεταφέρωμεν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν καὶ ὁρατῶν τούτων ἀπεικονισμάτων

5) Ῥωμ. ι. 5.

εἰς αὐτὰ τὰ πρωτότυπα. Ὅθεν καὶ ἡ τιμὴ καὶ προσκύνησις, ἡ ὁποία ἀποδίδεται διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ εἰς τὰ εἰκόνας ταύτας, οὔτε λατρεία εἶνε, οὔτε εἰς τὰ ὑλικά ταῦτα ἀντικείμενα καθ' ἑαυτὰ ἀποδίδεται, ἀλλὰ μεταφέρεται ἀπ' αὐτῶν εἰς τὰ πρωτότυπα. Δωρεὰν λοιπὸν ὑβρίζουσιν ἡμᾶς ὡς εἰδωλολάτραις οἱ σημερινοὶ διαμαρτυρόμενοι, κατὰ μίμησιν τῶν ἀρχαίων εἰκονομάχων ἢ εἰκονοκλαστῶν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι λατρεύομεν τὰς εἰκόνας, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν, εἶνε ψευδέστατον. Ὅχι λατρείαν, ἀλλὰ τιμὴν μόνον καὶ προσκύνησιν ἀποδίδομεν διὰ τῶν εἰκόνων τῶν ἀγίων εἰς τὰ πρωτότυπα αὐτῶν.

§. 150.

Ποία εἶνε ἡ τρίτη ἐντολή, καὶ τί μᾶς διδάσκει;

« Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ ».

Ἡ τρίτη ἐντολὴ μᾶς διδάσκει, ὅτι δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζωμεθα τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ διὰ ματαίαν ἀφορμὴν καὶ αἰτίαν, ἀλλὰ μόνον ὅταν πρέπη ἡ εἶνε ἀνάγκη, καὶ τότε δὲ νὰ τὸ μεταχειρίζωμεθα μὲ ὄλην τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν σεβασμόν, ὅστις ὀφείλεται εἰς αὐτό. Τοῦτο δὲ γίνεται π. χ. ὁσάκις προσφεύγομεν πρὸς τὸν Θεὸν ἐν συντριβῇ καὶ κατανύξει καρδίας, διὰ νὰ ζητήσωμεν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ θλίψεις καὶ στενοχωρίας ἡμῶν, ἢ διὰ νὰ τὸν παρακαλέσωμεν νὰ μᾶς σώσῃ ἀπὸ πάντα σατανικὸν πειρασμόν, ἀπὸ πᾶσαν ψυχώλεθρον ἐπιθυμίαν ἢ ἔννοιαν, ἢ ὁσάκις δοξολογοῦμεν αὐτὸν εὐγνωμονοῦντες διὰ τὰς πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσίας του ἰδία ἢ δημοσία.

§. 151.

Ποιοὶ ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην;

Εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην ἁμαρτάνουσιν οἱ βλάσφημοι. Βλάσφημος δὲ εἶνε ἐκεῖνος, ὅστις ἐξ ὀργῆς, ἢ μωρίας, ἢ ἄλλου παρομοίου λόγου, προφέρει λέξεις ὑβριστικὰς, ἢ ἐξευτελιστικὰς, ἢ ἀρνητικὰς τοῦ Θεοῦ, ἢ μιᾶς ἢ πλειοτέρων ἀπὸ τὰς ἱ-

διότητος αὐτοῦ, ἢ καὶ λέξεις ἀπρεπεῖς καὶ ἀναρμόστους εἰς τὸν Θεόν ἢ εἰς τὰς ιδιότητας αὐτοῦ. Βλασφημεῖ δὲ καὶ ὅστις προσφέρει τοιαύτας λέξεις κατὰ τῶν ἱερῶν προσώπων ἢ ἀντικειμένων, ὡς τοιούτων, ὡς μετεχόντων δηλ. ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τῆς θείας χάριτος, ἢ ὡς σχετιζομένων πρὸς αὐτήν.

Ἀμαρτάνουσι λοιπὸν εἰς τὴν ἐντολήν ταύτην ὅσοι π. χ. κατακρίνουσιν ἢ ἐπικρίνουσιν ἢ μέμφονται δι' οἰονδήποτε μωρόν των λόγον τὸν Θεόν ἢ τὴν θείαν πρόνοιαν, ἢ γογγύζουσι κατ' αὐτοῦ ὡς αἰτίου κακῶν, διότι ὁ μὲν Θεὸς οὐδέποτε εἶνε αἴτιος τοῦ κακοῦ, ὅσα δὲ οἱ βλασφημοῦντες προφασίζονται ὡς κακὰ ἢ προέρχονται ἐξ αὐτῶν, διότι ὑπετάχθησαν εἰς τὸν Σατανᾶν, ὅστις εἶνε ἡ ἀρχὴ καὶ αἰτία παντὸς κακοῦ, καὶ ἐγείναν δοῦλοι τῶν κακῶν αὐτῶν ὀρέξεων καὶ ἐπιθυμιῶν, ἢ δὲν εἶνε καθ' ἑαυτὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν βλασφημῶν οὕτω, διότι δὲν εἶνε σύμφωνα μὲ τὰς κακὰς καὶ αἰσχροὺς τῶν ἐπιθυμίας.

§. 152.

Ποῖοι ἄλλοι εἶνε βλάσφημοι;

Βλάσφημοι εἶνε προσέτι καὶ ὅσοι μεταχειρίζονται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἴτε διὰ νὰ καταρασθῶσιν ἑαυτὸν ἢ τὸν πλησίον, εἴτε διὰ νὰ ὀμώσωσιν ἐπὶ πραγμάτων οὐτιδανῶν καὶ ἀσημάντων. Τὸ εἶδος δὲ τοῦτο τῆς βλασφημίας ἀποβαίνει δυστυχῶς συνήθεια δυσεξάλειπτος, καὶ τοιουτοτρόπως ἀκούομεν καθ' ἑκάστην πολλοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι χωρὶς φόβον Θεοῦ ἢ καταρῶνται ἑαυτοὺς καὶ τὸν πλησίον των δι' οὐτιδανὰς αἰτίας καὶ ἀφορμὰς, ἢ ὀρκίζονται λέγοντες « μὰ τὸν Θεόν, μὰ τὴν πίστιν μου, μὰ τὸν Χριστόν » κτλ., ἢ ὅλως ἄνευ ἀνάγκης καὶ κατ' ἀνίερρον καὶ ἀσεβεστάτην συνήθειαν, ἢ δι' αἰτίαν μικρὰν καὶ οὐδαμινήν. Τὸ δὲ χεῖριστον καὶ πάντων ἀσεβεστάτον εἶνε, ὅτι πολλοί, χυδαῖοι μάλιστα καὶ ὅλως ἀκατήχητοι, κατατολμῶσι νὰ προσφέρωσιν ὕβρεις αἰσχροὺς καὶ ἀνοσίους ὅχι μόνον εἰς πρόσωπα καὶ πράγματα ἱερά, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ πανάγχιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Εἰς τοὺς τοιούτους δὲν μένει πλέον ἄλ-

λος βαθμός ανοσιότητος καὶ ἀσεβείας, διότι ὑπερεπλήρωσαν τὸ μέτρον τοῦ φρικώδους καὶ θανασίμου αὐτῶν ἁμαρτήματος.

§. 153.

Ποιοὶ ἄλλοι εἶνε βλάσφημοι;

Ἐπάρχει καὶ ἄλλο εἶδος βλασφημίας, ἀκόμη δυστυχῶς συνηθέστερον, τὸ ἐξῆς· Οἱ βλάσφημοι οὗτοι μεταχειρίζονται ὅχι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς συνήθεις αὐτῶν παραφοράς, ὀργὰς καὶ δυσαρεσκείας, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου, εἰς τὸν ὅποιον καὶ δὲν διστάζουσι νὰ παραδώσωσι χιλιάκις τῆς ἡμέρας ἢ ἑαυτοὺς ἢ τοὺς ἀδελφούς των. Οἱ τοιοῦτοι δὲν ἁμαρτάνουσι μὲν ἀμέσως εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην, ἁμαρτάνουσιν ὅμως εἰς ὅλον τὸν θεῖον νόμον, διότι ἀπαρνοῦνται τὸν Θεόν, εἰς τὸν ὅποιον ὀφείλουσι διὰ παντὸς πίστιν καὶ ὑποταγὴν, παραδίδοντες ἑκουσίως ἑαυτοὺς ἢ τοὺς ἄλλους εἰς τὸν Σατανᾶν, ἀπὸ τὸν ὅποιον ἀπετάχθησαν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Οἱ τοιοῦτοι βλάσφημοι εἶνε ἐνοχοὶ μεγίστης ἁμαρτίας, διότι παραδίδοντες ἑαυτοὺς ἢ τὸν πλησίον εἰς τὸν Σατανᾶν, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ ψυχὴ των εἶνε πλήρης ὀργῆς καὶ μίσους φρικώδους. Ὅπως δὲ ἡ παράδοσις εἰς τὸν Σατανᾶν εἶνε ἀπάρνησις τοῦ Χριστοῦ, τοιοῦτοτρόπως καὶ τὸ μῖσος τοῦτο εἶνε ἄρνησις τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης. Διὸ καὶ ὁ βλάσφημος ἁμαρτάνει εἰς αὐτὸν τὸν θεῖον νόμον, ὅστις στηρίζεται εἰς τὴν ἀγάπην ταύτην, τὴν τε πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον. Ὅθεν καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει, «Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστί· καὶ οἶδατε, ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν ¹⁾».

§. 154.

Ποιοὶ ἄλλοι ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην;

Εἶδομεν ἀνωτέρω πόσον ἁμαρτάνουσιν οἱ μεταχειριζόμενοι

1) ἀ. Ἰω. γ'. 14, Ματθ. ε. 22.

ἄνευ ἀνάγκης τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἰς ὄρκους περὶ οὐδαμίνων πραγμάτων. Ἄλλ' ὅταν ὑπάρχῃ ἀνάγκη μεγάλη καὶ φανερά, ὅταν π. χ. ἀπαιτῇται ὀρκωμοσία ὑπὸ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ὅπως φανερωθῇ ἡ ἀλήθεια ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, διὰ νὰ σωθῇ ἐκ μεγάλου κινδύνου ἡ ἀθωότης καὶ ἡ δικαιοσύνη, τότε ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἥτοι ὁ ὄρκος, ἐπιτρέπεται. Εἶνε δὲ ὄρκος ἡ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας μετ' ἄκρου σεβασμοῦ καὶ φόβου ἐπίκλησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ὡς μάρτυρος μὲν, ὅτι ὁ ὀμνύων λέγει τὴν ἀλήθειαν, ὡς τιμωροῦ δέ, ἐὰν ὁ ὀμνύων δὲν λέγῃ τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἀθετήσῃ ἐπειτα ὅ,τι διὰ τοῦ ὄρκου ὑπεσχέθη ἡ ὑπεχρεώθη. Ὁ ὄρκος εἶνε μία ἀπὸ τὰς πλέον σοβαρὰς καὶ ἐπισήμους πράξεις τοῦ Χριστιανοῦ, ὅθεν καὶ πρὶν οὗτος ἀποφασίσῃ νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως ταύτης, ὀφείλει νὰ σταθμίσῃ ὠρίμως καὶ ἐμβριθῶς ὅλην τὴν σπουδαιότητα καὶ αὐτῆς τῆς πράξεως καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς. Ἐὰν ὁ ὀμνύων εἰς τὸ φοβερόν καὶ πανάγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡ ὁμολογία ψευδῇ, ἡ ἀθετήσῃ τὸν ὄρκον του, τοῦτο σημαίνει ὅτι εἶνε ἄθεος, ὅτι ἡ δὲν ἔχει ἡ ἀρνεῖται τὴν πίστιν του εἰς τὸν Θεόν, ὅστις εἶνε πανταχοῦ παρὼν, ὅστις ἀκούει καὶ γνωρίζει τὰ πάντα, καὶ οὗ τινος ἡ παντοδυναμία εἶνε ἴση μὲ τὴν δικαιοσύνην του ¹⁾). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς λέγει διὰ τοῦ προφήτου του Ζαχαρίου ταῦτα «Καὶ εἰσελεύσεται (τὸ δρέπανον) εἰς τὸν οἶκον τοῦ ὀμνύοντος τῷ ὀνόματί μου ἐπὶ ψεύδει, καὶ καταλύσει ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ συντελέσει αὐτόν ²⁾).

Ὅμοίως δὲ ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ οἱ μεταχειριζόμενοι μηχανικῶς ἢ καθ' ὑπόκρισιν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς προσευχὰς καὶ δεήσεις των, ὡς καὶ οἱ ψευδοπροφῆται καὶ ψευδομάντιες, καὶ πάντες οἱ τοιοῦτοι, ὅσοι μεταχειρίζονται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ὡς μέσον ψεύδους καὶ ἀπάτης· ὁμοίως δὲ καὶ ὅσοι ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ συνεργήσῃ εἰς τὰς ἀνοσίους αὐτῶν ἐπιθυμίας καὶ πράξεις.

1) Ἑβρ. ς'. 16, Ἑξοδ. κβ'. 10.

2) Ζαχαρ. ε. 4.

§. 155.

Ποία εἶνε ἡ τετάρτη ἐντολή, καὶ ποῖα καθήκοντα πηγάζουσιν ἐξ αὐτῆς;

«Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἁγιάζειν αὐτήν· Ἐξ ἡμέρας ἐργᾶ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου».

Κατὰ τὴν ἐντολὴν λοιπὸν ταύτην ὀφείλομεν νὰ ἐργαζώμεθα ἐξ ἡμέρας, τὴν δὲ ἐβδόμην νὰ μὴ ἐργαζώμεθα, ἀλλὰ νὰ τὴν ἁγιάζωμεν. Εἶνε δὲ ἐβδόμη ἡμέρα κατὰ τὴν ἐντολὴν ταύτην τὸ σάββατον, καὶ τοῦτο ἑώρταζον οἱ Ἑβραῖοι εἰς ἀνάμνησιν καὶ τιμὴν τοῦ ὅτι ὁ Θεός, ἀφ' οὗ εἰς ἐξ ἡμέρας ἐδημιούργησεν ὅλον τὸν κόσμον, τὴν ἐβδόμην κατέπαυσεν¹⁾. Οἱ Χριστιανοὶ ὅμως ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν ἤδη χρόνων²⁾ ἑορτάζουσιν ὄχι τὸ σάββατον, ἀλλὰ τὴν Κυριακὴν, εἰς ἀνάμνησιν καὶ τιμὴν τῆς κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χριστοῦ, τοῦ καταπαύσαντος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἀπὸ τοῦ ἔργου τῆς ἀπολυτρώσεως, δι' οὗ ἀνέπλασε τὴν καταφθαρῆσαν ἡμῶν λογικὴν κτίσιν. Διὰ τοῦτο ὀφείλομεν νὰ ἁγιάζωμεν τὴν Κυριακὴν. Ἀγιάζομεν δὲ τὴν ἡμέραν ταύτην,

α) καταπαύοντες πάσας τὰς ἐργασίας ἡμῶν καὶ τῆς περὶ ἡμᾶς οἰκογενείας, καὶ τῶν δούλων, καὶ αὐτῶν τῶν ζώων καὶ ὑποζυγίων³⁾. Ἡ ἀπαγόρευσις ὅμως αὕτη τῆς ἐργασίας δὲν πρέπει καὶ νὰ ἐξηγηθῇ ἰουδαϊκῶς, διότι, ὅταν εἶνε ἀνάγκη ἀπόλυτος ἔργου σπουδαιοτάτου, μὴ ἐπιδεχομένου ἀναβολῆς, συγχωρεῖται ἡ ἐργασία, καὶ μάλιστα ὅταν πρόκειται περὶ κοινωφελούς ἔργου καὶ σκοποῦ. Εἰς τοῦτο δὲ ἔχομεν τὸ παράδειγμα καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὅστις κατέκρινε τὴν τυπικὴν καὶ Φαρισαϊκὴν σαββατοφοβίαν λέγων, ὅτι «τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ' ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον»⁴⁾. Δὲν πρέπει ὅμως πάλιν καὶ νὰ μετα-

1) Γεν. 6'. 2. 2) Πράξ. κ'. 7, 4. Κορινθ. ις'. 2.

3) Ἐξοδ. κ'. 9. 4) Ματθ. 6'. 27.

χειριζώμεθα τὸν λόγον τοῦτον ὡς πρόφασιν ψευδῆ καὶ ὡς πρόσχημα.

β') Ὅφειλομεν νὰ συνέλθωμεν τὴν Κυριακὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν⁵⁾, διὰ νὰ προσευχηθῶμεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ ἱερέως⁶⁾ καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν ἡμῶν Χριστιανῶν, δοξάζοντες «ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς»⁷⁾ τὸν Θεόν, εὐχαριστοῦντες αὐτὸν διὰ τὰς πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσίας του, αἰτούμενοι συγχώρησιν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν, καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν θείαν αὐτοῦ εἰς πάντας ἀρωγὴν καὶ βοήθειαν· διὰ νὰ οἰκοδομηθῶμεν ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ⁸⁾, καὶ διὰ νὰ γείνωμεν κοινωνοὶ τῆς θείας του χάριτος, ἀκροώμενοι μετ' εὐλαθείας καὶ κατανύξεως τὴν ἱερὰν λειτουργίαν⁹⁾. Μόνον δὲ ἐσχάτῃ καὶ ἀπόλυτος ἀνάγκη δύναται νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τοῦ χρέους τούτου, ἀλλὰ καὶ τότε πρέπει ὅπωςδῆποτε νὰ ἀναπληρώσωμεν τὴν ἔλλειψιν διὰ τῆς κατ' οἶκον προσευχῆς καὶ διδασκαλίας.

γ') Δὲν ἀρκεῖ νὰ ὑπάγωμεν μόνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' ὀφείλομεν ὅλην τὴν ἡμέραν ταύτην νὰ τὴν ἀφιερῶσωμεν εἰς δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ, εἰς μελέτην τοῦ Θεοῦ τοῦ λόγου, καὶ εἰς ἔργα ἐξαιρέτως καὶ οὐσιωδῶς χριστιανικά¹⁰⁾. Τοιαῦτα δὲ εἶνε μάλιστα τὰ κοινωφελῆ, ὅσον ἡ συνδρομὴ εἰς οἰκοδομὴν καὶ συντήρησιν ἐκκλησιῶν, νοσοκομείων, σχολείων, εἰς βοήθειαν ἀπόρων καὶ ἐνδεῶν οἰκογενειῶν, χηρῶν, ὀρφανῶν κττ.

§. 156.

Ποιοὶ ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην;

Ἐξ ἐναντίας ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην

α) ὅσοι ἐργάζονται τὴν Κυριακὴν ὄχι δι' ἀνάγκην ἀπόλυτον ἢ χάριν κοινωφελοῦς τινος χριστιανικοῦ σκοποῦ, ἀλλὰ ἀπὸ πλεονεξίας καὶ αἰσχροκέρδειαν.

5) Ψαλμ. κς'. 4. 6) Τιμόθ. β'. 2. 7) Κολ. γ'. 16, Ψαλμ. ιβ'. 1.

8) Ῥωμ. ιε'. 4. 9) Ματθ. ιγ'. 9, Πράξ. ις'. 14. 10) Ἐβρ. ι. 24.

β') Ὅσοι ἀποφεύγουσιν ἄνευ ἀπροφασίστου ἀνάγκης ἢ παραμελοῦσι¹⁾ νὰ ὑπάγωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μένουσι μὲν ἄργοι, ἀλλὰ ὅχι μόνον δὲν καταγίνονται εἰς ψυχωφελεῖς μελέτας καὶ ἀναγνώσεις ἢ ἀκροάσεις²⁾, ἀλλὰ καὶ δαπανῶσι τὸν καιρόν των εἰς ἀδδηφαγίαν καὶ μέθην, εἰς κώμους καὶ κραιπάλας, ἢ εἰς ψυχοβλαβῆ καὶ αἰσχρὰ θεάματα, ἢ ἄσματα, ἀκούσματα, ἀναγνώσματα, κττ.

γ') Ὅσοι ὑπάγουσι μὲν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ παρευρίσκονται ἐκεῖ μόνον μὲ τὸ σῶμα, ὅχι δὲ καὶ μὲ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, ἢ ὁποία εἶνε προσηλωμένη εἰς ἄλλας βιωτικὰς καὶ ἐγχοσμίους, ἢ καὶ ὅλως ἀνοσίους καὶ αἰσχροῦς, μερίμνας καὶ στοχασμούς.

δ') Ἀμαρτάνουσι δὲ μάλιστα εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην οἱ μικροὶ καὶ μεγάλοι ποιμένες τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες δὲν διδάσκουσι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἢ τελοῦσι τὰ μυστήρια ἄνευ φόβου Θεοῦ, καὶ ἀπαγγέλλουσι τὰς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχὰς καὶ δεήσεις μὲ τὰ χεῖλη μόνον καὶ μηχανικῶς. Καὶ ἐκ τούτου μὲν δὲν ἀποκωλύεται ἡ θεία χάρις εἰς τοὺς εὐσεβεῖς καὶ πιστοὺς Χριστιανούς, διότι ἡ εὐσέβεια ἢ ἀσέβεια τοῦ ἱερέως ἀνήκει εἰς τὸ ἄτομον αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἡ θεία χάρις ἐνεργεῖ ἐκ τῆς ἱερωσύνης καὶ ὅχι ἐκ τοῦ ἱερέως· ἀλλὰ οἱ τοιοῦτοι ὅμως ἱερεῖς καὶ ποιμένες ὑποπίπτουσιν εἰς μέγα καὶ βαρύτατον ἁμάρτημα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

εἰ) Ἀμαρτάνουσιν ὁμοίως καὶ ὅσοι δυνάμενοι νὰ συνδράμωσιν εἰς ἀγαθοεργίας καὶ ἄλλα χριστιανικὰ καὶ κοινωφελῆ ἔργα, ἀποφεύγουσιν ἢ παραμελοῦσι τοῦτο ἐκ πλεονεξίας, ἐν ᾧ πολλοὶ αὐτῶν σπαταλῶσι καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ὑπέρογκα ποσὰ χάριν τῶν σαρκικῶν των ἀπολαύσεων καὶ ἐπιθυμιῶν.

ς') Εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην ἁμαρτάνουσι τελευταῖον καὶ ὅσοι δὲν ἐργάζονται τὰς ἐργασίμους ἡμέρας, ἀλλ' ἄργοῦσιν. Ἡ ἀργία εἶνε μήτηρ πολλῶν καὶ ἀναριθμῆτων ἁμαρτιῶν, καὶ

1) Λουκ. ι. 16, ἀ. Θεσσαλ. β'. 13. 2) Ὡτὴ δ'. 6.

ὁ ἄνθρωπος, ὅστις μένει ἀργὸς ἀμαρτάνει οὐχ ἥττον παρὰ τὸν καταλύοντα τὴν ἀργίαν τῆς Κυριακῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἑορτῶν.

Ὅ,τι δὲ εἵπομεν περὶ τῆς Κυριακῆς, τοῦτο ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἑορτάς, ὅσας ἐθέσπισεν ἡ ἀγία τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία εἰς τιμὴν καὶ μνήμην οὐ μόνον τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀγίας αὐτοῦ μητρός, τῶν ἀγίων ἀποστόλων, τῶν ἀγίων μαρτύρων, καὶ τῶν ὁσίων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ ἄλλων ἐπὶ ἀγιότητι διαπρεψάντων καὶ δοξασθέντων ἀνδρῶν.

§. 157.

Ποία εἶνε ἡ πέμπτη ἐντολή καὶ τί παρατηροῦμεν εἰς αὐτήν;

«Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένῃ ἐπὶ τῆς γῆς».

Ἀφ' οὗ ἐτελείωσε τὸ πρῶτον μέρος τῆς Δεκαλόγου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην, ἀρχίζει τὸ δεύτερον, τὸ ὁποῖον πραγματεύεται περὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. Ἀρχίζει δὲ τὸ μέρος τοῦτο ἀπὸ τὴν πρὸς τοὺς γονεῖς ἀγάπην καὶ τιμὴν, διότι ὁ γονεὺς ἐπέχει οὕτως εἰπεῖν δι' ἡμᾶς τόπον Θεοῦ ἐπὶ γῆς, καὶ διότι αὐτὸς εἶνε ὁ ἐγγύτατος πρὸς ἡμᾶς πλησίον.

§. 158.

Ποῖα καθήκοντα πηγάουσι ἐκ τῆς ἐντολῆς ταύτης;

Εἰς τοὺς γονεῖς, τουτέστιν εἰς τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα ἡμῶν ὀφείλομεν εὐγνωμοσύνην διηνεκῶς, διότι αὐτοὶ μᾶς ἐγέννησαν καὶ μᾶς ἀνέθρεψαν, καὶ μᾶς ἐπροίκισαν μὲ πᾶν ὅ,τι ἡδυνήθησαν φυσικὸν ἢ ἠθικὸν ἀγαθόν. Ἡ δὲ εὐγνωμοσύνη ἡμῶν αὕτη δὲν πρέπει νὰ μείνῃ νεκρά, ἀλλὰ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀνταποδώσωμεν τὴν χάριν ταύτην παντοιοτρόπως κατὰ τὸ δυνατόν¹⁾. Ὅταν μάλιστα οἱ γονεῖς ἔχωσιν ἀνάγκην τῆς

1) Λουκ. 6'. 54.

βοηθείας ἡμῶν ἢ διὰ πτωχείαν, ἢ δι' ἀσθένειαν ἢ διὰ γῆρας, ἢ δι' ἄλλην οἰανδήποτε περισσιν καὶ ἀνάγκην, τὸ χρέος ἡμῶν τοῦτο ἀποβαίνει ἱερὸν καὶ ἀπαραίτητον. Ὅφείλομεν λοιπὸν νὰ τοὺς τρέφωμεν καὶ περιθάλλωμεν καὶ γηροκομῶμεν, ὅχι ἀδημονοῦντες καὶ γογγύζοντες, ἀλλὰ μετὰ χαρᾶς καὶ υἱικῆς στοργῆς καὶ ἀγάπης. Ὅφείλομεν δὲ νὰ παραβλέπωμεν μετ' ἀγάπης τὰς οἰαςδήποτε γεροντικὰς ἢ ἄλλας αὐτῶν ἀδυναμίας²⁾, καθὼς αὐτοὶ παρέβλεψαν τὰς χειροτέρας καὶ ἐπικινδυνότερας ἡμῶν νηπιακὰς καὶ παιδικὰς ἀδυναμίας³⁾. Ὅφείλομεν πρὸς τοῦτοις διὰ παντὸς τοῦ βίου νὰ ὑποτασσώμεθα καὶ ὑπακούωμεν εἰς αὐτούς⁴⁾, εἰς πᾶσαν δὲ σπουδαίαν ἡμῶν πρᾶξιν καὶ ἐπιχείρησιν νὰ ἐπικαλώμεθα τὰς πατρικὰς αὐτῶν εὐχὰς καὶ εὐλογίας⁵⁾, καὶ ἐν γένει νὰ παρέχωμεν εἰς αὐτοὺς πᾶσαν ἐμπιστοσύνην, ὡς τοὺς ἀρίστους καὶ εἰλικρινεστάτους ἡμῶν συμβούλους. Καὶ ταῦτα μὲν ὀφείλομεν εἰς αὐτοὺς ἐν ὁσῶ ζῶσιν· ἀφ' οὗ δὲ ἀποθάνωσιν, ὀφείλομεν νὰ σώζωμεν εὐσεβῆ τὴν μνήμην αὐτῶν, καὶ νὰ προσευχώμεθα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Μόνον δὲ τότε εἶνε συγχωρημένον νὰ μὴ ὑπακούσωμεν εἰς τὰς διαταγὰς ἢ συμβουλὰς αὐτῶν, ὅταν προφανῶς ἀντίκεινται εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ⁶⁾.

§. 159.

Δὲν ἔχουσι καὶ οἱ γονεῖς χρέη πρὸς τὰ τέκνα των;

Καὶ οἱ γονεῖς ἔχουσιν ἐκ τῆς ἐντολῆς ταύτης καθήκοντα ἱερὰ καὶ ἀπαραίτητα πρὸς τὰ τέκνα αὐτῶν, διότι ὀφείλουσι νὰ θρέψωσιν αὐτά, καὶ ἐν γένει νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὰ πᾶσαν δυνατὴν προστασίαν καὶ περίθαλψιν, ἕως οὗ φθάσωσιν εἰς ἡλικίαν ὥριμον. Ἐτι δὲ μᾶλλον ὀφείλουσι νὰ προνοήσωσι περὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς των ἀνατροφῆς, διδάσκοντες

2) Σοφ. Σειρ γ'. 12, Παροιμ. κγ'. 22. 3) Σοφ. Σειρ. ζ'. 29.

4) Παροιμ. α. 8, ιε. 5, Κολ. γ'. 20. 5) Γεν. κζ', 27, Σοφ. Σει. γ'. 9.

6) Γεν. κζ'. 14, Πραξ. δ'. 19, Ματθ. ε. 37.

καὶ συμβουλευόντες αὐτὰ ὄχι μόνον διὰ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον καὶ τελεσφορώτερον διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν παραδείγματος. Οἱ γονεῖς ὀφείλουσι πρὸς τούτοις νὰ μὴ φέρωνται πρὸς τὰ τέκνα μὲ ἄκραν αὐστηρότητα¹⁾, οὔτε πάλιν μὲ ἄκραν καὶ τυφλὴν πρὸς τὰ πταίσματα αὐτῶν συγκατάβασιν, ἀλλὰ νὰ συγκρινῶσιν ἀμφοτέρα κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτῶν προκοπῆς καὶ βελτιώσεως. Ἀλλὰ καὶ ἂν οἱ γονεῖς παραλείψωσι τὰ πρὸς τὰ τέκνα καθήκοντά των ταῦτα, εἴτε μὴ δυνάμενοι εἴτε καὶ ἐκουσίως δι' οἰονδήποτε λόγον, δὲν ἀπαλλάττονται διὰ τοῦτο τὰ τέκνα ἀπὸ τὰ πρὸς τοὺς γονεῖς ἱερὰ καὶ ἀπαραίτητα αὐτῶν χρέη.

§. 160.

Ποιοὶ ἄλλοι ἐπέχουσι τόπον γονέων ἐν τῷ κόσμῳ, τί ὀφείλομεν πρὸς αὐτούς, καὶ τί ὀφείλουσιν αὐτοὶ πρὸς ἡμᾶς;

Τόπον γονέων ἐπέχουσι δι' ἡμᾶς καὶ ἄλλα πρόσωπα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὅθεν καὶ εἰς αὐτοὺς ὀφείλομεν ἴσην καὶ ὁμοίαν τιμὴν, σεβασμόν, εὐπείθειαν καὶ ἀγάπην. Τόπον δὲ γονέων ἐπέχουσιν ἐν μὲν τῇ πολιτείᾳ πρῶτιστα καὶ κυριώτατα ἡ πατρίς, ἔπειτα ὁ βασιλεὺς¹⁾, ὑπὲρ ὧν ὀφείλομεν καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν νὰ θυσιάσωμεν ἐν ἀνάγκῃ²⁾, κατόπιν δὲ οἱ διάφοροι ἄρχοντες καὶ προϋστάμενοι ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ βασιλέως³⁾. Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ τόπον γονέων ἐπέχουσιν οἱ πνευματικοὶ ἡμῶν ποιμένες καὶ διδάσκαλοι⁴⁾. ἐν τοῖς σχολείοις οἱ καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ οἱ εὐεργέται ἡμῶν καὶ προστάται καὶ κηδεμόνες, καθὼς καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν ἡλικίαν πρεσβύτεροι ἡμῶν⁵⁾. Εἰς πάντας τούτους ὀφείλομεν εὐγνωμοσύνην, σέβας, εὐπείθειαν, τιμὴν καὶ ἀγάπην. Ἀλλ' ὅπως οἱ φυσικοί, οὕτω καὶ οἱ θέσει οὗτοι γονεῖς

1) Κολοσ. γ'. 21.

2) Ῥωμ. ιγ'. 5, Ματθ. κβ'. 21, ἡ Πέτρ. β'. 17. 2) Ἰω. 8. 43.

3) Ῥωμ. ιγ'. 7. 4) Ἑβρ. ιγ'. 17. 5) ἡ Τιμοθ. 2. 4, Λευκ. ιθ'. 32.

ὀφείλουσι νὰ ἐκπληρῶσι τὰ ἴδια ἕκαστος καθήκοντα πρὸς τὰ θέσει αὐτῶν τέκνα, παρέχοντες οἱ μὲν τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν κατὰ νόμους δικαιοσύνην καὶ προστασίαν, οἱ δὲ τὴν παιδείαν καὶ νοουθεσίαν Κυρίου, οἱ δὲ πᾶσαν δυνατὴν συμβουλὴν καὶ προστασίαν καὶ εὐποιάν.

§. 161.

Ποία εἶνε ἡ ἕκτη ἐντολὴ καὶ τί μᾶς διδάσκει;

«Οὐ φονεύσεις».

Μετὰ τοὺς γονεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλομεν σέβας, τιμὴν καὶ ἀγάπην, ἔρχονται οἱ ἀδελφοί μας κατὰ τὴν πλατυτέραν καὶ χριστιανικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ἥτοι ὁ πλησίον, τὸν ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ πᾶς χριστιανὸς ὡς ἴδιον ἑαυτόν. Ἄλλὰ τί ἄλλο πρᾶγμα εἶνε πολυτιμότερον διὰ τὸν πλησίον παρὰ τὴν ζωὴν αὐτοῦ; Ὅθεν καὶ ἡ ἐκ παντὸς τρόπου τήρησις καὶ προφύλαξις τῆς ζωῆς τοῦ πλησίον εἶνε τὸ μέγιστον ἔργον τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, ὁ φόνος δέ, ἥτοι ἡ αὐθαίρετος καὶ βιαία ἀφαιρέσις τῆς ζωῆς τοῦ πλησίον, τὸ μέγιστον ἀμάρτημα εἰς τὴν ἀγάπην ταύτην, τὸ φρικωδέστατον ἐν ἀνθρώποις ἐγκλημα καὶ κακούργημα.

Τὸ δικαίωμα τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ζωῆς ἔχει μόνον ὁ Θεός, ὁ κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ¹⁾. Αὐτὸς ἔδωκεν, αὐτὸς ἄρα καὶ δύνатаι νὰ λάβῃ ὀπίσω τὴν ζωὴν. Ἐπὶ γῆς δὲ τὸ δικαίωμα τῆς ἀμέσου ἢ ἐμμέσου ἀφαιρέσεως τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἔχει, λαβοῦσα παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, μόνον ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, ἥτις καὶ ἐξασκεῖ τὸ δικαίωμά της τοῦτο, ἡ διὰ νὰ ἀποδώσῃ δικαιοσύνην καὶ ἐξασφαλίσῃ τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῶν κακούργων, ἡ διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἐχθρῶν. Πᾶσα δὲ καθεστῶσα ἐξουσία κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφὴν εἶνε «τεταγμένη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ», καὶ «ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν» ²⁾.

1) Δευτερονομ. λβ'. 39.

2) Ῥωμ. ιγ'. 1—2.

§. 162.

Ποιοι λοιπόν ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην;

Ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην ὄχι μόνον ὅσοι διὰ τῆς ἰδίας χειρός των φανερά ἢ κρυφίως, δι' ὅπλου, ἢ διὰ φαρμάκων, ἢ καθ' ὅποιονδήποτε ἄλλον τρόπον, ἀφαιρέσωσι τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον, ἀλλὰ καὶ ὅσοι ὁπωσδήποτε συνεργήσωσιν εἰς τοῦτο, εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως καὶ πλαγίως. Ἐπειδὴ δὲ τὰ συνηθέστερα αἰτία τοῦ φόνου εἶνε ἡ κατὰ τοῦ πλησίον ὀργή, τὸ μῖσος καὶ ὁ φθόνος, ἔπεται ὅτι τὰ τρία ταῦτα ἀμαρτήματα εἶνε μέγιστα, καὶ ὅτι ὅστις ἡ ὑποπέσῃ ὁ ἴδιος εἰς τὰ πάθη ταῦτα, ἢ τὰ προκαλέσῃ μεταξὺ ἄλλων, ἢ ὑπάρχοντα καὶ λανθάνοντα τὰ ἀναρρίπισῃ καὶ τὰ ἐξάψῃ, ὁ τοιοῦτος ἀμαρτάνει θανασίμως εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην, διότι « πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστι »¹⁾).

Ὅμοίως ἀμαρτάνει εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ ὅστις δυνάμενος ἢ νὰ ἐμποδίσῃ καὶ προλάβῃ τὰ ἄμεσα ἢ ἔμμεσα αἰτία τοῦ φόνου, καὶ μάλιστα τὰς προσβολάς, τοὺς ὀνειδισμούς, τὰς ὕβρεις, τὴν ὀργὴν, τὸν φθόνον, τὸ μῖσος καὶ τὴν διχόνοιαν, δὲν πράξῃ τοῦτο.

Κατὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἀμαρτάνουσι καὶ ὅσοι δυνάμενοι νὰ σώσωσιν ἀπὸ προφανῆ θάνατον τὸν κινδυνεύοντα νὰ ἀποθάνῃ καθ' οἷονδήποτε τρόπον ἢ ἀπὸ πείναν, ἔνδειαν, γυμνότητα, ψύχος, ἢ ἀπὸ οἷονδήποτε ἄλλο αἷτιον, δὲν τὸ πράξωσιν²⁾. Διότι ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ἔχῃ παντοῦ καὶ πάντοτε ὡς κα νόνα τῶν πράξεων καὶ τῆς διαγωγῆς του τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην· ὅ,τι δὲ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐγίνετο εἰς αὐτόν, ἐὰν ἐκινδύνευε καθ' οἷονδήποτε τρόπον καὶ λόγον, τοῦτο πρέπει καὶ αὐτὸς νὰ πράξῃ παντὶ σθένει εἰς τὸν πλησίον. Μὴ πράττων δὲ τοῦτο ἀμαρτάνει θανασίμως εἰς τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ.

1) Ἰακ. γ'. 14.

2) Γεν. δ'. 9, Λουκ. ι. 34, Σειρ. λδ'. 25.

§. 163.

Ποῖοι ἄλλοι ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην;

Ὅμοίως ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ οἱ προκαλοῦντες εἰς μονομαχίαν καὶ οἱ ἀποδυσόμενοι εἰς αὐτήν, εἴτε προκύψῃ ἐξ αὐτῆς φόνος, εἴτε ὄχι. Διότι ἔνοχος φόνου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ εἶνε ὄχι μόνον ὅστις φονεύσῃ πράγματι, ἀλλὰ καὶ ὅστις ἀποφασίσας τὸν φόνον δὲν τὸν ἐξετέλεσε πράγματι, εἴτε διότι ἀπέτυχεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, εἴτε διότι ἐμποδίσθη ἀπὸ περιστατικὰ ἐκτὸς τῆς θελήσεώς του. Τὰνάπαλιν δὲ ὁ φονεύων ἀκουσίως δὲν ἁμαρτάνει εἰς τὴν ἐντολὴν, τιμωρεῖται δὲ μόνον ἐκκλησιαστικῶς ὡς ἔνοχος ἀπρονοησίας καὶ ἀπερισκεψίας, διότι, ταῦτα εἶνε συνήθως τὰ αἷτια τοῦ ἀκουσίου φόνου.

Εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην ἁμαρτάνουσι καὶ οἱ αὐτόχειρες, διότι, ὅπως δὲν συγχωρεῖται ν' ἀφαιρέσῃ τις τὴν ζωὴν ἄλλου, οὕτω δὲν συγχωρεῖται καὶ ν' ἀφαιρέσῃ τις τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ζωὴν, σφετεριζόμενος θεῖον δικαίωμα, καὶ ἐπομένως ἀποστατῶν κατ' αὐτῆς τῆς θείας μεγαλειότητος καὶ παντοδυναμίας.

Ἄμαρτάνουσιν ὁμοίως εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ ὑπὲρ τοὺς φονεῖς αὐτοὺς οἱ δικασταὶ ἐκεῖνοι, ὅσοι ἐκ δωροδοκίας ἢ φόβου ἢ προσωποληψίας, ἢ ἐκ συμπαθείας ἢ ἀντιπαθείας, ἢ ἐξ οἰουδήποτε ἄλλου λόγου, καταδικάζουσι τὸν ἀθῶον ἢ ἀπολύουσι τὸν ἔνοχον.

Κατ' ἀντίστροφον δὲ λόγον ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ οἱ χλιαροὶ ἐκεῖνοι καὶ ψοφοδεεῖς χριστιανοί, οἵτινες δὲν πράττουσι μὲν τὸ κακόν, οὐδὲ συνεργοῦσιν ὅπωςδὴποτε εἰς αὐτὸ ἀμέσως, ἀλλὰ συνεργοῦσιν ὅμως ἐμμέσως, διότι τὸ ἀνέχονται, καὶ ἢ τὸ ἀποκρύπτουσι ἢ τὸ ἀποσιωπῶσι. Συμβαίνει δὲ πολλάκις οἱ τοιοῦτοι νὰ γίνωνται πληγὴ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ σώματος τῶν χριστιανῶν πολὺ πλέον ὁλεθρία παρὰ τοὺς καθ' αὐτὸ φονεῖς. Τοιοῦτοι δὲ εἶνε ὄχι μόνον ὅσοι προσκληθέντες ἢ ζητηθέντες καὶ ἀνακριθέντες ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης, ἐξ οἰουδήποτε λόγου δὲν μαρτυρήσωσι τὴν ἀλή-

θειαν, ἀλλὰ καὶ ὅσοι γνωρίζοντες δὲν δράμωσιν οἰκοθεν εἰς τὴν μαρτυρίαν ταύτην, καὶ δὲν συνεργήσωσι τὸ καθ' ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῆς. Οὐδὲ πρέπει ἐν γένει παρεξηγοῦντες τὴν θείαν ἐντολὴν τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ν' ἀνεχώμεθα τὰ κακουργήματα. Τὸ νὰ ἀνεχώμεθα καὶ νὰ συγχωρῶμεν τοὺς κακοὺς βλάπτοντας ἡμᾶς μόνον ἀτομικῶς, καὶ νὰ τοὺς εὐεργετῶμεν μάλιστα, εἶνε χριστιανικὴ ἀρετὴ, ἀλλὰ τὸ νὰ ἀνεχώμεθα τοὺς κακοὺς βλάπτοντας καὶ λυμαινομένους ὅχι πλέον ἡμᾶς μόνον, ἀλλὰ πολλοὺς ἄλλους, ὁλόκληρον κοινωνίαν, καὶ ὁλόκληρον ἐνίοτε ἔθνος, τοῦτο εἶνε ἁμαρτία ἀσυγχώρητος καὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων.

§. 164.

Ποία εἶνε ἡ ἐβδόμη ἐντολὴ καὶ ποία ἡ ἔννοια αὐτῆς;

«Οὐ μοιχεύσεις».

Ἐξ ἰσου μὲ τὴν ζωὴν πολύτιμον πρᾶγμα διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶνε καὶ ἡ τιμὴ τοῦ γάμου. Ὅθεν πᾶσα ἀφαίρεσις ἢ ἐκμηδένισις ἢ προσβολὴ κατὰ τῆς τιμῆς τοῦ πλησίον εἶνε μέγιστον ἁμάρτημα.

Γάμος ὀνομάζεται τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο μυστήριον, διὰ τοῦ ὁποίου συναπτόμενοι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ¹⁾ εἰς ἐν ἀδιαχώριστον καὶ ἀναπόσπαστον ζεῦγος εἰς ἀνὴρ καὶ μία γυνή, ἔχοντες ἀμοιβαίαν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, συζῶσιν ἐν εἰρήνῃ συμβοηθοῦντες καὶ συναναπληροῦντες ἀλλήλους, τεκνοποιῶσι καὶ ἀνατρέφουσι τὰ τέκνα των ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τέλεσιν τοῦ μυστηρίου, ὁ σύνδεσμος ὁ συγκρατῶν εἰς τὴν γαμικὴν ταύτην συνάφειαν τὸ ἀνδρόγυνον εἶνε τὸ «ἀμίαντον τῆς κοίτης». Ὅταν δὲ ἀρθῇ τοῦτο, αἵρεται ὁμοῦ καὶ ἡ «τιμιότης τοῦ γάμου», καὶ ἡ τιμὴ ἐν γένει ἀμφοτέρων, τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός ²⁾. Ὁ αἵρων δὲ τὸ

2) Ματθ. 19'. 6.

2) Ἐβρ. 13'. 4.

ἀμίαντον τοῦτο τῆς κοίτης καὶ τὴν τιμιότητα τοῦ γάμου ὀνομάζεται μοιχός, καὶ ἡ πράξις αὐτοῦ μοιχεία.

Ἄλλ' ἡ λέξις μοιχεία δὲν περιορίζεται ἐνταῦθα εἰς μόνην τὴν ἐννοίαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ συνυπονοεῖται πᾶσα ἐν γένει καὶ καθ' οἷονδῆποτε ἄλλον τρόπον σαρκικὴ μίξις ἐκτός καὶ ἄνευ τοῦ γάμου, ἐκτός δηλ. γυναικὸς καὶ ἀνδρός, συνενωθέντων ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας εἰς γάμου κοινωνίαν. Συνυπονοεῖται λοιπὸν πᾶν εἶδος ἀθεμίτου ἔρωτος, καὶ πᾶν εἶδος ἀκατονόμαστον³⁾ αἰσχρουργίας καὶ ἀσελγείας, ἥτις μεταβάλλει τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ «ναοῦ Θεοῦ»⁴⁾ εἰς αἶσχος καὶ βδέλυγμα.

§. 165.

Ποιοὶ λοιπὸν ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην;

Ἀμαρτάνει εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην ὅχι μόνον ὁ ἐγγαμος, ἀνὴρ ἢ γυνή, ὅστις ἀθετήσῃ τὴν συζυγικὴν πίστιν, καὶ μιάνῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἢ ἐτέρων ἐγγάμων κοίτην, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄγαμος, ὅστις πράξῃ τοῦτο. Ὁμοίως δὲ ἀμαρτάνει καὶ πᾶς ἐγγαμος ἢ ἄγαμος μολύνων ἑαυτὸν δι' ὁποιοῦδῆποτε ἄλλου τρόπου ἀσελγείας ἢ αἰσχρουργίας.

Ἀμαρτάνουσι δὲ εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην, ὅπως καὶ εἰς τὴν δεκάτην, ὅχι μόνον ὅσοι πράξωσι τὸ ἀμάρτημα, ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἔχουσι μὲν τὴν πρὸς τοῦτο προαίρεσιν καὶ ἀπόφασιν, ἀλλ' ἐμποδισθῶσιν ἀπὸ αἰτίας ἐκτός τῆς θελήσεώς των, διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἶπεν, ὅτι «πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ»¹⁾. ὁθεν καὶ παρήγγειλεν ὅτι, ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου σὲ σκανδαλίξῃ, προτιμότερον εἶνε νὰ τὸν ἐκβάλῃς καὶ νὰ στερηθῇς τὸν ὀφθαλμόν σου, παρὰ νὰ ῥιφθῇς μὲ αὐτὸν εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός²⁾.

§. 166.

Ποῖα καθήκοντα πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἐντολῆς ταύτης;

Ὁ ἐγγαμος ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ τὴν ἰδίαν γυναῖκα ὡς ἑαυ-

3) Ἐφεσ. ε. 3. 4) ἀ. Κορ. ε'. 18.

1) Ματθ. ε. 28. 2) Ματθ. ε. 27.

τόν, ἡ δὲ γυνὴ νὰ ἀγαπᾷ τὸν ἄνδρα καὶ νὰ ὑποτάσσεται εἰς αὐτόν, ἀμφότεροι δὲ νὰ συζῶσιν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ, καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ νὰ οἰκονομῇ τὰς ἀδυναμίας τῆς γυναικός, αὕτη δὲ νὰ ὑπομένῃ τὰς τυχούσας παραφορὰς ἢ ἰδιοτροπίας τοῦ ἀνδρός· ν' ἀποφεύγωσι δὲ ἀμφότεροι πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ταραξῇ τὴν συζυγικὴν ἁρμονίαν, εἰρήνην καὶ ἀγάπην. Πρὸ πάντων δὲ ὀφείλουσι νὰ τηρῶσιν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ τὴν συζυγικὴν πρὸς ἀλλήλους πίστιν, καὶ ν' ἀποφεύγωσι πᾶν ὅ,τι δύναται καὶ μακρόθεν νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀθέτησιν αὐτῆς, ἥτις οὐ μόνον συνεπιφέρει αἰσχύνην, ὄνειδος καὶ ἀτιμίαν, ἀλλὰ καὶ τιμωρεῖται αὐστηρῶς ὑπὸ τε τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων. Οἱ δὲ ἄγαμοι ὀφείλουσι νὰ φυλάττωσιν ἑαυτοὺς ἀγνοῦς ἀπὸ πάσης ἀσελγείας ἢ αἰσχρουργίας, καὶ νὰ ἀποφεύγωσι πᾶν αἴτιον καὶ πᾶσαν κακὴν ἀφορμὴν. Τοιαύτην δὲ ἀφορμὴν δίδουσι μάλιστα αἱ συναναστροφαὶ καὶ συνομιλίαι μετ' ἀνθρώπους κακοήθεις καὶ διεφθαρμένους, αἱ αἰσχρολογίαι¹⁾, ἡ μέθη καὶ ἡ κραιπάλη, τὰ συμπόσια, οἱ ἄσεμνοι χοροὶ²⁾, τὰ ἄσεμνα θεάματα, τὰ κακοήθη βιβλία, αἱ αἰσχραὶ εἰκόνες καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα. Οἱ νέοι ἅς ἀποφεύγωσι μάλιστα τὴν ἀργίαν, ἥτις εἶνε συνήθως ἡ μήτηρ καὶ ταύτης καὶ πολλῶν ἄλλων ἀμαρτιῶν ψυχοφθόρων καὶ καταστρεπτικῶν. Ἄλλ' ὅ,τι πρὸ πάντων σώζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου ταύτης καὶ πάσης ἐν γένει ἀμαρτίας, εἶνε ἡ πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς πατέρα ἡμῶν καταφυγὴ καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν θερμὴ καὶ ὁλόψυχος δέησις, ὅπως σώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς σατανικοῦ καὶ ὀλεθρίου πειρασμοῦ.

§. 167.

Ποία εἶνε ἡ ὀγδόη ἐντολή, καὶ ποιοὶ ἀμαρτάνουσιν εἰς αὐτήν;

« Οὐ κλέψεις ».

Μετὰ τὴν ζωὴν καὶ τιμὴν ἀκολουθεῖ ἡ περιουσία τοῦ πλησίον, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν νὰ σεβώμεθα, πᾶσα δὲ μικρὰ ἢ με-

1) ἀ. Κορ. ιε. 33. 2) Ῥωμ. ιγ'. 13.

γάλη ἀφαίρεσις τῆς περιουσίας τοῦ πλησίον ὀνομάζεται κλοπή, καὶ συνυπάγεται εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης.

Ἀμαρτάνουσι λοιπὸν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην ὅχι μόνον οἱ λησταί, οἵτινες διὰ τῆς βίας ἀρπάζουσι τὴν ξένην περιουσίαν, καὶ οἱ κλέπται, οἵτινες ἀρπάζουσι κρυφίως τὰ ξένα, ἀλλὰ καὶ ὅσοι δι' οἰασδῆποτε ἀπάτης σφετερίζονται τὰ ξένα πράγματα. Πολλοὶ μάλιστα ἐκ τούτων καὶ ἐπικαλύπτουσι τὸ ἔργον των μὲ τὸ χρῶμα τῆς νομιμότητος, ἢ κατορθώσαντες νὰ διαστρέψωσι στρεψοδίκως ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων τὴν ἐννοιαν τοῦ νόμου, ἢ καὶ ἐκμεταλλεόμενοι πρὸς τὸν ἀδίκον των σκοπὸν τὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ.

Τῆς τοιαύτης ἀπάτης ὑπάρχουσι πλεῖστα ὅσα εἶδη καὶ διάφοροι τρόποι, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν τὰ κυριώτερα, Τοιοῦτοι εἶναι οἱ δικασταί, ὅσοι δωροδοκοῦντες¹⁾ ἢ καὶ δι' ἄλλους λόγους καταδικάζουσι τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀπροστατεύτους, καὶ δικαιώνουσι τοὺς ἰσχυροὺς καὶ πλουσίους, καὶ ἐν γένει οἱ ἄρχοντες, ὅσοι καταχρῶνται τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν ἐνεπιστεύθησαν παρὰ τοῦ Θεοῦ, πρὸς οἰονδῆποτε σκοπὸν ἰδιοτελῆ²⁾. οἱ ἄρχοντες καὶ παντὸς εἶδους προῖστάμενοι, ὅσοι καταπιέζουσι τοὺς ὑποδεεστέρους των μὲ ἀγγαρείας, ἢ ἀρνοῦνται εἰς αὐτοὺς τὸν μισθὸν των ἢ καὶ τὸν περικόπτουσιν³⁾. οἱ τοκογλύφοι, οἵτινες πρὸς ἐξόφλησιν τῶν ἀδίκων ἀπαιτήσεών των δημοπρατοῦσι τὰ κτήματα, τὴν οἰκίαν, καὶ αὐτὰ τὰ τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης σκεύη τῶν ὀφειλετῶν των⁴⁾. οἱ μεταχειριζόμενοι ψευδῇ σταθμᾷ καὶ μέτρα εἰς τὰς ἀγορὰς καὶ πωλήσεις των· οἱ κιβδηλοποιοί· οἱ νοθεύοντες τὰ ἐμπορεύματα, καὶ οἱ ὑπερτιμῶντες αὐτά⁵⁾, μάλιστα δὲ οἱ καιροφυλακτοῦντες νὰ πωλήσωσιν ἐν καιρῷ πείνας εἰς ὑπερόγκους τιμὰς τὰ σιτηρά· οἱ δανείζοντες καὶ ἐμπορευόμενοι μὲ ὄρους ἐπιβλαβεῖς πρὸς

1) Δευτερον. ις'. 19, Ἰησ. α'. 23.

2) α'. Βασιλ. κβ'. 8, Λουκ. γ'. 12.

3) Γεν. λβ', 7, Λευιτ. ιθ'. 13, Ἰακ. ε'. 4. 4) Παροιμ. ιβ'. 26.

5) Λευιτ. κβ'. 14, α'. Θεσσαλ. δ'. 6.

τὸν πλησίον, ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀνάγκης, εἰς τὴν ὁποίαν εὐ-
ρέθη· οἱ μὲ παιδαριώδη παίγνια καὶ ἐμπορεύματα ἐξαπατῶν-
τες τοὺς ἀπλουστέρους, διὰ νὰ ἀρπάσωσι τὰ χρήματά των, οἱ
ζωοκλόποι, οἱ ἱερόσυλοι, οἱ ἀρπάζοντες τὰ πράγματα τῶν πα-
θόντων ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς, οἱ εὐρόντες τι, τοῦ ὁποίου εἶνε γνω-
στὸς ὁ κύριος, καὶ μὴ ἀποδίδοντές το εἰς αὐτόν, καθὼς καὶ οἱ
ὑποκλέπτοντες τοὺς νομίμους τῆς κυβερνήσεως φόρους⁶⁾, ἢ
πᾶν ὅ,τι ἄλλο ἀνήκει εἰς τὸ δημόσιον.

§. 168.

Ποιοὶ ἄλλοι ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην;

Ὅμοίως ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ ὅσοι
γνωρίζοντες τὸν ληστήν ἢ κλέπτην δὲν μαρτυροῦσι περὶ τῆς
ἀληθείας ἐρωτώμενοι, ἢ ὅπωςδήποτε δὲν συντρέχουσι δυνάμε-
νοι εἰς τὴν ἀνακάλυψιν αὐτοῦ· ὅσοι ἀποκρύπτουσιν ἢ φυγα-
δεύουσιν ἢ προστατεύουσιν αὐτόν· οἱ λησταποδόχοι καὶ κλε-
πταποδόχοι· οἱ παντὸς εἵδους δῆμόσιοι ἄρχοντες καὶ ὑπάλλη-
λοι, ὅσοι ὀφείλοντες νὰ καταδιώξωσι καὶ νὰ τιμωρήσωσι τοὺς
ληστὰς καὶ κλέπτας, ἀποφεύγουσιν ἢ παραμελοῦσι τοῦτο ἐξ
οἰουδήποτε λόγου, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι, ὅ-
σοι λαμβάνουσι μισθὸν ἀργίας.

Ῥίζα τῆς κλοπῆς εἶνε μάλιστα ἡ πλεονεξία, ἡ ἰδιοτέλεια
καὶ ὁ φθόνος, τὰ δλέθρια ταῦτα τέκνα τῆς φιλαυτίας καὶ τοῦ
ἐγωϊσμοῦ, τὰ ὅποια κάμνουσι τὸν ἄνθρωπον ὄχι μόνον νὰ μὴ
εὐχαριστῇται εἰς ὅσα ἔχει¹⁾, ἀλλὰ νὰ ζητῇ πάντοτε πλείότε-
ρα, καὶ λυπούμενος δι' ὅσα ἔχει ὁ πλησίον, νὰ τὸν φθονῇ καὶ
νὰ μὴ ἡσυχάζῃ, ἐν ὧσφ βλέπει αὐτόν ἴσον ἢ ὑπερέχοντα κατὰ
τὸν πλοῦτον²⁾, καὶ νὰ εὐχεται ἢ καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ ἐλαττω-
θῇ ἡ περιουσία του διὰ κλοπῆς ἢ ὅπως ἄλλως, εἴτε πρὸς ὠ-
φέλειαν ἑαυτοῦ, εἴτε καὶ ἄνευ τούτου, ἀλλὰ μόνον πρὸς κορε-

6) Ματθ. κβ'. 24, Ῥωμ. ιγ'. 5.

1) ἀ. Τιμοθ. ζ'. 6. 2) Παροιμ. κá. 10.

σμόν τοῦ πάθους τοῦ φθόνου³). Ὅθεν πάντες ὅσοι ἔχουσι τὰ πάθη ταῦτα ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐβδόμην ἐντολήν.

§. 169.

Ποιοὶ ἄλλοι ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολήν ταύτην;

Ὅμοίως ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολήν ταύτην καὶ ὅσοι ὑπόκεινται εἰς τὸ αἰσχρὸν καὶ βδελυρότατον πάθος τῆς φιλαργυρίας, ἥτις μεταβάλλει τὸν ἄνθρωπον εἰς αὐτόχρημα εἰδωλολάτρην, ὡς εἶδομεν, διότι ὁ φιλάργυρος ἀποφεύγει πᾶσαν χρῆσιν τοῦ πλούτου, προτιμῶν νὰ στερήσῃ ὅχι μόνον τὸν πλησίον του, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκογένειάν του καὶ ἑαυτὸν παντὸς ἀγαθοῦ, πάσης ἀπολαύσεως, καὶ αὐτῶν τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων μᾶλλον, παρὰ νὰ κάμῃ καὶ ὀλίγου μόνον ἀργυρίου δαπάνην¹). Ἡ φιλαργυρία εἶνε ρίζα πάσης κακίας, ὅθεν ὀφείλομεν νὰ προφυλάττωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ψυχοφθόρου ταύτης ἀμαρτίας παντὶ σθένει. Κατ' ἀντίστροφον δὲ λόγον ἀλλ' ἐξ ἴσου ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολήν ταύτην καὶ οἱ ἄστωι, οἱ ὅποιοι εὐρίσκοντες πλοῦτον ἄφθονον (συνήθως ἐκ κληρονομίας φιλαργύρων γονέων) κατασπαταλῶσιν αὐτὸν εἰς τὰς σαρκικὰς ἀπολαύσεις καὶ ἡδονάς, πρόξενοι τοιοιτοτρόπως γινόμενοι ὀλέθρου καὶ καταστροφῆς ὅχι μόνον εἰς ἑαυτοὺς ἀλλὰ καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους. Καὶ οὗτοι, ὅπως καὶ οἱ φιλάργυροι λησμονοῦσιν ὅτι ὁ πλοῦτος, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἐγκόσμια ἀγαθὰ, εἶνε δῶρα τοῦ Θεοῦ, τὰ ὅποια μένουσιν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τινα μόνον χρόνον ὡς ἀπλῆ παρακαταθήκη²), καὶ ὅτι ἄρα δὲν συγχωρεῖται μήτε νὰ καταστήσωσιν αὐτὰ ἄχρηστα εἰς ἑαυτοὺς καὶ εἰς τὸν πλησίον, μήτε νὰ τὰ καταχρησθῶσι σπαταλῶντες εἰς τὰς κτηνώδεις ὀρέξεις καὶ ἐπιθυμίας των³). Ὅφείλομεν λοιπὸν ν' ἀποφεύγωμεν ἐξ ἴσου καὶ τοὺς δύο

3) Ματθ. ζ'. 21.

1) Σειρ. ιδ'. 5, καθ' 13. 2) Λευϊτ. ις'. 1, ἀ. Πέτρ. δ'. 10.

3) Παροιμ. κγ'. 20, ἀ. Κορ. ζ' 30.

τούτους σκοπέλους. Τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ἐργαζώμεθα διὰ νὰ κερδήσωμεν τὰ πρὸς τὸ ζῆν δι' ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, πρῶτον μὲν τὴν περὶ ἡμᾶς οἰκογένειαν, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν πλησίον, εἰ δυνατόν. Ἐὰν δὲ κερδήσωμεν ἱκανά, ὥστε νὰ περισσεύσωσι, τότε μῆτε τὴν ψυχὴν ἡμῶν νὰ προσκολλήσωμεν ἐπάνω εἰς τὸ χρυσίον, ὡς εἰδωλολάτραι, μῆτε πάλιν νὰ κατασπεύσωμεν τὴν περιουσίαν μας ἀσκόπως ἢ ἐπιβλαβῶς, ἀλλὰ νὰ οἰκονομήσωμεν αὐτὴν κατὰ τὸ πρέπον μέτρον, ἵνα ἔχωμεν μέσα βοηθείας καὶ ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας ἡμῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ πλησίον.

§. 170.

Ποῖα καθήκοντα ἔπονται ἐκ τῆς ἐντολῆς ταύτης;

Ὅφειλομεν ὅχι μόνον νὰ μὴ κλέψωμεν μηδὲ τὸ ἐλάχιστον ἐξ ὧν ἔχει ὁ πλησίον¹⁾, εἴτε ἔχομεν ἡμεῖς εἴτε ὅχι, ὁφείλομεν ὅχι μόνον νὰ μὴ ὑποπέσωμεν εἰς κανὲν εἶδος κλοπῆς, ἐξ ὧν προεῖρήθησαν, ἀλλὰ καὶ νὰ εἴμεθα αὐτάρκεις, ἀρκούμενοι εἰς ὅ,τι ἔχομεν, ἔστω καὶ ὀλίγον, ν' ἀποφεύγωμεν δὲ τὴν πλεονεξίαν, τὴν ἰδιοτέλειαν καὶ τὸν φθόνον, ὡς κακίας ὀλεθρίας καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ εἰς τὸν πλησίον. Ἐξ ἐναντίας δὲ ὁφείλομεν νὰ εἴμεθα ἐλεήμονες καὶ νὰ μεταδίδωμεν εἰς τὸν πλησίον ἐξ ὧν ἔχομεν. Ἀλλ' ἡ ἐλεημοσύνη αὕτη πρέπει νὰ γίνεται ὅχι πρὸς δόξαν ἢ ἐπὶ προσδοκίᾳ εὐγνωμοσύνης ἢ ἄλλης ἀμοιβῆς, διότι τότε ἡ εὐεργεσία ἡμῶν οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν²⁾, καθὼς καὶ τάνάπαλιν ὁ εὐεργετούμενος καὶ ἐλεούμενος ὁφείλει εὐγνωμοσύνην εἰς τὸν εὐεργετήσαντα καὶ ἐλεήσαντα, ἀδιάφορον ἂν οὗτος δὲν ἔπραξε τὸ ἀγαθὸν μὲ πρόθεσιν ἀγνὴν οὐδ' ὅπως πρέπει. Ἐπ' ἴσης ὁμως ὁφείλομεν νὰ ἐκλέγωμεν καλῶς καὶ τὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα ἐλεοῦμεν καὶ εὐεργετοῦμεν, προσέχοντες ἂν εἶνε ἄξια τῆς τοιαύτης εὐερ-

1) Λουκ. ις'. 10.
14, κτλ.

2) Ματθ. ε. 42, ς'. 4, Λουκ. γ'. 11, ε'. Κορ. ή.

γεσίας, διότι πολλάκις κινδυνεύομεν διὰ τῆς ἐλεημοσύνης ταύτης νὰ προστατεύωμεν τὴν ἀργίαν καὶ ἄλλας τοιαύτας κακίας, καὶ τοιοῦτοτρόπως γινόμεθα πρόξενοι βλάβης μᾶλλον παρὰ ὠφελείας τοῦ πλησίον³⁾.

§. 171.

Ποία εἶνε ἡ ἐννιάτη ἐντολὴ καὶ ποία ἡ ἔννοια αὐτῆς;

« Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ ».

Ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον μᾶς ἐπιτάττει ἀκολούθως νὰ σεβώμεθα ὅπως τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν, οὕτω καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τιμὴν τοῦ πλησίον· ὅθεν ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει ἐν γένει νὰ ἐκφράσωμεν ψευδῆ μαρτυρίαν περὶ τοῦ πλησίον.

Ἡ ἀλήθεια εἶνε φῶς καὶ ζωή, τὸ δὲ ψεῦδος εἶνε σκότος καὶ θάνατος. Πατὴρ τῆς ἀληθείας εἶνε ὁ Θεός, πατὴρ δὲ τοῦ ψεύδους ὁ διάβολος. Ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκ τῆς ἀληθείας ἐπήγαγεν ἡ ζωή, ἐκ δὲ τοῦ διαδόλου προήλθε τὸ ψεῦδος, καὶ ἐκ τοῦ ψεύδους πηγάζει ἡ ἁμαρτία, ἥτις γεννᾷ θάνατον¹⁾. Ἄνευ τῆς ἀληθείας εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ κοινωνία, ἀσφάλεια ζωῆς, τιμῆς ἢ περιουσίας. Ὅπου βασιλεύει τὸ ψεῦδος, ἐκεῖ βασιλεύει ἡ ἁμαρτία καὶ ὁ διάβολος· διότι ὁ διάβολος οὐδὲν ἄλλο εἶνε κατ' οὐσίαν εἰμὴ ἡ ἁμαρτία, ἀπὸ τῆς ὁποίας μᾶς ἀποτρέπει ἡ ἐντολὴ αὕτη, τὸ κατὰ τοῦ πλησίον ψεῦδος, τουτέστιν ἡ διαβολὴ καὶ ἡ συκοφαντία. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ ὁ συκοφάντης, ὁ διάβολος, ὁ ψεύστης, κληρονομεῖ ὅ,τι ἐπεθύμησεν, ὅχι τὸ φῶς καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ζωὴν, ἀλλὰ τὸ σκότος τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαδόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ²⁾.

§. 172.

Ποῖοι ἁμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην;

Ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην πάντες ὅσοι προσ-

3) Σειρ. ιβ'. 4.

1) Ἰω. ι'. 44. 2) Ἀποκαλ. κ'. 8.

καλούμενοι ὡς μάρτυρες εἰς τὸ δικαστήριον¹⁾ μαρτυροῦσι ψευδῆ, γινόμενοι τοιουτοτρόπως αἵτιοι ἢ νὰ φονευθῇ ὁ ἀθῶος ἢ νὰ πάθῃ ἡ τιμὴ ἢ ἡ περιουσία του, νὰ σωθῇ δὲ καὶ τιμηθῇ καὶ πλουτήσῃ ὁ ἐνοχος ἢ ὁ ἀδίκησας²⁾. Ἀμαρτάνουσιν ὁμοίως καὶ ὅσοι καταγγέλλουσι ψευδῶς καὶ ἀδίκως τινὰ εἰς τὸ δικαστήριον, ἀποδίδοντες εἰς αὐτὸν ψευδῆ ἐγκλήματα ἢ ἀδικίας³⁾· καὶ ὅσοι ἐναγόμενοι δὲν ὁμολογοῦσι τὸ ἐγκλημα ἢ ἀδικημάτων, ἀλλ' ἢ τὸ ἀποκρύπτουσιν ἢ λέγουσιν ἄλλα ψεύδη⁴⁾. Ὅμοιως δὲ ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ οἱ δικασταί, ὅσοι δωροδοκοῦντες ἢ ἐκ φόβου ἢ προσωποληψίας, ἢ ἐκ πάθους ἢ ἄλλου τινὸς οἰουδήποτε λόγου, διαστρέφουσι τὴν ἀλήθειαν καὶ καταδικάζουσι μὲν τὸν ἀθῶον ἀπολύουσι δὲ τὸν ἐνοχον.

Ἄλλ' ὁμοίως ἀμαρτάνουσιν εἰς τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ ὅσοι συκοφαντοῦσι τὸν πλησίον, καὶ δυσφημίζουσι αὐτὸν ἐκ φθόνου ἢ ἐχθρας κατ' αὐτοῦ⁵⁾. Οἱ τοιοῦτοι διὰ τῆς καταλαλιᾶς καὶ συκοφαντίας των βλάβπτουσιν αὐτὸν πολὺ πλεότερον παρὰ τοὺς φονεῖς καὶ κλέπτας⁶⁾, διότι τὸν κλέπτουσι τὴν ὑπόληψίν του, τὸ καλὸν του ὄνομα, τὸ ὅποῖον εἶνε πολυτιμότερον ἀπὸ τὸν πλοῦτον⁷⁾ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ζωὴν. Ὅμοιως ἀμαρτάνουσι καὶ ὅσοι διασύρουσιν ὅ,τι εἶδαν ἢ ἤκουσαν πρὸς δυσφημίαν ἢ καὶ πρὸς χλευασμόν⁸⁾, ὅσοι προδίδουσι τὸ μυστικὸν ἀνευ ἀνάγκης πρὸς δυσἀρέσκειαν τοῦ ἐμπιστευθέντος ἢ καὶ πρὸς βλάβην του⁹⁾. ὅσοι διαδίδουσιν ἀδεσπότους φήμας κατὰ τινος, ἢ πιστεύοντες αὐτὰς ἐκ κουφονοίας, ἢ καὶ χωρὶς νὰ τὰς πιστεύωσιν, ἐκ μοχθηρίας διὰ νὰ βλάβῃσι, δυσφημίσωσιν, ἢ χλευάσωσιν τὸν ἄλλον¹⁰⁾, καὶ ὅσοι ἐν γένει διὰ τῆς

1) Ἐξοδ. κγ'. 4, Δευτερον. ιθ'. 16, Μάρκ. κς'. 59.

2) Ἐξοδ. κγ'. 4, Ἠσαΐ. 4. 3) Λευϊτ. κγ'. 2, Πράξ. κί. 7.

4) Ἰησ. ζ. 49. 5) Σειρ. ε. 16. 6) Λευϊτ. ιθ'. 16, Παροιμ. ιθ. 8.

7) Σειρ. ς'. 4. 8) Ψαλμ. κἀ. 7, Λουκ. ια. 53.

9) Παροιμ. ιθ'. 13, κ'. 49.

10) Ἐξοδ. κγ'. 4, Παροιμ. ις'. 4, Σειρ. ιθ'. 6.

γλωσσαλγίας διεγείρουσι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἢ καὶ ὁλοκλήρου κοινωνίας σκάνδαλα καὶ διχονοίας¹¹⁾, τῶν ὁποίων συνήθως τὸ τέλος εἶνε κάκιστον καὶ ὀλεθριώτατον. Ἐτι δὲ μᾶλλον ἁμαρτάνουσιν ὅσοι πράττουσιν αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔργον τῆς συκοφαντίας καὶ καταλαλιᾶς, ἀλλὰ καλύπτουσιν αὐτὸ ὑπόβως μὲ τὸ πρόσχημα¹²⁾ τῆς πρὸς τὸν συκοφαντούμενον φιλίας ἢ εὐνοίας.

Τοιοῦτοι εἶνε ὅσοι π. χ. ὑποκρινόμενοι ὅτι ἐπαινοῦσί τινα τὸν διαβάλλουσι καὶ συκοφαντοῦσιν ἢ προσπαθοῦσι νὰ παραστήσωσι τὸν ἐπαινὸν τοῦ τοιουτοτρόπως, ὥστε νὰ γεννήσωσιν εἰς τὸν ἄλλον τὰς χειρίστας ὑπονοίας· ἢ σιωπῶσι μὲν, ἀλλὰ ἀνασηκώνουσι τοὺς ὤμους, ἢ μειδιῶσιν¹³⁾, ἢ προσπαθοῦσι νὰ δικαιολογήσωσι τὸν δυσφημιζόμενον καὶ συκοφαντούμενον τοιουτοτρόπως, ὥστε ἡ δικαιολογία καὶ ὑπεράσπισίς των ἀποβαίνει χειροτέρα ἀπὸ πᾶσαν συκοφαντίαν καὶ κατάκρισιν. Οἱ τοιοῦτοι εἶνε « υἱοὶ τῆς γεέννης » καὶ τοῦ διαβόλου « διπλότεροι »¹⁴⁾, διότι εἰς τὸ ψεῦδος προσθέτουσιν ἄλλο ψεῦδος, καὶ τὴν μοχθηρίαν καὶ κακεντρέχειάν των διπλασιάζουσι διὰ τῆς ὑποκρισίας.

§. 173.

Ποῦτα δὲ τὰ ἐκ τῆς ἐντολῆς ταύτης καθήκοντά μας;

Τοὺς τοιούτους διαβολικοὺς καὶ κακεντρεχεῖς συκοφάντας ὀφείλομεν νὰ ἀποφεύγωμεν ὡς ἰοβόλους ὄφεις. Ὅφειλομεν νὰ μὴ δίδωμεν ἐτοιμῶς καὶ προθύμως πίστιν εἰς πᾶσαν δυσφημίαν καὶ καταλαλιάν, ἅμα ἀκούσαντες αὐτήν, καὶ νὰ μὴ τὴν παραδεχώμεθα, εἰμὴ ἀφ' οὗ ἐξετάσωμεν καὶ πληροφορηθῶμεν ἀκριβῶς καὶ ἀσφαλῶς¹⁾. Καὶ τότε δὲ πάλιν ὀφείλομεν νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνωμεν τὴν δυσφημίαν ἢ καταλαλιάν, ν' ἀποτρέπωμεν

11) Σειρ. ζ'. 13, κή. 15, Ματθ. ιβ'. 36. 12) Σειρ. κζ'. 25.

13) Ψαλμ. ε' 7, Λουκ. ιβ'. 4. 14) Ματθ. κγ'. 15.

1) Σειρ. ιθ'. 13.

δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀπὸ τοῦτο, ὅχι ὑποκριτικῶς ἀλλ' ἐξ εἰλικρινοῦς καὶ ἀδόλου πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης. Ἐὰν δὲ δὲν ἀποδειχθῇ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ κατηγορία μένη ἀμφίβολος, ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα ὅχι καχύποπτοι, ἀλλὰ νὰ πιστεύωμεν καὶ νὰ λέγωμεν μᾶλλον τὸ καλὸν παρὰ τὸ κακόν²⁾. Καὶ ὅταν δὲ ἡ συκοφαντία ἀποδειχθῇ ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως ὡς ἀληθὴς κατηγορία, ὀφείλομεν νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνωμεν αὐτὴν περαιτέρω, ἀλλ', ἐὰν μὲν δυνάμεθα, νὰ προσπαθήσωμεν νὰ διορθώσωμεν τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ κακόν³⁾ εἴτε διὰ τῆς πειθοῦς εἴτε, ἐὰν τὸ καλὴ ἡ ἀνάγκη τοῦ κοινοῦ καλοῦ κινδυνεύοντος, καὶ διὰ τῆς νομίμου τιμωρίας.

Διὰ τοῦτο, ὅπως ὀφείλομεν νὰ μὴ λέγωμεν ψεύδη κατὰ τοῦ ἀθώου, ὁμοίως ὀφείλομεν νὰ μὴ λέγωμεν ψεύδη οὐδὲ περὶ τοῦ κακοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ, ἀποκρύπτοντες τὴν κακίαν του⁴⁾, ἀλλ', ὡς προεῖρήθη, ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν τοῦτο, ὅταν εἶνε ἀνάγκη, ἢ πρὸς σωφρονισμόν καὶ διόρθωσιν αὐτοῦ, ἢ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς κοινωνίας⁵⁾. Διότι καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἡ ἀνεξικακία εἶνε χριστιανικὴ ἀρετὴ, ὅταν ἐκ τοῦ κακοῦ πάσχωμεν ἡμεῖς μόνον ἀτομικῶς, ὅχι ὅμως καὶ ὅταν πάσχη ἡ κινδυνεῦν νὰ πάθῃ ὁλόκληρος κοινωνία. Ἡμεῖς μόνον πάσχοντες ἀτομικῶς ἐκ τῆς συκοφαντίας καὶ καταλαλιᾶς τῶν φθονούντων καὶ μισούντων ἡμᾶς, ὀφείλομεν νὰ ὑπομένωμεν τὰ πάντα, καὶ νὰ χαίρωμεν μάλιστα ἐνθυμούμενοι ποίων ἐπαγγελιῶν ἡξίωσεν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὸν ἀδίκως καὶ ψευδῶς συκοφαντούμενον⁶⁾. Ἐν γένει δὲ καὶ ἐνταῦθα ὀφείλομεν νὰ καθαρίσωμεν τὴν καρδίαν ἡμῶν ἀπὸ παντὸς φθόνου καὶ παντὸς μίσους κατὰ τοῦ πλησίον, καὶ ὅταν κατορθώσωμεν τοῦτο, τότε οἴκοθεν θέλει μᾶς διδάξῃ αὐτὴ ἡ συνείδησις ἡμῶν ποίαν διαγωγὴν πρέπει νὰ τηρήσωμεν ἐκάστοτε, ὅσας ἀναφυῇ τοιοῦτον ζήτημα σχετικόν πρὸς τὰ καθήκοντα τὰ ἐκ τῆς ἐννάτης

2) Παροιμ. ι. 12.

3) Παροιμ. κδ'. 24, Λευϊτ. ιθ'. 17, Γαλατ. ς'. 4.

4) Παροιμ. ιβ'. 17.

5) Ἐξοδ. κγ'. 3. Λευϊτ. ε. 1.

6) Ματθ. ε. 10.

ταύτης ἐντολῆς. Ἡ καθαρὰ καρδία, ἡ πλήρης ἀδόλου καὶ εὐ-
λικρινοῦς ἀγάπης πρὸς τε τὸν πλησίον καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν,
θέλει ὑπαγορεύσῃ ἐκάστοτε τὴν ἀληθῆ ἐρμηνείαν τῆς ἐννάτης
ταύτης ἐντολῆς.

§. 174.

Εἶνε συγχωρημένον τὸ ψεῦδος ἐν ἀνάγκῃ;

Τὸ ψεῦδος οὐδέποτε εἶνε συγχωρημένον καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ
ἀνάγκης, τόσῳ μᾶλλον, ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτάνων ἔχει
πάντοτε ἐτοίμους τὰς «προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις». Τὸ νὰ πα-
ρασιωπήσῃ τις, ἢ νὰ μὴ εἴπῃ ὅλην τὴν ἀλήθειαν, τοῦτο εἶνε
πολλάκις ἔργον φρονήσεως¹⁾. ἀλλὰ ψεῦδος ὅμως οὐδέποτε
εἶνε συγχωρημένον νὰ εἴπῃ. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι σπανίως μὲν, ἀλ-
λὰ συμπίπτουσιν ὅμως περιστάσεις τινές, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ
ἄνθρωπος νομίζει, ὅτι λέγων τὸ ψεῦδος ὄχι μόνον ἑαυτὸν ὠφε-
λεῖ ἀλλὰ καὶ τὸν πλησίον του, ἢ τοῦλάχιστον δὲν τὸν βλάπτει.
Ἄλλ' ἂν ὁ πεπερασμένος νοῦς τοῦ ἀνθρώπου δὲν δύναται νὰ
ἴδῃ ὅλην τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν συνεπειῶν ἐκ τοῦ ἐλαχίστου
ἐκείνου καὶ ἀβλαβοῦς νομιζομένου ψεύδους, βλέπει ὅμως αὐ-
τὴν ὁ πάνσοφος καὶ ἀπειροτέλειος Θεός, ὅστις ἀπηγόρευεν
ἀπολύτως τὸ ψεῦδος. Τὸ ψεῦδος εἶνε καὶ μένει ἁμάρτημα φο-
βερόν καὶ ἀσυμβίβαστον μὲ τὴν ὁποίαν φέρομεν εἰκόνα τοῦ
Θεοῦ, ὅστις εἶνε αὐτὴ ἡ ἀλήθεια. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ θυσιά-
ζωμεν τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ ψεῦδος, τουτέστι νὰ προδίδωμεν
τὸν Θεὸν χάριν τοῦ διαδόλου, διὰ τί; διότι ἡ ἐλεεινὴ φιλαυ-
τία καὶ ιδιοτέλεια ἡμῶν ἔχει συμφέρον εἰς τὸ νὰ πιστευθῇ τὸ
ψεῦδος τοῦτο. Καὶ ἐλάχιστον δὲ ἂν εἶνε τὸ ψεῦδος τοῦτο καὶ
ἄνευ αὐτοῦ κινδυνεύομεν τὸν ἑσχατον κίνδυνον, δὲν πρέπει νὰ
παραβῶμεν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ παρακαλέσωμεν
αὐτὸν νὰ μᾶς σώσῃ ἀπὸ τὸν κίνδυνον²⁾. Ἐὰν δὲ τούναντίον

1) Ἰω. ις'. 42, Παροιμ. κθ'. 11. 2) Ψαλμ. ζ'. 13.

εἰπώμεν τὸ ψεῦδος, παραβαίνομεν μὲν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτο εἶνε βέβαιον, ἀλλὰ τίς γνωρίζει τὸ μέλλον, διὰ τὸ νὰ μᾶς βεβαιώσῃ ὅτι καὶ ὁ σκοπός, διὰ τὸν ὁποῖον ἐψεύσθημεν, θὰ ἐκπληρωθῇ; ἢ τίς μᾶς βεβαιώνει ὅτι ἄλλο μέσον πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ κινδύνου δὲν ἔμεινε παρὰ ἓν καὶ μόνον, τὸ ψεῦδος; ἢ καὶ ὅτι ὁ ἐπαπειλούμενος οὗτος κίνδυνος δὲν εἶνε τιμωρία ἀξία τῶν πράξεών μας; Τὸ ψεῦδος λοιπὸν εἶνε παντοῦ καὶ πάντοτε ψεῦδος. Ὅπως δὲ ὁ καλὸς σκοπὸς δὲν δύναται νὰ μεταβάλλῃ εἰς καλὸν τὸ κακόν, διότι χρησιμεύει ὡς μέσον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, οὕτω καὶ οὐδεὶς σκοπὸς δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὸ ψεῦδος εἰς ἀλήθειαν, ὅπως πρεσβεύουσι δυσσεβεῖς τινες καὶ ἀντίχριστοι, δογματίζοντες ἐν γένει, ὅτι ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα.

§. 175.

Ποία εἶνε ἡ δεκάτη ἐντολὴ καὶ ποία ἡ ἐννοία αὐτῆς;

«Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου· οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν οἰκίαν τοῦ πλησίον σου, οὐδὲ τὸν ἀγρόν αὐτοῦ, οὐδὲ τὸν παῖδα αὐτοῦ, οὐδὲ τὴν παιδίσκην αὐτοῦ, οὔτε τοῦ βοῦς αὐτοῦ, οὔτε τοῦ ὑποζυγίου αὐτοῦ, οὔτε παντὸς κτήνους αὐτοῦ, οὔτε ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστί».

Ἡ δεκάτη ἐντολὴ εἶνε ἐπισφράγισις καὶ συμπλήρωσις τῶν προηγουμένων ἐντολῶν, ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην. Ἐὰν αἱ λοιπαὶ ἐντολαὶ ἀπαγορεύουσι τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας τοῦ πλησίον, ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει καὶ αὐτὴν τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸν πλησίον, καὶ αὐτὸν τὸν στοχασμὸν τοῦ νὰ προσβάλλῃ τις ἢ νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τοῦ πλησίον. Ἡ ἐντολὴ λοιπὸν ἀνασπᾷ πρόρριζον αὐτὴν τὴν αἰτίαν τῆς ἁμαρτίας, τῆς ὁποίας κέντρον εἶνε ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, διότι «ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται, κατὰ τὸν θεῖον ἡμῶν διδάσκαλον, λογισμοὶ πονηροί, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνείαι,

κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι»¹⁾. Ἡ ἐντολὴ λοιπὸν αὕτη μᾶς ἐπιβάλλει τὸ καθῆκον, καθὼς αἰσθανθῶμεν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν αἰσχροὺς τινας ἢ κακὴν ἐπιθυμίαν, νὰ μὴ τὴν ἀφήσωμεν νὰ μᾶς κυριεύσῃ, ἀλλὰ νὰ τὴν καταπολεμήσωμεν μὲ πάντα τρόπον. Ἡ δὲ ἐκ τῆς καρδίας ἡμῶν ἐξάλειψις αὕτη τῶν κακῶν ἐπιθυμιῶν, ὅχι μόνον εἶνε τὸ πλέον δραστήριον ἀντιφάρμακον τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ ἐξαγνίζει ἡμᾶς καθιστῶσα εὐθετωτέρους πρὸς τὴν ἀποδοχὴν τῆς θείας χάριτος, καὶ ἀξίους τῶν ἐπηγγελεμένων ἀγαθῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

1) Ματθ. ιε. 19.

§. 176.

Ποία εἶνε ἡ ἔννοια τῶν μακαρισμῶν;

Ἄφ' οὗ συνεπληρώσαμεν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ δεκαλόγου, ἡ-
τοι τῶν δέκα ἐντολῶν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, μεταβαίνομεν
εἰς σύντομον ἐξήγησιν τῶν ἐννέα μακαρισμῶν τοῦ εὐαγγελίου,
διὰ τῶν ὁποίων ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς συνεπλήρωσε
καὶ ἐτελειοποίησε τὸν παλαιὸν νόμον, δείξας ὁποία τις πρέπει
νὰ εἶνε κυρίως ἡ διάθεσις τοῦ χριστιανοῦ ἐκείνου, ὅστις κρίνε-
ται ἄξιος μακαρισμοῦ, ὡς μέλλων νὰ κληρονομήσῃ τὴν ἀληθῆ
μακαριότητα τῆς αἰωνίου ζωῆς. Τὸ περιεχόμενον τῶν μακα-
ρισμῶν τούτων, οἵτινες κατ' οὐσίαν εἶνε ἐντολαί, διαφέρει καὶ
ὑπερέχει τῶν ἐντολῶν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, ὅσον καὶ ὅπως
διαφέρει καὶ ὑπερέχει τὸ Εὐαγγέλιον τῆς χάριτος ἀπὸ τὴν Πεν-
τάτευχον τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, καὶ ὁ Χριστιανὸς ἀπὸ τὸν Ἰου-
δαϊον. Ἰδοὺ οἱ μακαρισμοὶ οὗτοι ὅπως κεῖνται ἐν τῷ κατὰ
Ματθαῖον εὐαγγελίῳ, κεφ. ἐ.

1) Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ
βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

2) Μακάριοι οἱ πενθοῦντες· ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.

3) Μακάριοι οἱ πραεῖς· ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν.

4) Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην·
ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται.

5) Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες· ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται.

6) Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ· ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁ-
ψονται.

7) Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί· ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθή-
σονται.

8) Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· ὅτι αὐτῶν
ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

9) Μακάριοι ἔσθε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι, καὶ εἰπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ. Χαίrete καὶ ἀγαλλιᾶσθε· ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς».

§. 177.

Ποῖος εἶνε ὁ πρῶτος μακαρισμὸς καὶ ποία ἡ ἔννοια αὐτοῦ;

«Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· ὅτι αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Μακαρίους καὶ κληρονόμους τῆς οὐρανοῦ βασιλείας κηρύττει ἐν τῷ μακαρισμῷ τούτῳ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, ἤτοι τοὺς ταπεινοὺς κατὰ τὸ φρόνημα, τοὺς ταπεινόφρονας. Ἡ ὑψηλοφροσύνη καὶ ἡ ὑπερηφάνεια εἶνε ἡ πρώτη ἁμαρτία τοῦ ἀνθρώπου, διότι εἶνε ὁ πρῶτος καρπὸς τῆς ἐμφύτου εἰς τὸν ἀνθρώπον φιλαυτίας καὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, καρποφοροῦσα καὶ αὐτὴ ἄλλας ἀξίας ἑαυτῆς ἁμαρτίας, τὴν φιλαρχίαν καὶ φιλοπρωτίαν, τὴν πλεονεξίαν, τὸν φθόνον, τὴν συκοφαντίαν, τὸ ψεῦδος, καὶ πλεῖστα ὅσα ἄλλα κακά. Ἡ ὑψηλοφροσύνη ἐκρήμνισεν ἀπὸ τὰς τάξεις τῶν ἀγγέλων εἰς τὸ σκότος τοῦ Ἄδου τὸν Ἐωσφόρον ἢ σατανικὴ αὕτη κακία μετεδόθη καὶ εἰς τὸν Ἀδὰμ, ὅστις μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ ἀθάνατον εὐτυχίαν, ἠθέλησε νὰ γείνη Θεός, καὶ ἔλαβεν, αὐτός τε καὶ οἱ ἀπόγονοί του ἡμεῖς, τὰ ἐπίχειρα τῆς ἀγνώμονος ταύτης ὑψηλοφροσύνης, ἐκπεσὼν ἀπὸ τῆς εὐτυχίας καὶ ἀθανασίας εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ τὸν θάνατον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ μέλλων νὰ ἀναπλάσῃ πνευματικῶς τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ ταύτης τῆς ἐωσφορικῆς καὶ πατροπαραδότου ἁμαρτίας ἠθέλησε πρὸ πάντων νὰ καθάρισῃ τὸν ἀνθρώπον, καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἐναντίαν τῆς ἁμαρτίας ταύτης ἀρετήν, τὴν ταπεινοφροσύνην, διότι μόνον τοιοῦτοτρόπως ἦτο δυνατόν νὰ ἀνακτήσῃ ὅσα ἀπώλεσεν ἀγαθὰ, τὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μακαριότητα καὶ ἀθανασίαν.

§. 178.

Ποῦτος εἶνε ὁ δεύτερος μακαρισμὸς καὶ ποία ἡ ἔννοια αὐτοῦ;

«Μακάριοι οἱ πενθοῦντες· ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται».

Εὐτυχεῖς ἐνόμιζε καὶ νομίζει ὁ ἐστερημένος τῆς θείας χάριτος κόσμος τοὺς ἐν χαρᾷ, καὶ δυστυχεῖς τοὺς ἐν θλίψει καὶ πένθει. Διὰ τῆς διδασκαλίας του ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀνασπᾷ πρόβριζον τὴν γενικὴν ταύτην τοῦ κόσμου πρόληψιν. Χαίρουσιν οἱ μὴ συναισθανόμενοι τὰς ἁμαρτίας των καὶ ἀμετανόητοι, λυποῦνται δὲ καὶ πενθοῦσιν οἱ συναισθανόμενοι αὐτὰς καὶ ἐν συντριβῇ καρδίας θλιβόμενοι καὶ πενθοῦντες τὴν ἀληθῆ χαράν, ἣν ἐστερήθησαν, τὴν πρὸ τῆς ἁμαρτίας ἀγιότητα καὶ ἀθανασίαν. Τούτους λοιπὸν ὁ Σωτὴρ μακαρίζει διαβεβαιῶν, ὅτι θέλουσι παρηγορηθῆ, διότι ἡ θλίψις καὶ ἡ μετάνοια θέλει ἀποδῶσθαι εἰς αὐτοὺς ὅ,τι ἀπώλεσαν.

§. 179.

Ποῦτος εἶνε ὁ τρίτος μακαρισμὸς καὶ ποία ἡ ἔννοια αὐτοῦ;

«Μακάριοι οἱ πράξεις, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν».

Ἡ ἁμαρτία καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς, τὰ πάθη, κυριεύουσι τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ παρασύρουσιν αὐτὸν ἀκατάσχετον εἰς πράξεις ἀγρίας καὶ θηριώδεις, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους τὸν ρίψωσιν εἰς τὸ βάραθρον τῆς ἀπωλείας. Τοιοῦτος εἶνε καὶ σήμερον, τοιοῦτος ἦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ ἀναίσθητος πρὸς τὴν κατάστασιν αὐτοῦ καὶ ἀμετανόητος κόσμος. Οἱ Ῥωμαῖοι διέδραμον τὴν γῆν ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου ξιφῆρεις, ἄγριοι καὶ θηριώδεις, καὶ διὰ τὴν κληρονομήσωσιν ἐκύλισαν πρῶτον τὰ τέκνα τῆς εἰς τὸ αἷμά των. Ἀλλ' ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου εἶχε κριθῆ ἤδη καὶ ἐκβληθῆ, καὶ ὅ,τι δὲν κατώρθωσαν οἱ ἄγριοι καὶ αἰμοχαρεῖς Ῥωμαῖοι, νὰ κληρονομήσωσι τὴν γῆν, τοῦτο προλέγει ὁ Σωτὴρ ὅτι θὰ κατορθώσωσιν οἱ μαθηταὶ του, ὅχι μὲ ξίφος καὶ ὅπλα, ὅχι μὲ

θηριώδη καὶ ἀνήμερον πόλεμον, ὅχι διὰ τῆς ὀργῆς καὶ τῆς βίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πραότητος καὶ ἡμερότητος, διὰ τῆς εἰρήνης καὶ μετριοπαθείας. Καὶ τῷ ὄντι οἱ εἰρηνικοὶ ἀπόστολοι, χωρὶς ξίφος, καὶ μὲ μόνον τὸ εὐαγγέλιον τῆς πραότητος καὶ τῆς εἰρήνης ἐκυρίευσαν τὴν γῆν. Ἐκ τούτου δὲ διδασκόμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ ἀποφεύγωμεν τὰ ἄγρια καὶ θηριώδη πάθη μας, τὴν ὀργὴν καὶ τὸ μῖσος, τὸν φθόνον καὶ τὴν ἔχθραν, καὶ νὰ εἴμεθα πρᾶοι καὶ ἡμεροὶ, εἰρηνικοὶ καὶ γαλήνιοι, μετριόφρονες καὶ μετριοπαθεῖς.

§. 180.

Ποῦτος εἶνε ὁ τέταρτος μακαρισμὸς καὶ ποία ἡ ἔννοια αὐτοῦ;

«Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται».

Ὁ συνήθης καρπὸς τῆς φιλαυτίας καὶ τοῦ ἐγωῖσμοῦ εἶνε ἡ πλεονεξία, ἀδελφὴ γνησία καὶ ἀμφιθαλὴς τῆς ὑπερηφανίας, τέχνα δὲ αὐτῆς εἶνε ἡ ἄρπαγὴ καὶ ἡ ἀδικία. Χαίρουσιν οἱ πλεονέκται καὶ οἱ ἄρπαγες, οἱ πλούσιοι καὶ οἱ ἰσχυροί, ὅτι ἡδίκησαν τὸν πλησίον των, λυποῦνται δὲ τοῦναντίον ἀπαρηγόρητα οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ ἀπροστάτευτοι, αἱ χῆραι καὶ τὰ ὀρφανά, ὅτι ἡδίκηθησαν. Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀνατρέπει τὰ ἀνέκαθεν ἔμφυτα εἰς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον αἰσθήματα ταῦτα καὶ ἀναβιβάζει τοὺς μαθητάς του διὰ τῆς θείας του χάριτος καὶ δυνάμεως εἰς ὕψος ἠθικῆς, εἰς τὸ ὅποιον ἦτο ἀδύνατον εἰς ἡμᾶς ν' ἀναβῶμεν οἰκοθεν. Ὅχι, λέγει, δὲν εἶνε μακάριοι ὅσοι κατεβρόχθισαν τὸ δίκαιον τοῦ πτωχοῦ καὶ τοῦ πένητος, τοῦ ὀρφανοῦ καὶ τῆς χήρας, μακάριοι εἶνε οἱ ἀσθενεῖς καὶ ἀπροστάτευτοι, οἵτινες ἡδίκηθησαν, αἱ χῆραι, αἵτινες ἐστερήθησαν τὸν ἄρτον τῶν ὀρφανῶν των, πάντες ὅσοι πεινῶσι καὶ διψῶσι τὴν δικαιοσύνην. Εἶνε δὲ μακάριοι, διότι οὗτοι θέλουσιν ἀπολαύσει κατὰ κόρον ἀγαθὰ πολὺ ἀνώτερα τῶν μικρῶν καὶ προσκαίρων τοῦ κόσμου τούτου, ἐν ᾧ οἱ ἀδίκησαντες θέλουσι κρᾶζῃ ὅτι «λιμῶ ἀπόλλυνται».

§. 181.

Ποῖος εἶνε ὁ πέμπτος μακαρισμὸς καὶ ποῖα τις ἡ ἔννοια αὐτοῦ;

«Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται».

Ὅσης κατακρίσεως καὶ ταλανισμοῦ ἄξιοι εἶνε οἱ πλεονέχται καὶ ἄρπαγες, τόσου μακαρισμοῦ ἀπ' ἐναντίας ἄξιοι εἶνε οἱ ἐλεήμονες, οἱ ἀντίποδες οὗτοι τῶν πλεονεκτῶν, οἵτινες δὲν ἀρκοῦνται μόνον εἰς τὴν ἀρνητικὴν ἀρετὴν νὰ μὴ ἄρπάσωσι καὶ ἀδικήσωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ιδίων μεταδίδουσιν εἰς τοὺς ἐνδεεῖς μετὰ χαρᾶς καὶ προθυμίας. Οὗτοι εἶνε οἱ ἄξιοι μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, οἵτινες ἀναδεικνύουσιν ὄχι νεκρὰν ἀλλὰ ζῶσαν καὶ καρποφόρον τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, ὅθεν καὶ μακαρίζονται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ὅτι θέλουσιν ἀπολάβῃ τὸν μισθὸν τῆς ἐλεημοσύνης των ἀνώτερον καὶ πολυτιμότερον.

Εἶνε δὲ τὰ ἔργα τῆς ἐλεημοσύνης, τὰ ὁποῖα συνυπονοοῦνται ἐν τῷ μακαρισμῷ τούτῳ, τὰ μὲν σωματικὰ τὰ δὲ πνευματικά. Καὶ τὰ μὲν σωματικὰ εἶνε νὰ τρέφῃ τις τοὺς πεινῶντας, νὰ ἐνδύῃ τοὺς γυμνητεύοντας, νὰ ἐπισκέπτεται τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς φυλακισμένους, νὰ ὑποδέχεται ἀσμένως καὶ περιποιῇται τοὺς ξένους, νὰ ἐνταφιάζῃ τοὺς πτωχοὺς ἀποθανόντας, ἐν γένει δὲ νὰ μὴ προξενῇ ποτὲ κακὸν εἰς τὸν πλησίον, ἀλλὰ πάντοτε καλόν¹⁾. Πνευματικὴ δὲ ἐλεημοσύνη εἶνε τὸ νὰ ἐλευθερώσῃ τις διὰ τῶν συμβουλῶν του τινὰ ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καὶ νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας, τὸ νὰ διδάξῃ τοὺς ἀμαθεῖς τὸν νόμον καὶ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ²⁾, νὰ δώσῃ συμβουλὴν σωτήριον εἰς τὸν πλησίον ἀμνηχανοῦντα ἢ κινδυνεύοντα, ἢ νὰ προσεύχεται πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ νὰ παρηγορῇ τοὺς τεθλιμμένους³⁾.

1) Ματθ. κ.ε. 35.

2) Μαρκ. ιγ. 15, Ῥωμ. ιε. 1, Θεσσαλ. ε. 11.

3) Ἰακ. ε. 20.

§. 182.

Ποῖος εἶνε ὁ ἕκτος μακαρισμός, καὶ ποῖα τις ἡ ἔννοια αὐτοῦ;

«Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁψονται».

Εἰς τὸν τέλειον χριστιανόν, εἰς τὸν ἅγιον μαθητὴν καὶ μισητὴν τοῦ Χριστοῦ, εἰς ἐκεῖνον τέλος, ὅστις ὁμοιώσας ἑαυτὸν ὅτι μάλιστα πρὸς τὸν Θεόν, θέλει πλησιάσῃ καὶ πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους οὕτως, ὥστε νὰ ἀξιωθῇ τῆς θέας αὐτοῦ, εἰς τοῦτον δὲν ἀρκοῦσι μόνον αἱ καλαὶ καὶ ἅγαι πράξεις, ἀλλ' ὀφείλει νὰ καθαρίσῃ καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἀπὸ παντὸς διαλογισμοῦ πονηροῦ καὶ ἀπὸ πάσης ἐπιθυμίας κακῆς καὶ αἰσχροῦ. Ἡ καρδία εἶνε πηγὴ καὶ τῆς ἀγιότητος καὶ τῆς ἀμαρτίας· ταύτην λοιπὸν ὀφείλουσι νὰ ἀγιάσωσιν οἱ ἅγιοι οἱ μέλλοντες νὰ ἀξιωθῶσι τῆς ὄψεως τοῦ παναγίου Θεοῦ.

§. 183.

Ποῖος εἶνε ὁ ἔβδομος μακαρισμός, καὶ ποῖα τις ἡ ἔννοια αὐτοῦ;

«Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται».

Ἡ διαβολή, ἡ συκοφαντία, ἡ καταλαλιά, τὸ μῖσος, ἡ διχόνοια καὶ ὁ πόλεμος εἶνε τὰ ἔργα τοῦ σατανᾶ, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐπεμβὰς μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ἐρρίψεν ὡς ὄφιν τὸν ψυχροφθόρον ἰὸν τῆς διαβολῆς καὶ τῆς κατὰ Θεοῦ ἀνταρσίας, μέχρι σήμερον. Τὸ ἐναντίον δέ, ἥτοι ἡ συνδιαλλαγή καὶ ἡ εἰρηνοποιήσις, εἶνε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ὅστις καὶ αὐτόν του τὸν μονογενῆ υἱὸν ἔστειλεν εἰς τὸν κόσμον διὰ νὰ συνδιαλλάξῃ τὸν ἄνθρωπον μετὰ τὸν Θεόν. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε καὶ τὸ ἔργον παντὸς ἀληθοῦς καὶ γνησίου μαθητοῦ καὶ ὁπαδοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἡ συνδιαλλαγή καὶ ἡ εἰρηνοποιήσις. Διὰ τοῦτο καὶ ὅσοι πράττουσι τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶνε πλέον υἱοὶ τοῦ διαβόλου, τοῦ πατρὸς τῆς διχονοίας καὶ τοῦ πολέμου, ἀλλὰ θέλουσιν ὀνομασθῇ κατὰ χάριν υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, τοῦ πατρὸς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς

ειρήνης, ὅπως υἱὸς Θεοῦ κατὰ φύσιν εἶνε ὁ Σωτὴρ, τοῦ ὁποίου τὰ ἔργα μιμοῦνται καὶ οὗτοι κατὰ δύναμιν.

§. 184.

Ποῦτος εἶνε ὁ ὁγδοὺς μακαρισμὸς καὶ ποῖα τις ἡ ἔννοια αὐτοῦ;

«Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκ' ἐν δικαιοσύνῃ· ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν».

Ὁ κόσμος ὅμως θὰ μισήσῃ καὶ θὰ καταδιώξῃ τοὺς ἐργάτας τούτους τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης, τοὺς μαθητάς καὶ ὁπαδοὺς τῆς νέας ταύτης διδασκαλίας, διότι πρὸ αὐτῶν ἐμίσησε καὶ κατεδίωξεν αὐτόν τὸν ἀρχηγόν αὐτῶν καὶ διδάσκαλον¹⁾. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο μάλιστα εἶνε μακάριοι οἱ κληρονόμοι οὗτοι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, διότι κακοπαθοῦσι καὶ δὲν κακοποιοῦσι, διότι ἀδικοῦνται καὶ δὲν ἀδικοῦσι, διότι διώκονται ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης καὶ δὲν διώκουσιν. Αὕτη εἶνε ἡ τελεία ἀρετὴ, τοῦτο εἶνε τὸ βάπτισμα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ οὐράνιον χοῖσμα τοῦ χριστιανοῦ, ὅστις ἀναπλαττόμενος διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος ἀναγεννᾶται εἰς νέον ἠθικὸν κόσμον, ὅπου ἐξανοίγει διὰ τῶν νοερῶν αὐτοῦ ὀφθαλμῶν νέον καὶ εὐρύτερον ἠθικῆς ἀρετῆς καὶ τελειότητος ὀρίζοντα, καὶ ὅπου δὲν ἀρκεῖ πλέον ἡ παλαιὰ καὶ περιωρισμένη ἐντολὴ καὶ ἔννοια τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης. Ὅχι πλέον²⁾ «ὁδόντα ἀντὶ ὁδόντος» καὶ «ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ», ὅχι ἴσα καὶ ὅμοια ἀντὶ τῶν ἴσων καὶ τῶν ὁμοίων, ἀλλὰ πᾶν τοῦναντίον, εἰρήνην ἀντὶ τοῦ πολέμου, δικαιοσύνην ἀντὶ τῆς ἀδικίας, ἀγάπην ἀντὶ τοῦ μίσους.

§. 185.

Ποῦτος εἶνε ὁ ἕννατος μακαρισμὸς καὶ ποῖα τις ἡ ἔννοια αὐτοῦ;

«Μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι, καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ.

1) «Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γινώσκετε ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκεν. Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν καὶ ὑμᾶς διώξουσιν» Ἰω. ιε. 18.

2) Ματθ. ε. 38.

Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐ-
ρανοῖς.»

Ἄλλὰ πῶς εἶνε δυνατόν οἱ ὁπαδοὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ ὑπεραν-
θρώπου ταύτης διδασκαλίας, ἄνθρωποι ὄντες ἁμαρτωλοί, καὶ
ἀναστρεφόμενοι ἐν μέσῳ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ὅπου βα-
σιλεύει ἡ ἁμαρτία, ὅπου τὰ πάθη φρυάττουσι καὶ λυσσῶσιν,
ὅπου ἡ διαβολὴ καὶ ἡ συκοφαντία, ἡ ὀργὴ καὶ τὸ μῖσος, ὁ δι-
ωγμὸς καὶ ὁ πόλεμος κατασπαράττουσι τὰς ψυχὰς καὶ τὰ
σώματα τῶν ἀνθρώπων, πῶς εἶνε, λέγω, δυνατόν οἱ μαθηταὶ
τῆς διδασκαλίας ταύτης, ὅχι μόνον νὰ μὴ πράξωσι τὸ κακόν,
ὅχι μόνον νὰ μὴ βλάψωσι τὸν πλησίον, ὅχι μόνον νὰ εἶνε
πρᾶοι καὶ εἰρηνοποιοί, ἀλλὰ καὶ νὰ τηρήσωσι καθαρὰν αὐτῶν
τὴν καρδίαν ἀπὸ πάσης ἐχθρας καὶ μίσους, ἀπὸ παντὸς πά-
θους; Πῶς νὰ μὴ ὀργισθῶσι τοῦλάχιστον κατὰ τῶν φθονε-
ρῶν καὶ κακεντρεχῶν, κατὰ τῶν συκοφαντούντων καὶ καταλα-
λούντων αὐτούς, κατὰ τῶν μισούντων αὐτούς καὶ καταδιω-
κόντων; Ὁ Σωτὴρ οὐδὲ τοῦτο ἐπιτρέπει εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ
ὁπαδούς του. Ἀνατρέπει καὶ ἐνταῦθα διὰ λόγου ὑπερανθρώ-
που καὶ θείου τὰ ἔμφυτα εἰς τὴν ἁμαρτωλὴν καρδίαν τοῦ ἀν-
θρωπίνου γένους αἰσθήματα, καὶ ἀναρπάζων αἴφνης διὰ τῆς
θείας αὐτοῦ δυνάμεως αἶρει καὶ ἀναφέρει τὴν διάνοιαν καὶ τὴν
καρδίαν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς ὕψος ἡθικῆς ἀρετῆς καὶ διδα-
σκαλίας ἄγνωστον καὶ ἀνήκουστον μέχρι τοῦδε εἰς αὐτήν. Ὁ-
χι, λέγει, καὶ καταδιωκόμενοι καὶ κατασυκοφαντούμενοι ὑπὲρ
ἐμοῦ, τουτέστιν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς, δὲν
πρέπει νὰ ἀγανακτῆτε καὶ νὰ λυπῆσθε, ὅχι, τοῦναντίον πρέπει
νὰ χαίρετε καὶ νὰ ἀγαλλιᾶσθε, διότι ὑψώθητε ὑπεράνω τῆς ἁ-
μαρτίας καὶ τῶν ἀνθρώπων, διότι ἐφθάσατε εἰς τὴν κορυφὴν
τῆς ἡθικῆς ἀρετῆς καὶ τελειότητος, διότι ὡμοιώθητε μὲ ἐμέ,
ὅστις «ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνος ἐναν-
τίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος»¹⁾, διότι μὲ μίαν λέξιν εἴ-
σθε μακάριοι.

1) Ἡσαΐας ἐν Πράξ. γ'. 32.

§. 186.

Ποῖον εἶνε ἐν γένει τὸ συμπέρασμα τῶν μακαρισμῶν;

Τοιαύτη ἐν βραχυτάτῃ συντομίᾳ ἡ εἰκὼν τοῦ ἀληθοῦς χριστιανοῦ, ὁποῖαν διέγραψεν αὐτὴν μικρογραφικῶς ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς μακαρισμοῖς, καὶ τοιαῦτα τὰ καθήκοντα αὐτοῦ. Τὰ καθήκοντα ταῦτα περιέχονται ἐρμηνευόμενα λεπτομερέστερον ἀπανταχοῦ τῆς καινῆς Διαθήκης, τὴν ὁποῖαν ὀφείλει πᾶς χριστιανὸς νὰ μελετᾷ ἢ νὰ ἀκροάζεται ὅσον τὸ δυνατόν συχνότερα. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ εἰς τοὺς μακαρισμοὺς ἐπακολουθοῦντα κεφάλαια τοῦ Ματθαίου, καθὼς καὶ ὁλόκληρος ἐν γένει ἡ καινὴ Διαθήκη, περιέχει πλήρη τὴν εἰκόνα τοῦ ἀληθοῦς καὶ τελείου χριστιανοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐκήρυξε μακάριον.

Πρὸς ταύτης λοιπὸν τῆς εἰκόνης τὴν μίμησιν ὀφείλομεν νὰ σπεύδωμεν καὶ ἡμεῖς παντὶ σθένει, πρὸς αὐτὴν ῥυθμίζοντες ὄχι μόνον τὰς πράξεις, τὴν διαγωγὴν καὶ τὸν βίον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ διανοήματα καὶ τὰς ἐπιθυμίας. Τοιοῦτον δὲ κατάρτισαντες τὸν ἡμέτερον βίον, καὶ οὕτω τελειωθέντες ἡθικῶς διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, θέλομεν ἀξιωθῆ καὶ ἡμεῖς τῆς ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν αἰωνίας μακαριότητος. Ἀμήν.

ΤΕΛΟΣ ΚΑΙ ΤΩ ΘΕΩ ΔΟΞΑ.

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

Εύρίσκεται

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ παρ' ἅπασι τοῖς Βιβλιοπώλαις.

ΕΝ ΜΥΤΙΛΗΝῃ παρὰ τῷ συγγραφεῖ,

καὶ παρὰ τοῖς βιβλιοπώλαις.

Παρὰ τοῖς αὐτοῖς εὐρίσκονται καὶ τὰ ἀκόλουθα συνεγκριθέντα ἔργα
τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως:

ΙΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ εἰς χρῆσιν τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν Σχολείων. Γρ. 2.

ΙΕΡΑ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ εἰς χρῆσιν τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν Σχολείων. Γρ. 2.

ΙΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ εἰς χρῆσιν τῶν ἑλληνικῶν Σχολείων. Γρόσια 10.

Τιμᾶται γρόσια 10.